

ETHNOGRAPHIA

A

MAGYAR NÉPRAJZI TÁRSASÁG ÉS A M. NEMZETI MÚZEUM

TARTALOM ÉRTESÍTŐJE.

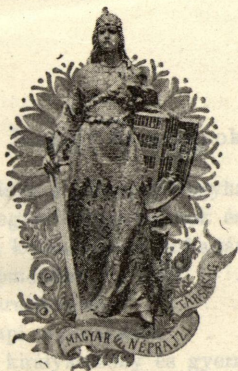
I. Értékesítések

Goldözy János: A kankari népek történelméhez	343. 438
Hirth Frigyes: Hun-templomok	241
Andrási Lajos: Fiat piócák	22. 194
—: A magyar népmese	337. 413
Köfalvi Xén Feren: A jogos-énekek dallamairól	135. 204
Lebenkóczy János: A magyar népmese	108
Munkácsi Bernát: Hun nyelvemlékek szókincsükben	395
Nagy Géza: Népfajok és népek a XIX. században	1. 67. 111. 135. 157. 258
Pertényi Adolf: A magyar nép elcsúszása	215. 263
Árkai Mihály: A moldvai csángók múltja és jelene	113. 166
Sebestyén Gyula: A párisi népmese	192
—: A párisi népmese	249
Tóth Lajos: A kigyó	289
Vilár Már: Kálvária-művészetek, vonatkozva a magyar ösvényre	67. 205. 254
Zurányi István: Albánok	408

SZERKESZTIK

Dr. MUNKÁCSI BERNÁT és Dr. SEBESTYÉN GYULA.

XII. ÉVFOLYAM 1901.

BUDAPEST,

A MAGYAR NÉPRAJZI TÁRSASÁG KIADÁSA.

HORNYÁNSZKY V. CS. ÉS KIR. UDVARI KÖNYVNYOMDÁJA BUDAPESTEN.

TARTALOM.

I. Értekezések.

	Lap
<i>Galgóczy János</i> : A kaukázusi népek őstörténetéhez	343, 439
<i>Hirth Frigyes</i> : Hun-tanulmányok	241
<i>Katona Lajos</i> : Fiat piscis	22, 104
— —: A magyar népmese irodalma	337, 433
<i>Kuhač Xav. Ferenc</i> : A regös-énekek dallamairól	145, 201
<i>Lehoczky Tivadar</i> : Adatok a „vlach“ szó értelmezéséhez	108
<i>Munkácsi Bernát</i> : Hun nyelvemlékek szókincsünkben	396
<i>Nagy Géza</i> : Népfajok és népek a XIX. században	1, 57, 111, 125, 157, 258
<i>Perényi Adolf</i> : A magyar nép elméssége	215, 263
<i>Rubinyi Mózes</i> : A moldvai csángók multja és jelene	115, 166
<i>Sebestyén Gyula</i> : A párisi vallástörténeti kongresszus	193
— —: A párisi folklorista kongresszus	249
<i>Tolnai Lajos</i> : A kigyókó	289
<i>Vikár Béla</i> : Kalevalai tanulmányok, vonatkozással a magyar ősvallásra 49, 97, 296, 385	
<i>Zurányi István</i> : Albánia	404

II. Néphit és népszokások.

<i>Albert István</i> : Halotti szokások a baranyai Hegyhát vidékén	25
<i>Balásy Dénes</i> : Udvarhelymegyei kuruzslószerkek és gyógyítási babonák	33
<i>Czárán Gyula</i> : Aradmegyei kolindálás és turka-táncoltatás	221
<i>Gönczi Ferencz</i> : Göcseji népmondák	409
<i>Hauer Miksa</i> : Tűzgrás, harmatszedés	79
<i>Hosszú József</i> : Szent-ivánnapi népszokások	78
<i>Hubay Bertalan</i> : Pünkösdi királyasszony és gyermekmultság	414
<i>Kertész József</i> : „Megy a kosár“	80
<i>Király Pál</i> : Csillaghordozás	356
<i>Kolumbán Samu</i> : Boszorkány-avatás	279
<i>Koritsánszky Ottó</i> : Lakodalmi szokások Kölesden	273, 307
<i>Kovács Bálint</i> : Komárommegyei babonák	417
<i>Nemes Mihály</i> : A ruthén néphit köréből	352

	Lap
<i>Peterdi László</i> : Pünkösöd-járás	416
<i>Szabó János</i> : Szent-ivánnapi népszokások	79
<i>Varga Ignác</i> : Pünkösdi királykisasszony	415
<i>Versényi György</i> : Erdélyi népmondák	125, 219, 266, 315
<i>Zajgha Béla</i> : Szent-ivánnapi népszokások	77

III. Népköltészet.

<i>Bellosits Bálint</i> : Kapusdi	127
<i>Berger Mariska</i> : Tolnamegyei népszokások	83
<i>Boromisza Jenő</i> : Kalocsa-vidéki népdalok	458
<i>Gopcsa László dr.</i> : Erdélyi örmény halotti bucsuztató	420
<i>Istvánffy Gyula</i> : Miskolci népdalok	419
<i>Kolumbán Samu</i> : Markal	225
<i>Kovács Bálint</i> : Az asszony teremtése	418
<i>Krüger Aladár</i> : Nagyváradi katonai dalok	36
<i>Nagy János</i> : Balladák	455
<i>Ósz János</i> : Hajnal-csillag	321
<i>Sebestyén Gábor</i> : Zalamegyei regös-énekek	271
<i>Seprődi János</i> : Marosszéki dalgyűjtemény	359
<i>Vida Sándor</i> : Gyermek-versek	128

IV. Kisebb közlések.

<i>E. P.</i> : Adalék a varázsdob szerepéhez	42
<i>Katona Lajos</i> : Andrád Sámuel	41
— —: Az ünneprontók	87
— —: Fiat piscis	238, 333
<i>m.</i> : A Néprajzi Osztály dalgyűjtése	336
<i>Munkácsi Bernát</i> : Száldob	141
— —: A székely „Csik“ helynevek	142
<i>Patrubány Lukács</i> : Vízfakasztó monda az örményeknél	239
<i>r.</i> : Halász lapp tárgyai	336
<i>Sebestyén Gyula dr.</i> : Dunántúli szójátékok	85
— —: Fölvívás a téli népszokások és babonák gyűjtése ügyében	473
<i>Semayer Vilibáld dr.</i> : A szlávok fajisága és eredete	86
(<i>vb.</i>): Kutyaüvölés	421
• <i>Névtelenül</i> : Az első magyar nyelvű ítélet boszorkány-pörben	142
— —: Aratóünnep	335
— —: A bűbajos szer	336

V. Irodalom.

— <i>a</i> : Hársing István: A tündérvilág rajzolása a magyar népmesékben	137
— —: Szántó József: Babona a gyógyítás terén	425
<i>Gombocz Zoltán</i> : Suomalais-ugrilaisen seuran aikakauskirja XVIII.	45
— —: Julius Krohn: Kantelettaren tutkimuksia	92

	Lap
<i>Gönczi Ferencz</i> : Láng Mihály: A munkaszeretetre való nevelés módja . . .	138
<i>Dr. H. A.</i> : Gyarmathy Zsigáné: Erdélyország Tündérország	46
<i>Hellebrant Árpád</i> : Néprajzi könyvvezet 1900-ból 139, 235, 286, 329,	425
<i>K—a.</i> : Robert Petsch: Formelhafte Schlüsse in Volksmärchen	285
<i>M. S.</i> : Vrabely Mihály: Magyarországi orosz népdalok	422
<i>Munkácsi Bernát</i> : A kazáni csász. egyetem régészeti, történeti és néprajzi társaságának közleményei	131, 228
— —: Finnisch-Ugrische Forschungen	373, 461
<i>Petrík Á.</i> : Alexander Tille: Yule and Christmas	232
<i>S—a</i> : Vikár Béla: A Kalevalából	381
— —: Madzsar Imre: A Bécsi Képes Krónika	424
<i>Sebestyén Gyula</i> : Dr. Jankó János: Magyar typosok	89
<i>Sz—ő</i> : Wasylkiewicz Viktor dr.: Népköltési gyűjteményeink története és értéke	43
<i>V.</i> : Oskar Kallas: Die Wiederholungslieder der estnischen Volkspoesie . . .	326
<i>Névtelenül</i> : Komáromy Andor: A kolozsvári boszorkányperekről	383
— —: Ifj. Hermann Antal: A hétfalusi csángók	383

VI. Társulati ügyek.

A M. Néprajzi Társaságnak 1901. márc. 20-án tartott rendes évi közgyűlése:	
I. <i>Szalay Imre</i> elnök megnyitó beszéde	176
II. <i>Dr. Sebestyén Gyula</i> főtitkár jelentése	178
III. <i>Dr. Kúnos Ignác</i> titkári jelentése a Keleti Szakosztály 1900. évi mű- ködéséről	184
IV. A számvizsgáló bizottság jelentése	187
V. A M. Néprajzi Társaság 1900. évi zárszámadása és 1901. évi költség- előirányzata	188
VI. <i>Dr. Báltky Zsigmond</i> könyvtáros jelentése	190
VIII. Jegyzőkönyvi kivonat az 1901. márczius 20-án tartott rendes évi köz- gyűlésről	191
Jegyzőkönyvi kivonat az 1900. dec. 21-én tartott felolvasó és választmányi ülésről: 47. l. — Az 1901. jan. 16-iki felolv. és vál. ülésről: 95. l. — Az 1901. febr. 20-iki felolv. és vál. ülésről: 143. l. — Az 1901. márc. 20-iki vál. ülésről: 175. l. — 1901. ápr. 17-iki felolv. és vál. ülés- ről: 240. l. — Az 1901. máj. 15-iki felolv. és vál. ülésről: 384. l. — Az 1901. okt. 16-iki felolv. és vál. ülésről	474
A Magyar Néprajzi Társaság tagjegyzéke az 1901. év végén	475

VII. Néprajzi hírek.

Kinevezések a Magyar Nemzeti Múzeum Néprajzi Osztályánál 430. — Szeged és népe. 430. — A magyar lant. — Weinhold Károly halála. 432. — Tagsági oklevél	432
--	-----

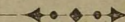
MH B 1.743

ETHNOGRAPHIA

A MAGYAR NÉPRAJZI TÁRSASÁG ÉRTESEITŐJE.

SZERKESZTIK :

DR. MUNKÁCSI BERNÁT ÉS DR. SEBESTYÉN GYULA

MELLÉKLET :

A M. NEMZETI MÚZEUM NÉPRAJZI OSZTÁLYÁNAK ÉRTESEITŐJE

SZERKESZTI : DR. JANKÓ JÁNOS.

A társaságot illető pénzek egy-
szerűen a
MAGYAR NÉPRAJZI
TÁRSASÁGNAK,
a főszólamók és iakezimbefelen-
tések pedig
FEICHTINGER GYÖZÖ
pénztárhoz (Bpest, VIII., Baross-
u 92. sz.) küldendők.

A folyóiratot illető küldemények
MUNKÁCSI BERNÁT-hoz
(Bpest, VI. ker., Eötvös-u. 5. sz.)
vagy
SEBESTYÉN GYULA-hoz
(M. Nemzeti Múzeum) küldendők.
A társaság ügyviteléhez tartozó
iratok a főtitkári hivatalnak
(M. Nemz. Múzeum) címezendők.

Előfizetési ára 6 kor. Bolti ára 10 kor.

A tagoknak a tagdíj fejében jár.

Megjelenik július és augusztus kivételével minden hónapban.

BUDAPEST

A MAGYAR NÉPRAJZI TÁRSASÁG KIADÁSA.

TARTALOM.

	Lap
<i>Nagy Géza</i> : Népfajok és népek a XIX. században (I.)	1
<i>Katona Lajos</i> : Fiat piscis (I.)	22
Néphit és népszokások:	
<i>Albert István</i> : Halotti szokások a baranyai Hegyhát vidékén	25
<i>Balásy Dénes</i> : Udvarhelymegyei kuruzslószeretek és gyógyítási babonák	33
Népköltészet:	
<i>Krüger Aladár</i> : Nagyvárad katonai dalok	36
Kisebb közlések:	
<i>Katona L.</i> : Andrád Sámuel	41
<i>E. P.</i> : Adalék a varázsdob szerepéhez	42
Irodalom:	
<i>Sz-ő</i> : Wasylkiewicz Viktor dr.: Népköltési gyűjteményeink története és étréke	43
<i>Gombocz Zoltán</i> : Suomalais-ugrilaisen seuran aikakauskirja XVIII.	45
<i>Dr. H. A.</i> : Gyarmathy Zsigáné: Erdélyország Tündérország	46
Társulati ügyek:	
Jegyzőkönyvi kivonat az 1900 december 21-én tartott választmányi ülésről	47

A Magyar Nemzeti Múzeum Néprajzi Osztályának Értesítője:

<i>Simics Károly</i> : Kirgiz pásztorklakások	1
<i>Berzeviczy Elek</i> : Sárosvármegyei népviselet	7
Adatok a magyar halászathoz	12
<i>Jankó János</i> : A M. Nemzeti Múzeum Néprajzi Osztályának gyarapodása 1900 negyedik (okt.—decz) negyedében	13
<i>B. Zs.</i> : A M. N. Múzeum Néprajzi Osztályának Magyarországi fénykép-gyűjteménye	15

Felhívás.

Mivel módot kívánunk nyújtani arra, hogy páratlanul olcsó folyóiratunk a magyar néprajzi tudományok minden barátját maga köré csoportosítsa, tisztelettel felkérjük társaságunk tagjait, hogy mindazoknak pontos címét tudomásunkra hozni sziveskedjenek, a kik számára velünk taggyűjtő-lapot, vagy egy mutatvány-számot küldetni óhajtanak.

Budapest, Nemzeti Múzeum.

Az elnökség.

 Figyelmeztetés.

Az *Ethnographia* teljes IV—V. évfolyamát a Magyar Néprajzi Társaság 8 koronán, a III. évfolyam *utolsó* (VII—X. sz.), valamint a VI. évf. *első* füzetét 4 koronán *visszaváltja*, illetőleg ezen értékben a tagdíjba beszámítja. Ajánlatok *Feichtinger Győző* pénztároshoz (Budapest, Baross-u. 92. sz.) intézendők.

ETHNOGRAPHIA

SZERKESZTIK:

Dr. MUNKÁCSI BERNÁT és Dr. SEBESTYÉN GYULA.

XII. évf.

1901. január

1. szám.

NÉPFAJOK ÉS NÉPEK A XIX. SZÁZADBAN.

(Első közlemény.)

A csak imént lezáródott XIX. századhoz az egész történelmi élet folyama alatt fontosságra nézve egyetlen egy sem hasonlítható.

A nagy tudományos és technikai fölfedezések és vívmányok teljesen átalakították a régebbi viszonyok rendjét, vagy annyira megtámadták, hogy már csak rövid idő kérdése az átalakulás.

Megváltozott a népek régi egyensúlya is. Ma az európai népek, első sorban a germánok (angolok és németek), aztán a szlávok (oroszok) és román népek osztozkodnak a világ fölötti uralomban, melyben még egy század előtt is félelmes vetélytársai voltak az európaiaknak a mohamedán civilizatio körébe tartozó népek, a keletázsiai (khinai, japán, hátsó-indiai) kultura területe pedig, valamint Afrika hozzáférhetlen vala az európaiaknak s Oceánia, a már régebben fölkeresett Malaj-szigeteket kivéve, épen csak hogy feltárult, de az európai gyarmatosok egy századdal előbb mindössze abból a pár ezer fegyencből álltak, a kiknek Ausztráliába való szállítását Anglia másfél évtizeddel előbb kezdte meg.

Mindez egy század leforgása alatt megváltozott, a miben az európai kultura felvirágzásán kívül az európai népek gyors felszaporodásának is igen nagy része volt. Míg a XIX. század elején az európaiak s Amerika európai eredetű lakosainak száma valamivel volt csak több, mint a föld összes népességének egyötöde (1000 millióból. 210 millió): ma az 1670 milliónyi emberiségnek csaknem egyharmada (530 millió) európai eredetű.

Ebben a nagymérvű szaporodásban a legelső helyet az *angol* foglalja el, mely nemcsak számban, hanem területben is annyira meg-

nőtt, hogy a világ legnagyobb népei, a khinaiak és hinduk közé emelkedett. Szintén nagy arányokban gyarapodott az orosz és portugál nyelvhatár, míg a németeknek s az Európán kívüli népek közül a jávaiaknak a belső szaporodásuk volt igen jelentékeny; közéjük számíthatjuk magunkat magyarokat is, továbbá az oláhokat s a finn-ugor népeket. Általában az európai népek legnagyobb részéről elmondhatni, hogy a XIX. század kedvező volt a szaporodásukra.

Voltak azonban kivételek is. A franciák száz éves szaporodása a többivel szemben olyan csekély volt, hogy míg 1801 elején a francia az oroszszal és némettel együtt a legnagyobb európai nép volt: ma már az angol csaknem háromszorta, az orosz kétszerte s a német is közel kétszerte nagyobb, sőt már a spanyol nyelvet is többen beszélik s ha a jelenlegi szaporodási arány tovább is megmarad, a jövő XXI. század elején az olasz és portugál nyelvűek száma is több lesz.

Még csekélyebb volt a görögök szaporodása. A szabadságharc előtt az egész Balkán-félszigeten beszélt a művelt elem a görög nyelvet, ma a Balkán északi feléből csaknem teljesen kiszorult s a bolgár elem Ruméliában és Macedoniában is nagyon terjeszkedett a görög rovására. Ma már össze sem lehet hasonlítani a görög nyelv szerepét azzal, a mit még a XIX. század elején is vitt a török birodalom egész területén.

Különösen végzetes volt a lefolyt század a kelta fajra, mely felényire olvadt le, sőt az irek, a kelta fajnak a XIX. század elején még a legnagyobb népe, annak a veszélynek vannak kitéve, hogy néhány évtized leforgása alatt teljesen felszívja az angol-szász elem.

A csekély szaporodású vagy stagnáló európai népek közé tartoznak még az említettekén kívül az albánok, baszkok és cigányok.

Az európaiakon kívül a jávaiak szaporodása volt rendkívüli, úgy hogy a XIX. század folyamán megötszöröződtek. Ellenben a többi malaj népség egészben véve stagnált.

Kelet-India népsége, úgy a hindu, mint a dravida elem, körülbelül megkétszereződött.

Kelet-Ázsia népei közt a mandsuk és mongolok, valamint a koreaiak stagnáltak vagy fogytak. Jelentékeny volt a japánok szaporodása, bár a népség létszámának növekvése csak az utóbbi évtizedek alatt vett gyorsabb menetet. Ellenben a khinaiak a XVIII. század kezdetétől kezdve a XIX. század közepéig gyarapodtak igen nagy arányban, úgy hogy másfél század alatt több mint négyszeresre emelkedett lélekszámuk, de már az ötvenes és hatvanas évek alatti kettős forra-

dalom alatt valami 70 millióval megfogyott a számuk, úgy hogy az 1850 körüli viszonyokat ma sem érték el.

Más Európán kívüli nagy népfajok, melyek még két századdal előbb is bármelyik európai népnél nagyobbak voltak, mint a *törökök* és *perzsák*, fogytak. Az *arabok* száma sem nagyon növekedett Szíria, Mesopotamia, Arábia, Tripolis, Tunis és Marokko fokozatos hanyatlása s az egykor virágzó városok elnéptelenedése következtében. Csupán Egyiptomban nőtt meg a lakosság, 1801 óta csaknem megnégyszereződve s ezenkívül maga az arab nyelvterület is rendkívül kibővült Afrika belsejében.

A *khámíta* népek közt a berberék stagnálnak, úgyszintén a felső-egyiptomi és nubiai nomádok is, Abessynia khámitái a többi lakossággal együtt hanyatlottak. A gallákról és szomálikról nincsenek adataink.

Áfrika többi népei közt a *fulbék*, a kik a XIX. század elején mint hódítók léptek fel nyugoti Szudánban, körülbelül megkétszereződtek. Ellenben a *néger*ek szaporodása nem volt valami nagy. Jelentékenyebb lehetett a *bantu* népeké, bár a rabszolgakereskedés sok helyen fogyasztotta őket s a különböző bantu államalakulások is temérdek ember-életbe kerültek, pl. Dél-Áfrika ú. n. Napoleonja, Csáka zulu király a huszas években egy milliónál több embert pusztított el. A *hot-tentották* és *busmannok* a búr és angol elem hatása alatt lassan elvesztik nemzetiségüket; ma felényire sem megy a számuk, mint volt régebben.

Amerika őslakói, az *indiánok* Észak-Amerikában fogytak, a spanyol államokban azonban, bár a spanyolokkal való keveredés következtében a spanyol nyelvű mesticek száma nagyon megnövekedett, körülbelül megkétszereződött az indián elem, sőt itt-ott, mint Paraguayban, Peruban és Boliviában, az indiánok nyelvét (a guaranit és kicsuát) az európaiak is beszélik.

Megdöbentő az *oceániai* népfajok pusztulása a XIX. század folyamán. Az európai civilisatio, meg az ezzel terjedő betegségek s az angolok lelketlensége olyan vészthozók voltak e népekre, hogy ma egynegyede sincs az 1801-iki lélekszámnak. *Ausztrália* őslakóinak legfőbb egyötöde maradt meg, a *polinézoknak* pedig kilenctizede elpusztult, sőt egy egész faj, a *taszman*, mely száz évvel előbb még valami 15—20 ezer lélekből állt, 67 évvel később pedig 17 főre olvadt le, 1876-ban az utolsó taszman halálával végkép eltűnt a föld színéről.

Maga az emberiség több mint 600 millió lélekkel szaporodott.

A XIX. század elején ugyanis valami 1000 millió volt; ennyire becsülte Fabri 1786-ban,¹ 1805-ben már csak 700 millióra tette, melynek megfelelő Balbi számítása (704 millió): de az adatok részletes összehasonlításából kitünik, hogy az előbbi számítás a helyesebb; Khina lakosságát nem az 1801-iki, hanem a félszázaddal korábbi létszám után vették fel, a mi több mint száz milliónyi különbséget idézett elő. Afrika belseje is ismeretlen volt és Belső-Szudán és a tavak vidékének sűrű népességéről sejtelmük sem volt a XIX. század elején élt geografusoknak. Mindent számba véve, az emberiség 1801 és 1901 elején a következőkép oszlott meg az egyes földrészeken:

	1801.	1901.
Európa . . .	190 millió	394 millió.
Ázsia . . .	630—640 „	925 „
Áfrika . . .	140—160 „	200 „
Amerika . . .	30 „	145 „
Ausztrália . . .	4 „	6 $\frac{1}{4}$ „
	994—1024 millió	1670 millió.

Az egyes néptörzsek és ezeken belül az egyes népek részletes kimutatása a nagyságuk szerinti sorrendben alább következik.²

¹ *Geographie für alle Stände.* Leipzig, 1786. Az 1000 milliót már 1660-ban fölvetette Riccioli, míg Isaac Vossius 1685-ben csak 500 millióra tette az emberiség számát.

² Ezen összeállításban a maguk helyén idézett műveken kívül a következő segéd munkákat használtam: Andree's *Allgemeines Handatlas* és *Geographisches Handbuch zu Andree's Handatlas.* Bielefeld és Lipcse, 1881—82. — Baibi A. *Hausbuch des geographischen Wissens.* Frei bearbeitet nach — —. Güns, 1834. és Balbi A. *Egyetemes Földrajza.* Teljesen átdolgozta és kibővítette dr. Czirbusz Géza. Nagy-Beeskerek, 1893—97. — Daniel H. A. *Handbuch der Geographie.* 4-te Aufl. 1874. — Fabri M. I. E. *Geographie für alle Stände.* Lipcse, 1786. — *Gothai Almanach.* — Hartleben's *Kleines statistisches Taschenbuch.* Bearbeitet von dr. Fr. Umlauf. 1894—1899. — Hickmann A. L. és Péter János: *Földrajzi és statisztikai tabellák.* Pozsony—Budapest. — Hübner's *Geographisch-statistische Tabellen aller Länder der Erde.* Herausgegeben von Prof. Fr. v. Juraschek. Frankfurt a. M. 1890—1899. — Kolb G. Fr. *Handbuch der vergleichenden Statistik.* 6-te Aufl. Lipcse, 1871. — Müller Fr. *Ethnographie.* (Reise der öster. Fregatta Novara um die Erde 1857—59. Anthropol. Theil. Dritte Abtheil.) Bécs, 1868. és *Grundriss der Sprachwissenschaft.* Bécs. — Stein Chr. G. D. *Handbuch der Geographie und Statistik.* 5-te Aufl. 1—3. k. Lipcse, 1824—26. — Szende Gyula: *Földrajz-statisztikai tabellák a föld összes államairól.* Budapest, 1898.

I. Khinai törzs.¹

Legalább is ezer év óta a világ legnagyobb nemzete, de korántsem az az egynyelvű népség, minőnek rendszeren képzeljük, hanem három rokon, de egymástól határozottan különböző nyelvű népet foglal magában. A három nyelv a következő:

1. *Kvanhoa* vagy mandarin nyelv, melyet Khina északibb tartományai-ban s mindegyik khinai nyelv között legtöbben beszélnek, úgy hogy valami 200—240 millióra lehet tenni számukat. Kiangsziból bevándorolt elemek Kantonban is meghonosították, de ez már hakka és punti elemekkel vegyült. Ettől különbözik, de a kvanhoa csoporthoz számítandó

a *hakkák* nyelve, melyet egész Kantonban széltiben beszélnek a punti-val körülbelül egyforma számmal, tehát valami 14—16 millió (régebbi becslés szerint csak 4 millió) ember. A hakkák északkeleti khinaiak ivadékaik s a XVIII. század elején vándoroltak be. A fukien-tartománybeliekkel együtt hakkákból áll Peru és Chile kuli népsége, ezenkívül Szingaporba, a Szunda szigetekre és Formosába is sokan vándoroltak.

2. A *fukien* nyelvet Khina közepső részében beszéli valami 150—180 millió ember. Ehhez csatlakozik Kantonban

a *hoklok* vagyis a Hohkien (Fukien) tartománybeli khinai gyarmatosok ivadékainak nyelve, mely az amoji tájnyelvhez hasonló. Khinai történetírók szerint a XIV. században költöztek Kantonba s főleg a tengerparton és nagy folyamok mellékén tartózkodnak. Számukat régebbi becslés szerint 3 millióra teszik, de nyilván legalább is kétszerte többen vannak.

3. A *kvantung* (kantoni) nyelv a Krisztus születése körül dél felé terjeszkedő s Kanton, Kuanghszi és Kueicsou őslakóival (miaóczokkal) vegyült khinaiak, az ú. n. *puntik* nyelve. Nyelvük és külső szokásaik által jelentékenyen különböznek a többi khinaiaktól. Megvetéssel néznek a hakkákra, míg a hoklot mindkettő páriának nézi. — Számukat régebben 21 millióra becsülték.²

Khina lakosságáról valami kétezer év óta vannak, ha nem is egészen pontos, de mindenesetre megközelítő adatok. Egy a Kr. u. második évből eredő számlálás szerint volt Khinában 12 millió adózó család vagyis mintegy 60 millió lélek. Kr. u. 156-ban 16 millióra rugott a számuk, a minek

¹ Lóczy Lajos: *A khinai birodalom leírása*. Budapest, 1886.

² Lóczy id. m. 347. — Petermann-féle Mittheil. aus d. Geogr. 1878. 419. — Archiv für Anthrop. 1896. XXIV. 1—2. füz. 188.

60 milliónyi lélekszám felel meg; ekkor volt Khina első virágzásának tetőpontján, hatalmának s gazdagságának híre Európáig hatolt, összeköttetésbe lépett a római birodalommal, honnan 166-ban Marcus Aurelius császár (a khinaiaknál Antun) követséget is küldött Khinába. Már 225-ben három részre szakadt a birodalom s négyszáz éven át belzavarok voltak, úgy hogy egymás mellett és után 20 dinasztia uralkodott. A Thang-dinasztia (618—907) uralkodásának első szaka újabb fénykora lett Khinának, ezen időből azonban nincsenek adataink a lélekszámról, föltehető azonban, hogy ismét elérte a II. századbéli magasságot. 756-ban belháborúk törtek ki s ez a zavaros korszak 960-ig tartott, midőn a Szung-dinasztia kezdett uralkodni s újra felvirágozott Khina. A lakosság, mely a X. század derekán 12 millióra olvadt le, ismét felszaporodott, úgy hogy 1013-ban 21,976.265 földművelőt (80—90 millió lélek) számítottak. Körülbelül ennyi volt a lakosság 1102-ben is (20 millió adózó). 1127-ben azonban a mandsuk elszakították Pekinggel (Kanbalikh) együtt Khina északi részét s a Kitan államot alapították, míg Sensziben a tibeti tangutok szervezték a Hia államot. A Szung-dinasztia a Hoangho-tól délre szorult, a Marco Polo által Manzinak nevezett országba, melyben 1161-ben 11 millió adózó családot (55 millió lélek) számítottak. Marco Polo egy század múlva is szintén igen népesnek találta; volt benne — mint mondja — a várakon és helységeken kívül, több mint 1200 nagy és gazdag város, élükön a császár székhelyével, Kingceével (Hangeseu), melyről szinte hihetetlen dolgokat beszél. Azt mondja ugyanis, hogy területe száz mérföld, van benne 12 ezer nagy köhid, 144 ezer ipariüző helyiség, mindegyikben legalább is 10, némelyikben 20, sőt 40 emberrel, van azután 160 nagy utca, mindegyikben 10 ezer, összesen tehát 1,600.000 házzal, úgy hogy Hangeseu akkori lakossága valami 8 millió lélekből állt volna. A mongolok uralma alatt (1260—1368) 60 millióra teszik Khina népességét; Kublai idejében 13 millió adózó családot irtak össze. A főváros ekkor Kambalik vagy Peking volt, Marco Polo szerint már előbb is nagy város, a nagy khánok alatt pedig „oly sok volt benne a ház és oly nagy az emberek száma, hogy szinte hihetetlen“; a négyszög alakban épített város mindegyik oldalát 6—6 mérföld hosszúnak s a város kerületét 24 mérföldnek mondja Marco Polo, volt azután 12 külvárosa, melyekben több volt a nép, mint magában a városban, úgy hogy ezen alapon valami 3—4 milliónyi lakosságra következtethetünk. A Ming-dinasztia (1368—1644) alatt szintén nagy volt Khina virágzása; a főváros előbb Nanking volt (később Peking), melynek XIV—XV. századbéli lakosságát virágzásának tetőpontján, a város roppant kiterjedését tekintve, Lóczy valami 3—4 millióra becsülte. Egy 1579-iki számlálás szerint Khina akkori népessége 60·9 millióra rugott, de már ekkor

hanyatló félben volt a birodalom. A Mandsu-dinasztia alatt egész a jelen század derekéig folyton emelkedett a népesség száma; az első időkben csak 37, később 62 millió volt, a második császár, Kanghi (1662—1722) alatt már 80 millióra növekedett, 1736-ban volt 125 millió, a továbbiakról pedig az angol „Journal of the Royal Statistical Society“ khinai összeírások alapján (Tung-Lida-Luh után) a következő adatokat állította össze:

1741: 143.412,000	1781: 279.816,000	1821: 355.540,000
1751: 181.811,600	1791: 304.354,000	1831: 397.133,000
1761: 198.838,000	1801: 297.502,000	1841: 413.457,000
1771: 214.600,000	1811: 358.510,000	1851: 432.164,000

A taiping (1849—1866) s az ezzel majdnem egyidejűleg pusztító dungán (mohamedán) lázadás alatt azonban nagyon leolvadt a népesség. Nanking félmilliónyi lakosából, midőn Lóczy ott járt, alig maradt 20 ezer ember. Vidéke is gyér népességű volt a hetvenes években, úgy hogy Kiangszu tartomány 39·65 milliónyi (1842) lakosságából a taiping lázadás után csak 21 millió maradt, Nganhuei népet (1842: 36 $\frac{1}{2}$ millió) pedig csaknem egészen kiirtották s csak a szomszéd tartományokból bevándorolt elemek növelték ismét 21 millióra. A dungán lázadás és éhség Hupé, Senhszi és Kanszuh tartományok lakosságát apasztotta le. Kanszuban a dungán öldöklés előtti lakoságnak (19 $\frac{1}{2}$ millió) csak egyötöde maradt meg s Szinganfu és Lancsoufu közt az útmelléki szántóföldeket Lóczy begyöpösödve találta, számtalan romban heverő tanyával.

Az 1861-iki összeíráskor csupán 260.925,000 lelket találtak, ide nem számítva természetesen a lázadókat. De még ezekkel együtt is rettenetes volt a nép számának csökkenése, úgy hogy 1871-ben közel 70 millióval volt kevesebb a népesség, mint 20 évvel előbb, összesen csak 367·6 millió.

A 80-as években már ismét 386.853.000-re szaporodott Khina népessége, míg legújabbán Popov, az orosz csász. földrajzi társaság értesítőjében¹ 1894 végére khinai hivatalos adatok után 423.157,300-ra becsülte. Ehhez járul a négyötöd részben khinai lakosságú Mandsuországnak 5.750,906 lélekkel, melynek népe 1893-ban még 7 $\frac{1}{2}$ millióra rugott, a khinai-japán háború alatt azonban nagy volt a kivándorlás, ezenkívül Közép-Mandsuriában 1893-és 1894-ben a termés is rossz volt.

A boxer lázadás és a legújabb európai pusztítások az utóbbi hat év alatti népnövekvésnek útját vágták s azért kerek számban az 1894-iki adatok után 430 millióra vehetjük fel Khina és Mandsuországnak ez idő szerinti

¹ V. ö. Globus. 1897. LXXII, 4. sz. legújabb népszámítások alapján

népességét, mely a khinaiakon kívül valami 8—15 milliónyi mandsuból, miaoözből, mongolból, tibetiből s a hátsó-indiaiakkal rokon törzsekből áll.

Vannak azonban khinaiak egyebütt is; Hátsó-Indiában mintegy 3—4 millió tartózkodik (Sziamban $2\frac{1}{2}$ millió, Kochinchinában 400 ezer, Kambodsában 100 ezer, a Malakkai félszigeten 300—400 ezer, aztán Tonkingban, Anaamban). Kelet-Indiában 1890-ben 710 ezerre tették számukat. A malaj szigeteken (Jávában 250 ezer, aztán Borneon, Acsinban, Szuluh szigeteken stb.) 1892-ben volt 450 ezer. Formosa (1897: 2.041,809) nagy része khinai, úgy szintén Hongkong is (1897: 246,880), valamint Macao (78 ezer). Vannak aztán a Filippini szigeteken, Polynéziában (Havaiban 22 ezer), Ausztráliában (70—80,000), Amerikában (Egyesült-Államokban 120 ezer, Cubán 50 ezer, Peruban 60 ezer, Guyanában stb.) összesen valami 300 ezer. Egészben véve mintegy 6—7 millió.

Így a khinaiak száma, mely 1801-ben kerek számban 300 millió volt, ez idő szerint mintegy 425 millió, vagyis a száz éves szaporodás nem több 40—41%-nál.

II. Germán törzs.

Eredetileg három ága volt, ú. m.:

a) Skandináv (normann, dán, norvég, svéd).

b) Gót, melynek zöme még a népvándorlás folyamán elvesztette nemzetiségét Italiában, Gallia déli részében és Hispaniában; utolsó töredéke Krimben vonta meg magát, hol a XVI. század vége felé enyészett el.

c) Teuton, melynek egyes ágai: felnémet, alnémet, angol-szász, fries és holland.

Ezzel szemben ma négy főnépesoportot különböztetünk meg, melyek a következők; 1. angol, 2. német, 3. skandináv [a) svéd, b) dán-norvég], 4. holland [a) holland, b) flamand, c) fries].

Az egyes népek:

1. Angol.

A XIX. század kezdetén szám szerint még jó hátra esett a világ népei sorában. Nemcsak a khinaiak és hinduk, ez a két nagy és ősrégi kulturnép, de Ázsia egyéb népei is, mint a japánok, törökök és arabok fölülmulták s Európa népei között is csak a francziák, oroszok, németek, spanyolok és olaszok után következtek. Ma pedig — egy század leforgása után — csak a khinaiak előzik meg; a hinduk főnépével, a hindikkel vetekednek s minden más népet mesés gyorsasággal maguk után hagytak.

Az angol-szászok az V. században vándoroltak Britanniába, kikhez a IX—X. században dánok s a XI. században elfranciásodott normannok, az angol nemesség ősei járultak. Ezeknek s a beolvasztott keltáknak keverékéből alakult az angol nép, melynek nyelvterülete egy csekély irországi gyarmat kivételével csupán Angliára és Skócia déli részére szorítkozott.

A XVII. században kezdődtek a gyarmatosítások Amerika területén, bár már Erzsébet királyné idejében elfoglalta Walter Raleigh a királynőről Virginiának nevezett területet, egyelőre azonban nem volt sikere a telepítéseknek. Az első gyarmatokat (Új-Anglia) jobbára politikai menekültek s az anglikánok által üldözött presbiteriánusok alapították 1606—38 közt, részben korábbi holland telepítvények helyén (New-York, előbb Új-Amsterdam), melyekhez járult 1663-ban Carolina (a mai északi és déli Carolina s Georgia), 1665-ben Connecticut, 1669-ben a Hudson-öböl melléki gyarmat, 1682-ben Massachusetts és Pennsylvania. Ugyancsak a XVII. században fészkeltek meg magukat az Antillákon, Jamaicát 1655-ben foglalták el a spanyoloktól.

Ezen időből való Irország területén a ulsteri protestáns gyarmat is.

A XVIII. században újabb szerzeményekkel gyarapították az amerikai gyarmatokat. Az utrechti békében 1713-ban a franciáktól megkapták Új-Foundlandot és Acadiát (Új-Skocia), 1763-ban pedig Canadát, Floridát s a Mississippit keleti vidékét.

A XIX. században gyarmatosították Ausztráliát, Taszmaniát és Új-Seelandot. A gyarmatosítás már a XVIII. század vége felé megkezdődött. 1788-ban vitték Ausztráliába a számkivetésre ítélt fegyencek első csapatát, a kik aztán Új-Déli-Wales gyarmatot alapították a mai Sidney táján; ezt követte 1829-ben a Hattyúfolyó mentén a nyugot-auztráliai, 1835-ben a viktoriái, 1836-ban a dél-auztráliai, 1860-ban a queenslandi gyarmat. Taszmaniában szintén fegyencek voltak az első gyarmatosok 1803-ban, míg Új-Seelandot a missionáriusok vonták az angol gyarmatosítás körébe, kik 1812-ben alapították az első telepet, a tulajdonképeni telepítés azonban csak 1839-től fogva indult meg.

Ugyancsak a XIX. század kezdetén, 1806-ban, a francia háborúk alatt foglalták el az angolok a hollandok fokföldi gyarmatát, melyet aztán az 1814-iki bécsi kongresszus is meghagyott nekik. A Fölföldre 1820 óta kezdtek az angolok és skótok vándorolni. 1842-ben elvették a büroktól Natált, melyhez aztán 1853—60 közt Britt-Kaffrariát, majd a Pondo- és Griqua-földet szerezték meg. A legújabb gyarmatok a tongák, zuluk, baszutok és becsuának földjén keletkeztek, továbbá a Matabele- és Khamaországból alakított Rhodesiában.

Az egyes angol területek népességének növekedése a következő volt :

Anglia és Wales.

1080 : 300.000 (Wales nélkül) ¹ (a Domesday Book szerint)		
1500 : 4 millió		
1570 : 4.160,320 (Wales nélkül) ¹		
1600 : 5 millió		
1670 : 5.773,646 (Wales nélkül) ¹		
1700 : 8 millió.		
1801 : 8.892,536	1841 : 15.914,148	1881 : 25 974,439
1811 : 10.164,256	1851 : 17.927,609	1891 : 29.001,018
1821 : 12.000,236	1861 : 20.066,224	1898 : 31.397,078
1831 : 13.896,797	1871 : 22.712,266	1901 : 32.423,000

A szaporodás tehát a XIX. század első felében 9.035,000, vagyis 101,6^o/_o, a XIX. század második felében 14.496,000, vagyis valamivel több, mint 80°/_o. Az egész század alatt pedig volt 23.530,000, azaz 264°/_o.

Ebből a XIX. század elején volt 640 ezer kymmer, 18 ezer cigány és Walesben néhány ezer német gyarmatos; az angolokra esik tehát 8¹/₄ millió. Ez idő szerint pedig van 1 millió kymmer, 12 ezer cigány, továbbá valami 200 ezer német munkás és 100 ezer lengyel-zsidó, vagyis az angolok száma 8¹/₄ millióról 31.100,000-re növekedett.

Skócia.

1801 : 1.608,420	1881 : 3.734,370	1898 : 4.249,946
1851 : 2.888,742	1891 : 4.025,647	1901 : 4.346,000

A szaporodás a XIX. század első felében 1.280,000, vagyis 80°/_o, a XIX. század második felében 1.457,000, vagyis 50°/_o, az egész XIX. század alatt 2.737,000, azaz 170°/_o.

Ebből 1801-ben volt 400,000 kelta (gaël) s 22 ezer norman Shetland szigeten; angol tehát 1.164,000. 1901 elején pedig a kelták száma 240 ezer, a normannoké 65 ezer, marad az angolokra 4.040,000.

Irország.

1695 : 1.034,000	1811 : 5.956,460	1841 : 8.175,124
1754 : 2.372,600	1821 : 6.801,827	1846 : 8.750,000
1801 : 5.395,456	1831 : 7.767,401	1851 : 6.552,385

¹ Körösi József szerint (l. Vámbéry A. *A magyarság keletkezése.* 213. l.). — A többire nézve v. ö. Kolb G. Fr. *Handbuch der vergleichenden Statistik.* 6. kiad. Lipcse, 1861. — Andree's *Handatlas* és *Geographisches Handbuch z. Handatl.* Bielefeld és Lipcse, 1881—82. — Felhasználtam ezenkívül a Macaulay *Angolország története* c. műve I. kötetében közölt adatokat s Lewis Carnae angol tudósak a nyelvek elterjedéséről az 1899 augusztusi hírlapokban közölt számításait.

1861: 5.798,867	1886: 4.889,490	1898: 4.541,903
1871: 5.412,377	1891: 4.706,162	1901: 4.470,000
1881: 5.159,839		

A XIX. század elején Irország lakosságának még körülbelül 60⁰/₀-a ir volt (3¹/₄ millió), úgy hogy az angolok száma az elangolosodott irekkel együtt sem volt több 2·15 milliónál. A XIX. század derekán, a kivándorlások megkezdése előtt, 5 millió irrel szemben mintegy 3³/₄ millió angol volt. 1861-ben az irek száma már 1¹/₂ millióra olvadt le, az angoloké 4·3 millióra, 1871-ben pedig 4·6 millióra emelkedett. Azóta a kivándorlás az angol elemet is kezdi csökkenteni.

Ma az irek száma legfőlebb 800 ezer, ebből is körülbelül 700 ezer az iren kívül az angol nyelvet is beszéli; az angolok száma pedig 3 millió 670,000.

Man sziget lakossága 40 ezerről 56 ezerre emelkedett a XIX. század folyamán; ebből ma alig 10 ezer beszéli a kelta nyelvet.

A Normann szigetek 93 ezernyi lakossága francia nyelvű; a XIX. század elején 48 ezerre ment számuk.

Az *Egyesült-Államok* lakosságának növekedése a következő:

1680: 80 ezer angol, holland, svéd gyarmatos.		
1701: 260,000	1840: 17.069,453	1895: 69.753,000
1753: 1.051,000	1850: 23.191.876	1896: 71.263,000
1775: 2.383,300	1860: 31.445,080	1897: 72.807,000
1790: 3.929,827	1870: 38.535,153	1898: 73.999,000
1800: 5.305,925	1880: 50.155,783	1899: 75.601,000
1820: 9.654,596	1890: 62.622,250	1900: 76.225,220

A szaporodás a XIX. század első felében 17.886,000 lélek volt, vagyis a népesség fél század alatt több mint négyszeresre emelkedett. A XIX. század második felének gyarapodása 53.033,000, vagyis a szaporodás jóval több, mint kétszerese az eredeti lakosságnak. Az egész XIX. század alatt pedig csaknem 15-szörös volt a népnövekedés, vagyis százalékban kifejezve 1420⁰/₀.

Ezt a tüneményeszerű szaporodást a lakosság benső propagatív erején kívül a bevándorlások is rendkívül fokozták. A bevándorlók összes száma 1821—97 közt 18.418,392 volt; ez idő szerint pedig körülbelül 19¹/₂ millió.

Természetes, hogy a folytonos bevándorlás következtében mind több és több a külföldön született amerikai polgárok száma. 1850-ben még csak 2.224,602, vagyis az egész népesség 9·7⁰/₀-a volt külföldi, 1860-ban már 4.138,697 (13·16⁰/₀), 1890-ben pedig 9.249,547 (14·77⁰/₀).

Összehasonlítva a külföldiek és a bevándoroltak számát, a következő eredményre jutunk:

	Külföldi születésű		Bevándorolt		
	1890-ben	1820—90 közt	1820—96 közt		
Németországi	2.784,894	4.461,520	4.972,423		
Irországi	1.871,509	3.454,877	3.763,618		
Angliai	909,092	{ 1.592,519 793,288 322,177	{ } 3.043,402		
Skóciai	242,231				
Walesi	100,079			31,469	
Britt-Amerikai	980,938	1.047,080	?		
Skandináviai	{ 322,665 norvég 478,041 svéd	} 913,301	}	1.378,677	
Dániai					132,443
Olaszországi	182,586	350,222	748,628		
Ausztriai	{ 123,271 osztrák 118,106 csehorsz.	} 397,486 ¹	}	781,369 ²	
Magyarországi					62,435
Oroszországi	182,644	292,241	}	660,256	
Lengyelországi	147,440	?			
Franciaországi	113,174	362,863	394,822		
Helvéciai	104,069	167,390	199,128		
Hollandiai	81,828	98,401	128,269		
Mexicói	77,853	{ 27,035 1,622 10,771	{ közép- amerikai	}	
Délamerikai	5,006				91,298
Nyugotindiai	23,256				
Spanyolországi	6,185	}	}	61,698	
Portugáliaiai	15,996				42,956
Belgiumi	22,639	42,786	60,308		
Görögországi	—	—	8,863		
Khinai	106,688	288,964			
Egyéb	54,385	{ 11,751 vegyes európai 5,332 ázsiai 1,226 afrikai 254,052 egyéb			

A legújabb kimutatás szerint 1899. július 1-től 1900 június 30-ig 341,711-en vándoroltak az Egyesült-Államokba. Ebből:

100,000 olasz	23,382 német	3,734 görög
44,520 zsidó	10,000 magyar	2,653 rutén
37,000 lengyel	9,170 litván	2,329 cseh
25,400 tót	8,906 horvát	1,956 francia.
25,200 ír	6,783 finn	

¹ E közt 150,500 magyarországi.

² E közt 294,500 magyarországi.

Ez adatok némi fogalmat nyújtanak az Egyesült-Államok nemzetiségi viszonyairól, a miket a hivatalos statisztika hallgatással mellőz. Pedig a bevándoroltak ivadékaiknak gyors elangolosodása sem képes ellensúlyozni az idegen elemek beözönlése által folyton növekedő nemzeti különbségeket, a mik a nemzeti érzelem erősödése által hogy hová fognak fejlődni, a jövő titka.

Mindenesetre, a mikor az egyes népfajok jelenlegi számát akarjuk legalább megközelítőleg megállapítani, számolni kell azzal a körülménnyel, hogy az Egyesült-Államokban a XX. század kezdetén az angol nyelvűek mellett még igen jelentékeny számmal voltak más nyelvűek is. Egészben véve 15—16 millióra tehetjük az idegen nyelvűek számát, úgy hogy az angol nyelvűekre kerek számban 60 milliót vehetünk fel.

Ez a 60 millió angol nyelvű nép sokféle elemből áll. Alapanyaga a *yankee*, mely kivivta az Egyesült-Államok függetlenségét. A XIX. század elején valami 4 millióra ment a száma (az $5\frac{1}{3}$ milliónyi lakosságból levonva a négereket és a pennsylvániai németeket, hollandokat, franciákat és indiánokat), a lefolyt száz év alatt alig szaporodott 6—7 millióra. Körülbelül 8 millióra növekedett az utóbbi fél század alatt bevándorolt $3\frac{3}{4}$ milliónyi s teljesen elangolosodott *ír* elem. Egy millió volt 1800-ban a *négerek* és *mulattok* száma, ez idő szerint pedig körülbelül $7\frac{1}{2}$ millió. Növekedésüket a következő táblázat mutatja:

1790 : 756,823	1830 : 2.328,642	1870 : 7.950,300
1800 : 1.001,436	1840 : 2.873,758	1880 : 6.580,793
1810 : 1.337,810	1850 : 3.638,858	1890 : 6.996,166
1820 : 1.776,194	1860 : 4.442,000	

E három elem számát levonva a 60 millióból, valami 38—39 millió marad arra az angolok, skótok, kanadaiak és különböző európaiak egymásba olvadt ivadékaiból álló elemre, mely a XIX. század folyamán költözött az Egyesült-Államokba.

Britt-Észak-Amerika (a kanadai gyarmat) lakossága:

1806 : 793,000	1881 : 4.530,000	1897 : 5.416,005
1866 : 4.208,000	1891 : 5.042,000	1901 : 5.580,000

Ebből 1801-ben angol volt 400 ezer (francia 280 ezer), ma pedig az angolok száma 3.620,000 (francia $1\frac{1}{2}$ millió).

A *nyugot-indiai* angol gyarmatok lakossága nagyjából négerekből és mulattokból áll; jelentékeny számmal vannak a khinai és indiai kulik is; az egykori indián lakosságot a spanyolok kiirtották, ma csupán Jamaicában van mintegy 18 ezer, továbbá Grenadán (1868 : 36,512, 1881 : 42,403, 1891 : 53,209) vannak jelentékenyebb számmal karaibok, ezenkívül Trini-

dádon fordulnak még elő, összes számuk valami 30—40 ezer; a fehér elem Jamaicában 1811-ben 30,000, 1861-ben 13,816, 1891-ben 14,692 volt, a többi szigeten pedig valami 60—70 ezer, ebből a trinidadiak francia nyelvű kreolok, kik a sziget (1861: 84,438, 1881: 153,128, 1891: 198,234) néger és mulatt lakosaival is elfogadtatták a francia nyelvet.

Jamaicát az angolok 1655-ben foglalták el s 1664-ben kezdték meg a négerrek nagyobb mérvű behurcolását, de bár 1680—1786 közt több mint 2 millió néger rabszolgát vittek is be, a XIX. század elején mindössze 386 ezer volt csak a sziget lakossága, melynek zömét a marulok, vagyis Guyana és Jamaica megszökött rabszolgái alkották, a kik másfél századon át megőrizték az angolokkal szemben önállóságukat, mígnem 1795-ben az angolok leverték őket s egy részüket Új-Korzikába, később Sierra-Leonába szállították.¹ Jamaica lakossága a XIX. század első felében lassan növekedett; 1861-ben csak 441,262 volt, mely 1891-ig 640,279-re szaporodott, 1897-ben volt 715,717, jelenleg mintegy 750 ezer, mely az angolnak egy spanyollal és négerrel kevert jargonját beszéli.

A Kis-Antillákon és Bahama szigeteken a lakosság száma volt 1801-ben: 350 ezer, 1861-ben: 498,537, 1897-ben: 794,543, jelenleg mintegy 820 ezer.

Egészen pedig a nyugot-indiai angol gyarmat 1801-ben volt 736,000, 1901 elején 1.570,000, mintegy $1\frac{1}{4}$ millió angol jargonú négerrel, kiknek száma 1801 óta megkétszereződött.

Ezekhez járulnak az *angol-guyanai* négerrek. Guyana lakossága a XIX. század elején volt 130 ezer, 1861-ben 155,026, 1891-ben 278,328, 1897-ben 287,005. Ebből mindössze $2\frac{1}{2}$ —3 ezer az európai s 7 ezer az indián. A többi lakosságnak fele néger, fele kelet-indiai kuli $3\frac{1}{2}$ —4 ezer khinai-val együtt.

Az *ausztráliai* gyarmatokon 1801-ben az angol elem száma alig egy-két ezerre rugott s a XIX. század első felében csak a deportált betörőkkel s ezek ivadékaival gyarapodott; 1788—1838 közt 75,200 fegyenczet szállítottak ugyanis Ausztráliába, a kiknek ivadéka fél század alatt közel 134 ezerre szaporodtak. A népesség növekedése 1851 óta kezdett rohamosabb lenni, a mikor az aranymezőket fölfedezték. A gyarapodást a következő táblázat mutatja:

1837: 133,962 (a benszülötteken kívül)		
1862: 1.209,213	1886-87: 2.837,176	1897: 3 565,415
1881: 2.252,617	1892: 3.231,715	1901: 3.720,000

¹ Földrajzi Közlemények. 1892. 147, 152. l.

Ebből mintegy 55 ezer benszülött, 44 ezer khinai, 5—6 ezer polynéz munkás s aztán valami 80—100 ezer német,¹ úgy hogy az angolok száma kerek számban $3\frac{1}{2}$ millió.

Tasmaniát, mint említettük, 1803-ban vették birtokukba az angolok, hova 1803—53 közt 67,655 elítéltet szállítottak, a kik aztán oly vandal módra pusztították az ős lakosságot, hogy 1867-ben az 5—20 ezer főnyi taszmanból már csak 17 maradt, 1876-ban pedig végkép kihaltak. A gyarmatosok száma:

1833: 31.718	1868: 100,706	1897: 171.719
1863: 91,519	1892: 153,664	1901: 180,000

New-Zealandban 1839 után kezdtek az angolok megtelepedni. Növekedésük a következő:

1840: 1,458	1881: 489,931 (maorik nélkül)
1851: 30,000	1886: 578,482
1863: 106,315	1892: 656,179
1868: 227,810	1897: 737,456
	1901: 790,000

Fokföldön az angol gyarmatosítás 1820 óta kezdődik, de a XVII. században meghonosodott búr elemet maig sem tudta az angol elem túlszárnyalni. Ehhez járul, hogy a fehérek száma együttesen is kisebbségben van a feketékkel szemben még akkor is, ha a részint holland, részint angol nyelven beszélő fökföldi 343 ezer keveréknépet a fehérekhez számítjuk. Az angol és búr gyarmatok (Fokföld, Kaffraria, Griquauföld, Pondoföld, Natal, Tongaföld, Zuluföld, Baszutoföld, Becsuánföld, Rhodesia, Zambezia, Oranje, Transvaal és Svasiföld) népességének gyarapodását a következő adatok tüntetik fel:

	Fehér	Összes lakosság
1798 (Fokföld)	21,746	61,947
1822 (Fokföld)	42,854	120,000
1856 (Fokföld, Natal, Oranje, Transvaal)	140,000	563,000
1891 (angol gyarmatok és búr köztársaságok)	575,000	4,206,000
1900 (angol gyarmatok és búr köztársaságok)	1,013,000	5,820,000

Az 1.013,000 fehér lakosságból 570 ezer búr, 423 ezer angol. Ha pedig a keverék népet is számítjuk, a holland nyelvűek száma ezekkel valami 800 ezerre, az angoloké pedig félmillóra emelkedik, az angol-búr háború előtti viszonyokat véve alapul.

¹ L. Globus 1879. évf. XXXVI. 202.

Összegezve ezen adatokat, az angolok XIX. századbeli növekedéséről a következő számokat kapjuk:

	1801. (összes lak.)	1901. (összes lak.)
Anglia és Wales	8.250,000 (8·89 millió)	31.100,000 (32·42 millió)
Skócia	1.164,000 (1·61 „)	4.040,000 (4·35 „)
Irország	2.150,000 (5·40 „)	3.670,000 (4·47 „)
Szigetek	—	46,000 (0·15 „)
Egyesült-Államok	5.000,000 (5·31 millió)	60.000,000 (76·23 „)
Britt-Észak-Amerika	400,000 (0·79 „)	3.620,000 (5·58 „)
Jamaica	370,000 (0·39 „)	730,000 (0·75 „)
Kis-Antillák	300,000 (0·35 „)	650,000 (0·82 „)
Guyana	100,000 (0·13 „)	140,000 (0·29 „)
Ausztrália	2—3 ezer	3.500,000 (3·72 „)
Taszmánia	—	180,000 (0·18 „)
Új-Seeland	—	790,000 (0·79 „)
Dél-Áfrika	—	500,000 (5·82 „)
Kelet-India	?	240,000 —
Egyebütt (matrózok, katonák, Franciaország, Balkán, Gib- raltar, Malta, Egyiptom, Cyprus, Afrika, Honkong, Khina, Fidsi, Haiti stb., Argentína és Délamerika)	—	400,000
	17 ³ / ₄ millió (22·9 millió)	109.610,000 (134·57 millió)

Az angol elem növekedése tehát:

1400: 3 millió	1700: 8 ¹ / ₂ millió (Lewis Carnae sz.)
1500: 4 „ (Lewis Carnae sz.)	1801: 17 ³ / ₄ „
1600: 6 „ „ „ „	1901: 109 ¹ / ₂ „

2. Német.

A német nyelv egyes nyelvjárásai elég híven megőrizték a régi törzsi elágazást. Két főágat különböztetnek meg, ezek: a *felnémet* (Ober- vagy Hochdeutsch) és *alnémet* (Nieder- vagy Platt-deutsch).

A felnémetek törzsei: a *sváb-alemann*, *bajor-osztrák*, *frank és thüring*, az alnémeteké: a *vesztfál és szász*. A közép- és délmagyarországi német gyarmatok jobbára svábok, a moson- és soproni „hádpaurek“, valamint a sokkal önállóbban fejlődött délsoproni és vas megyei „hiencek“ bajor-osztrákok; a középkori szászok alnémetekkel és flamandokkal vegyült frankok, a bars-, nyitra- és túróc megyei „krikehajok“ és németprónaiak thüringiek s a thüring befolyás meglátszik a szepesi szászok nyelvében is.

A régi német császárság népessége, mely magában foglalta az osztrák és cseh tartományokat is, már a XVI. században annyira felszaporodott, hogy 1600 körül egy □-mfdön 1500–2500 ember élt s egészben mintegy 24 millióra ment a lélekszám. A harmincéves háború alatt (1618—48.) azonban rendkívül kipusztult, a régebbi lélekszámnak körülbelül csak $\frac{1}{3}$ -da maradt meg. Württemberg 400 ezer lakosából 1641-ben nem maradt több 48 ezernél; Freibergnek 1618-ban 4 ezer fegyverfogható férfi lakosa volt, 1648-ban már csak 500; Augsburg lakossága, mely virágzása tetőpontjáu, a XVI. században 88 ezer volt, 1645-ben lesülyedt 21 ezerre, 1648-ban pedig már csak 18 ezer; Nürnberg lakossága a XVI. században 150 ezer, 1786-ban 29 ezer; Aachennek már a középkorban 100 ezer lakosa volt, Kölnnek 150 ezer, Lübecknek 80 ezer, a XVII. század alatti pusztulást még a XIX. század elején sem heverték ki, Aachennek s Lübecknek 1800-an 30—30 ezerre, Kölnnek 1783-ban 40 ezerre ment a népessége.

Csaknem másfél század kellett, hogy Németország népe a régebbi lélekszáma növekedjék föl.

Egy 1786-ki (részben korábbi adatokon alapuló) összeírás szerint a német birodalom lakossága $26\frac{1}{4}$, a porosz királyság egyéb tartományaival $27\frac{3}{4}$ millió volt, ebből azonban a mai német birodalmi részekre csak $18\frac{1}{2}$ millió lélek esik.

1801-ben Németország mai területére körülbelül 22 millió lelket vehetünk föl, ebből 20 millió németet. Ettől fogva Németország mai területén a lakosság így növekedett:

1816: 24.831,396	1850: 35.395,496	1880 XII.I.: 45.194,172
1820: 26.291,606	1855: 36.111,644	1885 XII.I.: 46.840,906
1825: 28.111,269	1860: 37.745,187	1890 XII.I.: 49.421,259
1830: 29.518,125	1865: 39.653,544	1895 XII.I.: 52.279,901
1835: 30.935,648	1870: 40.816,249	1898: 54.324,000
1840: 32.785,150	1871 XII.I.: 41.058,792	1901: 55.510,000
1845: 34.396,055	1875 XII.I.: 42.747,360	

Ebből 1890-ben 7·6% volt idegen ajkú s 92·4% német. Egy pár nemzetiség stagnálását számba véve, 1901-ben az idegen ajkuakra 4·11 millió, a németekre 51·4 millió lelket számíthatunk.

Ausztria (az osztrák és cseh tartományok) lakossága az 1786-ki összeírás szerint $9\frac{1}{2}$ millió, 1795-ben 10.929,800 volt, de a belgiumi és a sváb területben levő osztrák birtokokat is ide számítva, azok nélkül csak $8\frac{1}{4}$ millió.

Ausztria mai területének népessége 1801 elején 12.660,000 főre tehető, melyből 4 millió esik az osztrák, 4·53 millió a cseh korona, 3·75

lengyel-ruthén tartományokra, 0·38 millió Dalmáciára. Ebből az osztrák tartományokban volt 2·8 millió német, 1·2 millió szlovén és olasz, a cseh tartományokban 1·63 millió német, 2·90 millió cseh és lengyel. Vagyis 1801-ben mintegy $4\frac{1}{2}$ millió némettel (ide számítva a 70 ezer galiciai és bukovinai gyarmatosít is) szemben 8·2 millió nemzetiség volt Ausztriában.

Ausztria mai területének lakossága ettől fogva a következőképp szaporodott :

1801: 12.600,000		1869: 20.394,980	katonákkal együtt
1820: 13.964,341	polgári	1880: 22.144,244	" "
1830: 15.697,791	"	1890: 23.895,413	" "
1840: 16.723,397	"	1905: 24.972,056	" "
1850: 17.534,950	"	1897: 25.518,998	" "
1860: 18.851,777	"	1901: 26.241,000	" "

Ez a népesség a külföldiek nélkül az 1880. és 1890-ki népszámlálás szerint a következő nemzetiségekből állt:

	1880.	1890.	Szapor.	%
Német	8.008,864	8.461,997	453,133	— 5·66
Cseh-tót	5.180,908	5.473,578	292,670	— 5·65
Lengyel	3.238,534	3.726,827	488,293	— 15·08
Ruthén	2.792,667	3.101,497	308,830	— 11·06
Szlovén	1.140,304	1.176,505	36,231	— 3·18
Szerb-horvát	563,615	644,769	81,154	— 14·04
Olasz-ladin	668,635	674,701	6,048	— 0·90
Oláh	190,799	209,026	18,227	— 9·55
Magyar (bukovinai)	9,887	8,139	(fogy. 1,748)	
	<u>21.794,231</u>	<u>23.477,069</u>		

A németiség legtömörebb Alsó- és Felső-Ausztriában és Salzburgban ($96—99\cdot7\%$); Karinthiában ($71\cdot5\%$) és Stiriában ($67\cdot8\%$) már a szlovének. Tirolban pedig ($59\cdot9\%$) az olaszok is föllépnek, de a németiség még mindig többségben van, ellenben Krajnában csak $5\cdot7\%$, a Tengerparton pedig $2\cdot3\%$ -ra süllyed le. A cseh korona tartományai közt aránylag legtöbb a német Sziléziában (47%), aztán jön Csehország ($37\cdot2\%$), legutoljára marad Morvarország ($24\cdot4\%$), egészben véve pedig $35\cdot9\%$ a német elem. A többi tartomány közül Bukovinára esik a zsidósággal együtt $20\cdot8\%$, Galicziára $3\cdot5\%$, Dalmáciára pedig $0\cdot4\%$. Számbavéve már most az egyes tartományok 1891—98 közti szaporodását, 1901 elején a németországiak és a katonaság beszámításával a német elem száma 9.576,000-re tehető, ezzel szemben a többi nemzetiségre 16.665,000 lélek esik.

Helvécia lakossága :

1786 : 1.750,000	1860 : 2.507,170	1890 : 2.952,928
1812 : 1.500,000	1870 : 2.669,147	1898 : 3.105,343
1821 : 1.783,231	1880 : 2.846,102	1901 : 3.150,000
1850 : 2.392,740	1888 : 2.934,057	

Ez a népesség így oszlik meg: 71·4⁰/₀ német, 21·4⁰/₀ francia, 5·3⁰/₀ olasz, 1·3⁰/₀ rhaetoromán, 0·3⁰/₀ egyéb. Az arányszám a XIX. században némileg a németiség javára változott meg, míg a rhaetoromán elem nagyon keveset szaporodott. Tekintve ezeket, Helvécia nemzetiségeinek száz év alatti szaporodását a következőkép állapíthatjuk meg:

	1801.	1901.
Német	1.100,000	2.250,000
Francia	360,000	674,000
Olasz	100,000	167,000
Rhaetoromán .	35,000	40,000

A három fő-országhoz járul *Luxemburg* (1830 : 255,628; — a Belgiumhoz csatolt részek részek nélkül: 1840 : 169,730, 1849 : 189,783, 1858 : 195,028, 1862 : 202,313, 1867 : 199,958, 1880 : 209,570, 1895 : 217,583), melynek lakosságából mintegy 6,300 vallon és francia; és *Liechtenstein* (1867 : 8,320, 1880 : 9,124, 1891 : 9,434); a XIX. század elején együttesen mintegy 140 ezer, jelenleg 230 ezer lakossal.

A németek száma tehát a német jellegű országokban :

	1801.	Összes lakosság	1901.	Összes lakosság
Németország	20 millió	(22 millió)	51·40 millió	(55·51 millió)
Ausztria	4·50 „	(12·66 „)	9·58 „	(26·24 „)
Helvécia	1·10 „	(1·60 „)	2·25 „	(3·15 „)
Luxemburg és Liechtenstein	0·13 „	(0·14 „)	0·22 „	(0·23 „)
Összesen	25·73 millió	(36·40 millió)	63·45 millió	(85·13 millió)

Magyarország területén 1721-ben Acsády becslése szerint¹ mindössze 338,471 volt a német, ebből 210 ezer esett a Királyhágón inneni részekre, 126 ezer az erdélyi szászokra. Az utóbbiak száma Schuler Fr. szerint 1600-ban 68,160 volt, Jancsó B. szerint² pedig 1700 : 100,000, 1730 : 110,000, 1761/65 : 120,680, 1794 : 150,000. 1700-ban azonban mindenesetre több

¹ Magyarország népessége a *pragmatica sanctio* korában (Magy. Stat. közl. Új f. XII. k.) 1896.

² Századok. 1900. febr.

volt, mint a hogy Jancsó fölveszi; tekintve, hogy a pestis 1710—1720 között a szászok közt is annyira pusztított, hogy a lakosság 25—40%-ka oda veszett, a későbbi lélekszám csekélyebb volta ennek tulajdonítandó. 1700 körül volt legalább is 130 ezer szász, Acsády adata (126 ezer) az 1710—15 közti állapotoknak felel meg, a Jancsó által fölvevett 100 ezer lélek pedig a pestis utáni (1720—21) állapotot tünteti föl.

A XVIII. századbeli telepítések nagyban megnövelték a németiség számát úgy az ország szívében, mint a déli részekben, úgy hogy 1840-ben Fényes Elek¹ szerint a zsidók (244,035) nélkül már 1.273,677 német volt, ebből Magyarországon 1.020,058, Horvátországban 1000, a katonai határvidéken 30,281, Erdélyben 222,159. Az 1850-ki népszámlálás Magyarországra 756,420, a külön tartománynyá alakított temesi Bánságra és Szerb vajdaságra 335,080, Horvát- és Tótországra 7903, Erdélyre 219,374, a Határőrvidékre 37,875, összesen 1.356,652 németet vett föl, szintén a zsidók (252,665) nélkül. Az osztrák kormány 1860-ki összeírása szerint² az 1857-ki népszámlálást véve alapul Magyarországon volt 1.221,714, Erdélyben 200,364, Horvátországban és Szlavóniában 24,470, a Határőrvidéken 38,400 összesen 1.484,948 német s ezen kívül 407,257 zsidó. Keleti Károly³ az 1869/70-ki népszámlálás után a népiskolai kimutatásokból Magyarországon 1.596,633-ra, Erdélyben 224,289-re, összesen 1,820,922-re tette a németek számát. Nincsenek azonban ide számítva a határőrvidékiek és horvátországiak, a kikkel együtt Konek S. szerint 1.898,202 volt a számuk. Az 1880-ki népszámlálás szerint Magyarország lakosságából 13·62%, az 1890-ki szerint 13·14% volt a német vagyis 1880: 1.869,877, 1890: 1.988,589, ehhez járult Horvátországban 1880: 83,139, 1890: 117,493 vagyis az egész magyar birodalom területén 1880: 1.953,911 (12·49%), 1890: 2.107,577 (12·15%). A tíz évi szaporodás tehát 154 ezer lélek vagyis 7·9%. Ezt véve alapul, 1901 elején 2.274,000-re tehetni a németek számát, a miből azonban valami 240 ezret a zsidókra kell venni.

A zsidók nélkül 1840—1890 közt a németiség valami 600 ezer lélekkel vagyis 47%-kal növekedett. Ezt véve alapul a XIX. század négy első tizedére is, az 1800—1840 közti növekvés 37½%, 1801-ben tehát 930 ezernyi német lakosság vehető föl, a zsidókkal (1805: 127,816) egy millió felül.

Az oroszországi németek száma 1801-ben legfőlebb félmillió volt a

¹ Magyarország statisztikája. Pest, 1842.

² Statistisches Handbüchlein für Öster. Monarchie. Bécs, 1861.

³ Hazánk és népe. Pest, 1871.

balti tartományokban s a XVIII. században telepített dnyeperi és volgai gyarmatokban; jelenleg a berlini Echo 1898-ki számítása szerint 1.882,371.

Ezenkívül *Európában* van még ugyancsak a berlini Echo szerint: Franciaországban 83,333, Angliában 53,591, Romániában 50 ezer, Belgiumban 47,338, Dániában 31,107, Hollandiában 28,767 német alattvaló s azután 100 ezer alnémet, Olaszországban 5,234 németországi s 25 ezer régi német gyarmatos az ú. n. XIII. Comuni Vicenza környékén s a VII. Comuni a Felső-Brenta mellékén, Svédországban 4,066, Bolgárországban 3,620, Spanyolországban 1826, Finnországban 1770, továbbá Boszniában 15—20 ezer vagyis összesen kerek számban félmillió. Ezzel szemben 1801-ben a német-alföldi, lotharingiai és olaszországi (1801: 54 ezer) régi német lakosság csak valami 150—200 ezer volt.

Ezekkel együtt az európai németek száma 1801-ben volt 27·4 millió, 1901-ben 68 millió. Európán kívül a XIX. század elején csak Pennsylvániában volt jelentékenyebb német gyarmat. Ma az *Egyesült-Államok* területén, tekintve, hogy 1897-ig az osztrákokkal és svájciakkal együtt több mint 5 millió német vándorolt be s 1890-ben 2.784,894 németországi születésűt találtak (ma legalább is 3 $\frac{1}{2}$ millió), valami 13—14 millió német származású él, ebből körülbelül 9 millió beszéli a német nyelvet. A *kanadai* németek száma 282,906. A *brazíliai* németek száma mintegy 250 ezer, az első gyarmatokat 1818-ban, 1824-ben, 1849-ben és 1859-ben alapították; *Argentínába* újabban bevándorolt 25—30 ezer német, *Chilében* van 6808, *Uruguayban* 2125, *Peruban* 1642, *Paraguayban* 1250 német. A dél-amerikai németek száma együttvéve 300 ezer. Van aztán az *ausztráliai* angol gyarmatokon is mintegy 100 ezer. Ezekhez járul 40—50 ezer a német gyarmatokon (Kelet- és Nyugat-Afrikában) és a Kaukázusban (9356), Fokföldön (6540), Hawaiiiban (1034), Egyiptomban, Palesztinában (2300), Kínában, Japánban stb.

A németek összes száma ezek szerint:

1500: 10 millió (Lewis Carnae sz.)	1801: 27 $\frac{1}{2}$ millió
1600: 20 millió ¹	1901: 78 millió
1700: 10 millió	

Nagy Géza.

¹ A 24 millióból levonva a cseheket, sziléziai lengyeleket, aztán a szlovénokat, tiroli olaszokat, meg a luzsicokat.

FIAT PISCIS.

(Első közlemény.)

Sepsi Laczkó Máté írja krónikájában,¹ mely gróf Mikó Imre kiadásában jelent meg az Erdélyi Történelmi Adatok III. köt. (Kolozsvár, 1858.):

„1611. 18. septembris tájban Forgács Zsigmond panico terrore perterritus, Erdélyben Báthori Gábor fejedelem előtt harez nélkül megfutamodott nagy éktelenül, és az ember alig tudja megmondani, minémü rettenetes iszonyu ostorral verte meg Isten hadát. Minden gazdagságokat, sátorokat, tár szekereket, ezüst marhájokat, lövő szerszámokat elhagyták és futva elszaladtanak. Azután nem mertek Magyarországra felé vissza jöni, hanem a havasalföldi és Moldva határiban lévő havasokra szaladtanak, azok között bolygottanak; harmadnapig a mennyit mentenek, ismét ugyanazon helyre keveredtenek vissza. Nagy havas eső és hideg támadott rájuk, kopjájokat mind elhagyták, a hidegség miatt fegyver derekokat, páncéljokat, sisakjokat mind el kellett hányni, hideggel számtalan sokan megholtak, kenyerek nem lévén tizenegyednapig lovok husával éltenek mindnyájon.

A jesuita, a ki Forgácscsal volt, a ló májra ott mondja vala pénteken, hogy *fiat piscis*.“

Itt tehát egy a XVII. század elején, úgy látszik, nálunk már közkeletű szálló ige magyarázata van előttünk, a mely az ilyenek szokása szerint alkalomhoz, pontosan körülírt helyhez és időhöz köti a mondás keltét. Lehet is, hogy a mondott alkalommal, de valószínű, hogy már nem egy hasonló esetben elröppent ez ige valakinek az ajkáról, a ki azt már régibb forrásból, ha másként nem, az élő szóbeli hagyományból ismerte.

Ennek a hagyománynak a következő régibb nyomait sikerült eddig fellelnem. Beismerem, hogy e nyomok között még sok a „missing

¹ Idézi a címül irt szálló ige magyarázataképen *Tóth Béla* a „Szájrol szájra“ sajtó alatt lévő 2. kiadásában és a „Magyar Anekdotaliknes“ II. köt. 256. lapján. Az ő kivonatos előadása helyett én a fentiekben az elbeszélte eseményekkel egykorú krónikás, „Lorándfi Mihály udvari concionator“ ill. helyét teljesen adom az id. kiadás 128–29. lapjáról. A „Szájrol szájra“ i. h. eml. másik magyarázat, mely Baksay Sándortól való, legfőlebb mint a „felsőbb népetymologia“ példája érdemel figyelmet. E szerint a *fiat piscis* nem egyéb, mint a *hadd legyen!* (dunántúli ejtéssel *ha'legyen*) olyan tréfás fordítása, mint a *lapis panem?* (kő kenyér?) vagy a *hominis pisci* (az emberek hálnak).

link“, de a meglévők kijelölésének épen az a célja, hogy a hiányzókra másokat. nálunknál szerencsésebbeket rávezessen.

Az 1380-ban született és 1459-ben elhalt *Poggio*, vagy latinosan *Poggius*, melléknevén Bracciolini, a ki mint apostoli protonotarius és XXIII. János pápa titkára a constanzi zsinaton is részt vett s a st.-galleni kolostorból az ó-kori írók műveinek nagy számát juttatta napvilágra, hirhedt Facetiái (első kiad. 1470 táján) 216-ikában¹ egy spanyol püspökről meséli, hogy a pénteki napon eléje tálalt foglyok iránt így oszlatta el az inassa aggodalmait: *Pro piscibus utar. An nescis me sacerdotem esse? Quid est maius? Ex pane corpus Christi facere, an ex perdicibus pisces?* Erre keresztet vet a foglyokra s nyugodt lélekkel halak gyanánt költi el őket.

Ezen alapszik az 1461-ben befejezett *Cent nouvelles nouvelles* 99. elbeszélése és ennek az 1884. évi párisi kiadás² jegyzetében említett származékai. (Bonav. Des Periers, Nouv. Recr. et Joyeux Deviz. H. Estienne, Apologie pour Hérodote ch. 39. Malespini II. nov. 27. Béroalde de Verville, Moyen de parvenir ch. 26.)

A XVI. század folyamán tehát e „Trufa“ már egynél jóval több irodalmi esatornán át is eljuthatott hozzánk, a hol az efféléknek Mátyás király kora óta elég nagy volt a kelete és a csereforgalma. De az sem lehetetlen, hogy Zsigmond királyunk kíséretében valamelyik korábbi humanista egyenesen a constanzi zsinatról hozta azon melegében magával. A változás legalább, a melyen a XVII. századi hazai feljegyzésig átesett, bár nem lényeges és nem is igen nagy, mégis inkább a szóbeli hagyomány útján való vándorlást és alkalmazkodást teszi valószínűvé.

Ez alkalmazkodás különben egyik jellemző vonásuk e proteusi természetű világvándoroknak. Tanu reá a Poggius-féle előadás is, a mely már maga is csak jóval régibb szerkezet újabb változata. Csak-hogy a mit régebben még az állatmese burkolatában volt tanácsosabb elmondani, az a XIV. század végén és a XV.-nek az elején már nem szorul erre az óvatosságra. Meséltek akkortájt a pápai kancelláriában ennél még sokkal pogányabb dolgokat is. Egy s még inkább két századdal előbb azonban az ilyféléket csak Ysengrimus és Renardus kényelmes álarca alatt lehetett nagyobb kockázat nélkül címükre jut-

¹ Az 1538. évi bázeli kiadás 476. l.

² Par P. L. Jacob Bibliophile (= Paul Lacroix). E kiadásban a 89. novella címe (Le perdrix changé en poisson) szintén erre a történetre látszik utalni, de más tartalmú. Warnke alább id. művében helytelenül hivatkozik a 91. számúra.

tatni. Az olyan körülményes kiszinezés pedig, a minőt a spanyol püspök esetében látunk, alighanem a torkára forrott volna a mesélőnek.

Az aesopusi meséknek azon a IX. század óta számos mellékág-ból gyarapodó főfolyama, a mely a középkorban *Romulus* néven hömpölyget a Phaedrústól származó latin szerkezetek mellett sok egyéb járulékot is, útjában mind több ágra szakadva, ezek egyikével előbb az angol, majd kevéssel utóbb a francia irodalom kertjét termékenyíti meg. *Marie de France*, a legrégebb ismert nevű francia költő, saját vallomása szerint valami Alfred (némely kéziratok szerint azonban Henrik) latinból fordított angol meséit ülteti át franciára a XII. század vége felé. E mesék angol eredetije, valamint ennek latin forrása ugyan elveszett; de van ennek az *anglo-latin Romulus* névvel jelölt s lényegében a *Romulus Nilanti*-val egyező szerkezetnek egy teljesebb és egy kevésbé teljes latin származéka. (L. mind a kettőt Hervieux, *Les Fabulistes latins* 2. kiad. II. 549—652. l.) Ezek elsejében (A) a 40., másodikában (B) pedig a 14. (Herv. 594. és 557. l.) mese egymástól csak kevéssé eltérő előadása tekinthető a Poggius-féle *facetia* ősenek.

E mesében a farkas bőjtöt fogad, de a mint az erdön egy kövér ürüt (B) vagy kost (A) talál, ráfogja, logy *lazac* és felfalja. Egy a XIV. századból való verses feldolgozás (Hervieux i. h. 365. l.) e mesét így mondja el:

De Lupo et Mutone.

Morbi mole Lupus premitur Superosque precatur,

Ut sibi non sano subsidiare velint.

Curritur in vota lacrimis fluvialibus ortis,

Ac esum carnis devovet inde Lupus.

Obvius ecce Lupo Vervex ipsumque salutat.

Cui Lupus inquit: Ave, salmoque pinguis, ave.

Non sum, mi domine, salmo, sed fertilis agnus:

Nam mea progenies non bene natat aquis.

Cui Lupus obliquis oculis: Mihi salmo videris

Tamquam salmonem furcifer ore vorat.

Quisquis obesse cupit, fraudis convicta ministrat:

Tendit ad inferna vita dolosa gradus.

Marie de France 103 meséje között a Hervieux használta kiadás 73., a Warnkétől¹ idézettnek pedig az 50. meséje tartozik ide.

¹ Die Quellen des Esope der Marie de France. Halle a. S. 1900. 39. l.

Warnke még a Robert kiadásában megjelent Ysopet I. 47. meséjére¹ és a XIII. század második felében élt Rabbi *Berachjah Nikdani* Róka-meséinek (Misle Sualim) 36-ikára hivatkozik, mint párhuzamosakra. (Az Ysopet előadása az ép idézett verses latin változathoz szít.)

A mennyire azonban én az utóbbi munka latin fordítással kísért 1661. évi prágai kiadásából látom, ez a héber változat érdekes eltérést mutat a fentiektől. Ebben ugyanis a farkas nem az egyházi nagybőjt idejére, hanem két egész évre tesz fogadást. Ennek megszegésére pedig nem az iménti, hanem egy más cselet eszel ki, a mely nem kevésbé erőszakos, mint az előbbi, de valamivel ügyesebb amannak otromba ráfogásánál. Itt t. i. a farkas úgy okoskodik, hogy ha a szemét behunyja, akkor este van, ha meg kinyitja, akkor reggel. De tudvalevőleg írva vagyon (Gen. I, 5.): *Factumque est vespere et mane dies unus*“. Tehát gyorsan egymásután 730-szor hunyorgat a szemével, a mi szerinte annyi, mintha két egész esztendő pörgött volna le s erre aztán nyugodt lelkiismerettel falja fel az eléje került kövér juhot (A mese végén ugyan a fordítás szerint ugyan *capram*, de előbb *ovem*).²

Ebben a változatban, a mint látjuk, a *Fiat piscis* szálló ige alapjául szolgáló lényeges elemet más helyettesíti s ennyiben ez nem is tartozik tulajdonképen ide. Csakis azért tartottam mégis megemlítettőnek, mert Berachjah meséi szorosan függnek Marie de France Esope-jától, vagy annak latin ósétől, s ennyiben Warnke is mindig figyelemmel van rájuk összehasonlító jegyzeteiben.

Katona Lajos.

NÉPHIT ÉS NÉPSZOKÁSOK.

Halotti szokások a baranyai Hegyhát vidékén.

Bátran elmondhatjuk, hogy népünkél az ősrégi hagyományok, leginkább és leghűebben a halotti, valamint temetkezési szokásokban tükröződnek. Születési és lakodalmi szokásaiban a nép nem oly megrögzött, jobban simul a

¹ Robert, *Fables inédites des XII., XIII. et XIV. siècles*. II. 474. (Paris, 1825.)

² *Parabola Vulpium Rabbi Barachiae Nikdani*. Transl. ex Hebr. in linguam Lat. opera R. P. Melchioris Hanel S. J. Pragae 1661. p. 133. (E fordítás a hirneves Kircher Athanáz auspiciamai alatt készült és látott napvilágot. Az eredeti magában már az előző század folyamán több kiadást ért. Ezek egyike az 1557. évi mantovai.)

jelenhez, követi, utánozza az intelligens elemet, szívesen lát „urakat“ vendégül, keresi azok kedvét s ezzel mindjobban eltűnnek, feledékenységbe mennek azok az ősi szokások, melyek népünket jellemzik.

A beteg, míg bírja erővel, nem hagyja magát; végzi napi teendőjét, de ágyba nem fekszik. Fél a nyoszolyától, mert azt tartja, hogy a betegágy a „nyomorúk“, vagyis beteg koporsója. Ha már testi szervezete nem képes ellenállani a romboló kórnak, ágyba fekszik. *Betegágyának rendesen azt választják, a melyben már valaki meghalt.* Az olyan ágyfára azt mondják: „*abban könnyebben hal meg a beteg,* nem kell neki kinlódnia haláltusájában. A szoba ajtaját s ablakait beteszik, legyen az idő tél, avagy a legforróbb nyár. Ekkor aztán vagy az „*olvasóst*“ vagy a *kenőasszonyt* hívják.

Az olvasós — rendesen férfi — skapuláréval nyakán, kezében hétfájdalmú rózsafüzérrel alázatosan köszöntve lép a beteg szobájába, letérdel a beteg ágya elé s a jelenlevő asszonyokkal a hétfájdalmú rózsafüzért imádkozza felváltva. Kórusban kívánnak a talán még felépülő betegnek csendes kimulást. Az ima végeztével, már valamennyien sírva, egyenkint járulnak a beteghez s kéri: bocsátana meg nekik, ha valamiben ellene voltanak. Ha tud a beteg beszélni, úgy viszont ő arra kéri őket: ne sirassák, mert nem jó az Isten akaratjának ellene lenni; ő szívesen hagyja a földnek mulandó testét, hogy lelke a mennybéli szerelmes megváltójának szolgálatjára lehessen. A beteglátó asszonyok kora hajnaltól a késő esti órákig folyton jönnek-mennek, úgy hogy a beteg egyáltalán nem nyugodhatik.

Ha az olvasós imádságára a beteg állapota nem javul, a kenőasszonyért mennek a közeli rokonok. Ez rendesen egy vén kuruzslónő, hetven éves árva, ki folyton az apját anyját siratja s a kuruzslás és kenés, valamint *szeremítalért* összeszedett szalonnát, kenyeret, aprópénzt a sarki boltosnál egy kis, szegénynek való „itókáért“ cserél el.

A kenőasszony mindenre tud gyógyító írt. Ha orvosszere nem használ, nem esik kétségbe; a szemrehányásoktól nem igen fél: nála mindig kész a válasz: „ki az orvosság erejében nem hisz, annak nem használ. A Ficzőék Ferkója még máig is éne, ha nem hiták vóna a zsidódoztort (ha nem is az, ráfogják; doktor és inzellér az mind zsidó vagy pogány előttük); meg aztán, ha nem vetötte vóna mög ja szögénységöt“ (értsd, hogy nem hívta a kenőasszonyt).

A kenőasszony a betegszobába lépve, alázatosan köszönti az „édes lölköm“ asszonyokat. — Dicsértessék a Jézus Krisztus“. — „Mindörökké amen“ — felelik a jelenlevők. — „Szöröncses jó röggét adjon Isten.“ — „Kendnek is Ruzsa néném.“ — „Egészségükre vájék az éczakai nyugovás“. — „Hasonlóképen kívánjuk.“ — „Jó apetist kívának az röggeli fölöstökömhö.“

— „Kendnek is a' vájék javára.“ — „Részük legyen az áldott szentmise áldásában.“ — „Lölke üdvösségére kívánjuk.“

Ha a házigazda beteg, akkor felesége fogadja a kenőasszonyt, ha más a beteg, avagy a hitőtárs már kiszólltatott volna az inség völgyéből, a legközelebbi rokon nő végzi a háziasszony tisztét.

Midőn a kenőasszony már megértette a betegség mibenlétét, előhoznak egy pohár (bögre) sótalan zsírt s egy „üjeg“ mediczinát. A sótalan zsírt, hogy majd azzal keni a beteget, az üjeg mediczinát pedig (jóféle törköly) a jólelkű kenőasszonynak, hogy Jézus nevében végzendő nehéz munkájában kis erőt nyerjen, mert hej, „nagy sorja van ám annak, ki a hétfájdalmú szent szűz segítségével visszahija a romlandó Krisztus teste hajlékába (az emberi test) az galambtisza lölköt“.

Ha a kenőasszony elvégezte mondókáját s előkészületeit, a jelenlevők a konybába és pitarba távoznak, a kenőasszony hasznos kezére bízva a beteget. Ekkor a kenőasszony levetkőzteti a beteget s a Jézus nevében hozzáfog a kenéshez. A fejtetőn kezdve a lába ujjáig keni és nyomkodja a test részeit, miközben szüntelen morog s mozgatja száját, mintha imádkozna, pedig ahogy is van eszében : szeme mindig az üeg (néha üjeg-nek mondják) mediczinán van s mig tart benne, folytatja a kenést, nyomkodást és szájmozgatással párosult dörmögést. Ha az üjegből kifogyott a szegénynek való, azon zsírosan, a nélkül, hogy lemosná, vagy letörölné, felöltözteti a beteget. A künlevők ekkor már bebocsátást nyernek.

Ha a beteg vagy hozzátartozói kívánnák, itatóval is szolgál a kenőasszony, legtöbbször mit sem használó ártatlan szert.

Ha a beteg állapota rosszabbra fordul s végórája már közeledik, a szoba megtelik beteglátó asszonyokkal s hangos siránkozás közt bucsúznak el tőle. *Szentelt vízzel hintik szüntelen, úgy annyira, hogy ha sokáig tart haldoklása, esuromvíz lesz dunnája.* Szentelt gyertyát gyujtanak s azt a beteg feje mellé tartva hangos ima közt kérik Istent, venné már magához a beteg bűnös lölkét; adjon az Isten esöndes kimulást néki; ha már itt kell hagynia e rút világ örömeit, ne kénlődjék; kérik a beteget, ha a más, jobbik világra érkezik, legyen a bűnös élőknek szószólója a keresztre feszített Jézusnál és az ő szenteinél. És ezt mind végig hallja a beteg. Ezenközben behoznak *egy kézi gabnarostát s azt a haldokló fejére bortíják, hogy az elszálló lélek a rostán át megtisztuljon* s azon tisztán érkezhessen a skapuláré és szentolvasó rózsafüzér királynéjának aranytrónusa elé.

Behozzák a haldokló szerszámaint, ásót, kapát, a melyekkel rendszeren dolgozni szokott, még egyszer utoljára kezébe adják, hogy jusson eszébe: porból lettél, porrá válsz, vagy mint ők mondják: ezzel kereste meg a minden-

napi kenyerét, ez is ássa meg sírját. Ekkor még egyet rándul a beteg s kiadja lelkét, mely a rostán át elszáll bűnös testéből. *Mihelyt a halál bekövetkezett, kinyitnak egy ablakszárnyat, hogy a szálló lélek utat találjon az magosságba.* Jajszó és „riás“-tól hangzik már a porta. A meghalt atyafiai rendre jönnek s hangos zokogás közt meg-megtapogatják a halott testrészeit, van-e benne élet. *A szentelt vízzel való öntözés ekkor újból kezdődik, s míg tart benne, fel nem hagynak vele.*

Egy a hozzátartozói közül, ki a rostát borította fejére, szüntelen emelgeti azt egyik kezével, a másikkal meg hol szemeit, hol pedig száját nyomkodja össze. *Ha a megholtnak szeme marad nyitva, vár valakit, ha pedig szája, akkor vagy egy ellenségét vagy egy megbántottját akarta még megbékélni, vagy valami tartozását akarta leróvni.* Ez utobbi körülményt valami élelmes rokon rendszerint kihasználja, persze, hogy önnönjavára. A halott utolsó kívánatát, bármi legyen is az, teljesíteni kell, hogy nyugta lévén a túlvilágon, ne kívánozzék haza.

A halott mosását rendszeren öregebb asszonyok végzik. Megmossák a halott arcát, nyakát, kezét, továbbra nem terjed tisztaságszeretetők; fehérgyolcsba öltöztetik, nyakába skapulárét akasztanak, kezébe rózsafüzért nyomnak s imígyen visszafektetik tisztába hozott ágyába.

A halott legközelebbi férfitroka ünneplőbe öltözve, bánatos arcczal a dékányhoz megy (hol templom nincs, a bakterhez), hogy ne restelne s harangozná ki az Istenhez tértet. A jobb módúak „duflán“ harangoztatnak. A harangok hangját következőleg értelmezik. A szegényeknek így szól: *kint síncs, bent síncs, rongy síncs, gyócs síncs, semmi síncs, kint síncs, bent síncs, rongy síncs, gyócs síncs, semmi síncs.* A pógárnak (jobb módúnak) meg így: *van neki nagy háza, kertje, portája; gyócsingé, gatyája, van neki nagy háza, kertje, portája, gyócsingé, gatyája.*

A dékánytól a „mesterhez“ (kántor) veszi útját a „bejelentő rokony“ s feliratja a halott nevét, korát, azelőtti viszonyait s rokonait, házas, vagy férjes rokonoknál a hitős párját is. Ez adatokból állítja a mester össze bucsúztató énekét. A bejelentő rokony csak ezután ballag a lelkiatyához s megrendeli a temetést.

Nappal egymást érik a halott rokonai a halottas házban. A vidéken, szomszéd községben lakó rokonokat külön postával hívják temetésre. A fejréselések siratják a halottat, a férfiak körülállják s megöndükkonnak az halál esúfságiról. Esti harangszó után jönnek a „vérrasztók“, egy-két öreg eseléd s a rokonság nagyságához mérten nyolcz-tíz leány és legény. *A frissen sült kőtest, rétest, pár üveg bort az „asztóra“ helyezik a vérrasztók számára.* Ekkor szomorú, könyes arcot keresve sem találunk a halottas házban. Az

öregebb vérrasztók a halott élettörténetét mondogatják egymásnak, ezenközben szorgalmasan „majszolik“ a kötest s erősen fogyasztják a meg-megújuló „üjegek“ tartalmát. A „kölöknépség“ külön sarokba vonul s ott mesélgetéssel, játékkal mulatják egymást, el-elmókáznak, oly jó kedvvel, hogy csak úgy harsog a halottas szoba a leányok és legények jóízű kaczagásától. Tizenkét óra előtt a fiatalok is falatozás-hoz fognak, s ha a kötes, rétes, egyéb étel, valamint a bor is elfogy, vig nevetkezéssel térnek haza. A halott hozzátartozói a halottal egy szobában hálnak.

A temetés rendes körülmények közt a délutáni órákban történik. A koporsót és Szent Mihály lovát közvetlenül a temetés megkezdése előtt hozzák a halottas házhoz. Ha a pap és mester a halottas házhoz közelednek, „csöndítenek“, azaz igen röviden harangoznak egy kisebb haranggal, ha pedig a halottas udvarra érnek, erős kalapácsütésekkel lezárják a koporsó fedelét.

Ha már az egész gyülekezet együtt van, zárt koporsóban kihozzák a halottat s a Szent Mihály lovára helyezik. Egy férfi elhossa a „sirbatévó“ kötelet, s azzal a koporsót a Szent Mihály lovára kötik. Innen ered azon régi tözsgyökeres mondás: *Szögény kissebbik uram bizony ényargót, vagy: Bizony, szegény körösz komámnak (nászomnak) se köt vóna ényargóni mēg, ha inkább hógatott vóna a szögényre, mint jaz pogány doktorra.*

A koporsóra három-négy „vastokot“ (viaszgyertya-tekeres) s egy ivópoharat tesznek szentelt vízzel, benne egy szál takácsmácsonyával. Az érkezők ezzel hintik meg a koporsót. Az ángyi ekkor visszamegy a halottas szobába s hoz két „széruhát“, egyet a pap számára a nagy keresztre, egyet a mesternek a kis keresztre (fejféra).

Kis halottnál (gyermek) piros kendőt (zsebbevalót) adnak, de csak a mesternek: férhömönőnél vagy legényembőrnél gyolestürülkőző járja, míg öregeknél szakajtó ruhából telik a széruha.

A férfi rokonok távolabban, az asszonyok és lányok közvetlenül a koporsó mellett helyeztetnek el, át-átölelve a koporsót hangosan siratják. Elmondva, illetve elénekelve a halott utolsó tetteit, betegségének s halálának lefolyását. Minél keservesebb a halott, a jajszó is annál nagyobb.

Egy szegény napszámos embert, földásás közben a leomló föld maga alá temetett. Szörnyet halt. Özvegyen maradt hitvestársának minden ritmust nélkülöző siratóját sikerült hangjegyre tennem, im közlöm:

Jaj, jaj, é - dős pá - rom mér hogy az Is - ten oj - jan

hír - te - len, ű vit - te kee - döt. Még csak vē - sár - nap is,
 hogy fa - a - ta főz - tö - met Mos má ki - te - rit - ve.
 Jaj, jaj, jaj, jaj, mi lösz ár - vá - id - bü.
 Óh én szö - gény löl - köm, ho - vá ju - tot - tam.
 Nēm ha - ja má jaz én sza - vam kee; nēm fe - lē rá kee.
 Ki esi - nyá - ja mög má á - só ka - pa nye - lem? Kee tud - ta csak.
 Ki ke - res kö - nye - ret, ha nēm kee? Ki mond - ja má:
 é - dős Vi - czám? Óh, jaj, jaj, mi lösz vē - lem.

Ily hanglegjtéssel siránkozik minden közeli asszony rokon.

A szorosán vett temetési szertartás után következik a mester bucsúztatója, énekelve. A fennebb említett halott bucsúztatóját közlöm. Megjegyezni kívánom: ha a mester bucsúztatója közben valakit néven szólít, az a koporsóhoz lép, s szentelt vizet hint rá.

Retteghetsz óh ember,
 Látván, milyen véged.
 Nem tudod, mely napon
 Lesz gyász sirba téted.

Az ítélő bíró
 Elküld egyszer érted,
 Azért a vétektől
 Tartsd tisztán lelkedet.

E Törgyéki Péter
Eztet nem remélte,
Hogy ily hirtelenül
Legyen néki vége.
Jó kedvvel indult ki
Házából munkára :
S ime halva hozták
Vissza lakására.

Szomorú udvar ez,
Buzgó keresztények,
Mert egy jó atyáért
Hangzik itt az ének.
De halál karjai
Szenkit nem kimélnék.
Ninesenek előtte
Érdemek és évek.

Munkabíró kezek
Bedültek a porba.
Ki keres kenyeret
Az árvák számára.
Az elaggott erők
Nem képesek arra,
Özvegvét s árváit,
Hogy majd eltarthassa.

De minekelőtte
Innét eltávozom,
És negyven évvel
Életem bezárom,
Csak tizenyolez éve,
Hogy ismerem párom,
Immár kedvesimtől
Veszem bucsúzásom.

Törő Vicza nékem
Kedves hitves társom,
Csak tizenyolez évig
Volt veled lakásom.
De Isten rendelte,
Hogy most el kell válnom,
Jer hát utoljára
Hozzám, kedves párom.

Kedves, édes párom
Most bucsáss meg nekem.
Én is megbocsátok,
Tudja jó Istenem.

Áldjon meg az Isten,
Szeretett jó párom,
Ez mostan tehozzád
Utolsó szólásom.

Óh, árvák Istene
Tekints magzatimra,
Kati, Trézsi, Ruzsa,
Gyenge árváimra.
Kik gyenge korukban
Jutnak árvaságra :
Viselj Uram Jézus
Gondot mindannyira.

Én kedves árváim
Nincs többé atyátok,
Kenyeret kereső
Jó édes atyátok.
A föld alá ássák
Ti táplálótokat,
Isten vezérelje
A ti sorsotokat.

Györe Kati nékem
Kedves édes anyám,
Kezedet csókolja
Az én megfásult szám.
Megszünt az életem
S vele a nyavalyám,
Nincs már Péter fiad,
Szeretett jó anyám.

Törgyéki Benedek
Szeretett jó öcsém,
Ki tán nem is tudod,
Hogy ma temettetém :
A te jó pároddal,
Már megbocsászatok.
Éljetek boldogul
S az Istent áldjátok.

Törgyéki Ilona
Néném, sógorommal,
Kedves gyermekeddel
S egész családdal.
Megbocsászatok már,
Ha voltam bántással.
Segéljetek ti is
Egy-két Miatyánkkal.

Úgy szintén Géra Pál
Szeretett bátyámra,
És a Kiss Andrásra,
Egész családjára :
Az Isten vigyázzon
Minden övéire,
Végre a mennyekbe
Magához fölvigye.

Mind közönségesen
Édes komájaim,
Megbocsássatok már,
Ha voltak hibáim.
Keserves szívemből
Mást nem kívánhatok :
Éljetek boldogul,
Az Istent áldjátok.

Vigyétek előttem
Gyászos lobogómat ;
A szent kereszt után
Megfásult tagomat.
Gyásznépeim pedig
Kísérjék utamat :
Könyörülj Istenem,
Bocsásd meg hibámat.
Mindenkinek szive
És nyelve azt mondja :
E Törgyéki Pétert
Isten nyugosztalja !

A bucsúztató elhangzása után a menet megindul a temetőbe. *A temetőkapuban egy perczre megállanak a halottal. Azt hiszik, hogy a halott lelke, a temetőkapuban vár addig, míg egy új halott lelke felváltja.* A sirszentelési szertartás után, az elhunyt egy hozzátartozója megköszöni a gyászoló közönségnek, hogy: „nagy tisztességgő éhantót édös szülő atyánk (édös testvéröm, édös párom) bizodalmbában alázatosan köszönjük, hogy az temetésre ejöttek kétek!“ *Most a béjelentő rokony oda lép a paphoz és mesterhez s megkérdi, vajon mennyi lészön fáradságuk díja s azon helyt megfizeti a temetési járulékot. Papot, mestert azért fizetnek a temetőben, hogy a halott lássa, hogy eltemettetésének költségeivel senkinek adósai nem maradnak.*

A halott ágyát azon mód hagyják s abba, ha a férj halt el a feleség, ha a feleség halt el, a férj fekszik bele, hogy a halott álmában tudtára adva kívánságát, teljesíthesse azt, és hogy hamarébb elfelejthesse.

A halotti tort az nap megtartják ; de a temetés utáni napon már mindenki úgy végzi megszokott munkáját, mintha mi sem történt volna a háznál.

Albert István.

Udvarhelymegyei kuruzslószerék és gyógyítási babonák.

1. Ha valakinek *csomó* vagy *kelés támad* a lábán, vagy teste más részén: azt olyan keréksárral, mit a szekér tengelyéről vájhat le, kenegesse körül, kenés közben pedig mondja: „*Eredetők, eredetők, távozzatok, oszoljatok, izzé-porrá szakadjatok — mint Krisztus urunk tanítványaival a getszemáni kertből. Ámmen!*“ Ezt háromszor egymásután ismétlje s a kelés elmulik.

2. B. Borisné leánya Kadicsfalván igen *sovány volt* és sehogy sem akart *meghízni* az eléig. A faluból egy öregebb rendű „tudós asszonyt“ a házhoz hívtak, hogy javalljon valami orvosságot. A tudós asszony egy palacsintasütő pléhet kért és abban a magával hozott ólmot megolvasztva, a sovány lányka feje fölött egy vízzel telt tálba nagy pállás-sistergés közepe *ólmot öntött*. A zagyván, szeszélyesen, dudorodva összefutott ólmot kivévén aztán a tálból a tudós asszony, így szólott: „*Ne-ne! ez itt katona! ez kard! . . ez itt a falu bömbölő bikája . . Jézusom! itt, itt kellene a lányka szívének lenni, de itt la semmi sincs. Igen, a leánykának nincsen szíve. Biz én nem igen bízom a meghizásában!*“

3. Volt nem régen egy udvarhelyi polgárnak egy Juliska nevű leánya, a ki huzamosan és állandóan *száraz betegségben*, mellbajban vagy *asztkórban* szenvedett. A polgár tanácsot kért fütől-fától, ha valahogy meggyógyíthatná betegeskedő leányát. A hévizi tudós asszonyt ajánlották neki. A *hévizi tudós asszony* (van ilyen: Kányádban is, Zetelakán is, Segesváron is), mint csalahatatlan orvosságot a halál ellen, a következő gyógyszert ajánlotta az apának: A városból kérjen föl és szerezzen össze a beteg leány apja hét ártatlan leányt, a kik közül egyik se legyen idősebb 14 évesnél és a kiket egyen-egyen Annának kereszteltek mind. Az a hét leány kerítsen magának olyan hét orsót, a melyikkel a guzsalyról egy-egy zsupit, duvaszdkit (göngyöleget) már fontak. Azt a hét orsót vigyék be heten egy újonnan épült tapasztalan házba, annak a háznak közepébe tegyenek egy rézüstöt, abba az üstbe tiszta folyóvizet, ezt a vizet annak a hét orsónak a tüzenél forralják lobogóra és azzal a vízzel naponként 3-szor locsolgassák a beteg leánynak a mellét, a hátát — és bizonyosan meg fog gyógyulni. Sok költségembe, fáradságomba került, bár nem hittem ennek a hókusz-pókusznak — mondá az udvarhelyi polgár — mig ezt az orvosságot eléállíthattam; de hogy a feleségemet megnyugtassam s magamra se vethessek semmit, megtevém mégis, de bizony hiába! mert a leányom bizony meghalt, nem használt neki a hévizi tudós asszony orvossága.

4. Egy fenyédi fiatal asszonynak, a kinek az ura *heveny-fertőző beteg-*

séget kapott, azt tanácsolta egy kártyavető cigányné, kihez az asszony orvosságért fordult, hogy adja oda ő a cigánynének, a ki egyenesen a jó Istenhez akar fordulni segítségért, az ő ünneplő selyem fejkendőjét, hogy a cigányné a hajnali órában, *mikor mennyben csendítenek*, arra a kendőre térdepelve, a mi nélkül az imádságnak nincs foganatja, ájtatosan imádkozhasson. Azonkívül az asszony vegye elő urának egy újdonat új gatyáját és terítse ki olyan helyre, hol az út keresztbe megy keresztül egymáson, mert a kik azt a gatyát ott megnézik, azokra ragad rá az ő urának betegsége. A fiatal asszony oda adta kendőjét a cigánynének, a gatyát is kiterítette — az ura azonban még sem gyógyult meg, a cigányné pedig többé nem vala látható.

5. A ki beteges tagját (csúz, reuma, köszvény) két különböző határból szedett kétféle fünek a megfőzött leveléből megkeni, bedörzsöli, annak a beteges teste meggyógyul. (Felcsik.)

6. *Csinálmány, valakit megcsinálni.* (Csinálmány = gutaütés, köszvény, nyavalyatörés, megmerevedés, szóval valakinek testi épségében való megromlása). Ha valaki azt a vizet a teknőből, a melyben a halott embert megmosták, olyan helyre önti el, a hol az jár, a kit ő meg akar csinálni, akkor az illető járó-kelő azt a bajt, azt a betegséget kapja meg, a mit ő szívében annak kíván. (A csinálmány s annak különféle módja, kapu alá elásott csuporral, ringy-rongygyal stb. Csík-Gyergyóban általános, de Udvarhelymegyében is ismeretes s itt-ott még gyakorolt babona.) *A csinálmány ellen nincs orvosság!*

7. A mely gyermek *torokfájásban* szenved, azzal virágvasárnapkor megszentelt pálmának a barkáját kell lenyeletni, attól a torokfájás elmulik.

8. *Igézés.* Ha valakinek a feje jáj, étvágya nincs, szóval fenjáró beteg, arról azt mondják rendszeren, *meg van igézve, vizet kell neki vetni.* Szemmel verő, megrontó, vagy székelyesen: *igéző* tulajdonsággal, különösen a fekete villogó szemű nők, vagy a feketén összenőtt szemöldökű férfiak bírnak. A kit megigéztek, azt a következő módon szokták gyógyítani. Elővesznek (közönségesen: egy asszony) egy poharat vagy ivóedényt, abba vizet töltenek, még pedig meg-megszakítva töltik, 3-szor egymásután. Most a tűzhelyről, a kemenczéből vagy fűtőből kivesznek 3 vagy 9 *eleven szent* és azt egyenkint beleteszik a pohárba, minden egyes betevésnél kézzel keresztet vetnek a pohárra, miközben a következő mondókát mormolják: „*Krisztus urunk elindula az aranyhídhoz, találá az Igézetet, kérdé tőle, hova méssz Igézet? Megyek N. N.* (annak nevét mondják, a ki a beteg) *vérontására. Térj vissza Igézet, menj el Atyának, Fiúnak, Szentléleknek nevében a kösziklához. Ámmen!*“ E 3-szor vagy 9-szer elmormolt mondóka után a pohárból a beteggel három ízben három czöpp vizet itatnak meg, azután megkenik háromszor a vízből

a beteg homlokát, miközben egyre mondogatják: „*Kék szem ígézte, fekete szem ígézte, verje meg az Isten, a ki megígézte!*“ Most a pohárban lévő szenet veszik szemügyre. Ha a szén leszáll a pohár fenekére, akkor meg van ígézve, ha nem száll le, akkor nincs megígézve a beteg. Ezután a szenet a pohárban visszatartva, a vízzel leöntik-locsolják a házajtónak a sarkát, a holt szenet pedig visszadobják az égő kemenczébe, mi közben mondogatják: „*Áddig legyen beteg, míg ez a szén megelevenkedik*“. Ha a visszadobott szén a tűzben hamar megvörösödik, az annak a jele, hogy a beteg hamar jobban lesz — Az ígézet gonosz hatása, az emberen kívül, kiterjed a házi állatokra is.

9. *Bolonddá böjtölte.* Bögözi Lukács Ferencz és huga Lukács Boriska szülők halála után megosztottak az ősi portán, még pedig oly módon, hogy a benn való (épületes) teleknek az egyik fele a Ferenczé, a másik fele a Boriskáé lett. A két telek között határvonalul egy ágas-bogas körtefa állott. Történt egyszer, hogy a Ferencz szekérének hátsó részén az úgynevezett ágas, ketté törött s neki egy ágasnak való fa kellett volna. A körte- és a vaczorkfa válik be közfelfogás szerint a legjobban ágasnak. Hamarjában honnan vágjon egy ilyen ritka fát? A Ferencz szeme hirtelen megakadt a határvonalul álló körtefán, a melynek egyik ága épen beválnék szekérágasnak. „Engedd meg nekem te Boriska, hogy én a körtefáról azt az ágasnak valót vágjam le onnan!“ „Az Istenért! nehogy hozzányulj, Ferencz, a körtefához, mert ha levágod, megböjtöllek érte!“ Ferencz azonban nem hajtott a szóra, levágta és ágast faragott a körtefa egyik ágából. Ennek láttára bosszút forralt Boriska, szitkozódott és *átok alatt* fenyegetődött, hogy hét hétig tartó böjtöt fogad, „szerdán és pénteken nem eszem semmit, megböjtöllek azért, hogy az Isten vegye el az ép eszedet! Bolonddá böjtöllek!“

Ferencz az első hét végén, mikor Boriska két napot már böjtölt, egyszerre csak kezdett félre beszélni. Minden szire-szóra mérges lett, neki vadult, ökreit verte, ütötte, káromkodott és kövel dobálta disznait. A zavarodottság jelei nyilvánvalón mutatkoztak rajta. Felesége ijedten kapott fűhöz-fához, kérdezősködött, doktor után szaladt, patikába, költségeibe verte magát, de a Ferencz esze csak nem akart megjöni. Ez alatt telt, mult az idő, egyik hét a más után, de Boriska pontosan és állhatatosan böjtölt, Ferencz pedig ez alatt oly veszedelmes örült lett, hogy kórházba kellett szállítani.

Mikor a böjtölésnek hetedik hétje következett, akkorra egy tehén árát Ferenczre már elköltötte az ő felesége, *hiába*, és a hetedik hét végén a legrosszabbtól félve, kétségbeesésében a segesvári híres Krausz doktorhoz fordult segedelemért. Az elhívott Krausz doktor felnyitotta és megoperálta Ferencznek, a ki görvélykóros volt, a nyakszirtjén támadt daganatját, fisztula-

szerű kelevényét, mely a vérnek természetes folyását az agyra elakasztotta vala. Utána rögtön mutatkozott a javulás. A felnyitott seb lassú tisztulása után kezdett tisztulni a Ferencz esze is: nyugodtabb lett, föl-földerült és okosabban beszélt. Ennek hírére a bőjtölő Boriskában is megszólalt a testvéri szeretet érzése és lelkében felfoháskodva, erős fogadalmat tett az egeknek, hogy hét héten keresztül szerdán és pénteken nem eszik semmit: visszabőjtöli a hét átkozott hetet hét jöttévő héttel azért, hogy az Isten hozza meg és adja vissza Ferencznek az ő ép esztét!

A visszabőjtölt első hét végén kezdett már néha-néha eszén lenni Ferencz — a gondos orvosi ápolás következtében. A második hét végén már a helyes ítélőtehetségét is visszanyerte Ferencz, minek hírére Boriska még annál állhatatosabban bőjtölt, hogy egészen visszabőjtölje a Ferencz esztét, minek következtében a hatodik hét végén csakugyan ép észszel és fűtőrészve hagyta el Ferencz a kórházat.

A Bögöz községi nép úgy volt meggyőződve, hogy a Lukács Ferencz esztét a tertvérhuga átka vette el és a Boriska hét heti időközi koplalása bőjtölte vissza, jóllehet a bögöziek vallásra nézve nem katolikusok, kiknek életrendjéhez tartozik a bőjt, hanem vallásra nézve ev. reformátusok mind, a kik nem szoktak bőjtölni.

Balásy Dénes.

NÉPKÖLTÉSZET.

Nagyvárad katonai dalok.

1.

Lesz még csend-ben, lesz még csend-ben Nagy-Vá-rad vá - ro - sa!

El - men - nek az ö - reg ba - kák hosz - szú sza - bad - ság - ra.¹

Nyit - va van a kan - tin - aj - tó, mu - zsi - ka szól ben - ne:

¹ A kik a harmadik évüket is leszolgálva, a tartalékba lépnek.

El - men - nek az ö - reg cson - tok,¹ mink ma - ra - dunk ben - ne.

Nagyváradi, nagyváradi bakakaszárnnyára
Rászállott egy bús gerlicze, kesereg bújába.
Jobb szárnyával, bal szárnyával csak azt veregeti:
Volt szeretőm, de már nincsen, el kell felejtteni.

Este van már, késő este, berukkolunk végre,
Levelem van a nagy fehér asztalra letéve.
Szomorúan olvasgatom, tudom, mi van benne:
Volt szeretőm tizenhárom, nem maradt hű egy se.

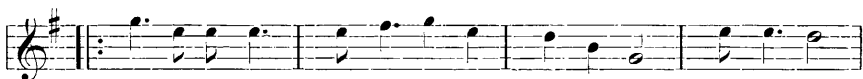
2.

Na - pos káp - lár a - vi - zál, na - pos káp - lár a - vi - zál ki - ruk - kol - ni,²

Tíz percz mul - va ko - lo - né - ba,³ tíz percz mul - va ko - lo - né - ba kell áll - ni.

Fő - had - nagy úr ko - men - dé - roz : reksz rit áj!⁴ reksz rit áj!

Nincs jobb em - ber ka - pi - tány úr, nincs jobb em - ber ka - pi - tány úr Vas - kó - nál!⁵

Kapitány úr kihúzta,
Kapitány úr kihúzta már a kardját,
Kolonéba állítja,
Kolonéba állítja a századját.

Kapitány úr kihajlik a
Nyeregből, nyeregből,
Még a nap is szebben néz le,
Még a nap is szebben néz le az égből

¹ Öreg csont, öreg baka, öreg fattyú: a másod- és harmadéves bakák, ellen-
tétben az ujoncczal, a „zöldhasú regrutával“.

² A napi szolgálatra minden századnál beosztott altiszt kötelessége a legény-
séget minden tennivalójáról, étkezési, fölkelési, kirukkolási stb. időről idejekorán
értesíteni; ezek az „avizálások“.

³ Colonne: oszlop.

⁴ Rechts richt' euch! Jobbra igazod

⁵ A századparancsnok neve.

Este van már, öt óra,
 Este van már, elmúlt parancs-kiadás.¹
 Szabad már a bakának,
 Szabad már a bakának a sétálás.
 Lagos² sziját köti az ol-
 Dalára! dalára!
 Lányok, lányok, szobalányok,
 A szakácsnék sirva néznek utána.

Este szoktam a bornyúm,
 Este szoktam a bornyúm kipuczolni.
 Reggelig tart a körmét,
 Reggelig tart a körmét lenyiszálni.
 Csákóm sasa ragyog, mint a
 Napsugár, napsugár.
 Nem is baka, nem is lány,
 Nem is baka, ki a lányokhoz nem jár.

3.

Kis ker-tem-ben fü - le - mi - le, fü - le - mi - le min-dig csak azt

da - lol - ja: Nem-so - ká ki - sza-ba - du - lok, nem-so - ká ki-

sza - ba - du - lok, csu - haj - ja! Vár-jál kis lány, ha le - het,

ki - töl-töm a ki - csi i - dő - met. Két év el-mult, csak egy ma-radt,

ab - ból is csak hat kis hó-nap van hát - ra!³

Kis kertemben van egy rózsa,
 Melynek neve tubarózsa, csuhajja!
 Kis kertemben van egy rózsa,
 Melynek neve tubarózsa, csuhajja!

Le is szakasztottam én,
 El is, el is hervasztottam én,
 Hervadt rózsa, tubarózsa,
 Már az enyém úgy se leszél te soha!

¹ Este a napi parancs felolvasása. Ezzel végződik a napi rendes foglalkozás.

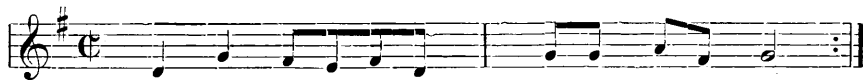
² Lakkos.

³ Ezt a sort mindenki a saját idejének megfelelően variálja. Az időhöz azonban mindig odateszik a *kicsi* jelzőt; a ma bevonult ujoncz azzal vigasztalja magát, hogy hiszen *csak három kicsi* év az egész, ép úgy, mint az „öreg csont“, a kinek éppen *egy kis hónapja* van hátra.

Harangoznak a toronyba,
Nem megyünk mi a templomba, csuhajja.
Harangoznak a toronyba,
Nem megyünk mi a templomba, csuhajja.

Ne tarts minket pogánynak,
Ninesen a bakának vasárnap,
Soha sem volt, de nem is lesz,
Soha sem volt a bakának vasárnap.

4.

Min - den ba - ka tart - son há - rom sze - re - töt,
Ge - fráj - ter - é ' hord - jon ezu - gos czi - pel - löt.

Káp-lár-é az asz-szony, fű-rer-é kis asz-szony, de az ör-mes-ter:

Itt valamelyik jó hangú fiú torkaszakadtából ordítja, hogy: *Gewehr heraus!* s aztán jön a nóta vége:

Él - jen csend-ben, rend-ben fe - le - sé - gé - vel.

5.

Sej, haj, mi - nek a fees - ké - nek az a hosz - szú nyár.

Nem is ba - ka, ki a lá - nyok - hoz nem jár,

Lám, én csak egy bar - na kis lány - hoz jár - tam,

Sej, haj, a vá - ra - di gir - be - gör - be ha - tár - ban!

6.

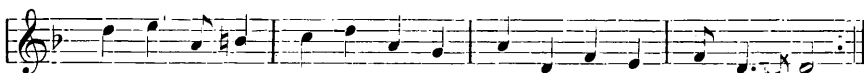
Szá-za-dos úr ha be-me-gyek i - ró szo-bá - já - ba,

Meg-né-zem a bün-te-té-sem asz-tal-fi-ók - já - ba.

Szá-za-dos úr, ké-rem szé-pen, en-ged-je el bün-te-té-se-met!

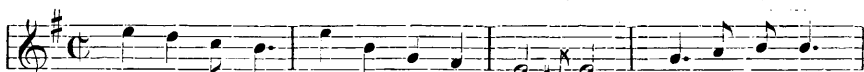

En-ged-jen el sza-bad-ság-ra, ö-lel-ni ked-ve-se-met!

Korán reggel, ha felkelek,
Felnézek a polczomra,¹
Száráz komisz, rozsdás csákó,
Rongyos ruha van rajta.
Száráz komisz, rozsdás csákó
Ott hever már, van kilencz napja.
Jaj Istenem, jaj Istenem,
Beh árva a katona!

Ha bémegyek, ha bémegyek
Az ájzelbe tiz napra.²
Pipát, dohányt, cigarettát
Teszek a próczáklimba.³
Örmester úr, a vén Andor⁴
Kegyetlenül meg is vizitál,
Pipát, dohányt, cigarettát
Próczáklimba megtalál.

7.

Már ez - u - tán úgy é - lem vi - lá - gom: Ex-tra sap-kám

jobb sze-mem-re vá - gom, Ex - tra sap-kám jobb sze-mem-re

¹ Az ágyak fölött polcz van, melyen a baka az egyenruháját, a csákót s a kenyerét (= komisz, profunt) tartja.

² Einzel-Arrest: magánelzárás; egyik legszigorúbb büntetési nem.

³ Brotsack: kenyérzsák; kirukkolásnál ebben van a kenyér, dohány, pipa, evőeszköz stb.

⁴ Andor: öreg örmester a 37. ezrednél, most már csak az „árestánczok“-ra szokott felügyelni; ez az öreg hivatala.

vá-gom, Csak a sza-bad - sá-gos kis köny-ve-met vá - rom!

Már ezután két szeretöt tartok,
Akkor, tudom, árván nem maradok.
Kettő közül, ha az egyik elhagy,
Tudom, a másíknál kész lesz a vetett ágy.

Lányok, lányok, nagyváradi lányok!
Regruta-szeretöt ne tartsatok.
A regrutát viszik katonának,
Tik meg, lányok, maradtok árvának.

Már ezután éjszaka nem járok.
Mert elfognak engem a zsandárok,
Betesznek a tömlőz fenekére,
Ugyan, kis angyalom, jutok-e eszedbe?

Lányok, lányok, nagyváradi lányok!
Öreg baka szeretöt tartsatok.
Öreg baka kitölti idejét,
Elveszi a régi szeretötjét!

A nagyváradi 37. sz. gyalogezrednél lejegyezte: *Krüger Aladár*.

KISEBB KÖZLÉSEK.

Andrád Sámuel (1751—1807.) erdélyi származású orvos, ki életidejének egy részét Bécsben töltötte s a nyelvújítás korának irodalmi mozgalmaiban is élénk részt vett, 1789- és 1890-ben egy-egy kötet anekdotát adott ki Bécsben,¹ a melyek között jókora számmal vannak az összehasonlító irodalomtörténeti és folklorisztikai szempontból is érdekesebb darabok. Némelyikük annyiban is figyelmet érdemel, hogy ezen a maga idején elég népszerű és szélesebb körre kiható munka révén sok külföldi irodalmi anyag özönlött be hozzánk és terjedt el népünk között is, a mint azt még a saját gyermekkori emlékeimmel is ellenőrizhetem. Ugyanis most, hogy e könyvecskékben lapozgatok, nem egyszer szórul-szóra ugyanazokat a jellemző kifejezéseket és fordulatokat találok benne, a melyekkel boldogult nagybátyám (a nagyanyám fitestvére) ez anekdoták némelyikét, hajdani katonapajtásaitól hallott alakjukban mesélgetni szokta.

Andrád az ő anekdotáit különféle német és francia forrásokból szedegette össze. A II. könyvben, melyet „a' magyar asszonyságoknak“ ajánl, a mint előljáró beszéde mondja, „inkább Fejérnépekről van a' histéria“ (igy), vagyis többnyire afféle pikáns dologról folyik a szó. S ezek sorában van a

¹ Elmés és mulatságos rövid Anekdoták, melyeket iminnen amonnan vállogatva egybe-gyűjtött és magyar nyelven ki-adott Andrád Sámuel. I. darab 1789. II. darab 1790. Bétsben. 8-adr.

legtöbb, régóta nemzetközi csereforgalomban vándorló tárgy, a minők közül ezúttal csupán a legelterjedtebbeket veszem számba.

Ilyenek: II. 7. (9. 1.) A weinsbergi nők, kik legdrágább kincsük gyanánt a férjüket viszik ki hátukon az ostromzár alatti városból. II. 58. (55. lap) Petrus Alphonsi „Disciplina clericalis“-ának X. 6—9. (a párisi kiadás szerint VII.) meséje a félszemű férj ép szemének elfödéséről. (Gesta Rom. 122.) II. 65. (59. 1.) Gesta Rom. 126. II. 72. (67. 1.) Házasságtörésen kapott nejét a hazatérő várúr megölt udvarlója szívének megevésére kényszeríti. (Châtelain de Coucy.) II. 113. (101. 1.) A gonosz nők ördögi eredete. II. 141. (126. 1.) Lady Godiva mezitelen nyargalása. II. 153. (135. 1.) A hóból lett gyermek. (Legrégibb ismert feljegyzés egy a XI. századból eredő latin vers. L. Du Méril, Poésies pop. ant. au XII. siècle 275. 1.) II. 161. (141. 1.) A mindenre *nem*-et mondó s mégis ravaszul megejtett lány esete. II. 170. (151. 1.) A feleségét gyóntató férj. (Lafontaine, Contes I. 33.) II. 171. (154. 1.) Gesta Rom. 33. II. 211. (185. 1.) Asszonyhűség s kutyahűség. (Chr. de Troyes, Gauvain.) II. 216. (189. 1.) Gesta Rom. 56. II. 250. (219. 1.) A Grimm báró leveleiből ismeretes „Tant pis, tant mieux“. II. 291. (255. 1.) A rászédett udvarlók. (Hist. septem sap. Amantes. V. ő. A Poncianus historiája Heinrich G.-féle kiadásának e történethez szóló jegyzetével.) II. 316. (280. 1.) Eginhard és Emma. II. 361. (319. 1.) Schiller „Der Handschuh“ című balladájának tárgya. II. 370. (327. 1.) Miért jelent meg a feltámadt Üdvözítő előbb az asszonyoknak? (L. a Cornides codex husvétii prédikációjáról az Irod. tört. Közlem. 1899. évf. 374. 1.) Az I. kötet darabjai közül ezúttal csak a következőket említem: I. 12. (8. 1.) A czin-kotai kántor és Bürger, „Der Kaiser und der Abt“ cz. költ. I. 148. (99. 1.) Király arczába köpni. I. 287. (199. 1.) Prücsök János vagy Miska. (Merényi, Ered. népm. II. 143. 1. Nyelvőr V. 267. Grimm: Dr. Allwissend.) I. 366. (254. lap.) Gesta Rom. 146.

Katona L.

*

Adalék a varázsdob szerepéhez. Mivel az Ethn. mult évi X-ik füzetének első cikke arról győzött meg, hogy az emlékeiben élő magyar varázsdobról igen kevés adat maradt reánk, érdemesnek tartom megemlíteni, hogy *F.-Gelléren* (Csallóköz) a gyerekek a 70-es évek elején tavasz közeledtével, József-nap táján, ezzel a kis versikével szoktak gólyát várni:

Gólya, gólya, gilice,
Mér' vérés a lábad?
Török gyerek vágta,
Magyar gyerek gyógyítgassa
Sípval, *dobbal*, nádihegedűvel.

A gelléri gyerekek sipot fűzfából, dobot bádog edény fenekéből vagy bádog fedőből, hegedűt pedig felhasított s felpECKelt nád-izekből rögtönöztek. Ha a gólya megjelent, a gyerek-csoport szentül hitte, hogy a vers és a hozzáadott pokoli muzsika csalta elő. A hangszerekkel való gyógyításra ez a csapat már alig gondolt; de ha meggondoljuk, hogy a gyerekköltészet számos régiségünk romját őrizte meg, akkor az is nagyon valószínűvé válik, hogy e versikében a hangszerekkel való samán-gyógyítás ősrégi emléke maradt reánk.

E. P.

IRODALOM.

Wasylkiewicz Viktor dr.: *Népköltési gyűjteményeink története és értéke.* (A csiksomlyói r. kath. főgymnasium 1899—900. évi Értesítőjének programmértekezése). 95 l. —

Egy minden tekintetben elhamarkodott és elhibázott értekezés. Szerzője még nem volt sem tárgyával, sem feladatával tisztában, mikor megírásához hozzáfogott. Bevezetésében azt jelzi, hogy munkáját három főrésze osztja: népköltési gyűjteményeink időrendi történetére, a gyűjtemények értékét (?) fejtegető fejezetekre és végül a népköltés irodalmi hatását tárgyaló részre. A gyűjtemények időrendi történetét *Heltai* 1575-ki krónikájával kezdi meg, mert e művet eredeti szólásmódjai és közmondásai teszik mellőzhetetlenné. Ugyane jogon említi fel később *Pápai Páris* Dictionariumát és említhette volna még *Pázmány*-t is, a kire azonban csak műve végén, a hatások kimutatásánál kerített sort. Még érezhetőbb hiány az, hogy *Heltai* mellett teljesen mellőzte gazdag középkori krónika-irodalmunkat, a melyet egyébként alább, a mondák külön tárgyalásánál is csak szárnyhegygyel érint. A rendszeres gyűjtemények tárgyalását *Baranyai Decsi* János 1598-ki közmondás-gyűjteményével kezdi meg *Beniczky Péter* Magyar Rithmusainak rövid ismertetése után pedig részletesen kimutatja, hogy *Nis-Viczay* Péter 1713-ban mily szembe-tűnőleg plagizálta *Baranyai Decsi* már-már egészen elfeledett régi gyűjteményét. Mivel szerzőnk megütközött azon, hogy ezt *Erdélyi* János nem vette észre, illő lett volna röviden megemlítenie azt is, hogy a plagiumot nem ő, hanem *Ballaqi* Mór fedezte fel. Minden egyebekben elismeréssel adózunk azért, hogy a közmondások későbbi gyűjteményeit is behatóan ismeri. Sajnos, több dicséretet aztán nem is mondhatunk. A népdalok, mondák és mesék gyűjtőinek egy részét talán még hírből sem ismeri. Csak így történhetett meg vele, hogy *Pálóczy* így (nála - Pálócy) *Horváth* Ádám „Ó és új mintegy ötszáz énekek“ című kéziratát, mely a M. Tud. Akadémia birtokában van. 1813-ki nyomtatványának veszi, s mellette még egy „Rákócy kori kurucos énekeket és népdalokat tartalmazó“ kéziratot gyűjteményéről is beszél. Ezek után azon sem csodálkozhatunk aztán, hogy előtte a M. Nemzeti Múzeum XVII. századi Mátray-kódexe és Jankovics-gyűjtemény teljesen ismeretlenek. Nem lep meg, hogy *Mednyánszky* Alajos bárót folyton *Rudnyánszky*-nak nevezi. Nem tudja, hogy *Kecskeméthy Csapó* Dániel Dalfüzérkéje négy füzérből áll

s hogy az első nem 1846-ban, hanem 1844-ben jelent meg; nem tudja, hogy *Pintér* Sándornak is van mesegyűjteménye; nem tud *Thaly* Kálmán Adalékainak két kötetről; nem tudja, hogy *Bartalus* István gyűjteménye nem két, hanem hét kötetből áll, s hogy egyebet ne említsünk, nem ismeri az *Ethnographiát* sem, a melyet mindig „Néprajzi folyóirat“ címen emleget. Ennél tehát csakis a magyar népköltést tárgyaló tudományos irodalom ismerete lehet kevesebb. Mert ha szerzőnk legalább azt a cikket ismerte volna, melyet *Sebestyén* a Beöthy-féle Képes Irodalomtörténet II. kötetébe a magyar népköltészetéről és gyűjtőiről irt, akkor — ha egyébtől nem is — a felsorolt elemi hibáktól okvetlen meg lehetett volna dolgoztatát mentenie.

Szakember már tisztában van azzal, hogy ez ajánlat után a munka másik két részétől sem várhatni sokat. A megjelölt sorrendben most a gyűjtemények értékének megállapítása következne. Mivel előre nem sejhettük, hogy az érték a folklore, vagy az esztétika mérlegén lesz-e megállapítva, most azt a felvilágosítást kapjuk, hogy az értéket a tartalom határozza meg, ez a tartalom pedig nem egyéb, mint a nép lelki világa, mint a nép maga. Szóval folklorisztikus fejtegetésekre lehetnénk elkészülve, ha a szerző előlegezhetné azt, hogy a hazai gyűjteményeken kívül a rokonnépek és szomszédnépek népköltészetét szintén ismeri. E nélkül a magyar népköltészet tartalmának eredeti, faji vonásait s viszonylagos becsét megállapítani még csak megközelítőleg sem lehet. Nagyon nyomasztólag hat tehát, midőn a műfajok sorrendjében legelől álló népmondáknál azt kell tapasztalunk, hogy még főforrásaikat, a hazai krónikákat sem ismeri, sőt még azt sem tudja, hogy a legközönségesebb kézikönyvek, pl. *Toldy* költészettörténetei bennük mit találtak. Kísérletezésénél azért kell hallanunk aztán, hogy a bennük lévő népmondát *Álmost* szentnek tartják, hogy a *Botond-mondát* *Kézai*, a *Detre-mondát* *Szekely* István jegyezte fel, s hogy a *Csanád-monda* szintén valamelyik krónikánkban s nem a Gellért-legendában maradt reánk. A népmesék vizsgálásának eredményeül kimondja, hogy legnagyobb részüket keresztényen szellem szülte. Ezt a kenetes tartalmú mesék és Krisztus-mondák kiválogatásával véli igazolhatni. Velük szemben csak néhány olyan alakot tud felmutatni, „kiknek eredete a messi multba vezet vissza.“ Ennek dacára mégis elismeri, hogy „népünknek babonás hite leginkább a népmesékben domborodik ki“. Az érthetlen egyoldalúság, mely a keresztényen szellemmel semmiféle viszonyba sem hozható mesék óriási tömegét mellőztette, kíváncsivá tett a tanári kar névlajstromára, a melyben némi megnyugtatósal tényleg azt találtam, hogy dr. W. úr csakugyan nem — világi tanár.

A példabeszédekről szóló következő fejezet viszonylag legjobb része az egész értekezésnek. A rendelkezésül álló néhány levélen elég ügyesen állítja élénk népünk eszejárásának jellemzőbb sajátosságait. A népdal „értékeről“ szóló fejezet is jó terv szerint épül, a míg a dalban megnyilatkozó érzelmek csoportjait fejtegette. De egyszer csak oda keveredett a szókincs, az állatvilág, a költői szólam s hogy zürzavar ne keletkezessen, szerzőnk új fejezetet kezdett a ruházatról, egy másikat az állat- és növényvilágról, egy harmadikat a színek szerepéről és jelentőségéről, egy negyediket a földrajzról és csillagásatról, végre egy ötödiket a számok használatáról és jelentőségéről. Csupa példák s mint példatár egyik sem teljes; de mint ilyen mindegyik többet ér az „érzések“ őket megelőző elhanyagolt csoportjainál. *Beöthy* Zsolt egyszer már megkísérelte a népdalok tartalmának ilyen csoportosítását s az eredményül nyert statisztika rendkívül érdekes tanulságokat

hozott tudomásunkra. Ha dr. Wasylkiewicz úr semmi egyebet nem cselekszik, mint a mire csak munka közben, tehát elkésve bukkant rá, akkor az összes költői műfajokra és az összes gyűjteményeinkre kiterjesztett művelete szintén igen becses adalékokkal ajándékozta volna meg szegény folklorisztikai irodalmunkat. Mivel nem ebbe, hanem nagyratörőbb feladatba vágta bele fejszójét, végzett munkásságának rikitó hiányait az utolsó, számszerint harmadik részszel már nem hozhatta helyre. E rész, mely népköltészetünk irodalmi hatásával kívánt beszámolni, terjedelmileg és tartalmilag is szegényebb az előző kettőnél. Úgy érezzük, mintha szerzőnek tollára itt már ránehezednék az a homályos sejtelem, hogy az erejét felülmuló vállalkozásban tulajdonkép a tájékozatlan írók bátorsága ragadta el. Sz—ő.

*

Suomalais-ugrilaisen seuran aikakauskirja XVIII. A finn-ugor társaság folyóirata. Helsingissä. 1900. Ára 7 fmk.

A „Suomalais-ugrilaisen seuran vuosikertomus“ (4, 29—38.) a társaság működéséről számol be a megelőző (1899.) esztendőben. Szinte irigység tölt el annak láttára, hogy a kis finn nép, a mely a magyarságnál ötszörte kisebb, milyen buzgó és sikeres tevékenységet fejt ki az összehasonlító nyelvtudomány és a néprajz terén. A finn-ugor társaság 1899-ben egyszerre négy, már régebben tervezett tanulmányutat valósított meg, annak bizonyosságául, hogy a finnek mindig szélesebb körökre terjesztik ki kutatásaikat. Ketten az osztjakokat keresték fel: K. F. KARJALAINEN mint nyelvész és U. T. SIRELIUS mint ethnographus. H. LUND Shang-Haj-ba utazott a khinai nyelv és G. J. RAMSTEDT mongol földre, Urgába, a mongol nyelv tanulmányozására.

KARJALAINEN negyedik útlevele (*Ostjakkeja oppimasa: Matkakirjeittä IV. Irtyshtëä Obille*) foglalja el a füzet egyrészét (1, 1—29.). K. útiterve szerint Demjanskoe falut elhagyva, a Konda-vidéki osztjakságot kereste fel, majd az Irtis és Wach folyó mellett töltött hosszabb időt; érdekes útleveleiben (a melyhez két fénykép is van csatolva, *Setrinpähkinen kerääminen* = czirbolyatoboz-szedés és *Ostjakilainen telttä* = osztják sátor) leginkább Ostják-Szibéria történetével s mai állapotával foglalkozik.

U. T. SIRELIUS (*Kertomus ostjakkein ja vogulieu luo tekemästäni kansatieteellisestä tutkimusmatkasta v, 1899—1900.* = Beszámoló az osztjakoknál és a voguloknál tett néprajzi tanulmányutamról. 2, 1—10.) 1898 karácsonyán jött vissza első útjáról s következő év júniusában újra útra kelt. Második utazásának kettős célja volt: egyrészt folytatni az osztjakok halászatának, vadászatának, lakóházainak és diszitményeinek tanulmányozását, másrészt megismerkedni az osztjakság szomszédságában lakó vogulok, tatárok, szamojedek életmódjával stb. Az utóbb említett népek mindenesetre nagy hatással voltak az osztjakokra néprajzi tekintetben, de viszont természetesen osztják részről sincs a hatás kizárva. Gazdag gyűjteménye 219 darabbal szaporítja a helsingforsai ethn. múzeumot; a fényképek száma úgy 60.

DR. ERWIN JÜRGENS *Ein weiterer Beitrag zum Tönniscultus der esten* című értekezésében, a melyhez M. BUCH dr. írt néhány bevezető lapot, az esztek samánkodásának egy kétségtelen emlékével, a *Tönnis*-kultusszal foglalkozik¹ (3, 1—9.;

¹ V. ö. Nic. Anderson, *Sitzungsberichte der gelehrten estn. ges. in Dorpat.* 1898 20. 1. Buch. *Journ. de la Soc. Finno-Ougr.* XV. 3.

egy fénykép melléklet.) *Tönnis* az esztek pogány istene, ki csak nevét köszöni a katholicismusnak; kultuszának nyomai még ma is megtalálhatók az eszteknél. Magát a *Tönnis*-t fából, esetleg viaszból készítik; az a *T.*, a melyet JÜRGENS-nek sikerült megszerezni, 15—20 cm. magas, 1—1½ cm. vastag, durván faragott fadarab volt, fekete gyapjúrongyokba takargatva, piros sapkával. A *Tönnis*-t a *wakk*-ban (= finn. *vakka* ¹⁾), ládában állítják fel; ebbe rakják bele aratáskor a *Tönnis*-t megillető gabonarészt, gyermek születésekor egyes ruhadarabokat, húst a levágott marhából. Ha a *wakk* megtelik, tartalmát elégetik.

A *Tönnis*-nek rendszeren külön lakóháza van, a családi szoba tűzhelyével s ajtajával szemközt s csak a családfők (*perevanemat* = finn. *perhevanhemmat*) szolgálhatják ki *Tönnis* napján e szavakkal üdvözlük:

<i>tere tere Tönneke</i>	jó napot, jó napot, <i>Tönniske</i>
<i>tere Tönne vakkake</i>	jó napot <i>Tönnis</i> -ládácska.

Ha áldozatot mutatnak be, rendszeren a következő mondással kísérik:

<i>Püha ja kallis Tönnis</i>	Szent drága <i>Tönnis</i>
<i>Teida ma soovi</i>	Hallgasd meg könyörgésemet
<i>Teata mo palvet</i>	Teljesítsd kérésemet.
<i>Ukkoanetes ja taratalutes</i>	— — — — —

Az utolsó sor értelme nem világos; BUCH szerint a két eszt főistent, *Ukko*-t és *Taara*-t hívják vele segítségül. Sok tekintetben rokon az eszt *Tönnis*-szel a finn *Kekri*, a kinek szinte állatot áldoztak októberben; Kuopioiban és Karjalában sok áldozati szokás mai napig fennmaradt.

PAASONEN a két erza-mordvin paraszt gyűjtéséről számol be (*Kertomus Seuran mordvalaisten stipendiaattien keräysmatkain tuloksista* = Beszámoló a Társaság mordvin stipendiatúsai gyűjtő útjának eredményéről. 4, 1—18.). Az ő kezdeményezésére bizta meg a Társaság hajdani nyelvmestereit, ZORIN-t és ŠUVALOV-ot mordvin folklorisztikus anyag gyűjtésével. ZORIN a samarai kormányzóság Samara, Bugulma és Buguruslan kerületeit járta be, ŠUVALOV a saratovi kormányzóságot. A gazdag nyújtás (énekek, bővílő formulák, mesék stb. PAASONEN közül néhányat mutatványképen finn fordítással) mindenesetre sok becses néprajzi anyagot tartalmaz.

Végül megemlítjük, hogy DONNER OTTÓ-nak itt közölt elnöki megnyitó beszéde a buddhizmussal foglalkozik (4, 18—28.). *Gombocz Zoltán.*

*

Gyarmathy Zsigáné: *Erdélyország Tündérorság.* Mesék, igazak, apróknak, serdülteknek. Budapest, Athenaeum, 1900. 92 l. számos képpel. Diszkötés.

A legmagyarabb írónőnek, a kalotaszegi varrottas feltámasztójának, legújabb gyönyörű könyve kisebb-nagyobb gyermekeknek való táj- és néprajz, mese és genre, vers és elbeszélés, életrajz és történet. De ezek komoly ethnographiai tanulmányokat nyújtanak. A szülőföld illata, a családi tűzhely melege árad felénk. A képek photographiák után készültek, az élet költészetéből merítve s a *Gyarmathyné* költészete ad nekik magasabb eszményi életet. A játékszobába való kalotaszegi gyermek-ethnographia „írásban és képben“ en miniature, paidologiai színezettel. Konkrét és realis, helyi és hazai, népi és nemzeti képzeteket nyújt a gyermeknek

¹ Ó skand. *vakka*; sv. nyelv. *vakke*. Mikk. 107.

s megtanítja humanus, hazafias, művészi, igaz intuitióval látni azt, a mi szép és jó, igaz és jellemzetes van körülötte. Ez a mérhetetlen előnye az ilyen könyvnek az elvont phantastikus mesék, az exotikus kalandok, az idegen földet és embert mutató külföldi illusztrációk és alkalmazott szövegek fölött. A magyar embernek nem igen van ethnographiai érzéke, mert az iskola, az irodalom nem ad hazai néprajzi szemléletet, képzetet a magyar gyermeknek. A *Gyarmathymé*-féle irány segíthetne ezen s ebből nagy haszna lehetne a hazai ethnographiának is.

Dr. H. A.

TÁRSULATI ÜGYEK.

Jegyzőkönyvi kivonat

a Magyar Néprajzi Társaságnak 1900 december 21-én d. u. 5 órakor a Magy. Tud. Akadémia üléstermében tartott felolvasó és rendes vál. üléséről.

Jelen voltak: *Szalay* Imre elnök, *Munkácsi* Bernát dr. és *György* Aladár alelnökök, *Sebestyén* Gyula dr. főtitkár, *Feichtinger* Győző pénztáros, *Bátky* Zsigmond dr. könyvtáros, *Esztegár* László dr., *Gönczi* Ferencz, *Husza* József, *Jankó* János dr., *Katona* Lajos dr., *Kúnos* Ignác dr., *Mader* Béla, *Melich* János dr., *Pápay* József, *Tolnai* Vilmos dr., *Vikár* Béla választmányi tagok és *Kováts* László titkári segéd, mint jegyző.

Elnök a felolvasó ülést megnyitja és felkéri *Vikár* Bélát, hogy az „Orvos és javas“ cz. értekezését mutassa be. A felolvasáshoz részben helyreigazításokat, részben újabb adatokat adnak *Munkácsi* Bernát, *Jankó* János, *Katona* Lajos, *Szalay* Imre és *Sebestyén* Gyula.

Majd *Sebestyén* Gyula dr. ül a felolvasó asztalhoz és előadja a „Luczanapi szokások“ cz. tanulmányát. Az előadáshoz *Katona* Lajos és *György* Aladár szólnak hozzá.

A felolvasó ülés után zárt választmányi ülés.

1. Elnök az ülést megnyitja és a jegyzőkönyv hitelesítésére *Jankó* János dr. és *Vikár* Béla vál. tagokat kéri fel.

2. Az előző ülés jegyzőkönyve hitelesítettett.

3. *Munkácsi* Bernát dr. bejelenti, hogy a választmány azon határozatát, melylyel az ő szerkesztői mandátumát 3 hónappal meghosszabbította, nem tartja alapszabályszerűnek és el nem fogadja. Ragaszkodik lemondásához ezen okon kívül azért is, mert nagy elfoglaltsága nem engedi, hogy továbbra is viselje a szerkesztéssel járó terheket.

Elnök arra kéri *Munkácsit*, hogy tekintse az ügy fontosságát, a Társaság érdekeit és vonja vissza lemondását. — *Sebestyén* Gyula utal arra, hogy a választmány teljes bizalommal adta *Munkácsinak* a megbízatást és szintén maradásra szólítja fel *Munkácsit*. — *Munkácsi* Bernát ismételtén felszólalván, azon véleményének ad kifejezést, hogy a választmány megoldása reá nézve nem kielégítő. Nem találja meg benne azt a bizalmat, melylyel a szerkesztői teendők végzésére kellő nyugalmat nyerne. Nem tudja megérteni, hogy ha a választmány bizalma

tényleg feléje fordul, miért ne ejthetné meg a választást most úgy, hogy neki újabb 5 évre adná meg a szerkesztői megbízást.

Elnök a kérdést igen fontosnak tartja és így tárgyalását a jövő választmányi ülésen gondolja helyesen végezhetőnek, a mikorra teljesen elő lehetne készíteni a kérdést, végre szavazás alá bocsátja a tárgyat és felteszi a kérdést először is arra nézve, hogy ragaszkodik-e a választmány a mult ülésen hozott határozathoz. — A választmány igenlően határoz.

Munkácsi Bernát ezzel szemben lemondását hangoztatja és a választmány-nak azon határozatát, melyvel az ő szerkesztői mandátumát 3 hónappal meghosszabbítja, el nem fogadja.

Elnök tekintettel Munkácsi lemondására felteszi a kérdést, hogy a szerkesztői állás betöltésére nézve egy esetleg összehivandó rendkívüli választmányi ülésen, vagy pedig a jelen ülésen kíván-e határozni.

Katona Lajos szerint a választmány igen is jogosult a kérdés elintézésére és ajánlja is, hogy ne halassza a megoldást.

Elnök szavazásra bocsátja a kérdést. — Választmány a jelen ülésen óhajtja a folyóirat szerkesztőjére nézve határozatát meghozni.

Sebestyén Gyula a kérdés könnyebb megoldása szempontjából szintén lemond, hogy így a választmány mind a két szerkesztői állást ugyanazon időben tölthesse be.

Elnök elrendeli a szerkesztők megválasztását.

György Aladár jelöli *Munkácsi* Bernátot és *Sebestyén* Gyulát.

A szavazatok összegyűjtése után az elnök kihirdeti az eredményt: *Munkácsi* Bernát dr. és *Sebestyén* Gyula dr. szerkesztőknek megválasztatnak 5 évi időtartamra.

Több tárgy nem lévén, elnök az ülést bezárja.

K. m. f. *Szalay* Imre s. k. elnök: *Kováts* László s. k. mint jegyző. Hitelesítik: *Jankó* János dr. s. k., *Vikár* Béla s. k.

A Magyar Néprajzi Társaság tishti kara.

Védnök:

József cs. és kir. főherczeg Ő Fensége.

Tiszteletbeli elnök:

Kuun Géza gróf, dr.

Elnök:

Szalay Imre, min. tanácsos
(M. N. Múzeum).

Alelnökök:

Munkácsi Bernát dr.
(Eötvös-u. 5.)

György Aladár
(Orsz. Statisztikai Hivatal).

Főtitkár:

Sebestyén Gyula dr.
(M. N. Múzeum).

Titkár:

Herrmann Antal dr.

Pénztáros:

Feichtinger Győző.
(Baross-u. 92. sz.)

Ellenőr:

Fejér Jenő.

Könyvtáros:

Bátky Zsigmond.

a) Fővárosiak:

1 Alexies György dr.	15 Katona Lajos dr.	Pápay József
Asbóth János	Király Pál	30 Patrubány Lukács
Balásy Dénes	Kovács Gyula dr.	Réthy László dr.
Balassa József dr.	Krausz Sámuel dr.	Semayer Vilibáld dr.
5 Balogh Pál	Kúnos Ignác dr.	Solymossi Sándor dr.
Baróthy Lajos dr.	20 Kurz Sámuel dr.	Spicer Mavro
Borovszky Samu dr.	Mader Béla	35 Strausz Adolf
Esztegar László dr.	Mahler Ede dr.	Szily Kálmán dr., min.
Fiók Károly dr.	Margalits Ede dr.	tanácsos
10 Goldziher Ignác dr.	Melich János	Tagányi Károly
Gönczi Ferenc	25 Nagy Géza	Tolnai Vilmos dr.
Huszka József dr.	Nagy Miklós	Vikár Béla
Jancsó Benedek dr.	Nécese István	40 Zolnai Gyula dr.
Jankó János dr.	Nicolics Fedor báró	

b) Vidékiek:

1 Bellosics Bálint	Istvánffy Gyula	Kolumbán Samu
Erdélyi Pál dr.	5 Kada Elek	Lehoczky Tivadar
Giesswein Sándor	Kálmán Lajos	10 Posta Béla dr.
	Karácsonyi János dr.	

ETHNOGRAPHIA

A MAGYAR NÉPRAJZI TÁRSASÁG ÉRTEŚÍTŐJE.

SZERKESZTIK :

DR. MUNKÁCSI BERNÁT ÉS DR. SEBESTYÉN GYULA

MELLÉKLET :

A M. NEMZETI MÚZEUM NÉPRAJZI OSZTÁLYÁNAK ÉRTEŚÍTŐJE

SZERKESZTI : DR. JANKÓ JÁNOS.

A társaságot illető pénzek egy-
szerűen a
MAGYAR NÉPRAJZI
TÁRSASÁGNAK,
a fõszólalások és lakezimbefelen-
tések pedig
FEICHTINGER GYÓZÓ
pénztárhoz (Bpest, VIII., Baross-
u. 92. sz.) küldendõk.

A folyóiratot illető küldemények
MUNKÁCSI BERNÁT-hoz
(Bpest, VI. ker., Eötvös-u. 5. sz.)
vagy
SEBESTYÉN GYULÁ-hoz
(M. Nemzeti Múzeum) küldendõk.
A társaság ügyviteléhez tartozó
iratok a fõtitkári hivatalnak
(M. Nemz. Múzeum) címezendõk.

Elõfizetési ára 6 kor. Bolti ára 10 kor.

A tagoknak a tagdíj fejében jár.

Megjelenik július és augusztus kivételével minden hónapban.

BUDAPEST

A MAGYAR NÉPRAJZI TÁRSASÁG KIADÁSA.

T A R T A L O M.

	Lap
<i>Vikár Béla</i> : Kalevalai tanulmányok, vonatkozással a magyar ősvallásra	49
<i>Nagy Géza</i> : Népfajok és népek a XIX. században (II.)	57
Néphit és népszokások:	
<i>Zajgher B., Hosszú J., Hauer M.</i> : Szent-ivánnapi népszokások	77
<i>Kertész József</i> : „Megy a kosár“	80
Népköltészet:	
<i>Berger Mariska</i> : Tolnamegyei népszokások	83
Kisebb közlések:	
<i>Sebestyén Gyula</i> : Dunántúli szójátékok	85
<i>Semayer V.</i> : A szlávok fajisága és eredete	86
<i>Katona L.</i> : Az ünneprontók	87
Irodalom:	
<i>Sebestyén Gyula</i> : Dr. Jankó János: Magyar typosok	89
<i>Gombocz István</i> : Julius Krohn: Kantelettaren tutkimuksia	92
<i>Herman, Otto</i> : Schlusswort zur Recension stb.	95
<i>Dr. Jankó János és Nécsey István</i> : Zárszó	95
Társulati ügyek:	
Jegyzőkönyvi kivonat az 1901 január 16-án tartott választmányi ülésről	95

A Magyar Nemzeti Múzeum Néprajzi Osztályának Értesítője:

<i>Hathalmi Gabnáy Ferenc</i> : Egy hazai játékbaba-gyűjtemény	17
<i>Dr. Semayer Vilibáld</i> : A M. N. Múzeum Néprajzi Osztályának szerzeményei az 1900. évi párisi kiállításon	25
<i>Nécsey István</i> : Egy állatpőr	20
<i>S. W. és B. Zs.</i> : Néprajzi felolvasások	30

 Utalványcím: Magyar Néprajzi Társaság, Budapest.

◀• 3019. cheque számlájára. •▶

Hivatalos nyugtázás

1901. január havában befolyt díjakról.

Tagsági díjat, illetőleg előfizetési díjat fizettek:

1900. évre: Kanyaró Ferenc — Nyáry Jenő br. — Összesen 2 à 6 kor. 12.— kor.

1901. évre: Angyal Dezső — Aradvidéki Tan.-Egylet — Baksay Sándor — Bátky Zsigmond dr. — Beregszászi áll. gymn. — Besztercezi polg. fiúisk. — Birkás Géza — Brassói kath. gymn. — Budapesti I. ker. főgymn. — Budapesti I. ker. leányisk. — Budapesti II. ker. áll. tanítónőképző — Egyet. Könyvtár — Csurgoi ev. ref. főgymn. — Dévai áll. főreálisk. — Csíkszeredai fels. népisk. — Egri áll. főreálisk. — Eperjesi áll. tanítónőképző — Eperjesi Széchenyi kör — Erzsébetvárosi főgymn. — Esztergomi sz. B. r. székház — Gyönki ev. ref. gymn. — Hontmegyei Múz. Társaság — Karácsony János dr. — Kapuvári polg. isk. — Keszthelyi prem. r. társháza — Kisujszállási ev. ref. főgymn. — Klein Samu — Kolozsvári áll. ip. szakisk. — Kismartoni áll. polg. isk. — Körmöczbányai áll. főreálisk. — Lengyel Lajos — Lőcsei áll. főreálisk. — Marosvásárhelyi ev. ref. koll. — Mezőtúri ref. főgymn. — Modori áll. polg. isk. — Munkácsi áll. főgymn. — Nagyenyedi polg. leányisk. — Nagyenyedi Bethlen-

ETHNOGRAPHIA

SZERKESZTIK:

DR. MUNKÁCSI BERNÁT és DR. SEBESTYÉN GYULA.

XII. évf.

1901. február

2. szám.

KALEVALAI TANULMÁNYOK, VONATKOZÁSSAL A MAGYAR ŐSVALLÁSRA.

(Első közlemény.)

Azóta, hogy finn rokonaink naiv nemzeti eposzának, a Kalevalának első teljes kiadása megjelent, a néprajzi tudomány egyik életerős ága, a folklóre, mely szorosabban a néplélek nyilatkozásaival foglalkozik, világszerte óriási fejlődésnek indult. Ez a lendület Finnországot sem hagyta érintetlenül. Ellenkezőleg, azt mondhatni, hogy Finnország e fejlődésnek élén haladt. Főrésze van ebben KROHN Gyula korszakos munkásságának, mely ott e tudomány számára új és hatalmas iskolát teremtett. Utána, a széles szemkörű kutatónak szellemi örököseként, évek óta fiát, KROHN Károlyt látjuk e tudományág fejlesztése körül első sorban buzgólkodni. Mellette a kalevalai nyomozások terén, főleg oly kérdésekben, a hol a nyelvészeti módszer fog helyet, a finn egyetemnek oly kiváló diszei működnek közre, mint GENETZ A. és SETÄLÄ E. N., a köréjük csoportosuló fiatalabb munkások hosszú sorát nem is említve.

Ily körülmények között hazai tudományosságunkra nézve időszerű és hasznos lesz megismerni e sokoldalú kutatás főbb eredményeit, nevezetesen a finnek folklórejának minket is közelebb érdeklő és leg-tartalmasabb részére, a Kalevalára vonatkozólag Finnországban kifej-tett néplélektani és nyelvészeti tényeket.

KROHN Gyula kutatásai kiderítették, hogy a finn eposz keletke-zése körül szakasztott ugyanaz a folyamat ismétlődött, a melyet más népek hasonnemű hagyományaira nézve ha nem is mint biztos igaz-ságot, de mint föltevést az európai tudomány régóta vallott: az t. i., hogy a népies epikának ily nagyobb szabású termékei végleges alak-jukat sehol sem magától a néptől nyerték, hanem mindenütt egy ren-

dező kéz, egy összefoglaló művészi egyéniség munkájának köszönhetik. A homérosi eposzok, bár legjellemzőbben tüntetik fel egy nép-nemzeti hősköltemény tipikus vonásait, ugyanakkor kétségtelenül rávallanak az egészen átvonuló, a néphagyományt folyton kibővítő, szélesbitő és az egész művészi egységbe öntő egyéni szerkesztés nyomaira. A német epikai maradványok már nem is népi feldolgozás eredményei, hanem a néphagyományoknak a műköltő konyhájából kikerült önálló alakításai, megszerkesztései, nem annyira nép-, mint inkább műeposzok, melyeket a folklóre céljaira nagy kritikával is alig használhatunk. Az ó-skandináv hitrege költői maradványai pedig — az eddai énekek — habár népies jellegük kétségtelen, a műforma oly alacsony színvonalán állanak, hogy az eposz nevet ép úgy nem érdemlik meg, mint pl. a vogul medve-énekek, bármily dús tárházai különben a folklorisztikai tanulságoknak.

Az összes ismert ilyenmő alkotások között a néplélekben gyökerező eredetiség a homérosi eposzokon kívül még leginkább a Kalevalát különbözteti meg. Teljesen naiv tartalmával a néplélek közvetlen nyilatkozataként tűnik föl előttünk. A mellett külső alakja elég egyszerű, hogy népies legyen, s elég szabályos, hogy a költői tartalommal teljes összhangban maradjon. Azért a Kalevalát méltán illeti meg előkelő hely a maga nemében és a népvizsgáló tudomány méltán teszi a Kalevalában foglalt hagyományokat mind tüzetesebb kutatásai tárgyává.

CASTRÉN óta, a ki először ismertette meg a Kalevalát az európai tudományossággal, az egymást érő bűvárlatok nem szállították le, hanem csak erősítették a Kalevala nagy értékéről táplált európai fölfogást. Maguknál a finneknél a hősköltemény napról-napra mélyebben ható elemévé vált a nemzeti művelődésnek. Új meg új kiadásaiban — eddig mintegy hét különféle kiadás látott napvilágot s a példányok száma százezernyi — a végleges, 1849-iki szövegnek csupán magyarázata körül van eltérés, ebben a tekintetben érvényesültek a tudományos bűvárlat — néprajz és nyelvészet — újabb eredményei; de magának a hőskölteménynek költői része, holmi lényegtelen sajtóhibákról nem szólva, teljesen változatlanul maradt, se nem bővült, se nem rövidült.

Történt azonban más valami, a mit fordulatnak nevezhetünk az eposz vizsgálata terén, a mi egészen új fényt vetett az eposzra. Ugyanis az újabb meg újabb pótló Kalevala-gyűjtések révén, ezeknek, valamint az idevágó régi gyűjtemények kéziratainak beható tanulmánya

és a nyomtatott Kalevalával történt összevetése után kitűnt először is az, hogy a nyomtatott Kalevala és az élő néphagyomány között számtalan eltérés van; és másodsor, hogy ezt a különbséget oly egyéni munka idézte elő, a milyenre az imént utaltam. Szóval kiderült és a Kalevala változatainak közlése által szorosan megállapíthatóvá is vált az a tény, hogy LÖNNROT nemcsak összegyűjtötte, hanem rendezte, alakította, beosztotta, bővítette, továbbfűzte és egyáltalán céljaihoz képest módosította az első kézből — a néptől — nyert anyagot.

A szerkesztés munkájának kritikai mértékéhez az alapot főleg az eredeti kéziratok szolgáltatják. A nyomtatott szöveggel való összehasonlítás hitelesen igazít el abban az irányban, hogy mi a néphagyomány és mit művelt azzal LÖNNROT. A legközönségesebb dolgok egyike az volt, hogy a számtalan változat közül azokat, melyek között nagyobb eltérés volt, *önállósította* és külön részekül osztotta be más-más helyekre, a széptani szempontok szerint. Így keletkezett például az Arany menyasszony regéje, mely tulajdonkép semmi egyéb, mint a csodamalom — szampo — készítése közben felmerülő ama jelenetek egyikének változata, melyeket a szampó-kovácsolás melléktörténeteinek nevezhetünk. Egy másik eljárása volt, hogy bizonyos arányosság érdekében a főbb személyek történeteit tetszés szerint ruházta fel a szereplők neveivel és a mit a néphagyomány az egyiknek tulajdonít, azt ő a másikkra táblázta be, hogy annak szerepét megnagyobbítsa. Így jutott szerephez például az első runóban a Levegő-tündér (*Ilmatar*) a világ teremtése körül. A néphagyomány itt Väjnämöjntent szerepelteti. A változtatás célja az volt, hogy a néphagyományban csak gyéren emlegetett Levegő-tündér ily módon kiemelkedőbb alakká váljék.

Igen gyakori eset az, hogy LÖNNROT a néphagyomány szerint egymással össze nem függő események között egy-két szó vagy hosszabb részletek hozzáköltésével többé-kevésbé szoros kapcsolatot teremt, a mi ismét egy széptani szempontnak, az epikai egység céljának szolgál. Ilyen pl. a XVI. ének bevezető része, mely azt a közvetlenül megelőző énekhez csatolja, holott az eredetiben semmi kapocs ezek között nincs.

Hasonlóan az összes ráolvasó énekek ily szerkesztői műtét által kerültek az eposzba. Helyüket a szerkesztő önkénye határozta meg. Általuk az eposz sokkal terjedelmesebb lett ugyan, de határozottan vesztett jellegéből és a kétes értékű „ráolvasó-eposz“ elnevezést vonta magára. Mert bizonyos ugyan, hogy hasonló helyzetekben a finn ősember rituális imádságfélék nélkül el nem lehetett, de szintoly kétség-

telen az, hogy ezek — bár különben a finn népköltés legszebb virágai közül valók — némi erőszak nélkül nem voltak az eposz keretébe illeszthetők. Magukat e ráolvasásokat is megszerkesztette LÖNNROT és rajtuk kicsiben ugyanazt a műveletet hajtotta végre, mint az eposzon. Erről az eljárásról számot ad a finn ráolvasók külön nagy gyűjteményéhez írt előszavában, a hol megvallja, hogy az egyes ráolvasók szövegét nem változtatlanul közli, mint a néptől kapta, hanem a változatokat összevetve, az egyikből hiányzó részt a másik, teljesebbnek látszó alakból pótolta ki. Ennek az eljárásnak indító oka pedig nála az volt, mert tudta, hogy *a ráolvasások teljes szövegét egyetlen közlőtől sem lehet megkapni*. Ugyanis a ráolvasókra nézve az a hiedelem uralkodik, hogy a teljes szöveg bemondásával az illető ráolvasás hatálya is át van engedve az idegennek. Épen ezért lön szabálylyá, hogy három szót (.igét') el kell hallgatni a közléskor. És minthogy ezt a szabályt minden közlő követi, még pedig úgy, hogy az egyik ezt, a másik pedig azt a három szót hagyja el, igaza van Lönnrotnak, hogy a teljes szöveg csak az összes változatok egybehasonlítása útján állítható helyre. Lönnrot azonban az egybevetés céljának ily megszorításával nem érte be, hanem a változatokat egybeolvasztotta. Ez volt az ő elve a néphagyományok szerkesztése körül általában; s innen a Lönnrot szerkesztette finn ráolvasók és innen általában a kalevalai énekek (runók) feltünő hosszúsága. Minden ily énekekben ugyanis több változat van együvé olvasztva.

Mindamellett meg kell vallani, hogy LÖNNROT a szerkesztés e feladatai körül csodálatos tapintattal és szerencsével járt el. Az eposz mondja *Ilmarinen* kovács munkájáról:

Ei tunnu vasaran jälki,
Eikä pihtien pitämät.

(„Kalapács nyoma sincs rajta,
Sem a hol fogóját fogta“.)

LÖNNROT-ról is bizvást állíthatjuk, hogy népével teljes congenialitásban alakította és költötte tovább az élő hagyományt, szakasztott úgy, a hogy maga a nép cselekszik hasonló esetekben.

Ugyanily módon jutottak bele az eposzba azok a nagyszámú közmondások, melyeket Lönnrot az egyes énekek alkalmas helyein betűzdelt, valamint a számtalan lírai részlet is, melyekkel lépten-nyomon találkozunk. A különbség csak az, hogy e közmondások és e lírai részletek nem érintik a költemény epikai jellegét oly mértékben, mint a ráolvasók.

A házassági szokásokkal összefüggő, szintén nem epikai termé-

szetű, de nagy szépségű énekek beleiktatása egészen analog módon történt.

Látni való, hogy ez az eljárás a folklóre szempontjából nem volt alkalmas arra, hogy könnyítse az eposz tanulmányozását; ellenkezőleg, azt a legnagyobb mértékben megnehezítette. Nem volt ez titok újabban maguk előtt a finnek előtt sem, sőt KROHN annyira megy *A finn népcsalád pogány istentiszteletéről* írott művében (Suomen Suvun Pakanallinen Jumalanpalvelus. A szerző halála után közzétette fia, KROHN Károly dr.), CASTRÉN-nek a finn mitológiáról való fölfogását bírálva, hogy egyenesen kétségbevonja a nyomtatott hőskölteménynek folklorisztikai (mitologiai stb.) szempontból a tudományos vizsgálat anyagául való hasznavehetőségét. Talán erre a túlszigorúnak mondható álláspontra kell visszavezetni azt a vállalkozást, melynek eredményeül megindult a kalevalai runók változatainak közlése. A gyűjteménynek eddig csupán első füzete jelent meg, KROHN Károly dr. szerkesztésében (az eszme szintén az idősb KROHN öröksége) s a változatok eme kiadása, mely kétségkívül számos évre és kötetre fog terjedni, megfelel majd annak a követelménynek, melyet a lánglelkű LÖNNROT a finn epikai termékek első kiadásakor széptani tekintetekből mellőzni jónak látott. Ilykép ugyanis nemcsak mindaz, a miből Lönnrot összerótta a nyomtatott Kalevala szerkezetét, hanem az is, a mit e művelet körül bármely okból mellőzött, a tudomány kívánalmainak megfelelő alakban kerül majd a közönség elé. Magát a nyomtatott Kalevalát a változatok ezen közlése nem fogja érinteni, egyrészt azért, mivel az eposz jelen alakja Európa-szerzte ismertté vált és úgyszólván el van fogadva mint végleges alak, másrészt pedig azért sem, mert az összes komoly vélemények kivétel nélkül megegyeznek abban, hogy a rengeteg anyag az ismertnél jobb, tökéletesebb módon nem is lett volna egységbe önthető; ezért még oly bírálatok is, melyek a Lönnrot-féle mai szerkezetnek egyes apró hibáira, tévedéseire mutattak rá, mint pl. AHLQUIST kitünő tanulmányai, nagyobbára minden következmény nélkül maradtak az eposz szövege tekintetében. E helyett azonban a finn néprajzi, nyelv-, történet- és régiségtudomány, melyeknek mindenike buzgón foglalkozott a Kalevalával, az eposz legutóbbi kiadásában (1887, két kötet, egyik a runók szövegét, másik a magyarázatokat, illustringiókat és az eposz dallamainak, valamint velük rokon más finn dallamoknak változatait tartalmazza) egy közvetítő útra tért: meghagyta változatlanul az eposz költői részét, a szövegeket, de pontosan számot ad arról a viszonyról, mely a nyomtatott szöveg és a kéziratok közt, az

irodalmi alak és az eredeti *néphagyomány* alakja közt fennáll. Rámutat mindenütt azokra a módosításokra, melyeket LÖNNROT eszközölt a szövegeken s a tévedésekről és hibákról is kellően beszámol. Ennek a kiadásnak köszönhetjük, hogy Krohn-nak túlszigorú álláspontja a Kalevala ismert szövegének tudományos hasznavehetősége tekintetében immár meghaladottnak tekinthető. A legújabb kiadás második kötetének magyarázatai s jegyzetei fonalán, melyeken a két legkiválóbb finn nyelvtudós: GENETZ és SETÄLÄ s az ő tanítványaik, továbbá KROHN Károly és SCHVINDT Tivadar, a finn néprajzi tudomány e kitünő képviselői működtek közre, az eposz egyes részeinek folklorisztikai jelentősége, a néphagyományhoz való vonatkozása ma már egészen jól kidomborodik s a Kalevala nyelvi és néprajzi vizsgálata számára megjelöli a helyes utat.

A Kalevala kritikai nyomozása világossá tette körülbelül azt a tényt is, hogy tehát a naiv eposznak eddig ismert formáit tulajdonképen már a műköltés körébe kell soroznunk, vagyis hogy naiv eposz tulajdonkép nincs is. A népek hőskora megtermi az epikai költészet zsengeit, de csak addig a határig érleli meg őket, mint a homerosi költemények tartalma lehetett Homeros *előtt*. A népi költés, mint a líránál, szintúgy az epika terén is többszörösen foglalkozik egy-egy kedvelt tárgygyal. Az istenek (természeti erők) vagy az istenített hősök dolgai, hitrege és történet, kifogyhatatlanul gazdag forrást nyitnak meg ama kor költőnemzedékének s az ő feldolgozásukon át az illető népnek képzelete számára. De hogy az egy-egy istenről vagy hősről szóló különféle történetek holmi magasabb műegészszé fonódjanak össze; hogy az eredetileg különböző személyekre vonatkoztatott események az epikai szerkezet kedvéért egy-egy főhős javára íródjanak, hogy tehát a kiválóbb hősök mintegy eltulajdonítsák a kevésbé jelentősek elől s a maguk részére foglalják le a népszellem ajándékából ő nekik juttatott szerepet, vagy viszont hogy egy-egy mostohábban kezelt, nagyon is szükszavú szerepre kárhoztatott hős a másik, kedveltebbnek rovására öltözzék nagyobb tisztességbe; szóval, hogy pávatollakat viselhessen, a mint épen a Kalevala személyeivel LÖNNROT kegyéből történt: ilyesmit a hőskor naiv költészetéről nem szabad föltételeznünk. Ez épen a dolognak művészi része, mely csak öntudatos költői tevékenységből fakad, ily nagyobb öntudatosságot pedig a népköltés semmiféle fajának semmi korban nem tulajdoníthatunk. A népköltés lényegileg ma is ugyanaz, mint volt ezer évvel ezelőtt. Nem is lehet mássá, míg népköltés marad. A mi ugyanazon,

vagy kévéssé különböző körülmények között a népköltés körül ma szemünk előtt történik, vagy történt a közel multban, a tudományos kritikai szemléletnek hozzáférhető módon, ugyanaz a körülmények hasonlóságának megfelelő fokig szükségkép megvolt a hőskorban is. A hőskor népköltésének összes hagyományai — mutatis mutandis — csak úgy jöttek létre, a mint a népköltemény ma is keletkezik. Mindenesetre még azzal a megszorítással, hogy a népköltés köre ma szűkebb: az epikai elem rég kiszorult belőle, helyét a drámai foglalta el, s ez is mindinkább háttérbe szorul a tiszta lira előtt. A költői tehetséggel megáldott és a költészetet akkor hivatalos foglalkozásként gyakorlott egyesek — nem az íróasztal mellett, mint az irodalmi kor költője, hanem egy elemi erőnek, a szellem ihlettségi állapotának ellenállhatatlan hatása alatt, tehát inkább ösztönszerűleg, mintsem öntudatosan — hozták létre a költői alkotásnak azon első termékeit, melyek azután a környezet közé kerülve, a tulajdonképi népköltés alapjául szolgáltak. Az esemény, a mely uralkodott lelkükön, dalaik által lelta meg a történetírói feljegyzés hiányában akkor egyedül lehető megörökítését; annak a dalnak első, kezdetleges alakja pedig, mint a népdal még napjainkban is, a szájhagyomány révén új meg új költő-egyedek alakító hatása alá került és így bővült vagy csonkult. Ez a folyamat ismétlődik minden népnél és minden időben. A magyar hősepika maradványait kétségkívül a királyi regösök, a vándor hegedősök, kobzosok és igricek őrizték ex offo mindaddig, míg a pogány színezetnél fogva az egyház mind jobban figyelmessé nem lett rájuk és üldözöbe nem fogta őket. Nálunk ez a harc a pogányság szellemének majdnem minden költői hagyományát eltörölte. Az ősi költésnek még alakja is csak nagy ügygyel-bajjal hámozható ki régibb népballadáinkból és egyes népszokásokkal összefüggő, szintén régi eredetű más költői maradványainkból (Regös ének, Menyasszony-bucsúztató stb.); ellenben ott fenn a magas éjszakon egyrészt a sokkal későbbi keresztény hatás miatt, másrészt a népesség földrajzilag sokkal nagyobb területen való megoszlása és a világforgalomtól sokkal inkább elzárt volta mellett az epikai költés termékei csaknem teljes épségben maradhattak egészen addig az időpontig, míg egy avatott és szerencsés gyűjtő buzgalma a mentés művét nagyjában nem foganatosította velük. De a mondottakból kitetszik, hogy ez a fenmaradásra nézve oly kedvező helyzet, még ha tovább tart is, egymagában nem lett volna elégséges arra, hogy ezen epikai hagyományokból a kész hősköltemény kialakuljon. Azt a munkát, melyet LÖNNROT a Kale-

vala szerkesztése körül végzett, a népköltés soka el nem végezhetne volna. Az eposz csak úgy alakulhat ki, hogy a szétszórt hagyományrészecskék egy összefoglaló tudós elme és öntudatos, képzett költői tehetőség olvasztó-kohójába kerülnek. LÖNNROT — mint egy jeles Kalevalakutató, RELANDER O. mondja — közvetlenül ott folytatta a munkát, a hol a népszellem abbahagyta a magáét. És hogy oly mesterileg folytathatta, ez csak azáltal volt lehetséges, mert ő, mint a finn epika hagyományok gyűjtője, először is úgyszólván egyesítette magában azt az egész anyagot, melynek az egyes közlő száján természetesen csak töredékei voltak meg, és másodsor: a rengeteg anyagon teljesen uralkodva, meg tudta találni vagy teremteni az összekötő szálakat oly részek között, melyeket a népköltés vagy semmiképp vagy még csak igen gyengén fűzött volt egymáshoz.

Annál a kapcsolatnál fogva, mely a finn és a magyar etnikum között nemcsak a nyelv, hanem az ősvallási képzetek tekintetében is szembeötlő, leginkább érdeklő tudományosságunkat a Kalevala kutatása révén kiderült újabb eredmények sorában mindaz, a mi illeti a finn mitológiát, annak egyes személyeit és tárgyait. Szükséges tudnunk, hogy mi ezekre nézve a finn tudósok álláspontja, nehogy ennek ismerete nélkül bajlódjunk oly kérdésekkel, melyek ott már el vannak döntve és foglalkozzunk oly állítások bizonyítgatásával, melyek ott már meg vannak cáfolva. Annál inkább célszerű megismerkednünk ezekkel az eredményekkel, mert azok kivétel nélkül hazai tudományosságunk rokon irányú kutatásainak is kellő figyelembe vételével állapították meg, tehát — a hol erre alkalom és szükség volt — egyesítik magukban mind a két tudományosság álláspontját és így nemcsak a finn, hanem a magyar ősi mult megismerését is előbbre viszik.

Nem fogok azonban ez eredmények pusztá ismertetésére szorítkozni, hanem helylyel-közzel bírálatukra is kiterjeszkedem, sőt a magyar nyelvből és hagyományból meríthető adatok alapján egy-két pontban kibővítésüket is megkísértem.

Vikár Béla.

NÉPFAJOK ÉS NÉPEK A XIX. SZÁZADBAN.

(Második közlemény.)

3. Skandináv.

Magában foglalja a svéd és dán-norvég nyelvet, ez utóbbi ismét dán, norvég és normann (islandi, farói és shetlandi) csoportra oszlik.

A szaporodást a következő táblázatok tüntetik föl:

Svédország :

1751 : 1.785,727	1815 : 2.465,066	1855 : 3.639,332
1766 : 1.981,600	1820 : 2.584,690	1860 : 3.859,728
1771 : 2.041,081	1825 : 2.771,252	1869 : 4.158,757
1773 : 1.972,407 (éhség után)	1830 : 2.888,082	1885 : 4.682,769
1790 : 2.158,232	1835 : 3.025,439	1890 : 4.784,981
1800 : 2.347,303	1840 : 3.138,887	1897 : 5.009,632
1805 : 2.412,772	1845 : 3.316,536	1901 : 5.150,000
1810 : 2.377,851	1850 : 3.482,541	

Svédország lakossága 7 ezer lapp és 15 ezer finn kivételével tiszta svéd. Laknak ezenkívül Finnországban 346 ezren, Oroszország baltvidéki tartományában 10 ezren, az Egyesült-Államokban, tekintve, hogy 1890-ben 498,041 svédországi születésű embert találtak, legalább is egy millióan, Kanadában néhány ezren. Összes számuk: 1801: $2\frac{1}{2}$, 1901: $6\frac{1}{2}$ millió.

Norvégia :

1783 : 725,000	1835 : 1.194,812	1875 : 1.806,900
1801 : 883,038	1845 : 1.328,471	1885 : 1.930,700
1815 : 885,467	1855 : 1.490,786	1896 : 2.111,500
1825 : 1.051,318	1865 : 1.701,478	1901 : 2.200,000

A lakosság 16 ezer lapp és 8 ezer kvän (finn) kivételével norvég. Ezenkívül az Egyesült-Államokban vannak még valami 800 ezren (1890: 322,665 norvégiai születésű, a bevándoroltak száma pedig 1897-ig valami 600 ezer). Növekedésük tehát: 1801: 870 ezer; 1901: 3 millió.

A norvégokhoz csatlakoznak az islandi, farói és shetlandi normannok, kiknek nyelve legközelebb áll az ó-nordhoz.

Island a XI—XIV. században állt virágzása tetőpontján, mikor a normannoknak Grönlandban és Észak-Amerikában is voltak gyarmataik. Ekkor lakossága 105—90 ezer közt volt Arnlfjótur Olafsson és Indriði Einarsson számításai szerint.¹ Azután hanyatlani kezdett, úgy hogy 1700—1850 közt

¹ Globus. 1898. LXXIII. Nr. 18. 292. l.

50—60 ezer közt ingadozott, azóta lassú emelkedés tapasztalható. A részletes kimutatás a következő:

1096: 104,753	1801: 47,240	1870: 69,763
1311: 95,083	1840: 57,094	1880: 72,445
1366: 90,187	1850: 59,157	1890: 70,927
1703: 50,444	1860: 66,987	1895: 73,449
1753: 48,430		

A 15 ezer faróival (1870: 8922, 1880: 11,221, 1890: 12,955) s 40 ezer shetlandival együtt a normannok száma jelenleg 130 ezer.

Dánia:

1801: 929,001	1880: 1.969,039	1898: 2.310,000
1840: 1.289,075	1890: 2.172,380	1901: 2.370,000
1870: 1.784,741		

Dánia népe néhány ezer külföldi kivételével dán. Dánián kívül Schlesvigben laknak még dánok, kiknek száma csökkenő félben van, 1870-ben volt 150 ezer, 1890-ben pedig csak 139,399, ezenkívül az Egyesült-Államokban beszélnek mintegy 250 ezren a dán nyelvet, továbbá az angol mellett három nyugot-indiai szigeten (St. Croix, St. Thomas és St. John. 1890: 32,786). Ezekkel együtt 1901-ben $2\frac{3}{4}$ millió a dán nyelvűek száma, míg 1801-ben körülbelül 1 millió volt.

E szerint a skandináv népek száma:

	1801.	1901.
Svéd	$2\frac{1}{2}$ millió	$6\frac{1}{2}$ millió
Norvég	0·87 „	3 „
Dán	1 „	$2\frac{3}{4}$ „
Normann	0·10 „	0·13 „
Összesen	$4\frac{1}{2}$ millió	12·38 millió.

4. Holland.

A holland nyelvű népség a tulajdonképeni hollandokon kívül magában foglalja a belgiumi és flandriai flamandokat s hollandiai (frieslandi), oldenburgi és hannoveri friesekeket, továbbá a délafrikai búrokat s a nyugatindiai és surinami holland gyarmatok keverék népességét.

A két holland ország lakossága már a középkor utolsó századaiban s a XVI. század elején nagyon sűrű volt. Brügge a XIII—XV. században a világ egyik legnagyobb kereskedő városa 200 ezer lakossal, 1560 után kezdett hanyatlani, a XIX. század elején már csak $\frac{1}{5}$ -de volt a régi lakosságnak, melynek száma ma sem több 51 ezernél. Löwen lakóinak száma

a XIV. század elején 150 ezer volt, majd a 200 ezret is meghaladta ¹ a XIX. század elején csak $\frac{1}{7}$ -de volt ennek, ma 42 ezer. Ypres szintén 200 ezer lakosú város volt a XV. században, ma 17 ezer. Gent Valois Fülöp és VI. Károly idejében már olyan nagy város volt, hogy 50 ezer embert tudott kiállítani; 1450-ben Jó Fülöp burgundi hg. ellen 30 ezer volt a gentiek serege; ugyanezen időtájban 40 ezer len- és gyapjűszövő munkás dolgozott benne. Ekkor állt nagyságának tetőpontján s lakosainak száma meghaladta a 200 ezer lelket, de még V. Károly idejében is nagyobb kiterjedésű volt Párisnál. A XVI. század második felében kezdett hanyatlani, 1800-ban csak 55 ezer lakosa volt, ma ismét 161 ezer. Nagy város volt még a középkorban Leiden 100 ezer lakossal, a XIX. század elején ennek csak $\frac{1}{3}$ -da volt, ma 54 ezer. Doornyk szintén sokkal népesebb volt mint ma (33 ezer), nagy területe nincs arányban mai lakosságának számával. A XVI. században Antwerpen emelkedett föl; 1496-ban még csak 68 ezer lakosa volt, V. Károly alatt a világ első kereskedő városai közt foglalt helyet s 1550 körül már 200 ezerre nőtt a lakosság száma, a XVII. században rohamosan hanyatlott, úgy hogy 1800-ban csak 53 ezer lakosa volt. A XVII. században Amsterdam emelkedett föl; a XVII. század elején még csak 34 ezer lakosa volt, 1622-ben már 100 ezer, a XVIII. században pedig 300 ezer, a század végén azonban az angolokkal való háborúk alatt hanyatlani kezdett, úgy hogy a XIX. század elején már csak 200 ezer lakosa volt. A XVII—XVIII. században Amsterdamon kívül nem is volt több város Németalföldön, melynek lakossága elérte volna a százezer lelket, Brüsszelnek 1800-ban csak 66 ezer volt (a középkorban 1435-ben 56,368, 1786-ban 80,000) s 1831-ben lett 106 ezer, Antwerpen, Gent, Hága, Rotterdam, Lüttich pedig csak a XIX. század hatvanas évei felé emelkedtek a százezres városok közé. Mindez azt mutatja, hogy a németalföldiek száma nagyobb volt a XV—XVI. században, mint a XIX. század elején, a mikor $5\frac{1}{2}$ millió volt.

Az egyes országok népének növekedése:

Hollandia:

1786: 2.500,000	1859: 3.293,577	1891: 4.564,565
1829: 2.613,487	1869: 3.652,070	1897: 5.004,204
1839: 2.860,450	1879: 4.012,693	1901: 5.100,000
1849: 3.056,879	1889/90: 4.511,415	

Ebből 71% (3.62 millió) holland, 14% (714 ezer) fries, 13% (663 ezer) flamand, 2% (102 ezer) alnémet.

¹ A „Geographischer Handbuch zu Andree's Handatlas“ szerint (712. l.) 6-szor népesebb, mint 1876-ban (akkor 35,770 volt a lakosság).

Belgium :

XV—XVI. század : 4—5 millió

1786 ; 2.471,000 (Osztrák-Belgium és lüttichi püspökség)

1800 : 3 millió 1856 : 4.529,560 1880 : 5.520,009

1831 : 3.785,814 1860 : 4.731,857 1890 : 6.147,041

1840 : 4.073,162 1866 : 4.929,320 1897 : 6.586,593

1846 : 4.337,196 1870 : 5.087,826 1901 : 6.750,000

1850 : 4.426,202 1876 : 5.336,185

A lakosságból 54⁰/₁₀₀ (3.645,000) flamand, 45⁰/₁₀₀ (3.037,000) vallon s van ezenkívül mintegy 50 ezer német. A XIX. század elején a flamandok arányszáma valamivel nagyobb volt, úgy hogy 1801-re körülbelül 1³/₄ millió flamandot számíthatni.

Van ezenkívül Franciaországban 200 ezer flamand, nevezetesen a Nord és Pas de Calais departementokban (Dunkerque arrondissementben 59, Hazebronck arrond. 44, St. Omer arrond. 3 község) 106 község;¹ összes számuk az ideiglenesen ott tartózkodó belgiumi flamand munkásokkal 400 ezerre rug. Továbbá Németországban 1890-ben volt 40,959 holland s 2500 oldenburgi fries. Ezekkel együtt Európában van 4.210,000 flamand, 3.660,000 holland, 716,000 fries, összesen 1901-ben 9.086,000, míg 1801-ben 4¹/₃ millió volt a számuk.

Európán kívül legerősebben a *délafrikai* gyarmatokon gyökeresedett meg a holland elem, hol a búrok épen most vivják az angolokkal élet-halál-harcukat. Holland parasztok (boers) Jóreményfok földjén 1652-ben alapították az első gyarmatot, a mai Fokvárost. A XVII. század második felében, midőn XIV. Lajos Hollandiát el akarta foglalni, újabb kivándorlókkal szaporodtak, de még 1798-ban is csak 21,746 volt a lélekszámuk. 1822-ben 42,854 főre növekedtek, de már néhány ezer angol és skót is vegyült közéjük. Midőn 1833-ban az angolok a rabszolgatartást megtiltották, az elégtelenek tömegesen kezdtek Fokföldről kivándorolni s 1836-ban megalapították a Vaal melléki (a mai Oranje) köztársaságot, egy másik csapat pedig 1839-ben Natált, a melyet azonban az angolok már 1848-ban elfoglaltak. Ekkor a Praetorius által vezetett búrok átlépve a Vaal folyót a Vaalon túli köztársaságot (Transvaal) alapították. A négy gyarmaton azonban még a XIX. század derekán is csekély volt a fehérek száma. Legtöbben voltak a Fokföldön (102,156, ebből 70—80 ezer búr); Natalban 1855-ben 7,629. Oranjeban 1858-ban 12,839, Transvaalban pedig minteg 18 ezer fehér,

¹ Globus. 1879. XXXVI. 25.

vagyis valami 25—30 ezer angol leszámításával összesen 110—115 ezer búr volt.

Ez a szám az utolsó félszázad alatt megötszörösödött, a háború előtt ugyanis a fehér lakosság száma volt:

	Búr	Angol	Összes fehér elem
Fokföld	300,000	226,000	526,000
Natal	7,000	57,000	64,000
Oranje	62,000	16,000	78,000
Transvaal	200,000	124,000	345,000
Összesen	569,000	423,000	1.013,000

Ezekhez számitandó még valami 5—6 ezer búr Zulu-, Szvázi- és Becsuán földön, Rhodesiában s a németek délafrikai gyarmatában, Otavi földön. A holland nyelven beszélők száma a keverék néppel, hottentottákkal, malájokkal.¹ stb. együtt legalább is 800,000.

Az *Egyesült-Államokra* valami 300 ezer hollandit számíthatni, *Kanadára* mintegy 30 ezeret. A *nyugatindiai* holland gyarmat (Curaçao stb.) lakossága 1896-ban volt 49,599, Surinamé 66,959. Ezekkel együtt az amerikai holland elem száma 450 ezer, míg a XIX. század elején mintegy 150 ezer volt, ebből az Egyesült-Államokban 58 ezer.

Ezekhez járul a malaj szigeteken 64 ezer hollandi.

A hollandok összes száma ezek szerint: Európában 9.086,000, Dél-Afrikában 800 ezer, Amerikában 450 ezer, Malaj szigeteken 64 ezer vagyis összesen 10.400,000.

A gyarapodást a közetkező adatok mutatják: 1500: 6, 1801: 4¹/₂, 1901: 10·4 millió.

A germán néptörzs XIX. századbeli növekedése tehát:

	1801.	1860. ²	1901.
1. Angol	17 ³ / ₄ millió	—	109 ¹ / ₂ millió
2. Német	27 ¹ / ₂ „	—	78 „
3. Skandináv	4 ¹ / ₂ „	—	12·4 „
4. Holland	4 ¹ / ₂ „	—	10·4 „
	54 ¹ / ₄ millió	120 millió	210 ¹ / ₃ millió.

¹ A fokföldi malaj-, európai- és négervegyülék a hollandi nyelvet vette át. (Globus. 63. k. 263. l).

² Müller Fridrik összeállítása a „Reise der öster. Fregatte Novara“ című munka anthropologiai részében.

III. Hindú törzs.

Hazája Kelet-india a Dekhán déli részeinek kivételével, a Hindukus és Himalaya völgyei (szijapusok, darduk, kasmiriai, nepáli ghorkák), Hátsó-India északnyugati része (aszamiak) és Ceylon (szinghálók). Indián kívül csak az Európába vándorolt czigányok s a persa-öböl, meg a keletafrikai tengerpart városainak hindi és guzerati kereskedői, a banyarok tartoznak ide.

India az ó-kortól fogva a világ egyik legnépesebb része. Számos régi nagy várossal dicselkedhetik, sőt a XVI—XVIII. században nagyobb városai voltak, mint jelenleg. Ma *Kalkutta* (978 ezer) és *Bombay* (822 ezer) a legnagyobb városok, voltak azonban Indiának milliomos városai is;¹ így Guzerat egykori fővárosának *Szuratnak* fénykorában egy millió lakosa volt, később, a XVIII. század vége felé lesüllyedt 450 ezerre, ma pedig csak 109 ezer, helyébe *Bombay* emelkedett föl; Bengália fővárosa *Kalkutta* előtt *Mursidabad* volt, a XVI. század végén 2 millió lakossal, már a XVIII. században csak 147 ezer (1739—1813 közt), ma csupán 50 ezer; a XVII. század második felében egyszerre három milliomos város is volt, ú. m. *Delhi*, melynek lakossága, midőn *Aurengzib* (1658—1707) ide tette a nagy mogulok székhelyét, 2 millióra emelkedett s csak az 1738., 1755. és 1772-iki pusztítások után süllyedt le, de még a XVIII. század vége felé is valami fél millió ember lakott benne, ma csak 194 ezer; *Delhivel* a nagy mogulok alatt vetekedett *Lahor*, midőn hossza 15 kilométerre terjedt s csak a mogul birodalom hanyatlásával néptelenedett el úgy, hogy 1850 körül a város legnyugatibb szögletében mindössze 95 ezer ember lakott, az utóbbi évtizedek alatt 177 ezerre emelkedett a lakosság; 1489—1689 közt a Malabar partvidék fővárosa *Bidsapur* volt, 1680 körül egy millió lakossal, ma 12 ezernyi városka. Ezekhez járult aztán egy sereg más nagy város. Ma India harmadik városa *Madras* 453 ezer (1850 előtt 800 ezer) s a negyedik *Haiderabad* 415 ezer lakossal; a régi városok közül e csoportba tartozik *Ganda*, Bengália hajdani — még *Mursidabad* előtti fővárosa, fénykorában valami félmillió lakosa volt, ma két mérföldnél nagyobb romhalmaz; *Ahmedabad*, a XVI—XVII. században Nyugat-India legnagyobb s legvirágzóbb városainak egyike, 400 ezer lakossal, süllyedése a mogul birodalom hanyatlásakor következett be, 1850 körül 130 ezer, 1891-ben 146 ezer lakosa volt; *Agra*, 1564-től Akbar (1556—1605) s utódainak székhelye 1650-ig, lakossága ezen időben félmillió, mai lakossága (169 ezer) a régi területnek (28 $\frac{1}{2}$ km²) csak felét foglalja el; *Patna*, a bihari királyok régi fővárosa, 1750 körül félmillió, 1800 körül

¹ Daniel H. A. *Handbuch der Geographie*. 4-ik kiad. Lipese. 1874.

350 ezer, 1850-ben 284 ezer, ma 165 ezer lakossal; Audh fővárosának, *Laknaunak* szintén félmillió lakosa volt a XVIII. század dereka táján, a XIX. század első felében már csak 300 ezer, ma 273 ezer; *Benaresz* mai lakossága 219 ezer, míg a XVIII. században 580 ezer volt. Háromszázézer lakosú városa ma nincs Indiának, kétszázézer is csak a két utóbbi, t. i. Laknau és Benaresz. A régebbi városok közül ide tartozott *Golkonda*, Dekán egykori fővárosa; aztán *Goa*, 1559 körül 200 ezer lakossal, 150 éves virágzás után a XVIII. század elején kezdett hanyatlani, ma alig 10 ezer lakosa van; *Kasmirnak* a XVII. században legalább is 300 ezer lakosa volt, akkoriban 40 ezer szövöszéken dolgoztak benne a híres shawl-készítők, ebből a XIX. században nem maradt több 16 ezernél, a lakosság is leolvadt, 1809 körül már csak 150 ezer, 1860 körül pedig 40 ezer volt, ma 119 ezer; *Dakka* lakossága a XVII—XVIII. században 250 ezer, a XIX. század első felében 68 ezer, ma 82 ezer; *Gvalior* régebb szintén 200 ezer lakosú város volt, mai lakossága 85 ezer.

Mindez azt mutatja, hogy India a mogul birodalom virágzásakor sokkal népesebb volt, mint a XIX. század elején. Midőn Akbar (1556—1605) a XVI. század második felében a Dekánig terjesztette a nagy mogulok hódításait, birodalma mintegy 40 milliónyi lakosból állt. Egész Indiára tehát ezen időben 60—70 milliónyi lelket vehetünk fel. Ez a népesség a mogulok alatt 1700-ig jóformán megháromszorozódott. De aztán Aurengzib halála (1707) után, a XVIII. század első tizedeiben beállt a hanyatlás, belzavarok s Nadir persa sah (1738), meg az afghánok (1755) pusztításai fogyasztották a népességet, úgy hogy XIX. század elején Hamilton szerint Indiának már csak 132 millió lakosa volt, melyhez számítva Kasmirt, Szindhert és Multánt, az egész népesség 137 millióra tehető. Ebből 100 millió lelket számíthatni a hindukra, a többi pedig dravida, kolh, persa, afghán sat.

Ez a lakosság a XIX. század alatt megkétszereződött. 1891-ben az indiai császárság összes lakossága 291.104,777 volt, ebből leszámítva a hátsó-indiai tartományokat s az afghán-beluds. stb. részeket, Kelet-Indiára esik a francia és portugál bitokokkal együtt 276 millió. Tekintve az utóbbi évek alatti éhínséget, a mai lélekszámot talán 290—295 millióra tehetjük, a miből valami 210 milliót számíthatunk a hindukra (1891-ben 195·46 millió). Ide azonban nincsenek számítva a darduk és szijapusok, aszámiak, szinghálók, lurok és czi-gányok, a kikkel együtt a hindu törzshöz tartozó népek száma kerek számban 216 millió. Müller Fridrik szerint a XIX. század derekán 150 millió volt.¹

¹ Reise der österr. Fregatte Novara um die Erde 1857—59. Anthropol. Theil. Dritte Abtheil. Bécs, 1868.

A hindu törzs ó-kori nyelve a *szanszkrit*, mely azonban már a Kr. e. századokban átalakult az ú. n. *prakrit* és *pali* nyelvvé s a szanszkritot, mint szent nyelvet, csupán a papok és az előkelő kasztbeliek beszélték. A prakritból és paliból alakultak az új hindu nyelvek, melyeknek számát különbözőképp állapítják meg. Rendesen hét főnyelvet vesznek föl (hindi, pendsabi és szindh, vagyis az északi csoport; gudsarati és maharati, vagyis a nyugoti csoport; bengáli és orissza, vagyis a keleti csoport), az irodalmilag is művelt nyelvjárással és testvérnelvekkel együtt összesen 18-ra megy a számuk.

1. *Hindi*. A XIX. század elején a hindu törzsnek körülbelül fele, valami 50 millió ember beszélt a hindi nyelvet, a század dereka felé Müller Fr. szerint 60 millió, 1891-ben 85 $\frac{1}{2}$ millió, jelenleg mintegy 95 millió. El van terjedve az északnyugati és közép tartományokban s Pendsabban; feloszlik keleti és nyugoti tájszólás-csoportra.

A hindühöz csatlakozó testvérnelvek:

Az *urdu* vagy *hindusztáni*, a mohamedán hindik persa-arab elemekkel tarkázott nyelve, melyet mintegy 4 millió (1891-ben 3·67 millió) ember beszél. A *pahari* a Kasmir egy részében s általában Himalaya alján és az alacsonyabb fekvésű völgyekben lakó 3 milliónyi hindi nyelve; 1891-ben nyugati *pahari* volt 1.520,000, közép *pahari* 1.150,000; a *marvadi* 1 $\frac{1}{2}$ millió (1891-ben 1.440,000); a *kasmiri* valami 1 millió s a *nepali* szintén ennyi.

Ezekkel együtt a hindik összes száma 106 millióra tehető.

2. *Bengáli* keleten, az irodalmi nyelvben sok szanszkrit szóval. A XIX. század elején mintegy 18—20, a század derekán 30 millió, 1891-ben 41.340,000, jelenleg mintegy 45 millió ember nyelve.

Ehhez csatlakozik az *aszami* nyelv, 1891-ben 1.430,000.

3. *Maharati* nyugaton, főleg a bombay-i elnökségben; lassan gyarapodó, régies nyelv, mely közel áll a szanszkritához, 1891-ben 18.890,000 ember beszélt. Önállóbb dialektusa a *konkani*.

4. *Pendsabi*. A hinditől csak a szókincsben és kiejtésben különbözik. A szikhek nyelve s ezek politikai és vallási különálló volta adja meg a pendsabi nyelvnek is az önállóságot. A XIX. század dereka óta nem igen szaporodott a pendsabi nyelven beszélők száma, 1891-ben 17 $\frac{3}{4}$ millió volt.

5. *Gudsarati* (guzerati). Szintén lassan gyarapodó nyelv. 1891-ben 10.620,000-en beszélték, a vele közel rokonságban levő *kacsi* nyelvet pedig 440 ezren.

6. *Orissza* vagy *Urija*. Orisszában 9.010,000 ember nyelve; az utolsó fél század alatt körülbelül megháromszorozódott.

7. *Szindhi*. A XIX. század derekán valami 2 millió, 1891-ben 2 millió 590 ezer.

8. *Szinghal* Ceylonban. Vegyüléknyelv, melynek csak anyaga való a szanszkritből, a nyelvszerkezete azonban annyira elütő, hogy Müller Fridrik a dravida-kolh nyelvtípushoz sorolta. A XIX. század alatt körülbelül megháromszorozódott a szinghalok száma, 1800 körül egész Ceylonnak nem volt több lakosa 800 ezernél, 1891-ben csupán szinghal 2.041,158 volt (az összes lakosság 3.008,196.)

9. *Dardu és szijapus*, a Hindukus völgyeiben, Kafrisztánban, Dardisztánban, Csitrálban. A hindu kultúrától távol álló hegyi népség, mely a XIX. század alatt inkább fogyott, mint növekedett. Számuk valami 600—700 ezer lélek.

10. *Cigány*. József főherczeg szerint a dardu és szindh nyelvekkel áll közelebbi rokonságban. Európában tudvalevőleg csak a XV. század elején tűnnek fel a cigányok, a Balkán-félszigeten azonban már a korábbi századokban is ismeretesek voltak. Ellenállhatatlan kóborlási hajlamuk biztosította eddigi fennmaradásukat, mert a hol megtelepednek, lassan beolvadnak az őket környező népségbe s elfelejtik régi nyelvüket. Így pl. a magyarországi cigányoknak alig $\frac{1}{3}$ -da beszéli még anyanyelvét (82,405), több mint $\frac{2}{3}$ -da (192,535) más nyelvű, nevezetesen 104,750 magyar, 67,046 oláh, 9,857 tót, 5,861 szerb nyelvű s közülök ma már csak 8,938 folytat egészen vándor életet, egy-egy helyen huzamosabban tartózkodik, de még mindig félnomád 20,406, állandóan letelepült 243,432. Az 1857-iki népszámlálás 103,750-re tette számukat, ide azonban a kóbor, meg az oláhok közt élő cigányok aligha vannak beszámítva vagy legalább is hiányosan, de még így is nagy szaporaságot tüntetnek föl, mert a cigányul beszélőkön kívül az osztrák hivatalnokok nyilván azokat is cigányoknak vették föl, a kik különben teljesen elmagyarosodtak, de cigány eredetük tudva volt. Mutatja ezt az a különbség, a mi a magyarországi és erdélyi cigányok száma közt van a Bach-korszaki, meg az újabb népszámlálások közt. Magyarországra az 1857-iki népszámlálás 72,200, Erdélyre pedig, a kapcsolt részekkel együtt, 29,960 cigányt vett föl, holott az újabb adatok szerint a cigány anyanyelvűek száma a Királyhágón innen csak 30,736, az erdélyi részekben pedig 48 ezer. Az erdélyi cigány anyanyelvűek száma száz év óta lassú szaporodást mutat; 1781-ben 8,598 letelepült s 4,088 kóbor családot vagyis 35,539 lelket írtak össze, a százéves szaporodás tehát 34°/_o. A hol ősi életmódjukban a hatóság nem zavarja őket, ott elég nagy a szaporodásuk. A Balkán-félszigeten pl. ma 436 ezer cigány van, míg a XIX. század elején alig volt 200 ezer. De a nyugoti államokban nem hogy szaporodtak volna, hanem fogytak, mint Angliában, hol Wlilocki szerint, (Pallas Lex. IV. 363) a XVIII. század végén 100 ezernél több cigány volt, ma pedig legfőlebb 30 ezer. Francia-

országban 1820 körül 10 ezerre tették számukat, ma dr. Gallovis J. szerint csak 2 ezer. Spanyolországban az egész XIX. század alatt 40—50 ezer közt mozog a becslések száma. Oroszországból is — úgy látszik — másfelé huzódtak. A régebbi adatok 120 ezerre teszik számukat, dr. Gallovis J. Oroszországra 58, Lengyelországra 15 ezer cigányt vesz föl.

Egészben véve 1800 körül mintegy 600 ezer cigány volt Európában, ma pedig :

Balkán (Románia 250 ezer, Törökország 67 ezer, Bulgária 37,400, K.-Rumélia 19,500, Szerbia 34 ezer, Bosznia 18 ezer, Görögország 10 ezer, Montenegro 500)	437,000
Magyarország (Királyhágón innen 30,706, Erdély 48,000, Horvátország 3,482)	82,000
Ausztria	16,000
Orosz- és Lengyelország	73,000
Összesen Kelet-Európában	708,000
Nyugat-Európában (Spanyolország 40 ezer, Anglia 30 ezer, Franciaország 2 ezer, Németország 2 ezer, Németalföld s Dánia 6 ezer, Olaszország 400)	80,000
Észak-Európa (Finnorsz. ezer, Norvégia 800, Svédorsz. 700).	2,500
Európában	791,000

Ehhez járul Anatoliában valami 200 ezer cigány, Perzsiában 250 ezer lúr (1800 : 140 ezer), Beludzsisztánban s Indiában 400 ezer lúr és cigány = 850 ezer.

A cigányok összes száma e szerint valamivel több mint $1\frac{1}{2}$ millió.

IV. Román (latin) törzs.

A latin vagy román (római) törzs a régi itál törzsnek egyik ága, a mely magába olvasztva a testvérnelveket, az umbert, samnitot és oszkot, a latin nyelv határait Itálián túl messze kiterjesztette s Galliában, Hispaniában, Rhaetiában, Norikumban, Panonniában, Dalmáciában, Illirikumban, Moesiában Dáciában, Afrikában és Britániában a római gyarmatosok, meg a régi lakosság nyelvéből a latin nyelvnek egy-egy romlott változata állt elő, mely annál jobban eltért a klasszikus latintól, minél tömegesebb volt az elrómaisodott régi elem. Augustus halálakor, a mikor a római birodalom lakossága Beloch számítása szerint ¹ 54 millió volt (Európában 23 millió, Ázsiában $19\frac{1}{2}$ millió, Afrikában $11\frac{1}{2}$ millió), a latin nyelvűek száma legfőlebb $\frac{1}{4}$ -de (14—15 millió) lehetett az összes népességnek, Ázsia s Afrika népe túlnyomó többségben

¹ Die Bevölkerung der griechisch-römischen Welt. 1886.

görög és sémi nyelvű volt, a régi egyiptomi nyelvet is még sokan beszélték, míg Európa keleti s Itália déli részében a görög nyelv volt elterjedve s ezenkívül a thrák, illyr, gall, iber, etruszk nyelvűekre is lehet számítani egy pár millió lelket. Másfél század alatt azonban nagyon megsaporodott a latin nyelvűek száma. A népesség is megkétszereződött, úgy hogy az Antoninusok korában a markoman háború előtt valami 120 millió volt a birodalom lakossága s ennek körülbelül fele latin nyelvű.

De már a II. század utolsó tizedében beállt a hanyatlás. Pestis, meg a III. századbeli katonai forradalmak fogyasztották a népességet, majd a IV. században megindult népvándorlás szorította vissza a latin nyelv határait s a hódító germánok, Itáliában a gótok és longobárdok, Galliában a frankok, burgundok és gótok, Hispániában a vandalok, svévek és gótok magát a latin nyelvet is annyira átalakították, hogy az több leány-nyelvre bomlott. Így lett az itáliai latin *olaszszá*, a gallo-román *franciává*, *provençállá* és *vallonná*, a hispano-román *spanyollá*, *katalonná* és *portugállá*, az illyro-román *olahvá*, míg a rhaetiai, norikumi és panonniai latinság összezsugorodott, Friaulban az itáliai latin befolyása alá került s az olasz nyelv egyik dialektusává alakult, önállóbb fejlődést vett Rhaetia területén, Tirol és Graubünden völgyeiben, hol a *rhaeto-román* (rumons, ladin), mint külön latin nyelv alakult meg.

A fő román nyelvek a következők:

5. Spanyol.

Egész a XV. század második feléig a spanyol nyelvhatár a testvér katalon nyelvvel együtt, kivéve a Franciaországhoz tartozó Roussillont, nem lépte túl Hispánia területét. 1478-ban a Kanári-szigetek elfoglalása által kezdődik a spanyol nyelv terjeszkedése, mely aztán rövid félszázad alatt az Antillákon, Közép- és Dél-Amerikában s a XVI. század második felében a Fülöp-szigeteken is gyökeret vert.

A spanyol elem elterjedésének részletes kimutatása itt következik:

Spanyolország a római császárság korában sokkal sűrűbb népességű volt, mint az utolsó ezer év alatt. Ekkoriban 40 millióra becsülték a népességét, városai közül Tarraconát (6—800 ezer) Róma és Alexandria után a birodalom legnagyobb városának tartották s e mellett Augusta Emeritának (a mai Merida) is mintegy 400 ezer lakosa volt. Nagy volt a népesség a mórok idejében is, 900 körül mintegy 25—30 millió s olyan városokkal, mint Cordova (1 millió), Sevilla (400 ezer, 1400 körül 150 ezer), Granada (200 ezer, a mór uralom utolsó szakában 400 ezer), Tarrako (350 ezer), Toledó (200 ezer), Baëza (150 ezer), Almeria (150 ezer). A mór uralom hanyat-

lásával a népesség csökkenése is megkezdődött s tetőpontját a mórok és zsidók üldözése után a XVII. században érte el.

A népesség időnkinti változását az alábbi táblázat tünteti föl:

Római uralom alatt 40 millió		
Arabok idejében (900 körül) 25—30 millió		
1492: 10 millió	1768: 9.309,814	1822: 11.661,865
1594: 8.206,791	1787: 10.409,879	1835: 13.500.000
1690: 7.500,000	1797: 10.541,221	1857: 15.464,340
1723: 7.625,000		
1877: 16.342,996 (Kanári-szigetek nélkül)		
1877: 16.623,384 (Kanári szigetekkel)		
1888: 17.252,074		
1894: 17.913,980 (Kanári-szigetek nélkül)		
1901: 18.500,000		

Ez a nép túlnyomó részben spanyol; leszámítva félmillió baszkot, 60 ezer mórt (a XVI. században 2 millió mórt és 600 ezer moriskot üldöztek ki), 40—45 ezer cigányt és 5 ezer zsidót (a XVI. századbeli üldözések előtt 1 millió), a spanyolokra Andorra 6 ezer katalon lakosával esik 17 millió 900 ezer lélek, ebből kastiliai 12·6, katalon 3·3 millió, galíciai 2 millió. Az idegen nemzetiségűek száma a XIX. század folyamán alig változott (Stein szerint a baszkok száma 1821-ben 490,000),¹ így 1801-ben a spanyországi spanyol elem számát tíz millióra lehet tenni.

Ezenkívül van még Franciaországban Roussillonban 250 ezer és Sardinia-ban 7 ezer katalon. Ezekkel együtt az európai spanyolok száma 18·16 millió.

Az *afrikai* spanyol elem legszámosabb a Kanári-szigeteken, hol a berber eredetű őslakosság, a guanchok összeolvadtak a spanyolokkal. A lakosság száma a XIX. század elején mintegy 200 ezer volt, 1860: 237,036, 1877: 280,388, jelenleg 300,000. Fernando Poo, Corisco, Eloby 30 ezer lakosa spanyol nyelvű néger és mulatt. Ezekhez jön még 10 ezer spanyol. Marokko partjain (Ceuta, Alhucemas, Zafarinas, Melina) s 6 ezer Ifni vidékén. Vannak aztán Algirban is spanyol gyarmatosok, mintegy 240 ezeren. Az afrikai spanyolok száma 1801: 220 ezer, 1901: 586 ezer.

Az *amerikai* spanyol gyarmatok (Mexiko Texassal és Californiával, egész Közép-Amerika, Új-Granada, Venezuela, Ecuador, Bolivia, Peru, Chile és az argentiniai vidék) lakossága 1808 előtt 18 millióra rugott, a mely azonban a szabadságharc alatt (1810—20) Humboldt számításai szerint leolvadt 13.200,000-re s így oszlott meg az egyes tartományokban:

¹ Handbuch der Geographie und Statistik, 5. kiad. Lipse, 1824. I. köt.

Új-Spanyolország (Mexiko)	5.900,000
Guatemali kapitányság	1.200,000
Cuba és Portorico	600.000
Caraccasi kapitányság (Venezuela)	900,000
Új-Granadai alkirályság	1.800,000
Perui alkirályság	1.700,000
Buenos-ayresi alkirályság	1.100,000

Ebből Humboldt sz. 10.174,000 beszélte a spanyol nyelvet és pedig a szárazföldön 2.937,000 fehér (kreol) 5.518,000 néger, mulatt és mestic s körülbelül 1 millió elspanyolodott indián. A szabadságharc előtt legalább is 12¹/₂ — 13 millió volt a spanyol nyelvűek száma.

Az amerikai spanyol államok mai lakossága a következő:

1. Mexiko (1803: 5.837,000, 1853: 7.661,520, 1882: 10 millió 447,974, 1895: 12.619,949)	13.400,000
2. Közép-Amerika (Guatemala 1872: 1.190,754, 1897: 1 millió 535,632 — Honduras 1889: 396,048 — Nikaragua 1884: 259,794, 1890: 350,985 — San-Salvador 1875 körül 482,422, 1894: 803,534 — Costa-Rica 1894: 253,040	3.600,000
3. Antillák (Cuba 1821: 630.980, 1862: 1.359,238, 1877: 1.521,684, 1887: 1.631,687, a lázadások után 1900: 1.572,840 — Haiti 1824: 935,355, ma 1 ¹ / ₂ millió és pedig a haitii közt. 1887: 960,000, a sandomingói 1888: 504,000 — Porto-Rico 1794: 136,000, 1826: 213,000 1864: 615,574, 1880: 754,313, 1889: 806,708)	4.000,000
4. Új-Granada (Venezuela 1894: 2.444,816 — Ecuador 1887: 1.504.651 — Columbia 1870: 2.951,323, 1884: 3.920,207).	8.500,000
5. Kicsua országok (Peru és Bolivia 1795: 1.076,997 — Peru 1862: 2.335,000, 1871: 3.199,000, 1876: 3.650,000, 1883: 2.971,924, 1899: 4.568,593 — Bolivia 1858: 1 millió 987,352, 1890/93: 2.269.549)	7.000,000
6. La Plata és Chile (Argentina 1820: 1.100,000, 1869: 1.819,490, 1880: 3.203,720, 1895: 4.094,911, 1899: 4 millió 568,593 — Chile 1820: 900,000, 1865: 2.084,945, 1895: 3.314,000 — Uruguay 1796: 30,685, 1820: 176,847, 1840: 240,000, 1860: 208,648, 1883: 520,536, 1897: 840.725 — Paraguay XVII. század első felében 100,000, 1811: 500,000, 1857: 1.337,441, az 1865/70. háború után 221.079, 1895: 502,000)	9.500,000
Összesen tehát spanyol-amerikai 1800-ban 18, 1900-ban 46 millió.	

Mexikó és Közép-Amerika 17 milliónyi lakosságában túlnyomó az indián vér. Guatemalában, Salvadorban és Hondurasban a tiszta indiánok vannak nagy többségben, de Guatemalat kivéve jobbra elspanyolosodtak. Felsőszázaddal előbb még Mexikóban is többségben voltak; Wappaeus szerint a 40-es években 4-8 millió indiánnal szemben 2-2 millió mestic és 1 millió

kreol volt; ma a lakosságnak fele (52% , vagyis 7 millió) indián-fehér keverék a tiszta indiánok száma leszállt $4\frac{1}{4}$ millióra (32%). Nikaragua lakosságának fele (53%) szintén indián-fehér- s fekete-keverék, ehhez járul még 16% mulatt és néger; tiszta indián csak 30% . Kreolok nagyobb tömegben csupán Mexikóban (16% , vagyis 2·1 millió) s azután Costa-Ricában ($95-96\%$) laknak, az utóbbi államban a spanyolok annyira kipusztították az indiánokat, hogy alig maradt 5 ezer; Guatemalában 20 ezer a kreolok és fehérek száma, Hondurasban 6 ezer, Nikaraguában 3—4 ezer, San-Salvadorban 10 ezer.

Az Antillák őslakóit, az arrovákokat és karaikokat (Haitiban 1492 körül 900 ezer, Porto-Rikóban 600 ezer) szintén kiirtották a spanyolok, helyükbe négereket telepítettek. Haiti sziget egészen néger és mulatt, nyugati felében a tiszta néger (90%), keleti felében a mulatt elem a túlnyomó, amaz keverék francia —, emez spanyol — jargont beszél. Cubán $\frac{1}{3}$ a néger és mulatt, Porto-Ricon van 33% mulatt, és 11% néger; a két szigeten a kreolok vannak többségben (Cubán $\frac{2}{3}$, Porto-Ricon 56%).

A néger vérnek nagy jelentősége van az újgranadai népesség alakulásában is. Venezuela lakosságának fele ($1\frac{1}{2}$ millió) mulatt (fehér-fekete) és zambo (indián-fekete), Columbiában 35% ($1\frac{1}{2}$ millió)-ra megy számuk: tiszta néger kevés van, Venezuelában alig 60—70 ezer, Ecuadorban $6\frac{1}{2}\%$, vagyis 100 ezer lélek. A fehér-indián keverék nép, a *mestic*, a legszámosabb Columbiában, közel 2 millió, Ecuadorban 33% (600 ezer), Venezuelában 32% (800 ezer). A tiszta indián lakosság nyugat felé emelkedik, Venezuelában csak 12% (300 ezer), Columbiában 15% (600 ezer), Ecuadorban pedig 54% (800 ezer), de a civilizált indiánok egy része, mint a columbiai csipcsák vagy muiscák nagyobbik tömege s Ecuadorban a partvidéki quituk a spanyollal cserélték föl régi nyelvüket. A kreolok száma ma már csekély: legjobban fenmaradtak Columbiában (10% = 400 ezer), Ecuadorban már csak $6\frac{1}{2}\%$ vagyis 100 ezer, Venezuelában még 1839-ben 230 ezerre ment a számuk, a vérkereszteződés következtében ma már alig van 20 ezer, ehhez járul még 50 ezer újabban bevándorolt európai.

Az Andes-vidék felé erősbödő indián elem a kicsua államokban nem csak számszerinti többségben van, hanem nyelvileg is megmérkőzik a spanyollal. A kicsua és aymara nyelv a mesticek, sőt még a kreolok közt is nagyon el van terjedve, úgy hogy a társadalmi érintkezésben nagyobb szerepet visz a két indián, mint a hivatalos spanyol nyelv. Peruban 61% , Bolíviában $49\cdot5\%$ a tiszta indián (közte mintegy 600 ezer különböző törzshöz tartozó civilizálatlan), ehhez járul amott $22\cdot4\%$, emitt $24\cdot8\%$ *mestic*, úgy hogy a kreolok és fehérek száma alig megy $1\frac{1}{4}$ millióra (Peruban 12% , Bolíviában $25\cdot7\%$). Ha ide vesszük a 3-ik kicsua államot, Ecuador

is (a quitu nyelv a kicsuának dilektusa), közel 4 millió kicsua és aymara áll $1\frac{1}{3}$ millió kreollal szemben.

Indián állam Paraguay is, melynek lakossága, a mióta a jezsuiták (1620—1768) a grammatikai rendszerbe szedett guarani nyelv segítségével Brazília összes indián törzseit egy államba akarták egyesíteni, nagyobb részt a guarani nyelvet beszéli, a hivatalos spanyol nyelvet a lakosság igen csekély része érti, közönséges életben a fehérek is a guarani nyelvet használják.¹ A fehérek száma különben, mely a függetlenség kihirdetésekor (1811) 60 ezer volt, a 17 ezer idegennel (közte 12,500 német) együtt is csekély. A lakosság, mely az 1865/70-iki háború alatt rendkívül leolvadt ($1\frac{1}{3}$ millióról 221 ezerre), főleg mestic (350 ezer), van aztán 60 ezer félcivilizált s 70 ezer vad indián.

Argentínában, Uruguayban és Chilében az európai jelleg az uralkodó. Tiszta indián Uruguayban már többé nincs is, beolvadt a kreolokba, Chileben is, melynek lakossága (1820: 900 ezer) a XIX. század elején meg $\frac{2}{3}$ -ad részben indián volt, annyira elvegyült a spanyolokkal és négekkel (1850 körül 250 ezer fekete volt még), hogy ma már alig van 50 ezer indián. Argentínában valami 300 ezerre megy a pampas-indiánok és patagonok száma. A lakosság zöme, körülbelül 50—60%, mindegyik államban indián-fehér keverék, a mely keverékhez Chileben még a néger vér is járult; a többi részben igen nagy tömeget képeznek a bevándorolt európaiak, Argentínába pl. 1857—93 közt 1,389,834-en vándoroltak be, ma pedig csupán olasz van 1 millió s valami 200 ezer francia; Uruguayban a lakosságnak csaknem fele európai, közte legalább is 200 ezer olasz. A bevándorlások növelték meg a chilei fehérek számát is, félszázad alatt 200 ezerről $1\frac{1}{2}$ millióra.

Spanyol-Amerikán kívül még az Egyesült-Államokban, ú. m. Floridában, Texasban, Új-Mexikóban és Kaliforniában van mintegy 300 ezer spanyol.

Az amerikai spanyolok száma tehát s az egyes népelemek:

	<i>Kreol</i>	<i>mulatt, néger</i>	<i>mestic</i>	<i>indián</i>	<i>egyéb</i>
Mexiko	2 1 millió	0·03 millió	7 millió	$4\frac{1}{4}$ millió	—
Közép-Amerika	0·29 "	0·07 ² "	1·2 "	2 "	—
Antillák	1· " "	2· ² / ₃ ³ "	— "	— "	—
Új-Granada . .	0 54 "	2·9 "	3·4 "	1·6 "	0·03 mill.
Kicsua államok	1 ¹ / ₄ "	0·06 "	1·8 "	3·8 "	0 05 ⁴ "
Chile, La Plata	2 ³ / ₄ "	— "	4 ¹ / ₂ "	0·48 "	1·3 ⁴ / ₄ ⁵ "
Egyesült Áll.	0·3 "	— "	— "	— "	— "
Összesen . . .	8 ³ / ₄ millió	5·56 millió	18 millió	12·1 millió	1 8 millió.

¹ Globus. 1875. XXVII. 2. — ² Angol és karaib nyelvű. — ³ Ebből a haitii 1 millió néger francia nyelvű. — ⁴ Khinai. — ⁵ Ebből 1¹/₄ millió olasz, 200 ezer francia, 100 ezer német, a többi zsidó, angol, orosz és egyéb európai.

Vagyis leszámítva a haitii francia nyelvű négereket, a hondurasi és nikaraguai részint angolul, részint karaib nyelven beszélő feketéket, a perui khinai munkásokat s az argentinai, uruguayi stb. olasz, francia, német, zsidó, orosz stb. bevándorlókat, a spanyol nyelvet mintegy 33 millió ember beszéli Amerikában, ebből $8\frac{3}{4}$ millió spanyol eredetű kreol és elspanyolosodott európai vagy újabban bevándorolt spanyol, $4\frac{1}{2}$ millió néger és mulatt, 18 millió indiánnal vegyült fehér és néger s azután valami $1\frac{1}{2}$ —2 millió indián. Tekintve, hogy 1801-ben legfőlebb 13 millió volt az amerikai spanyolok száma, a lefolyt század alatti a szaporodás valami 180% -nak felel meg.

Oceániában a Fülöp-szigeteken és a Karolinákon beszélik a spanyol nyelvet, a tiszta spanyolok száma azonban alig több 8—10 ezernél.

E szerint a spanyolok száma: *1500-ban Lewis Carnae sz. 8 és fél, 1600-ban 9, 1700-ban 10—11, 1801-ben 23, 1901 elején 52 millió.*

2. Francia.

A gallo-román nyelvből 3 új nyelv alakult, ú. m. a francia, provençal és vallon (belga), rendszerint azonban a két utóbbit is franciának veszik.

A franciák a lefolyt század alatt sokkal kisebb arányban növekedtek, mint a többi román nép, a germánokról nem is szólva. Különösen Franciaország lakosságának növekedésében észlelhető a folytonos hanyatlás. Bertillon szerint évtizedről-évtizedre csökkent a születések száma, 1801—1810 közt még 33 születés esett ezer lélekre, majd 32, aztán 31, 1830 után leszállt 29-re, 1840 után 27-re, 1850—70 közt volt 26, a nyolevanes években 25, a kilencvenes évek elején pedig a halálozások fölülmúlták a születések számát, 1890-ben 38,446, 1891-ben 10,503, 1892-ben 20,041 lélekkel, csak 1893-ban volt kevés szaporodás (7,146), 1897-ben már 108,088, 1898-ban pedig 33,860.

Franciaország különben már az ó-korban elég népes volt. Julius Caesar szerint Gallia 307 ezer emberből álló sereget tudott kiállítani, az összes lakosság pedig Lefasseur számítása szerint 6.709,000 volt. A császárság alatt Gallia a római birodalom egyik legsűrűbb népességű tartománya volt, úgy hogy Forbiger 30—40 millióra becsülte az akkori népességet. A népvándorlás korában ez a szám nagyon leolvadt, de az elnéptelenedés még sem volt olyan nagy, mint a római birodalom egyéb részeiben. Nagy Károly korában Lefasseur szerint 9 millió volt a lakosság, míg 1328-ban 2.411.149 háztartást (10—12 millió lélek) számítottak. A XVI. század első felében 23 millióra emelkedett a népesség, a katolikusok és hugenották közti fél-százados belháború alatt azonban felényire olvadt le, úgy hogy 1600-ban nem

volt több 12 milliónál. A XVII. század alatt ismét megnőtt 22 millióra, de aztán XIV. Lajos utolsó éveiben stagnálni kezdett a népesség száma, 1700-ban volt 20 millió, 1762-ben 21.769,163, 1784-ben Necker becslése szerint 24.800,000, 1790-ben 26.363,000. Ettől fogva a XIX. század folyamán a népnövekvés a következő volt:

1801: 27.349,902	1860: 36.843,305	1881: 37.672,048
1810: 28.630,463	1861: 37.388,161	1891: 38.343,192
1820: 30.592,032	(Savoyával és Nizzával)	1896: 38.517,975
1830: 32.746,418	1869: 38.698,200	1901: 38.600,000
1840: 34.307,820	1872: 36.102,921	
1850: 35.911,812	(Elszász és Lotharingia nélkül)	

Ebből a lakosságból a XIX. század elején volt 970,000 breton (1806: 985,588), 830,000 vallon, 180 ezer korzikai olasz, 108 ezer baszk, 60 ezer zsidó, 10 ezer cigány, továbbá Elzászban és Lotharingiában 1.300,000 német. A franciák száma e szerint 23·9 millió. illetőleg a vallonokkal 24³/₄ millió. Jelenleg pedig a bretonok száma 1.100,000, az olaszoké (a savoyaiakkal s nizzaiakkal) 500,000, a katalonoké Roussillonban 250 ezer, a flamandoké a belgiumiak nélkül 200 ezer, a baszkoké 200 ezer, a németeké 83 ezer, egyéb 120 ezer, vagyis a franciákra marad — leszámítva még 1 millió külföldit is — 35.150,000 lélek. Ebből 12—13 millió provençal, 2 millió vallon.

Belgium lakosságának 45⁰/₀-a vallon vagyis 3.037,000. A XIX. század elején kisebb volt a vallonok arányszáma, úgy hogy a 3 milliónyi lakosságból 1¹/₄ milliót lehet csak franciának venni.

Helvéciában van 674 ezer francia (21·4⁰/₀), 1801-ben volt 360 ezer. *Olaszországban* a piemonti franciák száma 140 ezer, legtöbb van az aostai kerületben (a lakosság 97⁰/₀-a), a susaiban már csak 19⁰/₀ (17 ezer), a pigneroliban 16·8⁰/₀ (25 ezer) s van még valami 6 ezer a turini kerületben. *Angliában* a normann szigetek lakossága francia, 1801-ben 48 ezer, 1901-ben 93 ezer. *Németországban* a 220 ezer lotharingiai és elzászi francián kívül a Rajna vidékén van még 11,058 vallon s 6,643 francia. *Monaco* lakosságának 43⁰/₀-a francia (7 ezer), van aztán *Luxemburgban* 2,200. A XVIII. századbeli *délmagyarországi* francia gyarmatosok a XIX. század folyamán elnémetesedtek. Szétszórva a Balkánon van még valami 40—50 ezer francia.

A franciák száma e szerint Európában 1801-ben volt 26¹/₂ millió, ma pedig nem egészen 39¹/₂ millió.

Európán kívül legtöbb francia van *Amerikában*, hol Humboldt szerint már a XIX. század elején 1.058,000 lélek (közte 700 ezer néger) beszélt a francia nyelvet. A kanadai (quebeci) francia gyarmatosok igen gyorsan

szaporodtak; ezelőtt 130 évvel összes számuk 40 ezer volt, Humboldt már 275 ezernek találta, jelenleg pedig meghaladja számuk a $1\frac{1}{2}$ milliót; legtöbben vannak Quebec államban, $1\frac{1}{4}$ millió vagyis az összes lakosság $80\cdot4\%$ -a; Ontarióban van 110 ezer francia (5%), Új-Braunschweigban 70 ezer (20%), Új-Skóciában 30 ezer (7%), a többi az Edvard-szigeteken, Manitotában, Britt-Columbiában s a territoriumokon. Az Egyesült-Államokban a lousinai és missourii francia gyarmatok a legrégebbiek; a XIX. század elején 111 ezer kreol, mulatt és néger beszélt a francia nyelvet, a század dereka felé Wappaeus szerint már 450 ezer francia volt, de aztán lassúbb lett a szaporodás, ma az illinoisi, minnesotai, dacotai, michigani és massachusettsi telepekkel együtt legfőlebb 700 ezerre lehet tenni a franciák számát. Az Antillákon van körülbelül $1\frac{1}{2}$ millió francia nyelvű néger és kreol, Haitin, Martiniqueon, Guadeloupon. Dél-Amerikában legtöbb van Argentínában (200 ezer), azután valami 100 ezer Uruguayban, Braziliában és Cayenneban. Az amerikai francia nyelvűek száma e szerint 4 millió, ebből $1\frac{1}{4}$ millió körül néger.

Afrikában a Reunion vagy Bourbon és Mauritius vagy Isle de France-szigeteken kétszáz év óta a francia az uralkodó nyelv, melyet nemcsak az itt megtelepült franciák ivadékai, hanem a négerek és mulattok s a maláj és hindu munkások is beszélnek. 1801-ben a két sziget lakossága 150 ezer volt, ebből alig $\frac{1}{4}$ rész kreol, jelenleg 540 ezer. Hét évtizedes az algiri francia gyarmat, a franciák száma 271 ezer. Vannak azután franciák Egyiptomban (15—20 ezer), Tunisban, a senegambiai, keletafrikai, kongoi gyarmatokon. Ezekkel együtt 850 ezer a franciák száma, míg 1801-ben csak 150 ezer volt.

Oceániában 25—30 ezer francia van, legtöbb Új-Kaledóniában (6—7 ezer letelepült, 11—12 ezer deportált s mintegy 4 ezer hivatalnok és katona). Vannak azután a keletindiai gyarmaton, Hátsó-Indiában. Khinában s Japánban. De együttvéve sem több 100 ezernél.

A franciák összes száma tehát: 800 körül 7—8 millió, 1328-ban 10—12 millió, 1500: 23 millió (Lewis Carnae sz. csak 10 m.), 1600: 14 millió (Lewis Carnae sz.), 1700: 20 millió, 1801: 28 millió, 1901: 44 és egyharmad millió.

3. Olasz.

A velenceiek és genuaiak középkori gyarmataiból, melyeket az Adriai- és Fekete-tenger mellékén, meg a Levantén alapítottak, a renaissancera következő hanyatlás után kevés tartotta fenn magát a XIX. századig s az utolsó félszázad alatti kivándorlások sem igen gyarapították a kelet régi olasz ele-

meit. Ezek helyett Amerikában, különösen pedig az Egyesült-Államokban, Argentínában és Uruguayban szaporodik napról-napra az olasz elem.

Az anyaország, Itália, már az ó-kortól fogva Európa legsűrűbb népességű részei közé tartozik. A görög gyarmatvárosok, ú. m. a siciliai Agrigentum (Kr. e. V. században 800 ezer lakos), később Syrakusa (1.200.000) s a délolaszországi Sybaris (Kr. e. VI. sz. 300 ezer), majd Tarentum (200 ezer) és Capua (3—400 ezer) nyitják meg a nagyvárosok sorát, melyeket a császárság korában valamennyit túlszárnyalt Róma (fénykorában 1.600—2 millió lakos, az V. század elején még 800—1.000.000), ehhez csatlakoztak a római birodalom utolsó szakában Mediolanum (600—700 ezer) s más városok, mint Adria (100 ezer), Aquileja (100 ezer) stb. A népvándorlás korában nagyon leszállt a lakosság száma, úgy hogy az V. század közepe felé, a gót és vandal pusztítások után már csak 5 millió, a VI. század derekán pedig $3\frac{1}{2}$ millió volt s Rómában nem maradt több 50 ezer embernél. A X—XI. században azonban újra gyarapodni kezdett, a városok ismét megnépesedtek, pl. a keresztes háborúk alatt Brindisinek 80 ezer, Pisának a XI—XII. században 150 ezer, Sienának a XIII. században 100—150.000 lakosa volt. A XIV. században a pestis előtt már 18 millióra növekedett a népesség, de a pestis után ismét lesüllyedt 12—13 millióra (Velencében előbb 400 ezer, 1422-ben 190 ezer lakos). A XV. században ismét megnőtt a lakosság, azután harmadfél százados süllyedés közetkezett be s csak a XVIII. század második felében kezdődött megint a fokozatos emelkedés, melyet a következő táblázat mutat:

1770: 14.689,317	1848: 23.617,153	1890: 30.158,408
1800: 17.237,421	1858: 24.857,417	1897: 31.479,217
1825: 19.726,977	1871: 26.801,154	1901: 32 millió.
1838: 21.975,205	1881: 28.459,628	

Ebből valami 280 ezer az idegen nemzetiségű (francia, albán, görög, szlovén, német stb.), az olaszok száma tehát $31\frac{3}{4}$ millió (köztük 430 ezer furlán), míg 1801-ben volt 17 millió.

Van aztán Franciaországban félmillió (1801-ben 180 ezer korzikai), Helvéciában 167 ezer (1801: 100 ezer), Tirolban (40%) 353 ezer, ide nem számítva 25 ezer rhaetománt (1801-ben együttesen 220 ezer), az osztrák tengerparton 335 ezer (1846: $36\cdot5\%$, 1891: $44\cdot7\%$), ebből görzi és gradiskai furlán 60 ezer, Fiumében 20 ezer (1891: 13,012), Dalmáciában 17 ezer ($3\cdot1\%$), a Jón-szigeteken 20 ezer, Törökországban 50 ezer, Malta-szigeten 20 ezer. Az Európa különböző országaiban ideiglenesen távollevő, 300 ezernyi olasz munkással együtt Itálián kívül van $1\frac{3}{4}$ millió.

Az európai olaszok száma e szerint $33\frac{1}{2}$ millió, míg 1801-ben volt $17\frac{3}{4}$ millió.

A Levanten, Szíriában, Egyiptomban, Tripolisban, Tunisban, Algirban Eritreában tartózkodó olaszok száma legfőlebb 150 ezer. Amerikában az Egyesült-Államokban van legalább is 1 millió, ugyanannyi Argentínában, 200 ezer Uruguayban, 100 ezer Braziliában s Dél-Amerika egyéb országaiban.

Az olaszok növekedése tehát:

1350: 18 millió	1600: $9\frac{1}{2}$ ¹ millió	1800: 18 millió
1400: 12—13 millió	1770: 15 millió	1900: 36 millió
1500: 18—20 millió		

4. Portugál.

Portugália lakosságának gyarapodását a következő adatok mutatják:

XVI. században (Nagy Emánuel idejében: 4 millió)		
1732: 1.850,000	1864: 4.286,995	1890: 4.660,095 ²
1786: 3 millió	1878: 4.348,551 ¹	1890: 5.049,729 ³
1820: 3.173,000	1878: 4.745,124 ²	1901: 4.920,000

Ez a lakosság valami 3 ezer néger kivételével tiszta portugál.

Gyarmataik a következők: az *Azor-szigetek* (1864: 248,028, 1878: 264,352, 1890: 255,594 lakossal); *Madeira* (1864: 110,764, 1878: 132,221, 1890: 134,040) négerrel vegyült portugálok. A két szigetsoport lakossága kerek számban 400 ezer s rendszeren Európához számítják. Ellenben a *Cap-Verdi-szigetek* portugál nyelvű néger és mulatt lakói (1867: 67,347, 1878: 90,704, 1885: 110,926, jelenleg mintegy 150 ezer) már az afrikai gyarmatokhoz tartoznak, melyeken portugál nyelvű *Sao-Thomé* (20 ezer), *Príncipe* (3 ezer) s a spanyolok kezén levő *Anna-Bom* (3 ezer) néger lakossága is. Az angolai, benguelai, loandai, ambrizi, mossamedesi, kongoi, mozambiki és szofalai gyarmatokban leginkább a városokban beszélnek a portugál nyelvet, tiszta portugál alig van több 10 ezernél, a mulattokkal együtt pedig legfőlebb 100—150 ezer portugál nyelvű. Van tehát Afrikában mintegy 410 ezer portugál, a mulattokkal és négerekkel együtt 700 ezer. E gyarmatok lakossága a XIX. század kezdetén 458 ezer volt, vagyis a tiszta négerek nincsenek ide számítva, csak a mulattok és portugál rabszolgák, úgy hogy egészen portugál nyelvűeknek vehetők fel.

¹ Lewis Carnae után, csakhogy ő a XV. század végére teszi, de ez a szám csak a XVI. század végére illik.

² Az Azorok és Madeira nélkül.

³ Az Azorokkal és Madeirával.

Délkeleti-Ázsiában Gon és Diu vidékén (1887: 572,290), Ceylonban az ú. n. eurázok, Macaoban és Keleti-Timorban (1896: 378,627) beszélnek a portugál nyelvet. 1800 körül az indiai portugál-vegyülék népségre félmillió lelket vettek föl, ennyire tehát most is számíthatjuk.

Legfontosabb gyarmata azonban a portugál elemnek *Brazília*, hol a fehér-fekete-indián keverékből egy új portugál nyelvű népség alakult. Humboldt a XIX. század elején 3.740,000-re tette az amerikai portugál nyelvűek számát, ebből 843 ezer fehér volt, 628 ezer mestic, a többi néger. Maga a lakosság így növekedett:

1790: 3 millió	1856: 7.677,800
1800: 4.221,000	1867: 11.780,000
1820: 5.306,418 (Schäfer sz.)	1890: 14.933,915
a vad indiánok nélkül)	1901: 16 millió

Ebből 37·7%₀ vagyis 6 millió fehér, közte 400 ezer európai bevándorolt (német, olasz stb.), 1.300,000 néger, 1.600,000 indián, közte 1 millió „indios mansos“ vagyis megtelepült és 600 ezer „indios caboclos“ vagyis erdei, a többi keverék (mulatt, mestic, zambo). Az indiánokon kívül mintegy 250 ezer német s 220 ezer olasz, spanyol, francia, angol és egyéb tartozik az idegen nyelvű elemek közé. Ezek levonásával a portugál nyelvűek száma közel 14 millió.

A portugálok száma e szerint:

1550 k. 4 millió	1801: 7 ³ / ₄ millió
1700: 3 ¹ / ₂ —4 millió	1901: 20 millió

Nagy Géza.

NÉPHIT ÉS NÉPSZOKÁSOK.

Szent-ivánnapi népszokások.

1.

Napnyugta előtt a fiúk és leányok végig járnak az utcákat s *fát* és szent-ivánnapi *almát* kérve, így kiabálnak: „Fát adjanak! Ómát adjanak!“ Az almákat — mielőtt odaadnák — három ízben feldobják a levegőbe, hogy azokat az „*angyalok almái*“ gyanánt kapkodják fel a gyermekek. A kiknek kicsinyeik elhaltak, azok abból a célból dobálják fel az almákat, hogy a kis angyaloknak is legyen *arany-almájok*. A fákat minden szertartás nélkül nyújtják a házalóknak. Az összeszedett fából azután nagy tüzet raknak a

falu végén, hova kimegy a falu apraja-nagyja. Itt az összegyűjtött almákat részint fa-nyárson, részint parázsban megsütik s közben-közben *a tüzet átugrálják*. A tüztől egyenesen a tetetőbe szaladnak s a sült almából néhányat a halottaknak dobnak. E nyársakat ezután bedobják a káposztás kertekbe, hogy a bolha meg ne egye a káposztát. Mások pedig a kertekbe szűrják, hogy a puczok (vakond) fel ne túrja a veteményt. A megsült alma maradékát éjjelre a favágóra helyezik, hogy a harmat lepje meg. A ki e nélkül találna belőle enni, az meghal; a ki pedig harmatosan költi el, annak nem fájul meg a torka.

(Dinnye-Berki, Baranya-vm.)

Közli: *Zajgha Béla.*

2.

Községünkben emberemlékezet óta dívik Szent Iván előestéjén a „lobogózás“. Ez abból áll, hogy a serdülő ifjak botokra megszáritott *cseresznyefa-kérget* kötöznek dróttal, aztán meggyújtják és nagy lármával körben lobogtatják. Kezdetben csak 2—3, utóbb 20—40—60 gyermek is végzi e mulatságot. A kapukban visszatartott kisebb fiúknak és leányoknak ez nagy örömet szerez, mert a sok kisebb-nagyobb fényes tűzkarika nem mindennapi látvány nekik. Újabban már kocsi-kenőcsös skatulyákat is erősítenek drótok segítségével a botokhoz. Mivel ez zsiros, pompásan ég és hatalmas tűzkarikák írhatók le vele. Mindez a falu melletti dombon történik.

Régezte felnőtt legények és leányok mentek lobogózni. Ezek az akkor divatozó dalokat énekelték s furulyaszó mellett eltáncoltak néha éjfélig is. Hogy az érettebb ifjúság lobogózása miért szűnt meg, annak egyszerű oka az volt, hogy erkölcstelen dolgokat is műveltek az éj homályában. Nem egy leány hozott onnan magával oly emléket, melyet oda nem vitt és a mely őt erkölcsileg egész életére megbélyegezte. Ezen okulva, a szülők nem engedik nagy leányaikat többé el s így természetesen a legények sem érdeklődnek a rossz hirbe hozott tűz iránt.

A nép alkalmi babonáiból csak egyet sikerült ellesnem. A ki Szent Iván éjelén az *aranyos pátrácot* (ez egy fűféle növény), mely csakis ez éjjel virágzik, kilesi, virágját gyorsan leszedi és gondosan magánál őrzi, az minden állat hangját (beszédét) megérti. Állítólag ezt nagyon nehéz kilesni, mert midőn éjfélkor viriatni kezd, oly nehéz álom nyomja el az érdeklődőt, hogy nem sikerül neki a virágot leszakítani. Mások szerint ilyenkor egy kis madár hirtelen oda röppen és az alvó elöl letépi az épen kifeszett virágot.

(Kis-Bár-Apáthi, Somogy-vm.)

Közli: *Hosszú József.*

3.

Szent Iván napján délután a gyerekek *fát* kéregetnek össze s azt a Kapos folyó mentén a berekben összerakják, a hol aztán szürkület után, mikor már sötétedni kezd, meggyújtják. Ezt megelőzőleg, Szent Iván napja előtt 2—3 héttel, a fiúk az erdőben a *vad cseresznyefák héját* (kérget) lefejtik s ezen alkalomra megszárogatják. Ezt a szárított kérget estefelé meggyújtják s a levegőbe földobálják. Az így földobált égő kérgeket aztán *égő lámpáknak* nevezik.

Szent Iván napján az úgynevezett szentiván-almát — mit *arany-almának* neveznek — azok a szülők, kiknek kicsiny gyermekeik haltak el, a levegőbe feldobálják, hogy a visszahullott almát élő gyermekeik felszedjék. — Szentiván-almát Szent Iván napja (jún. 24.) előtt azon szülőknek, kiknek elhaltak gyermekeik, nem szabad enniök. Hogy miért, arra nem tud a nép más feleletet adni, mint azt, hogy: *nem jó*.

(Aszaló, Somogy-vm.)

Közli: Szabó János.

4.

Tűz u g r á s.

Vidékünkön a *tót* lányok és legények június hó 23-án éjfél előtt összegyűlnek a község határának rég időből e célra használt helyén. Lapályban fekvő községben a falu végén, hegyes határban valamely terméketlen hegy csúcsán van ez a megszokott hely. Itt tüzet raknak. Lapályban *lopott szalmával*, hegyes községben *fenyőboróka-cserjével* tüzelnek. Az alágyújtás pont éjféle 12 óraker történik. Ha már magas lángok lobognak, akkor a lányok és legények *tót* nótába kezdenek. A nótákat nem írom le, mert egynémelyiknek értelme — *durvaság*. Nótázás közben a legények a tűz mellett jobbról és balról sorakoznak, a leányok pedig a tüztől 15—20 lépésnyire hátrálnak. Erre a lányok egyenként nekibátorodva, a lángokon keresztül ugornak vagy legalább iparkodnak átugorni. Ha valaki teljesen átugorta a tüzet, akkor a legények, mint bírálók, fennem kihirdetik, hogy ez a leány jövő évre ilyenkor már férjnél lesz. Ha a leánynak közvetlenül a tüzmáglya előtt inába száll a bátorsága és nem mer átugrani a tüzőn, vagy ha ugrik ugyan, de a tűzbe belebukik, a legények — hahota és nevetés között — kihirdetik, hogy e leánynak fog ugyan akadni szeretője, de esztendőre ilyenkor már megcsalja és elhagyja. Minden bírálat után 1—2 perenyi szünet áll be, mire ismét más leány próbálja szerencsáját.

Ha már valamennyi leány meghallotta a reávonatkozó ítéletet, vége van a tűzgrásnak. Erre a legények haza mennek. A lányok pedig füvet

lopnak és a tüztől jó távolságban, egymástól elkülönítve, a földön pihenőre térnek, fejük alá rakván a lopott fűvet. Ezen pihenésre csakis *lopott fű* alkalmas. A mit a leány ez éjjel álmodik, az — állítólag — be is teljeseedik.

Harmatszedés.

Ha valamelyik gazdának tehene keveset tejel, azon csakis Szent Iván napján lehet segíteni. Ugyanis a ház legöregebb nőszemélye kimegy Szent Iván napjának hajnalán a mezőre és ott teljesen levetkőzik. Így meztele nélkül előveszi aztán nagy fehér vászonkendőjét és ezzel fölszedi a fűről a friss harmatot. Ha a kendő már általázott, akkor előveszi a magával hozott bögrét, hogy a fehér kendőt kifacsarja és a kicsepegő nedvet a bögrébe felfogja. Ha a tehen e nedvet megiszsza, úgy jó tejelő lesz belőle és egész éven át szép haszna lesz a gazdájának.

A harmatszedés néha verekedésen szokott végződni. Az öreg asszonyok ugyanis nemcsak a saját földjükön, de néha a más földjén is szednek harmatot. Ha ezt az illető föld tulajdonosa megtudja, akkor ez úgy dühbe jön, hogy a harmatszedő, jobban mondva „harmatlopó“ asszonyt okvetlen elpáholja. Mert mindenki bizonyosnak tartja, hogy az ilyen tolvaj a harmattal együtt tehenének tejelőképességét is ellopja. Elővigyázatból sok gazda Szent Iván napján hajnalban földjét megőrzi, vagy családjá valamely tagja által őrizteti. És jaj annak a vén banyának, ki a harmatörző füttykösét megizleti!

(Zsolna vidéke, Tr. ncsén-vm)

Közli: *Hauer Miksa.*

„Megy a kosár.“

(Társas-játék a fonóban.)

A komoly magyar nép, mely a természet kinyitától hóhulltáig páratlan kitartással, szorgalommal műveli a földet, csak télen juttat időt a szórakozásra. A téli keresztelők, pasziták, lakodalmak, torok, névnapok stb. valóságos ünnepnapok. A két nembeli paraszt ifjúság zalamenti „casinója“, a fonó, szintén a téli estéken virágzik. Van tréfa, incselkedés, nóta, pásztoróra, bevert fő, sőt néha gyilkosság is keletkezik a fonóban. Úgy tudom, hogy az utóbbi miatt újabban már el is tiltották a fonózást. De mivel a bíró nem veszi mindig szigorúan a tilalmat, míg valami galiba elő nem fordul, a csintalan „egyesület“ zavartalanul folytatja összejöveteleit.

A zalamenti fonók nyilvántartható életrajza a következő. Valamelyik kevésbé módos asszonynál, a kinek jókora szobája meg kályhája van, esténként összegyülekezik a sok rokka-tulajdonos. A „világot“ közösen adják.

A jókedvű leányok az orsót pörgetni kezdik és a mint fogy a „rokkapál-czáról“ a kender, úgy növekedik a jókedv. Előbb beszélgetnek, majd mesélgetésre s éneklésre fogják. Közben a legények is megjelennek egyenként, vagy csoportosan. A szívesen fogadott vendégek megérkezésével új élet fakad a barátságos meleg szobában. Tréfa, nevetés, gúnyolódás, incselkedés egymást érik. Majd belekezdenek valami játékba, a mi azért kedves előttük, mert mindannyian részesek benne. Egy ilyen nagyon kedves, megszokott játék a „megy a kosár“ is, a melyet most ismertetni akarok.

Valamelyik legény oda áll egyik leány elé és így szól: „Mégy a kosár“. „Mi van benné?“ kérdi a leány. „Arany óma, arany párno; neked adok három szép legént. Há tészéd az ésöt?“ „Tüskére“. (Ez azt jelenti, hogy a kit legény gondol, nem kell a leálynak; bár még nem tudja, ki az.) „Hát a másodikat?“ „Főküdöm a héba“ (vagy a fa tetejére, toronyba stb.). „Hát a harmadikat?“ „Pap elejbé“. (A szabadabb szájúak: az ágybo, magam mellé stb.) Ez annyit jelent, hogy „ezzel megesküdnék“, bár nem tudja ezt se, hogy kicsoda. Most megmondja a kérdező mind a három legény nevét. Van azután nevetés, pirulás, ha azt, a kiről tudják, hogy a leálynak tetszik, a tüskére vagy a fa tetejére küldi, míg valamelyik pipotya legénnyel kész a pap elé menni.

Eddig csak ketten beszéltek, a többi figyelt. Most az egész társaság nótába kezd azokról, a kik a pap elé szánvák. Gondoljuk, hogy a kérdezett hajadonnak Tóth Magdi a neve, a pap elé szánt legénynek meg Nagy János; akkor ilyen ének járja:

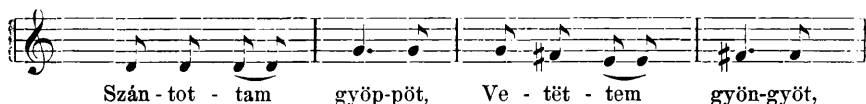

El - fol, el - fol a fo - ló - ó - viz Tóth An - ta - lék
há - zo e - lött, Tóth An - ta - lék há - zo e - lött.

Abba mossa ez a Magdi
[: Azt a szép két fejjér lábát. :]

Óra mégy a Nagy Jáános
[: Daruszörü paripáján. :]

Gyere ide Magdi löölköm,
[: Hadd csókollam meg a szádot. :]

Szán - tot - tam gyöp-pöt, Ve - tét - tem gyön-gyöt,

Haj - tott is á - got, Szét - tem vi - rá - got.

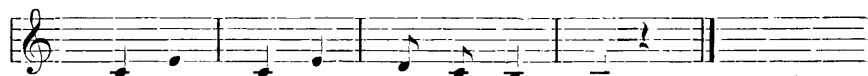
Szép pünkösdi rózsza
Száll lé gyalogútra,
Nincs ki lészakaszza,
Csak hervadoz rajta.

Szakaszd lē tē Magdi,
Kösd bokrétábo
Annak a Jánosnak
A kalaptyáro.

Tudom megböcsüli
Gongyát viseli
Szép lány kedvéér,
Friss egésségér.

Vé - é - lē ka - szál - tam, vé - lē esa - lin - gál - tam,
Csa - lin - gom - ra szállt lē két szép fej - jér pá - vo.

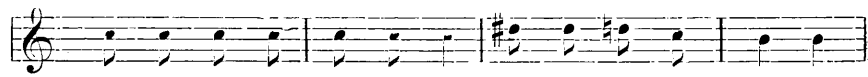

Ej, haj, ró - zsám gye - re vé - lem!

Egyik fejjér pávo, ez a Magdi vóna;
Másik fejjér pávo, ez a János vóna.
Ez a szép pár a világon!

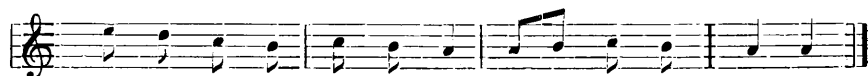
Ez a Já - nos a kor - dēt e - lő - ké - szí - tēt - te,

Ez a Mag - di ü - ma - gát be - le he - lēz - tet - tē.

Hopp füs - tōm, a - ra - nyom, Győ - nyő - rú ga - lam - bom,

Mast má ta - lán lē - he - tēk vé - é - led egy ágy - bo.

Lehetetlen észre nem vennünk, hogy ezek a versek hézagossággal mondják el a szerelem történetét a megismerkedéstől kezdve egészen a házasságig.

Mikor a dévaj társaság egy párt (rendesen össze nem illő személyeket) ilyenformán már összeadott, a legény egy másik leányhoz lép és újra „megy a kosár“ mindaddig, míg bele nem unnak.

(Zalamegye zalavölgyi falvaiból.)

Kertész József.

NÉPKÖLTÉSZET.

Tolnamegyei népdalok.

1.

Némédibe nincs több legén mind három,
Az is mind é kerekédött a nyáron.
Asz hiszi, hogy mindén léán szereti...
Kettő-három összeáll, — kineveti.

2.

Kék iboja bura hajtya —
Kék iboja bura hajtya a fejit,
Nincsen, a ki megöntözze —
Nincsen, a ki megöntözze a tövít.
Száj lé harmat kék iboja tövire.
Most talátam egy igaz —
Most talátam egy igaz szeretőre.

3.

Likas a keszkenyöm —
Babám neve benne.
Rég éhagyott, régén megcsát
A ki belevarrta

Likas a közepe,
Mégkopott a széle,
Hej, de az én bánatomnak
Sohasé léssz vége.

4.

Mikor viszi a kis láⁿ a vizet,
Akkor löli a szerelémhideg.
Tédd lé kis láⁿ két korsó vizedet,
Éhagytom veled a hidegét.

5.

Égygy asszonnak két eladó lányo,
Egygyik székfü, másik majoránno.
Beizentem az édesanynyának:
Szégfü lányát agygya bokkrétának.

Égygy asszonnak két eladó lányo,
Jaj, de gyöngyen mulat a csárdábo,
Mulass rózsám nekéd áll a világ,
Mégtagadom érted apám, anyám.

6.

Barna legén nem hiszék én ténékéd,
Úgy sé lészék én a té feleségéd.
Keres nekéd a té anyád gazdag lánt...
Patikaszérre hasznád é a jussát.

7.

Kapitány úr asz mongya a fűrérnek,
Taniceson még szalutányi engemet.
„Tanittanám, kapitány úr, nem fog az
[esze;]
Mindég csak a szeretője van az eszibe.

8.

Három levelet irtam az anyámnok,
Négyediket az én kedves babámnok.
Ötödikbe irtam a szerelmemet;
Ha nem szerecc tépd össze a levelet.

9.

„Êmész ruzsám?“ „E biz én“.
 „Itt hace engem.“ „Itt biz én“,
 „Ha të emégy, én is el;
 Tüled nem maradok el“.

Happ angyalom, kicsiny vagy!
 De azér az enyim vagy.
 A të piczikeségéd
 Ráviszi a szépségéd.

10.

Kapitány úr, jaj de szilaj ez a ló.
 Talán nem is régruta alá való
 Föülülök én, kapitány úr, nem bánom,
 Huszár vagyok, sej huj, nem szabad
 [reteránom.

11.

Sej huj, keresik a körösztlevelemet,
 Katonának irgyák a nevemet.
 Átok, biró, átok a fejedre,
 Sej huj, ha ráace a katonaeletre!

12.

Tyuhaj, homokos a —
 Tyuhaj, homokos az édes anyám udvara.
 Tyuhaj, huszár gyerek —
 Tyuhaj, huszár gyerek lassan gyere be
 [rajta,
 Nè szójon a rézsarkantyud taréjja
 Tyuhaj, ébren alszik —
 Tyuhaj, ébren alszik édes anyám, még-
 [hájja.

13.

A szengyörgyi némésék,
 Ludat loptak szégényék,
 Ej, huj! ej, huj! ludat loptak szégényék

Rosszú fogták a nyakát,
 Égágította magát,
 Ej, huj! ej, huj! égágította magát.

(Nemedi, Tolnamegye.)

14.

Szemétdomboⁿ meglútké a vargyut —
 Ném loptam én csak egy tinóborgyut.
 Ha loptam is mégszenvettem érte,
 Sénkí kutya né hánynyo szemémre.

15.

Tüskebuzogány,
 Huzd rá të czigán.
 Elagygjuk a gyeplűt, hámot.
 Élünk ékkis jóvilágot.

16.

Loptam lovat, lopok is.
 Ha fölakasztanak is.
 Úgyis mit ér az élet,
 Ha a babám másé lett!

17.

Fekete báránⁿ nem racka —
 Barna kis lánⁿ, nincsen anynya.
 Lám nekém sincs édes anyám,
 A ki gondot visé réjám.

Van énnékém rossz mustohám,
 A ki mindig dú fú réjám.
 Nè dújon kend, nè fújjon kend,
 Édesanyám mellett van kend

Asszony anyám, agygy üngöt rám,
 Nincsen nekém senni gunyám.
 „Énrám, fijam“ nè tácsd a szád,
 Mer' én tisztát nem adok rád“.

Asszony anyám ablaktyábo
 Kinyit a duffa magábo.
 Gyöngge szellő hajtogatytya,
 Nincsen, a ki lészakajtya.

18.

Anyám, édesanyám, a ki főnevété',
 Értem, de sok könyet elejtétté.
 Ha valaha vissza nem szógállom:
 Álgyon még az isten, azt kívánom.

Gyűjtötte: *Berger Mariska.*

KISEBB KÖZLÉSEK.

Dunántúli szójátékok. Népünk humorának rendkívül gazdag ere van. Ha az unalmas téli estéken, ünnepnapokon, vagy a nyári dolog idején társaságba verődik, tréfás anekdotáinak, szellemes mondásainak vége-hossza nincs. Vénája mértékéről, sajnós, ma még csak tapasztalatból beszélhetünk. Gyűjteményeink legtöbbje folklorisztikai szempontból hasznavehetlen. Gyűjtőink szeme előtt, gyakorlati cél, az irodalmi fogyasztás lebegett. Az anyagot vették ott, a hol megfoghatták. Vették a néptől is, de a mit kaptak, szabadon alakították, öltöztették, félnépi, nemnépi, irodalmi, sőt idegen termeléssel is összekeverték. Mióta a rövid időközökben megjelenő élelapok irodalma létrejött, az idegen gyűjteményekre támaszkodó nemzetközi kalózkodás még jobban elfajult. Míg tehát teljesen megbízható újabb gyűjteményekkel nem rendelkezünk, a hazai termelés aranyát a faji jelleg bélyegének segítségével kell kiválogatnunk. E bélyeg nyomát legvilágosabban azokon a csekély értékű holmikon találjuk meg, a melyeket az irodalomban szójátékoknak nevezünk. Az alábbi példák azt bizonyítják, hogy a nép birtokában (talán azóta, mióta az iskola beszélni is tanítja) már ilyen tudatos nyelvhasználatra valló termék is található.

1.

Köveskálón (Zala-vm.) egy tavaszi vásáron megálltam az „olesó János“ ponyvája sarkánál és bámultam azt a páratlan szóbőséget, a melylyel János pertlijét, tüjét, cérnáját, kapcsait, gombjait, kendőit, pántlikáit, tükreit, bajuszpedrőit, pipaszárjait és egyéb portékáit kínálta. A föl-alá hullámozó népből mellettem megállt egy öreg parasztember is.

— Mit vesz, bácsi? kérdezte János.

— Levegőt! volt a rövid felelet.

2.

Monoszlón (Zala-vm.) a mult ősszel megszólítottam egy szüretelőt.

— Öszülünk, Lajos.

Az én gyermekkori ismerősöm megsimogatta a haját és felsóhajtott:

— Ebben az őszben meg is halunk, tekintetes uram.

3.

Egy gyűjtőutam alkalmával, 1899 jan. 3-án, bérkocsisom Beőn (Sopron-vm.) etetett. Mivel a koresmát nagyon népesnek találtam, a répcementiek jóléteiről kezdtem beszélni. Az egyik borozgató polgár rögtön készen volt azzal a felvilágosítással, hogy ők szegények, de — jól élnek.

— Biz' úgy van a', komám, — szólt bele a szemközt ülő. Mink, beöiek, harmadnapja még az ó'ban háltunk.

Engem sikerült megtréfálnia, mert a népies kiejtést ól-ra értettem, holott ó-t, vagyis a harmadnapja elmúlt ó-esztendőt kellett volna értenem.

4.

Midőn Devecserből (Veszprém-vm.) Hegyesd (Zala-vm.) felé a Bakonyon átutaztam, a Dabas-hegy alján egy hatalmas szikladarab mellett vitt el az útunk. Kocsisomtól megkérdeztem, hogy e kő a hegytetőről mikor gurult oda?

— Hajnalban, kakas-kukorikoláskor. Tetszik tudni akkor, mikor Péter az urat megtagadta. Ha azóta kakas kukorékol mindig — megfordul.

Ezúttal már nem mentem lépre, mert kitaláltam, hogy nem a szikladarab fordul meg, hanem a kakas.

Dr. Sebestyén Gyula.

*

A szlávok fajisága és eredete. A párisi embertani társaság *Bulletins et mémoires de la société d'anthropologie de Paris*. 1900. évf. 2. füzetében ZABOROWSKI-tól (Les slaves de race et leur origines" címmel hosszabb tanulmány jelent meg. Eredményeit kapcsolatban azzal, hogy az Ethnogr. IX. köt. 5. füzetének Melich Jánosnak különösen Niederle Ljubor cseh tudósnek e téren végzett legújabb kutatásait ismertető cikkéhez én is hozzászóltam, magyar fordításban e helyt azért tartom közlendőnek, hadd győződjenek meg az embertani kutatásoktól távolabb állók is, hogy ez a ránk magyarokra nézve elsőrendű fontosságú kérdés, mennyire szövevényes, valaminthogy az ebben a tekintetben alkotott vélemények mennyire szétágazók és bizonytalan alapúak.

Kutatásainak rendkívül éleselműséggel leszűrt eredményeit összegezve ZABOROWSKI ez idő szerint a következőket tartja bebizonyítottnak:

„1. Az északi szlávok azokról a tájakról jöttek, a melyeket a Duna és az Adria között a *déli* szlávok ma is lefoglalnak. Őseik az emilii terra-marék (szárazföldi cölöpházak) népével szomszédsági és rokonsági összekötetésben állottak. Az umbriaiakra az északi szlávok kerekfejűsége jellemző, úgyszinte vándorlásuk előtt ezek is az Európa nyugati középpontjában tömegesen lakó szőke dolichocephalokkal elegyedtek. (Atti della Società romana di Antrop. IV., 1896 p. 5).

A bevándorlókat valószínűleg a borostyánkő-kereskedés vonzhatta észak felé.

2. A Kárpátok tulsó lejtőire az Odera és a Visztula völgyei mentében hatoltak be. Hasonlólag a Visztula völgyét követték a Balti-tenger felé való

előrehaladásukban, a hol a partvidékhez közel új eredeti művelődést fejlesztettek.

3. A halotthamvasztást, mely odáig ismeretlen volt, ezekre a vidékekre ök vitték be, azonban csak az országot telepítették be. Magukkal vitték a fémeket és az üveget is, maguk azonban csak éktárgyak készítésére használták. Ezen és a többi körülmények tekintetbevételével megérkezésük nem lehetett későbbi az etruszk kornál (VIII—IV. század Kr. e.), melynek hamvas sírjai, *kanopáikkal*, az északi szlávokéhoz nagyon közel állanak.

4. Tulajdonképen az adriaparti venet-ek egyik ágát képezhették, esetleg ezt a törzset magukban foglalhatták; erre mutat, hogy a história tanuság-tétele szerint a venet-ek neve, az időszámításunk előtti IV. században már előfordul.

5. Legfőbb uralkodó jellemvonásaik szerint legalább is nagyon közel állhattak a francia anthropologusok kelta typusához és a déli szlávokhoz. Kerekfejűek, sötéthajúak. A Kárpátok északi lejtőin azonban szőke lakos-ságra, a mi neolithkori embereinkre akadtak, melyet legalább részben magukba szívtak, miközben a Dnjesztr, Podolia, Volhinia és a Közép-Dnjepr, azaz Kijev tájékára is kiterjedtek.

6. Az Oderán, az Alsó-Visztulán, a balti tengerparton, a honnan a finneket — fenni, aestyi — kelet felé visszaszorították, első civilizációjukat körülbelül éránk kezdetének tájékában részben szétrombolta és átalakította a skandináviai germánok terjeszkedése. Ezek vitték be oda a vasból készült fegyvereket és egyéb szerszámokat, és az ezüstöt, melyek ott úgy látszik egészen az V. századig domináltak. Valószínű, hogy a szlávok csak ezen időpont után szaporodtak el, a mikor is kelet felé, Oroszország északi részében terjedtek széjjel. Mindenesetre ebben a pillanatban nem ismerek egyetlen egy bizonyítékot sem, melynél fogva ezen a vidéken a VIII. század előtt éltek volna. Ezen adatok elfogadásával a szlávok eredetét fűdő homály végképen szétfoszlik. Ezentúl csak a történet fonalát kell követnünk, hogy későbbi holmaradásukról magunknak számot adhassunk.“

ZABOROWSKI eredményeinek a magyar régészet szempontjából való tüzetes ellenőrzését okvetlenül szükségesnek tartjuk. *Semayer V.*

Az ünnepontók. Az Ethnographia X. 306—7. lapjain közölt Taxonyi-féle előadás közvetlen forrását akkor még nem mutathattam ki, csak sejtettem, hogy a Taxonyi idézte források nem szolgálhattak minden közvetítés nélkül az ő elbeszélésének alapjául. Sejtésemet akkor csak arra építhettem, hogy vannak az ő előadásában olyan vonások is, a melyek sem Krantz-nál,

sem Trithemiusnál nem találhatók meg. Stengel munkájának akkor az elején lévén kezem ügyében, csupán a III. köt. 573. lapján (cap. 51. §. 6. 1651. évi ingolstadi kiadás) olvasható rövid utalásra hivatkozhattam. Azóta átkutattam a *Judiciorum divinatorum etc.* két első részét is, és a II. r. 761. s k. lapján (54. fejt. 5. §.) megtaláltam Taxonyink elbeszélésének a szószerinti eredetijét, a mely imígy hangzik s mindenben igazolja akkori gyanításomat, hogy Taxonyinak Trithemius és Krantz előadásából mutatkozó némely eltérései nem tőle magától valók, hanem közbenső forrására vallanak:

Anno Seruatoris 1012. (imperante Henrico II.) Rupertus pii nominis Ecclesiae S. Magni martyr, in Saxonia, Sacerdos, nocte sacratissima Natiuitatis Domini, primum Deo sacrificium offerre coeperat, cum extra templi fores, in ipso coemeterio, leuitati assueta quaedam plebis turba, diuinis officiis insuper habitis, nugari coepit, atque ludere. Primipilus eorum fuit Othertus¹ laicus cum aliis quindecim viris. Hi tres feminas nacti choreas ducere, eo loco et tempore, non sunt veriti. Quin profanis cantilenis obstrepere sacrificanti, eumque molestissime turbare sunt ausi. Misit sacerdos aedituum, qui eos iuberet, nocte et loco tam sacris a petulanti impietate desistere. (Saxea sunt impiorum corda et fibrae ad vocem monentis.) Quare neque saltatores isti destiterunt. Quoniam igitur et canere turpia, et pedibus terram plaudere contumaciter perrexerunt, Presbyter diuino zelo correptus stans ad sacrosanctum altare dixit: *Faciat omnipotens Deus, ut per unum annum totum sic saltantes manere vos oporteat.* Exaudit caelum in terra clamentes, (et non raro etiam poenas dispensat, ad illorum voluntatem). Quere factum est, quod iustissima ira commotus fuit imprecatus. Et nullae unquam choreae fuerunt admirabiliores. Saltarunt; saltarunt quindecim homines; saltarunt sine fidicina et choralistria; saltarunt nulla cithara chorum suscitante; saltarunt per duodecim menses; saltarunt continuo; saltarunt die ac nocte, nulla quiete interposita; toto anno saltarunt; toto anno non ederunt, non biberunt; toto anno non dormierunt; toto anno nulla super eos pluuia cecidit; toto anno caeli iniurias non senserunt; neque eos aestate solis flangrantia, neque hieme Aquilonis rigor ussit; denique, cum essent in tam vehementi assiduoque motu, attamen neque labor eos deiecit, neque occupauit lassitudo. Ita saltatio ipsa, qua peccaverunt, illis pro supplicio fuit. Sed neque calceos tanto tempore triuerunt; neque vestes ulla lacerauerunt (renouato paene veteri Hebraeorum prodigio). Ut autem et linguae, quae obscoena cantauerant, plecterentur, toto anno nihil ne mutauerunt quidem. Quippe etiam sollicito interrogati, non responderunt. (Nempe, quod est Graecis hominibus in prouerbio, *omnia intus*

¹ Taxonyinál is így.

canebant.) Ut autem laboris huius tanto luculentius appareret magnitudo, terra ipsa pedibus eorum conculcata cessit; et primo quidem depressior erat, postea fossae usque ad genua, deinde etiam usque ad femora immersa, tandemque vix medii eminuerunt, (ut semper Inferno fierent propinquiores.) Conabatur quidam sororem suam, arrepto brachio illius, de medio saltantium choro vi extrahere; sed maior fuit vis saltantis, illa enim ipsa potius fratri pertinaciter tenenti brachium abruptit,² immaniter vociferanti, cum interea soror nullam vocem mitteret, neque quidquam se pati ostenderet, sed choream cum reliquis inceptam indesinenter continuaret. Porro de abrepti brachii vulnere nulla sanguinis stilla defluxit, quasi membrum illud ligneum, non carneum extitisset. In hoc circulo coemiterii, totum anni circulum saltando absoluerunt. Finis anni erat, quem sacerdos praescripserat, et (diuinae gubernationis providentia) adfuit S. Heribertus Coloniensis Archiepiscopus, qui in coemiterium intrans, saltantes a maledicto absoluit introductosque in templum Domino conciliauit. (Conciliatorum triplex fuit euentus.) Feminae mox obierunt. Virorum quidam diutius superuixerunt; sed in diuinae vindictae argumentum, foedo omnium membrorum tremore, obuiantium oculis poenarum suarum vestigia ostenderunt: quidam vero paulo post ex hac vita euocati sunt, et, quod mireris, post mortem feruntur etiam miraculis claruisse, ut videas improbissimis quoque veniae locum esse, si calamitates a Numine immissas sustineant animo peccata sua serio, atque, ut par est, retractante.

Katona L.

IRODALOM.

Dr. Jankó János: *Magyar typosok, I.* (A Magyar Nemzeti Múzeum néprajzi gyűjteményei. II. Magyar typosok. Első sorozat: A Balaton mellékéről. A Vallás- és Közoktatásügyi m. kir. Minisztérium költségén kiadja a M. N. Múzeum néprajzi osztálya). Budapest, 1900. Magyar-német kettős szöveggel és 24 nagy negyedretű táblával. Ára? —

A Biró-féle új-guineai gyűjtést ismertető I. kötet után (L. Ethnogr.

* Ez az egyetlen lényegesebb eltérés Stengel és Taxonyi előadása között. Az utóbbi itt ugyanis a régibb forrásokkal egyetértve helyesen úgy fogta fel a dolgot, hogy a *leány* karja szakadt ki és nem a bátyjéé, mint Stengel mondja. Egyebekben csak annyit változtatott Taxonyi a Stengel szövegén, hogy annak terjengősségét megrövidítette. A mit ő néhol kihagyott, azt fönti közleményemben () közé tettem.

1899. évf. 314 és köv. II.) a *M. N. Múzeum néprajzi gyűjteményeinek* most egy magyar tárgyú kötete gazdagítja néprajzi irodalmunkat. A mennyiben az ilyen költséges kiadványok létrejötte a mi mostoha irodalmi viszonyaink közt tanulságot rejthet magában, sietünk megemlíteni, hogy a mű szerzőjét tulajdonképp a Magyar Földrajzi Társaság Balaton-bizottsága bízta meg a balaton-melléki falvak néprajzának elkészítésével. A nagy munka tudományos anyagának felgyűjtése közben szerzőnk megbízatást nyert arra nézve is, hogy a *M. N. Múzeumot* a párisi világiállítás alkalmából 1900 aug. második felében megtartott XII. nemzetközi anthropologiai és archaeologiai kongresszuson képviselje. E kongresszusra tehát valóban kitünő tárgynak ígérkezett az a kész anyag, a melyből JANKÓ a legtipikusabb magyar részt kiválogatta, a párisi kongresszus aug. 25-én tartott ülésének bemutatta, most pedig a *M. N. Múzeum néprajzi osztályát* s a hazai néprajz ügyét általában is határozatosan istápoló Vallás- és Közoktatásügyi m. kir. Minisztérium költségén kongresszusi dolgozatnak, de valójában a néprajzi osztály egyik becses kiadványa gyanánt a külföldnek is és a hazai tudományosságnak is hozzáférhetővé tette.

Az ötletesen felhasznált alkalom eddigi hiánya teszi érthetővé, hogy irodalmunk ilyenmű termékekben még nagyon szegény. A faji típus keresése céljából nálunk először LENHOSSÉK József kísérletezett (*Az emberi koponyaisme*, Budapest, 1875). A magyar faj anthropológiájával külföldön az Olmützbe internált magyar katonák felmérése alapján először WEISBACH (*Körpermessungen*. Berlin, 1878. 226—237. l.) foglalkozott. Utána SCHEIBER (*Archiv f. Anthr.* XIII. 1881. 233—267. l.) a katonai sorozások lajstromai után már csak a termetek méreteiből következtetett. Itthon KÖRÖSY József) *Orvosi Hetilap*. 1880. jan. sz.) közölt megfigyeléseket, utána pedig JANKÓ mérte fel Torda-Aranyosszék 29 magyar falujának 83 tipikus szülöttjét (Torda, Aranyosszék, Torockó magyar népe, Budapest, 1893.), majd pedig LÁZÁR István közölte Alsó-Fehérmegye 44 magyarjának részletes anthropologiai méreteit. Mindez azonban a szükséges rajzok, vagy fényképfölvételek kényszerű mellőzésével jelent meg. Élökön végzett anthropologiai mérésekhez megfelelő ábrákat először SEMAYER Vilibáldnak volt alkalma mellékelni folyóiratunk 1897. évi folyamában (a 307—9. lapokon).

A röviden jelzett úttörő munkásság után jelentek meg az előttünk fekvő balaton-melléki magyar típusok, a melyek örvendetes haladást jelentenek ugyan, de még nem szabadultak fel teljesen az úttörés munkájára nehezédő viszonyok nyomása alól. JANKÓ János tájékoztató soraiban ugyanis az van megírva, hogy a Balaton mellett 50 faluban 327 egyéven végzett méréseket; mi pedig csak 9 községből kapjuk meg 48 (és nem a tájékoz-

tatóban említett 50) egyén fejének rövid anthropologiai leírását s en face és profil fényképfelvételét. Ámbár a cím nem ígér többet, mint a mennyit a könyv tartalma ad, mi a tartalmat mégis teljesebbnek tartanánk, ha a szerző az említett nyomástól teljesen felszabadulva, felölelhette volna az egész Balaton-melléket. Mert a kiadott anyagban Zala-vármegye csak 2 község 16 típusával, Somogy-vármegye csak 7 község 32 típusával van képviselve, Veszprém-vármegye pedig egyáltalán nincs képviselve. Sőt az is számításba jön még, hogy a bemutatott 9 község a balaton-parti magyar községeknek csak $\frac{1}{5}$ -ét képviselheti. Arról tehát szó sem lehet, hogy a jelen kiadvány a magyarság azon vidékeinek egyikével tényleg megismertet bennünket „melyek népe — a tájékoztató szavai szerint — történelmileg, nyelvileg és ethnographiailag magában egységes s melyek mozaikjából a 8 milliónyi magyarság áll“. Ezen ismeretünk csak akkor lesz majd teljes, ha a szerző mérései és fényképfelvételei a Balaton monographiájában annak idején mind megjelennek.

A bemutatott szemelvények egyébként kitűnőek. Látszik, hogy a szerző a XVIII. századig visszamenő falusi anyakönyveknek az újabban már nagyon keveredő népesség tisztább típusai kiválogatásánál igen jó hasznát vette. De a szakember még így is észre fogja venni, hogy a nép egy másik, még messzebbre visszamenő anyakönyvét, a *vezetéknevet*, teljesen mellőzte. Ezért került aztán típusai sorozatába 3 *Tót* és 1 *Német*, mely nevek a család-alapító ős nemzetiségi bélyegények tekintendők. Ugyanilyen jegy a *Matyinkó* és *Sziver* név is. A helységnevekből képzett személynevek, minők *Kőnyi*, *Komáromi*, *Dankházi Mányóki* stb. viszont azt bizonyítják, hogy viselőik a megjelölt községből szakadtak a rájuk nézve idegen Balaton-mellékre. Az idegenből való származás ezen jelzésére a Balaton mellékén igen jó bizonyítékot szolgáltat Somogy-vármegyében a sok *Szalai* (Zalai), Zala-vármegyében pedig a sok *Somogyi*.

Ugyanilyen mellőzött régi anyakönyv a feldolgozott vidék társadalma is. Némi utánjárással még könnyen megállapítható, hogy a kinálkozó emberanyagban kinek az apja-anyja tartozott a régi *nemesi*, vagy a régi *jobbággi* osztályba. Ez a magyar anthropologusra nézve azért fontos, mert a nemesiség eredetére nézve inkább magyar, leszármazására nézve pedig jóval nehezebben és nyilvántartottabban keveredő elem volt, mint a jobbágyság, a melybe sok és nyilván nem tartott szegény nemes beleolvadt ugyan, de a mely eredetére nézve eo ipso idegen fajú hódoló, vagy rabságra hurcolt s utóbb elmagyarosodott szolganép volt. Ezt azért hangsúlyozzuk, mert az idegen viszonyokhoz alkalmazkodó külföldi módszer csak a fajok tömeges keveredésének történetét figyelteti meg. Míg nálunk a felhozott példa még számos olyan specifikus szemponttal volna szaporítható, a melynek mellőzése

egyenként is megtréfálhatja azt az anthropologist, a ki téveteg szaktudományával azt találná bebizonyítani, a minek épen a visszája áll.

Végül még csak a fényképfölvételekre van egy megjegyzésünk. Az en face fölvétel mellett lévő profil a laikusnak rendszerint nagy meglepetést szokott okozni, mert a szükséges műtermi világitást nélkülöző falusi fényképezés eredménye, különösen, ha azt még a cinkbe, vagy rézbe való edzés és a többszörös nyomás is tompítja nem rendelkezik többé annyi plasztikával, hogy a két képet társítani segíthetné. De az is kétségtelen, hogy a szakember szemére is zavarólag hat, ha a két fölvételnek az ú. n. „állásban“ és tónusban kétféle jellege van. Az első ellen, mivel két „beállítást“ és két fölvételt kell megejteni, védekezni nagyon nehéz; a második ellen való védekezés pedig műterem nélkül, pillanatonként változó szabad világitásnál, a világitástól mindig függővé tett s mindig változó exponálásnál a legnagyobb lehetetlenségek közé tartozik. Ezért alkalmazandó az ilyen kettős fölvételnél a tükrös fényképezés, mely egyszerre egy állásban, egy exponálás mellett és egy lapon rögzíti meg a fej en face és profil képeit. JANKÓ ezt a kisegítő, rendőri célokra már régen alkalmazott eszközt nem vette igénybe. De ha ezt tudjuk, igen nagy elismeréssel kell adóznunk azért, hogy képeinek legtöbbje még így is sikerültnek mondható.

Dr. Sebestyén Gyula.

*

Julius Krohn. *Kantelettaren tutkimuksia.* Toimittanut ja täydentänyt KAARLE KROHN (= KROHN Gy. Kanteletar-tanulmányok. Szerkesztette és kiegészítette Krohn Károly.) Első füzet. Helsingfors. A finn irodalmi társaság kiadványa. 95 rész. Z. YRJÖ-KOSKINEN-nek ajánlva. 212 l. Ára 3 fm. 75 p. 8.

KROHN GYULA három részben akarta megírni a finn irodalom történetét: az első rész a *Kalevala runókat*, a második a középkor költészetét s végre a harmadik rész a legújabb-kor irodalmának történetét tárgyalta volna. E műből csak az első, a *Kalevala változatai*-val foglalkozó kötet készült el. KROHN KÁROLY *Kanteletar-tanulmányok* címen megjelent kötete, a mennyiben a középkor végéről és az újkor elejéről fenmaradt népies elbeszélő énekeket tárgyalja, az atya által megkezdett munka folytatásának tekinthető. A szerző saját gyűjtésén kívül az atyjától reá maradt anyagot is felhasználta.

A könyv két, csaknem egyenlő félre oszlik: az első rész a *ritvalai áldozó-csütörtöki dalokkal* (Ritvalan helka-virret 1—108), a második a *históriás énekekkel* (Historialliset runot 109—211.) foglalkozik. A K.-t. címet azért választotta a szerző, mivel a tárgyalt énekek, dalok vagy változataik fel vannak véve Lönnrot gyűjteményébe is.

Az első tudósítást a ritvalai áldozó-csütörtöki ünnepekről KAARLE ARSELI GOTTLUND-nak köszönjük, a ki már egyetemi hallgató korában hallott róla, hogy Ritvalában ez alkalommal az asszonyok saját maguk előtt érthetetlen régi dalokat énekelnek, de csak 1824-ben volt alkalmuk ottjártában a dalokat összeírni. A dalo-

kat az ünnep pontos leírásával együtt 1832-ben tette közzé az *Otava*-ban. Valamivel előbb, 1831 novemberében járt Ritvalaban LÖNNROT is, a ki a dallamokat is följegyezte.

GOTTLUND említett tudósításában így írja le az ünnep lefolyását: „Áldozócsütörtökön kevéssel naplemente előtt a falu népe összegyülekezik egy olyan helyre, a hol két utca vagy sikátor egymást keresztezi. A főszerep a leányoké: ők énekelik a dalokat; ha nincs elég jóhangú leány, egy-egy menyecske is közéjük áll, a ki leány korában hiresebb énekes volt. A leányok négyes sorokban állanak fel, a falu népe mögöttük helyezkedik el, előbb az asszonyok, azután a férfiak. A leányok rákezenek a dalra s erre az egész csoport megindul előre a templom irányában Tampere felé, egész a falu végéig. Innen visszafordulva, a Hameelinnaba vezető úton a falu másik végéig vonulnak. Harmadizben, ugyancsak a közepéről, Nurola felé tesznek néhány lépést, azután pedig a Helka-vuoriba futnak, a honnan visszatérve a fiatalság a Helka-kentä nevű réten tánczol éjjel utánig. Az ünnep áldozócsütörtöktől kezdve János vagy Péter napjáig minden ünnepnapon ismétlődik. Az a hit volt róla elterjedve a nép között, hogy ha a Helka-ünnep megszűnik Ritvalában, eljön a világ vége, vagy hogy legalább is nem nőnek a ritvalaiak vetései.

A *befezető strófikban* a hajadonok egymást biztatják az éneklésre. Bár fiatalok, megvan bennük az éneklés adománya. Hangjuk olyan, mint a kakukszó, mint a borostyánkő csengő hangja, mint a németországi diófából vagy svédországi nádból készült sipé, mint a turui orgona bűgása s végre, mint az ércürt harsogása. Kék virágokat, piros galajt hintenek útjukra, úgy mennek Isten színe elé. A bevezetésen kívül három helka-dal van, *Mataleena*, *Inkeri* és *Annikainen* énekei (*Mataleenan*, *Inkerin* ja *Annikainen* virret). Ha a bevezetést már elénekeltek, a leányok megbeszélik, hogy melyik románcal kezdjék. Rendesen *Mataleena* dalát éneklék első este. *Inkeri*-ét második és *Annikainen*-ét harmadik este. Mind a három románc hőse szerencsétlen leány, a kinek esete buzdításul és intésül szolgál a hajadonoknak. Lelkesedéssel és bensőséggel éneklék a leányok e dalokat, írja GOTTLUND, sokszor könnyes szemekkel, mert hiszen sorsukat siratják.

Az első helka-ének (*Mataleenan virsi*) végeredményben a Mária Magdolnáról szóló bibliai elbeszélésen alapul (Márk 15: 40, 16: 9), de a finn változatban, a mely egy hosszú mesefejlődésnek utolsó hajtása, nem maradt meg belőle más, mint a puszta név. Mária Magdolna alakja a legendában már korán összekeveredett bethaniai Mária és a bűnös asszony alakjával, a kiről Lukács beszél (7: 36—8). A legenda a népköltészetbe is átterjedt, először valószínűleg Dél-Franciaországban, a hol a hagyomány szerint Magdolna bűnbánatban és vezeklésben töltötte életét. Franciaországból csakhamar elterjedt e népének Németországba, Angliába, sőt Dánián keresztül Svédországba is. Kétségtelen, hogy a ritvalai helka-ének a svéd variánsokhoz áll legközelebb. Tulajdonképen a Magdolna legenda egy jelene-tének bővebb kiszínezése az egész románc. *Mataleena* a kútra megy, Jézus inni kér, de a leány visszautasítja. Erre az Üdvözítő szemére veti, hogy elemészttette három gyermekét; az egyiket tűzbe dobta, a másikat vízbe fojtotta, a harmadikat földbe ásta. *Mataleena* megbánja bűneit, könnyeivel öntözi Jézus lábát és hajálát szárogatja. A ritvalai ének az Európa-szerte elterjedt legendának mindenestre érdekes változata; jogosan mondja róla DONCEUX: une imitation amplifiée, avec des détails d'une vire et étrange couleur locale.

Inkeri éneke a lovag-balladák azon fájához tartozik, a melyben a leány hűségesen vár lovagjára; végre máshoz kényszerítik, de a régi jegyes még elég

jókor érkezik vissza, hogy megmentse. A KROHN közölte svéd változatokban a lovag neve Laaman vagy Lagerman, az ellenfél Thord; a finn dalban Lalmanti, illetőleg Keriki. A ballada kifejelete, a mely már több svéd változatban is más balladák hatását mutatja, a finn *Inkeri virsi*-ben egészen hiányzik.

Annikainen dala a lovagság köréből a városi polgárok közé vezet. Eredeti finn termék s úgy látszik, az események közvetlen hatása alatt keletkezett. Abban az időben, midőn a Hansa uralkodott a balti tengeren, gyakrabban megtörténhetett, hogy a hansakereskedők elcsábítottak egy-egy finn leányt, s mivel törvényük megtiltotta a külföldön való házasodást, tavasszal ott hagyták a szerencsétlen áldozatot. Annikainen is közülök való. Sirva ül ki a Turu hidjára s elpanaszolja az idegen vendég (kesti < sv. gäst) csalárdságát inti Turu hajadonait, hogy tanuljanak az ő esetéből, ne higgyenek a hitszegő idegennek. KROHN véleménye szerint Annikainen dala 1400 táján Turu környékén keletkezett. Mataleena, Inkeri és Annikainen énekének tanító célzata nagyon világos: tisztaságra, hűségre és óvatosságra inti a hajadonokat. Másrészt figyelemre méltó, hogy a három helka-dal eredetét tekintve a három középkori rendet, a nemességet, papságot és a polgárságot képviseli, a miben KROHN annak a bizonyítékát látja, hogy a középkor vége felé a három rend nemcsak a köznapi társalgásban használta a finn nyelvet.

A Helka-ünnepet többen pogány eredetűnek tartották. Azt hiszem, KROHN meggyőző bizonyítása után elfogadhatjuk, hogy a mint a dalok kései középkori eredetűek, úgy maga az ünnep is a finnség katolikusságának maradványa.

A históriás énekeknél (historiális runot, mivel inkább irodalomtörténeti szempontból fontosak, csak a tárgy rövid megjelölésére szorítokozom. Tulajdonképen nem is tekinthető valamennyi históriás éneknek a szó szorosabb értelmében, mert nem valamennyi az események közvetlen hatása alatt keletkezett. A latin nyelvű irott legenda hatása érzik meg mindjárt az első, *Püspa Henrikin surma* (Henrik püspök halála) című éneken. Henriket, a finnek első hittérítőjét és püspökét, először a latin nyelvű szent Erik élete említi, 1273 körül. A svédok ama híres királya hadjáratra indulva a finnek ellen, magával vitte Upsalából belédok Henrik püspököt s midőn győztesen hazatért, Henriket ott hagyta, a ki később martihalált halt. Az önálló szent Henrik élete már valamivel későbből való. A finn népének első nyomai egy 1674-iki svéd kéziratban vannak; írója ALBERTUS DAVIDINPOIKA lelkész. Finnországban jártában Henrik egy Lalli nevű paraszt házába jutott; a gazda nem volt otthon, a feleségétől kért élelmiszert. Az asszony megtagadta, mire Henrik erőszakkal vétette el szolgálival a szükséges ételt s italt s busásan megfizetett érte. Mikor Lalli hazajött, felesége azt hazudta, hogy szent Henrik enni-inni valót vitt tőlük, s pénz helyett forgácsesal fizetett. Lalli szolgálival a püspök után szaladt, agyonütötte, sőt még süvegét is fejébe tette, s nagy vigan hazatért. Felesége ezzel fogadta: (a kézirat finnül idéz)

Custa Lalli lakin saanut
Mies paha hyfvän hytyryn?
Lalli a sapka után kapott, de vele együtt haját és fejbőrét is lctépte. A finn

Honnan kapta Lalli a sapkát,
Rossz ember a jó süveget?

népének keletkezési idejét KROHN 1300 és 1500 közé teszi.

Dramai alakjánál fogva érdekes *Elina halála* (Elinan surma) a cselekvény párbeszédekben fejlődik, s csak rövid elbeszélő részek szakítják meg. Alapja valóban megtörtént esemény. A XVI. sz.-beli jegyzőkönyvek említik, hogyegy Klaus Djekin

nevű ember ártatlanul megégette feleségét s egyetlen gyermekét. Alakja a nép képzeletében később összezavarodott rokonával, Klaus Kurkival. Az ének Klaus megöli magát a szörnyű tett után, s tényleg Klaus Kurki fiatalon eltűnt, még Kl.-Djeknit még jóval később is emlegetik az okiratok. Az összekeveredést csak megkönnyítette, hogy Klaus Kurki feleségét is Elinának hívták. Különösen az ártatlan asszony alakját rajzolja nagy gyöngédséggel a költemény: valódi típusa az alázatos nőnek, a ki mindent feláldoz, mindent eltűr szerelmében. A költemény a XVI. század második felében keletkezett.

Kaarle herttua, Jaako Pontus, Kaarle kuningas történeti énekek abban az értelemben is, hogy a finn nemzet világtörténelmi szereplésének emlékét tartották fenn. *Kaarle herttua* Károly svéd király finnországi hadjáratainak (1597, 1599) hatása alatt keletkezett.

Gusztáv Adolf emléke nem maradt fenn a finn népköltészetben, de annál népszerűbb volt egy főembere, *Jaakko Pontus*, a kivel a finnek közvetlenül is érintkeztek. A francia származású De la Gardie Jakab, Pontus fia alakjához egész adoma-kör fűződik. *Kaarle kuningas* hőse XII. Károly.

A finnül tudók száma a külföldön olyan csekély, hogy még a dolog iránt érdeklődők is kénytelenek többé-kevésbé pontos ismertetésekkel beérni. Pedig КРОHN könyve mind tárgya érdekességénél fogva, mind tudományos módszerénél fogva megérdemli a szakkörök figyelmét. Mindenesetre érdeklődéssel várjuk a második kötetet, a mely az előszó ígérete szerint a jövő évben fog megjelenni.

Gombocz Zoltán

*

Herman, Ottó: *Schlussworth zur Recension über „Die Forschungsreisen des Grafen Eugen Zichy in Asien“.* Budapest, 1900. 8 l.

*

Dr. Jankó János és Nécsey István: *Zárszó „A magyar halászat eredete“ vitájához.* Budapest, 1901. Hornyánszky Viktor kiadása. 7 l.

TÁRSULATI ÜGYEK.

Jegyzőkönyvi kivonat

a Magyar Néprajzi Társaságnak 1901 január 16-án d. u. 5 órakor a M. Tudományos Akadémia üléstermében tartott felolvasó és rendes vál. üléséről.

Jelen voltak: *Szalay Imre* elnök, *Sebestyén Gyula* dr. főtítkár, *Herrmann Antal* dr. titkár, *Jankó János* dr. szerkesztő, *Feichtinger Győző* pénztáros, *Bátky Zsigmond* dr. könyvtáros, *Esztegar László* dr., *Gönczi Ferencz*, *Huszka József*, *Krausz Sámuel* dr., *Kúnos Ignác* dr., *Mader Béla*, *Patrubány Lukács* dr., *Tolnai Vilmos* dr., *Vikár Béla*, *Zolnay Gyula* dr. választmányi tagok és *Pápay József* vál. tag, mint jegyző.

1. Elnök a felolvasó ülést megnyitja és felkéri *Esztegar László* drt, hogy *Kuha:* Xav. Ferenc zágrábi zenetudós „A regös-énekek dallamairól“ című tanulmányát mutassa be. A bemutatott tanulmányhoz *Sebestyén Gyula*, *Herrmann Antal* és *Szalay Imre* fűztek megjegyzéseket.

Felolvasó ülés után választmányi ülés következett.

2. *Elnök* az ülést megnyitja és a jegyzőkönyv hitelesítésére *Mader Béla* és *Tolnai Vilmos* vál. tagokat kéri fel.

3. A mult ülés jegyzőkönyve felolvasatván, hitelesítettik.

4. *Főtítkár* jelenti *a)*, hogy a Magyar Nemzeti Múzeum Néprajzi Osztályának *Értesítője* az igazgatóság támogatásával a tervbe vett 6 füzet helyett 1900-ban már 10 füzetre emelkedett és így az *Ethnographia* állandó melléklete lett. — Örvendetes tudomásul szolgál. — *b)* Jelenti, hogy *Baloghy* Dezső ajándékát letéteményezte a M. Nemz. Múz néprajzi osztályába. — Tudomásul szolgál. — *c)* Jelenti, hogy a Hunyadmegyei Tört. és Régészeti Társaság Torma Zsófia-ünnepélyén *Réthy László* dr. vál. tag képviselte a társaságot. — Tudomásul szolgál. — *d)* Jelenti, hogy az újonnan megválasztott szerkesztők között némi jegyzékváltás történt, a mely ezen az úton elintézését is nyert. — Tudomásul szolgál — *e)* Jelenti, hogy az Orsz. Múzeum- és Könyvtár-bizottság a társaság képviseletét kéri. — A választmány képviselőkül főtítkárt és könyvtárost küldi ki. — *f)* Jelenti, hogy *szentmártoni Darnay* Kajetán alapító tag egy faragványos gyűjtőtartót küldött a társaságnak. — A választmány örökletetemény gyanánt a néprajzi osztályba téteti. — *g)* A Herrmann-féle könyvtár ügyében jelenti, hogy beérkezett *Tost Gyula* alapítványi ügyigazgató válasza, a mely szerint a könyvtár megfelelő árban visszaváltható, de ez árból a két alapító alapítványa levonandó és akként kezelendő, a mint ezt az alapszabályok elrendelik. — *Elnök* fölteszi a kérdést: hajlandó-e a választmány elfogadni *Herrmann* Antal ajánlatát. A választmány egyhangúlag elfogadja és az ügy további intézésére kiküldi a főtítkárt és könyvtárost.

5. *Elnök* a legközelebbi közgyűlésig indemnitit kér. — Egyhangúlag megadatik.

6. *Pénztáros* beterjeszti az 1901. évi költségvetés tervezetét. Számítása szerint a mult évi költségvetés határait a nagyarányú taggyűjtés költségei miatt 70 K. 90 fil. lépte túl a társaság. A bevételek közt a Néprajzi Osztály *Értesítőjének* 1000 koronás tétele viszont 1700 koronára emelkedett Az 1901. évi költség-előirányzatban 10,550 K. 52 f. kiadás szerepel, a melyből 773 K. 77 f. fedezetlenül marad. *Pénztáros* bejelenti továbbá, hogy a társaságból kiléptek: Az egri növ. papság irod. iskolája, *Némethy Géza*, *Mártonffy Lajos*, *Thúry Etele*, *Trencsény Lajos*, *Moravcsik Győző* *Emil*, *Budapesti m. kir. áll. órasípar szakiskola*; a társaságba pedig belépnek: *a kolozsvári egyetemi könyvtár* (aj. Erdélyi Pál), *a nagybányai kir. főgimnázium* (aj. *Feichtinger Győző*), *a Csongrád megyei Történelmi és Régészeti Társulat* (aj. u. a.), *Kertész József* tanár, *Nagy-Kanizsa* (aj. *Herrmann Antal*), *Lakos Béla dr.* tanár, *Pápa* (aj. *Sebestyén Gyula*), *Seprődi János* tanár (aj. u. a.). — A pénztáros előterjesztésére vonatkozólag *Zolnai Gyula dr.*, *Jankó János dr.* és *Herrmann Antal* kérnek felvilágosításokat, a melyek megadatván, *elnök* indítványára *Feichtinger Győző* gondos előmunkálataiért a választmány jegyzőkönyvileg mond köszönetet.

B RUCHSTEINER ÉS TÁRSA

ezímtábla-
gyár

UDVARI SZÁLLÍTÓI CZIME-
REK MINDEN KIVITELBEN.
CZÉGTÁBLÁK ÜVEGBŐL,
FÁBÓL, BÁDOGBÓL ÉS
AMERIKAI BŐRBŐL JUTÁ-
NYOŠAN ÉS DÍSZESEN
KÉSZÍTETNEK.

BUDAPEST, VI.,
Podmaniczky-utczá
45. szám

— ❁ —
Mintarajzok díjtalanok

Vidéki rendelések kívánatra feltevéssel szállítatnak.

A Magyar Néprajzi Társaság választmánya.

a) Fővárosiak:

1 Alexics György dr.	15 Katona Lajos dr.	Pápay József
Asbóth János	Király Pál	30 Patrubány Lukács
Balásy Dénes	Kovács Gyula dr.	Réthy László dr.
Balassa József dr.	Krausz Sámuel dr.	Semayer Vilibáld dr.
5 Balogh Pál	Kúnos Ignác dr.	Solymossi Sándor dr.
Baróthy Lajos dr.	20 Kurz Sámuel dr.	Spicer Mavro
Borovszky Samu dr.	Mader Béla	35 Strausz Adolf
Esztegár László dr.	Mahler Ede dr.	Szily Kálmán dr., min.
tanácsos
Fiók Károly dr.	Margalits Ede dr.	Tagányi Károly
10 Goldziher Ignác dr.	Melich János	Tolnai Vilmos dr.
Gönczi Ferenc	25 Nagy Géza	Vikár Béla
Huszka József dr.	Nagy Miklós	40 Zolnai Gyula dr.
Jancsó Benedek dr.	Nécsey István	
Jankó János dr.	Nicolics Fedor báró	

b) Vidékiek:

1 Bellosics Bálint	Istvánffy Gyula	Kolumbán Samu
Erdélyi Pál dr.	5 Kada Elek	Lehoczky Tivadar
Giesswein Sándor	Kálmán Lajos	10 Posta Béla dr.
	Karácsonyi János dr.	

ETHNOGRAPHIA

A MAGYAR NÉPRAJZI TÁRSASÁG ÉRTEŚÍTŐJE.

SZERKESZTIK :

DR. MUNKÁCSI BERNÁT ÉS DR. SEBESTYÉN GYULA

MELLÉKLET:

A M. NEMZETI MÚZEUM NÉPRAJZI OSZTÁLYÁNAK ÉRTEŚÍTŐJE

SZERKESZTI: DR. JANKÓ JÁNOS.

A társaságot illető pénzek egy-
szerűen a
MAGYAR NÉPRAJZI
TÁRSASÁGNAK,
a főlelızálások és lakcímbeljele-
tések pedig
FEICHTINGER GYÓZÓ
pénztárhoz (Bpest, VIII., Baross-
u. 92. sz.) küldendők.

A folyóiratot illető küldemények
MUNKÁCSI BERNÁT-hoz
(Bpest, VI. ker., Eötvös-u. 5. sz.)
vagy
SEBESTYÉN GYULA-hoz
(M. Nemzeti Múzeum) küldendők.
A társaság ügyviteléhez tartozó
iratok a Főtitkári hivatalnak
(M. Nemz. Múzeum) címezendők.

Előfizetési ára 6 kor. Bolti ára 10 kor.

A tagoknak a tagdíj fejében jár.

Megjelenik július és augusztus kivételével minden hónapban.

BUDAPEST

A MAGYAR NÉPRAJZI TÁRSASÁG KIADÁSA.

	Lap
<i>Vikár Béla</i> : Kalevalai tanulmányok, vonatkozással a magyar ősvallásra (II.)	97
<i>Katona Lajos</i> : Fiat piscis (II.)	104
<i>Lehoczky Tiwadar</i> : Adatok a vlach szó értelmezéséhez	108
<i>Nagy Géza</i> : Népfajok és népek a XIX. században (III.)	111
<i>Rubinyi Mózes</i> : A moldvai csángók multja és jelene (I.)	115
Néphit és népszokások:	
<i>Versényi György</i> : Erdélyi népmondák (I.)	125
Népköltészet:	
<i>Bellosits Bálint</i> : Kapusdi	127
<i>Vida Sándor</i> : Gyermekek-versek	128
Irodalom:	
<i>Munkácsi Bernát</i> : A kazáni csász. egyetem régészeti, történeti és néprajzi társaságának közleményei	131
— <i>a</i> : Hársing István: A tündérvilág rajzolása a magyar népmesékben	137
<i>Gönczi Ferenc</i> : Láng Mihály: A munkaszeretetre való nevelés módja	138
<i>Hellebrant Árpád</i> : Néprajzi könyvészet 1900-ból	139
Kisebb közlések:	
<i>Munkácsi Bernát</i> : Száldob	141
— A székely „Csik” helynevek	142
Az első magyar nyelvű ítélet boszorkány-pörben	142
Társulati ügyek:	
Jegyzőkönyvi kivonat az 1901 február 20-án tartott választmányi ülésről	143
A Magyar Nemzeti Múzeum Néprajzi Osztályának Értesítője:	
<i>Semayer Vilibáld</i> : Bánffy-Hunyad (Kolozs-m.) magyar lakosságának somatologiai vázlatja (I.)	33

K é r e l e m.

Tisztelettel kérjük azokat a tagokat, a kik az **Ethnographia** előző 2-ik füzetét nélkülözhetik, hogy e füzetet, melynek ára fejében a tagdíjból 1 koronát leszámítunk, társaságunk elnökségének (Budapest, Nemzeti Múzeum) visszaküldeni sziveskedjenek.

Az elnökség.

Kérjük a M. Néprajzi Társaság tagjait s folyóiratunk előfizetőit, hogy lakásaik változását a pénztárosnál idejekorán bejelentsék, nehogy a füzetek szétküldésében zavar támadjon.

Figyelmeztetés.

Az **Ethnographia** teljes IV—V. évfolyamát a Magyar Néprajzi Társaság 8 koronán, a III. évfolyam *utolsó* (VII—X. sz.), valamint a VI. évf. *első* füzetét 4 koronán *visszaváltja*, illetőleg ezen értékben a tagdíjba beszámítja. Ajánlatok *Feichtinger Győző* pénztárosához (Budapest, Baross-u. 92. sz.) intézendők.

ETHNOGRAPHIA

SZERKESZTIK:

Dr. MUNKÁCSI BERNÁT és Dr. SEBESTYÉN GYULA.

XII. évf.

1901. márczius

3. szám.

KALEVALAI TANULMÁNYOK, VONATKOZÁSSAL A MAGYAR ŐSVALLÁSRA.

(Második közlemény.)

„Orvos“.

A Kalevala 18. runójának 562—63. sora így hangzik:

Mistä *arpa* saatanehe
Tulevista vierahista.

Szó szerint magyarul: Hol teszünk szert *arpa*-ra, Az érkező vendégekről.

BARNA Ferdinánd, az ő régi Kalevala-fordításában ezt az *arpa* szót nem adja vissza; az idézett két sor ugyanis ő nála így szól:

Hogyan vessük már ki most a
Vendégeknek ki- s kivoltát.

Elöttem fontosnak tetszett, hogy készülő új fordításomban ennek az érdekes szónak lehetőleg magyar megfelelőjét alkalmazzam. Sok keresgélés után a pontos magyar megfelelést *orvos* szavunk alapszavában véltem meglegelni. Ezen a nyomon továbbmenve, rájöttem arra is, hogy ennek a föltett *orv* alapszónak magashangú mása a magy. *örv*: „vminek örvével v. örve alatt“, továbbá: „természetes vagy mesterséges karika az állatok nyakán“ stb. Ennélfogva a finn *arpa* szót az idézett helyen „jósló *örv*“ kifejezéssel fordítottam:

Hol szerezzünk jósló örvet
Az érkező vendégekről.

Beszámolok ebbeli vélekedésem és eljárásom okaival, melyek egyrészt nyelvészeti, másrészt a finn régiségből és a finn-magyar néprajz köréből vannak véve.

Hangtanilag a f. *arpa* (gen. *arra-n*) és a magy. *örv* összevetése ellen nem lehet kifogás.

Nézzük most, mit jelentenek e szók, és jelentésük megengedi-e, hogy egybevessük őket.

Mint a Kalevala 1887-iki (stereotypizált) kiadásának II. k.-ben a Magyarázatok előtt levő szójegyzék értelmezi, a finn *arpa* 1. oly eszköz, mely titkos dolgok felől értesít, 2. jóslás, jövőmondás. Az *arpa*-nak többféle neme volt. Így többi közt a forgácsból való *arpa*, mely abból állt, hogy különböző módon megjelölt forgácsok közül kiválasztottak egyet és a rajta levő jeltől következtettek (LÖNNROT). Az értelmezés azután hozzáteszi még: „*Arpa* gyanánt egy szitaforma tárgyat (*kannus*, lapp *koblas*, alkalmasint a finn szóval azonos) használtak, melynek feneke több részre volt osztva és mindenik rész mást-mást jelentett: a helyet vagy egyéb dolgot, a miről tájékozódni kellett, így pl. az egyik rész szelet, a másik vizet, a harmadik erdőt, a negyedik varázslót stb.; egy könnyű (égerfa)-forgácsot tettek a fenék közepére és midőn jövődöt akartak mondani, az *arpát* megmozgatták. Abból, hogy az így meglendített forgács milyen részen állt meg, lön nyilvánvalóvá az *arpa* felelete.“

Csakhogy ezzel az értelmezéssel be nem érhetjük. A szónak itten feltüntetett jelentése, illetőleg az *arpa*-nak ez a használata ugyanis, a melyről itt szó van, nem az egyedüli. WALLIN, a finn nemzet őstörténetéből való rajzolataiban és KROHN a f. népek pogány istentiszteletéről irt művében egy másnemű *arpa*-t is emleget. WALLIN ugyanis a lapp varázslók büvös dobjáról ezt mondja: „Midőn a varázslóktól tanácsot kellett kérni, ez az egész falura nézve ünnep volt, az egész nép, főleg az asszonya, legszebb ruháit öltötte magára. A varázsló letérdelt és vele a többiek. A dobot, melyre békaalakú *gyürücsomót* tett, — *arpa* nevűt — balkezevel maga fölé emelte. Jobb kezében T forma kalapácsot tartott, melylyel óvatosan az *arpa* körül kopogott, úgy hogy az lassan elkezdett mozogni a dob hólyagán. Lassankint kalapácsütései mind erősebbekké váltak, míg végre az *a*. megállott azon *kép fölött*, a hol a varázsló akarta; ha ez nem sikerült neki, az egész kísérlet dugába dőlt. A büvöléshez hozzátartozott még a *dal* is, melyben az összes jelenlevők résztvettek“. (WALLIN: Kuvaksia Suomen esihistoriasta. 225. l.) Ez a leírás egyébként idézet FRIES-nek a lapp varázsdobot tárgyaló munkájából.

Igen érdekesen egészíti ezt ki az, a mit KROHN említ (id. munkája 117—140. ll.), midőn a lapp és a finn büvölés módjairól beszél.

Ebből határozottan kitünik, hogy itt a szita semmi egyéb, mint a bűvészdob helyettese; a forgács helyett pedig, mint az *arpa* eredetibb alakjai szerepelnek: a *csat*, *gyűrű* vagy *pénz*, tehát csupa gömbölyű, köralakú tárgyak. A **T** forma kalapácsnak a finneknél a kefe (tulajdonkép ecset) felel meg, nem typologiai szempontból, mert e részben a kettőnek nincs köze egymáshoz, hanem a célra nézve, hogy t. i. a dob hólyaga rezgésbe és ez által az *arpa* mozgásba jöjjön. A hólyagon levő szimbolikus rajzokat a szita fenekének több részre osztása helyettesíti.

Hogy az *arpa* régibb alakjai nem a forgács, sem a most érintett *csat*, *gyűrű*, vagy *pénz*, erre nyelvünk szolgál igen nyomós bizonyítékokkal.

Vélekedésem szerint ugyanis a finn *arpa* egész pontosan tükröződik a magy. *orvos*-nak *orv* tövében, mely a hangszinre nézve sem tér el tőle.

E szerint *orvos* úgy van képezve, mint dobos, fazekas, csikós stb., *orvos*, a ki *orv*-val foglalkozik, a mely *orv* = f. *arpa*. A jelentésre nézve v. ö. még f. *arpoja* (= arpával dolgozó) bűbajos, varázsló. A magyar szó régibb jelentését pedig a székely *urus* örizte meg; e szó ugyanis a székelyeknél ma is még, mint eredetileg, javast, ráolvasót jelent. És hogy ez volt a magyar szónak eredeti jelentése általában, azt bizonyítják a Bornemissza Péter-féle régi magyar ráolvasások. Ezek egyikében ugyanis, melynek felirata: „*Az kinek fejét megmente, hogy ne fájjon*“, az *orvos* szó egyenesen, mint a *bűbájosnak* párhuzamos egyértékese van használva: „*Ne ijedjél szent anyám Mária, én vagyok mindennél nagyobb orvos, te vagy mindennél nagyobb bájos*“. E sor értelme a fentiek szerint csak ez lehet: Én vagyok a legnagyobb varázsló, te vagy a legnagyobb bűvölő. Itt a samanisztikus világszemléletben uralkodó két főhatalom a bűbájszerző „bájós“, és a bűbajt feloldó „orvos“ vannak egymással szembeállítva, a mint ez ma is még világosan szól hozzánk régi ráolvasóinkról.

Az *orvos* szó alapjának magashangú mását sejtem a magyar *örv* szóban, melyben még az eredetibb ‚varázs-szer, varázsgyűrű vagy varázsfonál‘ jelentés lehet megőrizve, egy részről az állatok nyakán levő akár természetes, akár mesterséges *örv*-ben és származékaiban, másrészről a ‚*valaminek örvével*‘ vagy ‚*örve alatt*‘ szólásban. Hogy eredetileg a szónak vallásos vagy babonás jelentése volt, mutatja, hogy ma is még vidékenként az újszülött gyermek nyakára, karjára vagy derekára a rosszaktól való védelem céljából pántlikát, vagyis *örvet*

kötnek, a mely sokszor egészen belenő a testbe, annyira tartózkodnak eltávolításától (KANDRA Kabos: Magyar Mythologia 521. lap 913. sz. jegyzet; továbbá ugyanott 441. lap. Ugyane szokás az Alföld más részein is divik, a mint MELICH János dr. közli velem.)

Némileg módosult a tárgy alakja, de annál épebben maradt meg a mozgás által jövendőt mondó finn *arpa*-féle eredeti jelentés az őshalászat műszavai között, a halász figyelmeztetésére szolgáló *örv*-ben, mely az *örvös* vagy *örös* hálónak a hal közellétét jelző szalagja. Ugyanide tartozik a szövőszéknél szereplő és ugyancsak az örvősháló örvével rokon *ör* (**örv*).

A mondottak alapján könnyű lesz most már megérteni a második kifejezést, az irodalmi nyelvben is elég sűrűn használatos *örvével* vagy *örve alatt* szólást, mely a Nyelvtörténeti és a Tájzsótárban is számos példával szerepel. A bűvölés-bájolásnál, mint a lapp és finn bűvészdob ismertetése során említettük, az *arpa* valami kép *főlé* kerül és abból a képből jósol, vagy bűvöl a varázsló. A régi magyar *örve alatt* szólás¹ tehát a bűvészdob képes ábrázolataira, nevezetesen az *örv alatt levő képre* mutat rá, úgy hogy *örve alatt* tulajdonképen annyi, mint „bübája, titka, jósjegye alatt”; a бүбáj, titok az *örvben* van, mely a varázsdobon, annak képei felett mozog.

Ez a fontos nyelvi adat is tanúságot tesz tehát a magyar bűvészdobnak hajdani megvolta mellett és érdekesen egészíti ki IPOLYI M. Mythológiájának (111. l.) egy boszorkánypörből vett azon adatát, hogy az illető vádolt a varázslás céljából „a dobot is elvitette”, hogy a perben szereplő koldusfiút boszorkányságra tanítsa. Igaza van e szerint KANDRÁ-nak (id. m. 312. l.), midőn ezt az Ipolyi közölte esetet összefüggésbe hozza a vogul varázslók ismeretes bűvészdobjával.

A ráolvasókban (mint pl. Bornemisszánál „az ökleletről” szóló ráolvasásban) és a mesékben oly gyakran szereplő aranygyűrű, melynek megforgatása, mint a finn-lapp *arpa*-nál, itt is бүбájos művelet, szintén az *örv* egyik alakja lesz, mint amott a csat, gyűrű és pénz; a tolvajok fölfedezésére, vagy más rejtett dolognak kitudására használt

¹ A Nyelvtörténeti Szótárban csakis *örvével* szerkezet fordul elő, ellenben egyetlen példában sem az *örve alatt*, melyet tehát jó okkal akár a latin „*sub praetextu*”, akár a német „*unter dem vorwande*” szerkezet fordításának vélhetünk elejtve a hozzá fűzött őstörténeti következtetést. Megjegyzendő, hogy a Tájzsótár is *örvivel* szerkezetben ismeri e kifejezést az ország több vidékén, csupán Kis-Kún-Halásról közli, hogy ott e mellett: „*örvivé*”, ez is használatos: „az alatt az *örv alatt*”.

rostaforgatás pedig nálunk szintúgy, mint a finneknél a szita szerepe, az egykori varázsdob emlékét őrzi, habár ennek már másodkézből történt átkölcsönzése nálunk valószínű s a finneknél sincs kizárva. A magyarok ezt a módot a szomszédos szláv népektől vehették át, hol az ma is legjobban divik, mint az ősi bűvészdobbal, a keresztyénség által bizonyosan sokszorosán üldözött ördögi szerszámmal szemben gyanún kívül álló egyszerű, minden háznál meglevő, külön elkészítésre nem szoruló eszköz; a finnekhez pedig az oroszországtól kerülhetett, a hol hasonló czélra ugyane tárgy és ugyanily eljárás szolgál.

Kétségekivül azonos még ezzel az *örv* szóval az *űrügy* összetétel első tagja: *űr* és *ügy* viszonylik az *örv*-höz, mint a székely *urus* a teljesebb *orvos*-hoz. Az „űrügye alatt“ szólás az „örve alatt“ analógiájára keletkezhetett; a mint ugyanis azt mondták: „örve alatt“, *ügy* analogice az *örv-ügy*, *űrügy* is az „alatt“ névutóval kezdett jární.

Érintettem, hogy a ráolvasóinkban említett arany gyűrű, mint a bűvölés eszköze, tárgyilag egyenes utódja ennek a varázsszer, varázsjegy, titok' jelentésű örvnek. A mesékben előforduló gyűrűt, melynek az ujjon való megfordítása, tehát mozgatása oly nagy jelentőségű, szintén ide sorozhatjuk. Azonban, miként többnyire maga a mese is, kivált pedig a benne sűrűn előkerülő mindenféle bűvös tárgy a messze kelet költészete körébe utal, úgy ennek a varázsgyűrűnek, mint örvnek szerepét tekintve, méltán vethetjük föl a kérdést, nem lehetséges-e, hogy maga varázsdob és így az örv is szintén a keletről jött hozzánk és a finnekhez.

És csakugyan nemcsak magát a bűvös dobot, hanem a tárgyalt finn *arpa*, magyar *örv* szóknak hű másait is megtaláljuk egyes török-tatár népeknél, illetőleg nyelvekben, még pedig az utóbbiakat oly jelentéssel, mely a magyar *örv* értelmét még jobban felvilágosítja, mint eddigi fejtegetéseink. Az orosz POTANIN, a samanizmusról szóló művében, (IV. kötet 50. lap), melyet a ZICHY Jenő gróf expedíciója beszerezte orosz könyvtárból JANKÓ dr. közölt velem, a samán öltözetek alkatrészei között azokat a csüngőket, szalagokat, melyek az említett öltözeteken láthatók és azoknak úgyszólván főrészét teszik, azokat szinte elborítják, *arba* néven említi és — a mi különös figyelemre méltó — a „kigyó“ jelképének magyarázza. (Lásd erre vonatkozólag KROHN Gy. id. munkáját 86—87. l., a hol a szibériai samán öltözetnek ama kigyóalakú csüngői a Potaninból átvett rajzban nagyon jól észlelhetők.) Ugyancsak POTANIN-nál, de másutt is, a samán dob ábrázolatai között a bűvös dob hólyagán látható ábrák egyike a *kígyót* mutatja, jelül

annak, hogy ez állat mily előkelő szerepet játszik a samanizmusban. (V. ö. még KROHN id. m. 89. l.) Ámde a kigyó képét a köralakkal, tehát a gyűrűvel és a csattal — kivált a finn csattal — szoros összefüggésbe hozhatjuk. Az önmagába harapó kigyónak alakja a kör; a finn csat pedig tisztára ily kigyóalakot mutat. A gyűrű eredetileg szintén nem egyéb, mint az ujra tekerődző kigyó képe, s ép azért bűvös erejű. De ide vonható ezenfelül a finn *arpa* azon alakja is, melyet a forgács tüntet föl, nemkülönben a török-tatár *arba*, melyekben az egyenes vonal a megmerevedett (megbűvölt) kigyó alakjának felel meg. És mivel a kigyó cultusának főtere ma is a kelet: mivel a kelet felfogásában — és innen ez a nyugati népekhez is átment — a kigyó a titokszerűség, okosság és erő (*büverő*) symboluma, így feltehetjük, hogy e misztikus állat képe ott lőn először uralkodóvá a természet felett való hatalmat közvetítő bűbájosság gyakorlásában, mint ennek legfontosabb eszköze; sőt föltehetjük, hogy ennek az eszköznek neveit is, mint magát a samánkodó cultust, a kelettől vették át a finn-ugor népek. Erre a legeredetibb jelentésre (kigyó) vihetjük vissza általában a gyűrűnek, valamint a testrészekre alkalmazott körkötésnek tulajdonított bűvös erőt, melyről néphagyományaink oly sokat tudnak.

A török-tatár nyelvekben az említett *arba* mellett előfordulnak ilyen teljesebbnek látszó alakok is, mint: *arbagh*, *arbagči*. Ezt az *arbagh* szót Vámbéry is idézi és mint összetételt magyarázza az *ar* = erő, erős és a *bag* = kötés szókból. (Die primitive Cultur des Turko-Tatarischen Volkes. Leipzig. 1879. 246. l. Emlitenünk lehet itt még a köztörök *bagh* Vámbéry szerint = *báj* szót és az ebből képzett *bagh-lamak* = 'varázsolni' igét, mely ugyanily jelentéssel az oszmaliban is megvan). Az Orkhon-expeditiótól közzétett és Thomsentől megfejtett kök-türk (= kék-török) feliratokban egy *armagči* 'varázsló' fordul elő. RADLOFF ezt a keleti-török *arbagči*-val egyezteteti, THOMSEN pedig az *ara* török igetöből származtatja, mely = keresni, valamely dolognak velejét vizsgálni (KUUN Géza gróf közlése).

Ugyancsak a török-tatár nyelvterületről ismerünk egy *orbu*, *orby* szót, mely a samán dob verőjét, hogy úgy mondjuk: kalapácsát jelenti. Ez is alakilag nagyon hasonlít a f. *arpa*, m. *orv*-hoz, de a jelentésbeli nagy különbség miatt az egyeztetés itt már bajosabb, mint az előbbiekkal.

Nagyon tetszetős lenne ezt az *arbagh*, *arbagči*, *armagči* és talán az *orbu*, *orby*-féle alakot egyenesen a finn *arpa*-val vetni össze és az utóbbit kölcsönvételnek tekinteni vmely török nyelvből. Hogy közük

van egymáshoz, a jelentés rokonsága, valamint az alak feltűnő hasonlósága valószínűvé teszi. Ámde ily kölcsönhatást egyéb bizonyítékok hiányában erre az egy adatra építeniünk nem lehet. A magyar *orv*, *örv* hangtanilag csupán a finn alakkal egyeztethető biztosan; a török alakokat a magyar és finn szó és származékai közvetlen megfeleléseinek nem tekinthetjük, hanem azt kell róluk tartanunk, hogy épp úgy kölcsönzés útján és ugyanazon forrásból, de külön kerültek ezekbe a nyelvekbe, mint a finn-ugorságból kimutatott, velük alakilag és jelentésánál rokon szavak.

És ha tekintjük azt a sok nyomot, mely az ural-altai nyelvek területéről, kivált a vallási képzetek körül, az indo-iráni ős műveltséggel való szoros érintkezésre mutat; és ha tekintjük, hogy a tárgyalt szók eredeti jelentése a kigyó-kultuszra vall, ennek pedig legkifejlettebb fokát ma is India területén lelhetjük fel: valószínűnek tetszik, hogy a szó is, a fogalom is, valamint az egész bővülő-bájoló samánkodás a régi Indiából, a buddhismust megelőző korban jutott el hozzánk, finn-ugor népekhez, és függetlenül tőlünk, más ural-altai népek ősvallásába is.

Méltán vethetjük föl ennél fogva most már azt a kérdést: nincs-e közük a f. *arpa*, magy. *orv*, *örv*, tör.-tat. *arba* stb. szónak a szanszkrit *sarpa*,¹ lat. *serpens*, gör. *herpeton*-hoz, melyek mind „kigyó“-t jelentenek? (V. ö. még olasz, portug. és ófrancia *serpe*, spany. *sierpe*, churwälsch *serp*, oláh *serpe*, kigyó.) A kölcsönvétel olyan indó-iráni nyelvből történhetett, mely a szókezdő dent. spiranst *h*-ra változtatta.

Ennek a szófejtésnek rövid említését közölte a M. Ny. (XXVIII., 174.) az Erdélyi Múzeum után, a hol azt egy más tárgygyal kapcsolatosan hoztam elő. A Nyelvőrbeli közlés alapján E. N. SETÄLÄ professzor, a kitűnő finn tudós (I. N. Smirnows Untersuchungen über die Ostfinnen. Helsingfors, 1900. 50. l. jegyz.) a következő érdekes nyilatkozatot teszi erről a szófejtésről: „Az *arpa* : *orvos* egybevetés szerintem figyelmet érdemel. Ha helyesnek bizonyulna, akkor e szóban a finn-ugor samanizmusnak egy nyelvi emlékét bírnók. (A finn szóhoz tartozik a lapp *ruorbbe* „sors, fortuna; annulus oricalchi, in membranam tympani magici, quoties pulsabatur, imponendus“; vajjon *ur-*

¹ Figyelemre méltó e sejtélem szempontjából a burjét-mongol *horibi* „schanenstab“ = (más burjét nyelvjárásokban) *horibe*, *horbe*, *horbi* „stab“ = szelengini *sorbe*, *soribe* „stab“ szó (CASTRÉN), mely úgy látszik eredetije az altaji tatár *orbî*, *orbu*, *orba* „dobverő-bot“ szónak. M. B.

bizonyosan ‚eichhorn‘-t jelent-e a votják *ur-voš*-ban, ‚frühlingsfest bei den sarapulischen wotjaken‘?) E szó története azonban nagy nehézségeket támaszt, melyek nem egykönnyen intézhetők el. Vannak a *török-tatár* nyelvekben szavak, a melyek mind hangalakjuknál, mind jelentésüknél fogva a finn-lapp és a magyar szóra emlékeztetnek: sör *orba*, szagai *orbo*, telet és altai *orbū* ‚der schlägel, mit dem der Schaman seine trommel schlägt‘ — *arba*- (igen sok török dialektusban, I. RADLOFF: Versuch eines Wörterbuches der Türk-dialekte I. 335.) ‚hexen, behexen, bezaubern, wahrsagen, besprechen (krankheiten)‘; *arbau* (kirgiz) ‚listige antwort‘ (Baraba-tájszólás), ‚hexerei‘; *arbag*, *arbak* (csagataj) ‚lüge, betrug, list, besprechung, hexerei‘; *arbagēi* (csagataj), *arbakēi* (Keleti Turkesztánból), *arbandzy* (Baraba-tájsz.) ‚hexenmeister, zauberer‘, v. ö. *arban* (teleuti, altaji, Lebed-tájsz.) ‚murmeln, murren, unwillig sein‘. A magy. *orvos* természetesen török kölcsönzó *lehetne*, a mely a török *arbagēi*-nak valamely alakját tükrözi. De mit mondjunk a török *orba*-ról? Összetartozik-e a török *arba*-val stbivel? És hasonlósága a finn *arpa*, lapp *vuorbbe*-val csak történetes-e, vagy fenforog, és mely utakon, valami kapcsolat a finn-lapp és a török szók között? Hiszen mostanig török kölcsönvételeket a finnben és lappban nem mutattak ki és ilyenek léte már a priori sem valószínű. Korántsem kívánok e rövid széljegyzetben mindezekre a kérdésekre, a melyek a samanizmus története szempontjából nagyfontosságúak, kiterjeszkedni. Csak éppen föl akartam vetni őket.“

Mint fejtegetéseimből kitűnik, én igenis belebocsátkoztam az itt felvetett kérdésekbe s igyekeztem rájuk meg is felelni. A végeredmény az, hogy a finn *arpa*, magyar *orv*, *örv* stb., melyekhez most a SETÁLÁ közölte érdekes lapp adatok is vehetők, nem török, hanem valószínűleg ugyanazon műveltségi hatás emlékei, mint a mordvin *paras*, *paž*, finn *jumala*, cser. *juma*, magy. *manó* stb.

Vikár Béla.

FIAT PISCIS.

(Második közlemény.)

A multkori közleményemben említett *Poggius*-féle adoma teljes szövege így hangzik:

De episcopo Ispano qui comedit perdices pro piscibus.

Episcopus Ispanus iter faciens die veneris ad hospitium diuertit. Missoque seruo qui pisces emeret: non reperiri eos venales, sed duas perdices

patrono retulit. Ille eas emi, et simul coqui, ac in mensam ferri iussit. Admiratus seruus qui eas emptas pro die dominico crederet: quaeiuit ab episcopo num eas esset esurus: cum tali die carnes essent prohibitae? Tum pro piscibus inquit utar. Multo id magis admiranti responsum. An nescis ait me sacerdotem esse? Quid est maius inquit: ex pane corpus Christi facere an ex perdieibus pisces? Factoque crucis signo cum eas in pisces verti imperasset, pro piscibus usus est.

(Az 1513. évi strassburgi kiadás 178^b lapján.)

Egészen komolyan, megtörtént csodaképen mond el hasoulót valami Konrád nevű szent remetéről *Abraham a S. Clara* (Abrahamisches Gehab dich wohl! Bécs és Nürnberg, 1738. 379. l.), midőn annak bizonyítékai során, hogy milyen kedves Isten előtt a bőjt megtartása, egyebek közt így szól:

Wie angenehm Gott das Fasten seye, ist solches durch unterschiedliche Miracl. bey denen frommen Ordens-Leuten bestättiget worden. Der H. Eremit Conradus, hat an einem Freytag einen schweinern Schuncken in einen Fisch verkehrt. Ferr. 19, Febr.

Az utóbbi utalás nyomán e csodának egyéb, teljesebb előadására mindeddig nem tudtam még rá akadni, de remélem, hogy fáradságot nem röstelő utánjárásom előbb-utóbb nem fog teljesen meddő maradni.

Az anglo-latin Romulus említett *A* és *B* származékai a következő változatokban adják elő az idetartozó mesét:

(A) *De lupo et ariete.*

Lupus vovit olim carnum abstinentiam. Cui ad mare piscacionis studio properanti pinguis Aries occurrit in nemore. Aries ergo, viso Lupo, balare cepit timidus, et Lupus sobrius incepit suspirare, et, quamvis esurivit, tamen vota violare timuit. Tunc ait sibi: Gravis est uterque casus, videlicet: vel votum frangere vel talem perdere. Sed scio quod sanguis eius super me erit, si ipse sine custode hoc nemus pertranseat, et nimis stultum est munera fortune contempnere. Quis eciam dabitur michi sponsor, quod mare pisces offerat michi venienti? Sit igitur iste nobis pro salmone, quo nullo parte vilior est preter quod ieiunare deberem.

Moralitas. Mores in hoc Lupo (non) invenio; hoc autem scio, quod Deus Lupi male potest vota tueri.

(B) *De lupo et multone.*

Lupus quondam, de malefactis suis penitere disponens, vovit se non comesturum carnes a Septuagesima usque Pasca. Post modum vero videns quemdam pinguem Multonem solum in (h)ora nemoris gradientem, dicebat:

O quam libenter de hoc Multone comederem, nisi essem voto ad contrarium obligatus! Verumptamen ex quo solus est, nisi ego de eo curaverim, aliquis forte hac parte transiens eum tollet. Expediit ergo ut loco unius salmonis eum comedam, cum salmo sit cibus delicacior et hoc quadragesimali tempore carius vendi possit. Multonem itaque rapuit et comedit.

Sic est de quibusdam, qui malorum assuetudine animum habent ita perversum, ut contra suarum illecebrarum desiderium neque iuramentum valeat, neque votum, quin imo, naeta qualibet occasiuncula, protinus recidivant.

Marie de France meséje, mely az anglo-latin Romulus elveszett eredeti szerkezetéhez, úgy látszik, legközelebb áll, a két fenti változat közül inkább a *B*-hez szit, a mint különösen az *A*. változatban előforduló *halászatra indulás* részletének mind a kettőből való hiányzása, valamint a tanulság egyezése, főleg pedig az *A*-ban szereplő *kos* helyett az *ürü* közössége mutatja.

De lupo et ariete.

Jadis avint qu'uns lous pramist
que char ne mangereit, ceo dist,
les quarante jurs de quaresme;
a tant en aveit mis sun esme.

En un bois trova un multun
cras e refait, senz la tuisun.

A sei meïsme demanda :

„Qu'est ceo“, fet il, „que jeo vei la?
C'est uns multuns, ceo m'est a vis!

Se pur ceo nun que j'ai pramis
que nule char ne mangereie,
du sun costé me refereie.

Ore ai“, fet il, „parlé folie!

Jeol vei tut sul senz cumpaignie :
ceo m'est a vis, se jeo nel quart,
tels i vendra d'alcune part,
ki l'en merra ensemble od sei,
si nel larra niënt pur mei.

Jeo puis bien prendre le multun,

sil mangerai pur un salmun;

miez valt li salmuns a mangier,

e sil puet l'um vendre plus chier“.

Si vet d'ume de malvais quer :
 il ne puet lessier a nul fuer
 sun surfet ne sa glutunie ;
 ja encuntre sa lecherie
 ne huem ne femme lecheresse
 ne guardera vou ne pramesse.

Végül a hálás tárgy kitünő tovább fejlesztése okából álljon itt a különben vajmi ritka és kevésbé hozzáférhető kiadása miatt is közlésre méltó *Berachjah*-féle mese, melyben a farkas álszenteskedése már valósággal hajszálfinom rabuliztikává csigázódik fel, holott a mesék e családjának közös ősében, a farkas és a bárányról szóló apologban, még csak a védtelen ártatlanság ellen hatalmaskodó nyers erőszak példája.

Parabola Lupi et Animalium.

Qui fortunis alienis non parcit, pedes suos ad eundum pro praeda exercet.

Lupus, qui erat secundus a Rege et Princeps, oppositionem vultus sui posuit ad disponendam omnem carnem: rapiens, auferens, depraedans et extirpans omnia inventa configebat. Bestiae ergo et Aves, atque Jumenta, in quorum suscitabat familiis tumultum, ad clamandum contra ipsum accesserunt Leonem, dixeruntque de ipso tantum malum, et praevaricationem, qui dixit: si, prout dicitis, dentes suos aperuit, et si clamorem, qui venit ad me, opere complevit, judicabo illum, donec a disperdendo avertat cervicem, et ex dentibus ejus ejiciam praedam. Et nunciavit Leo Lupo: Veni inquires, ad me, die crastino: attende ut facias, et non tardes. Venitque ad ipsum, et loquutus est cum illo Leo dura verba, dicendo ipsi: Quare fecisti hoc? Ne addas ultra inter Animalia praedari, neque inter feras ulla tibi sit rapina ad rapiendum: quibus vero vesceris, ea erunt ex omni collapsio et colliso ex Avibus et Animalibus, quod inveneris mortuum in agro: Viventi non insidiaberis, neque ullum venaberis. Atque ne observare verba mea non possis, jura mihi, ne comedas carnem per duos annos ad expiandas praevaricationes tuas, quae scriptae et obsignatae sunt: haec sunt judicia tua, quae tibi decrevi. Et juravit illi Lupus supra verbum illud, non comesturum se carnem duobus annis, ex die quo rapuerit quodcumque animalium praesentium: abivitque Lupus inde, et profectus est itinere suo, Leo vero remansit velut Rex in accubitu suo. Non comedebat Lupus ex omni quadrupede, quia observabat juramentum, quod juraverat, nisi invenisset in agro, vel in via fractum vel collapsum: sed fuit dies, quo esurivit, et respexit huc atque

illuc, ac vidit ecce ovem pinguem, quae jucunda erat aspectu, et bona ad vescendum, dixitque: Servare praeceptum quis poterit? Et disceptaverunt in ipso cogitationes ejus, an converteret se ad illam, cogitavitque apud se: Si superaverit me concupiscentia mea adhuc, ut percutiam quodcumque vivens, sicut faciebam, a die isto habebō duos annos absque esu carnis de die in diem numerandos, hoc est quod Regi juravi. Sed servandi juramenti modum in corde meo excogitavi. Numero dies anni sunt trecenti, sexaginta quinque. Apertio oculorum erit pro die, et oclusio pro nocte nova. Et aperiebat oculos suos, postquam illos clausisset pariter, fiebatque Vesper, et fiebat mane diei unius: atque ita fecit pro duobus annis juxta numerum, ac recessit ipsius iniquitas, peccatumque fuit expiatum. Tunc oculi ejus aspexerunt ad Capram, quam elegerunt, et viderunt, quam confixerunt: dixitque: Ecce praeveni, et expiavi iniquitatem ante rapinam, ac apprehendit Capram in cervice, concidit illam in frusta et comedit, sicut solitus erat prius: et adhuc manus ejus est extenta super Animalia, prout erat diebus priscis, et annis antiquis.

Parabola significat, quomodo qui rapere et furari semper tentat, et ejus oculus substantiae aliorum non pareit, ex(s)poliet ac depraedetur opes et laborem eorum. Si juraverit adstantibus omnibus, callide aget in corde suo cum juramento suo, et cogitabit se esse immunem a juramento.

Katona Lajos.

ADATOK A VLACH SZÓ ÉRTELMEZÉSÉHEZ.

Thallóczy L. a Magyar Tud. Akadémia folyó évi november hó 12-iki ülésében értekezvén a *vlach* kérdéstről, állítá, hogy középkori adatok szerint Boszniában egy pásztorkodó népet így neveztek. E népet ő Olaszországból származtatja, a honnan évszázadok előtt a vlahok elköltöztek Illiriába s a Balkánba, hol a félsziget minden tájain elszórtan ma is élnek s pásztorkodással foglalkoznak. Az Apulia- és Kalábriából, mint őshazájukból eredő e nép a rómaiak alatt a földművelő népek egy külön osztályát képezé s attól nyelvben is különbözött, mely nyelv maradványai a dalmát pásztorkodóknál észlelhetők. Értekező szerint kívánatos, hogy a vlahok multjának felderítése céljából az apuliai, kalábriai, macedoniai, bulgáriai és erdélyi havasokon működő pásztorkodó élete tanulmány tárgyává tétessék s nyelvtudományi és anthropologiai tekintetből is megfigyeltessék.

Pedig egyelőre sokkal közelebb is lehet nyomára akadni annak, hogy a *vlach*, illetve *valach* szó hazánkban is egy, a pásztorkodással foglalkozó

néposztályra vonatkozik. Így országunk északi felső részében fekvő megyékben, különösen *Liptómegyében* s a környékén a *juhászokat* nem másoknak, mint *valachoknak* nevezi a nép, mely elnevezés úgy a közfoglalomban, mint a régi és új népdalokban is nyer ily kifejezést. A juhászokról, azok életéről, sajátságairól, erdőbani szállásolásaikról, sövényszerű kosaraikról s tanyázó helyeikül szolgáló gunyhóikról szóló balladák és népdalok magok *valaszka-nótáknak* neveztetnek.

Állításom igazolásául szabadjon itt néhány ily adatot közölni. Egy még fiúkoromból, midőn 1842. évben *Rózsahegyen* Liptómegyében iskolába járék, emlékezetemben megmaradt egy szláv ballada, mely a duhajkodó juhászok (valasz-ok) közé került *diákról* szól s melynek folyamában a többi versszakok közt a tárgyra vonatkozólag ez is előfordul:

„ — — Všeci boli *valaszi*,
A len jeden Kompan
Chitili ho za vlaszi,
Metali ho szemtam“.

Mi magyarul így hangzik: Mind *juhászok* valának s csupán csak egy diák, neki estek hajának s szerte taszigálták . . .“ stb.

Egy másik a tárgyra vonatkozó juhászdal így szól:

„Po *valasky* od zeme!
Kto mi kozy zaženie?
A ja byti bol zahnal,
Ale somsa vlka bal“.

Vagyis: *Juhászosan* mezőről ki hajtja el kecskéim? Én elhajtottam volna, de a farkastól félttem.

Egy harmadik dalban panaszkodik a bacsó, hogy a juhász, „*valach*“ nem jön idején fejni a nyáját, míg ki nem derült, hogy elmaradásának oka az, hogy katonának elvitték.

„Bača sa čuduje, čo *valach* ne ide?
Bača ovece doji, *valach* nie nechodi.
Uz sa tie ovečky hore grunom pasü:
Valach ma kol seba už vojansku chasu“.

Magyarul: Csudálkozik a bacs, hogy nem jön a bojtár, Bacs feji a juhót, a juhász távol jár . . . Hej már az a juhnyáj legel a halomnál S katonaruhában sétál már a bojtár.

Egy más dalban is szomorkodik a valach, juhász, hogy katonának vitték, így:

Valaskovia drobni pasu ovce vrovni:
A ja neboráček muszim byt vojaček.

Vagyis: Az *ifjú juhászok* juhut legeltetnek S nekem katonának kell lennem szegénynek!

Majd hajhullásról panaszkodnak a valachok — juhászok — így:

„Valasi, Valasi, skoda vašej krasy:
Keď ste posratili po bučniku vľasy.

Juhászok, juhászok, kár a bájatokért, a cserjék között kihullt hajatokért. Egy más juhászdalban előfordul szintén a *valach* elnevezés így:

Ženie valach ovce hore bukovinou:
Nese sebe kotel varit baraninu.
Duni vetor, duni v tom zelenom gruni:
Pase valach ovce v otrhanej huni.

Mi magyarul körülbelül ezt jelenti: Nyáját hajt a *juhász* fel a bükkös felé és bográcsot cipel a háta közepén. Űvölt az őszi szél ott a zöld erdőben, nyáj után a *juhász* rongyos ködmenében.

Végül elkeseredetten szól egy juhász nehéz állapotáról így:

Už som vybačoval, už fom vysalašil:
Už som si valasku na klinček zavesil:
Byval som valachom, byval som aj bačom:
Teraz bieh bačoval, ale ňe mam pričom.
W hore som nocoval, v hore hospodu mal:
Estè som natebe, ma mila, starost mal.

Vagyis: Vége van már az én juhászkodásomnak, már én a baltámat szögre akasztottam. — Voltam egyszer juhász, majd bacsóvá tettek, juhász-kodnám most is, de nincs már mi mellett, — Az erdőben háltam, erdő volt a tanyám: mégis te rólad is gondoskodtam babám!

Különben ez utóbbi dalból is kitűnik, hogy a *valach* szó voltaképen bojtárt, pásztort, nyájörzöt jelent, míg a bacsó már magasabb állást, gazdálkodót, kezelőt látszik kifejezni.

Eszerint a *valach* szó a mi *tótjainknál* voltaképen nem nemzetiséget, nem olaszt vagy román (oláhot), hanem foglalkozást jelent s kizárólag a juhászat, juhászorkodás kifejezésére alkalmaztatott és így használtatik jelenben is. De mikor és mily módon s alkalommal vette be magát e kifejezés a nép lelkületébe, az bizonytalan, de érdekes kérdés, melynek kinyomozása a tudomány feladatát méltán képezheti.

Lehoczky Tivadar.

NÉPFAJOK ÉS NÉPEK A XIX. SZÁZADBAN.

(Harmadik közlemény.)

5. Oláh (rumun, román).

Az oláh nép és nyelv Roesler, Tomaschek, Hunfalvy, Réthy sat. kutatásai szerint a Balkán-félsziget nyugoti részeiben alakult meg a VII—VIII. század felé. Magva itáliai pásztorokból áll, melyhez az Adriai-tenger északi partvidékén nyilván pannoniai románok is csatlakoztak; a Balkánon aztán igen sok illyr és szláv elemet olvasztottak magukba, mely a nyelv régebbi olaszos szerkezetét is átalakította. Kétségtől a magyar honfoglalás által előidézett népvándorlás következtében szorultak nyugoti Balkán délibb részeibe Macedoniába, Thessáliába, Epirusba s Hellas területére, honnan korán kezdtek terjeszkedni az Al-Duna felé, úgy hogy a XI. század vége felé már a Kárpát vidékén is feltűnnek.

Három csoportban laknak, egyik az *alduna—kárpátvidéki* vagyis a „dákóromán“, másik a *macedoniai* (cincár), harmadik az *isztriai* (rumir) csoport.

Az első csoporthoz tartoznak a következő országok és tartományok oláh elemei:

Románia vagyis a régi Oláh- és Moldvaország lakosságának körülbelől 85⁰/₀-a. Már a XVI. században mintegy 1¹/₂ millióra ment a két oláh vajdaság népessége, a mikor úgy a moldvai, mint a havaselvi vajda egyenkint 40—50 ezer főből álló sereget tudott kiállítani Oláh Miklós és Reychersdorf György szerint. A török-tatár dúlások azonban rendkívül lepassztották a lakosság számát, úgy hogy Baksics szerint (1640) a Mihály vajda idejében volt 14 ezer oláhországi faluból nem maradt több 2 ezernél. Még a XVIII. század közepén is, Maurocordato Konstantin vajdasága alatt, Bauer 147 ezerre teszi a havaselvi adózó családok számát, a minek valami 750 ezernyi lélek felel meg.¹ A későbbi adatok szerint Oláhországnak volt 950 ezer, Moldvának 360 ezer lakosa, míg 1844-ben Aurelian 3.578,951-re becsülte a két vajdaság népességét. Ilyenformán a XIX. század elejére valami 2¹/₄ millió lakosságot vehetünk föl, melyből legfőlebb 1.900,000 volt oláh.

Az 1861-iki népszámlálás 4.421,961 lelket talált. Ettől fogva a népmozgalmi adatok után a „Romänische Revue“ (1891. évf. III. IV. füzet) így számítja ki a lakosságot:

1865 : 4.668,883	1875 : 5.032,325	1885 : 5.669,805
1870 : 4.879,953	1880 : 5.278,531	1890 : 6.125,425

¹ Jancsó B. Századok. 1900 febr. füzet.

Az 1885-iki népszámlálás szerint azonban csupán 4.650,123 főből állt a lakosság s e miatt a népszámlálás anyagát, mint megbízhatatlant, nem is hozták nyilvánosságra. Pedig ez volt a helyes szám s nem a Romänische Revue adatai. 1886—1890 között Románia benső szaporodása 317,476 lélekből áll, vagyis 1890 végén a népmozgalmi adatokból 4.967,599 főnyi népességre lehetett számítani, a bevándorlások valami 80 ezerrel emelték ezt a számot, úgy hogy a népszámláláskor 5.044,723 lelket írtak össze. Így a török háborút megelőző években is nem azoknak volt igazuk, a kik Románia lakosságát 5 millióra, sőt azon fölül becsülték, hanem Obedenarunak, ki 1876-ban 4.300,000 lelket vett föl. A gyarapodás igazi képét tehát a következő adatok tüntetik föl:

1876 : 4.300,000	1890 : 5 044,723	1900 : 5.940,940
1885 : 4.650,123	1894 : 5.406,249	

A közel 6 milliónyi lakosságból az idegen nemzetiségűekre le kell vonni a 198,569 róm. katolikust és protestánt (legalább is $\frac{3}{4}$ -ed része székely, többi német és szász, francia, olasz sat.), a 44,740 mohamedánt (török, tatár), a 279,015 zsidót és a 16,148 egyéb vallást (örmény). Az 5.408,751 orthodox közt is van valami 200—250 ezer cigány, 100 ezer bolgár, 30 ezer orosz, 22 ezer görög, 5 ezer szerb. Vagyis az oláhok száma legfőlebb 5.100,000.

Az *erdélyi és magyarországi* oláhság száma 1721-ben a Temesköz nélkül, melynek azonban csak 30 ezer lakosa volt, Acsády I. szerint¹ 489,493, a Temesközzel kerek számban félmillió. Ebből Erdélyben a magyar földön 300 ezer, a szász földön 90 ezer. Jancsó B. szerint² az erdélyi oláhok száma 1700 : 230 ezer, 1733 : 433 ezer, 1761/65 : 547,243, 1794 : 800 ezer. Erdélyben már a XVI. század közepén volt mintegy 200 ezer oláh, úgy hogy Verancsics szerint számra nézve a három nemzet közül akármelyikkel vetekedtek, már pedig a székelyekről ugyanő mondja, hogy 30 ezer embert tudtak fogyverbe állítani.³ Erdélynek 1658—61 közti feldulása, az Alföldnek a török-uralom alól való felszabadulása s az 1710—20 közti pestis pusztításai után a magyar jobbágyság és cselédség helyét a XVIII. század közepéig a havaselvi és moldvai bojárok elől mind nagyobb számban menekülő oláh jobbágyok foglalták el. A nemzetiségek régebbi aránya megváltozott, míg a XVI. század közepén Erdély lakosságának körülbelül csak $\frac{1}{4}$ -de

¹ Magyarország népessége a pragmatica sanctio korában. (Magy. Stat. Közl. Új foly. XII. k.) Budapest. 1896.

² Századok. 1900. 2. füz.

³ Monum. Hung. Scriptores. II. k. 145. l.

volt oláh, a XVIII. században már több, mint fele az lett (Jankó szerint 48%, 1730: 58%, 1794: 61%). Erdélyből aztán Magyarország keleti részeiben is mindjobban és jobban terjeszkedtek, úgy a Temesközben, hol Grise-lini szerint 1767—74 közt a lakosságnak több mint fele (181,639) oláh volt, mint Aradban, Biharban, Szatmárban, Máramarosban, úgy hogy míg 1721-ben Acsády csak 100 ezerre becsülte számukat, a XIX. század elején már 550 ezer, 1840-ben pedig Fényes Elek szerint 1.211,544 volt a számuk a kapcsolt részekkel együtt, ugyancsak ő 990,998-ra számította az erdélyi oláhokat. A szaporodás tehát:

1700: 500,000	1850: 2.239,992	1880: 2.405,085
1800: 1.400,000	1857: 2.598,591	1890: 2.591,905
1840: 2.202,542	1870: 2.608,120 (Konek S. szerint.)	

Az arányszám 1857 óta fokozatosan kisebbedik. 1840-ben volt a magyar birodalom egész lakosságát tekintve 17·10%, 1850: 16·98%, 1857: 18·87%, 1870: 16·9%, 1880: 15·38%, 1890: 14·94%, illetőleg Magyarországon s Erdélyben 1870: 19·2%, 1880: 17·5%, 1890: 17·11%. Tekintve, hogy a görögkeletiek és görög katolikusok 1891—98 közt 288,656 lélekkel szaporodtak és számba véve, hogy bár amazok közt 77·67%, emezek közt 58·62% volt az oláh, a szerbek és ruthének aránylag jobban szaporodtak, mint az oláhok: az utóbbiak legutóbbi tíz éves növekedésére 160—170 ezer lelket számíthatunk. Eszerint 1901-ben 2.760,000-re tehetjük a magyarországi és erdélyi oláhok számát.

Bukovina lakossága 1774-ben, midőn Ausztria elfoglalta, túlnyomó részben oláh volt s összesen 75 ezer lélekből állt. 1818-ban már csupán az oláhok száma 150 ezerre növekedett, 1857-ben volt 175,679, 1880-ban 190,799, 1890: 209,026, jelenleg 230 ezer.

A *besszarabiai* oláhok csak az 1812-iki bukaresti béke után kerültek orosz uralom alá. Összes számuk a mintegy 12 ezernyi podoliai és a berlini békében visszakapott budszaki 30—40 ezernyi oláhsággal, valamint a pár ezer kaukázusival együtt 1 millió.

Szerbiában a Timók mentén, Golubac, Kruzsevac, Ravanica és Negotina vidékén az 1884-iki népszámlálás szerint 149,727 oláh volt, jelenleg mintegy 160 ezer. Számuk a XIX. század folyamán nagyon megnövekedett, 1801-ben 50—60 ezernél több alig volt. *Bolgárországban* a dunamelléki városokban szétszórva van mintegy 50 ezer oláh (1886: 48,993, 1888: 49,064.)

Az északi oláhság száma eszerint:

1550 kör. 1½ mill.	1800: 3½ mill.	1900: 9·07 mill.
1750 „ 2 „	1850: 6½ „	

A *macedoniai oláhság* száma a XVII—XVIII. században legalább is kétszerte nagyobb volt, mint napjainkban. Főhelyük akkoriban Voskopolis vagy Muskopolje volt 8—10 ezer házzal s mintegy 60 ezer lakossal; a XVIII. század második felében rohamosan kezdett pusztulni, úgy hogy 1804-ben Leake angol utazó nem talált többet 200 háznál. Többi városaik és falvaik népessége is megfogyott s az északi oláhság gyors szaporodása 1750 után nyilván összefügg a macedoniai oláh elem megritkulásával. Az oláh írók még egy évtizeddel előbb is 800 ezernyi lélekszámról képzelődtek, az oláhbarát Weigand Gusztáv azonban csak 150 ezerre teszi számukat¹ és pedig a központon, részint török, részint görög területen van 68 község 48,210 lakossal; ettől északkeletre Macedoniában van egy más csoport 28 tiszta oláh (30,825) és 30 bolgár-görög-oláh lakosú vegyes községgel (31,580): északnyugotra Albániában van 44 tiszta (11,320) és 18 albánnal vegyes (5,530) község; nyugotra Epirusban görögök közt 3 vegyes község 2 ezer lakossal; délre Görögországban van 7 tiszta (2615) és 7 vegyes (2000) község; keletre görög és török Thesszáliában 7 tiszta (5150) és 18 vegyes (10,280 lak.) község. Vagyis összesen van 154 tiszta község 98,130 és 76 vegyes község 51,390 lakossal. Ehhez jönnek a Szeresz, Nigrita, Szalóniki, Thebe és más városokban, továbbá a Szerbiában lakó cincárok, egészben véve mintegy 10 ezren.

Az *isztriai oláhság* folyton összébb és összébb zsugorodva, ma már csak valami 3 ezer lélekből áll.

Eszerint az oláhok összes száma, melyet az oláhok (Sturdza hg. a Tribuna 1890. 217. sz. Romänische Revue 1891. évf. III—IV. füz.) már tíz évvel előbb 11 millióra tettek, ma sem több $9\frac{1}{4}$ milliónál. De még így is nagy volt a múlt század alatti növekedésük, körülbelül 150%, tekintve, hogy 1801-ben legfőlebb $3\frac{3}{4}$ millióra ment a számuk.

6. Rhaetoromán (ladin, rumons).

A román törzsnek a többi nagy néppel szemben elenyésző kis töredéke s azért rendesen nem is veszik külön népnek, hanem az olaszokhoz számítják. Egyik csoportjuk Helvéciában, Graubünden kantonban, a Rajna és Inn forrásvidékén lakik mintegy 40 ezer lélekszámmal, a másik csoport Dél-Tirolban, csaknem a Dráva forrásáig elnyulva — számuk 25 ezer. Összesen 65 ezer lélek. 1801-től kezdve alig változott számuk. Némelyek ide

¹ Die Aromunen. Ethnographisch-philol. histor. Untersuchungen über das Volk der sogenannten Makedo-romanen oder Zinzaren. Lipsce. 1895. I. k. 281—296. l.

számítják a furlánokat is (Friaulban 430 ezer, Görzben és Gradiskában 60 ezer). Ezekkel együtt 555 ezer a rhaetorománok száma.

A román népek szaporodása ezek szerint:

	1801	1861 ¹	1901
Spanyol	23 millió	—	52 millió
Francia	28 „	—	44 ¹ / ₃ „
Olasz és ladin	18 „	—	36 „
Portugál	7 ³ / ₄ „	—	20 „
Oláh	3 ³ / ₄ „	—	9 ¹ / ₄ „
	80 ¹ / ₂ mill.	150 mill.	161 ² / ₃ mill.

Nagy Géza.

A MOLDVAI CSÁNGÓK MULTJA ÉS JELENE.²

(Első közlemény.)

Nem messze tőlünk, a szomszédos Romániában, évszázadok óta küszködik az oláh környezettel néhány ezer magyar. Eredetük a mult homályába vész. Nem tudjuk biztosan, hogy akkor maradtak-e a Szereth és Moldva mentén, mikor még nem jutott el a magyar nemzet a Tisza, Duna partjaira és Etelköz volt ideiglenes hazája, avagy ifjabb magyarországi, közelebről: székely kitelepítések-e. Öslakók-e a moldvai csángók mai hazájukban, vagy tőlünk kitelepített székelyek?

A történettudomány, a melynek körébe e kérdés vág, a feleletet rá már manapság bajosan adhatja meg. A moldvai csángóság kérdése hol az oláhok, hol a magyarok s mindig a moldvai katolikus misszió történetébe esik bele az idők folyamán, úgy hogy saját külön sorsára nagyon ritkák a történeti adatok. Történetüket, életüket, a mely telve viszontagságokkal, elnyomatással, csak amaz utazók munkáiból ismerjük, a kik — nagyobbrészt tőlünk — kimentek hozzájuk, hogy viszonyaikról megbízható képeket nyerjenek. De — mint látni fogjuk — ez adatok magok vajmi kevés és vajmi bizonytalan következtetésekre jogosítanak fel bennünket.

A moldvai csángók mind katolikusok, azok is voltak már a legrégebb róluk szóló följegyzések szerint is. Gondolhatnánk tehát arra, hogy a misszió története, a misszió oklevelei fényt deríthetnének a csángók régebbi évszá-

¹ Müller Fr. szerint.

² Felolvasatott a Néprajzi Társaság februári gyűlésén.

zadainak homályára. Ámde 1828-ban tűz emésztette meg a jássy-i püspöki székhely levéltárát. Odaégett minden 1790. előtti anyakönyv. Azután meg, ha vannak is adataink a moldvai misszió legrégebb ideire, ezeket csak óvatosan szabad a csángókra alkalmazni, mert rajtuk kívül sok német, lengyel és székely katolikus volt s van is Romániában; s ha még egyenest a csángókról szólnak is, akkor is csak nagy tamaskodással szabad őket fogadnunk, mert a moldvai katolikus misszió történetén vörös fonalként húzódik végig a nagobbára olasz, de általában nem magyar misszionáriusok gyűlése a magyar csángók iránt, a kiknek nyelvét nehezen, vagy sehogy se tanulták meg és gyűlölködése, áskálódása ama néhány moldvai magyar misszionárius ellen, a kik az idegenbe szakadt csángóknak egy pár boldog esztendőt szereztek olykor-olykor magyar szolgálatukkal, prédikációjukkal.

A történetíró feladata felkutatni amaz egy pár adatot, a melyek bizonyára még el-el vannak vétve hazai és oláh oklevelekben; s ez adatokból kihámozni azt, a mi a moldvai csángókat illeti meg.

Nem végezhettem el e feladatot, a minthogy moldvai utamnak, a melyet tavaly nyáron az Akadémia nyelvtudományi bizottsága s a Nyelvőr támogatásával tettem meg, nem is történeti volt a célja. A moldvai csángó nyelvjárást tanulmányoztam,¹ nyelvjárásaink eme legérdekesebbikét, a mely történeti multja, földrajzi helyzete miatt sok becses kincset szolgáltatott már a magyar nyelvészettnek. Ebben az aranybányában a magyar nyelvészettnek két munkása dolgozott már: Szarvas Gábor, a ki 1873-ban és Munkácsi Bernát, a ki a Kúnos Ignác társaságában 1880-ban járta be a moldvai csángó telepeket.

Nyári időben jártam közöttük, a mikor az etnografiai kutatásra a legkevesebb az alkalom. Az emberek egész nap a mezőn foglalatoskodnak. A dal legfeljebb csak vasárnaponként él. Lakodalom nincsen, mert erre csak őszzsel ér rá a csángó. De mégse hagyhattam ott azt az egy pár néprajzi adatot, a melyek külön kutatás nélkül kerültek utamba. S ez adataim, megtoldva az e tárgyról szóló magyar eredetű, illetőleg nyelvű feljegyzések adataival, szinte kínálkoznak a következtetésekre. De ezúttal még tartózkodom a magyarázgatástól, adom az adatokat, a hogy én találtam őket. Talán — ha megengedi a sors — második úton több alkalmam lesz a kérdés etnografiai oldalával törődni és azután több alapon az adatokat kifejteni; folytatni etnografiával, nyelvészettel a kutatást ott, a hol a munkában megakad a történetírás.

¹ V. ö. Magyar Nyelvőr 30. évf.

A legrégebb író, a ki a moldvai csángókkal külön foglalkozik: *Bandinus Márkus* martianopoli érsek s moldvai püspöki helyettes volt, a ki 1646-ban bejárta a katolikus magyar telepeket s újáról 1648-ban jelentést tett X. Incze pápának. E latin nyelvű jelentés kéziratban megvan a kolozsvári és gyönyösi könyvtárban. Újabban az oláh akadémia is kiadta, de nekünk már 1838-ban könnyen hozzáférhetővé tette Gegő Elek, a ki e jelentést bő és épen minket érdeklő szemelvényekben közzétette a moldvai magyar telepekről szóló könyvének egyik függelékében. (Gegő művéről később fogunk szólni).

Bandinusból megtudjuk, hogy a XVII. század első felében micsoda nagy helyet foglalt el Moldvában a magyarság.

A Pruth mentén még virágzó magyar község volt Huss (682 lakossal), a mely „nevezetét a Magyarországból száműzött sopronyi és pozsonyi magyar huszitáktól 1460 körül nyerte“; Bákóban 310 személyt bémált meg B.; a ma is tiszta magyar Forrófalvának akkoriban 400 lakosa, Bogdánfalván 55 gazdája volt. Északon tiszta magyar szó járta Tamásfalván (70 lakos), Dsidafalván (163 l.), Domafalván (389 l.) és Baján¹ (régebben 6000, korábban már csak 256 l.), a hol még látta B. Keckeméti Ambrus magyar franciskánus sírkövét, a ki 1618-ban halt meg. Kicsi, de tiszta magyar falu volt a legnépesebb mai csángó fészek: Szabófalva.

És hány nevet említ B., a melyekről manapság vagy csak az ő feljegyzései után tudunk valamit, vagy a melyekben ma már nyoma sincs a magyarságnak: Vaslu (Husztól négy mérföldnyire), Lukácsfalva, Alfalu, Szalonca, Paskan, Seredvásár, Herlo, Karácsonkő (ma: Piatra), Gyula (Dzsulest), Bogdána, Stánfalva, a hova husvétii ünnepek alkalmával több ezren gyülekeztek össze stb.

33 helységben 1020 magyar család élt Moldvában 1646-ban B. szerint. Tehát korábban a magyarság sokkal kisebb számmal, sokkal nagyobb területet foglalt el Moldvában, mint ma. A Kárpátoktól a Pruth partjáig s a Duna alsó folyásától a Pruth felső folyásáig voltak B. idején magyar telepek. S ama becses történeti és mondai hagyományokból, a melyeket B. feljegyzett, nyilvánvaló, hogy ezeknek már akkor ott történeti multjuk volt.

„Barladhoz közel“ — mondja — „a hasonló nevű folyam partján, mutogatnak egy várdüledéket, hol a tatárok, midőn sz. László magyar király a scythákon 1236 körül diadalmaskodott, magokat befészkeltek.“ Gyula szerinte, „hasonló nevű vezértől alapított város volt akkor, midőn 744-ben (?) a magyarok Scythából Pannoniába másodszor kijöttek és Sarmatianak ezen

¹ A Moldva bal partján, Nyámctól északra.

részében ideiglen letelepedtek, Baja és Nemez közt. Ma sárga kalászkok lenge-
genek ott, hol egykor pompás épületek emelkedtek“.

Érdekesekek helynévmagyarázatai: „Dsidafalva: quasi diceret, turcei-
iaculi meta; Lakosfalva, ma Szabófalva része s Likosen a neve: nomen
accipit, quasi pigre euntis pagus; Steckófalva: nomen hoc sonat: state cum
pago; ex valachico cum ungarico compositum“.

Kutnár nevű helység nevérol B. a következő regét jegyezte fel: „Mond-
ják, hogy nevét a moldvai szőlőtők ültetőjétől vette. Midőn t. i. hajdan ezen
tartomány a magyarok királyának adófizetője vala, történt, hogy a vajda
Budára a királyhoz utazott, hol megízlelvén a legjobb magyar borokat. saj-
nálta, hogy az ő fejedelemségében bort nem termelnek. S e célból a király-
tól egy szőlőültetésben jártas embert kért és Gutnár nevezetű németet
nyert, ki beutazván a tartományt, ama hegyes-dombos vidéket találá alkalmas-
nak a bortermelésre, hol ma Kutnár fekszik, melyet nevérol Gutnárnak
neveztek . . .“

Fontos az is, hogy B., a ki Moldvában csaknem állandóan magyarok
közt élt, a moldvaiak eredetét úgy mondja el, mintha csak a csodaszarvas
regéjét dolgozta volna át a hagyomány: „ . . . A moldovánok (mostani oláhok)
Erdélyből szakadt későbbkorú telepek. Történt t. i. — így regélik — hogy
Erdélyországból három római főnemes testvérek (Domucus, Volcha és Dragus)
számos eselések kíséretében a havasokra vadászni mentek s egy vad ökörre
bukkantak. Ennek nyomozásában mindnyájan elfáradtak s mindenik más folyam
mellé jutott nyugodni, melyeket a maguk nevérol Domucus, Volcha és Dragus-
nak hívnak. Pihenés után összejöttek s ismét a vad után estek: de most
Molda nevű kutyájukat a negyedik víz elsodrá s ezt Moldá-tól Moldá-nak,
(idővel Moldva-nak) nevezék. A vadat azonban elejték; s látván a föld ter-
mékenységét, mutatványnyal tértek vissza özvegy anyjukhoz. Ennek javas-
latára a nevezett földre nagy gyarmattal beköltöztek. Volch vezérré válas-
ztatván kezdé hatalmát kiterjeszteni s a Moldva folyón túl elfoglalt földrészt
Moldvának nevezni; tulajdonneve Volch, Valach (magyarul oláh) a népre
ragadott . . .“

Jámbor lelke megütközött hívőinek babonáin: „Legkülönösebb ördögöt
kiűző szokások: azt a kire gyanakodnak, hogy a gonosz lélek megszállotta,
szorosan oszlophoz, vagy karóhoz kötözik, éjjel-nappal nyughatatlanítván el-
fárasztják és megkoplaltatják s ha mindezek sikertelenek, izzó vassal torkát
és szive táját addig sütögetik, míg a nagy kín és fájdalom ördög helyett
lelket röpit ki a test zárjából“. Ma is hallani ilyesmit. Klézsében pl. néhány
esztendeje egy asszony valami babonaság tanácsára alvó urát megölte, szívét
kivágta, megsütötte s mikor a hatóság meglátogatta — javában falatozott

férje szivéből. Azóta kiszabadulván férjhez ment újra. A bőjtöket is olyan szigorúan betartják — nyilván az oláh példa után — mint akkoriban, a mikor e tekintetben oly szigorúak voltak, hogy „terheseknek vagy halálos betegeknek orvosság gyanánt sem adtak tiltott eledelt: t. i. ily esetben húst, tejet, vagy vajat enni igen nagy véteknek tekintik; megrészegeadni ellenben, az Istenen kezdve le egész a szakállig, égő gyertyáig, sz. Vénusig mindent összekáromolni, lopni és gyilkolni — bűnnek sem tartják.“

Bandinus után majd másfélszáz évig csak egy latin kézirat — Timon Sámuel „Imago novae Hungariae“ című 1736-ban megjelent munkájának kézírata — szól részletesebben a csángó magyarokról. E kézirat ama bizonyos Anonymusnak volt kezeügyében, a ki Zöld Péter székely pap csángó utazását (1766) német nyelven tette közzé az Ungarisches Magasinban, Pressburg 1783. Ez 1693-ban kelt tanulmány általában olyanoknak rajzolja a csángók helyzetét, mint Bandinus. Korában Forrófalván 8, Bogdánfalván 25, Szabófalván ellenben 310 magyar család lakott. Ez adatokból nyilvánvaló, hogy a különböző ki- és beköltözések miatt mennyire változtak, fogytak, gyarapodtak e telepek.

Zöld Péter állandóan úgy beszél a moldvai csángókról, mint magyarországi kitelepültekről. Szerinte négy csoportban foglaltak helyet a magyarországi kivándorlók: Tatros mellett, a Szereth mentén, Román környékén és a Pruth mentén. Már korábban beszéltek magyarul is, oláhu is. Megjegyzi, hogy magyarságuk a beszédben szinte élvezhetetlen, de ezt azzal magyarázza, hogy náluk tiszta a nyelv, mert náluk él régi egyszerűségében. Zöld idején 500 gazda lakta Szabófalvát, magyarok voltak Barát lakosai; Talpá-nak a Moldva mellett 12 fiókja volt, termékeny vidéken feküdt. „Itt nincsen koldús. Csak egyszer szántanak, mert, ha ez gyakrabban történnék, a mag csirájában elrothadna“.

A legérdekesebbek Zöld Péter ama jegyzetei, a melyek a csöbörösöki magyarságról szólnak. Ama husszita magyarok, a kiket nem engedtek Moldvában letelepedni, tovább mentek a krimi tatárok földjére s itt három faluban telepedtek le. E falvak: Szent-Péter, Szent-János és Szent-Antal.

17 éve nem volt papjuk a csöbörösökieknek, a mikor odakerült Zöld Péter. A bíró s az esküdtek előtt kötötték a házasságot. Szigorúan vallásos katolikusok (már t. i. a Zöld idején), a kik még a bőjtöket is megtartják, nem átkozódnak, a haldokló előtt összegyülekeznek, éjjel-nappal könyörögnek lelki üdvösségéért és dús alamizsnákkal akarnak használni elköltözötteik sorsának. Zöldet jól megértették; tanította őket keresztelésre, meggyóntatott 7139-et, megkeresztelt 2512-öt, nem egy tíz évesnél idősebb, sőt házas embert is. 2000 férfi egy mérföldre kíserte ki a faluból távozó Zöld Pétert, könyö-

rögve neki, hogy, ha csak teheti, küldjön nekik magyar papot! De a jassy-i páter — a szomszéd kerület előljárója — nem talált embert, a ki átlépven az egyházi kezület határát, elment volna csöbörösöki papnak.

Nem is kaptak talán soha. Jerney már hiába keresi nyomaikat. Vértük az oláh s a tatár vérrel elvegyült.

Zöld említi, hogy Jassy-ban — a moldvai katolikus misszió mai székhelyén — hol régenten 1000 katolikus lakott, korában 300-an voltak. A mult század elején, 1838-ban már Jassy-ban „csupán csak hamvazó-szerdán szabad énekelniök a kolostor egyházában magyarul s ekkor összszegyülve emez ismert böjti éneket, Keresztények sírjátok, keseregik el“.

Gegő Elektői tudjuk ezt, a kinek műve „A moldvai magyar telepekről“ Budán 1838-ban jelent meg az Akadémia költségén. Gegő műve legismertebb nálunk. Egy szerencsés véletlennek köszönheti ezt a különben sem valami eredeti s úttörő munka. A „Szilágyi és Hajnási“ monda egy változatát ő jegyezte fel a moldvai csángóknál (ha ugyan ottan s nem a székelyeknél).

Mindössze valami két hétig járt a csángók közt. Úgyszólván végigkocsizott a falvakon. Könyvében lenyomatja, útleírását a melynek jó része honi dolgokról szól, lenyomatja azt az utasítást, a melyet az Akadémiától kapott programmul s a melynek oly kevés pontjára adott valamire való feleletet. De lenyomat olyan dolgokat is, olyan utakat, a melyeneket meg se tehetett, a mint azt rábizonyította a klézsei pap: Petrás Incze János. És közreadja végül szemelvényekben Bandinust is.

Gegő szerint a mult század elején 15 plébániában s 70 filiában hét magyar minorita pap felügyelete alatt körülbelül 45—50 ezer magyar lélek volt a Szereth mellett. De ez a szám aligha megbízható. Ő ugyanis az egyes papok s a kalendáriumok táblázatát vette át, úgy hogy nem választotta el a katolikus magyarokat a többi katolikusoktól. Ez a hiba nem egészen az ő hibája. Ma is azonegy dolgot jelentik Romániában: ungar és katolik. Így volt ez a régibb időkben is. Már, Kantemir is, kire Gegő gyakran hivatkozik — meglátszik rajta a kritikátlan forrás — azt mondja: „es gibt in den unter dem Gebirge liegenden Distrikten viele moldauische Unterthanen, welche sich sowohl wegen ihrer Nation, als Religion Katholiken nennen“. (Kantemir Demet „Historisch-Geographische und Politische Beschreibung der Moldau, Frankfurt u. Leipzig 1771.).

Gegő Forrófalván 1400, Bogdánfalván 800, a klézsei kerületben 3000, a szabófalviban 5000 lelket talált. Ő is elismeri, hogy a csángó munkás, vendégszerető nép; testileg, lelkileg tisztáknak tartja őket, a minek ma csak a második fele lehet igaz.

Fontos az, a mit Gegő a csángó-székely viszonyt illelőleg feljegyzett: „A' magyar ifjak szülőiknek és rokonaiknak tanácsadását követik a nősülésben. A' szülők mintegy előre kiszemelik a jövő nő, de mindenkor magyart. A' székely eredetűek sokszor házasodnak még ma is a' székely földről, igen a' chángók és moldvai székelyek közül; s midőn a menyasszonyt hazavitték akkor verselik:

Hozz ki anyám székeczkét
Hadd vegyük le székelkét“.

Ma is úgy van. A székely lenézi a csángót és a csángó se sokra becsüli a „székelkét“. Csak ritkán házasodnak egymásba. Ámde a székelyek ravaszabbak és sokszor becsapják a szegény csángókat. Ott jártamkor én is hallottam, hogy Forrófalván lakik egy székely, a ki sose dolgozik s vagyona mégis nőttön nő. „Tátoss“-ember. Időt jósol a szegény együgyű csángóknak s ezek pénzt, búzát, kukoricát visznek neki, ha viharra komorul az ég, vagy ha sokáig nincsen eső. Tehát a tátos-embernek nemcsak a jóslatában, hanem a hatalmában is hisznek.

„Ragadt a' moldvai magyarokra“ — említi Gegő — „a' halotti oláh szertartásokból is. Koporsójok t. i. négyszögletű láda 's ebben a' tetemet fedetlen, 's az úton több izben megállapodva viszik a sirveremig. Halottak napján kenyeret, bort, pénzt 's gyertyát visznek a' sirhalmakhoz; mindezek azután a' papoké. Azonban az oláh pór nép gyászát — mely félévi kalap és süveg nélküli hajadonság (habár csikorgó tél van is) szakálnövesztés, az elhunyt hajfürteinek keresztre kötése a' sirhalom mellett, vasárnaponkénti pityergés s több effélékben áll — nem utánozzák; sőt a' miket eddig balul követtek. azokkal is idővel, magyar papjaik tanácsára felhagynak. Például: a' chángó gazdasszonyok eddiglen az oláhokat követvén, némely bőjti napokon „tojással meg nem pogányították a' tésztáczkát“, vagy a' székely telepeken az aszszony csürkét meg nem ölt, hanem a férj. Nem így jelenleg . . .“

A mult század közepéig Gegő volt a csángók egyetlen közkézen forgó ismertetője hazánkban. Csak akkor szorul háttérbe, a mikor megteszi hires utazását *Jerney János*. (Jerney János keleti utazása 1851. Pesten. A szerző tulajdona.)

Utazása voltaképen nagy terveknek lett az eredménye. Ő a magyarok őshelyeit kutatván, három nagy utazást tett: Etelközbe, Lebediába és Parthiába. Mind a három útját részletesen, szinte aprólékosan megírta munkájában, de ránk nézve csak az első az etelközi fontos.

Jerney ugyanis a rengeteg oláhnyelvi magyar jövevényszóából, másrésztől a még tán több magyaros hangzású, eredetű moldvai helynévből arra a következtetésre jut, hogy azon a földön (Etelközben, a későbbi Moldva) nem

átutazóban, ideig-óráig volt a magyarság, hanem ez a terület a magyarságnak huzamosabb ideig hazája, valósággal őshelye volt. Minthogy pedig a moldvai csángók a magyar nyelv egy nyelvjárását beszélnek és a kúnok, besenyők is csak nyelvjárásos törzsei voltak — szerinte — a magyar fajnak: arra a következtetésre jut, hogy a csángók az ősmagyarok Etelközbe szorult ivadékai.¹

Úgy is beszél róluk mindig, mint rossz sorsba jutott testvérekről szokás. S a mikor szemmel látja azt a hallatlan zsarnokságot, a melylyel az olasz papok előlik a csángókban a magyar szót, a mikor intrikájukkal az Akadémiánk küldte ártatlan naptárok sem kerülhetnek a csángók kezébe, nem tudja magát tovább türtöztetni, cikket ír a magyar lapokba, a melyben felszólítja a magyar „gazdauraságokat“, hogy a helyett, hogy munkásoknak mindenféle csöcseléket alkalmaznának, fogadjanak csángókat; gyámolítsák elárvult testvéreiket, a kiknek itt Moldvában rosszabb a sorsuk még a — zsidókénál is.

A faji lelkesedés szép, de a tudomány — leggyakrabban a kárát vallja. Az akkori kalugeri pap, mint általában minden olasz misszionárius, látítót lát J.-ben. Hiveit átok terhe alatt eltiltja az akkor Bákóban tartózkodó J.-től. J. észreveszi, hogy baj van. Nem akar arra a sorsra jutni, a hova Patay András, Péterfy Károly és Szegedi György magyar jezsuiták expedícióját juttatta az olaszok ármánya — és Pusztinán, Tatroson, Gorzafalván, eme székely telepeken s az ojtózi szoroson át hazatér fáradságos és rendkívül eredményes inkább csángó, mint etelközi útjáról.

Meglepő az a siker, a melylyel minden csepp magyar helységet megtalált. 350 helységről, ill. helynévről mutatja ki — több-kevesebb igazsággal — a magyar eredetet. Faluról falura járva tudakolta a magyar helységeket. S ez még manapság sem olyan könnyű dolog. Az oláh tengerbe merült csángók napról-napra oláhosodnak. Magam is tudom, hogy nem egy falut hagytam ki utamból, a melyről hallottam, hogy néhány száz oláh közt lakik benne egy pár csángó család. Az igaz, hogy kitünő támasza volt *Petrás Ince János* lelkészben, a ki nagyban segítette a déli csángóknál való útjában s a ki egy könyvecskét is írt a csángókról feleletül ama kérdésekre, a melyeket Döbrentey Gábor tett közzé: „Döbrentey Gábor kérdései 's Petrás Ince feleletei a' moldvai magyarok felől, Budán 1842“. E szerint ilyenformán szaporodtak a magyarok Moldvában: 1770-ben 12,000 voltak; 1790: 15,

¹ Érdekes itt megjegyeznünk, hogy már Jerney is olyanformán magyaráztatja a magyar nyelvjárások keletkezését, mint azt Balassa fejtette ki, a ki — úgylátszik — Jerney ez elméletét nem ismerte. J. a palóc dialektust a kozárok nyelve maradványának tartja. I. m. 89. l.

1815: 20, 1821: 25, 1830: 45, 1835: 57 ezer katolikus magyar volt odakint. A Petrás adatai megbízhatók, ámde e számba a székelyek is bele vannak értve.

Már a J. korában nem tudtak magyarul Huss-ban és belefult az oláh árba a csüböresöki magyarság, a melyről még Ráday 1709. benderi követése naplójában tud egyet-mást.

43 ezerre tartja a számukat J. Nagyobb, magyarul még tudó falvak népessége: Bogdánfalva 1700, Dsoszén 531, Forrófalva 1500, Kalugerpataka 1300, Klézse 1000, Ploskuczén 390, Szabófalva 2000 lakossal.

J. a csángó kérdés nem egy oldalára vetett fényt. Ilyen az, hogy több csángó falunak lakosait *rezesek*-nek nevezik. Nagyon helyesen magyarázza e szót a *rezes*-ből, bár ez etimologia hangtani megmagyarázása bajos dolog. A rezesek nem bojér alatt szolgálnak, hanem maguk bírják a határukat. Valamelyik őstük kapta részül földosztáskor. Ilyen rezesek Klézse lakosai, a hol az öreg kántorné, (a mostani kántor, Minutz Dávid anyósa) hosszas kérés után és Kárpáti Gracián, a derék mostani lelkész közbenjárására nekem is mutatott néhány nagyobbára pergamen s cirill betűkkel írott oklevelet. Pléhdobozba elzárva, kamarákba, pincékbe eldugva féltékenyen őrzik a rezesek ez irataikat, mert jól tudják, hogy ha ezek elvesznek s véletlenül perre kerül a dolog, oda a földjük is.

Azután a csángó lélek rajzára s ennek a magyarral való rokonságára rendkívül érdekes az, a mit a szabófalvai csángók mult századi történetéről feljegyzett Jerney.

Mikor a törököt kiüzte az orosz Moldvából, állandó hadsereget kezdtek szervezni a Szereth partjain. Mindenfelé sikerült az ujoncozás, csak a szabófalvaiak és tamásfalvaiak mondták, hogy gyermekeiket örömet odaadják katonának, csak mutassák meg a német császár és magyar király parancsát. Ők bizony nem hagyják elhurcolni magzataikat idegen földre, Oroszországba. Nem volt, a ki megmagyarázta volna nekik tévedésüket. Többszörös hiábavaló felszólítás után erőszakra került a dolog. Egy orosz tábornokot küldtek ellenök. „Ásó, kapa, nyárs, villa és egyéb hasonló eszközökből állott a' szabófalvaiak fegyvere: golyóik a' zápoként hulló kövek“. És a nyakas csángók omló vére pirosra festette a buja szabófalvai mezőket. „E' híres mézszárlást a moldovánok par excellence magyar revolúciónak nevezik“.

Meg kell azonban említenünk J. egy hibáját. Szeret etimológiákból messzemenő történeti következtetéseket levonni, a mellett, hogy kicsit tud a nyelvészethez.

Szemenszedett délibábjai közül nevezetesebb: mikor a *csángó* szót etimologizálja. XIV. századi íróból kimutat egy *tzangra* alakot, a mely

Byzancban idegen készülletű íjjaknak volt a neve. Ezt — szerinte — átvitték a nyílazó jászokra, a kiknek meg a csángók az ivadékaik. (A cs ∞ c hangváltozat ismeretes a moldvai csángók nyelvjárásában, bár nem olyan elterjedt, mint a hogy az eddigi leirók írták).

A Constantinus Porphyrogenitus említette *Atelcuzu*-t így etimologizálja: italköz ∞ Atelcuzu = a görögben $\pi\sigma\tau\mu\omicron\varsigma \infty \pi\iota\upsilon\omega$ (t. i. a jelentést illetőleg) „Atel, Etel, Ital közt csak annyi különbség létezik, mint kenyér, kinyér és a szegedi könyér változatos ejtés között“.

Mindamellettt etelközi utazása, könyvének első kötete a csángó kérdés bibliája, a melyben a rengeteg összehordott anyag mellett elnézhetjük nagy tévedéseit.

Huszonhat esztendővel a J. útja után egy kis expedició járta a moldvai csángó falvakat: *Veszely*, *Imets* és *Kovács*, Kubinszky Mihály kanonokkal és Májér István nóténcsi földbirtokossal. (Veszely, Imets és Kovács utazása Moldva-Oláhhonban 1870.)

Könyvük történeti része a *csángó* szót mondai alapon magyarázza: Csángour Elek és Csángour Pál székely pártvezérek részt vettek a Vathaféle lázadásban és e miatt száműzettek. Ivadékaik a csángók. Úgy képzelik a dolgot, hogy a csángók székely telepítések, a mai székelyek pedig besenyő telepítések. Mintegy kölcsönös áttelepülés történt a szomszédos rokonfajú népek között.

Igen fontos az a vélemény, a mit Pétrás vallott a csángó név eredetéről s a mit e könyv őrzött meg számunkra. Szerinte ugyanis, midőn szent László király a pogányok elleni harcra készült, a csángók is melléje állottak. Lovaik kolompokkal lévén ellátva, sz. László csodálkozva kérdezte: miféle *csángatók* ezek? Ebből lett a *csángató*, < *csángó* elnevezés. Szabófalván én is hallottam efféle magyarázatot a néptől. S ez nem is valószínűtlen, mert a *csengő*: *csángató*, *csángó* alakban él a székelységben is s a csángóknál is. (Előbbre nézve v. ö. Kriza Vadr. szójegyzékét).

Végül *Ballagi Aladár* is járt kint. (A magyarság Moldvában. Földrajzi közlemények 1888.). Csak déli telepeken járt s a legnevezetesebb csángó faluba: Szabófalvára el sem jutott. 40 ezerre becsüli számukat, a mi nagy hiba: 1. mert sok, 2. mert egy-egy ilyen odavetett számnál pontosabban is megtudjuk határozni számukat, 3. mert egyáltalán helytelen akár történelmi, akár földrajzi, akár politikai szempontból egy kalap alá fogni a moldvai csángókat, a moldvai székelyekkel. Történetükben régi nyomon járó és felületes; földrajzi adatai elég bőveek volnának, ámde ezekben is össze van keverve a székely adat a csángóval.

Rubinyi Mózes.

NÉPHIT ÉS NÉPSZOKÁSOK.

Erdélyi népmondák.

(Első közlemény.)

1. *Királyárka.* Azt a helyet azért hívják Királyárkának, mert réges-régen volt a magyaroknak egy Ottó nevezetű királya. Bejött Erdélyországba, hogy Apor vajdának a leányát feleségül vegye. De nem adták oda, hanem a vajda itt, ezen a helyen, reá támadt, elvette tőle a koronát, a királyt pedig Bálványosvárba vitette a tömlöcbe. Mert hát akkor Bálványosvárálja felett volt egy erősen szép, nagy vár; a vajdáé volt. (Deés.)

2. *Brassó német neve.* Azért hívják Brassót németül Kronstadtnak, mert mikor egyszer réges-régen nagy háború volt, egy király erre menekült a csatából s itt esett le a koronája a fejéről.

3. *Tamásfalva.* A hol most Tamásfalva van, valamikor régen egy nagy erdőség volt. Egy Tamás nevű ember egyszer a városba igyekezett. De a rablók megtámadták, kifosztották. Nagyon elkeseredett s bement a vármegyére, azt mondta, hogy ha embereket adnak mellé, ő kézre keríti a rablókat. Kézre is kerítette s nagy csapástól mentette meg az egész környéket. Neki adták hát az erdőt. Irtogatni kezdte a fákat s egész falut csinált a helyén. Róla aztán Tamásfalvának nevezték el. (Kolozs megye.)

4. *Toldalagi címer.* A Toldalagi címerben egy kerék van, a melyet egy kéz tart. Régen egy királyné Erdélyben járt s útközben kiesett a szekér kereke. Egy ember oda fut, megkapja, helyére illeszti s nagy bajtól mentette meg a királynét. Ezért nemességet kapott s hozzá azt a címet.

5. *A gyilkosság helye.* A Pásztorbükkön, a hol András püspököt; a fejedelmet meggyilkolták, magától két szomorúfüzfa nőtt. Minden esztendőben, a gyilkosság napján elhullatják a levelöket s bánatukban egészen a földig hajolnak. Az egyik fát valaki kivágta. Azóta minden tavasszal a fa tövéből piros vér buzog. Mikor a gyilkosok a vérdíjat megkapták, kezökben az arany szénné változott. Otthon sem tudtak megnyugodni. Egyszer nagy muzsikaszót hallottak. Kimennek, hogy megnézzék: mi az? Mind a kettőt, Ördög Balázst és Nagy Kristály Andrást, elvitték az ördögök. Egész családjukat ez máig napig is bünteti az Isten. Mindenik maradékjoknak egyik keze hosszabb, mint a másik. Még a községet is sujtotta az Isten büntető keze. Tizenkét esztendeig csak kórét termett a határ. (Csik-Szent-Domokos).

6. *Gyilkoserdő.* Közel Kis-Sármáshoz van egy erdő, úgy híjják, hogy Gyilkos. Mikor a magyarok ide bejöttek, Gelu lakott ezen a tájon. Meghaltotta, hogy jönnek a magyarok, futásnak eredt. De az erdőnél utolérték s megölték. Ezért híjják az erdőt Gyilkosnak. Azt is mondják, hogy 1848-ban az oláhok kiirtották az egész erdőt, hogy a fájából akasztófát csináljanak a magyaroknak. De az Isten nem tűrhette azt az alacsonytságot. Minden fa helyett három-négy mást teremtett. Ezért olyan sűrű az erdő. (Mezőség).

7. *A dipsi templom.* Dipsen a szász templom falába egy disznó van vésvé. Mikor itt még nagy pusztaság volt, egy disznó turkálgatott s egy nagy fazék aranyat túrt ki. Ebből építették a templomot. Azért van rajta a disznó kifaragott képe. (Mezőség).

8. *Csodálatos kápolna.* Csík-Delne határán van egy kápolna. Régen egész esztendőben itt tartották az istentiszteleteket. De mert messze volt a paplaktól, a pap azt mondta, hogy bontsák le s köveiből építsenek egy templomot a falu közepén. Le is bontották s hordani kezdték. De a mit nappal bevitték, éjszaka megint visszakerült a helyére. Isten ujját látták benne. Újra felépítették a kápolnát s mind e mai napig nagy tiszteletben tartják.

9. *Dónát.* A szőlők tetejében, oda fenn a Hója-erdő alatt áll egy időviselt kömber. Dónát a neve. Réges-régen pásztor-ember volt ez a Dónát. Ott legeltette a juhait az erdőszélen. Egy éjszaka a holdvilágnál észreveszi, hogy a törökök vágják keresztül a hegyet, hogy a Szamoszt a Nádas terére vezessék s ne legyen a városnak ivóvize. Lélekszakadva fut be a városba. Bezörget a Monostor-kapun s rohan egyenest a városházára. Csak annyi ideje volt, hogy elmondhatta a dolgát. Holtan összerogyott. De a katonaságot hamar összetrombitálták s elkergették az ellenséget. Azután pedig háladatosságból kifaragtatták a Dónát képét s feltették a hegytetőre, az erdő aljába. Még a kömber is minden éjszaka leszáll s körülnéz, hogy nincsen-e valami baj a kedves városban? Azután korszóját a Szamosból megmeríti s úgy tér vissza. Az átvágott hegyet pedig ma is Törökvágásnak híjják. (Kolozsvár.)

10. *Csudaállatok.* A barátok temploma előtt két kőállat hasal egymással szemben. Olyan forma, mint a ló, de a homlokukból egy egyenes szarv nyulik ki. Valamikor koresma volt a szomszédban. Egyszer a hogy ott mulatoznak az emberek, hirtelen nehéz idő kerekedik. Hej megszeppentek mindnyájan. Csak két fickó volt köztük, a ki fel se vette, kacagta az egész dolgot. S mintha összebeszéltek volna, felugranak, összeütik a pálinkás üvegjüket s rákiáltják: Éljen az Isten! Abban a pillanatban mind a kettőt

megütötte a mennykő s nyomban ilyen csudaállatokká, kőállatokká változtak. Úgy tétette ki a főbíró a templom elé, hogy mindenki vétkére gondoljon, magába szálljon. (Kolozsvár).

11. *Kővé vált asszony.* Egy asszony kiküldte a mostohaleányát a Retyezátra a juhokkal. Egyszer azt mondta, hogy hozzon neki epret. De a leány nem talált. Az asszony kiment, hogy elverje. A leány se volt rest, elfutott. Az asszony pedig ott a juhokkal együtt kővé vált. (Al-Pestes.)

Versényi György.

NÉPKÖLTÉS ZET.

K a p u s d i.

Egy fiú és egy leány feltartott kezekkel kaput formál, velök szemben öt lépésnyire a fiúk és leányok, felváltva állva, sort alkotnak.

A sor vezére: (szól a kapusokhoz)

„Tarts kaput Borsosné, Borsos kapitányné!”

Felelet: Nem tartok, nem tartok,
Mert a minap itt valátok,
Hidom lábát letörtétek,
Fel nem csináljátok.

A sor vezére: Felesináljuk, felesináljuk,
Zöld bürökből, labodából,
Mindenféle fenyőfából,
A kis kutya lábából.

Sor: Ácsok vagyunk, ácsorogunk,
Fenyőfából fát faragunk,
Ingyen aranyozunk!

Kapusok: Hol vettétek ingyen aranyotokat?

Sor: Felmentünk a kis királynál, (igy!)
Tekenővel mértük.

Kapusok: Hazúdtok, mert loptátok.

Sor: Se nem loptuk, se nem csaltuk,
Maga jó szántából adta.

Kapusok: Mi lesz a váltság?

A sor vezére: Egy szép fiú (vagy leány), N. N.

Ekkor a sor, ütemszerű taglejtéssel kísérve az alábbi verset, keresztül megy a kapun. A kapusok elfogják a szólítottat (sor utolsó tagját), a ki a baloldali kapus kezét megfogja. Az így támadt új sor egyes szólítottjai közt (t. i. az új kapukon) a sor kigyózódva keresztül halad s közben a verset

újából elkezdik. A sor előbbi helyére mindig visszatér, míg az első (t. i. a kapuval szemben állított sor) lassan át nem vándorol a kapus baloldalán képződő új sorba. Az énekelt vers szövege így szól:

Bujj, bujj bokrosom,
Bokrod ide maradjon!
(Ér-Adony, Bihar-vm.)

Közli: *Bellosits Bálint.*

Gyermek-versek.

1.

Süss föl nap a kert alatt.
A libáim mégfannak.

2.

Esik az eső,
Ázik a mezző,
Harakszik a katona,
Mer' mégázik a lova.

3.

Köszöntök, köszöntök,
Tugygya-é mit,
Nyújjon a zsebgyibe.
Agygyon valamit.

4.

Sáskát, pókot vadászok,
Evvel sokat használok.

5.

Ádám, Éva, Ábra-hámm.

(Az utolsó szótagnál szájába kapja a kezében tartott ennivalót.)

6.

Fáj a lábom bokábo,
Jó leszsz a káposztábo;
Fáj a lábom térdbe,
Jó leszsz a metétbe.

7.

Első osztál noködli,
Második osztál pukszhëndli,
Harmadik osztál csizmaszár,
Negyedik osztál nagy számár.

8.

Áj-báj kecskebáj,
Ha meggyógyul,
Maj' nem fáj.

9.

Szép a páva,
Rút a lába.

10.

Benedük
Zsákba hozza
Melegüt.

11.

Elgyüttem hibe-hóba
Látogatóba.

12.

Hétfön hevergyünk,
Keddön kevergyünk,
Szérdán szörözzünk,
Csütörtökön csücsöröggünk,
Pintéken pityéröggünk,
Szombaton szomorkogyunk,
Vasárnap isten házábo menyinyünk.

13.

Elmút má a Simon Judás,
Jaj ténékéd póre gatyás.

14.

Së kënyerünk, së lisztünk,
Së a papnak, së nekünk.

15.

András lukat ás,
Belebujik meg kimász.

16.

Némüs embür
Kendürhám,
Madzaggyöplü
Szürdolmány.
(1—16. Győr és vidéke.)

17.

Sárfi, Miszdó, Halastó,
Beledögleszsz lovastú.
(Zala-vm.)

18.

Kóny, Bezi, Sövinház,
Riti, Kapi, Cakóház,
Csorna, Farád, Jobaház,
Jaj isteném mi' csinász,
Ha aratást nem találsz.
(Sopron-vm.)

19.

Réfalu, Pataház,
Két falu háromház.
(Győr.)

20.

Fogtam én üszszunyogot,
Nagyobb vót állóná,
Kisiütöttem a zsirgyát,
Több vót száz akóná,
A ki esztét elhiszi,
Bolondabb állóná.

21.

Sü öreg, sü apró,
Evitte a Patkó (t. i. a pénzt).

22.

A bácsói ucca de sáros,
Abba van ügygy hoszszú-hoszszú koc-
[máros,
Hoszszú, hoszszú, hoszszú annak a lába,
Fogdossa a legyet sorába.

23.

(Hintázó.)
Hinta, balinta,
Karácsonyi Katia.
Száj ki Balázs a hintóbú
Ném a pizéd ára,
Öregapád pize ára
Az is igün bánynya.

Ence-Bence,
Mit keressz a kerbe ?
Szórt szédék.

Minek a szór ?
Szitámot kötöm.
Minek a szita ?
Korpámot eresztém
Minek a korpa ?
Disznóznak adom.

Minek a disznó ?
Háját vészem.
Minek a háj ?
Kocsimra keném.
Minek a koci ?
Ményaszszonyokat hordozgatynyi,
Jó borokat iszogatynyi,
Tányérokat nyalogatynyi,
Perecüket porceigatynyi,
Rug' föl a magos güréndát.

24.

(Köszöntő.)

Agygyon isten bort, búzát, borocokot,
Kutafarkú malacot.
Taligánkho kereket ;
A ki minket nem szeret,
Egye még az egeret.

(20—24. Bácsa, Győr-vm.)

25.

A minap sétálik,
Hátul pöngést hallik,
Hát ügygy szabólegin,
Sarkantyúsan szegin.
Fölkiáltik : szabó !
Még né ruggyon a ló,
Üjj föl a kecskére,
Ném esü meszszire.

26.

Három királok naptján,
Összeveszett két cigán,
Egygyik tennap, másik ma,
Mégfullatt a mácsikba.
Szép jel és szép csillag
Szép napon támad.¹

(25—26. Győr.)

¹ A hasonló kezdősorú vizkeresztli egyházi ének dallamára éneklük.

27.

(Köszöntő.)

Az isten itessün
 Pajtás örökre.
 Írd föl a nevedet
 Egy nagy ébatta tökre,
 Hogy nem vót apádnak
 Nálodná nagyobb ökre.
 Elérkezött neved naptya,
 Fogad a lósz . . t haraptya.
 Észéd-iszod Miklós,
 Neked nyóc f . . gal adós.
 Kertkerítő oláh
 Sz . . ik az órod alá.

Hogy több nevednapját is ird el,
 Míg a halál még nem térdel,
 Míg a földön jár egy fika,
 Tehenet hág a bika,
 Míg a f . . g dudúva jár,
 Míg egy bóha a földön ugrál ;
 Hogy a tő lölköd sajtukukac módjára,
 Pattanyon az égnek karozatytyára,
 Hogy a bötlüehemi pásztorokká,
 És az istennek minden szentyeivel
 Mondhassad :

Téhozzád térék uram,
 Mint egy megvínhódott vin számár.

(Bácsa, Győr-vm.)

28.

(Altató.)

Csicsija babika,
 Alugyál Piroska ;
 Lëgyél most jó gyerek,
 Gombócot keverék.

Hazagyün az apa,
 Üres: lëszsz a hasa,
 Egész nap dúgozott,
 Kirázto a kasza.

Majd kapom az ollót,
 Varokk egy szip zubbont,
 Csipke lëszsz az ujján,
 Borsólik az ajján.

(Szany, Sopron vm.)

29.

(Rímjáték.)

Csúron-csúr idő van,
 Piris helsingibe ;
 Hat naptya, hogy esik.
 Szakad üggy vigtibe.
 A mi sok, acesak sok,
 Mongyák az okosok.
 Be kár,
 Hogy ez a sok sár,
 Nëm mind szilvalëkvár.
 Isz' a góla së bir sëtányi már,
 Ojan nagy a sár.
 A minap is törtint ënnagy kár.
 Az itató kút árkábo,
 Az agyagos pocsolóba,
 Belefult az ëgygyik bika,
 Annak is a jobbika,
 A fiatalabbika.
 A gyerekék tengerin a sárnak,
 Hosszú-hosszú céklëkën járnak.
 A mënycsëkkék lábo
 Tërdig kifehérlük,
 Azt tereferëlik,
 Hogy a sarat mirik.
 A szivárványt várgyák,
 Pedig a bolongyát járgyák.
 Thú, hú, hó.
 Mëgin gyün ënnagy ebatta
 Goromba fölhó.
 Amott gyün ëttucat palóc,
 Fejük füstölög, mint a kanóc.
 Azon törük a fejüket,
 Hogyan lëhetne az esöt mëgállitanyi.
 Elóáll a kisbiró,
 Hogy ú majd
 A harangot meghuzza,
 Az a fölhót szitzúzza
 S messzi-messzi
 Elkergeti,
 Bele a tengërbe.

(Bácsa, Győr-vm.)

Gyűjtötte : *Dr. Vida Sándor.*

IRODALOM.

Извѣстія Общества Археологін, Исторіи и Этнографіи при имп. Казанскомъ университетѣ (*A kazáni csász. egyetem régészeti, történeti és néprajzi társaságának közleményei*) I—XV. köt. és XVI. köt. 1. füzet.

A mi Róma a művésznek, Kairó az arab filologusnak, az Kazán városa az ural-altáji nép- és nyelvtudomány kutatójának. Talán nincs is a föld kerék-ségén hely, melynek viszonyai az ily irányú tanulmányokra kedvezőbbek volnának, hol mint valami élők múzeumában tarka csoportokban nyüzsögnek alá s fel az utcákon mordvin, cseremisiz, votják, tatár és csuvas nemzeti-ségekhez tartozó egyének s nem ritka eset, hogy a figyelő szem zürjén, kirgiz, baskir és kalmuk emberekkel is találkozhatik. Az e népségekkel való felületes megismerkedésre elég néha egy séta, vagy egy kis kirándulás a vidékre; de ha valakit törekvése arra ösztönöz, hogy tüzetesebben vizsgálja e fajok életét és nyelveit, pompás előkészületet nyerhet e célra a helybeli tanítóképző szemináriumban, hol mind e finn és tatár-mongol népek képviselői gyanánt bármikor rendelkezésére állhat néhány érett ifjú, kik a mellett, hogy anyanyelvüket s fajuk néprajzi viszonyait kitünően ismerik, jól tudnak oroszul is s mint művelt emberek szivesen, sőt tapasztalataim szerint mondhatnám lelkesedéssel szolgálnak fölvilágosításokkal az irántuk érdeklődő s őket megbecsülők idegennek. Reguly és Castrén óta sok magyar és finn tudós fordult meg e helyen s mindannyian nemcsak becses ismeretekkel gazdagodva, hanem egyszersmind a szives fogadtatás kedves emlékeivel távoztak onnan.

A helynek ily jelentősége alapján igen helyesen fogta föl hivatását a kazáni császári egyetem mellett főnnálló egyesült régészeti, történeti és néprajzi társaság, midőn kutatásainak főtárgyává épen az ural-altáji népeket tette. A 16 kötet, mely e társaság folyóiratából eddigelé megjelent, valóságos tárháza az e szakba vágó becsesnél becsesebb munkálatoknak, melyeknek ismerete nélkül ural-altáji népekkel és nyelvekkel foglalkozó tudós szaktudományának színvonalán nem állhat. Szándékomban lévén ezentúl rendszeresen ismertetni ezen bennünket kiválóan érdeklő folyóirat tartalmát, helyénvalónak tartom, hogy itt előljáróban legalább címük szerint elősoroljam ama fontosabb közleményeket, melyek az előbbi tizenöt évfolyamban az ural-altáji népekre vonatkoznak. Ilyenek a következők:

1. Mordvin tárggyak: *Smirnov I. N.*: A mordvák. Történeti és néprajzi vázlat (X—XII).¹ — *U. a.*: Kérdések jegyzéke a mordvin néprajzi

¹ A zárójelbe foglalt római számok ama köteteket jelzik, melyekben az idézett közlemények megjelentek.

kutatásokhoz. (X.) — *Smirnov A. D.*: Adalékok a mordvák történetéhez. (XI.). — *Terechin V. M.*: Adalékok a penzai kormányzóság nemzetiségeinek (mordvák stb.) történetéhez a XVII. század végén (XIV.). — *Postnikov A.*: A mordvák néphite, népszokásai stb. (XI.). — *Butuzov F.* és *Ivantzev S.*: Adalékok a mordvák néprajzához (XI.).

2. Cseremiszi tárgyuak: *Smirnov I. N.*: A cseremiszek. Történeti és néprajzi vázlat (VII.). — *Kuznetsov S. K.*: Néprajzi tanulmányút a cseremiszek közt (III.). — *Trojitzkij N. V.*: Az arhani kerület cseremiszei (XI.). — *Semjonov T. S.*: Cseremiszi mese arról, hogy mint csalta meg egy ember az ördögöt (XIV.). — *Veske N. P.*: Cseremiszi nyelvjárási tanulmányok (VII.). — *Trojitzkij V. P.*: Cseremiszi szótár (X—XIII.).

3. Votják tárgyuak: *Smirnov I. N.*: A votjakok. Történeti és néprajzi vázlat (VIII.). — *Košurnikov V.*: A szarapuli kerület votjákjainak néprajza (II.). — *Potavin G. I.*: A jelabugai kerület votjákjai (III.); *Kuznetsov S. K.*: Észrevételek e közleményhez (III.). — *Aptijev G.*: Adalékok a birski (ufai) votjakok néphitéhez s szokásaihoz (X.). — *Wichmann G.*: Az emberáldozat nyomai a votjakoknál (XI.).

4. Permi tárgyuak: *Smirnov I. N.*: A permjakok. Történeti és néprajzi vázlat (IX.). — *Moškov V.*: Karél-permják néprajzi párhuzamok (X.). — *Michailov A.*: Augusztus 18-ikának (*Frolov djenj*) megünneplése a cserdini permjakoknál (XIV.).

5. Vogul-osztják tárgyuak: Temetkezési szokások a voguloknál s osztjakoknál (X.). — Osztják áldozat a halálszat kezdete előtt (XI.).

6. Közös finn ségre vonatkozó: *Veske N. P.*: Szláv-finn műveltségi érintkezés a nyelvbéli adatok világánál (VII.).

7. Volgái bolgár tárgyuak: *Ponomarjev P. A.*: Adatok a káma-volga-vidéki Bolgária városaihoz: a) *Ošelj* város és maradványai (X.); b) *Lipovogorski* (Žukotini) fejedelmek birtokai (X.); c) *Kaşan* bolgár város (XI.); d) *Tubulgu-Tau* és más meg nem határozható városok (XI.). — *Solovjev E. T.*: Hol állott a régi *Kermančuk* bolgár város? (VII.). — *Jiznoskov I. A.*: *Suvar* bolgár város kerülete (XIII.). — *Gajnitdin Achmarov*: Kirándulás a régi *Suvar* város helyére (XI.). — *Dmitrijev A.*: Tatár hagyomány a régi *Bolgár* városról (VII.). — *Zolotnitskij N. I.*: Nyelvészeti észrevételek a *Bulgar*, *Bilär*, és *Morkvaš* nevekről (III.). — *Šestakov P. D.*: Megjegyzések ez értekezéshez (III.).

8. Tatár tárgyuak: *Pinjegin M. N.*: A kazáni tatárok lakodalmi szokásai (IX.). — *Katanov N. Th.*: A kazáni tatárok történeti énekei (XV.). — *U. a.*: Tatár tamgák (XIV.). — *Nasyrov A. K.*: Kazáni-tatár népköltési mutatóványok (XIII.). — *Ostroumov N. P.*: Tatár ramazán énekekek (XIV.).

— *Malov I. A.*: Tatár könyv a világ végéről (XIV.). || *Matvejev S. M.*: Az ufai kormányzóság keresztény tatárjainak lakodalmi szokásai (XIII.). — *U. a.*: Az ufai kormányzóság keresztény tatárjainak temetkezési szokásai és halotti torai (XV.). — *U. a.*: Orsóval való jövendölés az ufai keresztény tatároknál (XIV.). || *Moškov V. A.*: Adalékok a volga-kámai vidék nemzetiségeinek zenéjéhez: *b*) A nogaji és orenburgi tatárok dallamai (XII.). — *U. a.*: Nogaji ének (XIV.).

9. *Mišär* tárgyuak: *Malov E. A.*: Tudósítás a mišärekről: Szövegek és szójegyzék (IV.). — *Kazarinov V. A.*: A csisztopolji kerület mišär népéről (IV.). — *Magnitzkij V. K.*: Néhány adat a mišär néphez és lakóhelyeihez (XIII.).

10. *Kirgiz* tárgyuak: *Divajev A. A.*: A kirgiz néphit köréből. A samán (*baksŕ*) mint orvos és varázsló (XV.). — *U. a.*: Kirgiz mondák a rossz szellemek (*albastŕ, ŕin, div*) eredetéről (XIV.). — *U. a.*: Kirgiz monda a napról és csillagokról (XIV.). — *U. a.*: Régi kirgiz temetkezési szokások (XIV.). — *U. a.*: Kirgiz halottsirató énekek (XIV.). — *U. a.*: A hónapokhoz fűződő néphit a kirgizeknél (XIII.). — *Jidigin A. S.*: Turgaj-kirgiz ének (XIII.). — *Mallitzkij N. I.*: Kirgiz monda *Ak-tübä*-ről (XIV.). — *Aničkov J. V.*: Džan-chodža Nurmuchammedov kirgiz hős (XII.). — Apró közlések: Kirgiz temetkezési szokások (X.). — Kirgiz halotti tor: *as* (XI.). — *Aulja* kirgiz szent hely (XI.).

11. *Baskir* tárgyu: *Ignatjev R. G.* és *Vitebskij V. N.*: Szalavat Julajev kirgiz hős és énekes (XI.).

12. *Keleti tatár* tárgyuak: *Katanov N. Th.*: Keleti Turkesztán tatárjainak lakodalmi szokásai (XII.). — *U. a.*: A lusta imádkozók büntetése a khinai Turkesztán tatárjainál (XII.). — *U. a.*: Világteremtési monda a kacsinszki tatároknál (XII.). — *U. a.*: A 13 hónap szagaj neve (XIV.). — Szagaj dalok (XIV.). — *Katanov* és *Roganovič*: Szagaj és szerb mesék az ördögről és asszonyról (XIV.). — *Čupin P. O.*: Régi bányaművek az altáji kerületben (XI.). — *Pantusov N. N.*: Taranči találós mesék (XIV.). — *U. a.*: Taranči dalok és dallamaik (XIII.).

13. *Jakut* tárgyuak: *Kočnev D. A.*: Vázlatok a jakutok jog- és társadalmi viszonyai köréből a jakutok történetét és néphitét tárgyzó bevezetéssel (XV.). — *U. a.*: A jakutok temetkezési szokásai (XII.; I. ehhez még X.). — *Troščanskij V. F.*: Kérdések jegyzéke a jakutok ősi vallásához (XIV.). — *Bakaj N. N.*: Nők rablása, vétele és eladása a jakutszki kerületben a XVII. század első felében (XI.).

14. *Csuvas* tárgyuak: *Magnitzkij V. K.*: A jadrinszki kerület Sumatovo falujának csuvas népe (III.). — *U. a.*: A csuvas *jiriχ*-ek (fetisek; IX.).

— *U. a.*: Néprajzi és statisztikai adatok a kazáni kormányzóság csuvas népének házasságkötéséhez (X.). — *Arzamazov M. A.*: Mondai hagyományok a čeboksari kerület csuvas és tatár népénél (III.). — *Jurkin I. N.*: Csuvas dalok (XIII.). — *U. a.*: Csuvas nemzeti táncok (XIV.). — *Smolenskij A. V.*: Időjárásra vonatkozó babonák és jóslatok a csuvasoknál (XIII.). — *Archangelskij N. A.*: Egy csuvas „szent tó“ a jadrinszki kerületben (XIV.). — *Ivanov A.*: A csuvasok *S'úúéa* ünnepe s a mezőn való imádkozás esőért és jó termésért (XIV.).

15. *Kalmuk tárgyuak*: *Dubrova I. P.*: A stavropolszki kormányzóság kalmuk népének életviszonyai (történeti, jogi, gazdasági és társadalmi viszonyok rajza; XV.). — *Smirnov P.*: Észrevétel az astrachani kormányzóság kalmukjairól (III.). — *Kalmukok, burjátok, goldok, oročik temetkezési szokásai* (X.).

16. *Köztörökségre* vonatkozók: *Zasjedatjeljev N. I.*: A koronázás régi szertartása a török népeknél (XII.). — *Katanov N. Th.*: A török népek temetkezési szokásai a legrégebb időktől fogva mostanig (XII.). — *U. a.*: Török (azerbajdsán, ozman és szagaj) mesék a három testvéréről (XII.). — *U. a.*: Török mesék az állatok nyelvét értő emberről (XIV.). — *Poljakov P. A.*: Az izlám a törökök, mongolok, indusok és kínaiak közt (XII.). — *Bogoroditzkij V. A.*: A ló-hám neve az indo-európai és ural-altáji nyelvekben (XI.).

A XVI. kötet első füzetében foglal helyet *KATANOV N. Th.* értekezése az ufai kormányzóság belebejevi kerületében lakó *baskirok és keresztény tatárok népies orvosszereiről*. E munkáról már volt röviden szó folyóiratunkban (l. X: 323. l.); kiegészítjük az ottani közléseket a következőkkel. Baskir fölfogás szerint *nem szabad este a földre esni*, mert ilyenkor a házi, vagy udvari manó ül az emberre s ettől az megbetegedik. Valamely halott eltemetése után *nem jó a temetőbe menni*; mert ilyenkor ott működik a boszorkány a kevésbé jámbor emberek lelkeit égetve. Kinek felesége viselő *ne nézzen naplenyugta után a tükörbe*; mert gyermeke süketnek, némának, vagy kórosnak születik. *Szemfájást* teafőzettel, *köhögést* borsos itallal, vagy étellel gyógyítanak. *Főfájás* ellen a molla egy *imádsággal telírt papírost ad*, melyet a fejre kötnek, miután a beteg az imádságot elolvasta s reá oldalt egyet köpött és fűtt. *A hideglelés tisztátlan szellem műve*, melyet úgy lehet kihajtani, hogy az alvó beteget hirtelen leöntik hideg vízzel. Egy másik mód erre, hogy *a beteg ha férfi, nőbábót, ha nő, férfibábót készít* s ezt néhány napig az ingéhez kötve hordja, míg a tisztátlan szellem elfogadván a bábót a beteg ember helyett, ebbe költözik. Ekkor a bábót eldobják s a beteg bajából kigyógyul. Használ az inghez kötött *denevérszárny* is, melytől a szellem meg-

ijed. — A keresztény tatároknál, ha több gyermek elhalálózása után új születik, az újszülöttet a bába az ablakba teszi s eladja az atyjának, ki érte 3—5 kopékát fizet s ezzel megváltja az öldöklő szellemtől. A villám istennek nyila, melylyel a fákba és ebekbe rejtőző tisztátlan szellemet üldözi: ezért nem jó vihar idején fa alatt, vagy eb mellett állani. Naplenyugta után a vízi szellem kijön a partra hosszú sárga haját fésülni: ezért nem jó ilyenkor a folyóhoz menni, mert hideglelés lehet a következménye. A szembetegség a kigyókirály műve, ezért kigyóbőrrel gyógyítják. A torokgyök és difteritisz a békakirály műve s ráolvasással gyógyítják, melyben a békát emlegetik. A szerző nagymennyiségű tatár nyelvű ráolvasást gyűjtött egybe, melyet kiadni szándékozik. Rendkívül el vannak terjedve a tatárok közt a betegséggyógyító talizmánok, melyekre imádságok s misztikus betűsoportok vannak nyomtatva. Egy kazáni nyomdában 1898-ban egyszerre 50.000 példányt állítottak ki ily fajta talizmánokból. Forgalomban van a mollák közt a 980—1036 közt élt Abu-Ali-Hussein Ibn-Sina, az európai Avicenna híres orvosi könyve is, melynek tatár fordítása legutóbb 1895-ben jelent meg.

A samán mesterség iránt érdeklődők számára kiválóan tanulságos ALEKTOROV A. E. közleménye *Szűjmen-baj* kirgiz bakszà-ról (a turgaji kerületből). A szerzőnek alkalmá volt e híres varázslóval személyesen megismerkedni, ki a következőkép adta elő hivatásának történetét. „Nagyapám, nagyanyám s szintűgy apám, meg anyám is már bakszà-k voltak. Midőn atyám meghalt a dzsinek (szellemelek) idősbik bátyámat választották uroknak, de ő nem akarta e tisztséget elfogadni, miért is életével lakolt: a téli jurta mögött egyszer csak megfojtva találták. A második bátyám szintén nem akarta elvállalni a bakszà hivatalát. Egyszer lován űgetve csak fölkiált: „dzsin-ek, dzsin-ek!” A ló megiramodott, neki a pusztának, a bátyám ráesett egy fatuskóra s összeütötte a fejét. Akkor harminc éves voltam s már feledni kezdtem a dzsinek történetét, midőn egyszer mi történik velem? Este felé elindulok a nádasba, hogy a tevéket keressem, hát látom, hogy egy oldalról egy sereg molla jön nagy fehér turbánokkal, más oldalról meg valami hadsereg. Iszonyúan megijedtem s elvesztettem eszméletemet. Midőn fölocsudtam, régen elmúlt az éjféli. Reszketve s nagy főfájással mentem haza, lefeküdtem a sátorban, hát csak hallom, hogy a dzsinek gyülekeznek s így szólnak: „Mi Szűjmen-bajt urunkul választjuk, hadd gyógyítsa a betegeket s űzze ki az emberekből a tisztátlan szellemekeket. Hallod-e Szűjmen-baj, mit beszélünk? Eredj s gyógyitgass!” Ezzel egyidejűleg megszólalt magától az őseimtől örökölt koboz a falon s lejött a falról hozzám. Én kezembe vettem s immár 30 év óta el nem váltam tőle. Atyámnak mind a dzsinjei nekem vannak alárendelve. *Jeszdavlet* a fő és legokosabb dzsin; ő megzavarodott s örült emberekből

hajtja ki a tisztátlan szellemeket. *Jergobenj* a második dzsin, ő szürke hóka lován, melynek föl van kötve a farka, száz és ezer versztre képes egy pillanat alatt eljutni. Megtudja mondani, ki és mikor érkezik hozzánk, ki lesz szerencsés, ki szerencsétlen. A betegségek úgy villannak benne, mint a gyorsan forgatott tükör fénye. *Akmaral*, a harmadik dzsin, ki szintén eszeveszettekreveti magát. Midőn nagy küzdelem után győzheti le ellenfelét, a beteg sírni, rimánkodni kezd s arcát karmolja azt kiabálva, hogy atyjától (a sátántól) s testvéreitől kell megválnia. Egyszer egy ilyen gyógyítás alá fogott beteg szememre vetette, hogy sokáig tart a gyógyítás s mégsem használ. Erre azt feleltem, van még nekem egy dzsinem, de az Törökországban él. Adjatok élém három pohár teát. Kiittam mind a hármat s erre reszketni kezdtem. Hirtelen berepült *Közbembet* embereivel. Most kezdődött csak az igazi dulakodás, a sátán a betegben s a dzsinek én bennem. A beteg egyszer csak levetette ingét s gatyáját s kidobálva a sátor füstlyukán elkiáltotta magát: „Elment a betegség a ruhával!” *Közbembet*-nek óriási az ereje, de nincs annyi esze, mint *Jeszdavlet*-nek. Kék szekerén repül a magasságban, harminc szolgálja van. *Teljsari* asszony az ötödik dzsinem a hughyólyag-betegségeit gyógyítja. *Kempir* a hatodik dzsinem 90 éves vénasszony, 90 báránybőrből varrt subát hord: egyik ajka az égig, másik a földig ér: köszvényt s hülést gyógyít. *Keržilan* kigyó szintén egyik dzsinem; asszonyok hasfájását gyógyítja. A száján vagy orrán megy be a betegnek s belein keresztül jön ki. *Jersari*, *Manat*, *Apat*, *Kirgî* s mások apró dzsinek. Mind e dzsinek porcogóval s száraz inakkal élnek. Délben a temetőben, este és reggel a folyók környékén, éjjel az aul-ban tartózkodnak. Az asszonyokat különösen szeretik; azért félnek a kirgiz asszonyok este és reggel a folyóhoz menni. Egyszer valaki *Jeszdavlet*-ot meg akarta tőlem vásárolni egy lovon s kaftánon; de én nem adtam oda; mert bizonyosan elpusztította volna vagy a karomat, vagy a lábamat, vagy legalább egyik ujjamat, ha ok nélkül túladtam volna rajta“.

Hogy miként idézi Szüjmen-baj a dzsineket, annak szintén szemtanuja volt a szerző. Előveszi kobzát — egy lószőr-húros szerszámot, melynek csészealakban vajt üregét dobhártya fűdi — s miközben pengeti, énekével ép úgy, mint a szibériai samánok az istenhez s őseihez fordul, hogy legyenek segedelmére a dzsinek idézésében. Mind hangosabb s lelkesebb lesz az ének s játék, egyszer csak rémes hangon elordítja magát a baksza: *Tek-gau!* („Vigyázz!“) Megjelent *Jergobenj*. Mint eszeveszett ugrik föl emberünk, eldobja a kobzát s elkezd ostorával futni nézői körében. Egyik erős csapás a másik után éri hátát, kezével hátához kapdos; mégsem magát üti, hanem dzsinjét, ki békében nem hagyja. Majd lassúbbá válik futása, körülnéz meg-rémült szemlélőin, félelmetes arefintorításokat vág s valakit fenyeget az ostor-

ral. Újból a kobozhoz fog s hallatja idéző kiáltásait. Megint fölugrik, a kobozzal homlokát veri, azután a vonóval csapdossa magát, végre szédülni kezd, szájából hab tör elő s eszméletlenül rogyik össze. E mutatványok után Szüjmen-baj még az nap este izzó vasat nyalt s meztelen lábbal vörösré tüzesített köveken lépdelt. Másnap egy gyógyítási műveletében ugyane smán marokszámra tömkölte szájába a tüt s törrel bökdöste magát.

Egy harmadik érdekes néprajzi közleménye ugyane füzetnek, melyben KATANOV N. Th. *Mózes csodatevő botját* illetőleg ujur, ozmanli, perzsa, csagatáj és talmudi mondákat állít össze. Egy 1310-ben írt ujur könyv szerint a botot Ádámól Sujeb (= Jethró) örökölte, ki azt vejenek, Mózesnek ajándékozta. Ez a bot a következő csodaerőkkel volt felruházva: 1. Néglábú fekete kigyóvá változhatott; 2. gyümölestermő fává változhatott, mely gyümölcsökből Mózes annyit ehetett, a mennyit csak akart; 3. a botnak végén két ág volt, melyeknek egyikéből cukor, másikából méz folyt; 4. ha Mózes elfáradt a bot lóvá változott s gazdája lovagolhatott rajta; 5. ha eltévedt az úton, ez a bot megmutatta a helyes irányt; 6. ha Mózeshez ellenség közelített, a bot előtte nagy fekete kigyóvá változott hosszú sörénnyel, vörös szemekkel és villámszerű tüzet okádó nyitott szájjal; 7. szükség szerint, a bot köveket és fákat nyelt el; 8. Mózes kezében a botból vált kigyó egyszerű pálcává változott. Más változatok kiemelik, hogy Mózes botja éjjel úgy fénylett, mint a nap, hogy gazdájának úti holmiját hordozta, ételt, italt szerzett, szükség esetén ladikká, hiddá, vödörré változott stb.

E füzetnek bennünket érdeklő többi közleményei közül megemlítjük röviden. ROGANOVICS I. P. *két szerb meséjét* (a férjét kinzó kíváncsi asszonyról s az ördögöt rászedő ravasz asszonyról), melyekhez a jegyzetekben KATANOV párhuzamokat idéz a keleti török mesék anyagából: továbbá *Dosz-Chodzsa kirgiz dicsőítő énekét* Kanisar Kasymov szultánról, melyet NESZTEROV A. D. jegyzett föl s a szóban forgó népének 1846-ban szerzett azon alkalommal, midőn az orosz hatalom urát végkép kiszorította ősi vándortelepeiről, a Turgaj folyó vidékéről. Nagyszámú ismertetés orosz és külföldi kiadványokról egészíti ki a kiváló gonddal szerkesztett s tanulságos füzet tartalmát.

Munkácsi Bernát.

*

Hársing István: *A tündérvilág rajzolása a magyar népmesékben.* Kolozsvárt, 1931. 32 kis 8-adr. I.

Könyved, folyékony nyelven írt csinos kis dolgozat, a melynek csak az az egy hibája, hogy minden megkülönböztetés nélkül szólaltatja meg a legkülönbözlőbb rendű népmesei feljegyzéseket. Kritikai rostának, az igazi és a feldolgozott néphagyomány közötti éles különböztetésnek az egészben semmi nyoma. Teljesen a régi csapáson halad, mintha hírét sem hallotta volna a még, úgy látszik, igen fiatal

szerző (kegyesr. tanárjelölt) annak, hogy a nép hagyományait tudományosan elemző irodalom is van a világon. Ki ebben a nagyobb hibás: ő-e, vagy azok, a kik őt erről elmulasztották felvilágosítani, azt hagyjuk ezúttal eldöntetlen.

De hogy egész kis értekezése során egyetlen egyszer sem idézi KRIZA „Vadrózsák“ cz. gyűjteményét, ARANY László népmeséit és a Nyelvtörvényben közölt dús anyagot; hogy KÁLMÁNY Lajos jeles feljegyzésű alföldi meséiről és PINTÉR Sándor érdemes értekezéséről sem emlékszik meg, valamint hogy az ennek kapcsán közölt tizenhárom és a többi (Pap- és Istváni-féle) palóc meséről is mélységesen hallgat, azt már mégis csak meg kell rónunk. Annál bővebben merit az „in usum Delphini“ készült mesés könyvekből, köztük még az olyanokból is, a melyek, mint a Móka bácsi különben igen jóízű meséi, bevallottan idegen eredetűeket is tartalmaznak. Mindez annak a tájékozatlanságnak a jele, a mely a mesevizsgálat elemi feltételeit és követelményeit illetőleg a szerzőnél épen olyan nagy, mint az e nemű régiebb dolgozatok legtöbbszörében.

A tárgy csoportosítása különben elég tetszetős, a jellemzés a felhasznált forrásokhoz képest híneke mondható. Csak hogy más népek meseirodalmára egyáltalán nem terjeszkedvén ki, a szerző a magyar nép sajátjának tüntet fel sok olyast is, a mi pedig közös kincse a legtöbb nép meséinek.

De ha másért nem, a tárgy iránti meleg szeretetért és azért a szorgalomért, a melylyel a keze ügyébe eső mesegyűjteményeket átkutatta, elismerést és buzdítást érdemel a szerző, a kitől, ha kissé tájékozódik a folklore kriteriumai felől, még ennél sikerültebb és szakszerűbb dolgot is várhatunk. — a.

*

Láng Mihály: *A munkaszeretetre való nevelés módja* (3-12 éves magyar gyermekek kézimunkáinak gyűjteménye.)

A szóban levő munka, mint címe is jelzi, azon módokat tárgyalja, melyekkel a gyermekek a népiskolai nevelés s tanítás keretében önmunkásságra nevelhetők. Sorra veszi a népiskola azon tárgyait, melyekbe a munkára nevelés természetes módjai beilleszthetők s melyek útján a tanító a gyermeket cselekvésre készítheti, munkára szoktathatja. Azután általánosságban a munkára való nevelés törvényeit ismerteti.

Minket a könyv II. (gyakorlati) részének a gyermekek játékeszközeiről, házi s gazdasági eszközökről s egyes tárgyak és munkákról szóló fejezetei érdekelnek, melyekhez — külön lapokon — rajzok is vannak mellékelve. E rajzok a szerző gyűjteményében levő szép számú gyermekjáték-eszközöket, továbbá: homokrajzokat, kavics-, föld-, agyag-, papir- és szalmamunkákat ábrázolják. Szorosabb értelemben vett játékeszköz mintegy 170 van Láng gyűjteményében. Ezek közül egy rész többféle mintában, változatban. Van pl. hatféle puska, ötféle ostor, négyféle vizipuska, tízféle lapát, tizenegyféle kalapács: továbbá négy-ötféle változatban: bűgök, gereblyék, létrák, balták, villák, stb. E tárgyakat Láng le is írta s jelezte a helyet, hol azokat gyűjtötte. Láng gyűjteményét 12, magyar nép lakta vármegyéből hordta össze, mint könyvében egy helyen írja, nyolc heti tanulmányútja alatt. Ennyi idő alatt egyetlen egy megyéből sem lehet minden gyermekjátékszer példányait megszerezni, hát 12 megyéből! Gyűjtés közben úgy látszik több könnyen megszerezhető játékszer ki is kerülte figyelmét. Bölcsőből, babából csak

egy példányt mutat be, pedig hányat lehet akárhol is ilyenekből gyűjteni. Bincék, bűgök, hegedűkből is sok változatra akadni. Ökör-minták kukorica-szárból s másféle anyagból is sokféle van, a mik itt oly szegényesen vannak képviselve. Lószőrön táncoló alakok, különböző bogyókból s vesszőből font játékszerekből pedig egy sincs képviselve. A rajzok egy részét tökéletesebbnek szeretnők látni. Nézetem szerint Lángnak a szóban levő könyv kiadásával várni kellett volna addig, míg a gyűjtési körébe vett vidékekről a gyermekjátékszerek mindegyikéből legalább az alaptípusokat megszerezheti, a mi a néptanítók útján, ha őket hirlapilag fölhívja, nem lett volna nehéz.

Láng gyűjteménye hiányosságában is nagyon érdekes és értékes; kívánatos, hogy azt mielőbb egészítse ki. Kiss Áron jeles pedagógus összegyűjtötte s kiadta a magyar gyermekjátékokat, legyen Láng Mihály az a másik pedagógus, ki hozzá a magyar gyermekjátékszereket gyűjti egybe. Ily lelkes, nagy buzgalmú embernek, ha komolyan akarja, sikerülni fog.

Gönczi Ferencz.

*

Néprajzi könyvészet 1900-ból.¹

a) Magyarországi.

Abrányi Kornél id. A Rákóczy-nóta és induló. Székesfehérvár és vidéke. 78. száma.

Az Athenaeum mesekönyvtára Budapest, 1900. Athenaeum. (8-r.) Egy kötet 1 kor. — XVI. köt. *Benedek Elek.* Bohókás mesék (85 l.). — XVII. köt. *U. a.* Világszép mesék (101 l.). — XVIII. köt. *U. a.* Tündérmesék (97 l.). — XIX. köt. *U. a.* Óriások és törpék (90 l.). — XX. köt. *U. a.* A tatárjárás mondái és egyéb mesék (100 l.).

Balassa József. A magyar zsidóság néprajza. Magy.-Zsidó Szemle 8—10. l.

Benedek Elek. A magyar nép multja és jelene. II. kötet. A bölesőtől a sírig. Budapest, Athenaeum (4-r. 463 l.). 16 kor.

Ben-Eliezer. Saphir kiadatlan bohózata: Der falsche Kaschtan. Magy.-Zsidó Szemle 328—341. l.

Berecz Károly ifj. Ős embernyomok a kis-azari hegyek lábainál. Adalék. Zemplén-vm. tört. 5. sz.

Berényi Imre. Hrussó vára és a zsványtorony regéje. Bars 6. sz.

Berzeviczy Elek. Sárosmegyei népviselet. Eperjesi Lapok 23—25. sz.

Boér Miklós. A Szilágyság népeiről. Hazánk 78. sz.

Boér Miklós. A Szilágyság etnografiai vázlat. Magy. Állam 16. sz.

Bodnár Zsigmond. A népfajok sorsa és más kérdések. Budapest, Eggenberger. (8-r. 224 l.) 3 kor.

Bognár Teofil. Adatok a mesék vándorlásának történetéhez. Philol. Közl. 30—32. l.

Budapest in Wort und Bild. Herausgegeben v. Osk. v. Krücken. 1—4. Lfr. Berlin, Verlagsgesellsch. à 2 Mk.

¹ Az „Ethnographia” közleményei e jegyzékbe nincsenek fölvéve.

Bünker J. R. Das siebenbürgisch-sächsische Bauernhaus. *Ism. dr. Semayer Vilibáld.* Ethnogr. Mellékl. 19—26. 1.

C—a. Bácskai babonák. Bács-Bodroghm. tört. társ. Évk. 112—115. 1.

Cserna Jácint A csángók és szokásaik. Szentés és vid. 71. sz.

Csikós István. A babona a palotákban Székely Nemzet 79. sz.

Csulak Lajos. Richtag. Szász népszokás. Erdély népei. (Erdély) 9. 1.

Czirbusz Géza, dr. Az avasság és népe. Földr. Közlem. 225—243. 1.

Czirbusz Géza, dr. A Dunántúl alakulása. Zala 21. sz.

D. Zs. A szombatos nő. Magy.-Zsidó Szemle 25—26. sz.

Dalotti Ódön. Alföldünk népének jellemzése. Pozsonyi főreálisk. értes. 9—22. 1.

Deák Idus. A Vágvidék mondaköre. Nyitramegyei Közl. 26., 32. sz.

Déri Gyula. Magyar tánczokról. Magyarorsz. 23. sz. és Nemz. Szemle 2. sz.

Egészség, betegség a magyar közmondásokban. Buda és vid. 15. sz.

Eteivári Alajos. Helyneveinkről. Földr. Közlem. 243—252. 1.

F. Igrice és igricek. Balatonvidék 8. sz.

Fejér (Haralyi) Ignác. Népbabonák. Magyar Állam 54—55. sz.

A felvidéki tót népről. Felvidéki Híradó 37. s köv. sz.

Felsmann József. Középkori német orvosi könyv a nemzeti múzeum könyvtárában. Philol. Közl. 532—545. 1.

Fuchs, Karl. Magyarische Grabpfähle. Mittheil. d. Anthrop. Ges. Wien. 149—151. 1.

Fülöp, coburg-góthai herceg. Garamvölgyi népszokások. Budapesti Napló 44. szám.

Gaal Mózes. Hún és magyar mondák. Budapest, Franklin-T. (8-r. 224 l.) 2 kor. 50 fill. *Ism. b. j. Magy. Kritika.* III. évf. 10. sz. — Csengeri János. *Magy. Paedag.* 327. 1.

H. Gabnay Ferenc. A böleső. Term. Tud. Közl. 62—86. 1. — *Ism. B. Zs.* U. o. *Ethnogr.* 141. 1.

H. Gabnay F. A játék-haba. U. o. 377—395. 1. — *Ism. B. Zs.* U. o. *Mellékl.* 143 l.

Gallovich Jenő dr. A cigányok. Alkotmány 7. sz.

Giesswein S. Hogyan beszéltek eleink. *Kath. Szemle.* — *Reflexiók dr. Giesswein Sándor úrnak „Hogyan beszéltek elemk“ c. cikkére.* *Religio* II. félév 45., 46. sz. — *Giesswein S. válasza.* U. o. 48. sz.

Goll János. Magyar nemzeti lant. 200 régi magyar népdal férfi négyesben. 1., 2. füz. 3. kiad. Budapest, Kókai L. (8-r. IV, 91, III, 98 l.) à 2 kor.

Grimm Testvérek. Gyermekekmesék. Fordította Halász Ignác. Budapest, Athenaeum. (8-r. 321 l.) 1 frt 50 kr.

György Endre. A moldvai csángókról. *Vasárn. Ujs.* 43. sz.

H—i, L. Friedrich Uhl über Ungarn. *P. Lloyd* 130. reg. sz.

A hajdú név eredete. *Vasárn. Ujs.* 38. sz.

A halászat történetéből. *Vasárn. Ujs.* 21. sz.

Összeállította: *Hellebrant Árpád.*

(Folyt. köv.)

KISEBB KÖZLÉSEK.

Száldob. NAGY GÉZA (Ethnographia V:206.) s újabban SEBESTYÉN GYULA (u. i. XI: 437.) foglalkoznak e szóval, melynek néprajzi jelentőséget ad az a körülmény, hogy szerzőink magyarázata szerint valami régi, katonai dobfajtát jelentett, a mint t. i. az erdélyi három nemzet közönségének általános fölkelésére vonatkozó s állítólag Mátyás királytól 1463-ban meg erősített szabályzat következő pontjából gondolható: „Dum tamen necessitas tumultum excitare cogit, Capitanei Sedium cunctarum *tympanis* et *Zaldobonibus*, atque accensis struibus lignorum in sciundis locis Tűzhalom vocatis conclamationem faciant, et qui ad haec non concurrat, caput amittat“ (Szabó Kár.: Székely Oklevéltár I: 198.). Így, t. i. „dob“-nak értelmezte a jelen oklevélbeli adatot már JERNEY, ki a „Magyar Nyelvkincsek“-ben (123. l.) a *Száldobágy* (1216-iki oklevélben: *Scaldubag*, 1236-iban *Zaldubag*) helységnév magyarázata kapcsán hivatkozik rája ama megjegyzéssel, hogy „a *száldobok* póznákról függő deszkák verésével állítottak elő, mint mai nap huszárainknál is divatos.“ Czuczor-Fogarasi szótárában is megvan: „*száldob* (szál-dob) egymás mellé vert két karóról lelógó deszka, melyen a helységekben elszállásolt lovas katonáknak abrakolására *dobolnak*“; de tekintve, hogy e szótár rendes szokása ellenére, itt nem közli a helyet, hol a tárgyalt tájszót alkalmazzák s másrészt, hogy újabb forrásokban (pl. a Nysz.-ban és Msz.-ban) sem találjuk sehol annak igazolását, hogy a leirt s több vidéken ma is nagypénteki kelepelőnek használt készséget „száldob“-nak neveznék, azt kell hinnünk, hogy CzF. tudomása a szó ily értelméről pusztán JERNEY magyarázatán alapul. Azonban nagy okunk van kételkedni ennek helyességében. Mint t. i. SZAMOTA kimutatta (NyK. 25: 153.), az oklevelek *zaldob* szava határozottan „hársfát“ jelent, tehát nem a *dob* szót tartalmazza. Ime mindenkit meggyőző adatai: „Sub *quadam arbore Tiliæ* vulgariter *Zaldob* vocata“ (1391-iki oklevélben), „Peruenissent ad *quandam arborem Tiliæ* wlgó *Zaldob* vocatam“ (1430-iki okl.-ben); erdőnevek: „Ad *quandam Siluam Malezaldoba* nominatam“ (u. o.), „*Quandam Silvam Zaldoboszeg* vocatam“ (1498-iki okl.-ben), „*Siluam suam Zaldobos* vocatam“ (1533-iki okl.-ben). Nyilvánvaló különösen az utóbbi idézetekből, hogy a *Száldobágy* és *Száldobos* helységnevek ezen „hársfát“ jelentő *száldob* szóból vannak képezve, úgy mint *Szilágy* és *Szilás* a *szil*-fa szóból, vagy mint a régi *Hassagh*, *Nyaragh*, *Almag* (olv. *Hásságy* = *Hárságy*; *Nyárágy*; *Almágy*) a *hárs*-, *nyár*-fa, *alma* nevéből (v. ö. még: *Fűzegy*, *Egregy*, *Szilvágy* hely- és folyóneveket); nincs tehát semmi közük a *dob* szóhoz, a mint ezt

N. G. és S. Gy. is vélik. Fenmaradt a „hársfa“ régi *száldob* neve a moldvai csángó *száldop-fa* (v. ö. a *Száldobos* helynév régi *Zaldopos* írását) és székely *száldok-*, *szádok-*, *zádok-*, *zádog-*, *zódog-fa* változatokban ($b > g$ s ebből k a *-fa* szókezdőjéhez való assimilatio következtében), s nevezetes, hogy két tájszó-közlő is ad jelentést a szádok-kürt-ről, mely „hársfa kérgéből csavart hosszú pásztorkürt“ (MTSz.). Vajjon nem ily „kürről“ intézkednek a már megemlített „dob“ mellett a fent idézett oklevélbeli: *tympanis* et *Zaldobonibus* szavak? HERMAN OTTÓ bemutatott ily erdélyi nagy pásztorkürtöket, melyeknek hatalmas, mondhatni rémes hangja sokkal alkalmasabb harci riadónak, mint a szelid deszkakepelés. Mindenesetre igazolandó, hogy a JERNEY-től leirt készséget csakugyan nevezik-e valahol *száldob*-nak.

Munkácsi Bernút.

*

A székely „Csik“ helynevek. SEBESTYÉN GYULA „A székelyek neve és eredete“ című becses értekezésében (74. l.) ama nézetének ad kifejezést, hogy „az áttelepült népség *határerődítési* műveleteinek emlékét a székelyföldi *Csik* helynevek sokasága örzi“. Meglepően egybehangzó e felfogással, hogy a volgai tatárban *čik* épen „határ, határvidék“ értelmű („граница, предѣлъ“, OSTROUMOV: 227.; BÁLINT-nál is: *čik* „szél, határ“: *basju čige* „szántóföld határa“) s hogy szabályos hangváltozással ugyane szónak megfelelője a kirgiz *šik* (BUDAGOV I: 507.), *šek* (KATARINSKIJ) „határ, határvidék, vég“. Megjegyzendő, hogy a Székelyföldön sok a török hangzású hely- és folyónév, minők pl. a „fluvius *Kükül*“ (= *Küküllő*) = oláh-szláv *Tirnava* („Dorn-bach“; l. HUNVALVY: Magyarország. Ethnogr. 384.) = kún *kükül* (írva: *kukel*) „unkraut“ (RADLOFF), mongol *kügül* „schleedorn“ stb. (l. NyK. 21: 120.); *Uzon*: v. ö. török *uzun* „hosszú“ (t. i. „Hosszú-falu“); *Bocsok*: v. ö. tör. *bučuk* „fél“. *Baksa-falva*: v. ö. csagataj *baxši*, *bakši* „tiszt“ (méltóság-jelzés), türkmén *baxši* „hegedős, népdalnok“ (v. ö. *Gyula* helyn., *Hegedüs* személyn., v. *Reg-telek*); *Boz*: v. ö. tör. *buz* „kemény föld“ stb. Az ilyenek rendszeres kutatása lehetőleg nyelvtörténeti és topographiai alapon sok világot deríthetne ethnológiánk kérdéseire.

Munkácsi Bernút.

*

Az első magyar nyelvű ítélet boszorkány-pörben. KOMÁROMY Andor az Erdélyi Múzeum-Egyesületnek e hónap 10-én Kolozsvárt tartott ülésén érdekes felolvasást tartott a kolozsvári boszorkány-pörökről, melyről a B. H. ez idei 72. száma a következőket jelenti: Kolozsvárt is egész sereg boszorkányt égettek (a mai Nádas-téren) a 16—18-ik századokban. A boszorkányokat néha forró szurokkal bírták vallomásra, de általában a tanuvallomás alapján ítélték el, hacsak ő maga és két kezeze tisztító esküt nem tett a vádlott ártatlanságáról. A kolozsvári városi levéltárban fönmaradt egy megégetett szerencsétlen asszony ítélete is 1584-ből.

Ez az ítélet a felolvasó véleménye szerint a *legrégibb magyar nyelvű ítélet boszorkány-pörben*. Az ítéletet Kolozsvár szenátorai Szabó Kató ellen hozták s így hangzik :

1584 die 15 Maii Domini Senatores déliberarunt. Miért hogy egyik valló azt mondja hite után: hogy sokszor hallotta Szabo Katótól hogy ő reá az anyjáról maradt volna halála után az Boszorkányság és attól az boszorkányságot megtanulta, mely vallása tantum facit hogy boszorkánynak mondja magát. Ez vallásához hogy ő olyan személy volna ilyen dolgai accedálnak és erősítik tudományáról való vallását hogy a Fazekasnót megfenyegette hogy esontorkájából kiragadja nyelvét. addig nem nyugszik, mely az szegény asszonyon meg is történt; megvallja azt is Nyíró Mártonné miképpen Vasárnap megfenyegette szolgáló leányát és másnap virradolag megveszett a lába; hallják azt is miképpen azt mondta maga felől hogyha ő neki fizetnének avagy felölle háládatlanok nem lesznek tehát tudományával Urat szerzene neki, és ha jura távol volna tőlle meghozhatná; constál az is hogy a posztó csomolékot ő maga mutatta meg az istállóba kiből gyanúság vagyon hozzá hogy ő tette oda is, másnak nyavalyájára. Vannak egyes jámbor keresztények tudománya ellen való bíbájossági is mint hamvazott, sózott. Ij által bujtatott; segít az is hogy egy asszonynak harmadnapra profétálta hogy megbánnya azt hogy nem engedett valami fát neki és harmadnap mulva meg esett rajta a nyavalya. Vannak sok egyéb bizonyságok is kik lelki gondolatjokkal nem tudnak egyébre vetni nyomorúságokban hanem ezen Szabó Katóra. Azért holott keresztény emberhöz ez féle bíbájosság nem illendő, Sőt az Uristen ez féle emberekre kik ilyen életben élnének büntetést és tilalmat vetett: Tetszik a törvénynek hogy elsöben megkénoztassék ez Szabó Kató és annak utána halált szenvedjen. —

A kínzást forró szurokkal végezték, cigány keze által, valamint a máglyát is cigányok gyújtották meg. Egy fönmaradt számadás szerint Kolozsvár városának egy ilyen boszorkány megégetése mai érték szerint mintegy ötven forintjába került.

TÁRSULATI ÜGYEK.

Jegyzőkönyvi kivonat

a Magyar Néprajzi Társaságnak 1901 február 20-án d. u. 5 órakor a M. Tudományos Akadémia üléstermében tartott felolvasó és rendes vál. üléséről.

Jelen vannak: *Szalay* Imre elnök, *György* Aladár és *Munkácsi* Bernát dr. alelnökök. *Sebestyén* Gyula dr. főtítká, *Feichtinger* Győző pénztáros, *Bátky* Zsigmond dr. könyvtáros: *Balásy* Dénes, *Gönczi* Ferencz, *Huszka* József, *Katonai* Lajos dr., *Kúnos* Ignác dr., *Mader* Béla. *Patrubány* Lukács, *Semayer* Vilibáld dr., *Tolnai* Vilmos dr., *Zolnai* Gyula dr. választmányi tagok és *Pápay* József vál. tag, mint jegyző.

1. Elnök a felolvasó ülést megnyitja és felkéri *Sebestyén* Gyula dr.-t, hogy a győr-szabadhegyi lucaszéket mutassa be. — Elnök előterjesztésére *Zechmeister* Károly győri polgármesternek jegyzőkönyvi köszönetet mond a választmány, hogy ezt a becses néprajzi tárgyat a M. Nemzeti Múzeum néprajzi osztályának átengedni szives volt. — Következik *Semayer* Vilibáld dr. felolvasása: „Bánffy-Hunyad lakos-

ságának somatológiájáról“. Majd *Rubinyi* Mózes vendég értekezik „A moldvai csángók multjáról és jelenéről“.

A felolvasó ülést zárt választmányi ülés követi.

2. *Elnök* az ülést megnyitja és a mai ülés jegyzőkönyvének hitelesítésére *Balásy* Dénes és *Tolnai* Vilmos dr. vál. tagokat kéri fel.

3. Az előző ülés jegyzőkönyve felolvastatván, hitelesítettik.

4. *Főtítkár* mielőtt a mai ülésre vonatkozó jelentéseit a választmány elé terjesztené, mintegy pótlásképen a mult ülésen említett szerkesztői jegyzékváltáshoz, utólagosan jelenti, a) hogy *Munkácsi* Bernát dr. alelnöki állásáról lemondott, de e lemondást az elnökség a fölmerült félreértések helyreigazításával visszavonatta. — Örvendetes tudomásul szolgál. — b) Jelenti, hogy a Herrmann-féle könyvtár ügyében, minthogy Herrmann Antal dr. jelenleg vidéken tartózkodik, nem intézkedhettek. — Tudomásul szolgál. — c) Jelenti, hogy a *budai könyvtár* a társaság kiadványaiból főlöszleges példányokat kér. — A társ. ilyenekkel nem rendelkezik. — d) Jelenti, hogy *Kurz* Sámuel vál. tag betegeskedésére való tekintettel lemond választmányi tagságáról. — A választmány azon reményének ad kifejezést, hogy *Kurz* S. egészsége csakhamar helyre fog állani s nem fogadja el a lemondást. — e) A főtítkár három tiszteletpéldányt kér: *Kereszty* István múzeumi tiszttviselőnek, az *Ethnographia* jelenlegi zenei szakértőjének; *Zilahi Kiss* Bélának, a Budapesti Hirlap tudomány-rovata referensének, továbbá a *vallás- és közoktatási miniszterium elnöki osztálya* számára. — Megadatik. — f) Végül előterjeszti a jövő hónapban tartandó közgyűlés tárgysorozatát. — Tudomásul szolgál.

5. *Pénztáros* a) új tagokat jelent: *Kovács Aladár* (aj. *Bátky* Zs.); *Koch Károly* (aj. u. a.); *Lampérth Géza* dr., orsz. levéltári fogalmazó, Budapest (aj. *Pápay József*); *Grünn Albert* dr., M. N. Múzeum (aj. u. a.); *Révai Sándor* dr. (aj. *Sebestyén* Gy.); *Révész Géza*, ügyvédjelölt (aj. u. a.); *Hársing István* tanárjelölt (aj. *Zolnai* Gy.); *Állami polgári fiúiskola*, Modor (aj. *Feichtinger* Gy.); *Vörös Balduin*, gymn. tanár, Kőszeg (aj. u. a.) *M. kir. áll. tanítónőképző-intézet*, Szepes-Igló (aj. u. a.). — Megválasztatnak, — b) Új előfizetők: *Ranschburg* Gusztáv, könyvkereskedő, Budapest; A deési főgymnasium; A csikszeredai felső népiskola; Esztergomi szent Benedek-r. székház; Erzsébetvárosi főgymnasium; Halasi főgymnasium; Győri állami főreáliskola; Kapuvári polgári iskola; Kismartoni áll. pog. iskola; Kolozsvári egyházkerület; *Komoróczy* Miklós; *Lázár* Gerő; *Medveczky* Károly; Nagyváradai orthodox zsidóiskola; Pápai szent Benedek-rend; Rákospalotai javítóintézet; *Sarkady* Lajos; Szentesi áll. főgymn. — c) Kilépett: Magyar-Csanád község.

B RUCHSTEINER ÉS TÁRSA

UDVARI SZÁLLÍTÓI CZIME-
REK MINDEN KIVITELBEN.
CZÉGTÁBLÁK ÜVEGBŐL,
FÁBÓL, BÁDOGBÓL ÉS
AMERIKAI BŐRBŐL JUTÁ-
NYOSAN ÉS DÍSZESEN
KÉSZÍTETNEK.

czímtábla-
gyár

BUDAPEST, VI.,
Podmaniczky-utca
45. szám

—*—
Mintarajzok díjtalanok

Vidéki rendelések kívánatra feltevessel szállíttatnak.

A Magyar Néprajzi Társaság választmánya.

a) Fővárosiak:

1 Alexics György dr.	15 Katona Lajos dr.	Pápay József
Asbóth János	Király Pál	30 Patrubány Lukács
Balásy Dénes	Kovács Gyula dr.	Réthy László dr.
Balassa József dr.	Krausz Sámuel dr.	Semayer Vilibáld dr.
5 Balogh Pál	Kúnos Ignác dr.	Solymossi Sándor dr.
Baróthy Lajos dr.	20 Kurz Sámuel dr.	Spicer Mavro
Borovszky Samu dr.	Mader Béla	35 Strausz Adolf
Esztegar László dr.	Mahler Ede dr.	Szily Kálmán dr., min.
Fiók Károly dr.	Margalits Ede dr.	tanácsos
10 Goldziher Ignác dr.	Melich János	Tagányi Károly
Gönczi Ferenc	25 Nagy Géza	Tolnai Vilmos dr.
Huszka József dr.	Nagy Miklós	Vikár Béla
Jancsó Benedek dr.	Nécsey István	40 Zolnai Gyula dr.
Jankó János dr.	Nicolics Fedor báró	

b) Vidékiek:

1 Bellosics Bálint	Istvánffy Gyula	Kolumbán Samu
Erdélyi Pál dr.	5 Kada Elek	Lehoczky Tivadar
Giesswein Sándor	Kálmán Lajos	10 Posta Béla dr.
	Karácsonyi János dr.	

ETHNOGRAPHIA

A MAGYAR NÉPRAJZI TÁRSASÁG ÉRTEŚÍTŐJE.

SZERKESZTIK:

DR. MUNKÁCSI BERNÁT ÉS DR. SEBESTYÉN GYULA

MELLÉKLET:

A M. NEMZETI MÚZEUM NÉPRAJZI OSZTÁLYÁNAK ÉRTEŚÍTŐJE

SZERKESZTI: DR. JANKÓ JÁNOS.

A társaságot illető pénzek egy-
szerűen a
MAGYAR NÉPRAJZI
TÁRSASÁGNAK,
a főszólamások és lakozimbejele-
tesek pedig
FEICHTINGER GYŐZŐ
pénztárosához (Bpest, VIII., Baross-
u. 92. sz.) küldendők.

A folyóiratot illető küldemények
MUNKÁCSI BERNÁT-hoz
(Bpest, VI. ker., Eötvös-u. 5. sz.)
vagy
SEBESTYÉN GYULA-hoz
(M. Nemzeti Múzeum) küldendők.
A társaság ügyviteléhez tartozó
iratok a főtitkári hivatalnak
(M. Nemz. Múzeum) címzendők.

Előfizetési ára 6 kor. Bolti ára 10 kor.

A tagoknak a tagdíj fejében jár.

Megjelenik július és augusztus kivételével minden hónapban.

BUDAPEST

A MAGYAR NÉPRAJZI TÁRSASÁG KIADÁSA.

T A R T A L O M.

	Lap
<i>Kuhač Xav. Ferenc</i> : A regös-énekek dallamairól	145
<i>Nagy Géza</i> : Népfajok és népek a XIX. században (IV.)	125

Néphit és népszokások:

<i>Rubinyi Mózes</i> : A moldvai csángók multja és jelene (II.)	166
---	-----

Társulati ügyek:

Jegyzőkönyvi kivonat az 1901 március 20-án tartott választmányi ülésről	175
A M. Néprajzi Társaságnak 1901. márc. 20-án tartott rendes évi közgyűlése:	
I. <i>Szalay Imre</i> elnök megnyitó beszéde	176
II. <i>Dr. Sebestyén Gyula</i> főtitkár jelentése	178
III. <i>Dr. Kúnos Ignác</i> titkári jelentése a Keleti Szakosztály 1900. évi működéséről	184
IV. A számvizsgáló bizottság jelentése	187
V. A M. Néprajzi Társaság 1900. évi zárszámadása és 1901. évi költség-előirányzata	188
VI. <i>Dr. Bótky Zsigmond</i> könyvtáros jelentése	190
VIII. Jegyzőkönyv az 1901 március 20-án tartott rendes évi közgyűlésről	191

A Magyar Nemzeti Múzeum Néprajzi Osztályának Értesítője:

<i>Nécsey István</i> : A konjár	51
<i>Dr. Jankó János</i> : Jelentés az 1900-ban Párisban tartott XII. anthropologiai és archeologiai és III. ethnographiai nemzetközi kongresszusokról	53
<i>Nemes Mihály</i> : Adalék a „vádvonásos” halászómódhoz	64
A M. N. Múzeum Néprajzi Osztályának gyarapodása 1901. első (jan.—ápr.) negyedében	65

K é r e l e m.

Tisztelettel kérjük azokat a tagokat, a kik az **Ethnographia** **előző 2-ik füzétét** nélkülözhetik, hogy e füzetet, melynek ára fejében a tagdíjból **2 koronát** leszámítunk, társaságunk elnökségének (Budapest, Nemzeti Múzeum) visszaküldeni szíveskedjenek.

Az elnökség.

 Kérjük a M. Néprajzi Társaság tagjait s folyóiratunk előfizetőit, hogy **lakásaik változását a pénztárosnál idejekorán bejelentsék**, nehogy a füzetek szétküldésében zavar támadjon.

Figyelmeztetés.

Az **Ethnographia** teljes IV—V. évfolyamát a Magyar Néprajzi Társaság 8 koronán, a III. évfolyam *utolsó* (VII—X. sz.), valamint a VI. évf. *első* füzétét 4 koronán *visszaváltja*, illetőleg ezen értékben a tagdíjba beszámítja. Ajánlatok *Feichtinger Győző* pénztároshoz (Budapest, Baross-u. 92. sz.) intézendők.

ETHNOGRAPHIA

SZERKESZTIK:

Dr. MUNKÁCSI BERNÁT és Dr. SEBESTYÉN GYULA.

XII. évf.

1901. április

4. szám.

A REGÖS-ÉNEKEK DALLAMAIRÓL.

— Első közlemény. —

A Magyar Néprajzi Társaság főtíkára, Sebestyén Gyula dr. mult évi okt. 6-án tizenhárom regös-éneket küldött nekem, a melyeket a zala- és vasmegyei magyarság a napfordulat idején énekel.¹ Azzal a kérdéssel küldte: vajjon énekel-e a horvát nép is ilyen jellegű alkalmi dalokat s ha igen: van-e a magyar és a horvát énekek dallamai közt valamelyes rokonság, — hiszen ez a két nép nemcsak hogy századokon át élénken közlekedett egymással, hanem az említett magyar megyéknek van is horvát lakossága.

Mint az alábbiakból látható, telhetőleg iparkodtam a felszólításnak eleget tenni, a tudományt megillető tárgyiasággal megítélni a magyar énekeket. Eredményeim közlése előtt azonban hadd jegyezzem meg, hogy ilyes szertartásos énekek, a melyeket a legrövidebb nap és leghosszabb éj idején (tehát karácsony és újév táján) énekel a nép, mindenütt szokásosak, a hol horvátok laknak. Az ő nyelvükön *koleda*, *kolende*, *koledve* (egyes számban pedig: *koleda*, *kolenda*, *koledva*) a nevük. Nemrég a szláv és német tudósok (Miklošić, Tomašek, Kollar, — Grimm, Schuller, Cassel) a „*koleda*“ szót még a latin „*calendae*“-ből származtatták, mig dr. Nikola vitez Gržetić kimutatta legújabb munkájában („*O vjeri starih Slovjena*“ = A régi szlávok vallásáról), hogy ez az eredete lehetetlen. Mert a rómaiaknál a Pontifex Minor ugyan a Napnak minden új jegybe lépésekor összegyűjtötte a népet a Capitoliumon, hogy meghatározza: hány naptól álljon a holdhónap, hogy az esztendő csak 12 ily hónapból álljon, — de a régi

¹ Ez énekek dallamai a Kisfaludy-Társaság „Regös-énekek“ című gyűjteményében fognak közelébb megjelenni. A szerk.

árja népek koleda-ünnepe, még pedig a nap fordultának megülése gyanánt, sokkal régibb keletű, mint a római Calendae. Az ind népnél például az öreg napisten leányának neve Kolenda, azé, a kinek hivatása volt évente a fiatal nap újjászületéséről gondoskodni. Hogy a szlávok a Koleda-ünnepet már az ősidőben megülték: azt az is bizonyítja, hogy az összes szlávoknál feltalálható, de az is, hogy — bármily messze földön is élnek egymástól — ugyanaz a neve mindnyájuknál: ó-szlávban „koledy“, oroszban „koljeda“ és „koleda“, csehben „koleda“, lengyelül „kołęda“, horvát, szerb, bolgár nyelvben „koleda“.

Ezt tekintve, remélhetőleg közel jutunk az igazsághoz, ha fölteszszük, hogy a magyarság a koleda-énekeket, a velük járó szertartásokkal együtt, a szlávságtól, sőt egyenesen a horvátoktól vehette át. A magyar elnevezés: „regös-ének“, újabb keletű lehet s a „regő-rejtem“ refrainből vehették. El sem képzelhető, hogy a regő-béka nevéből való; de hogy mi a jelentése a „regő“ szónak s hogy van-e valami mythologiai dologhoz köze — azt a magyar kutatók derítsék fel. Csak azt az egyet akarom még megjegyezni, hogy a magyarok — nézetem szerint — régebben a „koleda“ elnevezést is használták, legalább egy magyar gyermekjáték-dalban a „koledálik“ vagy „kolo-dálik“ ige előfordul:

Bömböl-bika,
Vaskarika,
Bu-bu-bu;
Szénát eszik,
Szurkot sz . . ik
Néked kolodálik.¹

A gyermekdalokban számos mythologiai emlék lappang. Azonfelül a „koledálni“, „koldulni“, „koldus“ szók is a „koleda“ töre valának. Miután pedig a koleda-éneklőknek mindig és mindenütt ajándék járt ki, a koleda-éneklés tehát koldulással járt: így támadt a magyar „koldus“ szó. A horvátoknál a koleda-éneklők neve: „koledaši“ vagy „koledjani“ (egyes számban: „koledas“, „koledjanin“), a foglalkozás maga pedig „koledati“.

E történeti és nyelvészeti hozzávetéseknél azonban erősebben bizonyítják a regös-dalok maguk, hogy horvát hagyományokban gyökereznek; bizonyítják A) dallambeli alkatukkal (zenei formálódásokkal), B) rhythmus-székémáikkal, C) dallamhajlásukkal (melódikus frázisaik-

¹ L. Kiss Áron dr.: „Magyar gyermekjáték-gyűjtemény“ (Budapest, 1891. 17. l.

vagy soraikkal) és végre D) bizonyos harmóniabeli, azaz az összhangokat illető jelenséggel.

Összehasonlításként íme néhány horvát példája az első bizonyágnak:

A) A zene formája.

Lento. Régi kolenda Dubrovnikból (Raguza).¹

Ov - di mi vas Bog i do-bar ve - čer, u na-še-ga go-spa-ra I-

va - na do - bro mu dan do - ho-di-o i svi da-ni u na-pri-du

Andante.

A - men. Pu-ška pu-ca na ve-se-lje, pri-ku-pi-mo pri-ja-te-lje,

svak' se mi-će, svak' se mu-či: Bo-žić nam je su-tra u ku-ći.

Moderato.

va - še - ga prid dvo-re, pje-vaj-mo bra-ćo do zo-

Lento.

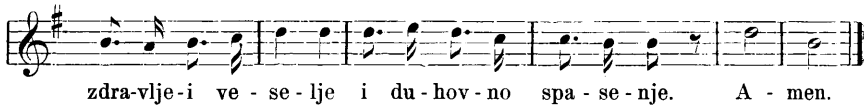

re. A sad mi vas Bog ve-se-li-o! Če-sti-to vam Vla-si,

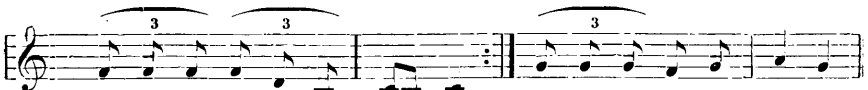
da se ve-se-li-te; Bog i bo-gi-nje da-li vam ve-se-lje,

¹ Mind e felhoztam koleda-énekek az én kézirati gyűjteményemből valók, mely az ezredévi kiállításon is látható volt. A dalokat a nép éneke nyomán magam jegyeztem föl, szövegestől. A „Dél-szláv népdalok“ („Južnoslovjenske narodne popievke“) című gyűjteményben, mely 1600 dallamot tartalmaz és 1878—82-ben 4 kötetben jelent meg — koleda-énekek nem fordulnak elő, mert a költséges nyomtatás folytatása nem állott módomban. Így aztán a mythologiai, a vallásias (keresztény) irányú, a gyermek- stb. dalok kéziratban rekedtek.

Magyarul: Itt vagyunk, adjon Isten jó estét; János gazdánknak jól essék a mai nap és minden nap ezentúl is. Amen. Elsül a fegyver örömré, összehozzuk a barátokat, mindenki mozog, mindenki vesződik: holnap karácsony lesz a házban, udvartok előtt daloljunk hajnalig. És most, hozzon Isten örömet maguknak! Üdvözöltem magukat, vlahok, hadd örüljete; Isten és az istennök adjanak nektek örömet, egészséget és örömet és lelki üdvösséget. Amen.

Koledva Istriából.

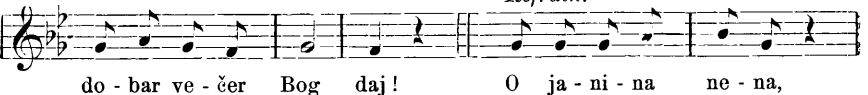

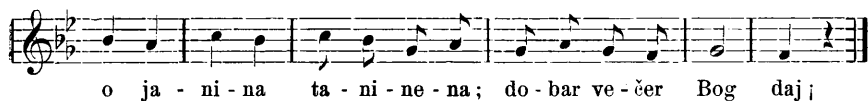
Magyarul: Dicsőség zeng az égben és békesség árad ki a földre. A föld megrémülve tátong, a mikor az ég csodálatos napon a gyermek születésekor a karácsony világosságát küldi. Itt vagyunk a koledvások, hol vannak a kalácsok, kedves gazdasszonyok, nyujtsák kezeckéiket, adják legalább ma a jó kezét.

Koledva Istriából.

Refrain.

o ja - ni - na ta - ni - ne - na; do - bar ve - čer Bog daj;

Magyarul: Jó estét adjon Isten! jó estét adjon a jó Isten! Jó estét adjon Isten! O janina nena, o janina taninena, jó estét adjon Isten!

Koleda Horvátországból

Do - bro ju - tro go - spo - dar! Bog ti do - bre go - sti dal.

Magyarul: Jó reggelt, uram! Adjon Isten jó vendégeket.

Koleda Szlavóniából.

Da - nak sva - nu, ko - le - do, sun - ce gra - nu, ko - le - do,

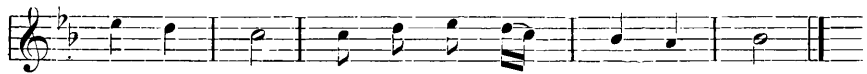
i o - ba - sja ko - le - da - re.

Magyarul: Hasad a hajnal, koledo, kikel a nap, koledo, és besüti a koldárokat.

Koleda Horvát-Csencséből (Vas-vm.)

Do - bar ve - čer, go - spo - dar! Vrz' - te na se

mo - der plašć, vrz' - te na se mo - der plašć.

Dobar večer, gospodar!
Vrz'te na se moder plašć,
Prošeć, te se na dvor vaš,

Na dvoru je zelen bor,
Pod borom je vrani konj,
Na njim sidi sinak vaš etc.

Magyarul: Jó estét uram! Vegye fel a kék palástot, vegye fel a kék palástot. Jó estét uram! Vegyen fel kék palástot, sétáljon ki az udvarra, az udvaron van zöld fenyő, a fenyő alatt fekete ló, rajta ül fiacskája stb.

Koleda Kertesből (Vas-vm.)

Bog daj do - bar ve - čer! Je - zuš Ma - ri - ja!

Bog daj do - bar ve - čer, Je - zuš, Ma - ri - ja.

Bog daj dobar večer

Refrain : Jezuš, Marija !

Vomu gospodaru

I voj gospodini.

Stani gori gospodar,

Vrzi na se plašć modar,

Ter se šeci na svoj dvor.

Na dvoru je zelen bor,

Pod borom je vrani konj,

Na njem sidi sinak tvoj etc.

Magyarul : Adjon Isten jó estét! Jézus, Mária! Adjon Isten jó estét, Jézus, Mária! Adjon Isten jó estét, (refrain :) Jézus, Mária! Önnek uram és asszonyának, Kelj fel, uram, vedd fel a kék palástot, sétálj ki az udvarra, az udvaron van zöld fenyő, a fenyő alatt fekete ló, rajta ül fiacskád stb.

Koleda Nagy-Boristofról (Sopron-vm.)

Sta - ni go - ri, go - spo - dar! Je - zuš Ma - ri - ja!

Stani gori gospodar!

Refrain : Jezuš, Marija !

Odprte nam vrata,

Poda dnom je zlata,

Vu obrhnu krutova,

V vašem dvori Božja mat.

Posrid dvora zelen bor,

Pod borom je črven konj,

Na konju je sinak moj

Na sinku je klobučac. etc.

Magyarul : Kelj fel, uram! Jézus, Mária! Kelj fel, uram! (refrain :) Jézus, Mária! Nyissák ki az ajtót, a talaj alatt arany van, a merre csak fordulok; házatokban van Isten anyja. Az udvar közepén zöld fenyő, a fenyő alatt vörös ló, a lovon ül fiacskám, rajta kis kalap. stb.

A horvátcsencsei, kertesi és nagyboristofi koledák idézett verseiből megállapítható, hogy azok nem az ú. n. vizi-horvátok (helyesebben bosnyák-horvátok) közt keletkeztek, hanem, úgy a XVI. században, az őshazából hozattak. Bizonyosságul néhány szöveg-variáns, a melyek az idézett szöveghez a főmomentumokban hasonlók:

1. Stani gore, gospodar.

Refrain : Oj fiole !

I obući zelen plašć

I opašćí srebren pás. etc.

(Az istriai Bersečből.)

I pogledaj na tvoj dvor

Na tvoj dvor je zelen bor,

Pod njom igra vranac konj. etc.

(Az istriai Dubačnicából.)

2. Ustani gore suče (susjed)

Refrain : Fiole, fiole.

Pak opasi modar pás

3. Pred dvorom je zelen bor,

Pod njin mi je vranjin konj. etc.

(Krk [Veglija] szigetéről.)

4. Pred dvorom ti zelen bor,
Zanj je vezan vrani konj,
S misešicu podkovan. etc.
(A partvidéki Grobnikból.)
- Na vranca je sedalce
Na sedalcu sinak tvoj etc.
(A horvátországi Dugaresából.)
5. Dobro jutro gospodar!
Bog ti dobre gosti dal!
Pred kućom ti zelen bor
Zanj privezan vranac konj,
6. Za kućom ti zelen bor,
Zanj privezan vranac konj,
Na konjicu sinak tvoj etc.
(A horvátországi Slunjból.)

Magyarul: 1. Kelj fel uram (refrain:) oj firole! Végy föl zöld palástot és köss ezüst övet stb. — 2 Kelj fel szomszédom (refrain:) firole, firole, és köss fel kék övet, és nézz ki az udvarra, az udvaron zöld fenyő, alatta játszik fekete ló stb. — 3. Az udvar előtt van zöld fenyő, alatta fekete lovam stb. — 4. Az udvar előtt zöld fenyő, hozzá kötve fekete ló, holdalakúan megpatkolva stb. — 5. Jó reggelt uram! Adjon Isten jó vendégeket! Házad előtt van zöld fenyő, hozzá kötve fekete ló, a lovon van kis nyereg, a nyeregben fiacskád stb. — 5. A házad mögött zöld fenyő, hozzá kötve fekete ló, a lovon fiacskád stb.

A boristofi és kertesi koledák kezdete: „Stari gori gospodar“ az istriaiakban is megvan, sőt *szó szerint* megtalálható a rendelkezésemre álló csonkahegyháti, kustánszegi, baksai és kilimányi regös-énekek bekezdéseiben is. Ez a verssor is: „Szállott Isten házadra“, előfordul a boristofi koledában („U vašem dvoru božjamat“ = Udvarában az Isten anyja); továbbá ezek: „Adjon az Úristen ennek a gazdának két fejős tehenet, tejet, vaját eleget“ (a galamboki regös-ének) hasonló fogalmazásúak egy szlavóniai koledában („Daj nam Bože dobru pašu za kravice i ovčice, da nam dadu šatre mljeka“ = Adj Isten nekünk jó legelőt tehenek és juhok számára, hogy nekünk sok tejet adjanak).

E tényből azt következtetem, hogy a horvát koledák ugyan mintánul szolgáltak a magyar regös-énekeknek, de a melyeknek szövegei különben s egészben véve eredetiek és semmiesetre sincsenek a horvátból fordítva.

Lehegne épen az ellenkezőt is állítani, hogy t. i. a horvát koledát a magyar befolyásolta. Ez nem is volna lehetetlenség, ha a horvát szövegek csakis Magyarországra, vagy a magyar határt érintő horvát tartományokra utalnának. Csakhogy a horvát szövegek egymás közt megegyezők és a magyar földtől távoleső tartományokhoz vannak vonatkozással — a mi kizár minden más, a fönnebbitől eltérő következtetést.

A mi a regös-énekek zenei formáját illeti: ez a horvát koleda-énekeknek csak régiebb alakjához hasonlít. Ehhez, az idéztem példák

közül, csak a dubrovniki és az istriai koleda tartozik. A koleda-énekek *újabb* (3—400 éves) *formája* rövid, dalszerű; míg a *régi* inkább recitáló és, zenei nyelven szólva: át van komponálva (ismétlődő strófa helyett mindvégig más-más, a szöveghez simuló). Az új, rövid dalformát a versszak erejének, befolyásának tulajdoníthatni; az is lehet, hogy a keresztyén papok műve, hogy ezeknek az énekeknek régi (pogány) formája feledésbe merült. A keresztyénség ép úgy, mint a koledára, a regös-énekre is hatalmas befolyással volt; mindkettőjüknek már szövegében is sok a keresztyén vonás. Nem egyszer egészen elkeresztyénesedtek az ősi pogány énekek; ezt legjobban azokon a horvát koledákon látni, a melyeket nem téli, hanem nyári napfordultakor, továbbá tavasszal és tavaszi napéjegyenlőség idején énekelnek. Ezek a *Dodole-énekek*: a tavaszi esőért könyörgők; a *Križarske-koledák*, pünkösdkor; a *Ladarske-koleda*, szent Iván-napja előestéjén (június 23), mikor a hegyeken szent Iván-tüzek lobognak. Ide kell sorozni a szent Vid-, szent Péter- és szent Miklós-napi koledákat; ezek főként Dubrovnikban szokásosak.¹

De csak az énekszövegek váltak keresztyén jellegűekké; az egyes ünneplések szertartása, valamint a dallamok érintetlenül maradtak. Legfőképp a dallam olyan ártatlan, hogy az egyháznak nem állt útjában, hiszen semmi kézzelfoghatót nem fejez ki, a keresztyén iránynak, terjeszkedésnek nem akadály. Ez az oka annak, hogy sem a regös-, sem a koleda-énekekben nem található a keresztyén rituális énekeknek sem prozódiai rhythmusait, sem dallam-frázisait.

A régi horvát koleda- és az előttem fekvő regös-énekek recitativszerűek ugyan, de szabályos, egyenlő ütemekbe vannak formálva, akár a más tartalmú, recitativszerű horvát népdalok.² Ez a tény azért fontos, mert arra mutat, hogy egy közös (horvát-magyar) ősi zenei hagyomány létezett.

E formabeli tünetekből azt következtethetni, hogy *a magyar regös-énekeknek mintául szolgált a horvát koleda-énekek régi formája, de a magyarban ez a hagyományhoz hívebben maradt fenn, mint a horvátok közt.* Csak a büszke, mindenben konzervatív, a régi szokásokat, erkölcsöket és életformákat féltékenyen őrző Raguza köztársaság tartotta fenn a régi koleda-formát akkor is, mikor a többi

¹ A gör. keleti egyházhoz tartozó horvátok és szerbek közt a napfordulati koledák és szertartások, mondhatni, kihaltak.

² Lásd: Kuhač „Južnoslov. narodne popievke“ IV. köt. 1491—1550. számait.

horvátoknál a strófás alak már uralomra jutott. Valószínű ugyan, hogy az újabb koleda-énekek egyes dallamai mégis a pogánykorból származnak, de ezek a rövid dallamok bizonynyal csak töredékei az egykor recitált *ősi* koleda-énekeknek.

B) A rhythmus szkémái.

Népzenében a rhythmus szkémái mutatják meg a legbiztosabban, hogy az a zene az illető népnek eredeti zenéje-e, vagy más néptől van kölcsönözve. Mert a rhythmusok nemcsak a nép temperamentumával, hanem nyelvének rhythmusával (accentusával) is szoros kapcsolatban állanak.

Naiv dalok (gyermekdalok), vagy olyan vallásias, nem templomi énekek, a melyek kifejezés dolgában közömbösek, t. i. hogy nem kell vagy nem akarnak nemzeti jelleget viselni: az illető nép lelkét sokszor szándékosan, sokszor önkénytelenül meghamisítják, eltagadják. Ezért található majdnem *minden* nép ilyen dalaiban szinte egyforma rhythmus-szkémákat. Egyszersmind az is tapasztalható, hogy némely népnél, a naiv és nem egyházi vallásos dalok általános rhythmikai szkémái azon népdalokban nem találhatók, melyeket az érettebb, nemzeti öntudattal bíró nép dalol, más népnél azonban ezen rhythmikai szkémák még a szerelmes-, tánc- és más dalokban is előfordulnak.

Ha a gyermekvilág és a felnőttek dalai közt nincs rokonság: akkor ezek nem tekinthetők a teljes néplélek visszhangjának. De ha mindkétféle énekekben *nagyszámú közös rhythmus-szkémák* vannak: ebben a nép szivverése nyilatkozik meg, ilyenkor a gyermekvilág dalainak rhythmus-szkémáit is a nemzeti akarat, a néplélek kifolyásának kell tekinteni.

Ez ugyan általánosan tudott igazság, de gyakran nem lehet mégsem bizonyossággal megállapítani, hogy vajjon valamely nép naiv dalai eredetiek-e vagy kölcsönzöttek, mert, mint fönnebb említettem, bizonyos rhythmikus közösséget minden kultur nép zenéjében észlelhetni. Hanem sokkal megbízhatóbb ismertető jel az eredetiség kérdésében az, hogy a zenei rhythmus a nyelv rhythmusával *azonos-e vagy nem*. Mert a rhythmus csak a zenében lehet nemzetközi, a nyelvben nem. Az énekszöveg nyelvi rhythmusa ellen sem a gyermek, sem a felnőtt ember (a nép fia) nem vét, nem is képes vétetni; ha vétene is, hallgatósága vagy betűszerinti értelemben rendre utasítaná, vagy egyszerűen meg sem értené a szöveget.

És ilyen eset van a regös-énekek közt a nagyrecseinek 9. ütemében és a galambokinak 9—12. ütemeiben. De minden más velem közlött regös-ének vét a magyar nyelv rhythmusa ellen, a mennyiben sehol syncopált, hanem mindig csak egyenlő hosszú kótafejek követik egymást. Hogy ez a rhythmizálás a nagyrecseiben :

a - rany os - tor - nye - let

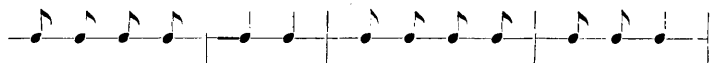
a galambokiban :

el - fa-gyott ki - nek ke - ze, ki - nek lá - ba, ki - nek fü - le

a dallam leirójától származik-e, vagy az illető énekes énekelte-e csakugyan így, nem áll módomban ellenőrizni;¹ de helyes és a magyar nyelv accentusának mindenesetre megfelel.²

Ellenben a következő (csonkahegyháti) rhythmizálás sérti a magyar nyelv accentusát :

Kelj fel gaz-da, kelj fel! Szál-lott Is - ten há - zad - ra.

Ennek a sornak dallamát a szöveggel egyenlővé kellett volna rhythmizálni, így :³

Kelj fel gaz-da, kelj fel! Szál-lott Is - ten há - zad - ra.

Miután *igazi* magyar népi dalok, a melyeket felnöttek énekelnek, mindig tekintettel vannak a szöveg rhythmusára (accentusára), mint ez pl. az igen érdemes dallamgyűjtő és zenetudós *Bartalus István* „*Magyar népdalok*“ c. gyűjteményének rendelkezésemre álló I—III. kötetéből kiviláglik — azonban a legtöbb regös-ének vét a magyar szöveg accentusa ellen : ebből azt következtetem, hogy *rhythmus-szkémáik a horvát népzene befolyása alatt keletkeztek*. Itt a magyar énekesekre sokkal nagyobb hatalmat gyakoroltak a horvát rhythmusok, mint a saját nyelvük rhythmusa. Csakhogy ez, úgy hiszem, abban az igen régi időben kel-

¹ Mindkét dallam phonographfal jegyeztetett föl. *A szerk.*

² A nagyrecsei bizony nem felel meg. *A szerk.*

³ Kuhač úr kótamódosítása nem törődik a magyar szótagok hosszabb vagy rövidebb voltával. *A szerk.*

lett hogy történjék, mikor az igazi magyar rhythmus mivolta (zenében és nyelvben egyaránt) még nem jutott a nemzetnek tiszta tudatára, még nem hatott át mindent, nem terjedt ki mindenre. Azt ugyanis erősen kell hangsúlyoznom, hogy valamely népnek első történeti és kulturális felleptekor korántsinesenek az ő nyelvi és kulturális sajátosságai szervesen kifejlődve. Minden népnél nagyon, nagyon sokáig tartott, míg e sajátosságai általános „manier“-rá, azután hagyományyá, végre nemzeti ismertetőjellé váltak. Ezt bizonyítják a nagyrécei és galamboki regős-énekekből idézett helyek a syncopált rhythmusra vonatkozólag, melyet csak újabb időben kezdtek tekintetbe venni.

Az idegen sajátosságok átalakításának és eltávolításának folyamata minden népnél igen lassú. A nép nagyon is conservatív, apáinak hagyományaihoz bizonyos tisztelettel ragaszkodik még akkor is, ha a hagyomány a nyelvnek és zenének későbbi állapotával ellentétben áll.

Kuhač Xav. Ferenc.

NÉPFAJOK ÉS NÉPEK A XIX. SZÁZADBAN.

(Negyedik közlemény.)

V. Afrikai faj.

Az afrikai faj, ide nem számítva a nuba-fulbe csoportot, mely a dravidarasszal van közelebbi viszonyban, két rasszból áll: a négerből és a busmannból; az egyenlítő körüli akkákat majd ide, majd amoda, majd pedig a dél-ázsiai negritokhoz számítják. A néger rassz megint két típust foglal magában: a szudánit vagy szorosabb értelemben vett négert s a bantut vagy kaffert.

1. A *szudáni néger*ek több különböző nyelvcsaládnak még az ősidőkben elszakadt töredékeiből képződött fajt alkotnak. A négerség 7 nagyobb nyelvcsoporthoz és egy sereg izolált — Müller Fridrik szerint összesen 58 nyelvet foglal magában, melyek közt legelterjedtebb a khámitához közeledő, de egyébként rokon nélküli *haussza* nyelv, a mit a szokotoi és gandai szultánágok Biram, Daura, Góber, Kanó, Ranó, Kaczena és Szegszeg vagy Szaria tartományaiban beszélnek s ezenkívül el van terjedve Közép-Szudán számos más tartományában is, úgy hogy legalább is 10—12 millióra tehető a hausszák száma. A haussza után legelterjedtebb nyelv a *mandingo*, Barth sz. az 50-es években 6—8 milliónyi nép, mely a középkor utolsó századaiban nyugoti Szudán leghatalmasabb népe volt, ez alapította a XIII. században a két századig virágzó nagy Melle vagy Melinke birodal-

mat; a mandingók a nagy mende törzshöz tartoznak s közel rokonok velük a *bambarák*, kiknek száma körülbelül 2 millió, aztán a *szuszuk*, *veik*, *tenék* sat. A mandingók hatalmát a déli Szahara oázisain és északnyugoti Szudánban, Masszinában lakó *szonrhai* vagy *szonghai* nép döntötte meg, számát Barth 2 millióra becsülte. Körülbelül ennyien beszélik *maba* nyelvet is Vadaiban. Bornu főnépe, a *kanuri* Barth szerint $1\frac{1}{2}$ milliónyi, a rokon nyelvekkel (murio, nguru, kanembu, tebu, szaharai teda vagy tibbu sat.) együtt pedig az egész bornui nyelvtörzs valami 4 millió lélekre terjed ki, köztük a tibbu Tibeszti, Borku, Kavar és Ennedi oázisokon Nachtigal szerint 40—42 ezer. A nagyobb népek közé tartozott a XIX. század közepén a *bagrimma* is Baghirmiban, melynek lakosságát Barth $1\frac{1}{2}$ millióra becsülte (ebből $1\frac{1}{4}$ millió a bagrimma), de a Vadaival való háborúban annyira leolvadt, hogy Nachtigal már csak valami félmilliót talált: ezekkel az egyiptomi Szudánban lakó *bongók* vagy *dorok* vannak közelebbi rokonságban, lélekszámuk mintegy 100 ezer. Darfur lakosságának ($1\frac{1}{2}$ millió) mintegy fele *fur*, a másik fele arab.

A nilusi nyelvtörzshöz négy nép tartozik, ú. m. a *silluk* (1 millió), a *bari*, aztán a rabszolgakereskedés által újabban nagyon leolvadt *dinka* vagy *dsangeh* s a *nuer*. A felső-guineai vagy niger-család valami 8—10 millió lélekből áll, melyhez tartozik Asanti népe, az *odsi* vagy *ocsui* (1 millió), a *nupe* nép ($1\frac{1}{2}$ millió), az *eve* vagyis a dahomei (fél millió), az egymással közelebbi rokonságban levő *yoruba*, *jebu*, *efik*, együttesen mintegy 2—3 millió az *akra*, *ibo*, *fanti*, *bonny*. Libéria 2 milliónyi lakossága a rokon-nyelvű *kru*, *grebo* és *basza* nyelvekből áll. Szenegambiában a felup és bullon-temne nyelvtörzshöz tartozó számos kisebb nép van elterjedve, aztán a rokon nélküli *volofok* vagy *dsolofok*, kiknek száma mintegy 1 millió.

A négerek összes számát Müller Fr. 128—130 millióra becsülte,¹ de ő ide számított olyan területeket is, melyeknek lakossága az újabb kutatások szerint bantukból áll, úgy hogy a négerek vagy szudániak száma Johnston 1885-iki becslése szerint nem több 80 milliónál. Szaporodásuk nem volt valami nagy; már a XIX. század kezdetén is valami 50—60 millióra rugott számuk.

2. A *bantuk* vagy *kafferek* a többféle eredetű néger nyelvtípusokkal szemben egy nyelvcsaládot alkotnak, melynek rendkívül elágazott néptörzsei 25 nyelven beszélnek, ezek között nevezetesebbek s nagy kiterjedésűek a *bunda*, *lunda*, *kongoi*, *mpongve*, *dualla*, *szuaheli*, *zulu*, *becsuan* és *tonga* nyelvek, meg a tavak vidékén a *vahuma* csoport törzseinek a nyelve.

¹ Reise der österr. Fregatte Novara. Anthrop. Theil. III. Abtheil.

A bantuk összes száma körülbelül 70 millió (Müller Fr. csak 18 millióra tette, de akkor még a tavak vidéke s egész Belső-Afrika ismeretlen volt) s a lefolyt évszázad alatt, bár Dél-Afrikában a 20-as években Csaka zulu király hadjáratai alatt több mint 1 millió ember vérzett el s később is egész törzseket irtottak ki, mint a tembuk a galeka, az angolok meg a pondo törzset, az éhség is pusztított köztük, így a kószák 1857-ben 105 ezer-ről 28 ezer főre olvadtak le: mégis egyes jelekből azt lehet hinni, hogy a XIX. század folyamán nagyon megnövekedett számuk.

3. A *busman* rasszt a négertől és bantutól a ráncos sárgásbarna s hamuszínű bőr, a keskenymetszésű szem, a csomós göndör haj s a felgyürt pisze orr különbözteti meg, azonkívül a busmanok nagyon kis termetűek. Két nyelvtörzs tartozik ide, melyeknek közös sajátsága a csettentő hangokból áll, de máskülönbén Müller Fr. szerint semmi genealogiai rokonság nem mutatható ki közöttük. A két nyelvtörzs a *busman* (szan), és a *hottentotta* (khoikhoi); amahoz tartozik a khuai, nusza és baroa nyelv, emehhez a fokföldi hottentotta, kora és nama nyelv. Pusztulásnak indult faj. Régen egész Dél-Afrikát betöltötték, de a kafferek, majd a búrok és angolok összébb szorították s a fokföldi törzsek részint kipusztultak, részint a búrokkal vegyülve, egy keverékfaj, a griqua jött létre, mely a holland nyelvet vette át. Ezeknek a száma 1875-ben 87,194 volt, tiszta hottentotta pedig 98,561, az utóbbiak száma 1891-ben már csak 50,388 volt, az utóbbi években pedig az újabban bekebelezett Nyugoti-Griqua föld lakóival 72 ezerre növekedett; Herero földön van ezenkívül még 50—60 ezer nama és hegyi damara, vagyis bantuvál kevert nama. A hottentották összes száma eszerint 120—130 ezer. A busmannok Oranjoban s Herero földön tanyáznak, számuk 40—50 ezer körül lehet.

4. Az *akkákról* s a többi afrikai törpe népségről nagyon keveset tudunk, nyelvi rokonságukról s kiterjedésükről pedig megközelítő adatok sincsenek. Az Egyenlítő tájékán s ettől délre Belső-Afrika őserdeiben húzódnak meg. Köztük legészakibb vidéken tanyáznak az *akkák*, *dokok* és *obongok*, a Nyanza hegyei közt a *betuák* vagy *baliák*, a Luapula balpartján a *vaszerák* s a déli Kongo medencéjében, szétszórva a bakubák között, részint ezekkel vegyülve, részint az őserdőtől környezett helységeken a *batuák*.

Az afrikai faj száma ezek szerint körülbelül 150 millió, míg 1801-ben 80—90 millió lehetett.

VI. Szláv törzs.

A szlávok az ókori írónál *venet*, Jordanesnél *vend* néven fordulnak elő, ezenkívül az utóbbi szerint a nyugoti törzseket *sklavénoknak*, a keletieket

pedig *antoknak* is nevezték. Mai felosztás szerint megkülönböztetjük: a) *a keleti szlávságot*, mely az orosz népet foglalja magában, a nagy orosz vagy muszka és kis orosz vagy ruthén nyelvvel, mely utóbbihoz csatlakozik a kozákok és fehér oroszok nyelve is, aztán az oroszokkal közelebbi rokonságban levő b) *déli szlávságot*, melynek egyes népei: a bolgárok, szerbek, bosnyákok, horvátok és szlovénok vagy vendek, köztük azonban nyelvileg csak a bolgárok válnak el a többi néptől élesebben; aztán c) *a nyugoti szlávságot*, melyhez tartoznak a lengyelek a kasubokkal és mazurokkal, továbbá a csehek a morvákkal és tótokkal vagy szlovákokkal, végül az odera-elbei szlávságságnak, az obotridáknak, polaboknak és pomeránoknak a maradványai, a szorabok vagy luzsicok.

Az egyes főnépek:

1. Orosz.

Keletfelé való terjeszkedése a felsővolgai csüd népek közt már a XI—XII. században megkezdődött, beolvasztván a mérieket, muromákat s a vesszek nagyobb részét is, sőt már az erza- és moksa-mordvinok földjén is megindult az orosz gyarmatosítás, a mikor a XIII. században a tatárok harmadfél századra megakasztották a további előnyomulást. E helyett dél-nyugat felé kezdett az orosz elem terjeszkedni s a régi bessenyő-kún területen megalakult a kozákság. A XVI. században a kazáni és asztrakáni kán-ság, 1581-ben pedig Jugria és Szibéria elfoglalásával ismét megindult a keleti gyarmatosítás, a mit a XVII. századbeli belzavarok inkább elősegítettek, mint akadályoztak. A XVIII. században a töröktől elfoglalt Azov vidékén, Tauriában és Ocakovban s a svédektől 1721-ben elvett Ingermanlandban vert gyökeret az orosz elem. 1772—95 közt a Lengyelországhoz tartozó orosz területeket, Ukrajnát, Fehér- és Fekete-Oroszországot s Vörös-Oroszország egy részét olvasztották be s ugyanekkor a Kaukázust is bevonták az orosz gyarmatosítás körébe, Daghesztán már 1723-ban, az osszéték pedig 1742-ben meghódolván, ezt követte 1783-ban Kabardia. 1801-ben Gruzia. 1828-ban Örményország (Eriván) elfoglalása. A XIX. század elején, 1812-ben szereztek meg Besszarábiát is, melyből a budsaki részt a krími háborúban egyidőre elvesztették ugyan, de a berlini békében újra visszakapták. Nyugat felé Besszarábiával végződik az orosz faj előhatolása, de már Finnországban (1801) a finn s az 1815-ben elnyert varsói nagyhercegség területén (Lengyelország) a lengyel elem a politikai elnyomatás ellenére is ellent tudott állni az orosz elem terjeszkedésének.

Az orosz birodalom népének növekedését a következő adatok tüntetik föl, melyek a Nagy Péter által megkezdett revíziókon alapulnak:

1722: 14 millió	1811: 42 millió	1865: 80 $\frac{1}{4}$ millió
1742: 16 „	1816: 45 „	1870: 87 $\frac{1}{4}$ „
1762: 19 „	1825: 58 „	1883: 103 $\frac{1}{2}$ „
1782: 27 $\frac{1}{2}$ „	1835: 60 „	1890: 118 „
1793: 34 „	1851: 67 $\frac{2}{3}$ „	1897: 131 „
1803: 36 „	1858: 74 $\frac{1}{4}$ „	1901: 134 „

Ebből európai Oroszországra esik, ide nem számítva Finn- és Lengyelországot:

1801: 35 millió	1850: 59 millió	1890: 89 millió
1825: 50 $\frac{1}{2}$ „	1870: 66 „	1901: 98 „

Az idegen nemzetiségűek (finn-csúdok, tatárok, zsidók, litvánok, lengyelek, németek, oláhok stb.) száma körülbelül 18 millió, míg 1801-ben legfőlebb 7 millió volt: köztük a zsidók 400 ezerről 2.800.000-re szaporodtak, a besszarábiai oláhok pedig nem voltak orosz alattvalók. Az oroszok száma e szerint: 1801-ben 28 millió, 1901-ben 81 millió és pedig 52 millió nagy orosz, 23 millió ukrainai vagy kis orosz, 6 millió fehér orosz.

Lengyelországban, mielőtt felosztották volna, a lakosságnak (1772: 13 millió) több mint fele kis- és fehér-orosz volt. A XVI. században, midőn Lengyelország lakossága 18—20 millió lélekből állt, a lengyel királynak valami háromszorta több orosz alattvalója volt, mint Moszkvának. Vörös-Oroszország egyrészenek (keleti Galicia) kivételével 1773—96 közt a többi orosz népességű tartományt a muszkák foglalták el, a varsói nagyhercegségből alakított Lengyelországban nem maradt több 400 ezer kisorosznál, kiknek száma 1860-ig csupán félmillióra emelkedett, azóta újabban betelepült nagyoroszokkal, aztán a katonákkal és hivatalnokokkal együtt legfőlebb egy millióra növekedett, közte 400 ezer görög keleti (1890-ben 48 $\frac{0}{10}$). *Finnországban* mindössze 7 ezer orosz van.

Az orosz birodalmon kívül Európában csak Ausztriában, Magyarországon és Romániában vannak még oroszok, ide nem számítva azokat, a kik az utolsó félszázad alatt politikai okokból tartózkodnak Francia-, Angol- s Törökországban, meg Helvéciában, ezeknek a száma 30—50 ezer közt hullámzik. Ausztriában *Galicia* egész keleti felét ruthének lakják (az összes lakosság 43 $\frac{1}{10}$ -a); összes számuk 1801-ben mintegy másfél millió volt, 1857-ben 2.085,431, 1890-ben 2.835,000, jelenleg pedig 3.200,000. *Bukovinában* jelenleg mintegy 42 $\frac{0}{10}$ a ruthén (összes lakossága 1774: 75 ezer, 1830: 223,136, 1857: 456,920, 1869: 511,964, 1880: 571,761, 1890: 646,607, 1897: 709,855) vagyis kerek számban 1801-ben 50—60 ezer, 1857-ben 188,288, 1890-ben 269 ezer, most pedig 300 ezer. *Magyarországban* a tót és ruthén nyelvhatár annyira összefoly, hogy 1880 előtt a görög kath.

tótokat is a ruthének közé számították s ez alapon Fényes Elek 1840-ben 442,903 ruthént vett föl, 1850-ben 447,377-et, 1857-ben 423,873-at, Keleti Károly 1869-ben 469,240-et, levonva a tótokat, a ruthének száma 1840—70 közt 350—370 ezer közt ingadozott, 1880-ban volt 356,062, 1890-ben 383,392, jelenleg 420 ezer. A romániai oroszok száma 30 ezer.

Van tehát ez idő szerint Európában 86 millió orosz, közte $27\frac{3}{4}$ millió kisorosz. Schaffarik¹ a 20-as években 35 millióra becsülte az európai oroszok számát.

Szibéria lakossága az orosz hódítás kezdetekor Venyukov szerint egy millió volt. A XIX. század elején 1.600,000-re számították, ebből 632 ezer orosz, 250.000 kozák, 700 ezer pedig tatár, jakut, tunguz, burját, vogul-osztyák, szamojéd és különböző arktikus nép volt. Rittich² szerint a hetvenes évek elején a 3.423,540 lakosból 2.764,990 volt az orosz, 40,205 lengyel, német és zsidó, 12,600 khinai, japán és koreai az újabban meghódított területeken, az őslakosság tehát 600 ezerre olvadt le. 1897-ben a folyton beözönlő orosz száműzöttek és telepések már 5.727,090-re emelték a lakosság számát, úgy hogy ez idő szerint már legalább is 5 millió a szibériai oroszok vagy a hogy magukat nevezik, a szibirjátok száma. Egy alakuló félben levő külön orosz nemzetiség ez, mely nyugaton, az Ural és Jenisei közt még nem tüntet föl semmi feltünőbb változást, de már az Altáj vidékén s északon nagyon is észrevehető a testi és erkölcsi átalakulás. Az Irtis és Ob forrásvidékén, a Tara, Tobol és Isim folyóknál a tatárok, kirgizek és altáji kalmikok befolyása látszik meg. Az Irtis és Ob mellett a beolvadt osztyákok és vogulok módosították az orosz jellemvonásokat. Obdorszk és Berezov vidékén szamojéd módon élnek az oroszok s nagyszámú osztyák és szamojéd szót használnak. A Jenisei vidékén lakó kozákokat és nagyorosz kereskedőket az osztyák, tunguz és szamojéd befolyás hatotta át. Délkeleti Szibériában, főleg a Felső-Angara és Lena vidékén, az Irkut folyó és Baikal-tó mentén s általában egész Transbaikáliában az Amurig a legbensőbbben vegyült az orosz typus a mongol-burját s részben a tunguz tipussal s a burját nyelv is nagy befolyást gyakorolt a transbaikali orosz nyelvre. Még feltünőbb az átalakulás Jakuck vidékén, hol egy külön jakut-orosz nemzetiség alakult, mely büszkén viseli a jakut nevet s az orosz mellett szívesen használja a jakut nyelvet.³

¹ Geschichte der slawischen Sprachen und Literatur. Buda. 1826.

² Die Ethnographie Russlands. (Petermann-féle Mittheilungen aus d. Geogr. 1877. évf. Ergänzungs-heft Nr. 54.)

³ Csapov után Globus. 1879. XXXV. 317.

Közép-Ázsiában a kirgiz pusztaságra telepített kozák katonai gyarmatok képviselik leginkább az orosz elemet, melynek száma Rittich szerint Akmolinszkban 20,780, Szemipalatinszkban 50,400, Turgaiban 66,700, Uralszkban 83,000, vagyis összesen véve sem több 225—230 ezernél. Szemirecsenszkben vannak földművesek is, parasztok is, számukat Rittich 30,900-ra tette, tíz évvel később 44,089 volt,² ma tehát lehet 70—80 ezer.

² Globus. 1880. XXXVIII 159.

Szaporodott számuk a Szir-Darján is, a 70-es években 4,800, 1880-ban 8,447 (ebből Taskendben 5 ezer), de egészben véve jelentéktelen a növekedés, mert 1893-ban is egész Turkesztánban nem volt több 18 ezernél, úgy hogy a Rittich által egész Közép-Ázsián fölvetett 298,580 orosz 30 év alatt legfőlebb 330 ezerre növekedett.

Sokkal nagyobb előhaladást tett ez orosz elem a *Kaukázusban*. Még a XIX. század elején az orosz gyarmatosok száma a csernomorjei kozákokkal együtt sem volt egészen 100 ezer, a 60-as években már Seidlitz szerint 1.354,000 volt, Erckert 1881-re a kubáni és tereki kozákok s az orosz gyarmatosok lélekszámát 2 millióra (30⁰/₀) tette, ma pedig a 9¹/₄ milliónyi lakosságnak csaknem fele, körülbelül 4.400,000 orosz.

Amerikában, túlnyomó részben az Egyesült-Államokban, azután meg Argentiniában valami félmillió orosz tartózkodik.

E szerint az oroszok száma:

1550 k. 10—12 millió	1801: 31 ¹ / ₄ millió
1700: 15 millió	1901: 96 ¹ / ₄ millió

2. Lengyel.

A lengyelek száma már a Jagellók alatt, a XVI. század dereka táján 7—8 millióra növekedett, a mikor 18—20 millióból állt a lengyel birodalom lakossága. A XVII—XVIII. században lassú stagnálás következett be: a lakosság száma fokozatosan csökkent, úgy hogy 1772-ben legfőlebb 12—13 millióra rugott. A felosztáskor így osztozkodtak a hatalmak:

	1773.	1793.	1795.
Ausztria kapott	2·7 milliót	— milliót	1 milliót
Poroszország kapott . .	0·5 „	1·1 „	1 „
Oroszország kapott . . .	1·8 „	3 „	1·1 „
Maradt Lengyelországban .	7—8 millió	3·2 millió	—

Napoleon az Ausztriától és Poroszországtól elvett részekből alakította a varsói nagyhercegséget 3·7 (1812-ben 4) millió lakossal, melyet aztán kevés területváltozással a bécsi kongresszus Oroszországnak engedett át.

Ez az ú. n. kongresszusi *Lengyelország*, melynek lakossága 1823-ban 3.702,306 volt, közte 410 ezer ruthén, 230 ezer litván, 220 ezer zsidó, 10 ezer német, 1200 tatár, 800 cigány, a lengyelek száma tehát 2.830,000-re rugott. A további növekedést a következő adatok tüntetik föl:

1829: 4.137,634	1855: 4.673,869	1882: 7.416,960
1831: 3.762,003	1860: 4.840,466	1890: 8.385,807
1846: 4.867,124	1865: 5.543,172	1897: 9.455,943
1850: 4.810,735	1872: 6.528,017	1901: 9.750,000

Ennek a lakosságnak kétharmada ($6\frac{1}{2}$ millió) lengyel, a többi népelem közt rendkívül megnövekedtek a zsidók (80 év alatt 220 ezerről $1\frac{1}{4}$ millióra) s a németek, kik 1823-ban még csak 10 ezeren voltak, 1860-ban már 270 ezeren, jelenleg pedig 6—700 ezeren.

Oroszországban, ú. m. Litvániában, Fehér-Oroszországban, Ukrajnában, Podoliában és Volhyniában van 1.800,000 lengyel. Számuk a XIX. században nem igen növekedett, Schaffarik már a 20-as években $1\frac{1}{2}$ millióra vette föl.

Ausztriában, Galicia mai területén, valamint Sziléziában a XIX. század elején volt $2\frac{1}{4}$ millió, sőt Schaffarik szerint, a ki azonban a ruthének felét is ide számítja, 3 millió lengyel. Ekkor Galiciának Bukovinával együtt 3.893,445 lakosa volt, közte 206 ezer zsidó és 70 ezer német. A további növekedés, de már Bukovina nélkül, 1857: 4.597,470, közte 1.981,076 lengyel és 448,973 zsidó, 1890-ben a 6.578,907 lakos közt már $53\frac{4}{10}$ vagyis 3.513,000 beszélt lengyelül, köztük tehát a zsidók nagy része, az 1897-re kiszámított 7.211,512 lakos alapján tehát a bukovinai 25 ezer lengyelrel együtt 4 millióra lehet tenni számukat. Ehhez járul még 200 ezer sziléziai lengyel (1857: 131,602, 1890: 182 ezer).

Poroszországban a bécsi kongresszus által megállapított területen Schaffarik 1.900,000-re tette a lengyelek számát, ebből azonban az egykori lengyel részekre (Posen és Porosz tart.) csak 1.300,000 számítható. 1861-ben a lengyelek, mazurok és kasubok száma volt Posenben 801,372, Preussenben 690,441 és pedig a keleti tartományban 311,040, a nyugotiban 379,401, Sziléziában 719,365, főleg Oppelnben (665,865), összesen 2.214,888. Míg a XIX. század első felében mind jobban és jobban összeszorította a német elem a lengyeleket, az utolsó évtized alatt a lengyelség kezd jobban erősödni. Nyugoti Porosztartományban 1867-ben $32\frac{5}{10}$ %, 1886-ban pedig már 38% volt a lengyelek száma. Posenben a német elem 62% -ról 1886-ig 45% -ra szállt le. Felső-Sziléziában mialatt a lengyelek 665 ezerről 980 ezerre növekedtek, a németek szaporodása csak 50 ezer volt, 410 ezerről 460 ezer.

Az 1890-iki népszámlálás már 2.816.657 lengyelt talált Poroszországban, ma pedig van 3.100.000.

Európában ezenkívül a *Szepességben* és *Árvaországban* vannak még lengyelek, a kik azonban a tótok közé vannak számítva; van aztán 3—4 ezer újabban megtelepedett lengyel, leginkább Budapesten, továbbá *Franciaországban* és *Helvéciában* 10—15 ezer, *Törökországban* néhány ezer lengyel él.

Európán kívül az *Egyesült-Államokban* van mintegy félmillió lengyel, sőt egy lengyel statisztikai kimutatás szerint 1.200.000, *Braziliában*, *Argentínában*, *Uruguayban* pedig 100 ezer. *Szibériában* a hetvenes évek elején Rittich szerint volt 24,040, a *Kaukázusban* 6 ezer.

E szerint a lengyelek száma: 1550 körül 7—8 millió, 1772-ben 5—6 millió, 1801-ben $8\frac{1}{2}$ millió, 1901-ben $16\frac{1}{4}$ millió.

3. Cseh-tót.

A csehek és tótok megkülönböztetésére statisztikai fölvételeknél nem az ethnografiai és nyelvi, hanem a politikai szempontokat szokták figyelembe venni. Csehek, a régi hussziták ivadékaik laknak Felső-Magyarországban is, p. Gömörben s viszont tótok vannak Morvaországban is, a magyarországi cseheket azonban a tótok, a cseh korona tótjait pedig a csehek közé számítják.

A cseh korona tartományainak nem egészen $\frac{2}{3}$ -da cseh nemzetiségű és pedig Csehországban $62\cdot8\%$, Morvaországban $70\cdot3\%$, Sziléziában 22% . A német elem különböző időben szállta meg Csehország északi és nyugoti, meg délnyugoti részeit: a nagyobb mérvű elnémetesedés azonban a harminc éves háború után következett be, a mely alatt Csehország annyira kipusztult, hogy a korábbi 3 milliónyi lakosság leolvadt 700 ezerre. A későbbi növekedést a következő adatok mutatják

	Csehország	Morvaország	Szilézia	Összesen
1786 :	2.266,000	1.137,000	218,000	3.621,000
1825 :	3.901,572	1.667,080	392,920	5.961,572
1857 :	4.705,525	1.867,094	443,912	7.016,531
1869 :	5.105,682	2.011,406	511,581	7.628,669
1880 :	5.560,819	2.153,407	565,475	8.279,701
1890 :	5.837,603	2.272,856	602,117	8.712,576
1897 :	6.118,639	2.393,012	648,918	9.160,569
1901 :	6.318,280	2.435,081	680,529	9.433,890

Ezenkívül még Bécsben van nagyobb számú cseh elem: az 1890-iki népszámlálás a társalgási nyelv után 80 ezeret vett föl, a csehek szerint azonban van legalább is 300 ezer.

Egyébként pedig az ausztriai csehek száma 1786-ban volt $2\frac{1}{4}$ millió.

1825-ben Schaffarik szerint $2\frac{1}{2}$ millió cseh, 1.200,000 morva. 1857-ben 4.370,290, 1880-ban 5.181,611, 1890-ben 5.473,578, ma pedig a cseh korona tartományaiban 5.850,000, egész Ausztriában pedig közel 6 millió. Ebből mintegy 100 ezret számíthatni a morvaországi tótokra.

Magyarországban Gömörben vannak régi husszita-maradványok s azután XVIII. századbéli cseh telepések a volt oláh és szerb határörvidéken, meg Verőczemegyében, a Budapesten tartózkodó csehekkel együtt sem igen több a számuk 15—20 ezernél. Porosz-Sziléziában volt 1890-ben 58.408 morva 17,670 cseh, ennek $\frac{5}{6}$ -da az oppelni, $\frac{1}{6}$ -da a boroszlói kerületben lakik. Vannak aztán cseh gyarmatosok Oroszországban (10 ezer) s az utolsó két évtized óta Boszniában. Sokan vándoroltak ki az Egyesült-Államokba, hol 1890-ben 118,106 csehországi születésűt találtak, ma van legalább is 3—400 ezer cseh.

A tótok, közējük számítván a gömöri és délmagyarországi cseheket, meg az árvai és lublói lengyeleket, Magyarország északi hegyvidékén laknak egész Ungmegyéig terjeszkedve. Ennek a népségnek az alaprétege kétségkívül Szvatopluk marahánjaitól ered, mely újabb és újabb cseh elemeket vett magába, úgy hogy a régi szlovén elem, melytől való p. Nógrád és Visegrád neve, egészen csehes színezetet nyert. Legzártabb tömegben laknak Árva ($96\cdot2\%$), Liptó (93·8), Trencsén (93·4) és Zólyom ($92\cdot2\%$) területén, a hol azonban csak az utolsó tíz év alatt szaporodott a lakosság, 1840—90 közt fogyott, nevezetesen :

	1840 ¹	1869 ²	1890	1901
Összes lakosság	562,291	512,221	506,058	514,940
ebből tót	525,000	486,538	465,020	500,000

Délfelé már magyarokkal s németekkel vannak keverve s az arányszám mindinkább csökken: Turóczban $75\cdot9\%$, Nyitrában 72·8, Barsban 56·9, Hontban 45·9, Pozsonyban 45% , vagyis ezen az egész területen 60% itt már szaporodtak, ugyanis :

	1840 ¹	1869 ²	1890	1901
Összes lak.	886,488	953,114	1.038,484	1.120,222
ebből tót	540,855	557,685	620,051	670,000

Nógrádban, hol a lakosság $\frac{1}{3}$ -da tót, stagnálnak (1840: 58,910, 1869: 61,662, 1890: 59,440). Gyarmataik átnyulnak Komáromba (1840:

¹ Pényes Elok: *Magyarország statisztikája*. Pest 1842. I. 50. s köv. II. tulajdonkép 528,159-re tette a tótok számát, ebből azonban még $2\frac{1}{2}$ —3 ezerrel le kell vonni a zólyommegyei bányavárosok régi német lakóira.

² Keleti Károly: *Hazánk és népe*. Pest, 1871. 68.

5,300, 1890: 9,791), Esztergomba (1840: 6,820, 1890: 6,432), Fejérbé (1840: 3,611, 1890: 2,924), Veszprémbe (1840: 4,853, 1890: 1,971), sőt Tolnába (1840: 1,000, 1890: 769) és Somogyba is (1840: 1,200, 1890: 261), de a Dunán túl már nagyon magyarosodnak; Pestmegyében, ha a fővárosba áramló napszámos elemet figyelmen kívül hagyjuk, stagnálnak (1840: 34,121, 1890: 57,526, ebből Budapesten 27,126).

Kelet felé Sáros (66·8°/_o) és Szepes (57°/_o) megyékben lagnak leg-
tömegesebben, meg Gömörben (42·7°/_o). Itt ismét stagnálást tapasztalunk,
nevezetesen:

	1840	1869	1890	1901
Összes lakosság	554,193	523,791	506,122	527,479
ebből tót	288,832	283,585	280,276	290,000

Zemplénben (35·9°/_o), Ungban (29·6°/_o) s Abaujban (26·8°/_o) a ruthé-
nek rovására terjeszkedtek, itt ugyanis volt:

	1840	1869	1890	1901
Összes lakosság	581,254	612,645	614,328	670,023
ebből tót	132,851	166,314	195,732	} 295,000
ebből ruthén	165,772	128,936	77,806	
együtt	298,623	295,250	273,538	
magyar	257,852	297,110	297,896	

Innen átnyulnak Szabolcsba (1840: 15,700, 1890: 6,897), Borsodba (1840: 3,500 tót, 5,200 ruthén, 1890: 9,738 tót, 348 ruthén), Hevesbe (1840: 1,523, 1890: 1,079) és Szatmárba (1840: 1000, 1890: 405), ezenkívül Biharban, hol különösen az élesdi és margitai járásban szaporodtak meg (1840: 815, 1890: 5660).

Az alföldi tótokat (Békés-m. 22°/_o, Csanád 12°/_o) a XVIII. században telepitették le, hol 1840—90 közt 50,554 lélekről 72,611-re emelkedtek. A szaporodás 44°/_o, míg a két megye többi lakossága 84°/_o-kal növekedett (171,626-ról 316,350-re), de innen további rajokat eresztettek Aradba (1840: 1,623, 1890: 4,157), Dél-Magyarországba (1840: 10,840, 1890: 22,352), Bácskába (1840: 9,615, 1890: 29,025) s a drávántúli részekbe (1840: 3,558, 1890: 13,614), főleg Szerém és Verőce megyékbe.

Összes számuk a ruthénekkal együtt véve 1720-ban volt 454,699, ebből valami 380 ezer esik a tótokra. 1801-ben már 1¹/₂ millióra növekedtek, sőt Schaffarik a 20-as években 1.800,000-re becsülte számukat. Fényes E. azonban 1840-ben 1.687,256-ot vett föl, 1850-ben volt 1.739,871, 1869-ben 1.835,334, 1880-ban 1,864,529, 1890-ben 1.910,279 a drávántúliakkal együtt, kiknek száma 1880—90 közt 9,708-ról 13,614-re emelkedett. Vannak aztán újabb települők Boszniában is. Jelenleg, tekintve a

nagymérvű kivándorlást, a 2 milliót nem sokkal haladják meg. Ide számítva az amerikaiakat és az ideiglenesen távollevőket, van körülbelül 2.400.000 tót vagyis míg a XVIII. században megnégyszereződött a számuk, a XIX. század folyamán csak valami 60°/_o-kal növekedtek.

A cseh-tót néptörzs száma e szerint 1600-ban 3 millió, 1700-ban legfőbb 1 és fél millió, 1800-ban 4 és fél millió, jelenleg 9 millió, ebből 6'6 millió cseh, 2'4 millió tót.

Nagy Géza.

NÉPHIT ÉS NÉPSZOKÁSOK.

A moldvai csángók multja és jelene.

(Befejező közlemény.)

Manapság a moldvai csángóság pusztulófölbén van. Nem a magyarok számából következtetjük ezt. Sem a katolikusok, sem a magyarok nem fogynak Romániában. De fogynak maguk a csángók. Mert nem mulik el esztendő, hogy ne kerülne ki hazánkból Romániába egy-egy székely csapat. A székely raj aztán egészen — hogy úgy mondjam — elszékelyesíti a csángó falut. Ilyenforma processzuson mehetek át a déli csángó falvak: Klézse, Forrófalva, a melyeknek a nyelvében pl. ma már alig van valami csángó sajátság. Ez a csángók pusztulásának egyik forrása. Társadalmi szempontból nem is veszedelmes forrás.

Ámde van egy másik is: az eloláhosodás. Történetük folyamán megfigyelhetjük, hogy hány falvuk eloláhosodott. Nem szükséges azokat felsorolni. Elég lesz és rövidebb is, ha megemlítjük ama a falvakat, a melyek még tartják magukat.

Ma két csoportra oszthatjuk őket: déliekre és északiakra. A déli csángók a bacau-i kerület székhelyétől, Bacau-tól délre vannak a Szereth mindkét partján.

A mint az ember Bacau-ból délre elindul a Szereth partján, sorra éri: *Lúzi-Kalagura*, *Bogdánfalva (Valea-Szaka)*, *Nagypatak (Valea-Mare)*, *Forrófalva (Faroan)*, *Klézse (Cleja)* nevű magyar falvakat. Ezek a jobb partján vannak. A balon Valéni s messzse délen Ad-Jud-dal szemben Ploskucén, már az északi csángókhöz számítanak, mert a mult század elején telepedtek le mai falvaikba Szabófalváról, valami zsarnokoskodó bojér miatt.

Az előbbieik szép fekvésűek. Egy sem a völgy fenekén épült, mert a Szereth termékeny lapályát termőföldnek használják mindenütt. A falvakat

a hegyoldalokban építették és pedig úgy, hogy a vasútról (melynek állomása van Forrófalva és Bogdánfalva mellett) csaknem mindet látni lehet. Csak egyet nem, azt a melyik túl van a hegyeken, egy eldugott völgyben és a melyiket idehaza a legjobban ismernek. Klézsét értem, a melyet annyira híressé tett szerencsétlenül járt, csángó születésű régi papja: Petrás Ince János, vagy a hogy a nép ismerte és emlékszik rá: pater János, a ki a Rokonföldi név alatt irogatott a Magyar Nyelvőrben, a ki oly szívesen fogadta Munkácsiékat s gyakran eljárt hozzáik.

Negyven esztendeig volt pap Klézsán, míg nem 1886 szept. 6-án a még fiatalos erejű aggastyán rablógyilkosoknak esett áldozatul. Saját szobájában támadtak rá, a klézsei paplak ama kis, hosszúkás fülkéjében, a melynek egyetlen ablaka az épület mellett való kamarára szolgál. A mikor Neumann, a bogdánfalvi pap megtudta az esetet, gyalog sietett át székhelyéről a szerencsétlen pap lakására, a hol borzasztó látvány tárult elébe. Véres fejvel, sárga arcczal, de egyenes fejtartással sétált a szobában a szálas termetű Petrás. Gyilkosait hangjukról megismerte, de nevöket nem akarta megmondani senkinek sem. Vagy két havi szenvedés után titkát magával vitte a klézsei temető kicsiny kápolnájába, a melyben örök álmát aluszsza. Fakereszt van a földbe állítva azon a helyen, a hol nyugszik s ez van rávésve primitív alakú betűkkel:

„Tisztelendő Pater Petrás János klézsei megyének 45 esztendősi lelkipásztorja itt fekszik. Kimult ez világból a rablók keze által életének 75. esztendejébe. papságának 50. esztendejében, szeptember 6. napján, Anno 1886.“ (Egy kis hiba van a felírásban, mert csak 42 évig volt Klézsében; 3-ig Pusztinában lelkészkedett.)

Vagy hat német és olasz pap megpróbálkozott Klézsével, a leggyengébb moldvai parochiával, de egy sem boldogult Petrás után; oda magyar ember kellett.

Most is magyar pap végzi ott nehéz, kettős misszióját. Méltó arra, hogy megemlítsük, mert e magyar eredetű és érzelmű pap nemcsak hitének, hanem a magyarságnak is misszionáriusa.

Kárpáti Grácián javakorban levő férfi. 1853-ban született Nagybányán. Ott és Nagyváradon tanult, 1878-ban lépett be a minoritákhoz s 1881-ben szentelték fel. Szilágysomlyói, nagybányai és aradi tanárkodása után 1889-ben egri tanulmányi felügyelő lett, azután aradi hitoktató; 1894-ben pápai küldéssel ment Klézsébe misszionáriusnak.

Ő az egyetlen magyar pap a csángóknál. S bizony a többi lelkészek, ha nem is olyanok, mint fentebb jellemzett elődjek, nem mondhatnám, hogy valami szívesen látnák. Bizony sok tekintetben igaza van a csángókérdés

régi buvárlójának, György Endrének, a ki a csángók eloláhosodását jórészt a misszionáriusok bűnéül tudja be. A multban mindenesetre sokat volt ez így. Ma már nem egy derék — bár magyarul még mindig nem tudó — csángó papot találtam, a kik engem is igen szívesen fogadtak és csakis az ő érdemük, hogy, annyira a mennyire, nem volt részem az oláh rendőség amaz ideges kémkedésében, a mely megzavarta György Endre egyik csángó útját s a mely majd hogy meg nem zavarta Bölc Gyula min. osztálytanácsos úr szabófalvi látogatását, a ki igazán ideális okokból, mint az egyetlen pantalós csángó: Martinás Antal komája, üdvendeztette meg néhány éve a szabófalvi magyarokat szíves vendégeskedésével. A papoknak ez a hol ellenséges, hol hideg viselkedése a csángók magyarságával szemben, meg is látszik a még magyarul beszélő csángók statisztikáján.

Alant következő adataimat a katolikus kalendáriumokból, a magam tapasztalataiból s a lelkészek becslése után állítottam össze. E szerint a moldvai csángóság kerületenként így oszlik meg:

A bákói kerületben . . .	1000 csángó, ¹
A kalugeriben . . .	2500 „
A forrófalviban . . .	3000 „
A klézseiben . . .	4000 „
Valénii-ben . . .	2000 „
Ploskucén . . .	500 „
A szabófalviban . . .	3500 „

Összesen 16500 csángó.

3500 csángó lehet ama falvakban, a melyeknek lakossága túlnyomóan eloláhosodott csángó, vagy oláh, vagy székely. *Mai számuk tehát 20,000,* vagyis épen félannyi, mint Ballagi hitte.

E falvak mindegyikében a primár — a biró — végzi a falu ügyeit. Földműveléssel és — különösen délen — bortermeléssel foglalkoznak. Részint a maguk, részint a bojárek (oláh nagybirtokos nemesség) földjét művelik. Nagyon szorgalmas, nagyon munkás nép. Maga a bakai szubprefektus mondta nekem, hogy a csángók minden más munkáson túltesznek szorgalomban, munkaszeretetben. De — fájdalom — még egy nevezetes tulajdonságuk van. Nem igen tiszták.

Nagyon tehetős embereknél esett meg, hogy nem vezethettek be szo-

¹ A ki még tud magyarul s nem székely és nem is bukovinai csángó, mert vannak olyan falvak is, a melyeknek lakossága a legújabb időben Bukovinából került le Moldvába. Ezeket is leszámítottam.

bájukba az aprómarha miatt, a mely bent ugrált az asztalon. Egy szoba (*ház*) elég egy családnak. Egyik szegletben, az ajtó mellett, az épített kőkemence, a másikban — a szoba túlsó részén — széles ágy, a mely a tetőig tele van rakva fehér és azután szőnyegszerű kelmével, ú. n. lejesérrel. A szabad fal mellett lócák vannak s a gerendázatba, fent a plafonon, egy-egy magyar katekizmus. biblia. írás van bedugdosva.

Néprajzi szempontból sokkal érdekesebb a ház mellett levő ú. n. *fedél*: kamra, benne a hordókkal, faragó paddal, egyéb eszközökkel s a szövőszékekkel, csángóul: *osztovátyék*-kal, osztovátéval. Nyári időben ott a helye. De télen bekerül a szobába és vele csinálja a fehérnép azt a sok szép fehér holmit, a mit pl. a férfiak viselnek.

Ruházatukra, viseletükre már többet adnak. A férfiak vállán nagyobbára hosszú haj omlik el. Sarut vagy jól megszegelt bőrcipőt viselnek, szűk, de hosszú s ezért kerekranécú a fehér gatyájuk. Ezt széles — északon veres — övvel kötik meg, a melyet fémpitykékkal cifrázott szíj szorít le. Ingök kötésben különösen előre visszabugyog s a mit úgy magukkal hordanak: pipát, kovát, taplót miegymást, azt elől teszik a gelebükbe, úgy hogy a hasukon szinte lelóg az ing. Hosszú hajuk szinte feleslegessé teszi sok helyt széles karimájú kalapjukat, a melyen a nős ember egyszerű veres zsinórt: *gerdán*-t hord, a legény pedig gyöngy-sorokat, *gëjtán*-t, a mit a szeretőjétől kapott.

Az asszonyoknak is egyszerű a ruhájuk, bár már tarkább. A szoknyát, az igazit, nem is ismerik. Ő náluk a szoknyát télen hordják, jobbadán csak a férfiak; amolyan oláh darócabát ez, a melyik csipőben szűkebb és térden alól ér. A csángó asszony szoknyája egy téglalap alakú daróc, vagy alól csikos, vékony kelmedarab, a melyet egyszerűen a derekuk köré csavar-
nak. Az előbbinek — mint az oláhoknál — katrinca, az utóbbinak pesti-
mán a neve.

A leányok már cifrábbak. A nyakukban rengeteg sok a kaláris, a lánc (már t. i. a kinek szeretője van, mert a láncot, kalárist a legénytől kapja a lány, viszonzásul a gëjtánért), hogy egészen eltakarja ingüktől amúgyis teljesen elfedett mellüket. Fehér kendő van a *gëcájukon* (a fejen levő karika, a melyre haj van rátekerve) vagy fehér fátyol libeg le róla, a mely alól felénk villongnak a hajon lógó talmi arany, ezüst szálak. Fülüket gyakran pávatollak takarják s fejükön, a melyről tarka szalagokon csörögnek le a rézérmeek, átlukasztott régi pénzek, valóságos gyöngykorona ékeskedik.

De nemcsak ruhában simultak már hozzá a csángók az oláh környezethez. Úgy látszik egész lelkük elrománosodik már.

(Itt meg kell említenünk, hogy a törökökkel való hosszas érintkezé-

süknek is van nyoma életükben. Fejüket sok helyen egy darabon körülborotválják, újhholdkor keresztet vetnek s szokincükben is megvan többek közt pl. a *diván*, az ismert fogalomkörrel.)

Mondát, mesét a fiatalság egyáltalán nem tud. Legfeljebb öreg emberek emlékeztek még arra, hogy gyermekkorukban hallottak egyet-mást öreg emberektől. Hosszas keresgélés után mégis találtam egy pár mondatöredéket, a melyek a Magyar Nyelvörben jelennek meg a moldvai csángó nyelvjárást leíró dolgozatomban. Öreg, néha 90 éves emberek mesélték ezeket.

Így monda fűződik az „Estyefán“ vajdához, a ki tán — legalább a monda szerint — az a Stefan cel mare, ki 1457—1504. uralkodott.

Olyanforma alak ez itt a Szereth mentén, mint idehaza a mi Mátyás királyunk. Minden földművelő ember tud róla. A monda szerint Nagy István elveszti a csatát egy izben a török ellen. Hazatér Tirgu Nyáme vára felé. De anyja ott áll a vár falán s addig nem akarja fiát beboesátani, míg így tér vissza: legyőzötve, kudarcosan. A fiúban e büszke szavak önézetet keltenek. Visszatér és diadalt arat az ellenségén. A klézsei parochián ma is van az előszobában, az udvarra nyíló ajtóval szemben egy kép, a mely azt a jelenetet ábrázolja, mikor István vajda megtér a szégyenletes csatából. Petrás tudta, hogy, ez Istvánnak van köze a magyar vérhez. Felesége: Margit magyar leány volt. talán épen Losonczy István erdélyi vajda leánya, a kit — Bandinus feljegyzése szerint — a bajai katolikus templomban temettek el. Ez volt a sír felirata: „Anno 1410. Hoc templum (in honorem B. M. V. dedicatum) ab illustrissimo principe Alexandro Voyde aedificatum est una cum monasterio Moldaviensi. Cuius piae memoriae coniux Margaretha sub fonte Baptismatis sepulta est. Requiescat . . .“ stb. Íme e felirat cáfolja mondánkat.

Egy déli csángó faluban a következő mondatöredék él István vajda házasságáról: . . . Egy kis leány, déli időben, vizet vitt egyszer apjának, a ki kint dolgozott a mezőn. Arra járt „Estyefán“ vajda, meglátta a leányt és vizet kért tőle. A leány „jó szívvel“ adott is neki. A vajda ivás közben egy gyűrüt eresztett bele a vízbe s azzal tovább ment. A leányka elviszi a vizet apjának, a ki megtalálja a vízben a gyűrüt s megütődve kérdi a leánytól, mit tett, hogy került a gyűrű a vízbe. A leány elmondja, hogy ő egy idegennek adott belőle inni, de becsülettel adta, nem is vette észre a gyűrüt . . . Mikor aztán eljött az ideje, a vajda elment a leány édesapjához és kérte, hogy adja elő a gyűrüt. Megtörtént. Akkor a leányt is elkérte. Ez is megtörtént. Azzal aztán elment a vajda, sok jót tett s mind a ketten templomokat alapítottak, egyik egyfele, másik másfele. (Mert hiszen a vajda oláh volt, a vajdáné pedig magyar.) De a vajdáné kettővel többet csinált, mint a vajda . . .

A forrófalvai csángók eredetét meg ilyenformán kombinálja össze a monda István vajda házasságával:

Egy nagy háború idején István vajda, a ki akkoriban még ifjú legény volt, szépen félreállott és Nagypatak mellett beállt egy oláh paphoz csobának, (juhászbojtár). Egyszer a mint a csobán hazajött, a páter nem volt otthon, a papné ételt tett elibe. István akkor felírta az asztalra, hogy ott járt, ott evett. Ezzel eltávozott. Mikor a pap hazajött, meglátta az írást, sehogy sem tudta megérteni a dolgot, hiszen a csobán evett ott! Hát a vajda lehet csobán? Ennek híre futott Jás-ba (Jassy), a honnan katonák jöttek és felszólították a papot, hogy mutassa meg az írást, a mit emleget. Megmutatta, nem is bántották, hanem elmentek Istvánnal együtt (mert ő is köztük volt) a szomszéd faluba, a hol volt egy Forró János nevű ember s annak két szép leánya. A vajda egyet megszeretett, el is vette feleségül környezetére nagy ellenkezésére is. De minthogy a leány magyar volt, ő pedig oláh, úgy egyeztek meg, hogy leánygyermekük magyarok lesznek, a fiúk meg oláhok. Ekkor a vajdané azt mondta: „kegyednek oláh legényeket szolgálk, nekem magyar legényeket!“ Hoztak is nyolc magyar legényt. Idők múltán megkérdezte István a magyar legényeket, hogy mit kívánnak, becsületet, hosszú szolgálatok jutalmául. Egy „morzsa“ földet kértek, a hol „meglegyenek“. Azoknak adta azt a földet és azért lett a falunak Forrófalva a neve.

Nyilvánvaló, hogy e mondában az István vajda házasságáról szóló monda egy etimologikus, helynévmagyarázó mondával elegyedett el.

Eredetükre nem találtam még ilyen töredékeket sem. Csak egyetlenegy öreg csángó: László Márton bizonygatta előttem, hogy kár az oláhoknak olyan nagyon hegyelni, hiszen a magyarok *Szittyiából* épen 40 esztendővel hamarabb jöttek e tájra, mint az oláhok!

Bogdánfalván még csángó történeti monda él *Dankó Istán*-ról, a kit elraboltak a tatárok, és a ki majd öt esztendeig ette a börtön keserű kenyerét.

Az ötödikben összegyűltek a rabok s elhatározták, hogy megszöknek. Dankó betegnek tette magát s örének azt mondta, hogy vigye ki az erdőbe, meg akar halni. Kint leüti örét, összetalálkozik rabtársaival, s a csillagok után indulva, eljutnak a Dunához. Egy csónakos csak akkor akarja őket átszállítani, ha megfizetik a fáradságát. Egynek volt a menekülők közt egy kis pénze, oda is adta, a mije volt. Ezen a pénzen átjön Dankó s hazatér. Házában minden úgy van még, a hogy ő hagyta. A fejsze ott áll, a hol állott, csak a nyelét rágták el az egerek. Mikor ezt Dankó meglátja, sirva fakad. Majd Magyarföldre tér, de onnan megint visszakerül Moldvába. Mikorára hazaér a karócskából nagy vackorfa lett...!

A forrófalvi mondának itt az a változata járja, hogy az asszony legényei annyi földet kaptak, a mennyit a kasokból kibocsátott méhrajok beröpültek.

Az oláh hatás a legmegdöbbentőbb módon a csángók költészetén látszik meg. Mintha a magyar faj óriási költői tehetsége is megbénult volna már bennök. Az ő költői tehetségök csak két alkalomkor nyilatkozik meg. Nyáron a *hóra*-ban és utána dévajkodás közben, télen pedig a „*guzsalyas*“-ban. De hogy ezekben is milyen gyér a költői tehetség megnyilatkozása, azt leginkább az a körülmény bizonyítja, hogy az eddigi utazók, de maguk a csángók is azt hangsúlyozzák, hogy nincsenek dalaik. Hiszen e szót nem is ismerik. *Ének* névvel pedig nagyobbára csak a templomiakat illetik meg. A *nótát* is csak a kántorok ismerik — a dallam fogalmának hordozójaként. Csak ha a nagyobbára magyarföldi kántor megmagyarázta nekik, hogy *bolondságokat*, olyasmit értek, a melyekkel guzsalyosokban szoktak pajzánkodni, akkor énekeltek el nagy szégyenkezve egy-egy dalt . . .

A *hóra* a legérdekesebb csángó néprajzi képek közül való.

Bármilyen forrón süt le a moldvai nap, vasárnap délután összegyűl a falusi ifjúság az ő táncterén, a mely rendszerint a templom mellett van.

Csoportosan közelednek a leányok a templom felé. Megállnak valami kis hűvös szigeten s várja kiki a babáját. Kivétel ritkán akad, mert a tizenégyen túl mindenkinek van. Azután elővánszorognak a fiúk is. Gatyájok szinte ráfeszül vékony lábszárukra és gyöngysorokkal megrakott kalapjuk csillog-ragyog a meleg napsugárban. Majd megjön vagy két cigány is. Az egyik lantszerű hangszert, a másik valami katonaságtól elesapott trombitát tart a kezében, — ezekből kerül ki a talp alá való.

Fiúk-lányok egy nagy körbe fogózkodnak össze. Középiűt a két szál cigány — megesik az is, hogy csángó fiúk a zenészek — valami nyöszörgő oláh nótát játszik, a tánckarika pedig forog, mozog, ki-behorpad, de bizony az ember szinte keresi ebben a táncban a táncot. Berogyott térddel ugrándoznak a fiúk ide-oda, néha előre ugranak a körből, majd meg helyükre visszatérnek s a leányok mindenfelé ntánok tipegnek.

Van azután páros tánc is. Egy leány, egy fiú egymásba kapaszkodnak és ilyen rengetik maguk alatt a moldvai földet. Gyakori az is, hogy két fiú táncol egy lánynyal. Mert a legény 13—14 éves korában már számít — valóságos gyerekek hordanak már gëjtán-t — és egész legényéletében táncol, míg a leány a húszon túl már vénleányszámba megy s csak nézi a hórát. Így esik aztán, hogy sok a lány és mégis van — olyan hármas tánc.

Ha úgy elnéztem ezt a vakító színpompát, a mint a forró napsugár ráragyog a férfiak tiszta fehér ingére, gatyájára, a leányok cigányos tarkaságára, — hogy csörög rajtuk a sok cifraság, hogy megvillog barna arcuk

gyémántos szeme! — ugyancsak ez a tarka kép kerül a lelkembe, csakhogy a dévaj mulatozást felváltja a csendes áhitat; a kép kiegészül öregekkel, gyermekekkel; hajadon fővel haladnak a hegyoldalon, a melynek csúcsán áll egy kis ütött-kopott fatemplom; vizik kifakult, szinehagyott szentképeiket és az ő egyszerű, megható dallamukkal éneklik kedvelt bucsú-éneket:

Uram irgalmazz nekünk,
Uram kegyelmezz nekünk!

Pedig hiszen az Úr irgalmas volt hozzájuk, még a szerencsétlenségükben is. Megáldotta őket jó móddal, vagyonnal. A Szereth-völgy dús szőlői, kövér kukoricája s aranyos kalásza elfeledtetik velük a szív szükségét. Csak a bucsú melancholiájában csillámlik fel a moldvai csángók magyar érzése, valami nagy ősi honszeretet korcs foszlányai . . .

A guzsalyas közönséges székely népszokás. Téli estéken összegyűl az ifjúság valamelyik jobbmódú ember házában. A lányok szövögetnek, a fiúk is ott lődörögnek körülöttük — télen nem igen van munka — és ilyenkor él, virágozik tán a dal Csángóországban. Csakhogy nem egy legénytől hallottam már, hogy ő bizony csak oláhu tud nótákat. Ez különben meglátszik ama magyar dalokon, a melyek még élnek a moldvai csángóknál.

Régebben több volt a magyar versük. Az igaz, hogy egyik utazónk se hozott tőlük népdalokat, de ebből nem következtethetünk, mert idegen ember előtt, ha csak nincs meg a rendes alkalom, nem igen nótáznak soha. Magamnak is annyi sok beszédembe került — sokszor táncolnom is kellett érte — míg lekaphattam az ajkukról egy pár elköresodott magyar népdalt, egy pár fonyadt virágot.

Még néhány évtizeddel ezelőtt határozottan virágozott a dal a déli csángóknál. (Északon csak trágár tánci kurjantásokban, rimpárokban él a magyar költészet.) Petrás nem egy szép dalt tett közzé a Magyar Nyelvőr régebbi kötetében s említett könyvecskéjében. Én is találtam tőle néhány gyűjtési kéziratot: Klézseben, a Petrás-ház padlásán, pókhálós magyar katekizmusok között. Csinos dalok, nem egy eredeti csángó vonással. Sokból kéri az érzéki csángó szerelem a maga igazában.

Ama néhány dal egynémelye, a melyeket magam gyűjtöttem, érdekesen, de megdöbbenően tárja eléink a moldvai csángók jelen állapotát.

Lesve-lesik a székely nótázókat s utánok dadogják a szép magyar verseket. Ámde magyar nyelvüket az idegen, jobbadán olasz és ausztriai papok, a román iskola miatt napról-napra felejtik; a tiszta magyart számos nyelvjárási sajátságok miatt nem érthetik meg. Sőt még a hozzájuk közel álló székelyt sem. Így esik aztán, hogy dúdolgatnak, dalolnak és nem tudják, hogy mit.

Bogdánfalván szerencsés és elég bő aratásom volt. A leányok a derék páter biztatására daloltak is. Dallamukat nem vettem föl, mert nem volt meg rá az alkalmatosságom. De fölösleges lett volna. Vagy oláh dallam volt, vagy ettől csak kicsit különböző, széles hullámokból álló, olyan melódia, a milyen sokat szenvedett, elnyomott népeknél gyakori. Szervedés és félelem van e dallamban; remegés ama napoktól, a mikor csángó vérrel pirosítá be a moldvai földet: a tatár, a török, a muszka.

... A mikor így elhallgatom e szomorú dalokat, egyszerre csak érdekes strófára került a sor:

„Dsvíofából csinátasson koporsót,
Arany széggel írja rivá a jajszót,
Édés anyám „kosucucár“ nem leszek,
A csákómba kakastollut nem teszek!”

„Kosucucár?” „Mi az?” — kérdeztem tőlük.

„Az nem tudózik... az ének így menen” — ez volt rá a válaszuk. Nem tudták, hogy a — bizonyára székely -- Kossuth-huszárról énekelnek. Íme, a mithoszok keletkezésének egy érdekes forrása, a mely azonban csak a tudománynak érdekes. A csángók sorsára szomorú.

*

Árvák ők, a kiknek nincsen se apjuk, se anyjuk — a hogy egy nekem panaszkodott. Itt laknak a szomszédunkban, hiszik és büszkén vallják, hogy ők nem oláhok, ők — „ungorok”. A beszédüket már megejtette az oláh, a szívüket még nem. De sokáig ez sem maradhat menten. Kopik, felejtődik a nyelvök, meg fog ingani a hitük is: fuldokolnak az oláh hatásban, s ez ellen nincsen orvosság. Volt idő, a mikor lázasan követelték a magyar papot mindenütt Moldvában, — ma már csak Szabófalván hallottam ilyen hangokat. S volt idő, a mikor véröket ontották azért, mert nem akartak engedelmeskedni ama föld urának, a hol születtek, nevedektek ők és őseik is régi, történettel meg sem határozható idők óta. A mikor Munkácsiék kint jártak, még hangzott a panasz a Moldva és Szereth partjain: „a madarit hagyja elhánnya a magyarok császára” — ma már veszendőben e faji érzés is. Belőle érdeklődés lett, a melylyel minden magyarországi dolgot körülvesznek.

A moldvai csángóság ma már nem a magyar nemzet alkotórésze. De még az oláhé sem. Nyelvök és külső életük, néprajzi és társadalmi viszonyaik magukon viselik már annyira az oláh bélyeget, hogy nyilvánvaló a magyar fajtól való különválásuk; de lelkök életében s érzéseik világában

még nem tüntek el a magyar nyomok. Életükben most van az átmeneti korszak. Ámde mikor már a nyelvvel és külső élettel, a néprajzi és társadalmi viszonyokkal végzett a külső hatás, akkor már csak a kisebbik feladat van hátra; meghódol a szív s a lélek és a kis népsziget lebukik a környező idegen néptengerbe. Azután legfeljebb csak a kutató tudomány virraszt emlékek felett.

A moldvai csángókból is lesz — a mint hogy már félig-meddig lett is — egy érdekes tudományos kérdés. Az idegenbe szakadt népek, nagyobb embercsoportok sorsa ez.

Eltűnnek a történelem harci mezőiről, vérök idegen vérral vegyül el, egyéniségüket elsöpri a világ folyása és tudományos probléma alakjában folytatják megszakadt életüket.

Rubinyi Mózes.

TÁRSULATI ÜGYEK.

Jegyzőkönyvi kivonat

a Magyar Néprajzi Társaságnak 1901 március 20-án d. u. 4 órakor a M. Tudományos Akadémia első emeleti üléstermében tartott *rendes vál. üléséről.*

Jelen vannak: *Szalay Imre* elnök, *György Aladár* és *Munkácsi Bernát* dr. alelnökök, *Sebestyén Gyula* dr. főtitkár, *Feichtinger Győző* pénztáros, *Bátky Zsigmond* dr. könyvtáros: *Balassa József* dr., *Baróti Lajos* dr., *Borovszky Samu* dr., *Gönczi Ferencz*, *Huszkó József*, *Jankó János* dr., *Krausz Sámuel* dr. *Kúnos Ignác* dr., *Mader Béla*, *Nagy Géza*, *Patrubány Lukács*, *Semayer Vilibáld* dr., *Tolnai Vilmos* dr., *Zolnai Gyula* dr. választmányi tagok és *Pápay József* vál. tag, mint jegyző.

1. *Elnök* az ülést megnyitja és a jegyzőkönyv hitelesítésére *Balassa József* dr. és *Gönczi Ferencz* vál. tagokat kéri föl.

2. Az előző ülés jegyzőkönyve fölolvastván — hitelesítették.

3. *Főtitkár* jelenti, hogy *Miskolczi Henrik*, a ki egy néprajzi színház alapításának tervével foglalkozik, beadványt intézett a társasághoz, melyben anyagi és erkölcsi támogatást kér. — *György Aladár* alelnök erre vonatkozólag megjegyzi, hogy anyagi támogatásban a társaság nem részesítheti ezt a vállalatot, a mi pedig az erkölcsi támogatást illeti, azt, kivált ha ez a vállalat csakugyan megfelel a kívánalmaknak, megadhatónak véli, de mindenesetre meg kell várnunk az előadások megkezdését. — *Szalay Imre* elnök ehhez még hozzá teszi, hogy ha jók lesznek az előadások, ingyen hirdetjük az *Ethnographiában*.

Főtitkár jelenti továbbá, hogy a közgyűlés elé terjesztendő írásbeli indítványt nem nyújtottak be, de az elnökségnek lesz két indítványa: a) hogy a társaság kérje meg az Akadémiát, hogy kiadványaiban részesítse a társaságot. Ez a kérelem megokolható azzal, hogy a társaságnak most már nyílt könyvtári helyisége van. — b) *Szalay Imre* elnök, mint a Magy. Nemz. Múzeum igazgatója, kéri a társaságot, hogy két külföldi tudóst, *Ryberg* Károlyt Kopenhágából és *Bruun*

Dánielt Helbrogból, a kik a párisi kiállításon neki nagy segítségére voltak a grönlandi néprajzi társaságnak a M. Nemz. Múzeum néprajzi osztálya számára való megszerzésében, külső tagoknak válaszsza meg. — A választmány mindkét indítványt helyesléssel fogadja.

4. *Elnök* melegen emlékezett meg *Biró* Lajos hazánkfíáról, a ki Új-Guineában már évek óta fáradhatatlan munkása a néprajznak is, indítványozza *Biró* Lajosnak tiszteletbeli taggá való megválasztását. — Indítványa általános helyesléssel találkozik.

5. Következik *Feichtinger* Győző pénztáros indítványa a társaság alappénzének (6.873 K.) kezelése módjáról. Ezt az összeget többé nem mint takarékpénztári betétet akarná kezelni, hanem azt ajánlja, hogy jegyezze be a társaság, mint fővárosi kölcsönt. Az elhelyezés után 4-6%-ot kapna a társaság. — Az indítványt a választmány elfogadja, az összeget azonban az *elnök* előterjesztésére 7000 koronára emeli. — Új tagokat jelent: *Tas* Ferencz, Fiume (aj. *Feichtinger* Győző), *Bohrant* Lajos, Eperjes (aj. u. a.), a pozsonyi *m. kir. állami tanítónőképző-intézet* (aj. *Sebestyén* Gyula tanár).

A Magyar Néprajzi Társaságnak 1901. márczius 20-án tartott rendes évi közgyűlése.

I.

Szalay Imre elnök megnyitó beszéde.

Tisztelt közgyűlés!

A nemzetek állami és társadalmi életének, egymáshoz való viszonyának emlékeit a köztörténelem és segédtudományai vannak hivatva megörökíteni; a köztörténelem folyását kevésbé irányító népnek egyszerűbb társadalmát, benső házi életét, lelki világát a maguk ezerféle megnyilvánulásaiban a néprajzi tudományok kutatják és örökítik meg a késő utókor számára. Amaz a jelent nemcsak ismeretekkel, hanem nagy tanulságokkal is gyarapítja; ez pedig a faji sajátosságokat pontosan megállapítva, módot nyújt arra, hogy a nemzetközi kultúra útjára tért népek nemzeti jellegüket a fejlődés folyamán is megőrizték. Azt hiszem, alig csalódom, ha a néprajz rohamos hódításának titkát egyenesen abban keresem, hogy a kultúra hatása alatt mindinkább kiegyenlítődő nemzeti vonások is rohamosan veszendőbe mennek.

A múlt év, a midőn a világ minden nemzetének milliókra menő képviselői találkoztak Párisban a világkiállításon, élő tanujele volt az itt jelzett érdeklődésnek. Nemcsak a coloniáliák kiállításain, de az európai nemzetek kiállításain is láttunk olyan csoportokat, a melyek szerfelett érdekes bepillantást engedtek a különféle nemzetek népies otthonába. Hogy csak egyet-kettőt említsek: ilyen volt az orosz ház belseje, a szerb pavillon külön kis néprajzi osztálya és a svájci falu.

Magyarország ezen a kiállításon jelent meg először közjogi helyzetének megfelelőleg, mint az osztrák-magyar monarchia különálló területe. E különállás a Rue des Nations magyar pavillonjában jutott legfőbb kifejezésre. Ezen pavillon kincsekben gazdag történelmi kiállításával kapcsolatban ott láttuk néprajzunk egy rendkívül érdekes csoportját, a halászat és a pásztorélet, vagy a hogy azokat egy összefoglaló elnevezés alatt hívni szoktuk, az ősfoglalkozás eszközeit. De bármily jól beleillett is ez a minden ízében sikerült gyűjtemény a magyar történelmi kiállítás keretébe, mégis állást kell foglalnom amaz újabban lábrakapott téves felfogás ellen, mintha az ősfoglalkozási eszközök nem tartoznának a szorosabb értelemben vett néprajzi tárgyak közé. Hogy ezeknek mily integráló részét képezik, csak a még manapság is ősállapotban lévő népek ethnographiájára hivatkozom, mert mi egyébből áll ez ma is, mint az élelemszerzés, önvédelem, lakás és vallás legősibb eszközeiből.

Magyarország, mint kulturnemzet, a párisi világkiállítás tudományos csoportjaiban is kitűnően megállotta helyét. Így a magyar tudományirodalom és közoktatás csoportjában a phonograph útján gyűjtött népdalaink méltó elismerésre találtak. Magyar Nemzeti Múzeumunk szaktsíztviselői pedig a párisi anthropologiai, archaeologiai, ethnographiai, vallástörténeti és a folkloristikai nemzetközi kongresszusokon képviselték s ismertették a világ minden részéből összeereglett szakférfiak előtt hazánk eme tudományágainak legújabb eredményeit.

A külföldi nemzetek tehát a néprajzi tudományok terén is közelebbi ismeretségre léptek velünk s nekünk nagy mértékben fokozott érdeklődésüket lohadni engednünk ezután sem szabad. De ha nem gondoskodunk arról, hogy a szakfolyóiratunkban foglaltak valamely világnyelven is a tudomány köztulajdonává váljanak, akkor a mi néptudományunk a magyar nyelv elszigetelésénél fogva lakattal lezárt könyv marad. Ezért legközelebbi teendőink sorába fel kell vennünk azt az érintkezési akciót, a melynek előkészítő lépéseit egyébiránt már meg is tettem. Erős a reményem, hogy társulatunk, a mely ifjú erővel lépett a haladás terére, ezen irányban is hathatós közreműködést fog kifejteni.

Ezek után örömmel s teljes bizalommal nézek a jövő elé s nagyérdemű tiszteleti örökös elnökünket, dr. gr. Kuun Gézát, melegen üdvözölve, a Magyar Néprajzi Társaság XIII. rendes évi közgyűlését ezennel megnyitom.

II.

Dr. Sebestyén Gyula főtítkárral jelentése.

Tisztelt közgyűlés!

Most, midőn az elmúlt esztendő történetét társaságunk évkönyvébe nyilvánosan be kell iktatnom, mindenekeelőtt arra hívom fel az ítélkezés jogával felruházott tagok figyelmét, hogy a társaság ügyeinek gondozói csak akkor számíthatnak megnyugtató ítéletre, ha a társulati élet általunk irányított rendje s a kifejtett munkásság tudatosan elért eredményei egészen más szempontból lesznek mérlegelve, mint az előző esztendő még el nem felejtett eseményei. Az előző év a messzemenő tervezgetések éve volt. A feletti örömlünkben, hogy a sanyarú első évtized végén pénzügyeink elvégre megjavultak s hogy társaságunk széthúzó erői békés munkásságra összetömörültek, szabad utat engedtünk merész vágyaink kibontakozásának, gyorsan felkarolt terveink megvalósításának. Mondhatnám: higgadt számíttatás helyett, lobbanékony magyar vérmérsékletünkkel irányítottuk a társaság további történetét. Gyors egymásutánban fogtunk hozzá a Keleti Szakosztály megalakításához, az *Ethnographia* kibővítéséhez, havi folyóirattá való átváltoztatásához és a taggyűjtés nagyméretű munkálataihoz. Szóval belerohantunk olyan nehéz és nagyfontosságú vállalatokba, a melyeknek megvalósítását a higgadt számvetés legalább is késleltette volna.

Ma már tüleltünk a megpróbáltatáson. Vannak eredményeink, vannak tapasztalataink, tehát van, a mivel a számadásra szólított esztendő munkásságáról elszámolhatunk.

A Keleti Szakosztály megindította évnegyedes folyóiratát, a *Keleti Szemlét*, a mely a kitűzött programhoz híven vegyes nyelvű letéteményese lett az ural-altaji népek immáron nemzetközileg művelt ethnológiájának. A szerencsésen befejezett első díszes évfolyam a viszonyok helyes mérlegelésével és felhasználásával a kilátásba helyezett 15 iv helyett egyszerre 20-ra nőtt. Előkelő hazai és külföldi munkatársai közt nem egy van, a ki a vállalkozás nagy jelentőségét felfogva, tudománya legjavával munkált azon, hogy az ural-altaji őstörténet földéritesére leginkább hivatott magyar tudományos vállalat a magas színvonalon álló jelenkori revue-irodalom nemzetközi versenyében helyét tiszteletreméltó módon állja meg. Ha a kész eredményben utóbb elkerülendő hibákra akarnánk rámutatni, részünkről csak azt kifogásolnánk, hogy a folyóirat hazai irodalmunk eredményeit a külföldnek, a külföldét pedig nekünk kellőleg nem közvetítette. Még érezhetőbb hiánynak bizonyult az, hogy a folyóirat keretén belől megjelent magyar és orosz, tehát

a nemzetközi tudomány terén még nehezen megérthető cikkeknek sem voltak tartalomterjesztésre alkalmas idegen nyelvű kivonatai. De ezek az úttörés nehéz munkájával szemben oly elenyésző csekélységek, hogy helyettük inkább a két jeles szerkesztő, dr. Kúnos Ignác és dr. Munkácsi Bernát önfeláldozó munkásságának kellene méltó dícséretet zengenem. Ethnológiánkat nem remélt diadalra vitték, midőn varázsával a külföldi munkatársak egész sorát magukhoz hódították. Az ilyen sikerrel biztosított tudományos eredményt remélhetőleg a zavartalan munkásság elengedhetlen biztosítéka, a várt anyagi siker sem fogja cserben hagyni. Ezért okozott inkább örömet, mint meglepetést az, hogy a Keleti Szakosztály tőlünk élvezett 300 koronás és a Keleti Kereskedelmi Akadémiától nyert 800 koronás segélyét a Magyar Tudományos Akadémia a folyó évben már 1000 koronával egészítette ki.

Társaságunk tagjait ennél, mivel nem egy kisebb kört érint, okvetlenül nagyobb mértékben érdeklí az *Ethnographia* ügye. Midőn tavaly a Rökk-alapból évről-évre kiutalványozott 600 korona helyett megkaptuk a 2000 koronás állandó állami segélyt, azonnal elhatároztuk, hogy 30 ives folyóiratunkat 40 ivessé bővítjük s terjedelemben ekként meggyarapodva, az eddigi kéthavonként megjelenő hat füzetet tízre változtatjuk át. A merész tervet az a szerencsés körülmény segítette megvalósulni, hogy a Magyar Nemzeti Múzeum néprajzi osztályának vezetősége hajlandónak nyilatkozott a munkát azon esetben velünk megosztani, ha a múzeumi segély 1000 koronás tételét egy külön, tárgyi néprajz és népi anthropologia művelésére hivatott állandó melléklet kiadására fordíthatja. Választmányunk ezt az ajánlatot, mely a Magyar Nemzeti Múzeummal való állandó kapcsolatunk ügyét igen szerencsés formában kívánta lebonyolítani, készséggel elfogadta s az így átengedett területet az új állami segélyből pótolta. Így jött azután létre a néprajzi osztály *Értesítője*, mely a múlt év kezdetétől fogva az *Ethnographia* állandó melléklete lett.

Ha az így kibővült folyóirat terjedelmét tekintjük, akkor azt fogjuk találni, hogy ıveinek száma már az első év folyamán 40-re szaporodott. Ezt az eredményt pedig úgy értük el, hogy a Néprajzi Osztály a tíz füzetes havi folyóirathoz állandóan 1—1, összesen tehát 10 nyomtatott ıvet adott mellékletül. A régi terjedelem e szerint csakis az *Értesítő* ıveivel bővült. Ha most számításba vesszük még azt is, hogy a tárgyi néprajzi közleményekhez összesen 5 színes és 10 fekete tábla és 25 szövegábra is hozzájárult, azonnal tisztában lehetünk azzal, hogy a mai igényeknek teljesen megfelelő kiadvány összes költségeit a rendelkezésül bocsátott 1000 koronás múzeumi segélyből fedezni nem lehetett. Az *Értesítő* összes költségei tényleg 1700 koronára emelkedtek. Az előirányzatlan többletet utólag a Magyar

Nemzeti Múzeum fedezte s ezen újabb áldozattal fényes tanujelét adta annak, hogy a hazai néprajzi törekvések ügyét a nagy kulturintézet néprajzi osztálya útján tőle telhető mértékben óhajtja támogatni. Midőn ezen újabb anyagi áldozatok társaságunknak tudomására jutottak, a válaszmány azonnal jegyzőkönyvi köszönetet mondott a Magyar Nemzeti Múzeumnak és érdemes igazgatójának, *Szalay Imre* elnök úrnak. Azt hiszem, hogy a közérzést tolmácsolom, ha most köszönetet mondok az *Értesítő* szerkesztőjének, *dr. Jankó János* úrnak is, a ki önfeláldozó munkásságával megteremtette a múzeális néprajz legelső hazai organumát s vele együtt megteremtette azt a természetes kapcsolatot is, a mely társaságunkat egy elsőrangú néprajzi múzeummal a tudományos munkásság terén eszményi módon egyesítette.

Itt kell röviden megemlítenem, hogy az egyesüléssel társaságunk könyvtárának egy egész évtizeden át hányódó ügye is szerencsésen dülőre jutott. *Dr. Jankó János*, a Néprajzi Osztály vezető öre, a nála letéteményezett könyvgyűjteménynek egy e célra bebútorozott helyiséget bocsátott rendelkezésére. Azzal, hogy a társaság könyvtára a Néprajzi Osztály kézi szakkönyvtárának tőzsomszédságában lőn elhelyezve, a gyarapításban követendő elv is élesen körvonaloztatott. A múzeum szakkönyvtára ugyanis hivatásához képest a tárgyi néprajz nemzetközi irodalmát fogja felölelni. Mivel ez a már is gazdag könyvtár az *Értesítő* munkatársainak s általában minden tárgyi néprajzot művelő szakembernek hozzáférhető, nekünk, a kik a társaság szolgálatában a néprajzi tudományok egyéb ágait vagyunk hivatva művelni, célunk ezután már csakis az lehet, hogy könyvtárunkat az ethnologia és folklóre terén fejleszszük ki szakkönyvtárrá. A szükséges anyagi eszközök még nem állanak ugyan rendelkezésünkre; de az érezhető hiány égető volta elvégre mégis csak meghozza a várt eredményt. Ha pedig reményeink idővel megvalósulnak, akkor nemcsak munkásságunk egészíti ki egymást, hanem az a két egymás mellé helyezett szakkönyvtár is, a mely egymást kiegészítve, a néprajzi tudományok összes irodalmi ágainak letéteményese lesz.

A folyóirat ügyéhez visszatérve, jelentenem kell, hogy a múzeális természetű tárgyi néprajz művelésére hivatott új folyóirat e tudományág elvonásával bennünket az ethnologia és folklóre művelésére szorított. A tárgykör megkisebbedésével szemben a munkásság tere viszont tetemesen megnagyobodott. Mivel tehát korábbi évfolyamainkban az ethnologia már elég tekintélyes teret lefoglalt magának, a szerkesztők oda igyekeztek hatni, hogy ezután a folklóre is ugyanolyan figyelemben részesüljön. Ezért a néphit és népszokások állandó rovata mellé fölvtették a népköltészetét, s hogy a vállalkozás meddő ne legyen, azonnal megindították a szükséges gyűjtési munkálatokat. Mivel e téren a Kisfaludy-társaság kiadványai inkább az aesthetikai, a *Nyelvőr*

gyűjtői pedig a népnyelvi értékkel bíró adatokat tarlózták, folyóiratunk elvégre oda törekedett, hogy az eddigi egyoldalúságtól menten mindent tekintetbe vegyen, a mi a nép költészetét folkloristikai szempontból jellemezheti. Különös súlyt fektetett arra, hogy az énekelt szöveghez lehetőleg annak dallamát is mellékelhesse. E törekvésében némileg útjában állt a hangjegyzésedés költséges volta. De ennek dacára is elég tetemes áldozatokat hozatott, mivel tudatában volt annak, hogy az így támadt túlkiadásokat társaságunk az illusztrálásokra szánt, de a tárgyi néprajz mellőzésével részben feleslegessé vált összgeből minden nehézség nélkül fedezheti.

A folyóirat a dolgok természetes rendje szerint a társaság és a Néprajzi Osztály szellemi életének volt letéteményese. A ki tehát tartalmát megfigyelte, az már tudhatja, hogy az elmúlt év folyamán megtartottunk minden felolvasó és minden választmányi ülést. A felolvasó ülésen bemutatásra kerültek *dr. Katona Lajostól*: A remete és az angyal, *dr. Sebestyén Gyulától*: A csodaszarvas mondájának eredete, *Balogh Páltól*: A népfajok Magyarországon, *Vikár Bélától*: Orvos és javas, *Rubinyi Mózes*től: A moldvai csángók multja és jelene, *Semayer Vilibaldtól*: Bánffy-Hunyad magyar népének anthropológiája; ugyanő mutatta be 120 tárgy kíséretében *Biró Lajos* új-gueniai gyűjteményét, *Nagy Géza* pedig bemutatta a *gróf Zichy Jenő* harmadik ázsiai utazásának ismertetéséből az első kötetet, *dr. Jankó János* magyar-német szöveggel kiadott művét: A magyar halászat eredeté-t; végül a gyűjtési felhívásokra beérkezett közlemények közül bemutatásra került *Atovich Ferenc*től: Zobor-vidéki szent-ivánnapi szokások, *Ruzsinsky Lajostól*: Husvéti Krisztus-keresés Székely-Udvarhelyen, körülbelül 40 gyűjtőtől: Luca-napi népszokások s *Czechmeister* győri polgármester küldeményéből: a győrszabadhegyi luca-szék. Volt a társaságnak két vendége is. *Patkanov N.* kazáni tudós, a ki a szabirok nemzetiségéről s *Kuhac*: Xav. Ferencz zágrábi zenetudós, a ki a magyar regös-énekek dallamairól értekezett. Mivel mindkét vendéglátást szives meghívás előzte meg, ez úton is kifejezésre jutott az a nagy igazság, hogy az összehasonlító módszerre utalt hazai néprajzi tudomány egyetlen ága sem állíthat fel maga elé haladását gátló politikai és nemzetiségi válaszfalakat.

Ha munkásságunk mértékeül nem a felolvasó üléseket, hanem a folyóirat tíz füzetét vesszük, akkor még kedvezőbb eredményhez jutunk. Az *Ethnographia* mult évi folyamában ugyanis napvilágot látott 15 terjedelmes értekezés és az adatgyűjtők 29 nagyobb közleménye. Hasonló gazdagságot találunk az *Értesítőben* is, a melynek különösen művészi rajzai voltak meglepőek. Az utóbbi téren *Nécsey István* festőművész úrnak tartozunk köszönettel azért, hogy mesteri ónjával és ecsetjével a magyar néprajz szolgálatába

lépett. Míg más nemzetek úttörő néprajzi munkásságánál a képes ábrázolással is kísérletezni szoktak, addig nálunk *Nécsey*, a ki mint gyűjtő- és feldolgozó író is kész ethnographusnak bizonyult, a kezdetek kezdetén már oly tökéletes művészi munkát végzett, hogy e munkásság eredményeit tőlünk a külföld legelső folyóiratai irigyelhetik.

A folyóirat egyéves történetének rövid záradékaul fel kell még említenem, hogy szerkesztő társam kezdeményezésére a választmány kénytelen volt a f. év elejével kezdődő öt éves időkorre szerkesztőket választani. Mivel a választás idején még egyik szerkesztő lustruma sem fejeződött be, óhajtható volna, hogy ez az alapszabályainkba ütköző személyi természetű változás a jövőben se tekintessék egyébként. Ellenkező esetben a történetek praecedensül szolgálhatnának minden olyan meglepetéshez, a melylyel a társaság békés munkássága időről-időre megzavarható.

Jelentésem legelején jeleztem, hogy az előző évi nemes fellobbanás bennünket még a taggyűjtés terén is messze ragadott. A tíz évfolyam tartalomjegyzékével és a jelentkezési lapokkal felszerelt *Felhívásunk* sok ezer példányát terjesztettük azokban az ügyünk támogatására hivatott társadalmi körökben, a melyeket itt csak azért nem nevezek meg, mert őket az irányunkban tanusított közömbös magatartás okvetlen megszegyenitené. A tetemes anyagi áldozat és erőpazarlás bennünket arra tanított, hogy az annonce-ok végtelen sorával zaklatott társadalmi rétegek ma már a komolyabb felhívások iránt sem tanusitanak fogékonytságot. E szomorú tapasztalattal nem azért hozakodom elő, hogy társaságunkat az ilyen taggyűjtéstől végleg elriaszszam. Ha van vállalkozási kedv, nyujtassanak anyagi eszközök ezután is, mert a nagyarányú gyűjtésnél mindig van — most is volt — annyi jelentkező, a hánynak tagdíja a gyűjtési költségeket fedezheti. Társaságunknak jelenleg 719 tagja van, míg a múlt év elején csak 703 tagja volt. Mivel tagjegyzékünkben az elhaltakon és önként kilépőkön kívül számos rendetlen fizetőt is töröltünk, a javulás teljesen kielégíthetőnek mondható. De, ha a szaporodás pár év óta tapasztalt arányát a jövőben is meg akarjuk tartani, akkor a gyűjtési munkálatokban ezután már a választmány összes tagjainak, sőt rendes tagjainknak is részt kell venniök. Ezen óhajunknak azért adjuk itt nyilvános kifejezését, mert a taggyűjtés körül tevékenykedő elnökségnek már elég alkalma volt tapasztalni azt, hogy az irodalmi úton kifejtett propagandánál sokkal gyümölcsözőbb a személyes összeköttetés keretein belül kifejtett tevékenykedés.

Azt hiszem az itt előadottak mindenkit meggyőznek arról, hogy erőink legjavát csakugyan az előző munkaév merész terveinek megvalósítására fordítottuk. Hogy ezt tehattük, abban nagy érdeme van *Feichtinger* Győző

pénztáros úrnak, a ki a taggyűjtési munkálatok mellett pénzügyeink rendezése körül is nagy buzgalommal működött. A közgyűlés elé beterjesztett zárószámadást és költségvetési tervezetet az idén már bizottságok segédkezése nélkül készítette el. Úgy e tény, mint a bemutatott számítások, egyaránt pénzügyi helyzetünk megszilárdulását jelentik. A fenforgó hiány e helyzetet többé nem ingathatja meg, mert ha az idén nyomdai hátralékainkat végleg kiegyenlítjük, akkor biztos kilátásunk nyílik arra, hogy a pénztár rovataiból ez a nyomasztó tétel elvégre szintén eltűnik.

Az elmúlt év azon eseményei közül, a melyek az előző év messze-kiható terveivel összefüggésben nincsenek, meg kell említenem azt, hogy társaságunk meghívókat kapott a tavalyi párisi világkiállítás alkalmából tartott nemzetközi kongresszusokra. Választmányunk tagjai közül az embertani és régészeti kongresszuson *dr. Jankó János* egy gazdag fénykép-gyűjtemény bemutatásával kapcsolatban a magyar typusról értekezett. A vallástörténeti kongresszuson *dr. Goldziher Ignác* az izlam és a parsismus viszonyáról tartott egy kitüntetőleg fogadott előadást. A folkloristák kongresszusán *Vikár Béla* a magyarországi phonograph-gyűjtések öt éves eredményeiről ép akkor tartott beszámolót, midőn a franciák a bemutatott első kísérletek után az ilyen gyűjtések célszerűségét és szükséges voltát kimondották. Ugyane kongresszuson jelentéstevő is előterjesztett egy terjedelmes tanulmányt a hun-avar-magyar kapcsolat azon mondáiról, a melyekkel *Thierry A.* elavult kísérletei után kütfői alapon senki sem foglalkozott. A magyar néprajzi és néprajzzal kapcsolatos tudományágak ezen képviselője mellett kell még megemlítenem, hogy néprajzunk a világkiállítás magyar részében szintén képviselve volt. A nemzetek során ékeskedő magyar palota történeti jellegű kiállításában a történeti távlatot *Herman Ottó* ösfoglalkozási csoportja volt hivatva eredeti módon mélyíteni. *Vikár Béla* phonograph-fölvételei és népzenei térképe a közoktatási csoportnak szintén néprajzi eredetisége volt. Végül meg kell még említenem, hogy a nemzetközi kiállítás óriási Babelében a századvégi ipar és művészet magas fejlettsége mellett sem hiányzott az a sajátos néprajzi vonás, a melylyel a népeket és nemzeteket leginkább meg lehet különböztetni. Legkevesebbé hiányzott ez a magyarban, a melynek vezetősége történeti multunk és nemzeti öntudatra ébredt jelenünk hű képét óhajtotta a nagy nemzetközi versenyben föltárni. E programm megvalósításánál aztán fejlődő iparművészetünk nagyon rá volt utalva arra, hogy a népi termelés eddig megfigyelt és nyilvánosságra hozott faji sajátosságait érvényesítse. A dicséretes törekvés legtöbb eredményt asztalos-iparunk és keramikánk ornamentális részében tudott felmutatni.

Az elmúlt év sikereink mellé egy gyászos eseményt is beleiktatott tör-

ténetünkbe. *Káldy* Gyula halálát értem. Az érdemekben gazdag zenetudós társaságunk alapításakor a népzenei szakosztály egyik előadója lett. Ez a kitüntetés zeneirői munkásságát a kuruedalok és egyéb népzenei régiségeink felkutatására irányította. A feltárt kincseket nyilvános előadásokkal és irodalmi kiadványokkal tette hozzáférhetővé. Időközben munkásságát a m. kir. opera vette igénybe. De ideáljához, a gyönyörű magyar népzenehez mindvégig hű maradt. Befolyásos állásait a népi alapon fejlődő nemzeti zene támogatására fordította. Művészelekkével tehát olyan ügyet szolgált, a mely eredményeiben azonos lett volna népi alapon fölépített nemzeti irodalmunkkal. Mielőtt célját megközelíthette volna, elhagyta az opera igazgatói állását s visszatért a népzene alapvető kincseinek tanulmányozásához. Örömmel üdvözölte folyóiratunk újabb zenei közleményeit s tervezgette, hogy munkásságával társaságunkat ismét fölkeresi. De előadó-társa, *Bartalus* után ő is gyorsan elköltözött, itt hagyván bennünket annak reménye nélkül, hogy a két feledhetlen szakembert folklorisztikánkban valaki pótolni tudja.

Mulandóságunk szomorú érzetével jutottam jelentésem záradékához, a melyben köszönetünket tolmácsolom a Vallás- és Közoktatásügyi Miniszteriumnak, a Magyar Tud. Akadémiának és Magyar Nemzeti Múzeumnak azért a magas erkölcsi és anyagi támogatásért, a melyben társaságunkat állandóan részesítetik. Az a kegy, a melyet ránk árasztanak, az öröknek jóval hosszabb életű forrása, mint az, a miből a mi munkásságunk fakad. Midőn tehát hálás köszönetünket kifejezzük, mélyen át kell éreznünk azt is, hogy a nagy feladatok előtt álló Magyar Néprajzi Társaságban mi még csak zálogát nyújtjuk annak a szebb jövőnek, a melyet neki ez az eléggé meg nem becsülhető erőforrás már is biztosított. Ezen érzéstől áthatva kérem az igen tisztelt közgyűlést, hogy jelentésemet tudomásul venni sziveskedjék.

III.

Jelentés a keleti szakosztály 1900. évi működéséről.

Tisztelt közgyűlés!

A Magyar Néprajzi Társaság keleti szakosztályának első évi működéséről óhajtanék jelentést tenni. És midőn a mult év első jelentésében csak a jövőbe vetett remény bátortalan hangján merhettem felszólalni, ma már egy évnek a multja, a remények egy jelentékenyebb részének a teljesedése több erőt ad hangomnak, több bátorságot az ügyünkbe vetett bizalomnak. A keleti szakosztály immár megkezdhette tudományos működését és megindíthatta a programjának megfelelni törekedő folyóiratát, a többnyelvű Keleti Szemlét. Ma egy éve csak azokról a lelkes hangú levelekről adhattam számot, melyekben a tudós külföld legkiválóbb ural-altájistái bátorító üdvöz-

leteikkel és ígéreteikkel serkentettek bennünket a munkára; ma, az egy év leteltével, az ige testet öltött, és ama lelkes sorok írói dolgozótársainkká, folyóiratunk munkaerőinek önzetlen és ügybuzgó részeseivé lettek. Szemlének, melynek a kezdet nehézségeivel nagyon is meg kellett küzdenie, első évi pályafutását immár befejezte. És ha kitűzött feladatainak összes pontjait egyelőre még nem is tölthette be; ha a magyar tudományos eredményeket nem mutathatta még be oly mértékben a külföldnek, a mint óhajtott és szerette volna: az nem a céltudatosság hiányának, hanem az anyagi eszközök elégtelen voltának róható fel. Kevésnek bizonyult a rendelkezésünkre álló tér, a hús év, és — a mit panasznak csak nem állíthatok oda — soknak a külföldi szaktudósok oly közleményei, melyekkel a mi tudományos törekvéseinket szolgálták. Német részről: a müncheni *Hirth*, a berlini *Foy*, a hallei *Jacob*, a boroszlói *Winkler*, a strassburgi *Horn*, a charlottenburgi *Hartman*; francia részről: *Huart*, René *Basset*; orosz részről: *Szmirnof* és *Katanof*; olasz részről pedig *Bonelli* kerestek fel bennünket értékes közleményeikkel, nem említve azokat, kiknek munkálatai a második évben fognak közlés alá kerülni. De azért hazai tudományosságunk képviselote is kellőképp érvényesülhetett. Az eddig megjelent négy számból: *Kuun* Géza gróf két számban, *Vámbéry* egy számban, *Nagy* Géza egy számban, *Bacher* Vilmos két számban, *Munkácsi* három számban, *Kúnos* három számban és *Krausz* Sámuel egy számban vettek részt nagyobb közleményeikkel, nem is említve *Katona*, *Mader*, *Munkácsi* és *Kúnos* kisebb közleményeit. De nem szabad csekélylenünk főleg azt az erkölcsi sikert, melyre folyóiratunk a külföldi tudományos szakkörökben hivatkozhatik, és a mely a keleti folyóiratok legtöbbjében kifejezésre is jutott. A Keleti Szemle immár számottevő tényezője az ural-altáji és a vele kapcsolatos néprajzi és nyelvészeti szakirodalomnak. És csak óhajtható volna, hogy nagyobb mértékben és nagyobb terjedelemben folytathassuk a megkezdett munkát, melynek különben is oly tág a köre, és a melyben a Keleti Szemle volna hivatva a vezérlő szerep meghódítására. Ennyit ügyünknek és törekvéseinknek erkölcsi oldaláról.

A keleti szakosztály anyagi ügyei most vannak a kibontakozás stádiumában. És a mint e havi szakosztályi ülésünkben kimutathatni szerencsém volt, míg az 1900-ik évi zárszámadás bevételei kétezer koronára rugnak, addig a kiadások — legnagyobb részben a folyóirat nyomdai kiadásai — kétezerháromszáznegyven koronát tesznek ki. Íme, az első évben mutatkozó hiány mindössze 340 korona. Megjegyzendő, hogy e hiányt az a 260 koronányi tiszteletdíj-adósságot is magába foglalja, melynek fedezésére a még be nem fizetett tagdíjak némiképen biztosítékot nyújtanak. Kedvezőbb képet mutat az ugyanakkor beterjesztett 1901-ik évi költségelőirányzat, melyben

2600 koronányi bevétellel szemben ugyanannyi kiadás van előirányozva. És hálás köszönetünket kell hogy kifejezésre juttassuk Magyar Tud. Akadémiának, mely méltányolva folyóiratunk tudományos törekvéseit és elismerve hivatásának fontosságát és érdemeit, a legszivesebb előzékenységgel szavazott meg részére évi ezer koronányi segélyt. A főtitkár úr ő méltóságának erre vonatkozó indítványát, Gyulai osztálytitkár úr javaslata alapján, egyhangúlag tette magáévá az összes ülés, sajnálatát fejezvé ki azon, hogy e segélyt nem a rendes költségvetésből, hanem az idegen folyóiratokra szánt összegből kénytelen ezúttal fedezni. Társaságunk tiszteletbeli elnöke, *Kun* Géza gróf ő nagyméltósága, legott az összes ülésen tolmácsolta köszönetét az Akadémiának, melynek visszhangjaként ismétlődjék meg e helyen a mi hálás köszönetünk is.

És még egy szót anyagi ügyeink egy másik oldaláról, az előfizetőről. Noha kétségtelen dolog, hogy egy szűkebb körű tudományos folyóirat alig számíthat nagyobb mértékű érdeklődésre, mégis öröndetes jelnek kell tartanunk, hogy hazai előfizetőink száma — jórészt a Magyar Néprajzi Társaság tagjai — immár megközelíti az ötvenet. Reméljük, hogy e szám, ha majd a folyóirat fontosságának átérzése inkább átmegy majd a köztudatba, fokozatosan emelkedni fog. A külföldi előfizetők számáról, a mint bizományosunk, a lipesei Harrassowitz-cég értesítése mutatja, csak a szokásos husvétii elszámolás (Leipzigier Messe) után fog bennünket tájékoztatni. Annyit azonban már is jelenthetett, hogy harminc külföldi előfizető már is biztosítva van. Ezen az alapon vettünk be az idei költségvetési irányzatunkba 500 korona bevételt. Hiszszük, hogy utólag többet fogunk kimutathatni. Sokkal fontosabbnak látszik az a törekvésünk, hogy a külföldi hasonló vagy rokonirányú folyóiratokkal és egyesületekkel csereviszonyba lépjünk. Szükséges volna erre nézve, hogy az első évfolyamot befejeztük legyen, és hogy főleg a Magyar Tud. Akadémia erkölcsi és anyagi támogatására hivatkozva, annak föltevését helyezzük kilátásba, hogy szemlénk jövője immár biztosítva van. Innen van, hogy a csereviszonyok útját csak most kezdetjük egyengetni. És biztató előjelnek vehetjük azt a körülményt, hogy az európai keleti tudományosság három oly előkelő foruma önként ajánlkozott a csereviszonyra, mint a páris *Société Asiatique*, a hallei *Deutsche morgenländische Gesellschaft* és a berlin *Seminar für orientalische Sprachen*.

Íme, főbb vonásaiban a keleti szakosztály és folyóirata első évi működésének képe. Midőn mindezekről a t. közgyűlésnek jelentést tennem szerencsém van, kérem az anyatársaság további szives és ügyszerető jóakarátát.

Budapest, 1901. évi márczius hó 20-án.

Kúnos Ignác dr.,
a keleti szakosztály előadó titkára.

IV.

A számvizsgáló bizottság jelentése.

Tisztelt közgyűlés!

Alulírottak, mint a Magyar Néprajzi Társaság számadásainak megvizsgálására kiküldött bizottság, tisztelettel jelentjük, hogy alulírott napon a társaság pénztári helyiségében, IX., Csillag-utca 15. sz. a., megjelentünk és a társaságnak 1900 január 1-től december 31-ig terjedő számadásait megvizsgálván, ezeket a pénzkezelés követelményeinek minden tekintetben megfelelőeknek találtuk.

E szerint a társaság bevételei 1900 december 31-ig 15,566 (tizenötezeröttszázhatvanhat) K. 89 f., kiadásai 15,513 (tizenötezeröttszázötvenhárom) K. 10 fl., a pénzkezelés tehát 53 K. 79 fl. egyenleggel záródott.

Az alapítványok teljes összege 7,620 (hétezerhatszázhusz) kor., melyből 6,920 (hatezerkilencszázhusz) kor. be van fizetve, 700 (hétszáz) kor. pedig 7 drb 100 kor.-ról szóló kötelezvényül szerepel. A befizetett alapítókból 200 (kétszáz) kor., mint postatakarékpénztári törzsbetét kamatozik, 4,720 (négyezerhatszázhusz) korona pedig „fentartással“ a Pesti Magyar Kereskedelmi Bank belvárosi fiókosztályában (sz. 24,179. tőkekönyv VII.) és 2000 (kétezer) kor. a Leszámitoló- és Pénzváltó-Banknál van (XI. könyv: 375 lap) gyümölcsözőleg elhelyezve. Ugyancsak a Pesti Magyar Kereskedelmi Bank belvárosi fiókjában van elhelyezve a Háromszék-vármegyétől monographiája költségére küldött 200 (kétszáz) kor., külön betéti könyv mellett (sz. 24,180. tőkekönyv VII.), szintén „fentartással“.

Ezek alapján indítványozzuk, hogy a t. Közgyűlés Feichtinger Győző pénztárnok úrnak az 1900 január 1-től december 31-ig terjedő számadásokra nézve a felmentvényt megadni méltóztassék.

Budapesten, 1901 január 21-én.

Kiváló tisztelettel

Zolnai Gyula,
mint számvizsgáló.

Mader Béla,
mint számvizsgáló.

V. A Magyar Néprajzi Társaság 1900. évi zár-

Bevételek	1900. évi előirányzat		1900. évi bevételek		Követelések		1901. évi előirányzat	
	korona	fil.	korona	fil.	korona	fil.	korona	fil.
Pénztári maradvány . . .	1568	96	1568	96	—	—	707	62
Hátralékos tagdíjak . . .	1390	80	1174	70	125	—	900	—
Folyó és köv. évi tagdíjak	3000	—	2506	50	775	—	3000	—
Állami segély	2000	—	2000	—	—	—	2000	—
Rökk-alap segélye a mult évre	600	—	600	—	—	—	—	—
M. T. Akadémia segélye	1000	—	1000	—	—	—	1000	—
M. Nemz. Múzeum segélye	1000	—	1700	—	—	—	1700	—
Kamatok a mult évre . . .	183	42	183	42	—	—	174	63
„ a folyó évre	237	60	143	30	174	63	300	—
Keleti Szemle előfizetési	—	—	51	—	—	—	—	—
Vegyesek	—	—	68	32	—	—	—	—
Befizetett alapítványok .	—	—	230	—	—	—	—	—
Névtelen adakozó aján- déká	—	—	2000	—	—	—	—	—
Takarékpenztári forgalom	—	—	2340	69	653	83	—	—
Pénztári maradvány mint követelés	—	—	—	—	53	79	—	—
Hiány	702	86	—	—	778	27	778	27
Összegezés	11683	64	15566	89	2560	52	10560	52

Kimutatás a M. Néprajzi Társaság alaptökéjéről s a kezelése

	Korona	fil.
3 alapító à 200 korona	600	—
1 „ à 120 „	120	—
49 „ à 100 „	4900	—
3 „ nagyobb könyvadománnyal	—	—
1 „ névtelenül	2000	—
Háromszék vármegye monographiájára	200	—
Összesen	7820	—

számadása és 1901. évi költségelőirányzata.

Kiadások	1900. évi előirányzat		1900. évi kiadások		Tartozások		1901. évi előirányzat	
	korona	fil.	korona	fil.	korona	fil.	korona	fil.
Az Ethnographia nyomdai költségei: a múlt évre	2598	96	2775	02	—	—	1891	12
a folyó évre	2480	—	791	10	1891	12	2800	—
Írói tiszteletdíjak a múlt évre	120	—	120	—	—	—	160	04
a folyó évre	1400	—	1216	52	160	04	1400	—
Szerkesztői tiszteletdíj	600	—	600	—	—	—	600	—
Illusztrációk	200	—	—	—	—	—	—	—
Melléklet költségei a múlt évre	—	—	—	—	—	—	296	14
a folyó évre	1000	—	1403	86	296	14	1700	—
Keleti Szemle költségei a múlt évre	—	—	—	—	—	—	53	—
a folyó évre	300	—	310	—	53	—	300	—
Tisztviselők fizetése	700	—	700	—	—	—	700	—
Ügyvitel költségei a múlt évre	701	04	701	04	—	—	160	22
a folyó évre	520	—	549	78	160	22	500	—
Vegyesek	13	64	71	26	—	—	—	—
Alapítókének a kölcsön visszatérítésül s a befizetett alapítványok elhelyezésül	1050	—	3280	—	—	—	—	—
Takarékpénztári forgalom	—	—	2994	52	—	—	—	—
Pénztári maradvány készpénzben	—	—	53	79	—	—	—	—
Összegezés	11683	64	15566	89	2560	52	10560	52

alatt levő egyéb pénzüsszegekről s azok elhelyezéséről.

	Korona	fil.
M. kir. postatakarékpénztár 3019. sz. cheque száml. törzsbetét . . .	200	—
A keresk. bank belv. fiókoszt. 24 179. sz. betéti könyvén	4720	—
Ugyanannak 24.180. sz. betéti könyvén	200	—
A leszámítoló és pénzváltó bank belvárosi fiókoszt. 10,750. f. sz. XI. könyv 375. lapsz. betéti könyvén	2000	—
Kötvényekben	700	—
Összesen	7820	—

VI.

Könyvtárosi jelentés.

Tisztelt közgyűlés!

Társaságunk könyvtárának életében az elmúlt év folyamán örvendetes esemény történt, az t. i., hogy a néprajzi osztály vezetőjének Dr. Jankó János úrnak szivességéből s a Nemz. Múzeum igazgatójának Szalay Imre úr Ö Méltóságának jóváhagyásával a Néprajzi Osztály csillag-utcai otthonában a pénztári hivatallal együtt egy háromszobás különálló lokalitást kapott s ezzel jóidőre elvetetett a helyiség hiányának gondja.

A könyvtárszoba — ugyancsak a Néprajzi Osztály költségén — egyelőre csak polcokkal van bebútorozva, de a melyek a célnak — t. i. a könyvek, illetve füzetek elraktározásának — teljesen megfelelnek.

A Társaság könyvtára két részből áll: ú. m. az „Ethnographia“ füzeiteiből s a csereviszonyban levő társulatok folyóirataiból — s ez a könyvtárnak becesebb része — és a tulajdonképeni könyvanyagból.

Az átköltözés után a Társaság folyóiratának eladdig csak félig-meddig összeválogatott füzeit rendbe szedtem. Ezek most évfolyamonként, illetve füzetenként összekötve a polcokon sorban állanak. A reklamáció céljaira mindegyik évfolyamból — a melyikből telt — egy nagyobb kollekeciót állítottam össze, hogy a megkeresések lehető gyorsan elintézhetők legyenek s a választmány határozatából kifolyólag mindegyik évfolyamból egy-egy példányt beköttem. A folyóiratból nyomott feles példányokat ezentúl a nyomda a könyvtárba szállítja be, a hol azok elraktározatnak, valamint beszállította az eddig ott őrizett néhány utolsó évfolyam füzeit is.

Az „Ethnographia“ szerkesztői, dr. Munkácsi és dr. Sebestyén urak a hozzájuk, mint szerkesztőkhöz érkezett folyóiratokat és ismertetés céljából küldött könyveket beszolgáltatták a könyvtárba.

A Társulatunkkal eddig csereviszonyban levő társaságok folyóiratait a könyvektől különválogattam, hogy az esetleg használni óhajtók hozzáférhessenek.

Sajnos, hogy e folyóiratok legtöbbje hiányos s a legközelebbi jövő feladata lesz — a Herrmann-féle könyvtár ügyének elintézésekor — azoknak kiegészítése, lehetőleg teljessé tétele, valamint nagyobb szabású akció megindítása a könyvtár gyarapítása érdekében.

A könyvtár tulajdonképeni könyvanyagának rendezéséről én is csak azt jelenthetem, a mit a könyvtáros elődöm, hogy addig, a míg a Herrmann-féle könyvtár ügye eligazítva nem lesz, a rendbehozáshoz hozzáfogni nem lehet. Az ügy azonban, a mint a választmányi ülésekről közölt jegyzőköny-

vekből is olvasható, a végleges megoldás stádiumában van, a mi felette kívánatos is.

Társulatunk az elmúlt évben is azokkal a társaságokkal volt csereviszonyban, a melyek az Ethnographia tavalyi évfolyamának utolsó füzetében ki vannak mutatva.

Könyvadáományokkal a következők gyarapították a társaság könyvtárát: Zichy Jenő gróf, Bosnisch-hercegov. Landesmuseum, m. kir. földmív. miniszterium, Magy. Nemz. Múzeum igazgatósága, Budapest székes-főváros statisztikai hivatala, m. kir. Mezőgazdasági múzeum, a bolgár fejedelmi statisztikai hivatal, wisconsini akadémia, a párisi világiállitás magyar kormánybiztossága, dr. Sebestyén Gyula, J. Katanov pétervári tudós összesen 14 kötettel.

Kérem jelentésem tudomásul vételét.

Dr. *Bátky Zsigmond*,
könyvtáros.

Jegyzőkönyvi kivonat

a Magyar Néprajzi Társaságnak 1901. márc. 20-án d. u. 5 órakor a Magyar Tud. Akadémia első emeleti üléstermében tartott *rendes évi közgyűléséről*.

Jelen vannak *Szalay Imre* elnöklete alatt *Kuun Géza* gr. tb. elnök, *György Aladár* és *Munkácsi Bernát* dr. alelnökök, *Sebestyén Gyula* dr. főtítkár, *Herrmann Antal* dr. titkár, *Feichtinger Győző* pénztáros, *Bátky Zsigmond* könyvtáros; *Asbóth János*, *Balásy Dénes*, *Balassa József* dr., *Baróti Lajos* dr., *Borovszky Samu* dr., *Gönczy Ferencz*, *Jancsó Benedek* dr., *Jankó János* dr. szerkesztő, *Huszka József*, *Krausz Sámuel* dr., *Kúnos Ignác* dr., *Mader Béla*, *Nagy Géza*, *Nagy Miklós*, *Pápay József*, *Patrúhány Lukács*, *Semayer Vilibáld* dr., *Solymossi Sándor* dr., *Tolnai Vilmos* dr., *Zolnai Gyula* dr. vál. tagok; *Hellebrant Árpád*, *Kardos Árpád*, *Kováts László*, *Lázár Béla*, *Nécsey István*, *Németh Zoltán*, *Révész Géza*, *Siegescu József* dr., *Szinte Gábor* társ. tagok.

1. *Szalay Imre* elnök megnyitván a Magyar Néprajzi Társaság tizenharmadik közgyűlését a jegyzőkönyv hitelesítésére *Mader Béla* és *Zolnai Gyula* dr. tagokat kéri föl. Elnöki megnyitója végén melegen üdvözölte *Kuun Géza* gr. tb. elnököt, a ki az üdvözlést megköszönve, ünnepnek mondta az alkalmat, a mikor a magyar ethnographusok társaságában megjelenhetik.

2. *Sebestyén Gyula* dr. előterjeszti főtítkári jelentését, a melyben a társaság évi működéséről teljes képet adott. — Tudomásul szolgál.

3. *Kúnos Ignác* dr., a Keleti Szakosztály titkára, olvassa jelentését a szakosztály működéséről, a melynek eredménye a *Keleti Szemle* első évfolyama lett. — Tudomásul szolgál.

4. *Mader Béla* a számvizsgáló bizottság jelentését olvassa föl és a jelentés kapesán kéri a közgyűlést, hogy a péztárosnak a fölmentvényt adja meg. — A jelentés tudomásul szolgál, pénztárosnak a fölmentvény megadatik és a számvizsgáló bizottságnak köszönetet mond a közgyűlés.

5. *Feichtinger* Győző pénztáros előterjeszti az 1901. évi költségelirányzatot — Elfogadtatott.

6. Közgyűlés a számvizsgáló bizottságba 1901. évre fölkéri *Mader* Béla és *Zolnai* Gyula dr. tagokat. — Megválasztatnak.

7. *Bátky* Zsigmond dr. könyvtáros olvassa jelentését a társaság könyvtárának állapotáról. — Tudomásul szolgál

8. Következik a választmány megújítása. Elnök a szavazatszedő bizottságba *Borovszky* Samu dr. elnöklete alatt *Balásy* Dénes és *Kováts* László tagokat kéri föl. Leszavazott 36 társasági tag, de egy szavazat érvénytelen.

a) *Választmányi tagok lettek Budapestről: Alexics* György dr. 32, *Asbóth* János 34, *Balásy* Dénes 35, *Balassa* József dr. 35, *Balogh* Pál 35, *Baróti* Lajos 35, *Borovszky* Samu dr. 35, *Esztegar* László dr. 35, *Fiók* Károly dr. 35, *Goldziher* Ignác dr. 35, *Gönczi* Ferencz 35, *Jancsó* Benedek dr. 35, *Jankó* János dr. 34, *Huszka* József 35, *Katona* Lajos 35, *Király* Pál 33, *Krausz* Sámuel dr. 28, *Kínos* Ignác dr. 35, *Kurz* Sámuel 32, *Mader* Béla 34, *Mahler* Ede dr. 35, *Margalits* Ede dr. 35, *Melich* János 35, *Nagy* Géza 35, *Nagy* Miklós 35, *Nicolics* Fedor br. 35, *Pápay* József 35, *Patrubány* Lukács 35, *Réthy* László dr. 35, *Semayer* Vilibáld dr. 35, *Solymossi* Sándor 31, *Spicer* Mavro, 20, *Strausz* Adolf 31, *Szily* Kálmán dr. 35, *Tagányi* Károly 35, *Tolnai* Vilmos dr. 35, *Vikár* Béla 35, *Zolnai* Gyula dr. 35, *Nécsey* István 29, *Kovács* Gyula dr. 24 szavazattal.

Szavazatot nyertek még: *Varju* Elemér 18, *Békefi* Remig dr. 15, *Bartha* Sándor dr. 7, *Lázár* Béla 5, *Ballagi* Aladár dr. 4, *Benedek* Elek 3, *Kováts* László 2, *Gárdonyi* Géza 1.

b) *Választmányi tagok lettek vidékről: Bellosics* Bálint 34, *Erdélyi* Pál dr. 35, *Giesswein* Sándor 35, *Istvánffy* Gyula 35, *Kada* Elek 35, *Kálmán* Lajos 35, *Karácsonyi* János dr. 35, *Kolombán* Samu 35, *Lehoczy* Tivadar 35, *Posta* Béla dr. 35 szavazattal.

Tiszteletbeli tagnak elnök indítványára megválasztatott *Biró* Lajos. *Külső tagokká* elnök indítványára egyhangulag megválasztattak: *Ryberg* Károly *Koppenhágából* és *Bruun* Dániel *Helbergből*.

Több tárgy nem lévén, elnök az ülést bezárja.

MEGHIVÓ.

A „Magyar Néprajzi Társaság“ folyó évi március hó 20-án, szerdán, délután 5 órakor, a M. Tudományos Akadémia első emeleti üléstermében

rendes évi közgyűlést

tart, melynek tárgyai:

1. Szalay Imre elnök megnyitó beszéde.
2. Dr. Sebestyén Gyula főtitkár évi jelentése.
3. Dr. Kúnos Ignác keleti szakosztályi titkár jelentése.
4. A számvizsgáló-bizottság jelentése.
5. Feichtinger Győző pénztári kimutatása 1900. december 31-ről és az 1901. évi költségelőirányzat.
6. Számvizsgálók választása.
7. Dr. Bálky Zsigmond könyvtáros jelentése.
8. Fővárosi és vidéki választmányi tagok választása.
9. Indítványok.

Figyelmeztetés. „A közgyűlésen részt venni minden tagnak joga van. A közgyűlés elé terjesztendő mindennemű indítványok a közgyűlést legalább két héttel megelőzőleg a titkárság útján a választmánynak bejelentendő, hogy ez a kérdést alaposan megfontolhassa és véleményét felőle a közgyűlésnek előterjeszthesse“. (Alapszabályok 11. §. c).

Választmányi tagok:

a) Fővárosiak:

1 Alexics György dr.	15 Huszka József dr.	Patrubány Lukács
Asbóth János	Katona Lajos dr.	30 Réthy László dr.
Balásy Dénes	Király Pál	Semayer Vilibáld dr.
Balassa József dr.	Krausz Sámuel dr.	Solymossi Sándor dr.
5 Balogh Pál	Kúnos Ignác dr.	Spicer Mavro
Baróthy Lajos dr.	20 Kurz Sámuel dr.	Strausz Adolf
Bartha Sándor dr.	Mader Béla	35 Szily Kálmán dr., min.
Borovszky Samu dr.	Mahler Ede dr.	tanácsos
Esztegar László dr.	Margalits Ede dr.	Tagányi Károly
10 Fiók Károly dr.	Melich János	Tolnai Vilmos dr.
Goldziher Ignác dr.	25 Nagy Géza	Vikár Béla
Gönczi Ferenc	Nagy Miklós	Zolnai Gyula dr.
Jancsó Benedek dr.	Nicolics Fedor báró	40
Jankó János dr.	Pápay József	

b) Vidékiek:

1 Bellosics Bálint	Istvánffy Gyula	Kolumbán Samu
Erdélyi Pál dr.	Kada Elek	Lehoczky Tivadar
Giesswein Sándor	5 Kálmán Lajos	10 Posta Béla dr.
	Karácsonyi János dr.	

ETHNOGRAPHIA

A MAGYAR NÉPRAJZI TÁRSASÁG ÉRTESÍTŐJE.

SZERKESZTIK :

DR. MUNKÁCSI BERNÁT ÉS DR. SEBESTYÉN GYULA

MELLÉKLET :

A M. NEMZETI MÚZEUM NÉPRAJZI OSZTÁLYÁNAK ÉRTESÍTŐJE

SZERKESZTI : DR. JANKÓ JÁNOS.

A társaságot illető pénzek egy-
szerűen a
MAGYAR NÉPRAJZI
TÁRSASÁGNAK,
a főszóalások és lakcímbeljen-
tések pedig
FEICHTINGER GYŐZŐ
pénztárhoz (Bpest, VIII., Baross-
u. 92. sz.) küldendők.

A folyóiratot illető küldemények
MUNKÁCSI BERNÁT-hoz
(Bpest, VI. ker., Eötvös-u. 5. sz.)
vagy
SEBESTYÉN GYULÁ-hoz
(M. Nemzeti Múzeum) küldendők.
A társaság ügyviteléhez tartozó
iratok a főttkári hivatalnak
(M. Nemz. Múzeum) címezendők.

Előfizetési ára 6 kor. Bolti ára 10 kor.

A tagoknak a tagdíj fejében jár.

Megjelenik július és augusztus kivételével minden hónapban.

BUDAPEST

A MAGYAR NÉPRAJZI TÁRSASÁG KIADÁSA.

	Lap
<i>Sebestyén Gyula</i> : A párisi vallástörténeti kongresszus	193
<i>Kuhač Xav. Ferenc</i> : A regös-énekek dallamairól (II.)	201
<i>Perényi Adolf</i> : A magyar nép elméssége (I.)	215

Néphit és népszokások:

<i>Versényi György</i> : Erdélyi népmondák (II.)	219
<i>Czárán Gyula</i> : Aradmegyei kolindálás és turka-táncoltatás	221

Népköltészet:

<i>Kolumbán Samu</i> : Markal	225
---	-----

Irodalom:

<i>Munkácsi Bernát</i> : A kazáni csász. egyetem régészeti, történeti és néprajzi társaságának közleményei (II.)	228
<i>Petrik Á.</i> : Tille, Alexander: Yule and Christmas	232
<i>Hellebrant Árpád</i> : Néprajzi könyvészet 1900-ból (II.)	235

Kisebb közlések:

<i>Katona Lajos</i> : Fiat piscis	238
<i>Patrúbány Lukács</i> : Vízfakasztó monda az örményeknél	239

Társulati ügyek:

Jegyzőkönyvi kivonat az 1901 április 17-én tartott választmányi ülésről	140
---	-----

A Magyar Nemzeti Múzeum Néprajzi Osztályának Értesítője:

<i>Semayer Vilibáld</i> : Bánffy-Hunyad (Kolozs-m.) magyar lakosságának somatologiai vázlata (II.)	67
--	----

Kérelem.

Tisztelettel kérjük azokat a tagokat, a kik az **Ethnographia** **előző 2-ik füzetét** nélkülözhetik, hogy e füzetet, melynek ára fejében a tagdíjból **2 koronát** leszámítunk, társaságunk elnökségének (Budapest, Nemzeti Múzeum) visszaküldeni sziveskedjenek.

Az elnökség.

 Kérjük a M. Néprajzi Társaság tagjait s folyóiratunk előfizetőit, hogy **lakásaik változását a pénztárosnál idejekorán bejelentésük**, nehogy a füzetek szétküldésében zavar támadjon.

Figyelmeztetés.

Az **Ethnographia** teljes IV—V. évfolyamát a Magyar Néprajzi Társaság 8 koronán, a III. évfolyam *utolsó* (VII—X. sz.), valamint a VI. évf. *első* füzetét 4 koronán *visszaváltja*, illetőleg ezen értékben a tagdíjba beszámítja. Ajánlatok *Feichtinger Győző* pénztárosához (Budapest, Baross-ú. 92. sz.) intézendők.

ETHNOGRAPHIA

SZERKESZTIK:

Dr. MUNKÁCSI BERNÁT és Dr. SEBESTYÉN GYULA.

XII. évf.

1901. május

5. szám.

A PÁRISI VALLÁSTÖRTÉNETI KONGRESSZUS.

A tudományos ismeretek egész egyetemét felölelő 1900. évi nemzetközi párisi kongresszusok hosszú során alig volt egy is, a mely a vendéglátó franciák sokfelé megosztott figyelmét annyira lekötötte volna, mint az a kongresszus, mely szept. 3-tól 8-ig vallástörténettel foglalkozott. Bár az intéző körök mindent elkövettek, hogy ugyanolyan mértékben a külföld érdeklődését is fölkeltsék, az önzéséről ismert „nagy nemzet“ fiai még a felületes szemlélő előtt sem tudták leplezni azt, hogy egy fontos tudományág nemzetközi művelésének örve alatt tulajdonkép saját ügyeikkel-bajaikkal foglalkoznak. Egészen nyilvánvaló volt, hogy fokozott érdeklődésük a francia állam és egyház közt régóta fenálló feszült viszonyban gyökerezik. Tudta mindenki, hogy a századvégi világkiállítás nemzetközi keretébe foglalt kongresszusokat az állam rendezteti. Mivel tehát a vallástörténeti kongresszus ügyeinek intézésénél az állami tekinteteket figyelmen kívül hagyni nem lehetett, az is előre látható volt, hogy a kilátásba helyezett siker jellege sem lesz tisztán tudományos, hanem lesz egyszersmind politikai is. A várt eredmény tényleg megvolt; de az is bizonyos, hogy benne a nemzetközi vallástörténet mellett bizonyos mértékig a jelenlegi franciaországi viszonyoknak is szerep jutott.

A kényes feladat teljes tudatában levő szervező bizottság az Institut, Collège de France, École des Hautes Études és néhány vidéki intézet kitünő szakembereiből alakult meg. Ők állították össze a kongresszus programját, a melynek a vallástörténelem óriási területét egészen föl kellett ölelnie. Az eligazodást, mint rendszeren történni szokott, a tárgykör izekre osztásával kívánták elősegíteni. E munkálatnál most is a tárgy természetes úton történő osztályozódása volt mértékadó. Így jött aztán létre a kongresszus következő nyole szak-

osztálya: I. A) A civilizálatlan népek vallásai. — B) Az amerikai népek vallásai Columbus előtt. — II. A keleti népek (chinaiak, japániai, indochinaiak; mongolok, finnek) vallástörténete. — III. Aegyptomi vallástörténet. — IV. A sémi népek vallástörténete: 1. Assyria-Chaldaeae. Elő-Ázsia. 2. Judaismus; izlam. — V. Ind és iráni vallástörténet. — VI. Görög és római vallástörténet. — VII. A germánok, kelták és szlávok ősvallása. Európa történelemelőtti korának vallásrégészete. — VIII. A keresztyénség története: a) Első századok. b) Középkor. c) A modern kor.

Azoknak, a kik ezt a meghívóra rányomatott osztályozást megkapták, pár hét múlva egy részletes program kézbesített. Ebből aztán kitűnt, hogy a francia tudomány az egyetemes vallástörténet némely részletét csak hiányosan, vagy egyáltalán nem ismeri; másrészt pedig kitűnt, hogy a kongresszus-rendezők még a legismertebb részletekből is mellőzni kívánják azt, a mi nekik politikai szempontból esetleg kellemetlenségeket idézhetne elő. Hogy példákkal éljek: az I. és II. szakosztály részletezéséből nem tűnt ki az, hogy a finnek és mongolok tulajdonkép a magyarokat és török-tatár népeket is magába foglaló nagy ural-altáji népcsaládot akarják jelenteni; nem tűnt ki — mert az említettek után nem is tűnhetett ki — hogy e népcsaládnak a samánkodásban ép oly ősvallása maradt reánk, mint a milyen ősvallása azoknak a civilizálatlan népeknek van, a melyeknek totemizmusáról az I. szakosztály legelső pontja megemlékezett. Mivel ez a hiány rajtunk kívül csak a jobban tájékozott angol, német, svéd, orosz és japán szaktudósoknak lehetett feltűnő: megemlítem még azt, hogy a keresztyén középkor történetéből csak az antik (görög, latin, arab, zsidó és byzánci) források vonatkozásairól és az orosz keresztyénség kezdeteiről, Byzánchoz való viszonyáról, az újkori történetből pedig Kant és Hegel filozófiájának hatásáról, illetve vallástörténeti alkalmazásáról lehetett értekezni.

A meghívó eredménye az lett, hogy a kitűzött határidőre körülbelül harmadfél száz tag, köztük 56 felolvasó, jelentkezett. A tagok névsorából azonnal kitűnt, hogy a keresztyénséggel foglalkozó külföldi vallástörténészek kitűnőségei nagyon gyéren lesznek képviselve. Hivatalból is csak az Egyesült-Államok, Mexikó, Belgium, Svédország, Románia, a genfi egyetem és a Magyar Nemzeti Múzeum jelentett be képviselőket. A külföld kitűnőségeit a kitüntetésképp osztogatott levelező tagság révén vélték megnyerhetni. De vállalkozásuk csak részben sikerült, mert a névszerint felsorolt levelezők jó része még csak nem

is jelentkezett. A két tiszteletbeli elnök, Müller Miksa és C. P. Tiele, betegeskedésükkel mentették ki magukat. A díszes névsor így inkább csak arról a törekvésről tanuskodhatik, hogy a franciák lehetőleg a keresztyén vallástörténet határain túl foglalkozó tudósokat kívánták megnyerni. Ausztria-Magyarország képviselőit a cseh DRŤINÁN kívül három magyarországi tudós, VÁMBÉRY, GOLDZIHÉR és BACHER kéretett fel; de a kongresszuson csak GOLDZIHÉR jelent meg s töltötte be a neki felajánlott alelnöki és elnöki székeket.

A szept. 3-án megtartott ünnepélyes megnyitás és a szept. 8-iki záró ülés a világkiállítás területén lévő kongresszus-palotában ment végbe. A közgyűlések és osztályülések számára a Sorbonne bocsátott rendelkezésül kényelmes helyiségeket. Mint a kongresszusokon rendszerint szokott, a tagok érdeklődését leginkább a közgyűlések programja kötötte le. Az idegenek el voltak készülve rá, hogy itt kerülnek majd nyilvánosságra a franciák irányelveit rejtő dolgozatok. A megnyitó után következő első közgyűlésen csakugyan előállott SABATIER, a ki egy remekül megírt essay-ban a bibliai kritika és a vallásbuvárlat viszonyáról értekezett. Kimutatta, hogy a dogmák éber őreinek tartott bibliai kritika ma már a szöveg-tanulmányozásnál philológiai módszert követ s a dogmáktól szabadulva, racionalista lett, majd történeti jelleget öltve, a vallási jelenségek kritériumát abban a légkörben keresi, a melyben e jelenségek megszülettek. A kritikával föl-tárt ismeretek egész sora után meggyőzően kimutatta, hogy a bibliai kritika ma már az általános vallásbuvárlat kereteiben mozog és ott békítő munkát végez, mert a különféle vallási árnyalatokban megtalálja azt, a minek állandó értéke van és a mi csak történeti szükséglet volt. Az ékes tollú tudós, a ki doyen-je volt a párisi protestáns theologiai fakultásnak, előadásával olyan falrengető sikert aratott, a mi már túlbecsülése volt a dogmák rovására ünnepelt vallástörténetnek.

A nyilvánosságra hozott irányelvek zászlósa után RÉVILLE J., a kongresszus egyik titkára következett, a ki jelentést terjesztett elő arról, hogy miként tanítanak vallástörténetet Európában és Amerikában? Szerinte három módszer különböztethető meg: a hollandi, a francia és az amerikai. Az első theologiai jellegű, a második szoros értelemben vett történeti, a harmadik sokoldalú, mert a történelmi jártasság mellett az erkölcsi, társadalmi és bölcselmi oktatást is kívánja szolgálni. Az kétségtelen, hogy mindenik irányznak megvan a maga előnye; de ha az alkalmazást vesszük tekintetbe, akkor az előadó a legfelső fokú tanításnál már mellőzhetlennek tartja azt a módszert, a

mely szerint a vallástörténeti ismeretek mellözhetlen kellékeivé lesznek annak, hogy beláthassunk az emberi fejlődés multjába, sőt a jelenkor lélektani, erkölcsi és társadalmi problémáiba is. Hiszen a létért való küzdelem még mindig fajok, vallások és vallásfelekezetek közt folyik.

A következő közgyűlésen GRÓF GOBLET D'ALVIELLA brüsszeli egyetemi tanár a vallás és erkölcsiség történeti vonatkozásairól értekezett. A példák egész seregével igazolta, hogy a vallás már kezdettől fogva egyik összetartó ereje volt a társadalomnak. Idővel az erkölcsi élet fejlődése a vallási és theologiai hagyományok módosulását vonta maga után, majd pedig arra kényszerítette a hívőket, hogy az etikát fölibe helyezték a ritusoknak. Utóbb azonban a vallási ritualizmus mégis csak gátat vet a magasabb erkölcsiség elérésének. De ez nem jelent visszaesést, vagy megállapodást, mert a vallás magasztos ideáljai az embert az etikai fejlődés terén szinte vég nélkül foglalkoztatják. A nemes gróf ezen elmékedései nagyban hozzájárulhattak ahhoz, hogy FRIES, a svéd király küldöttje, a záró közgyűlésen már a vallásbölcsészetet is fölvétetni kívánta a kongresszus tárgyai közé. Az indítványt elvetették, mert ép a nemes gróf volt első azok közt, a kik az így fölidézhető veszedelmekre rámutattak.

Az itt említett három dolgozat mellett három más olyan dolgozat került még a rendes közgyűlések elé, a melynek tudományos tartalmában már senki sem kereshetett és találhatott alkalmi vonatkozásokat. Közvetlenül Sabatier előadása előtt SENART francia akadémikus arról értekezett, hogy a Yoga-nak mekkora befolyása volt a buddhizmus keletkezésére. Goblet d'Alviella után pedig MARILIER, a kongresszus másik titkára, bemutatta A. NUTT-nek, az angol „Folk-lore Society“ jelenlegi elnökének tanulmányát a folklore és vallásbuvárlat viszonyáról. A magas színvonalon álló angol folklore segítségével a szerző meggyőzően bebizonyította, hogy a régi hitvilágok emlékei, a modern népek hagyományos szokásai és a civilizálatlan népek vallásainak rendszeres tanulmányozása egészen új megvilágításba helyezték a nagy vallásrendszerek keletkezését és kialakulását. sőt fontos adalékokat szolgáltatott a valláspsychológiához is. Ugyancsak ezen az ülésen hallottuk GOLDZIEHER Ignác „Islamismus és parsismus“ című tanulmányát, melyet a betegeskedő szerző helyett DERENBOURG, az Institut tagja, egész terjedelmében felolvasott.

A vallástörténeti kutatás folyton hangoztatott, vagy legalább szemelőtt tartott korlátlan jogait egyetlen kongresszusi dolgozat sem

igazolta oly alaposan, mint a mi kitünő orientálistánké. Az ő tudományköre fölött már eljárt az a boldogabb idő, midőn beérték azzal a kényelmes állítással, hogy az izlam egyszerre, a maga teljes egészében született meg. Az orientálisták történeti nyomozásai kiderítették, hogy az izlam kánonaiba idővel számos keresztyén, zsidó és parsi elem férközött be. GOLDZIEHER most az utóbbi elemek kiválogatását tette tanulmánya tárgyává s kimutatta, hogy az átvett holminak részben a földrajzi szomszédság, részben a társadalmi érintkezés volt a közvetítője. Zoroaster karddal megtérített hívői közt számos persa theologus volt. Ezek készítették aztán elő, hogy az Omajádok bukása után olyan egyházi állam keletkezhetett, a melyben már nem eredeti muszliman elvek, hanem a „Dinkard“ nevű pehlevi könyvek elvei érvényesültek. A tisztán vallási hagyományokban szintén sok persa kölcsönzés található. Ilyen a rituális tisztaság és tisztátlanság eszméje, a szentkönyv kötelező olvasása, a részvétlátogatás, a halottak siratásának tilalma, az érdemek és bűnök számarány szerint való mérlegelése, az őrangyalok száma s a többi számalakzatok, az imádkozás rendszere, sőt még a fogpiszkálók sajátos tisztelte is. A nagy parsi befolyás utóbb bizonyos ellenáramlatot idézett elő. Ennek eredménye lett pl. az ebek gyűlölete. A próféta korában az eb még mecsetekben is tartózkodhatott. Mivel pedig tiszteletéről már az Avesta gondoskodott, itt ismét parsi befolyást kell sejttenünk.

E pontnál GOLDZIEHER már az izlam keletkezésének korát érintette s nyomban utána fejtegetni kezdte azt a lehetőséget, hogy a prófétát a judaismus és keresztyénség ismerete mellett a parsismus is befolyásolta vallásrendszere megalkotásában. E föltevésre szerinte a felmerülő földrajzi, néprajzi, nyelvészeti és történeti okok kényszerítik a kutatót. Közép-Arábia a vele szomszédos persa kulturának már a muszliman aera előtt nyitva állt. A hírai arab udvarban valóságos persa élet folyt. A régi arab nyelv telve van persa szókkal és szólásmódokkal. A költők lépten-nyomon elárulják, hogy jól ismerték a persa életet, erkölcsöt és divatot. Arra is van példa, hogy egy arab törzs egészen áttért a parsi vallásra. Sőt még a persák és arabok belső érintkezésére is meg volt adva a mód, mert Mohamed idejében Dél-Arábia (Yémen) a sassanida birodalom befolyásának volt alávetve. A prófétának tehát — ha a persa vallásgyakorlatot közvetlenül nem ismerte is — módjában volt az arabok közé bevitt parsi vallási elveket és nézeteket magába szívni. E hatás nyomait szerzünk egyelőre csak a Korán *káfir* (eretnek) szavának értelmében és a péntek-ünnep

magyarázatában véli fölismerhetni. Amarról könnyű bebizonyítani, hogy nem a keresztyén és zsidó „hitetlenség“, hanem a testi tisztátlanság persa fogalmát fedi. A muszulmanok péntekjét a bibliai sabbat másolatának tartják; de az is bizonyos, hogy eredetileg nem volt sem a pihenés, sem a sabbatra való előkészülés napja. Hiszen a Korán egyenesen tiltakozik a zsidó felfogás ellen, midőn azt hirdeti, hogy az isten hat napig teremtett és nem fáradt bele. Itt tehát a lappangó persa hatás azonnal fölismerhető, ha tudjuk, hogy a parsi teremtés szintén hat szakaszban történik és szintén mellőzi azt a hetedik szakaszt, mely a zsidó sabbat mintájára a befejezést ünnepelné. A kellő óvatossággal felhozott példák a kezdeményezés nehézségeit jelzik; de jelzik egyszersmind azt is, hogy az islam első kialakulásának tudományos megállapítását ez a nagy elismeréssel fogadott kísérlet vezette be.

Következnek, hogy a szakosztályok munkálatairól tartsak beszámolót. Csakhogy ez a vállalkozás időelőtti volna mindaddig, míg a kongresszusi dolgozatok nagy *Comte rendu*-je meg nem jelenik. A helyszínén szerzett tapasztalatokat ugyanis nagyon hiányosakká tette az a minden nagyobb kongresszuson kísértő körülmény, hogy a sok osztály egyidejűleg külön helyiségekben kénytelen tartani üléseit. A jelenlegi vezetőség e bajon úgy kívánt segíteni, hogy az I. és VII., a II. és V. s a III. és IV. szakosztályokat egyesítette. De jöllehet, ezt az illető osztályok meddsége tette lehetővé, a csoportosítás után mégis bekövetkezett az, hogy az idő rövidege miatt némely dolgozatnak csak végeredményeit, vagy hiányos kivonatát mutatták be a gyéren szállingózó tagoknak.

Ha majd megjelenik, az ural-altáji népek ősvallásának szempontjából bennünket leginkább SIEROSZEWSKI Vencel varsói tudós dolgozata fog érdekelni. Ez az I--VII. szakosztályban bemutatott s igen terjedelmesnek jelzett mű az északi Szibériában élő jakut nép sámánkodását ismerteti. Bemutatója MARILLIER titkár volt, a kit a sámánok varázsművészete arra indított, hogy jól felkészülve, de a bemutatott tárgyat félreértve, a nem ural-altáji primitív népek varázslásairól is előadást tartson tájékozatlan hallgatóinak. Ugyane csoportban R. DE LA GRASSERIE a totemizmusról, W. BUGIEL a lengyel nép démonológiájáról, L. PINEAU Hagbart és Signe s Jupiter és Danae mondájának solaris vonatkozásairól, ZMIGRODSKI egy 150 alakot ábrázoló 12 méteres táblázat bemutatásával kapcsolatban a tűzimádás történetéről és a napkör különféle alakjairól értekezett.

A II. és V. csoportról mindenk előtt azt kell megjegyeznem, hogy a beletartozó „mongol és finn“ (értsd: urál-altáji) népek vallástörténetéről senki sem tartott felolvasást. Még feltűnőbb volt az, hogy Zoroaster vallásrendszerét is csak H. ARAKELIAN tiffisi örmény tudós érintette mellékesen. Egy másik örmény társa, M. CSERAZ, a program keretein kívül kalandozva, Nagy Sándor örményországi mondáit mutatta be. A többi felolvasó csaknem kivétel nélkül a buddhizmust és brahmanizmust választotta tanulmánya tárgyává. Sokkal egyenletemebben ölelték fel tárgyukat a III. és IV. csoport felolvasói, a kik részben zsidó és arab, részben egyiptomi vallástörténeti kérdéseket fejtegettek. Így N. SCHMIDT a Mohamed előtti arab vallásos élet fejlődéséről, C. HUART a muszliman aera első három századáról, Th. PINCHES a Kr. e. 2000 évvel virágzó babyloniai vallásról, CAPART az egyiptomi Anu-ról, GARNAUD a profetizmus és hasbeszélés viszonyáról, CARRA DE VAUX az arab és keresztyén irodalom máig is nélkülözött jegyzékéről értekezett. Itt mutatták be továbbá MARTINENGO-CESARESCO grófnő „The hebrew conception of animals“ és R. DUSAUD „Histoire de religion des Nosairis“ című dolgozatát.

Az önállóan maradt VI. görög-római szakosztálynak kevés dolga volt. A klasszikus mithologia ügye talán nem is foglalkoztatta volna a hallgatókat, ha TOUTAIN elő nem áll azzal, hogy a saját új rendszerét akarja reá alkalmazni. A kutatók figyelmét inkább a barbar befolyás és a keresztyén vonatkozások kötötték le. CUMONT elnöknek, a Mithras ismert monográfusának, nem kis öröme szolgálhatott, hogy az érdeklődést leginkább az ő kedvenc tárgya kötötte le. TOUTAIN második terjedelmes dolgozata már a mithraeumok domborműveiben kereste a rendszert. Kereste az alakok jelentését s mikor megtalálta, a velük viszonyban lévő Mithras-tisztelet természeti, csillagászati és erkölestani magyarázataival foglalkozott. DERENBOURG röviden a *traurobolium* és *criobolium* (Ταυροβόλιον, Κριόβόλιον) etimológiájával foglalkozott. Szerinte ez összetett szókban a *bol* elgörögösödött formája a *Baal*, *Bel* isten nevének. Így aztán az összetétel Baal bikáját, Baal kosát jelentené. Ezt a szöfejtést nagyon támogatja az, hogy egy újabban talált himyarita feliratban tényleg előfordul a *Sur-Baalam* szó „Baal bikája“ értelemmel. A Mithras-tisztelet tárgyköre foglalkoztatta még FOURNIÈRE abbét is, midőn e tiszteletnek, a görög mithológiának és a bibliai történeteknek egymáshoz való viszonyát kutatta. Utána CUMONT „Le Zeus Stratiotes de Mithridate“, H. VON LOMNITZ pedig „Solidarité entre le culte de la Madone et le culte d'Astarté“ címen érte-

kezett. Az említett abbé egy másik értekezésben Éliás prófeta és a görög Asklepios hagyománya közt vont párhuzamot, egy harmadik értekezésében szintén Éliás történetének görög vonatkozásait kutatta.

A programm ismertetésénél már jeleztük, hogy a kongresszus óvatos rendezői a keresztyén szakosztály keretét nagyon szűkre szabták. Bár ezzel a külföldiek érdeklődése alaposan megcsappant, a végeredmény mégis az volt, hogy ennek az osztálynak akadt viszonylag legtöbb tennivalója. A nagy érdeklődéssel kísért üléseken PICTAVET és ALPHANDÉRY a XIII. századi averroismusról, CONYBEARE a keleti egyházak állat-áldozatairól, KLEIN hazánkfia az essenizmus keresztyén befolyásáról, E. DE FAYE a II. századi apologeták Christológiájáról, CAMERLYNCK a keresztyénség és buddhizmus viszonyáról, BONET-MAURY a bizánci és az Igor előtti orosz egyház viszonyáról, DENIS abbé Kant és Hegel filozófiájának vallástörténeti hatásáról, PIEPENBRING Jézus tanításának alapelveiről, FRIES pedig a halál és feltámadás Krisztusi tanairól értekezett. Bár még mások is igénybe vették a felolvasó asztalt, a francia tagok mindig felhasználták az alkalmat, hogy a fölvetett kérdéseket megbeszélhessék. A feltűnő módon ellenőrzött idegenek közül különösen Conybeary, Klein és Piepenbring idézett fel hosszabb vitát.

A kongresszus utolsó napján két közgyűlés tartatott. A délelőtti a szakosztályok és magánfelek részéről előterjesztett indítványok elintézésével foglalkozott. Először is meghallgatták FOURNIER DE FLAIX megindokolt tervezetét az 1900-iki vallás-statisztika összeállításáról. Az utána következő határozatok során MARILLIER titkár megbízott, hogy jövő kongresszusnak a vallástörténeti, főleg pedig a civilizálatlan népek vallásaira vonatkozó műkifejezések szabatos meghatározását terjessze elő. A kongresszus elhatározta továbbá az arab-keresztyén, a zsidó-arab és a nem muszlim arab irodalom jegyzékének összeállítását; elhatározta a görög-római befolyástól mentes régi keresztyén liturgiák és rítusok tanulmányozását, a buddhizmus japáni változatának megállapítását és a keresztyénséghez való viszonyának felderítését; végül elhatározta, hogy a párisi vallástörténeti kongresszus ezután minden negyedik évben megtartja összejövetelét.

A délutáni záró közgyűlésnek első tárgya C. BONNEY jelentése volt a chicagói vallásparlamentről. A tulajdonképeni ünnepi előadás A. DE GUBERNATIS „Avenir de la science des religions“ címen bejelentett dolgozata lett volna; de a nemes olasz gróf kissé túlbecsülte előadói képességét, midőn egy megdöbbenően pongyola szabadelőadás esélyeire bízta rá „a vallásbuvárlat jövőjét“. A beszéd alapon-

b) *horvátban* :

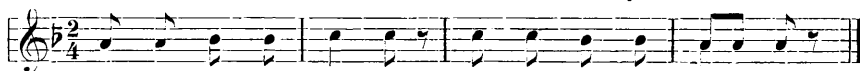
Pünkösdi koleda Szlavóniában.

Od dvo - ra do dvo - ra ; od dvo - ra do dvo - ra.

Magyarul : Udvarról udvarra : udvarról udvarra.

Gyermekdal Isztriából.

Što to go - re škrip - lje ? Go - spa sin - ka zib - lje.

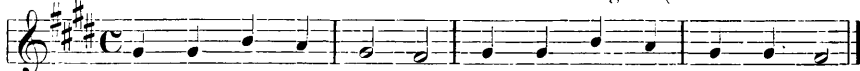
Magyarul : Mi csikorog oda fenn ? Az asszony fiacskáját ringatja.

Szerelmi dal Szlavóniából (I. köt. 195. sz.)¹

La - ko te - bi du - šo u kre - ve - tu spa - ti.

Magyarul : Könnyű neked lelkem az ágyban aludni.

Szerelmi dal Török-Horvátországból (I. köt. 346. sz.).

Si - noé po - djoh, Ma - co, si - noé po - djoh Ma - ri - ce.

Magyarul : Az este indultam, Mácza, az este indultam, Mariska.

etc. etc.²II. a) *magyarban* :

(a 2., 5., 7/IV., 9. sz. = csenkahegyháti, baksai, nagyrécei (negyedik szak), kilimányi regös-énekekben.)

Hej re - gö rej - tem, azt is meg - en - ged - te.

b) *horvátban* :

Gyermekdal Isztriából.

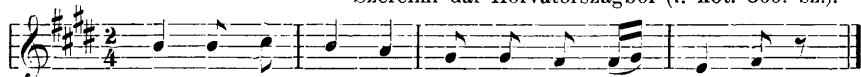

Sun - ce za - ha - ja, miš po ku - í raj - da. (!)

Magyarul : A nap lement, a házban egér futkos.

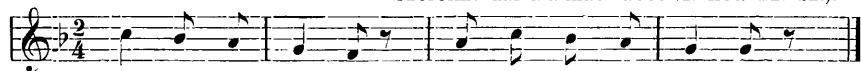
¹ A „Južnoslov. narodne popjevke“ gyűjteményben.² Mindegyik székemára még számos horvát példát hozhatnék fel, de helykímélésből korlátozom számukat.

Szerelmi dal Horvátországból (I. köt. 360. sz.).

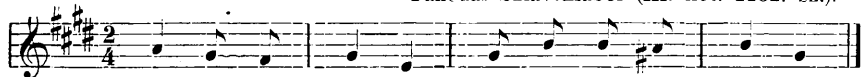
Ka - kvaj' to pti - ca, ka mi lie - po spje - va?
Magyarul: Miesoda madár ez, mely oly szépen énekel?

Szerelmi dal Dalmáciaiból (I. köt. 21. sz.).

Ej, tru - la gra - dja, po - to - pi se la - dja.
Magyarul: Hej, roskadt fa, elsülyed a hajó.

Táncdal Szlavóniából (III. köt. 1132. sz.).

Hej, či - čo Gli - šo, ne va - lja ti rad - nja.
Magyarul: Hej, Gliso komám, nem jó a munkád.
etc. etc.

III. a) magyarban:

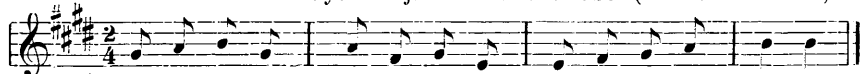
(a 2., 7/IV., 10. sz. = csonkahegyháti, nagyrécei (hatodik szak), kilmányi, komárvárosi regös énekekben)

A - mott tu - dunk egy szép kis lányt stb.

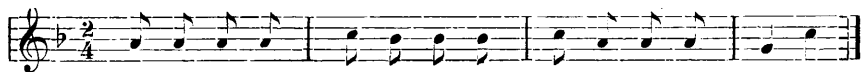
b) horvátban:

Gyermek-játékdal Szlavóniából (III. köt. 1001. sz.).

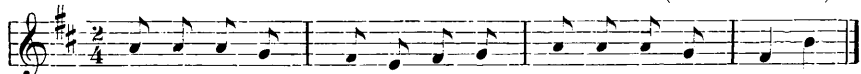
I - gra ko - lo, i - gra ko - lo na dva - de - set i dva.
Magyarul: Jár a kolo (körtánc), jár a koló huszonkettőre

Aratódal Szerbiából.

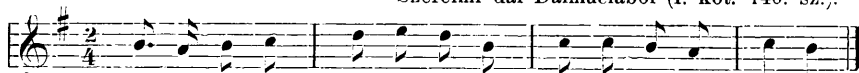
Je - čam žnje - la, je - čam žnje - la Gru - žan - ka de - voj - ka.
Magyarul: Árpát aratott, árpát aratott gruzsanai leány.

Szerelmi dal Temesvárról (I. köt. 134. sz.).

Si - nóé ka - sno, oj ža - lo - sti, fa - brič - ke di - voj - ke.
Magyarul: Az este későn, oh szomorúság, gyárbeli leányok.

Szerelmi dal Dalmáciából (I. köt. 140. sz.).

Po - di - goh se, po - di - goh se ju - tros lov lo - vi - ti.
Magyarul: Felkeltem, felkeltem reggel, hogy vadászni menjek.
etc. etc.

IV. a) *magyarban*:

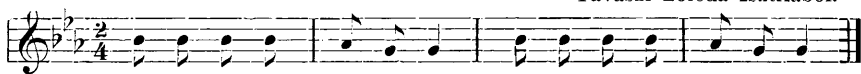
(a 3. és 8. sz. = kustánszegi és galamboki regös-énekekben)

El - csi - sze - günk - cso - szo - gunk.

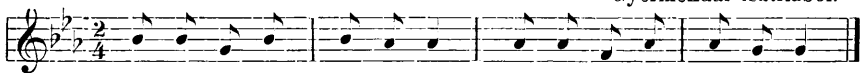
b) *horvátban*:

Tavaszi koleda Isztriából.

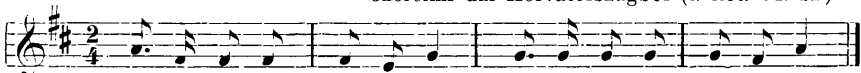
U - staj, u - staj Bo - že Dažd! maj - ka ti je u - mr - la.
Magyarul: Kelj fel, kelj fel, adjon Isten! anyád meghalt.

Gyermekdal Isztriából.

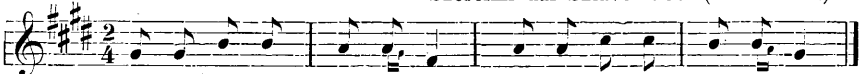
Na - naj, na - naj li - pi sin, o - tac ti je go - spo - din.
Magyarul: Nanaj, nanaj, szép fiam, a te atyád meghalt.

Szerelmi dal Horvátországból (I. köt. 94. sz.).

Kam si ho - dil, gdje si bil? Vse sem tič - ke pro - bu - dil.
Magyarul: Hová mentél, hol voltál? Az összes madarakat fölkeltettem.

Szerelmi dal Szlavóniából (I. köt. 175.).

Mla - di mom - ci s pro - lje - ća, kad je ra - dost naj - ve - ća.
Magyarul: Fialat legények tavasszal, mikor legnagyobb az öröm.
etc. etc.

V. a) *magyarban*:

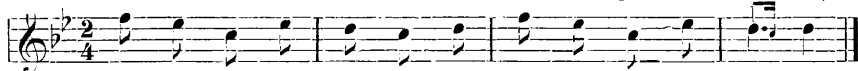
(1., 2., 3., 6. (végén), 7. (végén), 8. sz., azaz: dozmati, csonkahegyháti, kustánszegi, csébi, nagyrecsei, galamboki regös-énekekben)

Ha a - ma - gunk ke - nye - re mi ke - nye - rünk vol - na.

b) *horvátban* :

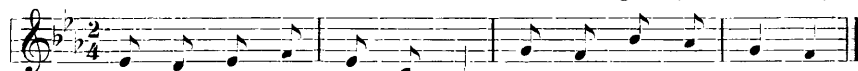
Szerelmi dal Horvátországból (I. köt. 76. sz.).

Ni - je me - ni do ško - le, ni do škol - skih vra - ta.

Magyarul: Nem törődöm az iskolával, sem az iskolaajtóval.

Szerelmi dal Horvátországból (I. köt. 92. sz.).

Ji - du, ji - du sno - bo - ki z Pe - ter - va - ra - di - na.

Magyarul: Jönnek, jönnek a leánykérők Péterváradról.

Szerelmi dal Szlavóniából (I. köt. 221. sz.)

Či - ja li su ta - ra - be, či - ja li su vra - ta?

Magyarul: Kié a palánk, kié az ajtó?

Szerelmi dal Szlavóniából (I. köt. 235. sz.).

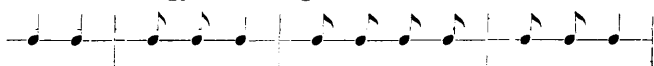
Pre - ve - zi me Du - na - ve, pre - ve - zi me pre - ko.

Magyarul: Vigy át Duna, vigy át.

etc. etc.

VI. a) *magyarban* :

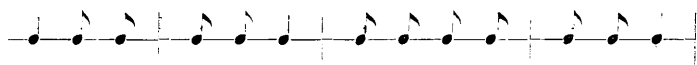
(a 7/III. = nagyrecsei regös-ének harmadik szakában)

b) *horvátban* :

A horvát „Tanac“ állandó kísérete.

VII. a) *magyarban* :

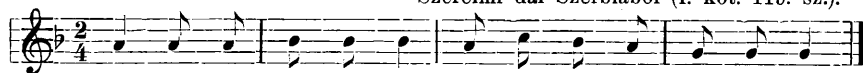
(2., 8., 9. sz., azaz csonkahegyháti, galamboki, kilimányi regös-énekekben)

Két fe - jős te - he - net, te - jet, va - jat e - le - get

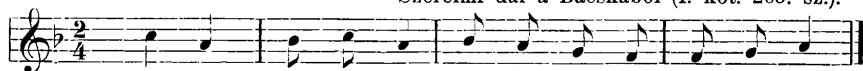
b) horvátban :

Szerelmi dal Szerbiából (I. köt. 119. sz.).

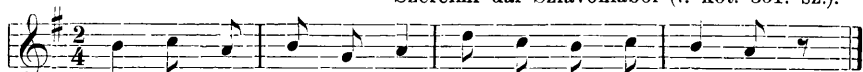
Dra - gi je že - li - o i od Bo - ga pro - si - o.
Magyarul: A szerető kívánta és Istentől kérte.

Szerelmi dal a Bácskából (I. köt. 265. sz.).

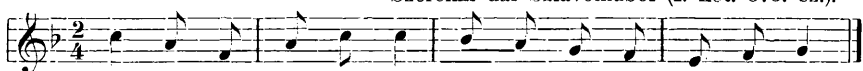
Ka - ži, ne la - ži, ka - zat ću ti ma - te - ri.
Magyarul: Mondd, ne hazudj, megmondom a mamádnak.

Szerelmi dal Szlavóniából (I. köt. 351. sz.).

Je - le - na, Je - len - će! daj o - tvo - ri vra - ta.
Magyarul: Ilona, Ilonka, nyisd ki az ajtót.

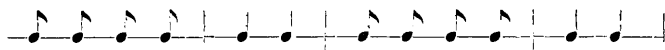
Szerelmi dal Szlavóniából (I. köt. 373. sz.).

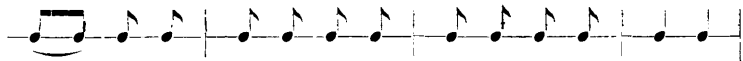
Čuj di - ko, što ve - lim, te - be lju - bit ja že - lim.
Magyarul: Hallod-e kedvesem, mit mondok, szeretni akarlak.
etc. etc.

VIII. a) magyarban :

(10. sz., komárvárosi regös-éneken)

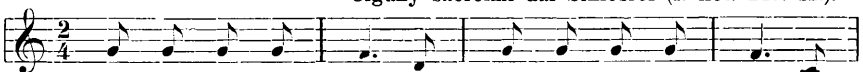
Nem va-gyunk mi rab-lók: Szent Ist-ván szol - gá - i;

most jöt-tünk Hi - deg-kút-ról, hi - deg me - ze - jé - ről.

b) horvátban :¹

Cigány szerelmi dal Siklósról (I. köt. 145. sz.).

Ten - ger mel - lett jár - tam, sze - re - tő - met vár - tam;

¹ Szembeötlő, hogy a 2., 4. és 8. ütemek lejtése a két nyelvben különböző.

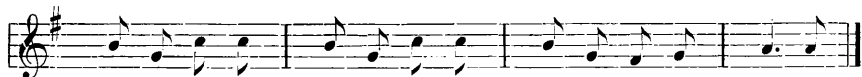
U - ca, eu - ca to je re - ko, pa do de - set çe - ko.

Magyarul: . . . azt mondta és várt tíz óráig.

Táncdal Szlavóniából (III. köt. 1141. sz.).

Haj - de ma - lo de - re, on - da o - pet de - re,

de - re, de - re, de - re, de - re, on - da o - pet de - re.

Magyarul: Gyere kicsit, dere, aztán megint dere, dere, dere, dere, dere, aztán megint dere.

Más népzeneiben a fennebbi nyolc rythmus-szkéma szintén előfordul ugyan, de csak *ritkán*, vagy pedig változtatásokkal; úgy, hogy a magyar és illetőleg horvát szkémákhoz csak hasonlítanak.

A L. *Erk*-féle „Deutscher Liederhort“ című gyűjtemény 327 dalból áll; ezek közt a mi I. szkémánk *egyetlen* ízben fordul elő (220. lap, második dallam); a II. is *egyetlen* ízben (405. l., második dallam), de itt már eltéréssel: a harmadik ütem nyolcadkotái párosával esnek egy-egy szótagra, a mi azt jelenti, hogy ez az ütem két negyedhangjegyből áll s mindkettőjükhöz egy-egy átfutó hangot függesztettek. A III. szkéma *Erknél* a 234., 252., 273., 359. és 396. lapokon fordul elő, de szintén nem hiven, mert az illető német dallamok ú. n. „Auftakt“-tal kezdődnek s így az utolsó ütem végén hiányzik a szkémának utolsó hangja. Többi elsorolt szkémáink az *Erk*-gyűjteményben *egyáltalán* nem fordulnak elő, tehát nem is tartozhatnak a német rhythmika birodalmába.

A magyar népdalok közt (nem szólok a gyermekdalokról!) az említett szkémák közül leggyakrabban a IV. és V. fordulnak elő; Bartalus gyűjteményében (három kötet 307 dallama közt) a IV.: a) *azonos* az I. köt. 72., 105. és III.: 17. lapján; b) *nemzetiesítve* (azaz syncopékkal tarkítva) II.: 38., 47., 57., 67., 92., 93., 115. és III.: 24., 82., 119. lapján; az V.: a) *azonos*: I.: 89., II.: 60., 90. (II.), III.: 108. lapok, b) *magyarosítva*: II.: 14., 81., III.: 72. l. Összesen tehát a IV. előfordul a 307 dalban 13-szor, az V. 7-szer.

A többi tárgyaltam szkémák közül Bartalusnál előfordulnak: az I. az I. köt. 19., 50. lapjain (az utóbbi csak hasonló); a II. az I. köt.

22. l.; a III. az I.: 31., 87. és II.: 70. l. A VI., VII., VIII. elő sem fordulnak.

Meggondolva, hogy a regös-énekek összes fönnebbi szkémái a horvát dalkinesben *sokkal többször* fordulnak elő, mint a magyar népdalokban (ismét nem számítván a gyermekdalokat): *a regös-énekek rhythmusainak szkémáit a horvát zene rhythmikájául ismerhetni el.*

C) 1. Dallamfrázisok.

A dallamfrázis, mint a dallam egy kerek részének logikus hang egymásra következése, a zene nemzeti eredetiségének szempontjából *másodrangú* tényező. Számtalanszor akadhatni u. a. dallamfrázisra olyan népzeneben is, a melyek nem hathattak egymásra, mert az illető népek oly geográfiai távolságban éltek egymástól, hogy semmi nemű összeköttetésben sem állhattak. A dallamfrázisok azonossága ily esetben csakúgy merő véletlenség, mint vadidegen nyelvekben az azonos hangzású (de természetesen egészen különböző jelentésű) szók előfordulta.

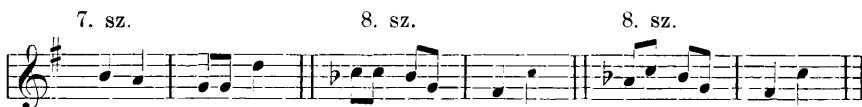
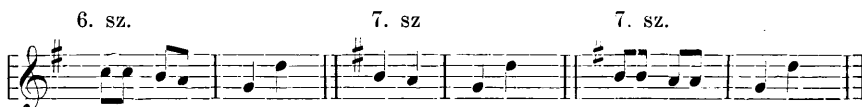
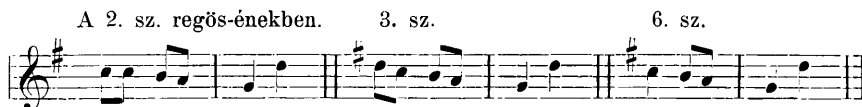
Lehet azonban *elsőrangú* a dallamfrázis jelentősége: ha t. i. oly gyakran fordul elő, hogy az illető nép zenéjének melódikájában mintegy uralkodó szerepet játszik.

A regös-énekekben különösen két motívum, azaz dallamfrázis, ú. m.

fordul elő nagyon sűrűn, következő variánsaival:

Az elsőnek változatai:

8. sz. 9. sz. 10. sz.

10. sz. 11. sz. 11. sz.

12. sz. 12. sz. 12. sz.

A másodikéi:

2. sz. 2. sz.

3. sz. 3. sz.

6. sz. 12. sz.

Az első frázisnak két ütemében a felső quintára lépés — s a második dallamfrázisnak 2. ütemében az elemeire bontott tonica-összhang valami jellegzetes.

A felső quintára lépés a horvát népdalban ritkaság, az alapösszhang ily megbontása sem gyakori, sőt a koleda és egyéb mythologikus énekekben elő sem fordul. Német népdalokban ugyan elég gyakori mind a két motívum, de nem ilyes tárgyúakban.

Tehát a regös-énekek e két fő dallamfrázisát eredeti magyarnak mondhatjuk, ép úgy, mint a quintára lépéssel szerves kapcsolatban álló sajátságot, hogy az énekstrófa második sora voltaképen az elsőnek egy quintával följebb való ismétlése, transzpozíciója pl.

Transpositio.

Az itt előadottak- és bemutatottakból kitetszik, hogy a regös-énekekben (nem szólván a szerkezetről s a nem magyar rhythmusról), mégis van eredetiség, éneklők törekedtek arra, hogy a dallamban saját énjüket is kifejezésre juttassák. Minden idegen elemet kiküszöbölni azonban egyhamar nem voltak képesek. De ha a zenei magyomány csak lassanként jegecedik is nemzeti jellegűvé: mégis valószínű, hogy ötven vagy száz év folyamán át a *nép maga* úgy átgyúrja és idegen elemektől megtisztítja e regös-énekeket, hogy akkorra sokkal magyarosabban fognak hangzani, mintsem ma. A kezdet ez irányban úgy látszik, megtörtént.

C) 2. Dallamsorok.

Mindegyik népzeneben található dallamsorokat (periodusokat), a melyek más népzeneből kölcsön vetteknek látszanak; egyes művészek zenei alkotásaiban szintén. Csakhogy a mit a *nép* vesz kölcsön — akár dallamrészlet, akár szólásmód, vagy egyéb — : azt csak szomszéd néptől, vagy idegen népnek *paraszi osztályához* tartozó egyéntől veszi. Távol eső néptől csak a művészi zene (illetőleg az irodalom) áthidaló szerepe juttat valamit a nép közé.

A regös-énekekbe a horvát zenére emlékeztető dallamsorok valóban csakis a horvát néptől vétettek. Zala- és Vas-vármegyében u. i., a hol e regös-énekek gyűjtettek, *sok a horvát*, de nem szétszórta, hanem egy-egy tömegben, *horvát falvakban*, vagy olyan helyeken, a hol a lakosság kevert: magyar és horvát. Baranyában, Sopronban is van ilyen nem egy.

Íme néhány horvát eredetre valló dallamsor:

a) magyarban:

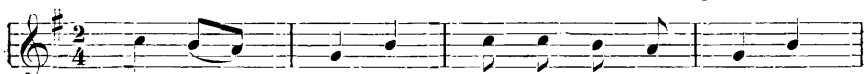
2. sz. regös-ének.

Kelj fel gaz - da, kelj fel! Szál - lott Is - ten há - zad - ra.

b) horvátban:

Szerelmi dal Horvátországból (kézirat).

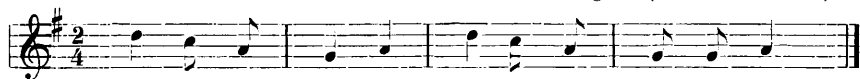
Maj - ka Ma - ra za Le - gra - dom zva - la,

maj-ka Ma - ra, maj-ka Ma - ra za Le - gra-dom zva - la.

Magyarul: Mari anyám Légrád felől hívott, Mari anyám, Mari anyám, Légrád felől hívott.

Szerelmi dal Horvátországból (III. köt. 976. sz.).

Oj, de - klo, de - klo; oj, de - klo, de - kli - no.

Magyarul: Hej, lányom, lányom, hej, lányom, lányom.

aa) *magyarban*:

5. sz. regös-ének.

Kelj fel gaz - da, kelj fel! Szál - lott Is - ten há - zad - ra.

bb) *horvátban*:

Bordal Stájerországból (IV. köt. 1386. sz.)

Vi - no i - no vo - da žlaht - ne dve re - či.

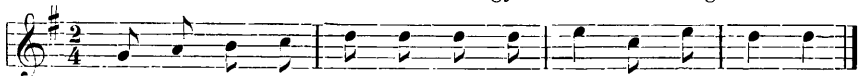
A) *magyarban*:

6. sz. regös-ének,

E - mitt ke - let - ke - zik egy kis ke - rek pá - zsit.

Ugyancsak a 6. sz. regös-énekben.

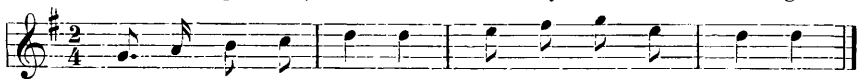

Kelj fel, kelj fel há - zi - gaz - da! Hej re - gő rej - tem!

B) *horvátban*:

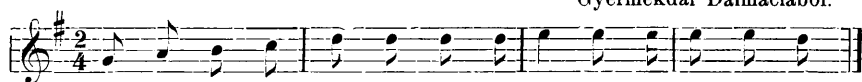
(C-durból transponálva.)

Gyermekdal Horvátországból.

Miš po - si - ja pro - ju po je - že - vom po - lju.

Magyarul: Egér kölest ültetett sündisznó mezején.

Gyermekdal Dalmáciából.¹

Ja po - si - jah si - tan bo - bac na ko - lac, na do - lac.

Magyarul: Apró bogyót ültettem cölöpre, völgyecsébe.

Aa) magyarban:

8. sz. regös-ének.

El-fa-gyott ki-nek ke-ze, ki-nek lá-ba, ki-nek fü-le, far-ka.

Bb) horvátban:

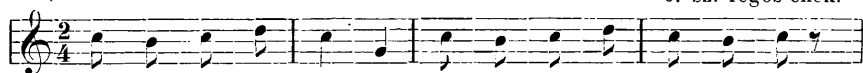
Táncdal Horvátországból (III. köt. 1061. sz.)

Le-paj' Ma-ra, le-paj' Ma-ra pla-ve ro - že bra-la,
Magyarul: A szép Mariska, a szép Mariska kék rózsát szedett.

AA) magyarban:

9. sz. regös-ének.

Kelj fel gaz-da, kelj fel! Szál-lott Is-ten há-zad-ra

Se-re-ges-től, se-re-ges-től, ve-tett asz-ta - lá-val.

BB) horvátban:

Gyermekjáték-dal Horvátországból.

I - šel sem na Bi - sag, hi - til me je li - sak

i - šel sem u Pa-vlo-vec, bil se do-ber tr-go-vec.

Magyarul: Bisag felé mentem, ledobott a hókás ló, mentem Povlovece, voltam jó kereskedő.

¹ Ez a dallamsor megvan a németben is, sőt az olaszban is: I. Erk „Deutsch. Liederhort“ 253., 328., 334. lapjain és Cottrau „Eco del Vesuvio“ 184. I. De mégis szláv eredetű: szerkezete is az, (eltérő a némettől és az olasztól), azonfelül megvan az összes szlávoknál.

Ezekből láthatni, mennyi a horvát dalokban az egészen olyan dallamsor, a milyenek a regös-énekekben vannak; de mégsem tekintem ezeket plágiumoknak, mert a regösök, egészen bizonyos, hogy nem szándékosan vették a horvát dallamsorokat kölcsön; meggyőződés szerint a régi horvát terület tözsomszédságában úgy csendült meg a fülükben, hogy maguk sem tudták, vajjon ők gonolták-e ki, vagy mások. Ez az eset gyakori a hivatásos zeneszerzőknél s az ú. n. műköltők-nél is (l. Gottschall könyvét: „Gedankenharmonie aus Goethe und Schiller“); ez hangulat dolga, gyakran a korszak viszonyaiból folyik — a mi esetünkben pedig két nép hosszas, békés együttéléséből magyarázható.

A magyar-horvát szomszédság vagy épen együttélés alatt természetes, hogy a zenei hajlammal megáldottabb és dalban dazdagabb horvát nép befolyást gyakorolt a magyarnak dalvilágára. Nem szabad azonban elhallgatnom, hogy s magyar népzene is hatott a horvatra, mint a muraközi, sopronvidéki sat. horvát népdalokon megismerszik.

D) Összhangok.

Összhangok dolgában sok jellemzőt lehetne mondani általában úgy a magyar, mint a horvát nemzeti zenéről, de a mi tárgyunk csak két megjegyzésre szolgáltat alkalmat: 1. hogy a regös-énekek közt egy sem akad mollban, holott a magyar népzeneben a moll annyira uralkodó, mint a horvátban a dur; 2. hogy a regös-énekekben is van példa arra, a mi a horvát (és általán délszláv) zenében nagyon gyakori: hogy az ének a dominans-accord valamelyik hangjával kezdődik:

A 2. sz. regös-ének.

Horvát dallamok.

I. 5. sz.

I. 10. sz.

I. 25. sz.

A magyarban erre, Bartalusnál, 307 énekszám közt csak 12 példa akad; németben aránylag sokkal kevesebb (Erknél 327 közt 1!), míg az én horvát-gyűjteményemnek csak I. kötetében mintegy hatvan. A dominans-accorddal kezdést tehát határozottan horvát sajátosság-nak állíthatom.

Véggövetkeztetés.

A magyarok valószínűleg a szlávoktól, névszerint a horvátoktól, vették át a pogány árja népek ama szokását, hogy a napfordulat ünnepét énekkel és bizonyos szertartásokkal ülték meg. Következtetésemnek alapja az: hogy e szokás nem fordul elő Magyarország ama tájain, a hol nem lagnak horvátok. Az erdélyi, kénosi (13. sz.) regös-ének alighanem oláh hagyomány.

A regös-énekek *szövege* helylyel-közzel szintén emlékeztet a horvátokra, de semmi esetre sem ennek a fordítása, hanem *magyar eredeti*.

Dallamaik horvát eredetre utalnak, de a regösök a dallamokba (a formát kivéve) iparkodtak a magukéból hozzáadni, hogy az idegenszerúséget enyhítsék. Újabb időben, mióta a zenének magyar elemeit *maga a nép* mindjobban kifejleszti, a regösök az idegenséget telhetőleg magyarosítják, a mennyiben a zene rhythmusát a magyar szöveg accentusához (rhythmusához) idomitják s figyelembe veszik a magyar népi zene egyéb sajátosságait is.

Bizton fölteszem, hogy *maga a nép* ezentúl is átdolgoztatja és mind nemzetibbé teendi a regös-énekek dallamait, úgy hogy ezek a magyarság igazi szellemi tulajdonaivá s a néplélek igazi tükrévé lesznek.

Ez idő szerint a regös-énekek dallamai a magyar és a horvát nép testvéries együttélésének bizonyítékát szolgáltatják, a mely népeknek egy tágabb értelemben vett közös hagyományuk van annyiban, hogy *Közép-Európában épen csak a szlávoknak és a magyarnak vannak tulajdonképi igazi népdalaik*, vagyis olyan dalaik, a melyeknek szövegét is, dallamát is a parasztosztály költi.

Kelt Zágrában, 1900. dec 18.

Kuhač Xav. Ferenc.

A MAGYAR NÉP ELMÉSSÉGE.

(Első közlemény.)

Van-e a magyar népnek humora? Van-e elmésség, szellemesség a magyar népben? A franciát esprit-jéről, az angolt humoráról, a németet mély böleselméről ismeri a világ; minket magyarokat ismeretessé tett régibb és újabb idők válságaiban a lovagiasság, a vitézség; nem mindig előnyösen a bőkezűség, mindig előnyösen a vendégszeretet.

Bizonynyal szép tulajdonok ezek; népünk józan, ezt mindenki tudja; van benne sok okos értelmesség, ehhez rátartí büszkeség, nem ritkán hányiveti hetykélkedés; van benne csendes komoly méltóság; mely azt a bizonyos közönyösséget szüli:

„Nem tart nagyra senkit, nem ijeszti semmi,
Soha szolga nem lón, mert nem is tud lenni.“ (Kozma.)

A magyar faj jellemének köszönhető, hogy Magyarország ezer éve áll fenn; annak, hogy államiságát, alkotmányát annyi rázkódások ellenére is megőrizte. E jellemnek számos vonásai közül azok vizsgálatát tűztük ki célul, melyeknek az önfentartás nagy küzdelmében fontos szerep jut. A csüggedéstől, kétségbeeséstől megóvta a magyart humora; a sentimentalizmustól egy-egy kifakadással szabadul; az elnyomatás keserűségét gúnyval édesíti és mindvégig *sírva vigad a magyar*; azért „szomorú a magyar nóta háromszáz esztendő óta“.

Sokan foglalkoztak már a magyar irodalmi humorral, az igazi néphumort, a nép elmésségét, szellemének e fajta megnyilvánulásait eredeti forrásában még nem igen kutatták; pedig ha van néphumor, népies elmésség, akkor csakis a népköltési gyűjteményekben kell keresnünk; ez az eredeti forrás, melyből legközvetlenebbül szól hozzánk a néplelek.

A nép költészetében a nép érzelem- és gondolatvilága van megőrkítve. Mint az évezredes kövületek lenyomataiban ősidőknek állat- és növényvilágát, úgy őrizte meg számunkra e költészet elhunyt nemzedékek érzés- és gondolatvilágát.

Panaszoknak, könyveknek, égbekiáltó jajszóknak minő megható sorozatát tartotta fenn számunkra küzdelmes századoknak költészete! És e költészet, mely annyi tökéletességet mutat a formában, annyi változatosságot a tartalomban, nem szükölködik a komikum nélkül sem.

Csak utána kell járnunk és gazdag kincses bányájára akadunk a nép szelleme alkotta sokféle komikumnak: *a szójáték, élc, gúny, humor* megannyi

példában áll előttünk: egy kis verőfény hosszú borulat után; egy-egy mosolyos anyyi sírás után.

Népköltési gyűjteményeink virágos mezejéről szedjük össze a vadvirágokat és kötjük csokorba a legszebbeket: az élc, elmésség, tréfa, szójáték, gúny, fufang vadvirágainak tarka színezetébe vegyítvén a humor méla derűjét, a ríktó pipacs mellé a kedves ibolyát.

A szellem szikrája az élc, mely — ha önkénytelen nyilatkozik — a *naivságra* nyujt példát. Világos, hogy ebben gazdag a nép nyelve, mert tudás és tudomány nem szabályozza a nép képzeletét, nem irányítja értelmét.

A műveltek nyelvének ferde utánzása gyakori eset erre a naivságra, valamint az a jelenség is, melyet *népetimológiának* nevez a tudomány. Ez abban áll, hogy a nem szája izént való idegen szót magyar formába gyúrja a nép gyermeke, hangzását magyarítja meg. Mosolyra indít bennünket ezekben gyakran az, hogy minő ügyesen közelíti meg az elnevezés a fogalmat magát.

De itt az ideje, hogy az elmélet szürke magasztáról végre csakugyan a vadvirág-hímzette tarka rétre bocsátkozzunk és a Nyelvőr és Népköltési Gyűjtemények példáival vessünk világosságot az elmélet szürkeségébe.

A finomkodó szobalány a verandán ülő családhoz azzal vezeti a vendéget: itt ülnek a *reverendán*. A mérnököt kísérő parasztnak szava, hogy a vasútnak nagy a *hajlama*, a gőzösnek nagy a *vonzalma* és tudja, hol a forrás *eredménye*; fél, hogy a bajért őt veszik *igénybe*. A jó parasztasszony pedig megígéri a tanítónak: a fiam *vizsgáztatjára szíveskedek* égyünni, ha a szomszédasszony velem *tartâamazna*.

Népetimológiák százával teremnek katonáéknál; ez természetes is, mert hisz ezeknek kell megbirkózni az idegen szók egész hadával. Tudvalévö, milyen könnyen gyözik: a Wachparade = *vakparádé*; a Schildwache = *sültbak*; az Urlaub = *úrlap*. De rengeteg a száma a népnél is, mely az idegen neveket könnyedén alakítja a maga ízlése szerint: a Lichtenstein = *Lik István* herceg; az Ohrenstein szabó = *Űristen szabója*; az Augenfeld = *Ágonföd* tésur. Így lesz azután a szegedi kubikusnak *partiféreg* a Partheifürer, *félmesszely* a feldmesser és *feneroszpör* a peronospora, a Sparherd *porhely*, a kit meg per Schub szállítanak, azt *zsuppon* viszik.

Naiv népetimologia, de tudatos tréfálkozás, szójáték vegyül össze a nép nyelvében az állathangok utánzásában, melyről „A Természet“ hasábjain volt szó (I. évf.), mikor a magyar béka „*atta teremtetté*“-t mond, a szemelgető libák: „*Kiki magának, kiki magának*“ gyors ritmusában szedik a búzát.

Egy-egy érdekes adoma is kerekedik az e fajta népetimológiából, mint

teszem annak a parasztleánynek esete, a kinek beteg szemére constatálván az orvos, hogy *synecchia* a baja, rámondja a legény: igen, igen *szine-hija* vagyok.

A másikat a politika szolgáltatja. Ebben a kortes bizonykodik: *de koma mâ csak Szederkányit kék megtennyi követnek*. Mire a voks: *Sz' aszt kéne, de mikor ő se dematraka, hanem osztraka*.

Tudatos elmesség van a szójátékokban és bizony ezekben sem szegény a nép nyelve. Tréfás kérdések nagy száma ismeretes az e fajtából: Miért *nyúl* a *nyúl*? (a káposztáért). Miért nem *hal* a cigány a vízbe? (ott is cigány). Melegebb a bunda a *tűznél* (t. i. a tűz mellett). Egy ujjasnak hogyan lehet 3 ujjja? (két ujjja + hátujja). Ezeknél elmesebb ez a németet csúfoló mondás: *Adta németje! hajlik (Heilig) az Istened, szegény (Segen) az áldásod, háj (Heu) a szénád, mely vizen (Wiese) terem, mégis rossz (Roh) a lovad. Ha tűz van fájért (Feuer) kiabálsz és tót (Tott) leszel, ha meghalsz*.

Elmés mondások nagy mennyiségben vannak népünkél; egy kettővel a javából fűszerezzük e cikket. A paraszt rossz, nedves dohányára azt mondja: *jó volna ez a dohány háztetőnek*. Az elmés gazdasszony újév napján így kínálgatja vendégeit a frissen sült kalácssal: *tessék, kérem, tessék, még tavaly sült*; magas termetű vendégére pedig azt mondta: magas legény, még az epret is kampóval szedi. Halason így biztatta tréfásan a gazda a vendégét: *együnk, komám, együnk! hisz a többinek úgy is van esze!* Zalában pedig ilyenképen szól a vendégmarasztó: *ne menjen é, ha émegy, émegy az esze is* (már t. i. elviszi magával). A sár miatt panaszkodónak Kővár vidékén azt tanácsolja a paraszt: *csak mindig a tetején járji kéké*; vejének azt a bölcs tanácsot adja a kiadó gazda: *fiam, keresellen fával sohse verd meg a feleségedet*. (Keresés alatt elmulik haragja. L. A kötél áztatva jó. Jókai.) Mikor pedig a két ökröt hajtó debreceni paraszttól azt kérdezte a diák: *hova mennek kendtek hárman?* talpraesetten felelt a paraszt: *mán csak émegyünk a negyedik mellett*.

Az ú. n. *találós mesék*, apró kérdések százával vannak és köztük oly szellemesek, hogy nagy szellemek élceivel is kiállják a versenyt. Ide iktatjuk a legjavát szám szerint.

1. Ki látott kenderből tornyot? — 2. Mikor vót egy esztendő 3 hét? — 3. Meddig fut a nyúl benek? — 4. Hol van az ökröknek a legtöbb husa? — 5. Mikor van az egész falu egy akaraton? — 6. Hogy van az, hogy a félszemű ember többet lát egy szemével, mint te kettővel? — 7. Ki ordított olyat, hogy az egész világ meghallotta? — 8. Melyik üvegben van a legdrágább orvosság? — 9. Hány betű van az ABC.-ben? — 10. Ki

megy át a vizen híd nélkül, csónak nélkül, árnyék nélkül? — 11. Melyik ló lát hátul úgy, mint elül? — 12. Ki volt az, a ki a világ negyedrészt leölte? — 13. Hogy hajtanál egy ludat száz felé? — 14. Hány kenyér sül esztendeig a kemencében? — 15. Hogyan van egy ujjasnak 3 ujsa? — 16. Milyen ekével szántottak legesőbb? — 17. Esztendő nyúl mibe megy? — 18. Tiszta, fényes születésem; lucskos, sáros temetésem. Mi ez? — 19. Hányat lép a veréb esztendőn át? — 20. Sok madár vót a szőlőbe, mindenki elvitt két szemet meg egy fejet, mégse hibádzott semmise. Hogy lehet az? — 21. Mikor beszél a bárány a lóval? — 22. Egy jól elkészült csizmának mi a hija? — 23. Mi nem lesz vizesebb, ha a vízbe esik? — 24. Mi terem mag nélkül? — 25. Milyen fa nélkül nem lehet el az erdő? — 26. Mér hunyja be a kakas szemét, mikor kukorikol? — 27. Micsoda rossz szükséges a háznál? — 28. A szántó mi nélkül nem lehet el? — 29. Mikor szép a cseh? — 30. mit csinál az ács, mikor farag? — 31. Mikor van a vásárban a legtöbb hó? — 32. Mit vesz az ember a vásárban legelőször? — 33. Kinek van a legnagyobb asztalkendője? — 34. Mi van a házban, a mit nem csinálnak? — 35. Mi az első Isten után? — 36. Erdőn lettem, megölettem, halva éneklővé lettem. Mi az? — 37. Melyik a legrosszabb vallás? — 38. Az egyszeri cigány eladta a lovát azt mondván: ez a ló csillagot nem rüg, vasat nem rág, fára nem mász. Mit jelent ez?

*

Megfejtés: 1. A ki a kenderben állt. — 2. 777-ben. — 3. Közepéig. — 4. A füle mögött. — 5. A templomból kimenetkor. — 6. Ő két szemet lát, te egyet. — 7. A szamár Noé bárkájában. — 8. A fiskális kalamári-sában. — 9. 3: a, b, c. — 10. A hang. — 11. A vak. — 12. Kain. — 13. Arra hajtom, a merre száz van. — 14. Egy se. — 15. A két ujsa, meg a hátujja. — 16. Újjal. — 17. A másodikba. — 18. Hó. — 19. Egyet se. — 20. A *saját* szemét és fejét. — 21. Mikor hegedülnek (lőszőr és húr). — 22. A párja. — 23. Az eső. — 24. Gomba. — 25. Szélső fa nélkül. — 26. Könyv nélkül tudja. — 27. Abrosz. — 28. A *szán* hó nélkül, a *tó* víz nélkül. — 29. Mikor ketten vannak. Mért? mer csecse. — 30. Forgácsot. — 31. Mikor az ökröket hajtják. — 32. Lélekzetet. — 33. A tyúk a föld. — 34. Hasadék. — 35. Az u betű. — 36. Hegedű. — 37. A kárvallás. — 38. Nem lát, zablyát nem tűr, hida nem lép.

Perényi Adolf.

NÉPHIT ÉS NÉPSZOKÁSOK.

Erdélyi népmondák.

(Második közlemény.)

12. *A gazdag zsidó.* Monostoron, a gazdasági intézet kertje megett, van egy domb. Régen egy gazdag zsidó kastélya volt rajta. Nagyon elbizakodott ember volt az a zsidó. Egyszer azt mondta, hogy ő gazdagabb az Istennél. Alig mondta ki, nagy égháború támadt. A mennykő belé ütött a kastélyába. Mindene leégett, maga is odaveszett. (Kolozsvár.)

13. *A zsuğori.* Volt egy zsuğori gazdag ember. Sohasem adott a szegényeknek. Azt mondta, hogy még a sírjába is visz egy szekér kalácsot. Meg is halt s akarata szerint vittek utána egy szekér kalácsot. Az utcán egy a sárba esett s azt egy cigány felkapta, elvitte. A többit betették vele a sírba. De azért a másvilágon csak az az egy sáros kalácsa volt. (Szucsák.)

14. *Mária-kút.* Monostoron, a gazdasági intézet udvarán van egy kút. Mária-kútnak híjják. Mikor Szűz Mária a földön járt, itt szeretett leginkább imádkozni. Azután felszállott a mennyországba. De kőből való mása, karján a kis Jézussal, helyébe itt termett. Mária lábából mind e mai napig pompás víz csorog. (Kolozsvár.)

15. *Liba a sekrestyében.* A monostori kálvária-templom sekrestyéjében van egy mélyedés. Mise alatt egy liba jár ki belőle. Körül-körül néz s a mise végével megint visszahúzódik. (Kolozsvár.)

16. *A templonkerülő.* Egy fiú nem akart templomba járni. Egyszer kiment a mezőre. Ott megbotlott s fejével egy fatuskóba vágódott. A feje tüstént ketté hasadt s egy csomó bogár rajzott ki belőle. (Kolozsvár.)

17. *Virág a sírról.* Egy ember kiment a temetőbe s kis leánya sírjáról virágot szakasztott. Éjszaka eljött a leány az apja ágyához s azt mondta: Letépted a virágot, velem kell jönnöd! Másnap az ember meghalt. (Kolozsvár.)

18. *Garaboncs-deák.* A garaboncs-deák sárkányon lovagol. Fenn a magasban nagyon meleg van. Ezért egy darab húst teszen a nyelve alá, hogy hűvösitse. Úgy száll fel. De ha felszállott, két évig nem jöhet le. (Kolozsvár.)

19. *Tókás deákok.* A tókás deákok a hetes iskolát végezték. Mindig jeget, vihart hoznak. A hetes iskolát úgy tanulják, hogy a falból egy kéz ír nekik. A kik tanulnak, mindig azt mondják a kéznek: A ki hátam megett van, fogd meg! A legutolsónak az árnyékát megfogja s aztán így szól:

Árnyékom legyen a tied! Vannak tudós emberek, a kik egy kútat megkerülgetnek s oda belé imádkozzák a tókás deákokat. (Csik.)

20. *Hordóskút.* A hordóskút erdők alatt, szép völgyben, egy mocsáros hely. Hol összeszorul, hol kitágul; helylyel-közzel békanyálas patak lesz belőle. Felül is, alul is egy-egy kis forrás van. Közepén a kút, alig lehet hozzáférni. Itt vitt el régen az út. Ezen szokták hozni Kohányból a Füleki Sándor mustját. Egyszer egy négyökrös szekér mindenestül: ökröstől, hordóstól úgy elsülyedt, hogy soha többet egy porcikája se került elé. Azóta hívják Hordóskútnak. (Szucsák.)

21. *Körtvélykút.* A körtvélykút ma egészen be van temetve, csak egy kis ér folydogál a helyén. Pedig ezelőtt vagy harminc esztendővel azt mondták: olyan mély, hogy alól a Szamossal van összekötve. Sokszor találtak benne a havasról odakerült fenyő-törökbúzá (tobozt). (Szucsák.)

22. *Feneketlen tó.* A csik-szent-tamási határban van egy feneketlen tó. Régen ezen a helyen lakott a harangozó. Egyszer ellopta a szentséget. Mikor kérdőre vonták, azt mondta, hogy sülyedjen el, ha ő lopta el. Menten elsülyedt az egész hely s feneketlen tó lett a nyomában. (Csik-Szent-Tamás.)

23. *A tó halottjai.* Volt egy jómódú, tehetős gazdának egy gyönyörű szép, okos és jódolgó leánya. A béressel szerették egymást. De az apja nem akarta hozzáadni, hogy szegény volt. Titokban akartak összeesküdni s aztán elszökni. De a pap nem akarta őket összeesketni. Elkeseredésükben belevetették magukat a feneketlen tóba. De a víz nem vetette fel őket. Az apa azt hitte, hogy csak elszöktek. Kerestette mindenfelé, megbocsátott volna nekik. Hiába! Hanem azóta minden éjjel 12 és 1 óra közt eljött hozzá egy fehér ember és egy boszorkány. A fehér ember az ablakokat és ajtókat disznóvérrel mázolta be. A boszorkány pedig az apa ágyába minden éjszaka egy macskát és egy éles kést tett. Aztán elmentek: a boszorkány tüzes boton, a fehér ember fekete bikán, s a tónál nyomtalanul eltűntek. (Szék.)

24. *Ezüstkígyó.* A Csepegő-oldalban van egy kút. Nyaranta, hajnalonként, újhald alkalmával egy ezüstkígyó jár ki belőle. Ha akkor a vak megmossa benne a szemét, újra lát vele. (Szucsák.)

25. *Aranykígyó.* A Csákány-kútban egy gyémántfejű aranykígyó lakik. A ki ennek a fejét levághatná s tömjént és foghagymát tenne belé, az mindent meglátna. Egyszer egy terhes asszony a mezőn, ott közel a kúthoz, elaludt. Azt álmodta, hogy egy kígyó tekerőzött rá. Felébredt s igazán alatta volt, tányérformára tekerőzve, a mezítelen combja alatt az aranykígyó. Visítására eljött az ura, az apósa. Kaszákkal nekiestek a kígyónak, de semmit sem árthattak neki. Eltűnt, mintha ott se lett volna. (Szucsák.)

26. *Három kigyó.* A Meszes alatt egy kis tó van. Benne egy ezüst-fejű, egy aranyfejű, meg egy gyémántfejű kigyó tartózkodik. A ki ezeket meglátja, nagyon szerencsés lesz. (Zilah.)

27. *Béka.* Egy ember kiment búzát aratni a Sárosútra. Hogy meg ne fájljon a dereka, a karja, egy-egy búzagalaszszal átkötözte. Veszi a sarlóját. Hát egy nagy béka van előtte, akkora, mint egy macska. Ha hozzávág a sarlójával, elugrik; de csak ott marad. Egész nap nem dolgozhatott tőle. Este mondja az öreg Bikali Marcinénak, mi történt vele. Szerencséd, hogy meg nem ölted — mondja Anikó néni — mert rögtön meghaltál volna. (Szucsák.)

28. *Tejszopó béka.* Egy ember vett egy jól tejelő bivaly-tehenet. Estve jött haza tele tögygyel. De a tejét semmikép le nem adta, sem a bornyát nem engedte szopni. Meglesi a gazdája, hogy mit csinál a mezőn. Hát látja, hogy beléfekszik a tóba. Mikor kijön üres a tögye. Ez így megyen egy pár napig. Akkor lecsapolják a tavat. Hát a fenekén van egy nagy béka. Agyonütik s a tej patakódra folyik ki belőle. (Szucsák.)

29. *Szentjánosbogár.* A szentjánosbogár onnan kapta a nevét, hogy mikor Keresztelő Szent Jánost üldözték, ilyen kis bogarak világitottak előtte a sötétben. (Deés.)

30. *Nyárfa.* Mikor Krisztust fel akarták feszíteni, alkalmas fát kerestek, hogy kiácsolják. A tölgy keményen ellentállott. A fűzfa jobbra-balra hajlongott, hogy ne tudjanak hozzá vágni. A fenyő a szurkával védte magát. De a nyárra nem hederítettek, vágni kezdték. Rezegett belé minden levele. Ma is folyvást reszket, mert fél, hogy megint ráakasztnak valakit. (Deés.)

Versényi György.

Aradmegyei kolindálás és turka-táncoltatás.

Azokban az aradmegyei *oláh* községekben, a melyeket ismerek, karácsony első és másodnapján mindenhol divatban van a pogányeredetűnek tartott *kolindálás* és a vele kapcsolatos *turka-táncoltatás*. A kolindálók csapata 18, vagy 24 tagból áll. A résztvetők rendszerint 15—24 éves legények. Ugyanilyen számban a házasságú emberek is össze szoknak állni, de házalásukat a fiatalabbak hagyományos jogaik bitorlásának tekintik. A kolindálás ma már csak nappal, reggeltől estig történik. Régebben jártak este is; de mivel házalásukhoz újabbán engedélyt kell kérni, néha még a nappali járás sincs megengedve. Mivel ily körülmények közt tartani lehet attól, hogy a népszokást egészen mellőzik, néhány barátom szives támogatásával összegyűjtöttem a rávonatközö *somoskeszi* és *halmágyi* néprajzi adalékokat s hogy

közleményem lehetőleg teljes képet nyujthasson, készítettem egy fényképfelvételt, sőt a Magyar Nemzeti Múzeum néprajzi osztálya számára megszereztem az eredeti turka-jelmezt is.

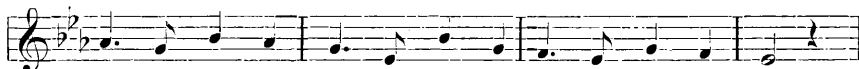
A kolindálók népes csoportjában jelmeze csak a turkának van. Ez a sajtáságos alkotás egy nagy színes, rendszerint vörös kelméből készített, fehér kendőkkel, zöld szalagokkal földiszítt nagy szoknyaalakú lepelből áll, mely fönt egy fantasztikusan díszített szarvas állatfejen végződik. Az állatfej a lepel alatt egy vastag botra van ráerősítve, úgy hogy a lepel alá bujtatott legény, a kinek egy kukucsáló lyuk is van hagyva, az egész jelmezt maga felett tarthatja és a bottal tetszés szerint mozgathatja. Annak jeléül, hogy ez a jelmez valamikor egészen állathőr volt, a turka fejére és nyakára még ma is nyúl bőrt alkalmaznak takaróul. A nyúl fejét, mely eléggé alkalmas fülekkel rendelkezik, megfelelő nagyságú, sárga és kék szalagokkal körülesavart, színes kendőeskékkel s rézcsörgőkkel is beaggatott szarvak és egy irdatlan méretű fa-csőr egészítik ki. Ez a csőr akként van megalkotva, hogy alsó része le- és felesapódhatik a szerint, a mint a lepel alatt rejtőző turkás azt a hozzáerősített zsinórral rángatja.

A turkás mellett, a kit bő szoknyája révén újabban *Mariucának* (Mariskának) is elneveztek, elmaradhatlan még egy dobos és egy hegedűs jelenléte is. Újabban már egy-egy trombitás és hármónikás is megjelenik közöttük. E zenészeknek szigorú kötelessége, hogy kalapjukat és a turka fejét télizöld leveleivel földiszítsék. A többi kolindáló már minden előkészület nélkül állhat be a csapatba.

Ha így felkészültek, elkezdődik a házalás. Mikor valamely házhoz betérnek, a csendes megjelenésre nagyon ügyelnek. Ha aztán a lakószobában állva szépen elhelyezkedtek, a dobos egymaga kezd énekelni s minden hangnál egyet üt a dobon. Ha aztán a dobos a vers egy sorát elénekelte a refrain-nel, a többiek — a néma turkás kivételével — nyomban utána zengetik más dallammal és a refrain nélkül. A *somoskesziék* pl. így énekelnek:

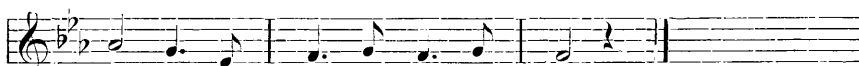
A dobos:

(Andante con moto. M. M.: 100.)

Pe cel rit cu florī fru - moa - se, Dom - nul Dom - nu nostru!

Nyomban utána ezt következőképen ismétlik a többiek:

Sztró! Pe cel rit cu florī fru - moase.

Az így elénekelt mondóka teljes szövege és magyar fordítása így hanzik :

Pe cel rit cu florî frumoase,

Domnul Domnu nostru !

Ce stîna de oi s'aleasă.

Domnul Domnu nostru !

Da la oi cine-î păstor ?

Da păstoru-î Dumnezeu,

Cu-un topor încolțurat,

Cu fluera 'nferecat.

Da 'n fluera așa zice,

Toate oile ar plînge.

Num' o oaie peste oaie,

Ea din grai așa grăia :

„Domnu nost și dragu nost,

Scoate-ne din iarn' afară,

Că noi bine te-om einști,

La Sîn-Giorgi cu miel frumos,

La Ispas ti-om da noi caș.

Domnul Domnu nostru !

(Magyarul : Azon a szép virágos réten — Urunk, istenünk ! — micsoda juh-karám támad ? — Urunk, istenünk ! — Hát a juhoknak ki a pásztora ? — Urunk stb. — Hát a pásztor az úr isten — egy szögletes baltával — és egy vasalt furulyával. — Furulyája úgy szólalt meg, — hogy minden juh sirna. — Csak a vezér-űrű mondja : — „Urunk, drága urunk — vezess ki bennünket a télből, — mert mi jól megbecsülünk — Szentgyörgykor szép báránnyal, — Virágvasárnapkor meg sajtot adunk. — Urunk, istenünk !)

A *halmági* kolindálók ugyanigy a következő két éneket szokták elmondani :

Bir oiță, bir drăgușă

Florile dalbe !

Berbecaș în coarne 'ntoarse,

Florile dalbe !

Sclobozi-ne gazda 'n casa,

Că de asară s tot pe-afară.

Și ne ninge și ne ploaie,

Și ne bate vînturile

Ca pe gazda gîndurile.

Și caluț-a cîmpovit,

Și-ar trebui potcovit

Cu potcoave de colaci

Și cu cuie de cărnat,

Tot de-acele să ne dați.

Florile dalbe !

(Magyarul : Br báránka, br kedves — Fehér virágok ! — Br görbe szarvú kosom, — Fehér virágok ! — ereszs be gazda a házba, — mert az este óta idekünn állunk. — Az eső csapkod minket s havazik ránk. — A szél úgy megkínzott minket, — mint a gazdát a sok gond. — A lovacskánk is megsántult, — meg kellene már patkólni, — kalácsból készült patkóval, — s kolbászból készült szegekkel. — Csak olyanokat adjatok nekünk. — Fehér virágok !)

Sus, sus, sus Măriuță, sus,

Că pe tine poale nu-s,

Că le-a bus bădița sus,

Sus, sus, sus după cuptor.

Și-o pus mița pînditor.

Mița o pîndit ca dracu,

Le-a furat badea sâracu.

(Magyarul : Rajta, rajta, Marjueza, rajta, — mert hiszen rajtad nincs pendely, — mert a gazda félre tette, — oda föl a kemence mögé. — A macskát tette meg őrzővé. — Űsse a kő, mert úgy őrizte, — hogy a szegény-legény ellopta.)

Megjegyzem, hogy a dobos szólója nem mindig szóló, mert néha egy-két kolindáló halk hangon kísérni is szokta énekét. Nekem feltűnt továbbá

az is, hogy az utolsó verssor ismétlése alkalmával a dallam nem ér megnyugtató befejezéshez a tonikán, hanem a fület kiegészítetlenül hagyva a dominans akkordon mintegy fennakad.

Az ének befejezése után a kolindálókat megvendégelik. Mikor a vendégség véget ér, a dobos, szavait sűrű dobütésekkel kísérve, a következő rithmikus köszöntőt szokta próza gyanánt elmondani:

Hei feciorî, feciorî! De bine ați stat, de bine ați colindat!

Jupanul gazda bine s'a gatat
De-o lună, de-o săptămină,
Mai virtos peste-o zi bună,
Cu-un dar mindru și frumos
Din pelița lui Cristos.

Dar darul acesta mindru și frumos nu s'a făcut cum voi gîndiți, cum voi socotiți. Cu cioaba din unghet în unghet, or cu pâlțau din șanț în șanț, — ci s'a făcut că a avut jupanul gazdă al nostru 12 tuluci, cu coarne lungi și a mers în cimpul lui Rusalim, și au brăzdat breazdă neagră, și au răvârsat grîu roșu: ploaia priscotea, grîul răsărea, soarele lucia, grîul să cocia; grîul la pați mindru și trestios, să-l mînce jupanul gazdă sánatos.

Bagă gazdă brîncea 'n pungă,
Scoate baniî groși în dungă,
Batăr de-ar fi de hărtie,
Că și-acela-mî place mie!

(Magyarul: Hej legények, legények, mikor ide álltatok, kolindátokba de sok jót kívántatok. Gazda uram jól felkészült egy hónap óta, egy hét óta, leginkább pedig egy jó napon kedves és szép ajándékkal, melyet a Krisztus testéből vett. Ám ez a kedves és szép ajándék nem úgy támadt, a hogy ti képzelitek: szögeletről-szögeleltre pipával, vagy sánceből-sánceba pálcikával, hanem úgy támadt, hogy gazduramnak 12 hosszú szarvú tulokja volt s elmentek Jeruzsálem mezejére s szántottak fekete barázdákat és vörös búzával elvetették; az eső megeredt, a búza kikelt, a nap tündöklött, a búza megérett; a búza szalmája szép és vastag, mint a nád, enné meg gazda uram egészséggel. — Csusztasd, gazda, kezedet a zsebbe s szedj ki onnan vastag pénzdarabokat. Ha mindjárt papirosból is volnának, azokat is szeretem én!)

E mondóka után a turka kéregetése következik. A vendéglátók filléereiket kitátott csőrébe rakják bele. A turka az adományt némán hajlongva megköszöni s aztán a csapat gazdájának, a kit „biró“-nak neveznek, nyújtja oda. De a pénzhez nem mindig lehet ily könnyen hozzájutnia, mert az ajándékosztók ezt gyakran leteszik az asztalra, vagy a földre is, a honnan aztán csőrével sok kinlódás után tudja felpiszkálni és felvenni.

A kéregetés után a zenészek egy szabadon megválasztott gyors, rendszerint csárdásféle nótára gyujtanak rá. A zene ütemeire a turka táncolni

Aradmegyei kolindálók.

Aradmegyei turka-jelmez.

kezd. Tánc közben néha fel-felugrik, körülperdül, vagy egy pillanatra leleguggol. A fejét ezalatt jobbra-balra forgatja, a csőrét pedig csattogtatja s folyton csipkedi vele a körülálló asszonyokat és gyermekeket. A kimerítő táncnak általában véve mulattatás és ijesztgetés a célja. Ezért a turka-táncoltatónak minden meg van engedve. Mivel kilétét társai nem árulják el, az ügyesebb táncosok meg is ragadnak minden módot és alkalmat, hogy feladatuknak paraszti felfogás szerint emberül megfeleljenek. Az eszeveszett táncsal, csőresattogással tényleg még az idősebbeket is megfélemlítik, mert az oláhságban általánosan elterjedt az a hit, hogy a turka még az özönvíz idejéből maradt fenn, vagy hogy később a tenger dobta ki magából s azóta folyton járja a bolondját. Ezzel aztán szorosán összefügg az a másik vélemény is, a mely azt tartja, hogy a turka-táncoltatót fél esztendeig kerüli az őrző angyala.

Mikor a tánc véget ér, a csapat csendben távozik s a szomszédban ismét előlről kezdi az itt leírt szokást.

Czárán Gyula.

NÉPKÖLTÉS-ZET.

Markal.¹

— Népmese —

Egyszer Mátyás király vadászni ment s egy nagy erdőszigetbe jutva meglátott egy kicsi házikót. Szerette volna megtudni, mi lehet abban a házacskában. Oda ment lóháton az ajtóhoz s bédugta a fejét az ajtó nyílásán, úgy hogy a ló feje is benn volt a házban s hát látja, hogy ott egy csőré embör van. Azt kérdezi tőle: Ki van oda bé? — Másfél embör s egy lófej, volt a felelet. — Ki vagy? — Én Markal vagyok. — Apád van-e? — Apám van! — Hol van? — Elment ételizért. — Hát anyád van-e? — Van! — Hol van? — A tavalyi örömét siratja. — Hát apád mikor jö haza? — Ha kerül holnapután, ha nem kerül, mához egy hétre sem! — Hívd elé anyádat! — Markal elkiáltotta magát: Anyó hó jönn (sic!) bé! — Az anyja eléjött s kérdi tőle a király: Mért sir kend, asszonyom? — Én bizony magam sem tudom. — Hogyne tudnó, (sic!) anyám? mondja neki Markal Jól tudja azt kelmed, hogy a tavalyi örömét siratja, a tavaly nagyon

¹ E népmese a Salamon és Markalról szóló ismeretes irodalmi mű egyes részeinek változatát közli s érdekes mutatvány arra, hogy miként keletkezik a népmese gyakran irodalmi hatás alapján.

Szerk.

örült annak, hogy néném jó egészségben van, most azért sir, hogy nincs ügy, hogy meghót.

Míg az öreg asszony búját a király így kitudta, azalatt haza került az apja is Markalnak. Kérdi tőle a király: Mi az az ételiz? — Az öreg nem tudott felelni, helyette azt mondja Markal: A mit apám hozott, nézzék meg csak; mi az? — Hát mit hozott öreg? — Sót. — Hát miért ételiz az? — Mert az ételt azzal izesítik meg.

No most mondd meg, Markal, mi jő abból ki, mikor azt mondtad: ha kerül, mindjárt haza jő apád az ételizzel, ha egyenesen jő egy hétig sem. — Hát uram, felelte Markal, a csinált úton, ha kerül is, hamarább jő haza, mintha hegyeken-völgyeken egyenesen indul.

Így Markal megfelelt mindenre s a király helyeselte, a mit felelt és azt mondotta neki: Én immár elviszlek tégedet magammal, mert te megtudtál kérdéseimre felelni. — Nem megyek én, azt sem tudom, hol lakol? — Gyere csak, mert én megmutatom s olyan gunyát adok neked, hogy tudom örülni fogsz annak. — Elereszt-e, apám? kérdi Markal. — Én nem bánom. Ott is tanulhatsz valamit, nemcsak itthon.

Erre a király mértéket vett Markalról, aztán megígérte, hogy másnap visszamegy érte, azzal elment. Másnap vissza is ment s olyan szép gunyát vitt Markalnak, hogy az a nagy bámulattól meg is töpdöste: tö, tö, meg ne igizzelek. Azután a király biztatására nagy félve beléöltözött. Mikor készen volt, újból megkérdezte apjától, anyjától, hogy eleresztik-e? — El, csak ne ülj sokat, felelték azok. — Nem ülök, csak a meddig meghülök.

Azzal elment a király udvarába, a király jól bánt vele, tanította, szoktatta. Egyszer aztán azt kérdezte tőle: Te sokat tudsz, Markal, hát azt tudnád-e, mi a reggel? — Tudom, ha megvirrad, az a reggel. — Hát az este? — Azt is tudom, ha setét lesz, az az este. — Nohát reggelre, a míg én felkelek, hozzád nekem olyan ajándékot, hogy az látható is legyen s ne is.

Markal elment félre s törte az eszit, mi lehet az, a mi látható is lehet, meg láthatatlan is. Végre megfogott egy verebet, azt két tányér közé összebortotta s úgy bévitte reggel a királyhoz. Béköszövnén, mondá: Itt van az ajándék, uram ez látható is, nem is. Azzal a tányért kifedte, erre a veréb egy kinyitott ablakon elrepült. Brávó, mondá a király, te igazán hoztál ajándékot, de olyat, melyet én nem is gondoltam. (Ez volt a Markal ajándéka, a melyik miatt ma is azt mondja a nép, ha valaki valamit ígér s nem adja meg: Olyan volt, mint a Markal ajándéka.)

Volt a királynak egy olyan macskája, a melyik a gyertyát tartotta az asztalnál, míg a király vacsorált. A király nem győzte dicsérni Markal-

nak ezt a macskát. Markal meg nem állhatta szó nélkül ezt a dolgot s azt mondotta a királynak: Tudja-e felséged, milyen a macska? Van neki egy szokása s azt egyik is el nem hagyja. — Mit beszélsz te, Markal? — Azt, hogy az is csak olyan macska, mint a többi, ha akarom úgy el hajittatom vele a gyertyát, mintha nála sem lett volna. — No azt szeretném látni, felelte a király. Markal valahonnan elékerített egeret s mikor javában folya a vacsora, elereszti az egyiket, a macska neki hegyezte a fülét s nézte. Erre elereszti Markal a másodikat is, rá a harmadikat. A macskának sem kellett egyéb, álló vesd el magad, elhajítsa a gyertyát, utána ugrik az egernek, elfogja s nagy morogva visszaül vele az asztalra. Az urak úgy kacagtak, hogy a ház is zengett belé. Vacsora után kérdi egyik a másikat: Vajjon bolond-e ez a Markal? Nem bolond a magának, csak másnak, épen ilyen kell ide a király multságára.

No te semmiség, mit tudsz te még, kérdi a király Markaltól. — Tudok én még bocskort is kötni, azt is megmutatom egy alkalommal. Telt-múlt az idő, Markalnak jól volt dolga, de egy alkalommal mit csinált, mit nem, a király erősen megharagudott reá, jól megszidta és elkergette, hogy takarodjék el a szeme elől, mert ő nem nézheti tovább. Markal a király szavára nagy búsan bujdosóvá tette magát s ott hagyta a királyi udvart. Volt ott a királynak egy igen-igen szép kertje. Abban a fákat s más növényeket még télen is féjtették, nehogy egy is letörjék közülök, épen azért a kertész úgy ügyelt, mint a szeme fényire, nehogy vagy egy állat bétegye a lábát oda. Akkor is épen farsang volt s nagy hó, mikor Markal elbujdosott. Hát ő bizony bujdosásában fogta magát feköttöt négy bocskort a két kezére s két lábára s azzal négy kéz-láb végig sétálta a cifra kertet a nagy hóban. — Mikor a kertész meglátta a nyomokat, futott a királyhoz s jelentette, hogy a szép kertben valami négy lábú állat járt, de ő még olyan állatot sohasem látott, a melyiknek a nyoma olyan legyen, mint azé. Erre lemegy a király is a kertbe a kertészszel együtt, ott nyomozni kezdik az állatot; a nyomán eljutottak ki a város végére, ott egy kicsi házikóhoz s abban is épen a sütökemencéhez. Nézik a kemencét s hát látják, hogy van is valami benne. — Ki vagy oda bé, hé? kérdi a király. — Én vagyok a bús Markal. — Te e? Hát mért tartod a fenekedet kifelé velem szembe? — Hát ha megunta felséged a szemembe nézni, nézzen a fenekembe. — A királynak tetszett a Markal felelete; mindjárt visszahitta magához s hogy kiengesztelje, még szüleit is oda vitette s házat adott nekik a városban s ott maig is boldogan élnek mind, ha eddig meg nem haltak.

(Udvarhelyn., Szombatfalva.)

Közli: *Kolumbán Samu.*

IRODALOM.

Извѣстія Общества Археологін, Исторіи и Этнографіи при ИМП. Казанскомъ университетѣ. (A kazáni csász. egyetem régészeti, történeti és néprajzi társaságának közleményei) XVI. köt. : 2—4. füzet.

II.

Az újabb füzetek tartalmából különösen kiválik bennünket érdeklő néprajzi tanulságainál fogva Rjabinskij K. közleménye a *kozmodemjanszki kerület ar dai járásának cseremisiz népéről*. Arda egyházas falu a Volgától bal felé (az ú. n. „erdei oldalon“) van, Kozmodemjanszk városától 12 versztnyire a tavasszal hajózható Arda folyó mellett. Már egy 1389-ből való térkép jelzi e falut, melynek törzsökös cseremisiz lakossága a Volga jobb partjáról került ide s az ú. n. „hegyi cseremisiz“ nyelvjárást beszéli. A környék falvai közt figyelmet kelt nevénél fogva *Madar*, melyet egy XVII. századbeli okirat *Mador*-nak említ. Az e vidékbeli cseremisizek csak a XVIII. század közepe táján tértek nagyobb tömegben át a kereszténységre, de még a XIX. század elején is voltak keresztetlens családok közöttük. Okiratokban fenmaradt pogány nevek : *Papaj*, *Pitež*, *Torun*, *Siduk*, *Karman*, *Timoš* stb. Az ősi hitvallás hagyományai még javában élnek közöttük, ép úgy, mint más régi népszokások. A néphit 24 istenséget ismer, melyek között 12 férfi, 12 nő. A világ teremtője : *Puirsza-juma*; alárendeltek : a nap, hold, mennydörgés, szél s eső istenségei, továbbá *Alak-juma* az ember s *Volek-juma* a jószág védő szelleme. A *sündisznó* és *kigyó* alakjában jelentkező tó szellemének (*Jar-Vadaž*) a halálszat megkezdése előtt imádkoznak; a tó partján tüzet gyujtanak, abba kenyeret dobnak s pálinkát öntenek, ezenkívül bizonyos helyre letéve hagynak az üvegben is pálinkát a szellem számára. A házi szellemnek neve : *port-ort*; midőn a cseremisiz ember téli hajlékából a nyáriba költözik ételáldozattal s imádsággal hívja maga után a házát őrző istenséget. A csűr szelleme, *an-kugiž*, néha öregasszony alakjában mutatkozik. Az erdei szellem *tul*, állatok főképp kutya, madár s kigyó alakjában kerülgeti az embert csúfot üzve rajta, vagy különösen éj idején eltévesztve. Az ily kísértés ellenében védekezésül az erdőbe menők keresztet vetnek magukra és a földre vörös-berkenye-pálcikákból szerkesztett keresztet tesznek.

Jelentős szerepe van a néphitben a *Keltemäs* nevű tisztátlan szellemnek, mely sokféle bajt hoz az emberre. Ezt egyszer az évben, tavasszal Lázár szombatján (virágvasárnap előtt) sajátos szertartásokkal *kiüzik a faluból*. Már pénteken előkészítik a vörösberkenye-vesszőket, minden házban egy

tojáslepenyt sütnek s ezt megtoldva házanként 5—5 drb tojással a szellem-üzőknek adják. Szombaton egybegyül csaknem az egész falu s a 3—5 vesszőből kötött virgácscsal végig verik a falu egyik végétől a másikig minden háznak kapu-félfáját folytonosan ordítózva, hogy a tisztátlan szellem távozzék.¹ A gazda kívánságára esetleg a szellemüzők a házba is betérnek s itt megveregetik az ajtót, ágyat s egyéb holmikát, hol a szellem tartózkodását sejtik. A rossz szellem sokszor az *asszonyokban* van, ezért a hol csak őket előkapják, kiméletlenül megverik a vörösberkenye-vesszőkkel, mely okból ezek jó eleve 2—3 kaftánt öltenek magukra s elrejtőznek (rendesen sikertelenül, mert előkeresik őket). A virgácson kívül egyéb ijesztő szerszámokat is használnak, különösen kereplőket, melyekkel a réten a lovakat szokták egybehajtani. A rossz szellem megjíjed ennek a zajától s elfut. E műveletek után a szellemüzők megeszik a falu mögött az előbbi napon egybegyűjtött ételeket, azután összetörik a vesszőket és nagy kurjongatások s csapdosások közben a tóba üzik a szellemet, utána dobván a vessződarabokat e szavakkal: „Eredj messzire, oda a rossz helyre!“ Másnap, virágvasárnapján van a juhokat pusztító *farkasok kiűzésének* szertartása. Néhány falu lakossága az előre megállapított beosztás szerint kinegy vörösberkenye-vesszőkkel az utakra s mindent, a mi keze ügyébe esik e szavakkal verdes: „Menj el farkas, menj el!“ A képzelt farkast ily módon az erdőbe hajtják.

Régebben divatban voltak községi s magán-áldozatok is. Az előbbieket évenként háromszor hozták még pedig mindig pénteki napon. Legtöbb ünnepiességet fejtettek ki a vetés után tartott áldozat alkalmával, a midőn az egybegyült falu mind a 24 istenség tiszteletére egyenként egy-egy veder sört s egy üst kását helyezett el a falu melletti áldozó téren. A kását búzadarából s rozslisztből főzték, melyhez, midőn tányérra vették, olvasztott vajjat tettek. A szertartást három személy, két férfi s egy nő vezette. Tüzet gyújtottak, fölállították sorba a sörös vedreket s üstöket aztán minden istenségnek elmondták a megfelelő imádságot, a neki felajánlott ételekből egy darabkát a tűzbe dobtak, végül az áldozók hozzáfogtak az étel elfogyasztásához s utánuk hosszú asztalok mellett lócákra helyezkedve maga a nép. Néha az ily ünnepség alkalmával háziállatokat is áldoztak az isteneknek, a midőn a húsnak egy részét s az állat bőrét az istenek tiszteletére megégették, a többi húst pedig megették. A második áldozati alkalom pünkösöd után, a harmadik őszszel volt a mezei munkák befejezése után. Ezeknek szertartásai ugyanoly neműek voltak, mint az elsőnél azzal a különbséggel csupán, hogy

¹ L. ugyane szokásnak votják változatát „Votják Népköltészeti Hagyományok“ című művemben (173. l.) s votják szótáramban a *Sajtan* szónál.

csak 12 istenséghez voltak intézve. Külön áldozatokat tartottak csodatevő *Szent Miklós* és *Illés* próféta tiszteletére, a midőn az áldozati térre kivitték e szenteknek képeit. Szokásban voltak ezeken kívül *házi áldozatok* is minden fontosabb mezei munka alkalmából, így szántás, vetés, szénagyűjtés, aratás, behordás, cséplés előtt s után. Ilyenkor darakását főztek, lepényt süttöttek s ez ételeket az asztalra téve a lepény mélyedésébe vajjat öntöttek. A család legidősebb tagja erre előkaparván a tűzhely parázsát, elősorolta a 24 istenség nevét s mindegyiknek tiszteletére egy darabka kását s lepényt dobott a parázsra. Ezután mindnyájan imádkoztak s leültek az asztalhoz az ételek elfogyasztására. Étkezés után külön áldozatot hoztak a csűr szellemének négy félig kicséplelt kéve alakjában, melyeket a csűr négy szögletébe állítottak föl. Ily kévéket ma is láthatni egyesek csüreiben. Betegség esetén *hét csukát* áldoztak, melyeket egyszerre s együtt kellett megvásárolniok. E halakat megfelelő ráolvasások kíséretében elégették. Az istenek kiengesztelésére különböző holmikat (főkép pénzdarabokat, kaszákat, sarlókat, fegyvereket s boeskorokat) is szoktak számukra felajánlani (*sűki*), melyek ezentúl az istenség tulajdonát képezték s hozzájuk nyulni sem volt megengedve. Az ily fogadalmi tárgyak jobb megőrzése céljából némelyek a ház építése alkalmával mindjárt külön kis kamrácskát készítettek s a fogadalmi tárgyakat ide helyezték. A buzgó egyházi hatóság 1871-ben több ily kamrának tartalmát elégette s az illető házat megszentelte.

A cseremisiz néphit szerint is van *túlvilági élet*. A test ugyan elporlad s nem támad föl soha; de a lélek ott él körülötte s ugyanazzal foglalkozik, mint a halott földi életében. Hogy a szabad lélek porhüvelyével koronként érintkezhessék, a *sr keresztfáját egy fonállal kötik össze a koporsóval* s a lélek ennek mentén kényelmesen járhat föl s alá. Hogy a lélek ennivalóban ne szükölködjék, régebben a *halottal mindennemű ételt raktak a koporsóba*, feje alá pl. lepényt tettek; melléje adtak még kanalat, pénzt, pipát, dohányt, szerszámokat, különösen fegyvert a férfiaknak s cernát, tüt a nőknek. Ha a cseremisiz ember evés közben egy falatot leejt, azt föl nem veszi, mert azt a halott lelke kívánta meg. Mindenki a maga kanálával eszik; mert ha többen esznek egy kanállal, abból a másvilágban egyenlenség, sőt verekedés támadhat a kanál több birtokosa közt. Halotti tort kétszer tartanak: a halált követő hetedik napon s a negyvenedik napot megelőző pénteken. Ez alkalmakkor a ház előszögletében viaszgyertyát, a küszöb melletti falnál pedig 2—3 fenyőszilánk-gyertyát gyujtanak, az asztalra sört (vagy pálinkát), továbbá búzadarával töltött kerek lepényeket helyeznek. A résztvevők előbb az előszögletnél, majd a küszöbnél imádkoznak minden jót kívánva az elhunytak. Imádkozás után az asztalhoz ülnek s minden

ételből, italból mindenki beletesz egy kicsit az elhunynak esészéjébe, mely küszöb mellé van állítva. Ha e közben más halottat is emlegetnek, ennek külön ételdarabok járnak. A második tor alkalmával ezen szertartások után a halott esészéjét kiviszik az utcára s leteszik valami oszlopra, vagy az útra. A néphit szerint ezután a halott lelke nem jelentkezik többé a házban.

R. közleményének további részében szó van az *ardai cseremiszek házépítéséről, ruházatáról*, foglalkozásáról s különösen bőven *lakodalmi szokásairól*. Ezekhez néhány *népdalmutatvány* is csatlakozik orosz fordításban.

A török népköltés tárgykörébe esik a kazáni tudós társaság folyóirata tavalyi évfolyamának két más beces közleménye, jelesen N. I. AŠMARIN *csuvas népdal-gyűjteménye* s NASYROV-POLJAKOV összehasonlító fejtegetéssel adott *kazáni tatár mese közlése*. Az első 200 hosszabb s rövidebb (leginkább 4 soros) éneket tartalmaz orosz fordítással s jellemzően mutatja be a csuvas nép képzelet- és érzelemvilágát; de — mit sajnálattal kell kiemelnünk — nyelvészeti célra gyarló hangjegyzése miatt teljesen alkalmatlan. Szinte érthetetlen előttünk, hogy AŠMARIN, a ki csuvas nyelvtanulmányaiban (Материалы для изслѣдованія чувашскаго языка. Казань, 1898) világosan megírja, hogy az orosz misszionárius társaság kiadványainak *ä* jegye két egymástól lényegesen eltérő hangot, jelesen *ê*-t és *ϕ*-t s *ë* jegye megint két hangot, t. i. *é*-t és *ÿ*-t jelöl s a ki jól tudja, hogy itt a *k*, *t*, *p*, *s*, *š*, *ś*, *x* betűk különböző helyzetben, hol tenuis, hol media ejtésűek, miként alkalmazhatja mégis tudományos munkáiban ezt az átírást, mely merőben tájékozatlanul hagyja a csuvas nyelven nem beszélő olvasót a betűk hangértékére nézve s tökéletlenebb e tekintetben, mint akár a török nyelvek arab betűs írása. — Az Abdul-Kajum Nasyrov tatár nemzetiségű tudóstól arab betűkkel jegyzett 11 volgai tatár meséhez KATANOV pontos nyelvészeti átírása csatlakozik. A mesék címei: 1. *Salam-Turxan* („Szalmán-élő“, ki meztelenül mindig a szalmán hevert, míg barátja a róka több fortélylyal számára a császár leányát meg nem szerezte feleségül); 2. A bolond fiú; 3. A mostoha leány; 4. *Gül-Nazik* (a szegény ember és ördög); 5. *Bajdik* (kalandjai); 6. A három fiú; 7. Az okos fiú; 8. A róka; 9. A macska és a medve; 10. A medve és a róka; 11. A fülemile és a fűrj. Az ezekkel egybevetett mesék többnyire orosz, részben keleti török, cseremisiz és votják változatok.

Régészeti érdekű munkálatok: A. A. DMITRIJEV-től az *Irtis melléki Isker városról* (Tobolszk közelében), mely az utolsó szibériai khánnak, Kučumnak volt székhelye. — N. Th. KATANOV-tól: „A minuszinszki múzeum *arab feliratú érctükréről* s néhány más régi érctükréről“. — V. BORISOV-tól: „A *kazáni gubernium Arszk városa mellett álló favárról*“. — N. ARCHAN-

GELSKIJ-től „*A jadrinszki kerület (kazáni gubernium) csúvasok lakta vidékének néhány kurganjáról*“. Több beces könyvészeti közlés közül kiválik KATANOV jegyzéke az orosz hírlapok és folyóiratok régészeti, történeti és néprajzi munkálatairól az 1899. év második felében, továbbá A. E. ALEKTOROV kimerítő *útmutatója a kirgizekre vonatkozó irodalomról*, melynek bevezetése rövid vázlatban e népnek történetével és néprajzi viszonyaival foglalkozik.

Munkácsi Bernát.

*

Tille, Alexander: *Yule and Christmas. Their place in the germanic year.* London, D. Nutt. 4-r. 218. l.

A fiatal TILLE neve már eléggé ismeretes azok előtt, a kik a nemzetközi folklorisztikában a pogány-eredetű téli népszokások eredetét kutatják. „*Die Geschichte der deutschen Weihnacht*“ című kötete már 1893-ban megjelent s vele azonnal CASSEL, WEINHOLD, USENER, U. JAHN, PFANNENSCHMID és a többi elsőrendű kutató soraiba lépett. Utóbb a glasgowi angol egyetem germanistája lett s mint ilyen is hű maradt kedvenc tárgyához. Itt írta meg új könyvét az északi germánok yul-ünnepéről és az angol karácsonyról. A régi germán évvel összefüggő kérdések fonalán tárgyalja a vitás hatvannapos felosztást, a Gergely-féle új naptár elfogadásának módoszatait, a karácsony naptári elhelyezését és azt a sajtóságot forradalmat, a melyet ezek az események a népszokások történetében előidéztek. Mire az érdekes könyv megjelent az angol katedra is megingott s róla Tille-t búr-pártoló nyilatkozatai miatt elmozdították. Eredményeivel pedig az akadémikusok német kritika kezdett évelődni (Lit. Centralblatt. 1900. évf. 1994—98 hasáb). Bár a középkori kútfők használatának szabatosága ellen tényleg kifogása lehet minden bírálójának, mi a monographiát mégis érdemesnek tartjuk arra, hogy belőle a tizenöt fejezet tartalmának rövid összegezését átvegyük s szó szerinti fordításban a magyar folklore-nak is hozzáférhetővé tegyük.

I. Míg a régi hagyományok és az intézmények története azt bizonyítja, hogy a *germán év* három időszakra oszlott, addig az etimologia a kettős felosztás mellett bizonyít. Ezt a látszólagos ellenmondást eloszlatja az a tény, hogy bár az ősidők árjai az évet csupán csak két részre osztották, már igen régi időkben is volt egy keleti eredetű évük, mely hat hatvannapos időszakból állott. Két ily időszak együtt egy harmadévet, három pedig egy félévet adott. Míg a hónapoknak eredeti germán nevük nincsen, bőséges adataink vannak arra, hogy a hatvannapos időszakoknak voltak ily nevei. Ezek egyike volt a yule. Eredetileg november közepétől január közepéig terjedt, a göthoknál a hatodik században novemberrel és decemberrel, az angol-szászoknál a hetedik században decemberrel és januárral esett össze.

II. A *germán év kezdete* kétségkívül nem függött csupán csak a hagyománytól, hanem ép oly mértékben az éghajlati viszonyoktól is. Minthogy az évet az

összes germán törzsek a tél kezdetétől számították, az év a Németországban és Britanniában letelepült nyugati germánoknál később kezdődött, mint a skandináviai és izlandi északi germánoknál. Az utóbbiak az évet október közepétől, az előbbieket november közepétől számították. Nemcsak az a körülmény, hogy a tél Németországban és Britanniában ebben az időben kezdődik, hanem az is, hogy a góthok novemberből és decembert egy hatvannapos időszakká egyesítették, továbbá az úrbéri nyilvántartások által igazolt szokások és a pázsztorszerződések is egyaránt arra utalnak, hogy az anglo-german év november 15-ikén kezdődött.

III. Minthogy már K. u. a 14-ik évből van adatunk arra, hogy november első felére egy germán ünnep esett, joggal tekinthetjük *Márton napját*, november 11-ikét, a germán újév ünnep utódjának, mit az 578-iki auxerre-i zsinat, mely eme napon a kicsapongásokat megtiltja, csak megerősít. Márton napja még a középkor végén is népszerűbb ünnep volt, mint az év bármely hasonló ünnepe.

IV. Márton napja lévén az ősi germán év utódja, nem lehet kétségünk az iránt, hogy *Márton napja és az év hármás felosztása* között szoros összefüggés volt. Márton napja a legrégebb tövénylátó nap az angol-szász törvények szerint, s ilyennek tűnik fel a germánság többi területein is. Tavasz közepe és július közepe volt a másik két tövénylátó nap. Ez a három nap az évet olyan három egyenlő részre osztja, melyeknek mindegyike jó száz nappól áll.

V. *Márton napja és az év kettős felosztása* ép ily szoros összefüggésben áll. A XVI. században Márton napja és május közepe a németeknél tövénylátó nap volt, ugyanez volt Skótsországban is. A frank majusi gyűlés, az egyháznak ezen időre rendelt szertartásai, úgymint november elejének megünneplése és a rogációk napjai is ezt bizonyítják. Ez a két tövénytevő nap csak Kr. u. 755-ben helyzetetett át március 1-jére és október 1-jére.

VI. *Márton és Mihály napja* két olyan népies őszi ünnep, melyet germán eredetűnek kell tartatunk. Kor tekintetében azonban Márton napja jóval régebb, mint Mihály napja. Mig ugyanis Márton napjának túlzó megünneplését az egyház már 578-ban megtiltja, addig Mihály napját, szeptember 24-ikét, csak 813 óta fogadja el egyházi ünnep gyanánt. Az a körülmény, hogy a XVII. század előtt Márton napját többet emlegetik, mint Mihály napját, igen jól megvilágítja a két ünnep viszonylagos jelentőségét. Mihály napjának eredete az év római négyes felosztásában van. Abban a mértékben, a melyben a földművelés jelentősége és ennek megfelelően az aratási ünnepek jelentősége is nő, szorul Márton napja, mint a házi állatok leölésének időpontja, Mihály napjával szemben háttérbe, és abban a mértékben, a melyben a gabona és burgonya mennyisége növekedett, csökkent az érdeklődés azzal az időszakkal szemben, melyben a kecskét, bárányt és disznót ölik.

VII. Mig a germán év legnevezetesebb napjai egyrészt Márton napja, március közepe és július közepe, másrészt Márton napja és május közepe voltak, addig a germán törzsek a *napfordulatot és napéjegyent* oly kevésbé ismerték, hogy megnevezésükre szavuk sem volt. Ezek a fogalmak római eredetűek és a különböző szavak, melyekkel a különböző törzsek ezeket a fogalmakat megjelölték, inkább a római elnevezések fordításai. Germán napfordulati ünnepek sohasem voltak és december 25-ike, a juliani naptár téli pseudosolstitiuma mindaddig nem volt germán ünnep, mig a germán törzsek a rómaiakkal nem érintkeztek.

VIII. A germán évre az első súlyos csapást a római év mérte. Idő multával a germánság területén is, ép úgy mint a föld egyéb részein is, *január calendái* váltak az év kezdetévé. A calendákon adott ajándékok, a calendákon rakott tüzek, a calendákon gyakorolt állatbőrökbe öltözködés, a calendákon felállított ágak és fák: ezek alakították át a szokásokat és tolták át a calendákhoz legközelebb eső germán ünnepeket az év legrövidebb napjaira.

IX. Abból, hogy december vége és január eleje között sok könyörgő áldozatot ajánlottak fel, azt következtették, hogy a germán főünnep erre az időszakra esett. De ezek az idozatok inkább a *Tabula Fortunae* átalakításai voltak, melyek időszámításunk első évszázadaiban az Egyiptomtól Rómaig terjedő területen a januári calendák alkalmával tartott ünnepek főreszt képezték. Ugyanezt tartom az újévi süteményekről, melyek az egyiptomi—római szokással függnek össze.

X. *Krisztus születése napja* eredetileg Rómában szerepel, mint az év első napja, ennek fejlődése 354 óta világosan követhető. A legrégibb jelensége ennek a *dodekahemeron*, az az idő, mely születésnap és vízkereszt között eltelik. A VI. században fogadták el az új időszámítást, mely Róma alapításától a 753. év december 25-ikével kezdődik és ennek természetes következménye az, hogy az újév napja január calendáiról Krisztus elfogadott születése napjára tolódott át.

XI. Az év germán felosztására *Bedá*-nak *De Mensibus Anglorum* című dolgozata a legnevezetesebb forrásmunka, mely a *De Temporum Ratione* című munkájának XV. fejezete. Ez az ósrégi idők némely hagyományát is tartalmazza, ezek között két germán batvannapos időszak nevét is: *Geola* és *Lida*. A Beda által felsorolt többi angol-szász hónapnév jóval később keletkezett. Az etimologia nem volt erős oldala és ezért angol-szász szófejtéseinek nagyobb súlyt tulajdonítani nem lehet. A mit leír, az nem a germán, hanem az előtte ismeretes római keresztény év. Nem volt tudomása a rövid értekezésében előforduló sok ellenmondásról. Ha azt az állítását, hogy december hó 25-ikét eredetileg yule-nak nevezték és hogy december az első, január a második yule-hónap, figyelmen kívül hagyjuk, a XIV. század előtt egyetlen adatunk sincs arra, hogy december 25-ét yule-nak nevezték volna. Az az állítása, hogy azok a *szertartások*, melyeket a megkeresztelt angolok december 25-ikén végeztek, szolgáltak okul arra, hogy ezt a napot az „anyák éjének“ nevezzék el, csak úgy magyarázható, hogy azt emberi anyákra vonatkoztatjuk, kik a szűz tiszteletére rendezett, eléggé ismert obscen szertartásokban vettek részt, és hogy ez a kifejezés semmi oly istenségre nem vonatkozik, melyet anyának neveztek volna, mert ha azt hiszi, hogy valamely ünnep nevét attól az istenségtől kapta, melynek tiszteletére rendezték, ezt határozottan kiemeli.

XII. *A születésnap, Krisztus napja, karácsony*, ezek azok az elnevezések, melyek a Beda után következő századokban a december 25-iki egyházi ünnep jelentőségének növekedését jelzik. Krisztus születése napja 800-tól kezdve főünnepé válik. Szoros értelemben vett egyházi ünnepnek tekintették. A X. századtól kezdve ezen a napon tilosak az ordáliák és az eskü tétele, a munkaszünet pedig kötelező. A XI. század vége felé az egyház Krisztus születése napját lehetőleg az öröm napjává akarja tenni. Úgy látszik, hogy a XII. század elején már elérte ezt a czélját, mert heves harcot folytat a túlságosan vig karácsony ellen. Különböző speciálisan keresztény képzetek és szokások, melyek a *Rorate Coeli* hymnusból fejlődtek, arra utalnak, hogy december 24-ikéről 25-ikére forduló éjjelen hullott harmat különösen

áldásos. Abból a legendából kiindulva, hogy Krisztus születése éjjelén az egész természet örült, minden fa virágzott és minden állat beszélt, az évfordulóját a fák és kökény virágzásának nevezték. Ez a körülmény, valamint az a hagyományos szokás, hogy január calendáin fákat és ágakat állítottak fel, vezetett el végül a karácsonyfához.

XIII. A történelmi idők kezdetén a *skandináv év* október 9-ike és 14-ike között kezdődött és valameny április 9-ike és 14-ike közé eső nap pedig elfelezte. Mikor az évnék római szokás szerint négy részre való osztása vált uralkodóvá, ezek az osztó napok január 9-ike és 14-ike és június 9-ike és 14-ike közé estek. Ezeket a napokat, de sohasem december 24-ikét vagy június 24-ikét nevezték tél közepének és nyár közepének.

XIV. A skandináv év hármias felosztásának nincs nyoma a runa-feljegyzésekben, de felismerhető a *skandináv áldozati időszakokban*. A *Heimskringla* szerzője határozottan tudja, hogy három ily időszak volt, de nem tudja biztosan, melyek azok. Minthogy — legalább a *Heimskringla* régebb részeiben — minden nagyobb, 840-től kezdve megemlített ünnep öszre, tél kezdetére esett, nem szenvedhet kétséget, hogy ez, melyet október 9-ike és 14-ike között tartottak, a három áldozati időszak egyike. A második, melyet február 9-ike és 14-ike között tartottak, a *Góíblót* és a harmadik, június 9-ike és 14-ike között, Izlandban később az évi gyűléssel, az *Allthing*-gal esett össze. 840 után a *Jól* ünnep kezd feltűnni, melyet az 1000-ik évből való *Heimskringla* majdnem ép oly gyakran említ, mint az őszi ünnepet. Jelentősége fokozatosan nő, míg az őszi ünnep Szent Mihály napjába olvad be és a tavaszi ünnep teljesen eltűnik.

XV. A *skandináv yule* ünnep a IX. században keletkezik. Az *at vetrnóttum* ünnepből fejlődik és a *Gói* hónapjában ülik meg (október 9—14-ikétől február 9—14-ikéig). Egy századon át január közepe felé (a skandináv évnék a római módra történt négy részre osztásának osztó napján ülik meg) és Jó Hakon norvég király (940—963) rendeletére tartják meg első ízben azon a napon, melyen a keresztén karácsonyt. A skandinávok ezzel a ténynyel egy fontos ponton csatlakoztak a nyugat-európai ritushoz és részben ismét helyreállították a többi germánsággal azt a szellemi közösséget, mely a középkor első századaiban, a népvándorlás korában szakadt meg.

Petrik Á.

*

Néprajzi könyvészet 1900-ból.

(Folytatás.)

Haller J. Gesta Romanorum. Kiadta Katona L. 1900. — Ism. Dr. E. L. Ethnogr. 138—140. l.

Hanusz István. Madarak a népregékben. Hazánk 78. sz.

Hazai Hugó. Szombatos imádságok. Izr. m. irod. társ. Évkönyv. 1900. 205—242. l.

Herfurth, Fr. u. Schiel, Fr. Sächsisches Volksliederbuch 2. veränderte u. mit dem Melodiensatz vermehrte Aufl. Hermannstadt, 1900. W. Krafft. (8-r. XI, 332 l.)

Herrmann Antal dr. Az ipar és a néprajz. Székely Nemzet 63—64. sz. — Ethnogr. 283. l.

Herrmann Antal. Kőmives Kelemenné székely balladája. Székely Nemzet 85. szám.

Herman Ottó. A magyarság háza. Budapesti Hirl. 29. sz. — Jankó János válasza. U. o. 30. — Herman O. és Pungur Gyula nyilatkozata. U. o. 31. sz.

Herman, Otto. Die Forschungsreisen des Grafen Eugen Zichy in Asien „Dritte Reise.“ Band I. Budapest, Eggenberger. (8-r. 112 l.) 1 kor. 60 fill.

Herman, Otto. Nachtrag zur Recension über „Die Forschungsreisen des Grafen Eugen Zichy in Asien. Bd. I., 1. u. 2. Hälfte.“ Budapest, Eggenberger. (8-r. 19 l.) 40 fill.

Herman, Otto. Schlusswort zur Recension über „Die Forschungen des Grafen Eugen Zichy in Asien. Bd. I., erste und zweite Hälfte.“ Budapest, 1900. (8-r. 8 l.)

Herman Ottó. Az ösfoglalkozásokról. Vasárn. Ujs. 9. sz.

Hitter Miklós, ifj. „Szegény legények“ a népköltészetben. Czegléd 52. sz.

Horger Antal. Brassó és Kronstadt. Brassói áll. főreálisk. értes. — Ism. Melich János Nyelvőr 509—512. l.

Huszár György. A temető költészete. Nagyköroői Hirl. 29. sz.

Imre Sándor. A népköltészetről és népdalról. (Olesó könyvtár 1148—52. sz.) Budapest, Franklin-T. (16-r. 247 l.) 40 fill.

Jankó János dr. Magyar typosok. I. sorozat: A Balaton mellékéről. Kiadja a M. N. Múzeum néprajzi osztálya. Budapest, 1900. (4-r. 9 l., 24 tábla.)

Jankó János. Válasz Herman Ottó úrnak a „Zichy Jenő gróf harmadik ázsiai utazása“ című könyv I. kötetéről irt recenziójára. Függelék: dr. Semayer Vilibáld válasza Herman Ottó úrnak ugyanazon mű fordítására tett megjegyzéseire. Budapest, Hornyászky. (8-r. 44 l.) 60 fill.

Jankó, Dr. Joh. Antwort an Hrn. Otto Herman auf seine üb. Bd. I. des Werkes: „III. asiatische Expedition des Hrn. Grafen Eugen Zichy“ geschriebene Recension. Anhang: Antwort Dr. Wilib. Semayer's auf die Bemerkungen Hrn. Otto Herman's zur Übersetzung desselben Werkes. Budapest. (8-r. 52 l.) 1 kor.

Jenő Sándor. A réják népköltésünkben. Nyelvőr 592. l.

Jókai a régi Pestről. P. Napló 17. sz.

Katona Lajos. A Gesta Romanorum. Budap. Szemle 101. köt. 232—235. l.

Katona, Ludw. Die Budapester Handschrift der Gesta Romanorum. Zeitschrift f. vergl. Litt. Gesch. XIII. Bd.

Katona, Ludwig. Die Legende von Barlaam und Josephat in der ungar. Literatur. Keleti Szemle 76—79. i.

A kézművesség legendái. Kecskeméti Friss Ujs. 66—67. sz.

Knlis. A szász-banyiczai gör. kath. fatemplom s egy régi oláh viseletkép. Erdély 4. sz.

Kovács János. A kuruzsolás és varázsolás eszközei a szegedi boszorkányperekben. Dugonics Társ. Évkönyve 1898/99.

Kovács Sándor. A magyar úr háza a XVII. században. Budapesti Hirlap 80. szám.

Közmondások eredete. *Rechnitz Ignác. Trencsényi Károly.* Nyelvőr 40. l.

Kuun Géza gr. Ethnographia—Ethnologia. Erdély népei (Erdély) 1. sz.

Ladányi Béla. A réják népköltésünkben. Nyelvőr 10—16. l.

Lantos. A „virág-énekek“-ről. Zalai Közl. 19. sz.

Leszner Rudolf dr. Egészség, betegség, magyar közmondásokban. Hazánk 54. szám.

Liptai Károly. A király népünk dalaiban. Hazánk 4. sz. és Torontál 8. sz. *M. Ágost,* A cigányokról. (Rövid néprajz.) Módos és vid. 11. sz.

101 magyar népdal, melyeknek nagyobb részét Füredi M. énekelte. Budapest és Lipcse. Rózsavölgyi. (4-r. 96 l.) 3 kor.

Magyar viseletek története. Rajzolta és festette Nemes Mihály. A szöveget írta Nagy Géza. 40 színes és 71 fekete tábla. Budapest, Franklin-Társ. (4-r. 240 l. és 111 tábla) 80 kor. — Ism. d. Bud. Szemle 104. köt. 463—466. l. — Donatello. Műcsarnok 28. sz. — Dr. Éber László. Ethnogr. 425—427. l. — Varjú Elemér. Arch. Értes. 410—431. l.

Mailand Oszkár. Ethnologiai párhuzamok. (A magyar és román nép szó-hagyományainak köréből.) Hunyadm. Tört. Társ. XI. Évkönyve.

Mailand Oszkár. Az oláh néphit és népköltészet jellemző vonásai. Kisfaludy Társ. Évlapjai 32. köt.

Major Antal dr. Az aldunai székelyek néprajza orvosi szempontból. Heves-megyei Hirl. 103., 104. sz.

Markó Miklós. Régi hires cigány zenészeinkről. Székesfeh. és vid. 60. sz. és Aradi Közl. 121. sz.

Matuska Lászlóné, gr. Különös házassági szokások. Ország-Világ 6. sz. (Krassószörényi marosmenti oláh nép körében.)

Gr. Matuska Lászlóné, dr. Bánáti román népszokások. Hazánk 48. sz.

Mátyás József. Néhány megegyező vonás a dunántúli magyar és a lipató-megyei tót népszokások között. Rózsahelyi kath. főgymn. értes. 3—35. l.

Monarchia, az osztrák-magyar —, írásban és képben. Budapest, m. kir. államnyomda. (4-r.) Magyarország VII. kötete 1—3. füz. — Szent István koronája országainak VIII. köt. Horvát-Szlavonország 1—2. füz. Bosznia és Hercegovina 8—15. füz.

Monarchie die österreichisch-ungarische —, in Wort u. Bild. Wien, A. Hölder. (4-r.) 340—350. füz. à 30 fillér.

Móra Ferenc. Népies növénynevek a Kis-Kúnság flórájában. Nyelvőr 16—20. l.

Munkácsi Bernát. A vogul nép ősi hitvilága. Nyelvt. Közlem. 1—36. 129—171. 241—269. l.

Nagy Béla dr. A talizmánokról. Uj idők 49. sz.

Nagy Géza. Magyar ethnologiai kérdések. Keleti Szemle 49—60. l.

Najnovija srpsko-hrvatska pesmarica. Najlepše pesme narodne, ratne i iroške što se najradije pevaju. Sakupio D. Š. 4. izd. M. Novom Sadu M. Poprovic. (32-r. 80 l.) 10 kr.

Nemes Ödön. A gainai leányvásár. Erdély 4. sz.

Népszokások. Petrozsény és vid. 18. sz.

Olasz József dr. A nyomor költészete. Magy. Szemle. 3. sz.

Orosz Endre Két ősemberi tanyahely Kolozsvar környékén. Erdélyi Múz. 29—38. l.

Összeállította: *Hellebrant Árpád.*

(Folyt. köv.)

KISEBB KÖZLÉSEK.

Fiat piscis! Ily című második közleményemben (Ethn. XII. 105. 1.) említettem, hogy egészen komoly legenda alakjában is előfordul a nem bűjtös eledelnek csodaképen hallá változása. Azóta e tárgyhoz a következő adalékot sikerült felkutatnom. Egy 1679-ben, helyjelzés nélkül megjelent kis 8-adr. nyomtatványban, a melynek *Neue Vberausz | Artige und Annuhtige (sic) | Poszirlische Hi | storien* szavakkal kezdődik a hosszú címe, a 9. lapon XII. sz. a. Assisi Szt. Ferencről azt olvassuk, hogy midőn egyszer a lombardiai Alessandriában prédikált, a szentbeszéd után egy jó barátja meghitta magához ebédre. Ebéd közben egy koldus jött a házba, kinek a szent az asztalon lévő sült kappanból egy darabot küldött ki Isten nevében. A rosszakaratú koldus azonban, szívében gonosz szándékkal eltette a kapott pecsenyét, hogy vele majd alkalom adtán a szentet megszégyenítse. Midőn másnap Szt. Ferenc ismét prédikált a népnek, a tömegben jelenlévő koldus előrántja az iszákjából az eltett kappandarabot s azt mondja: Ne higgyetek ennek az ámitónak, mert ime ilyen eledelkkel él nap-nap mellett; tegnap is ezt a darab sültet küldte ki nekem az asztaláról. De óh, csodák csodája! A felmutatott darab kappanhús helyett hal volt, a mire a koldus megszégyenülten állott odább s azontúl nem mondott többé rosszat a szentről.

Forrásul gyűjteményünk, a mely összesen 210 legendát tartalmaz, többnyire a Legenda aureából s más közkézen forgó középkori hagiographikus compendiumokból, de néhányat *Temesvári Pelbárt* műveiből is, — e történetnél, valamint az előzőknél és a következő 15-nél is egy *Weingarten S. Francisci* c., Antwerpenben 1518. nyomtatott, hollandi nyelvű munkára hivatkozik. E könyvet egyelőre még nem kerithettem elő, de tartalma, a mennyire a belőle idézett példák után ítélhetek, nagyjában az olasz *Fioretti di S. Francesco* és az ennek alapjául szolgáló *Actus S. Fran. et Soc. eius* állományával rokon lehet. Tudvalevőleg ebből került a mi Ehrenfeld codexünk jó része is, és ennyiben e példa föllelése más irányban is érdekes kutatások megindítója. Itt azonban ezúttal csupán a fönti címhez tartozása miatt kívántam róla egészen röviden megemlékezni.

Ugyancsak a „Fiat piscis“ témához a minap, a „Vasárnapi Ujság“ folyó évi 12. számának 185. lapján a következő érdekes adaléokra bukkantam.

Himmelstjerna Sámson bárónak beszélte el egy geologus, a ki megint egy orosz missionárius pópától hallotta az alábbi jellemző történetkét. A pápa Szibériában meglátogatta egy nemrég megtérített hívét, hogy meggyőződjék róla, vajjon hiven követi-e az orthodox egyház parancsait. Bűjti napon lépett

be hozzá s ebéd után találta egy elfogyasztott tyúk maradványai mellett. „Mi ez?“ — kiáltott fel szigorúan. — „Hal“ — volt a felelet. — „Hogyan? Ez hal?“ — „Persze, hogy hal“ — ismételte a kérdezett. — „De hogyan lehetne ez hal?“ — „Hát úgy, hogy ugyanazt a jelet csináltam fölötte, a mit te csináltál fölöttem, mikor azt mondtad: most már keresztyén leszel. Én is azt mondtam a tyúknak: most már hal leszel.“

V. S. (Várnai Sándor) úr, e közlemény írója, a kihez ez anekdota közelebbi forrása iránti tudakozódással fordultam, a „Vas. Ujs.“ szerkesztőségének szives közbenjárására lekötelező előzékenységgel adta meg a kért felvilágosítást. E szerint e satirikus éli s nagyon eretnek ízű, tehát alighanem még bogumili eredetű változata a „Fiat piscis“ themának, *Giovanni Marković* „Gli Slavi ed i Papi“ című, Zágrábban 1897-ben megjelent munkája I. kötete 189. lapján olvasható, a ki meg *Frank Victor* „Russisches Christenthum“-ja 219. lapjára hivatkozik, a hol e történetke csakugyan megvan.

Ez utalások nyomán elindulva, már most érdekes és érdemes is lesz az anekdota azon második gyökérszála után kutatni, a mely a Romulus-mesében még egészen általános anti-hypokrita célzat mellé egy másfélének csipős ízét vezeti.

*

Katona Lajos.

Vízfakasztó monda az örményeknél. A régi örmény történetíróknál, így már *Ágáthángelosznál* és *Bizánci Fausztnál* is, gyakran találkozzunk mondai részletekkel, melyek be vannak fűzve a történeti előadás keretébe.

Ilyen mondai részletekkel van tele az a történeti elbeszélés is, mely *mebini Szt Jakab* örmény püspökről szól.

Szt Jakabnak az volt legforróbb vágya, hogy megláthassa a Noé bárkáját, mely az Árárat hegyén állapotott meg a vizözön idején. Midőn célját elérendő, a hegyre feljutni törekedett, *megszomjazott* ő és mindazok, a kik vele voltak. Azért térdeire borult, elkezdett imádkozni és azon a helyen, a hová fejét tevő *forrás, fakadt ki* a földből, melyből azután mindannyian ittak. Ezt a forrást mai napig is *Szt Jakab-forrásának* hívják.

Midőn azután már majdnem céljánál volt, elszenderedett és álmában az Isten angyala jelent meg előtte, ki azt mondá néki: Íme teljesítette az Űr Isten kérésedet: a fejed alatt levő fa a bárka fáiból való, elhoztam neked, de ne kívánj többet látni belőle!“ És Szt Jakab felkelt, örömeben a földet csókolta és elégültlen tért vissza a hegyről mindazokkal, a kik vele voltak.

Egy más alkalommal meg Szt Jakab több napon át sem nem evett, sem nem ivott semmit. Megint térdre borul, imádkozik s a hová fejét tevő, *forrás fakadt* megint a földből és abból ittak ő és mindannyian, a kik vele

voltak. Azt a helyet (az Endzákhiár hegy lábánál) mai napig is *Szt Jakob-forrásának* hívják.

Tudvalevőleg a Szt László királyról szóló mondákban is Szt László, midőn egyszer megszomjazik, kardjával *vízet fakaszt* a sziklából s azt a helyet is *Szt. László-kút-jának* nevezik mai napig Abauj-Tornamegyében.

Az ó-örmény monda is ilyen *vízfakasztó monda* lévén, érdemesnek tartottam arra, hogy felemlitsem folyóiratunkban,

Dr. Patrubány Lukács.

TÁRSULATI ÜGYEK.

Jegyzőkönyvi kivonat

a Magyar Néprajzi Társaságnak 1901 április 17-én d. u. 4 órakor a M. Tudományos Akadémia első emeleti üléstermében tartott *főlolvasó és rendes vál. üléséről*.

Jelen vannak: *Munkácsi* Bernát dr. és *György* Aladár alelnökök, *Sebestyén* Gyula dr. főtitkár, *Herrmann* Antal dr. titkár, *Feichtinger* Győző pénztáros, *Bátky* Zsigmond dr. könyvtáros; *Gönczi* Ferencz, *Jankó* János dr., *Katonai* Lajos dr., *Kovács* Gyula dr., *Krausz* Sámuel dr., *Mader* Béla, *Strausz* Adolf választmányi tagok és *Pápay* József vál. tag, mint jegyző.

a) Felőlvásó ülés.

Elnök távollétében *Munkácsi* Bernát dr. alelnök a főlolvasó ülést megnyitja és fölkéri *Kovács* László társ. tagot, hogy *Czárán* Gyula: „Az aradmegyei oláh kolindálás és turka-táncoltatás“ c. értekezését mutassa be. — A főlolvasáshoz *Sebestyén* Gyula dr. fűzött egyes megjegyzéseket. Majd *Sebestyén* Gyula dr. főtitkár megtartja jelentését a Párisban tartott 1900. évi nemzetközi vallástörténeti és folklorisztikai kongresszusokról.

b) A főlolvasó ülést *zárt választmányi* ülés követi.

1. *György* Aladár alelnök az ülést megnyitja és a jegyzőkönyv hitelesítésére *Kovács* Gyula dr. és *Strausz* Adolf vál. tagokat kéri föl.

2. Az előző ülés jegyzőkönyve főlolvastatván — hitelesítettik.

3. *Főtitkár* jelenti, a) hogy az Országos Múzeum- és Könyvtár-Bizottság meghívására főtitkár és *Bátky* Zsigmond könyvtáros voltak megbízva a társaság képviselőivel, de minthogy az utóbbi családi gyászra miatt nem mehetett, helyette *Esztégár* László dr. vál. taggal együtt képviselték a társaságot. — b) *Spitzer* Mór pozsonyi lakos egy az 1900. év folyamán a társaságnak küldött gyűjteményét reklamája. Az elnökségnek azonban tudomása sincs erről a küldeményről, tehát nem is adhat számot róla.

4. *Pénztáros* jelenti, a) hogy a társaság alappénzét (7000) koronát előjegyezte, mint fővárosi kölcsönt. — b) *Új tagul* jelenti *Kiszely* Károly bölcészethallgatót Budapest, (aj. Mahler Ede).

A Magyar Néprajzi Társaság tishti kara.

Védnök:

József cs. és kir. főherczeg Ö Fensége.

Tiszteletbeli elnök:

Kuun Géza gróf, dr.

Elnök:

Szalay Imre, min. tanácsos
(M. N. Múzeum).

Alelnökök:

Munkácsi Bernát dr.
(Eötvös-u. 5.)

György Aladár
(Orsz. Statisztikai Hivatal).

Főtitkár:

Sebestyén Gyula dr.
(M. N. Múzeum).

Titkár:

Herrmann Antal dr.

Pénztáros:

Feichtinger Győző.
(Baross-u. 92. sz.)

Ellenőr:

Fejér Jenő.

Könyvtáros:

Bátky Zsigmond.

a) Fővárosiak:

1 Alexics György dr.	15 Katona Lajos dr.	Pápay József
Asbóth János	Király Pál	30 Patrubány Lukács
Balásy Dénes	Kovács Gyula dr.	Réthy László dr.
Balassa József dr.	Krausz Sámuel dr.	Semayer Vilibáld dr.
5 Balogh Pál	Kúnos Ignác dr.	Solymossi Sándor dr.
Baróthy Lajos dr.	20 Kurz Sámuel dr.	Spicer Mavro
Borovszky Samu dr.	Mader Béla	35 Strausz Adolf
Esztegar László dr.	Mahler Ede dr.	Szily Kálmán dr., min.
Fiók Károly dr.	Margalits Ede dr.	tanácsos
10 Goldziher Ignác dr.	Melich János	Tagányi Károly
Gönczi Ferenc	25 Nagy Géza	Tolnai Vilmos dr.
Huszka József dr.	Nagy Miklós	Vikár Béla
Jancsó Benedek dr.	Nécsey István	40 Zolnai Gyula dr.
Jankó János dr.	Nicolics Fedor báró	

b) Vidékiek:

1 Bellosics Bálint	Istvánffy Gyula	Kolumbán Samu
Erdélyi Pál dr.	5 Kada Elek	Lehoczky Tivadar
Giesswein Sándor	Kálmán Lajos	10 Posta Béla dr.
	Karácsonyi János dr.	

ETHNOGRAPHIA

A MAGYAR NÉPRAJZI TÁRSASÁG ÉRTEŚÍTŐJE.

SZERKESZTIK :

DR. MUNKÁCSI BERNÁT ÉS DR. SEBESTYÉN GYULA

MELLÉKLET :

A M. NEMZETI MÚZEUM NÉPRAJZI OSZTÁLYÁNAK ÉRTEŚÍTŐJE

SZERKESZTI : DR. JANKÓ JÁNOS.

A társaságot illető pénzek egy-
szerűen a
MAGYAR NÉPRAJZI
TÁRSASÁGNAK,
a főszerkesztők és lakcímbeljele-
tések pedig
FEICHTINGER GYŐZŐ
pénztárhoz (Bpest, VII. Arena-út
52. sz.) küldendők.

A folyóiratot illető küldemények
MUNKÁCSI BERNÁT-hoz
(Bpest, VI. ker., Eötvös-u. 5. sz.)
VAGY
SEBESTYÉN GYULA-hoz
(M. Nemzeti Múzeum) küldendők.
A társaság ügyviteléhez tartozó
iratok a főtárcsári hivatalnak
(M. Nemz. Múzeum) címezendők.

Előfizetési ára 6 kor. Bolti ára 10 kor.

A tagoknak a tagdíj fejében jár.

Megjelenik július és augusztus kivételével minden hónapban.

BUDAPEST

A MAGYAR NÉPRAJZI TÁRSASÁG KIADÁSA.

TARTALOM.

	Lap
<i>Hirth Frigyes</i> : Hun-tanulmányok	241
<i>Sebestyén Gyula</i> : A párisi folklorista kongresszus	249
<i>Nagy Géza</i> : Népfajok és népek a XIX. században (V.)	258
<i>Perényi Adolf</i> : A magyar nép elméssége (II.)	263
Néphit és népszokások:	
<i>Versényi György</i> : Erdélyi népmondák (III.)	266
<i>Korörsánszky Ottó</i> : Lakodalmi szokások Kölesden (I.)	273
<i>Kolumbán Samu</i> : Boszorkány-avatás	279
Népköltészet:	
<i>Sebestyén Gábor</i> : Zalamegyei regös-énekek	271
Irodalom:	
<i>K—a.</i> : Robert Petsch: Formelhafte Schlüsse in Volksmärchen	285
<i>Herman, Otto</i> : Die Fängigkeit der Fischzeune und Fischreusen	286
<i>Hellebrant Árpád</i> : Néprajzi könyvészet 1900-ból (III.)	286
A Magyar Nemzeti Múzeum Néprajzi Osztályának Ertesítője:	
<i>σ.</i> : Dr. Hazelius Arthur †	99
<i>Semayer Vilibáld</i> : Bánffy-Hunyad (Kolozs-m.) magyar lakosságának somatologiai vázlata (III.)	101

K é r e l e m.

Tisztelettel kérjük azokat a tagokat, a kik az **Ethnographia** **előző 2-ik füzetét** nélkülözhetik, hogy e füzetet, melynek ára fejében a tagdíjból **2 koronát** leszámítunk, társaságunk elnökségének (Budapest, Nemzeti Múzeum) visszaküldeni sziveskedjenek.

Az elnökség.

🐾 Figyelmeztetés. 🐾

Az **Ethnographia** teljes IV—V. évfolyamát a Magyar Néprajzi Társaság 8 koronán, a III. évfolyam *utolsó* (VII—X. sz.), valamint a VI. évf. *első* füzetét 4 koronán *visszaváltja*, illetőleg ezen értékben a tagdíjba beszámítja. Ajánlatok *Feichtinger Győző* pénztárhoz (Budapest, Baross-u. 92. sz.) intézendők.

🐾 Kérjük a M. Néprajzi Társaság tagjait s folyóiratunk előfizetőit, hogy **lakásaik változását a pénztárnál idejekorán bejelentsék**, nehogy a füzetek szétküldésében zavar támadjon.

ETHNOGRAPHIA

SZERKESZTIK:

Dr. MUNKÁCSI BERNÁT és Dr. SEBESTYÉN GYULA.

XII. évf.

1901. június

6. szám.

HUN-TANULMÁNYOK.

Már volt alkalmam a magyar tudós közönségnek jelentést tenni ama kísérletemről, melyben Attila őseinek Thuróczy János *Chronica Hungarorum*-ában közölt és eladdig apokrifnak tartott névsorát visszavezettem a középázsiai Hiung-nu nép uralkodóinak ókori chinai feljegyzésekben ránk maradt neveire.¹ A római XI. orientalista kongresszus középázsiai és china-japáni osztályai előtt tartott előadásomnak tartalmát képezte e kérdés, mely előadásban kutatásaimnak csak főbb bizonyítékairól volt szó. Azóta megjelent nagyobb munkálatom a sinológus bizonyítékok teljes anyagával.²

A ki alaposan ismeri az átírás módszerét, melylyel az ókori chinaiak erőszakosan beleillesztették az idegen hangokat saját nyelvük akkori szótagkincsébe, bizonyára a legnagyobb meglepődéssel fogja konstatálni némely névnek nyelvészeti azonosságát az említett két feljegyzésben. Ha semmiféle más okunk nem volna arra, hogy azt a dynastiát, mely Attilával érte el hatalmának legmagasabb pontját, kapcsolatba hozzuk a Hiung-nu népnek uralkodóival, a nyelvi egyezés magában is elegendő lenne, hogy legalább a kérdés nyomára vezessen. Az olyan nyelvi egyezések, mint Bagtur = Beztur; Mingi (lau-šang) = Mike; Isgi (I-tš'i-sö) = Iske (alliteratív az előző Miske-vel); Hu-lu-ku = Kulche; és Hü-lü-kuan-kü = Levente, melyeknél minden egyes név pontosan megfelel annak a nemzedéknek, mely-

¹ Keleti Szemle, I. k. (1900), pp. 81—87. V. ö. „Neue Forschungen über das geschlecht Attila's“ a müncheni Allgemeine Zeitung 177. számában, 1900 augusztus 1.

² Bulletin de l'Académie des Sciences de St.-Petersbourg V^e série, Tome XIII Nr 2., St.-Petersbourg 1900 pp. 220—261.

hez a chinai történetíró kitünő hagyománya szerint tartozik, keresztül világítanak még ama magyarosító átalakításokon is, melyekkel a krónisták vagy ismeretlen forrásaik a török őshangot mindenféleképp módosították; úgy hogy nézetem szerint itt minden véletlen találkozás ki van zárva. De van még sok egyéb ok is, mely arra késztet, hogy a két népnek, a *Hunnok* (Hunno-i) és a *Hiung-nu*-k (a cantoni dialektusban, mely rendszerint legközelebb jár az ó-chinaihoz : Hung-no) azonosságát és ezzel együtt uralkodóiknak egyazon voltát a legnagyobb valószínűséggel megállapítsuk.

Nem fogadható el az az ellenvetés, mely szerint a hunnok nem voltak *egy* bizonyos nép, hanem különböző származású népeiségek összesége. Mert a Hiung-nu népét Mau-tun (Bagtur) alatt, a Kr. e. III. században, ép olyannak festik a krónikások, mint a milyenek a hunok voltak, mielőtt az alánokkal keveredtek, t. i. keveréknép, mely a Hiung-nu-kat uralta. Mau-tun ugyanis uralkodásának kezdetén (Kr. e. 209) legyőzte vala a Tung-nu népét, vagyis a tunguzokat és birodalmába kebelezte őket; más néptörzsek, köztük a sokat említett *Ting-ling*¹ a *Lón-lan* (a Lop-nor vidékén), *Wu-sun* (a T'ien-san mellett)

¹ Egy *Ši-ki*-hez irt scholia szerint, 110. jegyzet, p. 11, a Ting-ling népe a Hiung-nu-tól északra lakott, más források szerint (*T'ung-tiën*, 197. fejezet, p. 1. és *Wei-szu*, 103. fejezet, p. 20) a Kan-k'ü nép egy ága volt, tehát az uigurokkal azonos; míg a *T'ang-szu* egy helye (219. fejezet, p. 10) a Ši-weí őseinek mondja, a kik maguk a kitanok egy ágát képezték, tehát inkább a mongolokhoz tartoztak. A második szótagnak, *-ling*, írása többféle és meglehetősen különböző alakban maradt fenn, de a *Ts'ien-han-szu* 94. A) fejezetéhez irt kritikai függelék szerzőjével egyetértve, magam is a hangzás azonosságában hiszek. Radloff javaslatát követve, hajlandó vagyok a *Ting-ling* nevet *Teleng* átírásának tekinteni a többes *Telengüt* révén. *Telengüt*-nek nevezik magukat, Radloff szerint, a Čuja mentén lakó kettős hűbérré kötelezett altai kalmükok. Úgy sejttem, hogy a szóban forgó név, módosított alakban előfordul a *T'ang-szu* török, uigur, stb. területek jegyzékében (cap. 34^B p. 3) is, mely a VII. századra vonatkozik és a hol egy törzset To-lan-ko (cantoniasan : Tō-lām-kot) néven neveznek. A *T'ung-tiën* szerint (cap. 199. p. 18) a Tō-lām-kot nép a Tarduš (*Sié-yen-t'ó*) keleti határán a T'ung-lo (Tongra) folyó közelében lakott; 10,000 katonája volt. Némileg különböző írásmóddal, de egyező hangzással emlitenek még egy Tō-lām-kot népet a *Hiung-nu*-tól származó Tölös-népek között, a T'ang dynastia kezdetének idejéből, Kr. e. 618. (V. ö. Nachworte, etc. p. 133). E népek vándoréletének megfelelően, a Ting-ling nép a századok folyamán különböző helyeken található. Már a Kr. u. III. században a szajani kirgizektől nyugatra a *K'ang-kü*-től (Sogdiana) északra laknak, tehát körülbelül a mai kirgiz sivatagban vagy az Ob alsó vidékén, az osztjások mai területén. A *Ting-ling*-et ez időben nomád népnek mondják, 60000 katonával és or-

és *Hu-kié* (cantoni dialektusban: *U-kit*, a mi *Ugir* helyett állhat) népek még Manun idejében leigáztattak, úgy hogy a Kr. e. 1. századbéli chinai történetíró (Ssī-ma Ts'ien a *Ši-ki*-ben, kap. 110, p. 13) jelenthette, hogy Mau-tun azzal a 26 néppel, melyeket a Hiung-nu birodalmának alávetett, korának (a chinaiak előtt ismert világ) összes „ijfeszítő“ (ijhordó) népeit egy családdá egyesítette. Nem csoda, ha a 4. századbéli húnok is, az alánokat és a későbbi szaporodást nem tekintve, egy török, tunguz és mongol elemekből álló népkeveréket alkottak! A mit azonban *Mau-tun*-tól Attiláig szem előtt kell tartanunk, az a Hiung-nu állandó fensőbbsege ama tarka néptömeg fölött. Mi sem látszik tehát természetesebbnek, minthogy a nép ezen fensőbbsege együtt járt uralkodóinak fenhatóságával és ebből valószínűséggel következtethetjük, hogy Attila, mint a hun trón örököse, teljes tudatában volt az ázsiai hun hatalom megalapítójától, *Mau-tun*- vagy *Bag-turtól* való leszármazásának

Talán nem emeltem ki kellően ezt a mozzanatot, midőn a Thuroci-féle ősi családfát egybevettem a Hiung-nu uralkodóival és egyszerűen ráutaltam a Hiung-nu és hunok azonosságának ama bebizonyítására, melyet két évvel ezelőtt külön értekezésben² megújítottam.

szágukban állítólag híres „egérbőrt“ (Ming-schu-p'ü) termelnek. Ez hihetőleg nem más, mint a Jordanes által említett „pelles murinae“ nevű hungur árucikk. Radloff közli velem, hogy itt szóba jöhet: 1. a csikos szibériai ürge (burunduk), 2. a földi nyúl (kolonok), 3. mormotér és 4. a mókus. Ezek ugyanis azok a bőrok, melyeket az északaltaji vidékekről a nyugati országokba hoznak. A szibériai mókus nem vörös, hanem télen egérszürke, a mint Radlofftól tudom, a ki hozzáteszi, hogy csakis a szürke bőrről lehet szó, mely régidőtől fogva Szibériának tulajdonképi szőrárucikke volt. A III. századbéli chinai forrásom szerint (*Weï-lío* a *Sau-kuo-tsi*-ben, *Weï*, cap. 30 p. 32; v. ö. „Nachworte zur Inschrift der Tonjukuk“ című értekezésemet Radloff „Alttürk. Inschr. der Mongolei“ gyűjteményében, II. Folge, p. 41, Anm. 2, és Sylvain Lévi „Les Missions de Wang Hiuen-ts'e dans l'Inde“, *Journ. Asiatique*, Mai—Juni 1900, p. 97 a különlenyomatban) a Ting-ling országából, az úgynevezett egérbőrökön kívül, még a *Pai-k'un-tzi* és a *Ts'ing-k'un-tzi* bőrok is származnak. *Pai* és *ts'ing* csak a *fehér* és *kék* színt jelentik; a *k'un-tzi* pedig szerintem egy hiung-nu szó átírása, mely a telent *kyrsa* (róka) szónak felel meg, tehát így fordítom a fentieket: „a fehér vagy jeges róka bőre“ és „a kék róka bőre“. Minthogy a chinaiak *Ting-ling*-jei a Hiung-nu által korán leigázott nép voltak és Jordanes meg a görög írók hunurjai a húnok egy törzsének mondtak, jellemző szőráru kereskedésük alapján sok valószínűséggel lehetne a két nép azonosságára következtetni.

² „Über Wolga-Hunnen und Hiung-nu“, Sitzb. d. philos.-philol. und histor. Classe der Kgl. bayer. Akademie der Wissensch., 1899. Bd. II. pp. 245—278.

Hogy a legfontosabb bizonyító okokat újra elsoroljam, elmondom a főbb argumentumokat, melyekről szó volt:

1. A mint az összes eddig ismert európai kútfőkből kitünik, a hunok Kr. u. a IV. század második felében legyőzték és leigázták az *alánokat*. Az általam idézett *Weï-su* minden európai hagyománytól teljesen független chinai forrásmű a VI. századból, ezzel szemben azt jelenti, hogy pontosan ugyanabban az időben a *Hiung-nu*-k legyőzték és leigázták az *Ants'ai* népét. Ez utóbbi nevet, mely a chinai irodalomban *A-lan* és *A-lan-na* névvel váltakozik, a sinologusok és történetírók már régen azonosították az *alánok*éval. Minthogy pedig a természet rendje szerint, az *alánokat* nem hódíthatta meg és igázhatta le egy és ugyanazon időben két különböző nép, kell, hogy a *hunok* és a *Hiung-nu* népe egy s ugyanaz legyen.

2. Már a Kr. e. első században, *Tši-tši* khánnak, Mau-tun egyik utódjának uralkodása alatt, a ki a chinai határon lakó rokonaival viszályban élt, a *Hiung-nu*-k egy része elfoglalt egy szabad területet a Sogdiana állam északi vidékén. *Tši-tši* legidősb és trónra jogosított fia volt *Hü-lü-k'uan-kü* nagykhánnak, a ki Kr. e. 60-ban halt meg. Erélyes és erőszakos lelkű embernek mondják a krónikák, a ki egy *Ho-su* nevű néptől évi ajándékokat csikart ki. A VII. század egyik scholiastájának köszönjük az adatot, hogy ez a név azonos *An-ts'ai*-val, tehát szintén az *alánokra* vonatkozik. Bizonyára nem tévedünk, ha a chinaiak legmegbízhatóbb történetírója: által (*Ts'ién-han-sü*, cap. 70, p. 7) közölt eme hűbérviszonyból azt következtetjük, hogy már leigázásuk előtt 400 évvel, az *alánok* a *Tši-tši* uralkodása alatt levő *Hiung-nu* nép területével keleten határosak voltak. Kr. e. 90-ben a *Hiung-nu*-k egy másik, szintén hűtlen khánja, a saját népével szövetségben chinaiak elöl nyugatra menekült és ép úgy mint az előtt *Tši-tši* khán, *K'ang-kü* vagy Sogdiana államba érkezett. Feltehető, hogy hadseregének maradékával, azaz legerélyesebb és legszivósabb elemeivel, hozzájárult az *alán* határon levő *Hiung-nu* gyarmat erősödéséhez.

3. A VI. század fent említett kútfőjének, *Weï-su*-nak, közlése szerint, *Kau-tsung* császár uralkodása alatt (Kr. u. 452—466) a Toba tatár dynastia udvarában követség jelent meg, mely a távol nyugaton fekvő *Sogdak* országból jött. A régi közlésnek egy paraphrasisa, mely az 1869-ben megjelent terjedelmes „Untersuchungen über die Länder des Westens zur Zeit der Dynastie Han“ című műben

található (*Han-si-yü-t'u-k'uan*, cap. 6, p. 4), a szóban levő küldöttséget a T'ai-an korszak (455—457?) elejére teszi. Szerzője, Li-Kuang-ting, a ki az An-ts'ai országot tévesen a Tobolszk vidékével azonosítja, az általa felhasznált chinai kútfők tartalmát következőképp írja körül:

An-ts'ai, most Tö-po-ir-ss-i-k'o vidéke Szibériában, Oroszország keleti részén, mert a *Ts'ien-han-szu* azt mondja: hogy „a part nélkül való nagy víz mellett fekszik, ez pedig az északi tenger”. Mint K'ang-kü [Sogdiana] birtoka, A-lan-yé nevet viselt. A három birodalom idejében [Kr. u. 3-ik század] már nem tartozott *K'uang-kü*-höz. A *Weï-tsi* kommentárjának a nyugati barbárokról szóló fejezetében [a *Weï*-ház történetére vonatkozólag Kr. után 220-tól 265-ig] ez olvasható: „An-ts'ai, más néven A-lan egy nagy víz partján fekszik, régi időkben *K'ang-kü*-höz tartozott, most már nem tartozik hozzá”. Az északi *Weï* idejében [Kr. u. 386—535] a Hiung-nu-k eltörték ez országot, melynek neve ezentúl Su-tö [cantoniasan: Suk-tak] és Wön-na-scha volt [talán körülírása a hunok fővárosának *Waradjan*-nak, Ps. Moses Chorenaçi és Moses K'alankatvaçi-nál; I. Marquardt, „Die Chronologie der alttürk. Inschriften“, p. 87]. A 435. év 8-ik hónapjában küldöttséget menesztettek a chinai udvarhoz, ép úgy a 437., 439. és 444. évben. Midőn a *Weï*-k [az akkor Chinában uralkodó Toba dynastia] meghódították Ku-tsang városát, fogolylyá tették az ország számos kereskedőjét, kik Liang-ban [most Liang-t's'ou-fu] üzérkedtek. A T'ai-an korszakban [Kr. u. 455—460] Hu-ni hiung-nu fejedelem uralkodott [régii alakja a névnek a foochow-i kiejtés szerint: Hwong-kiék és Hu-lin átírása, Hut-lim, szerint talán: Hut-nik, *Hur-nik* helyett] az ország elfoglalása óta a 3-ik nemzedékben. Hu-ni követeket küldött, hogy a foglyokat kiváltsa. Továbbá érkeztek még hűbérkövetségek az 587., 467., 474., 500. és 564. évben. Később semmit sem hallottak többé ilyenekről stb. A chinai udvarban megjelent hun követségek évszámai részben *Weï-szu*-ból, részben a X. századbeli *Ts'ö-fü-yüan-kui*-ből (cap. 969) vétettek, bár némi apró eltéréssel. Az utóbbi forrás szerint követek jöttek Sogdak-ból a 435., 437., 442., 467., 474., 477., 479. és 564. évben. Nem tudom, melyik forrásból vette a modern szerző a 455-ös évszámot [T'ai-an-tsch'u, az első T'ai-an év?], hacsak nem *Pei-sü*-ből (cap. 2, p. 24), mely szerint 456-ban (sic!) követségek érkeztek Sogdak-ból és Khoten-ből, a mely eseményt *Weï-szu* a 457. év első hónapjára teszi. Három nemzedéket véve ezen időpont előtt, vagyis 100 évet számítva, a 355. évhez jutnánk, mint az alánoknak

a Hiung-nu-k által való leigázásának idejéhez, ez pedig tökéletesen megfelel annak, a mit a hunokról tudunk.

Weï-su udvari krónikájában még más pontos adatokat is találunk a Sogdak-ból érkezett követségekre, az érkezés idejének megnevezésével; így említ követségeket 435-ben, egyidejűleg Ho-si ország követeivel és 437-ben egyidejűleg K'ui-tz'i, Jüé-pan, Karašar, K'ü-ši, Kašgar, Wu-sun stb. hiung-nu területekről jött követekkel. A Ho-si nép országa, melynek követei úgyszólván bevezették a sogdaki hunok követeit a chinai udvarnál, azonos Liang-országgal, a Sogdak-ból kiinduló kereskedelmi expedíciók célpontjával. Fejedelmét, kinek címe Ho-si-wang vagyis „Ho-si fejedelme“ vala, Tsü-k'ü Mu-kién-nek hívták. Tsü-k'ü volt a családneve, Mu-kién pedig egyéni neve. Atyját Tsü-k'ü Mōng-sün-nek hívták. Az utóbbinak életrajza, melyet Tsin-schu könyvében találunk (cap. 129, p. 1), a család származását következőkép magyarázza: „Tsü-k'ü Mōng-sun tatár volt Lin-sing-ből [a Sárga folyó déli partján, Kuku-nor-tól délkeletre]. Elődjei a bal Tsü-k'ü tisztségét viselték a Hiung-nu-knál és a Tsü-k'ü családnév ezen tisztség nevéből származik“. Minthogy a *ts* és *s* sziszegő hangokat a török hangok chinai átírásaiban felcserélni szeretik [v. ö. a feliratokban török *sängün* a chinai *tsiang-kün* „vezér“ helyett), nem átalom a *Tsü-k'ü* címet az ó-török *sü*, hadsereg, szóval kapcsolatba hozni, melyhez talán a *ky* affixumot függesztették, tehát körülbelül *süky*, a „sereghez tartozó“ (v. ö. *kabky*. „zsáknak való“, alapszava: *kab*, zsák; Radloff, Alttürk. Inschriften der Mongolei, N. F., p. 168). Ezt a kifejezést már Mau-tun, hiung-nu khán történetében említik, még pedig katonai cím gyanánt, melyről Yen-Schi-ku scholiasta azt mondja, hogy belőle származott a későbbi családnév Tsü-k'ü (Sch'i-ki, cap. 110, p. 10.) Tsü-k'ü Mōng-sun, az apa, felette képzett ember volt, csillagászattal foglalkozott és egy indus hittérítővel, a ki udvarában élt, ind szutrát fordítottatott chinai nyelvre. Midőn 397-ben Tuan-Yé megalapította Pei-liang-ot, az északuyugati határállamot, ő annak kancellárja lett, de megölte urát és 401-ben magához ragadta az uralmat, melyet haláláig, 434-ig meg is tartott, a midőn harmadik fia Tsü-k'ü Mu-kién lett utódja.¹ Ez a hiung-nu fejedelem volt az, a ki a sogdak-i hunokkal az említett barátságos viszonyban élt, a mennyiben követeiket a chinai udvarnál

¹ Pei-liang dynastia chronológiáját illetőleg I. Arendt „Synchronistische Regententabellen zur Gesch. der chines. Dynastien“, *Mittheilungen des Sem. f. Orient Spr.*, Jahrg. III. Abth. I. p. 83 és pp. 105—117.

bevezette. Országá ugyanis olyan helyen feküdt, a melyen minden kereskedőnek, ki China belsejébe akart jutni, át kellett haladnia. T'ai-wu császár (409—452) feleségül adta neki ifjabb nővérét, a ki a „Wu-weï hercegnője“ címet kapta (Wu-weï volt akkor a mai Liang-tš'ou neve), de egy udvari cselszövény mérgező kísérlettel végződött, melyet a fejedelem egyik kegyencnőjének fivérei követtek el a hercegnőn; a császár a kegyencnő kiszolgáltatását követelte és midőn ezt megtagadták, eltökélte, hogy sógorán bosszút áll. Személyesen állott egy sereg élére, hogy Mu-kién ellen harcba szálljon, de egyúttal valóságos vádiratot küldött át neki, melyben tizenkét rendbeli állambűnnel vádolja. Ezek közül kettő kiválóan érdekes. Mu-kién, így szól a vádirat, „jól tudva, hogy a császári udvar szentül óhajtja, hogy távol népekkel barátságos viszonyban éljen és békétlen elemeket nyugalomra bírjon, mégis a kereskedelmet üző tatárok terhes megadóztatása által, megakasztotta a forgalmat“, továbbá „a nyugati barbárok fensőbbiségéről terjesztett dicsekedő híresztelések által saját göggjét elégítette ki“ („yang-yen si-jung kan, tzī kiau-ta“). Úgy látszik, a császár irigyelte az élénk üzleti forgalmat vazallusától, a kinek országa, mint a Sogdak országáról szóló tudósításokból tudjuk, emennek hunok és alánokból álló lakosságával élénk kereskedelmi összeköttetésben volt. Kétségkívül Tsü-k'ü Mu-kién a chinai udvarnak imponálni akart Attila hatalmas népéhez való viszonyával. Jöttek ugyan sogdaki követek 435. és 437-ben a császári udvarhoz, valószínűleg Attila és Bleda testvérek megbízásából vagy legalább auspiciumai alatt; de Chinával való kereskedelemről, melyet a császár láthatólag nagyon óhajtott, nem szól semmiféle tudósítás. Midőn tehát T'ai-wu-ti 439. október havában ellenszegülő sógorát Ku-tsang városában (mely megfelel a mai Liang-tš'ou-fu városnak Kan-su-ban), a hol a hiung-nu fejedelem elsáncolta magát, rövid ostrom után hódolatra kényszerítette, megbocsátott ugyan neki — minthogy a fejedelem bűnbánattal és elfedett arccal jött elébe — de lefokozta tábornokká és több mint 30,000 családot¹ vitetett Liang-tš'ouból a birodalmi fővárosba [Ta-t'ung, Šan-si-ban]. Ez az esemény, valamint az, a mit itt Mu-kién-ről mondtunk, a fejedelemnek Weï-šutól (cap. 99, p. 14 ff.) közölt életrajzában található. A 30,000 család közt, melyet Šan-si-ba vittek, bizonyára ott voltak a Sogdak országból foglyul ejtett kereskedők is. Mu-kién 447-ben, ismételt lázadás miatt, kivégeztetett.

Attilának hihetőleg nem volt sem ideje, sem kedve, hogy a távol kelettel törődjék. Úgy látszik, hogy egyeduralkodása alatt, testvérének,

Bledának, meggyilkolása után (444), nem szól feljegyzés arról, hogy a nyugoti hunoktól követség jött volna Chinába; a 444. év 13. hónapjában említett követség valószínűleg még Bleda életében hagyta el hazáját, ha ugyan nem az volt a célja, hogy Attila egyeduralmát jelentse. Csak Attila halála után, a T'ai-an korszak kezdetén, a midőn talán a 456. évi (*Pei-si*), vagy a 457. első hónapi (*Weï-sü*) követségről van szó, utódja Sogdak országában, az eredeti Alánországban Krimben, követeket küld a chinai udvarhoz, hogy a Ku-tsang-nak T'ai-wu császár által történt elfoglalása óta fogva tartott kereskedőket kiváltsa. T'ai-wu azalatt már meghalt volt és az uralkodásban csak néhány évvel azelőtt, 452-ben, tizenkétéves fia Kau-tsung vagy Wön-t's'öng-ti követte őt. A régi harag az azóta kivégzett Tsü-k'ü Mu-kién hun fejedelem miatt már teljesen elmúlt vala és így Atilla utódja könnyű szerrel érte el honfitársainak kiszabadítását.

A *Hu-ni* (Hut-ngiek, Hut-nik) nevet a *Weï-sü* szövege szerint ezelőtt *Hu-ni-ssü*-nek olvastam.¹ Arendt és Parker urak már most azt javasolták, conjectura gyanánt, hogy *ssü* helyébe az *e* jelhez igen hasonló *i*-t (a mult idő jelét) tegyem. E javaslatához annál szivesebben járulok hozzá, minthogy a fent közölt paraphrasisnak is ez a felfogás képezi alapját. A régi *ngiek* hang *ni* helyett rekonstruálható. Tehát bizvást jelentheti *Ernak*, Attila legifjabb fiának nevét, de másrészt *Ellak* sincs teljesen kizárva, bár ez utóbbi nyelvészeti szempontból kevésbé valószínű.

Mindannak alapján, a mit Sogdak országának a chinai udvarnál megjelent követségéről és ennek közbenjárójáról, Tsü-k'ü Mu-kién-ről megtudtunk, bizonyításom 3-ik pontját abban foglalhatjuk össze, hogy *a tartós barátságos viszony, melyet az alánokból és Hiung-nu-kból álló nép a Hiung-nu-k utódaival China északnyugati határán folytatott, alkalmas arra, hogy a volgai hun és Hiung-nu nép azonosságát bizonyítsa.*

4. A *Sogdak* (Su-tő, Suk-tak) név, melyet a 4—6. századbéli chinai tudósítások a Hiung-nu-t uraló an-ts'ai nép vagyis az aorsok, alánok országára vonatkoztatnak, már a III. század elején előfordul a Krim déli partvidékén. Tomaschek (*Centralasiatische Studien*, I. p. 11) a különböző alakokból, melyet ez a név különböző időkben, különböző nyugati irodalmakban felvett és egyáltalán nem tekintve a Su-tő régi Suk-tak chinai kiejtését, *igazi alaknak* a *Sughday* nevet recon-

¹ V. ö. „Über Wolga-Hunnen etc.“ pp. 248, 255 és 261.

struálja és ezt a már 212-ben alapított helységet az *alánok alapításának* mondja. Nem lehetetlen, hogy a *Satages* vagy *Sadages* nép, mely Zeuss szerint „alán vagy hun népecske“, innen vette nevét, talán a *Satarehae* vagy *Sarthagae* is, a kik Pomponius Mela szerint (II. 3, 4 és 10) a Kr. u. első században a tauriaiak mellett laktak a Krim-félszigeten.

Hirth Frigyes.

A PÁRISI FOLKLORISTA KONGRESSZUS.

A folk-lore, vagyis a néphagyományok kongresszusa (congrès des traditions populaires) közvetlenül a vallástörténeti kongresszus után következett. Mint vérbeli folklorista, már előre föltettem magamban, hogy hódolok annak a széltére hirdetett elvnek, a mely azt tanítja, hogy a kongresszusra járó urak ma már tulajdonképen nem is a tudományos rövidárúk kicserélése végett, hanem személyes ismeretségek kötése végett rendezik nagyhangú nemzetközi találkáikat. Hűségesen alávetem tehát magamat annak az első programpontnak, mely szept. 9-ére réunion amicale-t hirdetett az Odéon mögötti Café Voltaire I. emeleti termébe. A barátságos összeismerkedőn Franciaországot Ch. BEAUQUIER elnök, a Société des Traditions populaires elnöke, P. SÉBILLOT főtktár, ugyanazon társaság főtktára és a „Revue des Traditions populaires“ szerkesztője, A. CERTEUX, a kongresszus pénztárosa és L. MARILLIER tanár, a „Revue de l'Histoire des Religions“ szerkesztője képviselték. Ha még hozzájuk számítom Th. VOLKOV urat, a Párisban élő ruthén antropologust is, akkor el kell ismerni, hogy velök szemben az olasz St. PRATO és én elég szerényen képviseltük az összes idegen népeket és nemzeteket.

Az ismerkedés tehát elég gyorsan megtörtént. A tagok társulási hajlamának érezhető hiányát Beauquier azzal az örömhírral kívánta ellensúlyozni, hogy a jelentkezők száma a százat meghaladta s dolgozat is érkezett vagy 34 darab. Csak később, midőn a tagok jegyzékét megkaptuk, derült ki, hogy elmés elnökünk az elnökség és szervező bizottság 48 tagját is a jelentkezők közé számította. Szóba került az is, hogy a néprajzi tudományok különféle osztályozása és csoportosítása a külföldi szaktudósokat nagyon félrevezette, mert a néphagyományoktól sokan a vallástörténeti és ethnographiai kongresszusokhoz pártoltak át. Ez tényleg így történt; de viszont igaz az is,

hogy a kifogásolt jelenséget legelső sorban az egymással határos kongresszusok programjainak zavaros volta idézte elő.

Mivel a tudományágak osztályozása igen sok tanulságot rejt magában, érdemes lesz megtudni, hogy a programot összeállító bizottság a néphagyományt két főcsoportra osztotta: I. a szájhagyományok irodalma és a népi művészet; II. A hagyományos ethnographia. Az első csoportba tartozott: *a*) A mesék és mondák keletkezése, alakulása és elterjedése. A mai rendszerek ismertetése és fejtegetése. — *b*) A népdal keletkezése, alakulása és elterjedése költői és zenei szempontból. A népköltésnek és műköltészetnek, a népzene és műzene egymásra való kölcsönös hatása. A népi alakoskodások s viszonyuk a régi és újabb színművészethez. — *c*) A hagyományoszerű ikonographia (képírás, faragás stb.) eredete és fejlődése; viszonya a képzőművészethez; kölcsönviszonyuk. — *d*) A népi viseletek eredete és fejlődése. Az ékszerek, piperetárgyak eredete és fejlődése. — A második csoportba tartoztak: *a*) A születésre, házasságra és halálra vonatkozó szokások maradványai. (A nőablás, temetési áldozatok stb.) — *b*) Állatkultusz maradványai a mai népszokásokban. A kövek, fák, források tisztelete. — *c*) Az ősi helyi kultusz nyomai a szentek imáadásában. A népies szent-irodalom (szertartás és hagyomány). — *d*) a népi orvoslás és bűbájosság (amulettek, védekező szertartások, igézés, szemverés stb.).

Látni való, hogy a franciáknál a „tradition populaire“ szó szerinti értelmezése bizonyos fogalomzavart idézett elő a mellé állított „ethnographie“ rovására. Bele zavarták az ethnographia tárgyi részét is, mivel ennek szintén van multja, hagyományos jellege. Viszont kihagyták, nehogy a terület-bitorlás vele is öregbedjen, a néphagyománynak azt a tárgyi részét, mely a népszokásoktól, alakoskodásoktól, népzenétől stb. el nem választható. Sőt a helytelen bővülésnek még az a hátránya is megvolt, hogy ugyanakkor a szoros értelemben vett néphagyomány megrövidült. Hogy többet ne említsek: kimaradt belőle a hagyományozásban legszívósabbnak bizonyult gyermekköltészet. Bár hajlandók vagyunk hinni, hogy ezt a program-készítők feledékenységből hagyták ki.

Megjegyzéseinkhez hozzátehetjük, hogy a nemzetközi kongresszusok sorsát sohasem a programok kisebb vagy nagyobb hibái döntik el. Nem ezek döntötték el a néphagyományok párisi kongresszusáét sem. Mikor megtudtuk, hogy a jelentkezők túlnyomó része francia, már tisztában voltunk azzal, hogy az ő révükön nem az a nagyra

hivatott tudományág fog érvényesülni, melyet azokban az országokban művelnek, a hol a magasabb fejlettségű kultúra még ma is féltékenyen őrzi a néppel való kapcsolatot. A kapcsolat szálai még Franciaországban sem szakadtak el; de meggyöngültek annyira, hogy a tudomány kiválóbb munkásai közül egyet sem bírnak a folklóre műveléséhez lekötöni. Azok a kitünőségek, a kiknek nevét a szervező bizottság névjegyzékén szerepeltették, a francia folklóre-nak nem szakemberei s a kongresszusnak sem lettek tevékeny tagjai, sőt még csak érdeklődő látogatói sem. Hogy a franciák szegénysége mégsem vált nagyon rikitóvá, az annak tulajdonítható, hogy a külföld képviselte sem volt valami fényes.

A szept. 10—12-én megtartott kongresszusnak összesen hat — minden szakosztályt nélkülöző — ülése volt. A hivatalos jelentések lepörgetése után a felolvasásokra már az első ülésen rákerült a sor. A első dolgozat az angol THOMAS-é volt, a ki az európai totem-táncot ismertette. Bemutatására MARILLIER vállalkozott s ugyanő, a ki ebben a kérdésben elismert szakember, nyomban be is bizonyította, hogy a dolgozat anyaga igen becses, de a módszere nem helyes. A érdeklődést felhasználva, SÉBILLOT Thomasnak egy kérdőívét osztotta szét, hogy a jelenlévő szakemberek az állatokra vonatkozó néphitről a kívánt felvilágosítást megadhassák.

A következő előadó VULETIĆ-VUKASSOVIĆ raguzai tanár volt, a ki a programm változatosságán fölbátorodva folklorisztikai és ethnographiai potpourrival kedveskedett hallgatóinak. Beszért a dalmáciai „Moreska“ nevű vitézi játékról s az ugyanott divatozó „Falu királya“ nevű népszokásról. Egy másik értekezésében a szerbek díszítő művészetét és — a sirató asszonyok rögtönzéseit ismertette. Egy harmadik dolgozatban pedig a szerb boszorkányok tulajdonságait fejtegette. A rossz nyelvek szerint volt Vuletić-Vukassović úrnak még egy negyedik és egy ötödik számú értekezése is, de előzetes megegyezés alapján ezek már nem kerültek nyilvánosságra. Helyettük O. SCHELL elberfeldi könyvtáros értekezett a tűz-tiszteletről.

A kongresszus szenzációja AZOULAY előadása volt a phonograph alkalmazásáról. Megismertette a gép szerkezetét és a felvétel módzatait, részletes jelentést tett arról, hogy a párisi anthropologiai társaság támogatásával minő eredményeket értek el a francia dialektusok tanulmányozása terén. Ez a társaság a fölvételek számára külön gyűjteményt és egy minden gyűjtési szempontot figyelembe vevő cédulakatalogust létesített. A párisi világkiállítás alkalmából Azoulay úrnak

az a különös gondolata támadt, hogy az oda összecsendült népek dalait is megörökíti. Bemutatója, mely a zenei összehasonlításokra kívánt módot nyújtani, ezekre a nemzetközi fölvételekre szoritkozott. Hallottunk chinai, hindu, arab, görög, szerb, orosz, lengyel és még sok egyéb nemzetiségű dalt. Beauquier elnök előzékeny figyelme reám is kiterjedt s egy magyar fölvételt énekeltetett el Azoulay gyűjteményéből. A fölvétel nem tartozott a jobbak közé; de azért meg tudtam érteni, hogy valaki Petőfi egyik ismertebb költeményét a lengyel himnusz dallamára énekelte el. Az elnök szintén megfigyelte s igen helyesen enunciaálta, hogy a szlávok közé ékelt magyarság népies zenéjén szláv befolyás észlelhető. Nyomban felelősségre vontam Azoulay urat, a ki azzal védte magát, hogy a magyar csárda egyik pincére csapta be.

A nemzetközi nótázás után J. VINSON, a „Revue de linguistique” szerkesztője, a phonograph beszéd-fölvételeit mutatta be s bizonyította, hogy ezen az úton a nyelvész igen hiteles fonetikus följegyzéseknek jut birtokába. SÉBILLOT főtitkár folklorisztikai szempontból fogván fel a dolgot, azon helyes nézetének adott kifejezést, hogy a phonograph inkább alkalmas az énekelt kötött szövegek összegyűjtésére, mint olyan népi próza megörökítésére, a melynek elmondásánál a nép egyszerű fiát nagyon zavarja az orra előtt berregő ördöngös masina.

A phonograph-előadás rendkívüli hatást gyakorolt a nagy hallgatóságra. Midőn már mindenki meggyőződött arról, hogy a francia leleményesség egy új gyűjtési módot fedezett fel a folkloristák számára, újra felállott Sébillot főtitkár és kénytelen-kelletlen elhadarta VIKÁR Béla „Recueil phonographique des chants populaires de la Hongrie” című jelentésének kivonatát. A kongresszus tagjai az iménti felbuzdulás után meglepődve hallgatták, hogy a phonographal való gyűjtést a Magyar Néprajzi Társaság már öt éve (1896-óta) ismeri s hogy WLASSICS magyar közoktatásügyi miniszter támogatásával és a Magyar Nemzeti Múzeum hozzájárulásával Vikár 2000-re menő fölvételéből a nevezett múzeum Néprajzi Osztálya már egy gazdag gyűjteményt létesített és tett a kutatóknak hozzáférhetővé. Sőt a gyűjtés révén elért tudományos eredményekről is értesült a kongresszus, mert Vikár jelentette, hogy a rendelkezésére álló adatok szerint a népi dallam összefügg azzal a tájnyelvvvel, melynek területéről a dallam előkerült. A kötött szövegek változatainak megannyi dallamváltozat felel meg. Ha a nép más dialektusból vesz át dallamot, akkor azt ép úgy átalakítja, mint a velejáró szöveget. A népzene ezen eltérő sajátosságai

a népzene dialektusait állapítják meg. Ennél a folklore-ra nézve nagyfontosságú és egészen új kísérletnél Vikár utalt arra a folklorisztikai térképre, melyet a Magyar Nemzeti Múzeum phonograph-gyűjteményének 300 hengerével együtt a világkiállítás magyar osztályának közoktatásügyi csoportjában kiállított. E térképen két régi magyar népballadának az ország minden részéből fölvett változatai lelőhelyek és dialektusok szerint voltak feltüntetve. Végül megemlítette még, hogy Magyarországon a phonograph-gyűjtés ma már el van ismerve a nyelvészet és folklore nélkülözhetlen segédeszközének. Így gyűjtött Kúnos Ignác török népdalokat, BALASSA József tájszólási szövegeket s így gyűjtöttem össze én a magyar néphagyomány legrégebb emlékeit, a regös-énekeket.

A következő előadó E. BLÉMONT volt, a ki a népi tárgyak francia feldolgozásából összeállított gyűjteménye előszavát mutatta be. Bár a tárgyhöz többen hozzászóltak, a phonographfal megzavart érdeklődést csak L. PINEAU tudta a skandináv népénekek eredetéről és fejlődéséről tartott sikerült szabad előadásával némileg felkelteni. Az eddigi felfogástól eltérőleg azt vitatta, hogy ez énekek közül azok, a melyek varázslással foglalkoznak, még a XII. századnál is régiebbek. Mivel ilyen őskori maradványok Skóciában, Franciaországban, Felső-Olaszországban és másutt is előfordulnak, hajlandó hinni, hogy e népénekek ősi elemei szintén önállóan jöttek létre és a skandináv őslakók költészetének törmelékei gyanánt maradtak reánk. E jelenséget ő a hagyomány ama nagy megtartó erejével magyarázza meg, mely az emberiség legkezdetlegesebb korának szokásait egész mostanig megőrizte.

A második nap délelőtti ülése a néphagyományok tárgyi részének volt szentelve. Elsőnek SÉBILLOT a viseletek fejlődéséről szóló saját tanulmányát mutatta be. Sajnálattal adta tudomásul, hogy a francia népviselet XIX. század előtti forrásai mennyire hiányosak. Ezután sorra ismertette a nadrág, kabát, kalap és hajviselet történetét. Legmesszebb menő bizonyítékait az a jelenség szolgáltatta, a mely arról tanuskodik, hogy a történetileg ismert régi telepítésekkel együtt a viselet is vándorolt, utána pedig az újabb időkig is megőrizte közös vonásait. Utána H. GELIN, a niordt-i múzeum őre, a ki a népies viselet történetével már 1882 óta foglalkozik, a poitou-i viseletek fejlődését ismertette. CABANÈS dolgozatát, mely a népi és tudományos orvoslás közt vont párhuzamot, kivonatossan Marillier ismertette. Végül A. de MORTILLET a nép amulettjeiről tartott egy kartonok bemutatásával élénkített előadást. Az előadó arra kívánt súlyt fektetni, hogy

tárgyát nem koruk vagy formájuk, hanem anyaguk szerint csoportosította.

A délutáni ülést az én dolgozatom bemutatása nyitotta meg. A hivatalos nyomtatványok „Continuité des légendes hunno-ougriennes“ címen jelentették be „A hun-avar-magyar kapcsolat mondái“ kissé szokatlanul hangzó, de szószerinti fordítása helyett. Az önkényes és bosszantóan hibás elkeresztelés azt mutatja, hogy tárgy a jelenlegi francia folkloristák előtt már teljesen ismeretlen. Pedig én egyenesen azért választottam erre az alkalomra, mert ezt a tárgyat A. THIERRY néhai francia akadémikus híres hun-avar tanulmányai ismertették meg a külföldi irodalmakkal. Tőle tudták meg először, hogy a latin és germán népek hun-mondaköre mellett van egy magyar is. A bemutató egyébként nem volt szerencsés, mert a mondák rekonstruálásánál Thierryt az ujság ingere olyan túlzásokra ragadta, hogy tévedéseit még jóhiszemű magyar fordítója, Szabó Károly is megsokalta.

Feladatombhoz képest első dolgom az volt, hogy a rendelkezésünkre álló történeti és nyelvészeti adatok segítségével megvilágítottam a magyarság honfoglalás előtti őstörténetét. Ebből aztán mindenekelőtt az derült ki, hogy a magyarok és hunok közt nincsen szorosabb faji kapcsolat, mert a magyarok az ugarság déli ágához, a hunok pedig a közép-ázsiai törökséghez tartoznak. A sejthető történelmi kapcsolat viszont olyan régi, hogy ennek nyomát a XII.—XIII. századi magyar krónikások monda-kivonataiban kutatnunk nem lehet. A meglévő magyar hun-mondáról tényleg ki is lehet mutatni, hogy később, a magyar honfoglalás után keletkezett. Kialakulásához az szolgált indítékul, hogy az ország elfoglalásakor avarok is voltak a hódoló népek között. Az avar nép törmelékeit és őseiket nyugaton a hunok utódainak tartották s rendszerint hunoknak is nevezték. Később ugyanaz ismétlődött a magyarsággal szemben is. E tévedésre keleti származásán, idegen barbár ethnikumán kívül főleg az szolgáltatott okot, hogy a tetszetős genealógiát s az *ungar* nemzeti névnek *hunnal* való fölcserélését a magyarság maga sem ellenezte. Mire a hagyomány lejegyzőkre talált, a hun, avar és magyar mondák már teljesen összekeveredtek és nehezen megbontható egységgé alakultak.

A most megejtett elemzésnél kiderült, hogy Hunor és Magyar közös származást jelző mondája tulajdonképp a magyar nép ősi eredetmondája volt, a melybe a tévesen képzett Hunor név csakis a krónikák szerkesztése idején, talán a hun-krónikás kegyelméből kerül. Ezzel szemben eredeti épségében megmaradt az, hogy a magyarok

ősei a soknejű Ménrót, a Don mellett Tanaország fia és Ene (enye, anya) voltak, a kiktől Magyar és egy másik fiú (talán Szabir) származott. Még ennél is épebben megmaradt az ősök további sorsát intéző csodaszarvas gyönyörű mondája, melyet a don-vidéki ugor népektől a IV. századi gótok krónikásai szerint az ott tanyázó hunok elsajátítottak, Prokopius és Agathias szerint pedig a VI. századi eltörökösített, vagy török hegemonia alá került utugur és kutugur rokonok híven megőriztek. Ugyanígy megőrizték a magyarok is, a kiknek őseit a meotisi gázlón át rohanó szarvas Dulo bolgár (és nem alán) fejedelem leányaihoz vezeti. E mondai vezér-állatról, mely az agancsain ragyogó napot a nyilas vadász elől vizen át rohanva menti meg, most az is kiderült, hogy a téli napfordulón álló napot, vagyis a zodiakuson haladó nap téli napfordulatai konstellációját szimbolizálja. Ekkor ugyanis a nap a nyilas jegyéből a vízöntő jegyében gázoló szarvas, vagy haltestű bak jegyébe jut. Mivel pedig ezt a napfordulót a juliáni naptár behozatala (Kr. e. 45.) előtt már dec. 25-én ünnepelték s mivel a téli napfordulóval kapcsolatos újév ünnepén az európai népek középkori és újkori népszokásaiban ép úgy szerepeltetik a szarvast, mint a hogy szerepeltetik keleten, például a tibetiek újévi népszokásaiban: némi asztronómiai utánszámítással meg lehet állapítanunk, hogy a precessio törvényei szerint változó téli napfordulati időpont mikor esett dec. 25-ikére. A naptári meghatározás eredménye az lett, hogy a népszokások és mondák csodaszarvasa a Kr. e 441 – 293 közti téli napfordulókat szimbolizálta. Mivel a határpont a persa birodalom közeli bukását jelzi, arra a másik meglepő eredményre jutunk, hogy a szimbolizálásnak tulajdonképp az ókori asztronómiai ismeretek és asztrológiai szokások atyamesterei a persa magusok voltak. Skythia elfoglalása után ők ismertették meg ünnepi szokásaikat a barbarokkal, a kik aztán a későbbi érintkezés, vándorlás és keveredés révén tovább terjesztettek kelet és nyugat felé. Történeti nyomozásaink szerint a magyarság keleten mindig a persa határ közelében lakott, és így nem is csodálható, ha ezt a Kr. e. 293. év után már helytelenül alkalmazott szimbolumot ősi eredet-mondájában és napfordulati regös-énekeiben minden európai népnél hivebben megőrizte.

A magyar hun-mondában specifikus magyar tulajdon gyanánt még csak azt lehet fölemlíteni, hogy az hún vezérek ép úgy heten lettek, mint a honfoglaló magyarok, a hetumogerek. A történeti tudattal ellenkező létszám részben magyar hősökből került ki. Ilyenek a Szemény nemzetségből származó Béla. Keve, Kadocsa és az utóbbi

társa, az itáliai hadakat vezető Zoárd, valamint ilyen a Torda nemzetségből származó Kádár bíró is. Hunnak e szerint csak Bendeguz három fia, az Érd nemzetséghez tartozó Ethele, Buda és Rova marad meg. Ezek közül Rováról tudjuk, hogy Bendeguznak, a törtenelem Mundzukusának nem fia, hanem testvére volt. A monda, mely Ethelét és a Bledával azonos Budát helyezte csak jól el, tehát még az eredeti hun hagyomány alakításában is munkás volt. Ha ezek után az eredeti anyag forrását kutatjuk, eredményül azt nyerjük, hogy az avar hódolók és a velük együtt élő gepidek voltak a közvetítők. Ez a közvetítés nyilvánvalóvá csak akkor lesz, midőn kiderül, hogy a magyar hun-monda tulajdonkép az avar-frank küzdelmeket beszéli el megfordított sorrendben. Még az események zavaros chronologiai adatai is a mellett bizonyítanak, hogy bennük a magyar honfoglalást egy századdal megelőző Pipin- és Nagy-Károly-féle háborúkról van szó. Az, hogy Pipin római király alakja Detréjével, a Balaton vidékéről származó „haláltalan” római királyéval összefolyt, s hogy a német-pártoló Aladár Ardarick gepid király nevének lett az örököse, csakis az avarföldi gepid néptörredék hagyományának beolvadásával magyarázható meg. A hunok pártján álló Csaba királyfi és népe, továbbá az a hun-törredék, mely Csigla mezején vonta meg magát, a székelyek őse lett. Csakhogy a genealogiájuk utóbb teljesen összezavarodott. Figyelmes mondafejtéssel mégis kideríthető, hogy a *csig-la* („bekerített lakhely”, avar kerítés) menekültjei azok az avarok voltak, a kik az ország nyugati végein meghódoltak és nyugati határőrök, „székelyek” lettek. A keleti határőrök, vagyis a mai erdélyi székelyek, a kik a magyarsághoz keleten, mint „holmi kabarok” csatlakoztak, a keletre visszavándorolt avar-húnoknak, vagyis Csaba népeinek voltak utódai. E rész magának önállóságot biztosítván, a magyar és szász nemzet mellett egy harmadik nemzetiség maradt, s mivel nyugati határőrtársaik e jogok híján a XII. század folyamán már végleg beolvadtak a magyarságba, a közösen viselt „székely” név címén örökösei lettek a csigla-lakó avar-utódok genealogiai mondáinak is.

Mivel a magyar hun-mondakör létezését csakugyan bebizonyító eredményeimnek irmagja sem található meg Thierrynél, eleintén kíváncsi voltam a nemzetközi kongresszus véleményére. De mikor alkalmam volt meggyőződni arról, hogy a tisztelt francia tagtársakat rendszerint tájékoztatlanságuk teszi merésszé és bőbeszédűvé, az elnökség előtt előzetesen kifejeztem azt a szerény óhajátomat, hogy dolgozatom tárgyalása folyamán a kirendelt gyorsíró csináljon jegyző-

könyvet. Mivel ez a szövivőknek tudomására jutott, a szokásos terefere elmaradt. Csak annyit mondtak, hogy az ilyen nagyobb terjedelmű, többféle tudományágat és irodalmat keresztező munkához majd megjelenése után lehet tüzetesen hozzászólni.

A következő előadó R. ROZIÈRES volt, a ki a mondák életének törvényeiről értekezett. Ámbár szerinte a néphagyományok összegyűjtése még egyre folyik, a rendelkezésünkre álló nagy anyag már is bepillantást enged azokba a később megállapítandó törvényekbe, a melyek közül egyelőre csak az állapítható meg, hogy az azonos észtehetségű népek képzelete egyformán működik és néha hasonló mondai tárgyakat alkot; — hogy ha valamelyik hős hirneve csökken, a nevéhez fűződő történet más hős nevéhez kapcsolatik; — ha valamely monda más milieu-be jut, az új környezet ethnographiai és sociologiai törvényeihez simul. A hosszan megbeszélt dolgozat után két kevesebb figyelemre méltatott tárgy következett: M. CSERAZ értekezése az örmény hagyományok eredetéről s PRATO értekezése a folklore moráljáról és plasztikájáról.

A kongresszus utolsó napján már csupán rövid riportokban végeztek az előadók. SÉBILLOT titkár bemutatta az 1893-ki chicagói kongresszusra készített franciaországi folklore-térképet, a melyen nagy sajnálatára igen kevés újabb kutatást lehet feltüntetni. Ugyanő szolt röviden a megalit-mondák eredetét tárgyaló saját dolgozatáról is. Utána DE CHARENCEY gróf az amerikai négerek folklore-járól, T. BASSIA a görög néphagyományról, CSOBANIAN Dávid és Mhaer örmény mondáiról, FRANKO a galíciai gyűjtések ügyéről, OKRIMOVIC a galíciai földközösség emlékeiről, PRATO pedig az új-görög népköltés termékeinek összehasonlítható tanulmányozásáról tett jelentést. A délutáni záró ülésen O. DE GOURCUFF a régi francia színműirodalomban szereplő néphagyományról értekezett röviden. G. KUNZ bemutatta a nemes ércek folklore-ját tárgyaló művét. HOFFMANN-KRAYER a svájci folklore ismertetése után szintén bemutatott egy művet: a svájci népviseletek (Die Schwetzer-Trachten) gyönyörű albumát. A többi előadó csupa slavista volt. M. ZMIGRODSKI itt szintén bemutatta a vallástörténeti kongresszusról már ismert táblázatait s a rajtuk föltüntetett tűzimádási jegyek ismertetését. A. POKROVSKI ezzel kapcsolatban egy diszített zwastika-vázát állított ki. W. BUGIEL párhuzamot vont MICKIEWICZ munkássága és a népi irodalom között. Végül Th. VOLKOV az Uránia analfabéták tudását jellemezte. Az idő előhaladottsága miatt néhány dolgozatot már csak cím szerint jelentettek be.

Az elmaradhatlan kongresszusi határozatok közt (óhajtásképen) kimondatott, hogy a már meglevő bizottság a néphagyományok irodalmának könyvészetét haladéktalanul tegye közzé. Kimondatott továbbá, hogy a külföldi folkloristák hazájuk folklorisztikai irodalmát francia, angol, vagy német nyelven ismertessék. Kimondatott, hogy a közoktatásügyi miniszteriumok hivatalos levelezése révén a vidéki tudományos testületeket és a miniszteriumtól függő személyiségeket fel kell szólítani a néphagyományok gyűjtésére és beküldésére. Végül határozatba ment, hogy a néphagyományi kongresszus a vallástörténetivel kapcsolatban minden negyedik évben összeül.

Dr. Sebestyén Gyula.

NÉPFAJOK ÉS NÉPEK A XIX. SZÁZADBAN.

(Ötödik közlemény).

4. Délszláv.

Az egyes délszláv népeket, a szerbeket, horvátokat, bosnyákokat és szlovénokat vagy vendeket nem annyira a nyelvi, mint inkább a vallási különbség, meg a történelmi fejlődés választja el egymástól s ezen utolsó szempontból még a montenegróiak és dalmaták, úgyszintén a magyarországi sokacok és bunyevácok is külön népnek vehetők fel. Az utolsó 70 év alatt jelentékenyen közeledtek ugyan egymáshoz, de mégsem annyira, hogy a csaknem egynyelvű szerb és horvát közös írásmódban és azonos irodalmi nyelvben egyezett volna meg. A görög vallású szerb, a katolikus horvát s a mohamedán bosnyák, tehát az egynyelvűség mellett is külön népnek maradt, míg a szlovénokat a horvátoktól inkább a dialektusi eltérés különbözteti meg.

Legnagyobb köztük a szerb nép, melyhez tartoznak a montenegróiak, meg a görögkeleti dalmaták és bosnyákok is.

A szerbek Dusán cár idejében, a XIV. század dereka felé voltak hatalmuk tetőpontján. Dusán utolsó hadjárata alkalmával 80 ezernyi hadsereget vezetett a görög császár ellen, a szerb államnak tehát ezen időben valami 1 $\frac{1}{2}$ millió lakosa volt. A rigómezei ütközet után (1389) félszázad alatt a törökök kezébe került Szerbia s ettől fogva a szerbek állandóan Magyarország felé terjeszkedtek, több ízben nagyobb csapatok vándoroltak be s általában a szerb elem súlypontja egész a XIX. század kezdetéig Magyarország területén volt. A szerb fejedelemség felállításával változott meg ez a

helyzet, a mikor a szerbség ismét Szerbiában kezdett tömörülni, melynek lakossága száz év alatt fél millióról az 1878-ban nyert új terület népével (507 ezer) együtt $2\frac{1}{2}$ millióra növekedett. A gyarapodást a következő adatok mutatják:

1834 : 678,192	1859 : 1.078,281	1883 : 1.865,683
1841 : 828,895	1866 : 1.216,348	1890 : 2.162,759
1846 : 915,080	1876 : 1.366,923	1898 : 2.384,205
1850 : 956,893	1878 : 1.860,824	1901 : 2.535,066

Ebből más nemzetiségű (oláh, bolgár, cigány, zsidó, albán, török, német, magyar) 330—340 ezer, a szerbek száma tehát 2.200,000.

Montenegró lakossága a XIX. század elején 60 ezer volt, az 1876/77-iki török háborúban területe több, mint kétszeresen megnövekedett, hol jelenleg 230 ezer ember él, a kik 8—10 ezer albán és török kivételével szerbek. Montenegró területén a lefolyt század alatt a lakosság legfőlebb 70%-kal növekedett.

Bosznia népének növekedése:

1800 : 560,000	1879 : 1.183,652	1859 : 1.591,036
1860 : 1 millió	1885 : 1.336,091	1901 : 1.670,000

Ebből a XIX. század elején Schaffarik után 350 ezer vehető fel a szerbekre, 30 ezer a horvátokra s mintegy 130 ezer a mohamedán vallású bosnyákokra. 1895-ben 35% volt mohamedán, 43% görögkeleti, 21·3% katolikus, vagyis a közel 100 ezer katonaságon és osztrák meg magyar alattvalón kívül van jelenleg 720 ezer görögkeleti (szerb), 580 ezer mohamedán (bosnyák) és a katolikusokból leszámítva az osztrákokat, cseheket, magyarokat és tótokat, mintegy 270 ezer horvát.

A három egykori török tartományban tehát ide számítva a 250 ezer novibazári, ószerbiai (Prizrend, Prisztina, Djakova) és macedoniai részint görögkeleti, részint mohamedán szerbet is, van jelenleg 3.350,000 szerb, 620 ezer bosnyák és 270 ezer horvát, összesen tehát 4.240,000 balkáni délszláv. A XIX. század elején pedig Schaffarik adatai szerint volt 800 ezer szerb, 350,000 boszniai, 80 ezer dalmata, 60 ezer montenegrói, 30 ezer horvát, ezenkívül valami 240 ezer mohamedán, összesen közel $1\frac{1}{2}$ millió, vagyis a szaporodás körülbelül 185%.

Jóval kisebb volt a magyar birodalom területén lakó délszlávok szaporodása, a kik közt a *horvátok* és *szlavonok* képezik az ősi délszláv elemet, míg a szerbek a török elől menekültek hazánkba a XV. századtól kezdve lehet mondani a XVIII. század végéig s megszállták Dél-Magyarországot s

a Duna mellékét egész Budáig és Szent-Endréig. A délszlávok ezen Magyarország felé irányuló négyszázados áramlata a szerb fejedelemség megalapításával végződött. A XIX. században már inkább a Balkánon tömörültek, Magyarország területén pedig körülbelül a harmincas évek óta észlelhető, hogy lassankint lejjebb tolódik a délszláv nyelvhatár. Előbb a Temesközben, Bácskában és Baranyában szorította vissza a sváb s nyomában a magyar, az utolsó évtizedek alatt pedig már a drávántúli részekbe is átesapott ez az áramlat. A délszlávok életében beállt ezen változást már az is mutatja, hogy míg 1840-ben Fényes Elek szerint 16·65, az 1850-iki népszámlálás szerint 16·38⁰/₀ volt a magyar birodalomban az arányszámuk, 1880- s 1890-ben már csak 15·04, illetőleg 15·05⁰/₀. De kitűnik ez a horvát részek szaporodási viszonyaiból is. 1787-ben Horvátország és Szlavonia lakossága volt 524,649, 1825-ben pedig 962,966, vagyis nem egészen 40 év alatt a szaporodás 84⁰/₀. A határőrvidék lakossága pedig 1805-ben volt 727,189, 1822-ben 863,667, 1825-ben 907,453, a 20 évi szaporodás tehát 24·8⁰/₀. Ebből 683,124 lélek esik a horvát-szlavon, 224,329 a magyar határőrvidékre, vagyis Horvátország mai területének lakossága Fiumével együtt :

1787: 1 millió	1850: 1.637,176	1880: 1.913,480
1825: 1.646,090	1857: 1.701,330	1890: 2.215,904
1840: 1.577,931	1869: 1.856,082	1901: 2.435,385

Az 1787—1825 közötti gyors szaporodásra tehát stagnálás következett. Az utolsó három évtized alatti nagyobb növekedés pedig összeesik a nagyobb arányokban megindult bevándorlással. Így pl. a magyarok száma 1840-ben még csak 5,161, 1857-ben 5,732 volt, 1869-ben már 15 ezer, 1880-ban 41,800, 1890-ben pedig 69,856.

Összehasonlítva a délszlávok és más nemzetiségűek egymásközi arányát, a következő eredményt kapjuk :

	1840	1880	1890
Délszláv	1.542,214 — 97 ⁰ / ₀	1.742,638 — 91 ⁰ / ₀	1.949,280 — 88 ⁰ / ₀
Egyéb	35,717 — 3 „	170.842 — 9 „	266,624 — 12 „

Ma pedig van körülbelül 360—370 ezer magyar, német, tót, olasz stb., vagyis 15⁰/₀ idegen nemzetiségű, míg a délszlávokra legfőlebb 2 millió 70 ezer lelket vehetünk fel. A délszlávok közül mintegy 70⁰/₀ esik a horvátokra és szlavonokra; Fényes Elek 1840-ben 777,800 horvátot és 287 ezer 747 sokacot (szlavont) vett föl. 1890-ben volt 1.363,354 horvát. A szerbek száma 1840-ben volt 476,667, 1890-ben 562,159. A vendek száma az 1890-iki népszámlálás szerint 23,767. A két főnép így oszlott meg :

	horvát	szerb		horvát	szerb
Varasd	96·46 ^o / _o	0·84 ^o / _o	Pozsega	56·43 ^o / _o	26·29 ^o / _o
Belovár-Kőrös	74·82 „	15·70 „	Lika-Krbava	48·72 „	51·13 „
Zágráb	73 „	22·46 „	Verőce	47·49 „	18·37 „
Modrus-Fiume	66·15 „	32·39 „	Szerém	26·87 „	44·88 „

A magyarországi délszlávok $\frac{2}{3}$ -da szerb, sokac és bunyevác, $\frac{1}{3}$ -da horvát és vend. A szerbek legsűrűbben laknak Torontálban (31·5°/_o), hol még a negyvenes években többségben voltak s aztán Bács megyében (27·5°/_o), hol szintén leszorultak az első helyről; — Temesben 14·45, Baranyában 5, Csanádban 2·95, Krassó-Szörényben 2·91°/_o az arányszámuk, vannak még Pest-, Arad- és Tolnamegyében; összes számuk 1890-ben 495,105 volt, ebből a sokacok és bunyevácok, vagyis katolikus szerbek száma Bács megyében 65·801, Pest megyében 5,634, Baranyában 2,857, Fejérben 1,260, vagyis összesen 75,552. A horvátok (1890: 183,642) legsűrűbben laknak Zalaiban a Muraközben (19·7°/_o), aztán Sopronban 11·6, Mosonyban 9·9, Baranyában 6·25, Vas megyében 4·6, Somogyban 3·3°/_o, vannak még kevesen Pozsony megyében is. A vendek (1840: 40,864, 1890: 70,912) Zala- és Vas megye nyugoti szélén laknak.

A magyarországi délszlávok összes száma 1840-ben volt 628,557, 1880-ban 695,256, 1890-ben 749,659. Jelenleg pedig van 440 ezer szerb, 194 ezer horvát, 80 ezer sokac és bunyevác, 76 ezer vend, összesen 790 ezer. 1720-ban még csak 108,727, illetőleg a marosi határőrökkel és temesközi szerbekkel együtt mintegy 130 ezer lélekből állt a számuk. A Temesközben aztán a XVIII. század folyamán elég gyorsan szaporodtak; Grisellini szerint Clary kormányzó idejében (1767—74) már 78,780-ra emelkedett számuk, 1840-ben volt 214,152, 1890-ben pedig 270,819; összehasonlítva a dél-magyarországi délszlávok növekedését a többivel, ezt tapasztaljuk:

	1720	1840	1890
Dél-Magyarországban	20—22 ezer	214,152	270,819 délszláv.
Magyarország többi részében	108,727	414,405	478,840 „

Az egész magyar birodalomban pedig volt a XIX. század elején 1 $\frac{1}{2}$ millió délszláv és pedig Schaffarik szerint 700 ezer horvát (ide számítva a 60—70 ezer isztriai is), 500 ezer szlapon, 350 ezer szerb és 50 ezer vend. Fényes Elek 1840-ben 2,188,006 lélekre tette számukat, ebből 886,079 horvát, 828,365 rác, 429,868 szlapon és sokac, 40,864 vend, 2,830 montenegrói. Az 1850-iki népszámlálás szerint volt 1,180,308 horvát és szlapon 979,952 szerb és sokac, 44,862 vend, összesen 2,205,122. Konek 1869-ben 2,380,985-re tette a szerbek és horvátok számát. 1880-ban volt 2,352,339

szerb-horvát és 85,551 vend; 1890-ben 1,554,000 horvát, 1,057,264 szerb, 96,497 vend, összesen 2,707,761. Jelenleg pedig körülbelül 1,650,000 horvát, 1,030,000 szerb, 80 ezer sokac és bunyevác, 100 ezer vend, vagyis összesen 2,860,000 délszláv vehető fel.

Ausztria délszlávjai a *dalmaták*, meg a *szlovénok* vagy *vendek*.

Dalmácia lakossága a velencei uralom idejében, 1786 előtt, az albán részekkel együtt volt 380,000, ezenkívül a ragusai köztársaság területén lakott 56 ezer lélek. Még a XVIII. században igen erős volt az olasz elem, a velencei köztársaság bukásával azonban az olasz elem kezdett visszahúzódni, a lakosság száma annyira megfogyott, hogy a XIX. század elején nem volt több 300—320 ezernél. A XIX. század folyamán ismét megnőtt, nevezetesen:

1825: 315,000	1869: 454,616	1890: 522,028
1857: 404,499	1880: 476,164	1901: 591,597

Az elszlávosodás gyors léptekkel halad előre. A XVIII. században az olaszok száma 100 ezer körül volt, 1857-ben már csak 45 ezer, 1890-ben pedig leolvadt 16 ezerre. Ma a lakosság 96°/_o-ka délszláv és pedig 470 ezer horvát (dalmata), 96 ezer szerb (morlak).

Dalmácián kívül Isztriában van még 160 ezer horvát. Arányszámuk az utolsó félszázad alatt csökkent, 1846-ban volt 24·63°/_o, 1890-ben 21·4°/_o.

A vendek vagy szlovénok Krajnában (94°/_o), Stíriában (32·1°/_o), Isztriában (31·4) s Karintiában (28·4°/_o) laknak. A XIX. század elején Schaffarik szerint a stíriaiak száma (300 ezer, 1890: 411 ezer), a karinthiaiaké 100 ezer (1890: 102 ezer), a krajnaiaké és isztriaiaké 350 ezer (1890: 687 ezer). vagyis összesen 750 ezer volt, 1880-ban 1,140,304, 1890-ben 1,176,535. jelenleg 1¹/₄ millió.

Van ezenkívül Bulgáriában mintegy 80 ezer szerb s egy-két ezer Oroszországban, kiknek ősei a XVIII. században vándoroltak ki, de ma már jobbára eloroszosodtak. Továbbá 30 ezer szlovén lakik Olaszország észak-keleti részében. Amerikába az utóbbi évek alatt horvátok vándoroltak ki, számuk 1899 második és 1900 első felében 8,906 volt.

A délszlávok összes száma ezek szerint:

	1801	1901
Szerb	1.800,000	4.640,000
Horvát	1.300,000	2.550,000
Vend	800,000	1.380,000
Bosnyák	240,000	620,000
Összesen:	4.140,000	9.190,000

Nagy Géza.

A MAGYAR NÉP ELMÉSSÉGE.

(Befejező közlemény.)

Adomáinkat most gyűjtötte össze Tóth Béla; az eddig megjelent öt kötet nyilvánvaló bizonyossága a gazdagságnak. A Nyelvőr lapjairól közlünk egyet, mely a székely furfangról tesz tanuságot.

Apaffy Mihályhoz fordultak az oláhfalusi székelyek, hogy adja ki rendeletben: a kinek lova nincs Oláhfalun, az járjon gyalog. A fejedelem nevetve adta meg a furesa kérést. Mikor aztán a fejedelmi futárok forspontokat kértek, nem adtak nekik, hanem mutatták a fejedelem rendeletét: Oláhfalun a kinek lova nincs, járjon gyalog.

Fonóban, kukoricafosztáskor sok terem a dévaj tréfából és furcsaságból; igaz, jórésze nem nyomdafesték alá való, de van olyan is elég, mely említésre e helyütt érdemes. Ilyennek tartom azt a furcsaságot, melyet szóhabarlatnak, szőlavinának lehetne nevezni és mely abból áll, hogy szózagyvalék nagy tömegét zuditja a legény a társaira és rendesen úgy végzi: *a ki eztet én utánam émondja, eppint bor az ádomása*. Ismerek egyet, mely így végződik: *fogadjunk fel egy pint borba 22 ez*.

Valamelyik operettünkben sokat mulattak egy furesa nótán, mely tulajdonképen a veszprémi ácsok nótája:

Ez a hosszú, ez a kurta
Ez pediglen faragószék . . . etc.
végül:

Ez a klázli, ez a flaska
Ez pediglen részeg Miska,
Klázli, flaska, részeg Miska
Orra, gólya, koppantó,
Egyenes, görbe, kerékbe
Hosszú, kurta faragószék
Oh be szép, jaj be szép,
Ez a derék faragószék.

Van-e ennek értelme? Mi volt az értelme? Talán nem is egyéb, mint trefás szózagyvalék.

Épen olyan fonák ez, mint a furesa faluk, a magyar Schilda, Abdera: Rátót, melyeknek rovására sok minden bohóságot mesélnek. A furesa falukat versben közli a népkölt. gyűjtemény.

Kecskeméten az ürgét röptében meglőtték,
Nagy-Lédeczen a létrát keresztbe csepelték,
Rátótiak a rákot szabónak megtették,
Hetényen a rókát farkasnak nevelték.

Ez a tréfa már csufolódás. Van-e a magyarban satyrikus vonás? Hogyne volna! A gúny a gyengének fegyvere az erős ellen, az elnyomottaké a hatalmas ellen. A magyarnak bőven kijutott az elnyomtatásból, bőven termelt nála a gúny is.

Régi korok írásaiban, a reformáció korában és a XVII. század vita-irodalmában egész tárháza van a gúnynak, csufolódásnak, melylyel egymást traktálják a vitakozó felek; okkal nem győzhetvén, nem egyszer a furkós bot boldogabb végével csördítenek az ellenhad közé. Minden irodalomtörténet bőven szól ezekről.

Egész külön gyűjteményt tenne ki a politikai elnyomtatás szülte gúnyversek nagy halmaza a Rákóczy-korból és 48-ból is. Bőven kijut a németnek a gúnyból és van okunk rá, sajnós, hogy egynémelyikét még ma se felejtettük el.

Már a kuruc dalok közt sok gúnyvers van a labancra, sok fordul a német ellen. Ismeretes, de miért ne közölnök itt a leghíresebbeket:

Ne higj magyar a németnek.
Akármiként hitegetnek;
Mert ha ad is nagy levelet
Mint a kerek köpenyeged
S pecsétet üt olyat rája,
Mint a holdnak karimája:
Nincsen abba' semmi virtus
Verje meg a Jézus Krisztus.

Egy XVII. századbéli párbeszéd sok kifakadása közt ezt találjuk:
Addig volt jó, míg csak kártyán láttuk a németnek a képét. A szabadságharc után kelt szárnyra ez a nóta:

Könnyű a németnek
Adót exequálni
Nehéz a magyarnak,
A szegény magyarnak
Kossuth Lajost várni.

Fájdalom és derűtség vegyül a humorba; meghatározása nehezebb, mint megértése. Mosolynak mondják könyek közt; csóknak, melyet a komikum ad a tragikumnak; komolyság, mely tréfa mögé rejtőzik. Fájdalmas, jó lélekben terem meg, mely vérző szívvel, de mosolyogva tűr.

Arany János, maga is a keserű humornak nagy képviselője, Bolond Istókjában gyönyörűen példázza ezt a lelkiállapotot, mondván:

És akkor (49 után) engem oly érzés fogott el,
A szőlőgazda is, az egyszeri

Magánkívül s őrzöngve kaczagott fel
 Látván, hogy szőlejét a jég veri.
 Dorongot hirtelen ő is kapott fel,
 Paskolni kezdi, hullván könyei,
 No, hát no! így kiált fel, én Úram Isten,
 Csak rajta: hadd lám mire megyünk ketten,

A magyarnak nótája is e fajta humoros lejtésű, kezdi a komoly lassún fájdalommal, majd átesap a vidám frissibe és ujjong, mert hisz „sírva vigad a magyar!”

Közmondásai között sok a humoros: Szegény embert az ág is húzza; szegény ember dolga csupa komédia; szegény ember szándékát boldog Isten bírja.

A bujdosó kurucok énekei, a szegénylegényekéi, e sorba valók, ilyenek e nóták:

Mit búsulsz kenyeres, mikor semmi nincsen?
 Jó az Isten, jót ad, légy jó reménységben.
 Kinyílik az idő a szép kikeletkor,
 Hova két szemünk lát, oda megyünk akkor;

vagy e jellemző nóta:

Rongyos az dolmányom, ki van az oldalom
 Az sok folttul ugyan nehéz az nadrágom,
 Hátam lapoczkáját veri az kalpagom,
 Zsiros köpenyem is alig függ nyakamon, . . .

a végén fölemelkedik lelke:

Csak úgy dohányozok, a midőn éhezek,
 Úgy a többivel majd én is kitelelek.

A jó Mikes Kelemen, első humoristánk, Rodostóban írt leveleiben igazgyöngyeit ragyogtatja a humornak:

Olyan jó kedvünk van, hogy majd meghalunk búban,
 Úgy szeretem már Rodostót, hogy el nem felejthetem Zágont.
 Oly örömben vagyok új lakásomon, hogy csaknem megszakad
 [a szívem Zágónért.

Adomát is iktatunk ide egy-kettőt. Az ujonc rángatja fejét a golyózáporban. „Ne kapkodd, öcsém, a fejed, mert bele találsz ütni egy golyóbisba“, inti a káplár. A huszár meg így szól: No most, uram Isten, se nekem ne segíts, se az ellenségnek, csak nézd, mit csinál a huszár.

Egy humoros bakternótánk és egy népdalunk zárja be a sort; a putnoki bakter nótája:

Éjfél után óra három,
A várost én már nem járom,
Szemem álomra zárom,
Ha nem alszom az én károm.
Éjfél után óra három.

Békésben éneklük ezt a nótát:

Juhász vagyok, búsan őrzöm a nyáját,
Esketőre ma viszik a babámat.
Vig muzsika kihallik a cserényig,
Fáj a szívem, a szemem meg könnyezik.

Felpattanok a szamárra nabbúsan,
Végigütök füle közt a kampóval;
Isten hozzád, szép selymes nyáj, elmegyek,
Vagy meghalok, vagy a rózsámé leszek.

Végül érdekesnek tartom egy parasztköltőnek: *Molnár István* parasztleánynek Bihar faluban, egy népdalát idefűzni, melyet Márki Sándor közölt életrajz kíséretében a Figyelő II. kötetében:

Béres vagyok, négy ökröm van
Szekérbe,
Nagy harangot kötöttem az
Elsőre;
A hangját már jól ismeri
A rózsám,
Ha estenkint végig hajtok
Az utcán.

Ha a rózsám ablakánál
Elhajtok,
Jeladásul egy jó nagyot
Konditok;
Ha nem ér rá, hogy kijöjjön
Elibem,
Végig huzok a hajszáson
Mérgemben.

Perényi Adolf.

NÉPHIT ÉS NÉPSZOKÁSOK.

Erdélyi népmondák.

(Harmadik közlemény.)

30. *A fülemile.* A fülemile így szól: kutya, kutya, kutya! Ez onnan van, hogy egyszer vendégségben volt. Nagyon jóllakott, de nem volt s...ge, mivel s...jék. Elkérte kölcsön a poloskáét. Azután látja, hogy ez milyen hasznos dolog, nem adta többet vissza. A poloska, a kinek azóta nincsen s...ge, haragszik s a fülemile folyvást a kutyát hívja, hogy a poloskától megvédelmezze. (Magyar-Décse.)

31. *Császárszakáll.* Ennek a virágnak a nagy színes szirma az anya, egyedül ül egy széken; a mellette levő két színes szírom édes leánya, külön ülnek egy-egy széken; a megettök lévő két sötét szírom mostoha lány, együtt ülnek egy széken; közbül ül a nagymama a pénzes zacskón. (Deés.)

32. *Tövises fa.* Van egy tövises fa. Össze-vissza van kuszálva az ága. Ez azért van így, mert annak a töviseiből csinálták Krisztus koszorúját.

33. *Eladta a lelkét az ördögnek.* Volt egyszer egy nagyon-nagyon szegény ember. A hogy ez este ül a ház előtt a töltésen, hát csak jön az ördög. Azt mondja: „Ne búsulj, szegény ember, hanem csináljunk vásárt! Adok én neked annyi kincset, a mennyi kell, csak aztán te add nekem a lelkedet“. Ezóta nagyon gazdag ember lett a szegényből. (Szász-Tencs.)

34. *Ördögös diófa.* A templomkerítéssel szemben van egy kert. Annak a kerítése mellett egy vén diófa. Rajta éjfélkor az ördögök táncolnak. (Szucsák.)

35. *Ördög-nyoma.* Kolozson van egy hegy, úgy hívják, hogy: Ördög-nyoma. Éjfélkor az ördög nyomán tündérek táncolnak ott. (Kolozs.)

36. *Váltott gyermek.* Hamar meg kell keresztelni a kicsi gyermeket, hogy az ördög ki ne cserélhesse. A míg meg nem keresztelik, mindig ég éjjel a gyertya a szobában. Ha észreveszik, hogy az ördög mégis kicsérélte, akkor minden ételneműt eltakarítanak a szobából. Egy üres csuporba félfa-kalánt tesznek s a gerendára teszik. Azután kimennek. Mikor jön az ördög s látja, hogy bánnak az ő gyermekével, visszacseréli. (Deés.)

37. *Váltott gyermek.* Szeben mellett egy faluban élt egy jómódú szász házaspár. Boldogok lettek volna, de ott volt egy hétéves fiók. Szinte vétkei az ember gyermeknek mondani. Lába vékony, dereka nyúlós, kocsonyás; feje idomtalan, nagy, szegletes, lapos; ujjai vékonyak, hosszúak, s a karmai olyanok, mint valami vadállatnak. A nagy hadgyakorlatok idején hozzájuk is bekvártélyoztak egy katonát. Mikor a katona meglátta ezt a bü állatot, azt mondta az asszonynak: Ez nem a maga gyermeke! — Úgy-e, hogy nem az enyém? Én is mondtam sokszor az uramnak, de ő csak azt hajtogatta: Ha már az Isten ilyen gyermekkel vert meg, hát csak bánjunk jól szegénynyel. — Na, várjon csak, — mondja a katona — megmutatom én, hogy a maga gyermekét kicsérélték. Betették a porontyot a bölesőbe, a bölesőt pedig a szoba közepére. Melléje tettek egy kis csupor tejet, a melyikbe a nagy kalán nem fért be, a kicsi kalán pedig fel volt akasztva a falra, a szegre. Mind kimentek, s a kulcslyukon lesték, hogy mi lesz. A gyermek meríteni akart a tejből, de a nagy kalánnal nem tudott. A bölesőből kiszállani nem bírt. Hát csak kezdett nyulni a teste hosszán-hosszan, a míg felért a falra. Levette onnan a kicsi kalánt, s jóízűen szüresölgette a tejet. Az asszony majd elájult, mikor

látta, de örvendett is, hogy nem az övé ez a kölyök. A katona most azt mondta, hogy fűtsön be most az asszony a sütökemencébe, úgy, hogy egészen piros legyen. Az izzó szenet aztán húzza ki a kemence szájához. Maga pedig kössön egy jó erős surcot a derekára s vegye a kezébe a sütőlapátot. Mikor ez mind megvolt, a kemence elé mentek. A porontyot a lapátra tette s úgy csinált, mintha be akarná vetni a tüzes kemencébe, az asszony pedig kifizítette a surcát. A kéményben hirtelen valami fekete füst kezdett gomolyogni. Egy fertelmes fekete kéz lenyúlt, megragadta a porontyot s egy gyönyörű, szépen fejlődött hétéves gyermeket dobott a szászné surcába. Olyan fojtó kénköves szag terjedt el a házban, hogy sok füstölésre is alig szünt meg. Kérdezték a visszakerült gyermektől, hogy hol volt? Elmondta, hogy fekete valami etette őt. Mindig jól tartotta, s azt mondta: Örvendj, hogy az én gyermekemmel jól bánnak apádék, úgy bánok én is veled.

38. *Az ördög és a nyavalyatörős.* Ha valaki nyavalyatörős, az anyja egy babát a ruhájába öltöztet, a gyermek nevére megkereszteli s a falu végére állítja. Addig, a míg ott van, a gyermeket más néven hívják. Az ördög a babát elviszi s a gyermek meggyógyul. (Deés vidéke.)

39. *Ördögtava.* Csik-Madaras és Rákos közt a Hargitában van az Ördögtava. Egyszer egy ember vadászni ment. Lőtt egy nyulat. Éhes volt, meg akarta sütni. A hogy sütögeti, odamegyen egy különös ember, mellé telepedik s ő is kezd sütni egy békát és énekel hozzá:

Te is eszel békahúst!
Én is eszem nyúlhúst!

Az ember megijed. Puskáját gyorsan megtölti szentelt golyóval s lelövi az ördögöt; mert az volt. Nyomban egy nagy tó lett azon a helyen. Azóta minden rossz idő onnan jön. Ezért Szent Anna napján ki szoktak ide menni imádkozni. (Csik.)

40. *Az ördögök haragja.* Egyszer a legények színházat játszottak. Úgy hitták a darabot: *A dúsgazdag.* Játékosok voltak: a dúsgazdag, a szegény Lázár, egy angyal és három ördög. Az egyik ördög egy szolgállegény volt. A játék után aludt a góc alatt, gazdája pedig a sód mellett üldögélt; a gazda fia is aludt. A szolga álmában valamit mormogott. Egyszerre, mintha puskából lötték volna ki, felugrott és futni kezdett. A gazda nevéen kiáltozott. De nem hallgatott rá, hanem még erősebben futott. Felébresztette a gazda a fiát is. A fiú talpra ugrott s szaladt a legény után. De az már az utcán volt. A szomszéd épen akkor ment fáért az erdőre. A fiú rákiáltott, hogy fogja meg a legényt. Utána is futott, de a legény megharapta a kezét, rugott és kapált, hogy tovább futhasson. Ezalatt a fiú is oda ért és a szomszédal valahogy haza vitték. De a különben beles legény olyan beteg lett, hogy

három napig semmit sem evett; egy hétig csak tejet eregettek a szájába. Nagy lázában mondott szaggatott szavakat: Soha!... Ne verjenek olyan erősen!... Nem leszek többet ördög!... Teli van a ház!... Mennyien vannak!... Az eresz teli van!... Ne! jaj, jaj!... A háziak egy kicsit megijedtek: Na nézze meg az ember! ne, te, ne, tán nincs teli a házunk ördöggel?! Mikor felgyógyult, kérdezték tőle, hogy mit látott? A legény elmondta, hogy a ház teli volt hosszú fekete ördögökkel. Akkorák voltak, hogy csak kétrét görbülve fértek el a házban. Épen úgy voltak öltözve, mint ők a játékban: tiszta feketék, a fejükön magas csúcsos esákó; arról hosszú fehér toll lógott; a foguk hosszú fehér toll. A hányan voltak, mind földhöz verték őt, úgy, hogy mikor jobban lett, akkor sem bírta sokáig mozgatni a kezét, lábát. Fogadtatták vele, hogy többet nem csúfolja az ördögöket. (Csik-Bánkfalva.)

41. *Ördög-kisértetek.* Egy ember éjfélkor ment hazafelé a régi oláh temető mellett. Most veteményes kert ez a temető. A dombon cigánypurdékat lát, a kik igen-igen veszekednek, cigánykerekeznek. Tetszett az embernek a dolog s cifra káromkodással akarta kergetni őket. Erre leszaladtak a purdék, körülveszik az embert, majd hogy fel nem másznak rá. Kiveszi a bugyilárisát s egy pár krajcárt akar nekik adni. De nem kapkodtak utána, hanem az ember káromkodására még jobban kezdenek veszekedni. Hát egyszer csak kezd égni a purdék szeme s úgy elállják a szegény ember útját, hogy mozdulni se tud. Megijed, eszébe jut az Isten; hát egy purdé sincs sehol. Mikor eléri a vetéskaput, káromkodik: A mocskos Istenöket a purdéknek! Ki akarja a kaput nyitni, de úgy teli van tüzes szemü, tüzet fujó purdéval, hogy bemenni nem tudott. Elkezdett imádkozni. Mind eltűnt a sok purdék. A hogy haza ért, csak beesett az ajtón és sokáig betegen feküdt. (Csik-Bánkfalva.)

42. *Ördög.* Egyszer egy ember Szent-Mártonról ment haza Bánkfalvára. Lóháton volt és a hogy a Boeskorok kertje mellett lovagolt el, valaki a sapkáját úgy leütötte a fejeről, mintha épen mókáznék vele: Azt gondolja az ember: Ejnye, ki verhette ki a fejemből a sapkám? Megállítja a lovát, leszáll s sapkáját vissza teszi a fejére. De az a valaki ismét leütötte. Káromkodik egyet s érzi, hogy valami a lovát úgy megrántotta, hogy majd lefordult róla. A ló iszonyatos gyorsasággal repül, mind feljebb, lábai az ágakat verik. Szent atyám, hol lehetek? Hiszen én a boeskorok kertjénél voltam, ott pedig fa nem ütheti a lábamat. Megállítja a lovát. Gyujtó volt nála. Meggyújt egy szálat, leszáll a lóról, körülnéz, hát szinte, hogy el nem esett, az Ebháton van. Megismerte a nyirfáiról s látta, hogy a lova csakúgy habzik a fáradságtól. Nagy vesződéses közt végre haza került. A felesége kérdezte, hogy hol maradt el? Talán bizony az ördögök hordozták meg? A biza! S elbe-

szélte az egészet. Másnap az Ebháton, a nyirfa tetején, megtalálták a lova takaróját. (Csik-Bánkfalva.)

43. *A sátán.* Egyszer egy szakasz baka ment keresztül a Tordahasadékon. Egy helyt a tiszt csak elkiáltja magát: Jaj Istenem! megmárták a lábam. Odafutnak, vizsgálódnak, hát egy kis gödröt látnak, a hová a tiszt belépett volt. Áskálni kezdtek, mire a gödörből egy sereg földkutya szaladt ki, több embert megmártak s aztán nyomtalanul eltűntek. De felülről hirtelen egy nagy veres lepedő ereszkedett lefelé, a sátán. Az egész csapatból csak egy néhány ember menekedett meg, köztük annak a szolgálnak az apja, a ki ezt elbeszélte. A többi mind ott veszett! A menekültek otthon elbeszélétek a dolgot. Erre több ember kiment s ázni kezdtek azon a helyen. Egy tüzes végű bot emelkedett ki a földből, aztán végedes végig lángot vetett, elégett. Az emberek megijedtek, elfutottak.

44. *Tisztátlan hely.* A Medvéstorok utolsó háza, a Patkány Feri háza mellett van egy nagy árok. Egy vékony ér szivárog benne lefelé. Ez az árok tisztátalan. Boszorkányjárás idején mindig nagy muzsikaszó, duhajkodás hallszik belőle. (Szucsák.)

45. *Kisértetes ház.* Szebenben volt egy régi ház. Senki sem mert belé költözni, mert kísértetek járták. Egy szegény özvegy asszony, a ki leányával, bármennyit dolgoztak is, igen szükösen élt, hogy olesón adták, kivette. Őket úgy se bántja senki, hiszen istenfélő emberek. Alig költöztek be, meglátogatja őket egy férfitrokonuk. Késő este ment el. A leány kikisértte. Menetközben valami prüsszögést hallott, de nem törődött vele. De mikor visszatért, akkor is háromszor egymásután prüsszentett valaki. A leány nem ijedt meg, hanem azt mondta: Helf Gott! Szózatot hallott: Fiam, csak ezt vártam. És a lépcső, a melyen a leány fel akart menni, leszakadt. A zajra kijön az anyja lámpával. Hát mit látnak? A lépcső alatt egy gödör, telidesteli arannyal. Meggazdagodtak s Isten áldása volt mindenem, a mihez fogtak.

46. *Pusztá ház.* Damos határában (Bánffy-Hunyad mellett) van egy magányos ház. Senki se mer bemenni, mert ott a rosszak laknak. Éjszakánként éneklés hallszik belőle s pénzt hajigálnak le, a mely kékes lánggal ég. De senki sem veszi fel, mert a ki hozzá nyul, megveri az Isten.

47. *Gonoszok estéje.* Kedd és péntek a gonoszok estéje. Van Damoson (B.-Hunyad mellett) egy ember, a ki minden hónapban valami állattá változik át. A gonoszok estéjén találkozik egy fehér asszonnyal és egy fekete szörnyeteggel: Ez a fekete egy piros kendőt teszen le a földre. Ezen háromszor keresztül ugrik, negyedikszor leül rá. Azután a más kettő is így teszen. Ott tanácskoznak éjfélig.

48. *Rejtett kincs.* A Bota Károly kertjében volt egy bodzafa. Alatta

sok kincs. Egyszer ázni kezdettek, de egy nagy agár, akkora, mint egy bivaly, elkergette őket. Azóta nem mernek szerencsét próbálni. (Szucsák.)

49. *Átkos kincs.* Egy ember házat építtetett. A hogy a napszámos ássa a fundamentumot, csak ott van előtte egy üst arany. De úgy megijedett, hogy mindjárt leszakadt az álla s örökkéig is úgy maradt. (Csikmegeye.)

50. *Kincses hely.* A Rózsahegy tövében van egy láthatatlan vaskapu. Minden hét esztendőben kinyitja egy szép fehér leány. A ki meglátja, menjen utána hamar s vegyen a kincsből gyorsan, de csak egyszer. Mert ha még egyszer veszen, becsapódik utána az ajtó s ott ülhet aztán hét esztendeig. Ez a leány fehér földdel él odabenn. (Deés.)

51. *Az aranyi vár kincse.* Az aranyi várban van egy vasajtó, azon belül pedig sok kincs. De nem lehet oda bemenni, mert az ajtó megett rengeteg sok undok féreg, bogár van. (Hunyadmegeye.)

52. *Kincs a Tordahasadékban.* A Tordahasadékban van egy láthatatlan ajtó. Ha valaki ráakad s benyit rajta, egy nagy terembe jut. Hét tündér lakik benne. Minden hét évben egyszer kijönnek, hogy a korsójukat megmerítsék. Ha az alatt valaki ügyesen besurran, vehet pénzt, a mennyit akar. De ha a tündérek visszatérnek s benn kapják, rá zárják az ajtót s hét évig nem jöhet ki.

53. *A runki barlang.* Az Erdőháton van egy cseppkőbarlang, a runki barlang. Nagyon sok kincs van benne. Egy asszony egyszer az erdőre ment fáért, Egyszerre valami nagy világosságot lát a barlangból. Kíváncsi volt rá, hogy ugyan mi lehet. Benéz a barlang száján, egy nagy halom ezüspénzt lát. Teli rakja a kötőjét, kimegyen nagy sietve, a földre önti. Újra visszatér s javában szedi a pénzt. Hát egy óriás csak megragadja a karját s azt kérdezi: Hogy mertél a tisztátalan pénzhez nyúlni? Nem tudod, hogy az ördögé? Aztán az óriás némasággal büntette meg a telhetetlen asszonyt, hogy semmit se beszélhessen ki abból, a mi vele történt. Azóta a világ sűrű kincseért se menne oda be senki. (Hunyadmegeye.)

54. *Tündérvár.* A tündérvár barlangjában tündérek őrizik a Dárius kincsét. A barlang minden hetedik esztendőben magától megnyílik, még pedig Szent-György napján, éjfél tájban. Éjfél után egy óráig marad nyitva. Ez alatt lehet hordani a kincset, csak tovább ne maradjon benn az ember, mert akkor menthetetlen oda vész. (Kolozs.)

55. *Fekete kutya.* Egyszer egy asszony ment haza felé. Egy kiesi fekete kutya mindig csak előtte szaladt. A legnagyobb kutyákat is leverte. Mikor az asszony hazaért, keresztül akart menni a patakon. De a kutya nem engedte. Az asszony sikoltozni kezdett. Anyja oda kiáltott, hogy hajtsa meg a kutyát sután egy kövel. Követ vett hát a balkezébe s utána hajtotta.

A kutya tüstént hordóvá változott s nagyokat pukkanva, úgy henderikázott le a patakon. (Szucsák.)

56. *Fekete macska.* Egyszer egy ember haldoklott. Késő éjszaka volt. Az ablak alatt nagy szekérszörgés, ostorpatogás, muzsikaszó hallszott. Kimen-tek; de semmit sem látnak. Azt mondja a haldokló a mellette ülő fiúnak: Eredj s vágj ki abból a redves fűzfából két bogot, mert addig nem bírok meghalni. A hogy a fiú a pitvarba lép, ott van a kemenczén egy nagy fekete macska, akkora, mint egy bornyú. A szemei úgy égtek, mint két gyertya. Rákiállottak s felugrott a hiuba. Ezalatt az ember meghalt. (Szucsák.)

57. *Lefőzött ördög.* Az ördög mindig látogatott egy szegény embert. Egyszer azt mondta, hogy elmegyen s békét hágy neki, ha olyant mond, a mire ő nem tud bogot vetni, A szegény ember f . . gott egyet. Az ördög megszégyelte magát s úgy elfutott, hogy többet soha sem látták (Deés).

58. *Holt ember.* Egy leányos házhoz több fiatal ember ment egy este. Elfogyott a pálinka, kellett volna hozni. De a legények közül senki sem vállalkozott, mert csak nagyon messzire lehetett kapni; ha pedig a rövid utat választja, a temetőn kell keresztül menni. A leány azt mondja, hogy ő elmegyen. El is ment. De a hogy egy sírhoz ért, a temető közepe felé, lát maga előtt egy fehér embert. Azt gondolta, hogy a legények közül valamelyik eléje került s meg akarja tréfálni. Nem ijedt hát meg, hanem hozzá kap s az inge a kezében maradt. Szépen elment a pálinkáért, haza is vitte. Nem szólt semmit. Gondolta, hogy a kié, kérje. Másnap este kopognak az ablakon. Kiszól s künn valaki azt mondja: Add ide az ingemet, mert megbánod. Azt hitte, hogy valamelyik legény, hát nem adta oda. Más este is így történt. De hozzá tette a künn álló ember: Háromszor jövök el s ha nem adod ide, te lásd! a holtakat ne háborgasd! Megijedt a leány. Reggel mindent elmondott az anyjának. Tanácsot kértek a paptól. A pap azt mondta: Vedd magadhoz az urat, öltözzék fehérbe és úgy várd a halotttat. A leány úgy is tett. Nem feküdt le, hanem éjfélig imádkozott. Tizenkét órakor csakugyan kopogtatnak az ablakon és kéri az inget. A leány ki is adja, de a halott nem veszi el. Azt mondja, hogy neki csak ott kell, a hol lehúzza róla. A szegény leánynak mit volt mit tennie? Kiment a temetőbe, ott rá adta az inget, annál a sírnál, a hol lehúzza. A halott azt mondta, hogy gombolja is be. Az ujjain be is gombolta, de mikor a nyakán gombolta, a halott derékon kapta, bevitte a sírba. Többet soha sem látták. (Nagy-Szeben vidéke.)

Versényi György.

Lakodalmi szokások Kölesden, Tolna vármegyében.

Első közlemény.

Alig van legény, a kinek 18—19 éves korában ne lenne „kedvese“. El-eljár hozzája, maguk közt megfogadják, hogy egymáséi lesznek; de a legény táncmulatságon legkevesebbet a „kedvesével“ táncol; a fonóban meg ki nem kapja a „kedvese“ rokkájának „kenderes“ vagy „kempel-fáját“, hogy csókot kaphasson; mert kap ő tőle a nélkül is.

Így telik el több év, míg a legény eleget tesz katonasági kötelezettségének, vagy kiszabadul alóla. Ezután rendesen tél idején a legény megkéri a kedvese szüleit, hogy adják neki lányukat „majd meg fogja böcsüni“ (becsülni. Ezek mindjárt nem ígérnek oda, hanem előbb megbeszélik a közelálló rokonokkal s ha azt találják, hogy a legény jóra való, no meg hogy van is mit aprítani a tejbe: megizenik a leány egyik legközelebbi férfi rokonával válaszukat. A legény ekkor fölkér két jó ismerősét (nagybátyját, keresztapját stb.), rendesen két idősebb férfit násznagyságra. Szintígy a lány részéről is fölkérnek kettőt. Meghatározzák a kézfogó napját. E nap reggelén már beül a leányosház sarokpadába a két kiadó násznagy s várják a kérő násznagyok megérkezését s hosszú „köszönés“, és „elfogadás“, tessékelés után helyet foglalnak a sarokpadon és elkezdődik „a móríng fölött való *kocolódás*“. Folyik itt az alku s az ígélet és ajánlat közt való „köz“ csak 10—10 forint ajánlásával és engedésével kezd áthidalódni. „De már ennél többre a magunk fejétől nem bocsátkozhatunk. Isten áldja meg kigyelmeteket“ — mondják. Aztán elmennek a vőlegény násznagyjai a legényes házhoz s valamivel több ajánlattal térnek ismét vissza, de még mindig nem a kért összeg erejéig. Így folyik a jövés-menés, rendesen délutánig, mert nem volna illendő dolog, ha a leányt mindjárt az első szóra odaadnák. Végre aztán „dülőre jut a móríng sora“. A legény részéről 200—700 forint, a lány részéről pedig még a vagyonosabbaknál is ritkán pénzt, hanem vagy egyszerű vagy dupla „katona ágyat“: egy dunyhát, egy vánkost, egy felső és két alsó lepedőt, két törülközőt, egy abroszt és két szakajtóruhát és a termésből egy fejre kiesendő részt — ajánlanak. Nagy ritkán egyeznek meg „*katramóríngban*“ (kontramoring), a mely szerint kölcsönösen egyik a másiknak összes vagyonát örökli. Ezt a móríngot az esetben kapja meg az özvegyen maradt fél, ha házastársa gyermeket nem hagyott hátra. Ha ellenben gyermek van, akkor az elhaltak összes vagyona arra marad.

Mikor a móríngban megegyeztek következik a „jegyadás“. Ez a legény részéről 5—20 forint, a lány részéről „keszkenők“, a melyek egy fehér,

vagy egy esipke kendőbe vannak takarva. Néha kibontva, sarkuknál összefogva viszik a násznagyok a keszkenőket, hadd lássák s a kiskapukba kiállott legények kurjantanak nekik egy nagyot. E „jegy“ abban az esetben, ha egyik fél „lemondana“, a másíknál marad — örökbe. Van eset arra is, hogy a legény, kinek menyasszonya lemondott, tüntető bosszúból kapcaruhának tekeri volt menyasszonya drága jegykeszkenőit.

Mindennek megtörténte után, mikor a nap is hanyatlófélben van, elmennek a jegyzőhöz „kézadásra“. Külön kísérik hozzátartozói a vőlegényt is, a menyasszonyt is és ott jönnek össze a jegyző tornácában. A vőlegény apja pedig, vagy az egyik násznagy a papnál bejelenti s megkéri, hogy hirdesse ki őket.

Ezalatt eljön a vacsora ideje. A vacsorára a násznagyokon kívül csakis a legközelebbi rokonokat hívják meg. Rendesen: húsleves, (gombócós) káposzta, paprikás és pecsenye kalácscsal teszi az étrendet. Vacsora után mulatnak, táncolnak citera szóra éjfél utánig, néhol reggelig.

Három hét múlva, a mikor már három vasárnapon át kihirdette a pap őket a templomban, kedden vagy csütörtökön megtartják a lakodalmat. Ezen idő alatt meg-meglátogatja a vőlegény menyasszonyát, de eljár más lányos házhoz is.

A vőlegény felkér két barátját, vagy ha öcsese van, ezt a „vőfényiségre“. Azonban vőfényiséget nemcsak legények, hanem fiatalabb nős emberek is viselnek. A vőfények az esküvő előtti vasárnap délelőttjén „templom után“ elmennek a menyasszonyos házhoz, a hol kalapjukat felbokrétázzák és pálcájukra keszkenőt kapnak. Az idősebb az „első vőfény“ ily verset mondva kéri ki a bokrétát:

„Békesség ez háznak! Jó napot kívánok!
 Én itt a vőlegény követeként állok
 S midőn bemutatom e háznál magamat,
 Kérem hallgassák meg egynéhány szavamat:
 A vőlegény nekünk arra adta szavát,
 Hogyha szépen megkérjük a menyasszonyát
 Kalapunkra ékes bokrétát fog rakni,
 Lobogó kendőket pálcikánkra adni.
 Én hát fölkérem a vőlegény nevében,
 Pálcánk' s kalapinkat diszítse fel szépen!“

Ezután átadják a kalapot és a menyasszony a már kész virágbokrétával felékesíti. Úgy szintén a pálcákra piros színű, fehér és zöld virágos keszkenőt köt. A „kis“ vagy „második vőfény“ köszöni meg így:

„Kedves menyasszonyunk köszönetet mondunk,
Mert ime megnyertük, a miért fáradtunk :
Kalapunkon diszlik a menyegző jele,
Pálcánk' ékesíti annak a cimere.
Ezért rád kívánjuk az úrnak áldását,
Áraszsza rád, mint bő viznek áradását.
S hogy ha majd megfutod életed pályáját :
Adja meg lelkednek mennyben boldogságát.
— Szivemből kívánom !“

Ezzel „elköszönnék“, sarkon fordulnak és elmennek haza megebédelni. Ebéd után mindjárt elkezdik a „vendégshivást“. Az atyafiakat, a szőlő-, föld- stb. szomszédokat, pajtásait mind elhivatja a vőlegény. A menyasszony csak rokonait hivatja el.

A vőfényeknek a vőlegény meghagyja, hogy kiket hívjanak meg, oda ők aztán elmennek. És következőképen hívják meg :

Alázatossággal lépünk e hajlékba.
Isten áldása szálljon a benne lakókra !
A házi gazdától bocsánatot kérünk,
Hogy tisztes házába belépni merészlünk.
Jövetelünk okát elmondom majd bőven —
Egy szép ünnepély (!) van nálunk készülöben,
Melyre ez családot általunk hivatja . . .
És hogy Kocsis János a vőlegény atyja,
Ki majd jövő kedden (csütörtökön) a János fiának
Térme Zsuzsánnának, mint fia mátkájának
A község házánál tartja esküvőjét,
Saját házánál pedig a menyegzőjét ;
Ennek a szép napnak megüljük a torát
Készített a gazda egy tisztes vacsorát.
Sziveskedjenek majd nála megjelenni,
Vacsora után a táncban is részt venni.
Jelenjenek meg majd jövő kedden (csütörtökön) reggel,
S mi szivesen látjuk a többi sereggel.
— E szóm és mondásom kigyelmetekhez !“

Régibb vendégshivó rigmus volt :

„Szerencsés jónapot (estét) kívánunk kigyelmeteknek !
Mi kigyelmetekhez követek vagyunk,
Úgy mint becsülettel említendő Kovács János bátyám
(kereszt-apám) uram parancsolatjára
Jöttünk kigyelmetek invitálására,
Ki szivesen látja tisztes vacsorára
Az ő József fia első öröme napjára,
Az hitnek láncával egybekötve látja,

Úgy léssen Kis Őrzsébet az ő hitves párja.
 A ránk jövő kedden (csütörtökön) léssen örömének napja,
 A melyet kiterjeszt majd az Úrnak papja.
 A melyre, mondom vesznek szép mulatásokat.
 Mulatozás után megújulásokat.
 A rendelt időre tessék megjelenni kigyelmeteknek,
 szívesen látja kigyelmeteket.
 Ez szóm és mondásom kigyelmetekhez!*

Egy-egy pohár borral kínálják meg a vőfényeket, azután tovább mennek vendégeket hívni.

Mikor már az összes meghívandóknál megtették kötelességüket, elmennek a vőlegényes házhoz s ezt mondja az első vőfény: „Jóllehet, hogy kigyelmetek minket kibocsátottak, mint követeket, miképpen Noé is elbocsátotta a galambot a bárkából és megtére az ő szájában lévő zöld ággal: mi is azonképpen megtértünk a kigyelmetek becsületes hajlékához s a mely becsületes vendégeket általunk elszólitottak, köszönik és szívesen ajánlkoztak!”

Másnap, hétfőn, kezdik a meghivottak a sütést-főzést; vastag- meg kulcsos-kalácsot, mákosat, diósat sütnek és viszik a „lakodalmas házhoz”;¹ azonkívül tyúkot, tojást és disznóhúst. A lakodalmas háznál meg szintén 1—2 nappal a lakodalom előtt elkezdene készülni. Marhát, borjút vagy disznót vágnak. A sok atyafi-menyecske, a szomszédasszonyok mind segítenek a tészta-gyúrásban, metélésben, kenyér- és kalács-sütésben. Az „első házból”² (szobából) kirakják az ágyakat, fönnállókat, aztán megkészítik vagy kölcsön kéri s szekéren összehordják a bakokat, nagyobbakat asztal-, kisebbeket padlábaknak, ezekre deszkákat hordanak össze. A konyhában vagy „laci”-ban (így nevezik a partba ásott, néhol jó terjedelmes, téglával boltozott sütő- és nyári főző-konyhát) vályogból raknak egy nagy tűzhelyet, a melyen aztán az e célra a legutóbbi vásáron vett vagy kölcsön kért roppant nagy kétfilű cserépfazekakban főzik majd a lakodalmi ételeket.

Eljön végre a kedd vagy a csütörtök: a lakodalom napja. Ha nem kell „nászba menniök”, vagyis ha a menyasszony is helybeli, akkor reggel $1\frac{1}{2}$ — $1\frac{1}{2}$ óra tájban mennek a meghivottak a „lakodalmas házhoz”, a menyasszonynak csakis legközelebbi rokonai mennek először a menyasszonyos házhoz és csak onnan a vőlegényeshez (ha t. i. az a lakodalmas ház). A mikor a vendégek már szép számmal vannak, reggeliznek: pálinkát isznak,

¹ A hol a lakodalmat tartják. Ha a legény a lányos házhoz házasodik, a menyasszonyos háznál tartják, különben a vőlegénynél.

² Az utcára 2, az udvarra 1 ablakkal. Ezt csak ilyen „nagy alkalmakkor” használják.

melléje kalácsot esznek. A reggeli után táncra perdülnek. Délelőtti 11 órakor átmegegy a két vőfény a menyasszonyos házhoz, visznek egy üveg bort és egy kulcsos kalácsot és ezt a jelentést teszi az első vőfény: „Mi alázatos-sággal megkövetjük kigyelmeteket, mi kigyelmetekhez követek vagyunk, úgy mint becsülettel említendő Kocsis János bátyámtól,¹ ő kegyelmétől és a mi becsületes násznagyjainktól. Egynéhány becsületes vendéggel megtisztelnénk a kegyelmetek becsületes hajlékát; a mi seregünk és kompániánk közé szám-lálván a kegyelmetek menyasszonyát kikérés végett, a mely földnek zsenge-jéből mi élünk, ugyanazon földnek zsengejéből kívánunk maguknak is szol-gálni becsülettel“.

Ekkor a lány násznagyjai átveszik a küldött ajándékot és ugyancsak ép olyat és annyit küldenek is; megmondják aztán, hogy szívesen elvárják. Most a vőfények visszamennek és ezt mondja a kis vőfény:

„Násznagy uraimék immár megérkeztünk,
Menyasszonyunk násznagyjainál nagy volt becsületünk.
Mondták, hogy elvárnak szívesen bennünket,
S im maguknak tisztelettel szíves ajándékot küldtek“.

Átadják a násznagyoknak a küldött ajándékot.

A két vőfény borral telt üvegjük nyakára kulcsos kalácsot tesz, kezükbe veszik keszkenős pálcájukat. A legények bort töltenek üvegeikbe. Aztán az első vőfény felhívja őket az indulásra:

„Tisztelt gyülekezet, Isten szent nevében
Induljunk el innend csendes békességben.
Völegény uramnak keressük fel párját,
Az ő drága kincsét, ékes menyasszonyát.
Szerezzünk ma neki örömet, boldogságot:
Hozánk keblére egy szép gyöngyvirágot.
Először Isten hajlékjába viszzük,
Hol szent áldás után boldog leend — hiszszük.
Induljunk el tehát Isten szent nevében,
Jöjjenek utánunk a legnagyobb rendben.“

Ezután a menet megindul. Elöl a két vőfény, utánok a két násznagy, majd a banda (rendesen trombitások: „trotyosok“), kik ekkor magyar nótákat fújnak. Utánok a fiatal emberek, legények meg az asszony nép. Így mennek a menyasszonyos házhoz. Oda érve, az első vőfény bemegy a szobába és ily szavakat mond:

¹ A völegény atyja.

„Ma hajnalban alig hogy virradt a reggel,
 Összegyülekeztünk szép számos sereggel.
 Jöttünk aztán tisztos hajlékunkhoz végre
 Kedves menyasszonyunk szép tiszteletére.
 A násznagy urakhoz van egy kis kérésünk :
 Ott kinn várakozóik szép sereg vendégünk,
 Legyenek szivesek őket befogadni :
 Mi sem fogunk érte adósak maradni.

A násznagyok erre betessékelik a vendég-sereget. Ott is esznek egy kis kalácsot. A közben földiszítik a menyasszony és koszorús lányok fejét koszorúkkal, kezükbe rozmaringot adnak. A vendégek közt is osztanak szét rozmaring-szálakat. A vőlegénynek átadja a menyasszony a felbokrétázott kalapot. Most azután előáll az első vőfény és elbucúsztatja a menyasszonyt ilyformán :

„Fájó szívvel mondom „Isten hozzádót“
 Te néked, te szegény, kedves kis lak.
 Édes apám, köszönöm a jószágot,
 S Isten, Isten veled, én itt hagylak.
 Szivem' majd szétrepesztí a bánat,
 Hogy itt kell hagynom a szülei házat.

A kis madár visszahívja a tavaszt
 Felkeresni a zöldelő árnyat.
 De szivemben kél egy fájó bús panasz :
 Anyám, nem jön többé vissza lányod !
 Minden jókat kíván szivem és szám,
 Felnevelő kedves, édes anyám !

Itt ringatták az én pici bölcsőmet
 Dajkáló édesanyai kezek,
 Megesókolom még egyszer őket
 S aztán én innen messze elmegyek.
 Itt hagyom e házat sóhajtva bár,
 Mint a hervadt berket a kis madár.

Kedves atyám, tudom, hogy fáj a szived,
 Hogy elmegyek s itt hagyom a házod,
 De ezután is maradok a tied —
 Maradok a sirig hű leányod.
 Köszönöm, hogy gondot viseltél rám,
 Áldjad meg érte, mennyei Atyám !

Isten veletek is, kedves testvérek,
 Ti nektek is kívánok minden jót ;
 Itt hagy most már benneteket nénétek,
 Fogadjátok tőle a búcsúsót :
 Minden jókat, boldogságot kívánok,
 Kedveseim, a jó Isten hozzátok !“

Koritsánszky Ottó.

Boszorkány-avatás.

(Hunyadm. Hosdáthon.)

Jóformán közismeretű dolog, hogy az oláh nép mennyire babonás. Alig van oláh község, melynek ne volna javasasszonya (boszorkány, strigoj), a ki képes csodadolgokat is művelni s ezek segítségével a népet különféle bajaitól meg tudja szabadítani. Kuruzsló működéséért, természetesen, jól megfizetnek neki (rendesen nem pénzben ugyan, hanem inkább termékekben), mert míg a nép a tanult orvosokban, állatorvosokban (a javasasszony mindkettő, sőt sokkal több is egy személyben) nem bizik, tőlük néhány fillért is sajnál, addig a boszorkánynak vakon hisz s tőle az orvosénál nagyobb fizetést sem sajnálja.

Így aztán a javasasszony gond nélkül élhet, varázslataiért busásan kijárván neki a jutalom, nem kell nehéz munkával győtrödni, hogy mindennapi kenyerét megkereshesse. Nem csoda tehát, ha sokan kíváncznak ilyen boszorkánynya lenni s ha évégből nagy anyagi áldozatoktól sem riadnak vissza.

Igen ám, de mint minden kiválasztott helyre, úgy a javasasszonyi szerepre sem alkalmas mindenki. A ki ilyenné akar lenni, annak előbb a próbát ki kell állania. Ha ez sikerül neki, akkor szerencsés lesz e földi életben, ha nem, győtrelem a sorsa.

Hogy miképpen történik ez a próba s ezáltal a boszorkány felavatása, arra egy esetet a hunyadmegyei már-már eloláhosodott Hosdáth községben ismertem meg. S hogy ez a titokzatos eljárás nyilvánossá lett, annak a magyarázata az, hogy a felavatandó asszony nem tudta kiállani a próba nehezebb részét és így a remélt boldogság helyett a szenvedések martaléka lett. Aztán szenvedései közepette elbeszélte azoknak előidéző okát is.

A szóban lévő eset a következő:

Élt Hosdáthon egy Márton János nevű földmives, a ki fiatalon elhalt¹ és feleségét 5 éves fiacskájával együtt szegényes anyagi állapotban hagyta hátra... A fiatal asszonynak kenyérkereső férje halála miatt érzett bánatát nagy mértékben fokozta az a szegénység is, melyben hátra maradt.

Ilyen lelki állapotban találta őt egy éppen akkor Hosdáthon tartózkodó sátoros cigányasszony, a ki a kuruzslás mesterségéből élván, nyomban megsejtette, hogy annak segítségével e bús özvegnél nem megvetendő jövedelemre tehetne szert. Ennélfogva illő szánakozás után tudtára adta neki, hogy ő tudna rajta segíteni, ha szót fogadna neki. Addig s addig, hogy a szegény

¹ Az 1900. év elején.

asszony ráállott az alkura s illő fizetésért azt a tanácsot kapta a cigány-asszonytól, hogy az ördögöt engedelmes szolgájává akarja tenni, szerezz meg egy fekete tyúknak a pénteki tojását s azt a hóna alatt addig melengetse, a míg ki nem kél belőle valami, a mi nem csirke lesz, hanem maga az ördög. Azért ne ijedjen meg, ha a csirke megszólal, hanem feleljen minden kérdésére bátran (s megtanította arra is, hogy melyik kérdésére mit kell felelnie). Ha aztán ezt az utolsó próbát is szerencsésen kiállja, nem lesz boldogabb ember a földön, mint ő, mert az ördög minden parancsolatát teljesíteni fogja. Azonban a dolgról semmit sem szabad senkinek szólnia, mert ha mások is tudnak valamit róla, hiábavaló lesz az egész fáradság.¹

Az asszony megszerezte a tojást és hogy annál jobban sikerüljön a dolog, betegnek tetetve magát, ágyba feküdt s úgy melegítette hóna alatt a tojást 11 héten keresztül. A 11 hét elteltével — az asszony állítása szerint ki is kelt a tojásból egy fekete csirke képében az ördög, s emberi hangon szólva, azt kérdezte a sok fekvésben elgyötört asszonytól: Minek keresztelsz?

De az asszony erre úgy megjedt, hogy felelet helyett ájulásszerű állapotba esett. Mikor kissé feleszmélt, az ördög megint megszólította. Második szava ez volt: Ha a világra hoztál, adj ennem és gondozz!

Az asszony még jobban megrémült s most még kevésbé tudott felelni az ördög szavaira. Ezért az ördög megharagudott s az asszonyt jól földhöz verte.

Ezóta a szerencsétlen asszony folyton maga előtt látta az ördögöt; úgy látta és úgy érezte, hogy az őt szüntelenül fojtogatja, azért hangosan kiabálta, hogy mentsek meg, ne hagyják; de senki sem látott semmit és így nem is segethettek rajta.

Él a szomszéd Zalasd nevű románoktól lakott faluban egy híres boszorkány-asszony. Sokan azt tanácsolták neki, hogy menjen ahhoz, mert az segíteni fog rajta. A szegény asszony el is ment ehhez a javasasszonyhoz, ki kellő mennyiségű pománáért (kegyes ajándék) arra tanította, hogy egy csuporba tegyen egy új fakanalat s aztán tölts meg vízzel; akkor vegyen az egyik kezébe két szál gyertyát, a másba vegye a csuprot és úgy vigye át a 4-ik szomszédba. Ott a csuporból a vizet, mint pománát itassa meg az asszonyt, mert akkor ahhoz fog költözni az ördög, őt pedig ott hagyja.

Az özvegyasszony megfogadta a tanácsot, a szomszédasszonnyal megittatta a vizet, és a várt eredmény csodálatosan bekövetkezett. Ugyanis

¹ Azt mondják, hogy az ilyen boszorkányok minden ételükből az első falatot a szolgálatukban álló ördögnek dobják, különben az ördög felmondja a szolgálatot s gyötörni kezdi őket.

az italtól az asszony rosszul lett, maga előtt egy folyton ugráló fekete bábut látott, a mely minduntalan ráugrott és őt fojtogatta.

Ez az asszony elmondotta a férjének, hogy őt folyton az ördög kinozza s egyszer a mint erről a furcsa betegségről beszélgettek, azt is megemlítette, hogy vajjon nem Mártonné csinált-e neki valamit, mikor egy csuporból pománát itatott vele.

A férj ezt hallva, biztosra vette, hogy Mártonné idézte elé feleségének ezt a baját; az ajándék-csuprot kidobta az udvarából, aztán elment Mártonnéhoz és ezt veréssel fenyegette, ha meg nem szabadítja a feleségét a rábocsátott ördögtől. Mártonné ijedtében megígérte ezt neki, de az állítólagos ördög továbbra is ép úgy kinozta az asszonyt.

Ezt látva a férj, ígéretéhez képest jól elverte Mártonnét, s mikor ez mégsem szabadította meg a házát az ördögtől, másodszor is jól elverte, de újból csak eredménytelenül.

Ekkor elvitte a feleségét Vajda-Hunyadra (4 kilométerre esik Hosdáthól). Ott egy Rózsi nevű jvasasszony (szintén cigányasszony) lakik, a kinek a tudománya akkora, hogy 40 krajcárért a nem szerelmes fiatalokat úgy egymásba szerelmesíti, hogy azok élni sem tudnak egymás nélkül tovább és így okvetetlen egy pár lesz belőlük. (Néhány így összeboronált házaspárt meg is neveztek nekem Hosdáthon).

Ez a Rózsi cigányné 7 forintért elüzte az ördögöt az asszonytól.

Ime ebből áll az összes epizodjaival együtt a hosdáthi legújabb boszorkányavatás története. Ilyenképen a boszorkánynyá levést azelőtt is próbálták meg egyes hosdáthi asszonyok, de valamennyien rossz eredménnyel, mert utóbb az ördög kinzásaitól valamennyit Rózsi cigánynénak kellett megszabadítani; természetesen mindenkor kijárt neki érte a 7 forint.

Kolumbán Samu.

NÉPKÖLTÉS ZET.

Zalamegyei regös-énekek.

1.

Dusnak pusztán karácsony előestéjén 8 és 11 óra közt 4—5 fiatal — 8—12 éves — gyerek szokott regölni. Jelmeze csak az úgynevezet *Supi*-nak van. Ez fehér asszonyi ruhába öltözködik s az arcára álarcot akaszt. A többi közönséges, hétköznapi ruhájában jelenik meg. Vezetőjüknek *hadnagy* a neve. Van köztük egy *bika* is, a ki bömböl s a konyhában só után kutat.

Néhány gyereknél *láncos bot* van, melylyel az ének ütemét veri. Egy a *harangot* (csengőt vagy kolompot) kezeli, egy másik pedig *dudával* kíséri az éneket. Ez a duda egy tejeskőcsögből akként készítették el, hogy a szájára disznó-hólyagot kötnek. A hólyag közepére nádeső vagy kukoriczaszár van erősítve s ha a köpü-forma hangszer e szárán a dudás megnyálazott ujjait huzogatja, a duda messze elhallatszó bűgő hangot ad.

Hadnagy (az ajtó előtt):

— Van-e házigazda? Van négy pajtásom. Adna-e helyet nekik egy kevés időre, néhány dal *elregölésére*. (Igenlő válasz után belépnek.)

Dudás (dudálva):

— Azt *regölöm*, hogy a gazdánk egy sonkát hozott le a hébúl (padlás-ról). (Az egyik botoshoz:) Hát te mit *regölsz*?

Botos (botját zörgetve):

— Azt *regölöm*, hogy a garda zörgette a kulcsát, nyitotta a ládáját, nekünk adta a huszasát. (A többiekhez szólva:) Hát tik mit *regöltök*?

Mind (énekelve):

Haj regő, rejtem!
Ágyban fekszik a gazda,
Csatos (erszény) derekán,
Két garas van benne.
Szent isten áldása
Szálljon a házára,
A benne valókat
Indítsa vigságra.

Adjon az ur isten
Ennek a gazdának
Százezer forintot,
A gazdaasszonyoknak
Egy putton pöttúrát.
Fele szegény regösöké,
Fele a gazdáié.
Haj regő, rejtem!
Azt is megengedte
A nagy ur isten!

Adjon az ur isten
Ennek a gazdának
Csurgós, csengős szekeret,
Egy szép istállót

És négy ökröt beléje,
Két kis bérest melléje,
Az egyik kis béresnek
Arany ostoronyelet,
A másik kis béresnek
Arany ekeszarvat.
Haj regő, rejtem!
Azt is megengedte
A nagy ur isten!

Adjon az ur isten
Ennek a gazdának
Egy szép ólat,
Száz disznót beléje,
Két kis kanászt melléje
Az egyik kis kanásznak
Arany fejszenyelet,
A másik kis kanásznak
Arany kürtöt.

Haj regő, rejtem!
Nyirfa-kéreg nadrágunk,
Cserfa-kéreg bocskorunk
Úgy csiszegünk-csoszogunk.

2.

Sőjtör községben és vidékén a regölést karácsony előtt már két-három héttel megkezdik. A regösök itt több, rendszerint 10—13 éves gyermekekből

álló csapatban verődnek össze. Jelmezük, szerepnevük nincs s a láncos bot is kezd már a divatból kimenni. A nép a kissé hosszúra elnyújtott házalást leplezett koldulásnak tekinti.

(Az ajtó előtt vagy ablak alatt éneklük :)

Kelj föl, gazda, kelj föl,
Száll az isten házadra
Sereged magával,
Teli poharával,
Terített asztalával.
Ha a maguk házuk
Szent templom volna,
Ha a maguk asztaluk
Szent asztal volna,
Ha a maguk kenyerek
Krisztus teste volna,
Ha a maguk boruk
Krisztus vére volna.
Röjtököm régi törvény,
Ej regő rejtem!
Azt is megengedte
A nagy ur isten!

Adjon az ur isten
Ennek a gazdának
Száz hold földet,
Még annál is többet,
Bele két pár ökröt,
Melléje két kis bérest,
Az egyik kis béresnek
Arany ostor nyelet,
A másik kis béresnek
Arany iga-szeget.
Röjtököm régi törvény, stb.

Adjon az ur isten
Ennek a gazdának
Száz darab disznót,
Még annál is többet,
Két kis kanaszt melléje,
Az egyik kis kanásznak
Arany fejsze-fokot,
A másik kis kanásznak
Arany ostor nyelet.
Röjtököm régi törvény, stb.

Adjon az ur isten
Ennek a gazdának
Száz darab marhát,
Még annál is többet.
Az egyik gulyásnak
Arany görbe botot,
A másik gulyásnak
Arany balta-nyelet.
Röjtököm régi törvény, stb.

Adjon az ur isten
Ennek a gazdának
Száz ezer forintot,
Még annál is többet.
Fele szegény *regölöké*
Fele a gazdáé.
Röjtököm régi törvény,
Ej regő rejtem!
Azt is megengedte
A nagy ur isten!

3.

Nagy-Csatár községben, Zala-Egerszeg mellett, a regösöket Szent-István-köszöntőknek tartják, mert dec. 26-án, vagyis István protomartir karácsony másodnapjára eső névünnepén szoktak az Istvános házaknál megjelenni. A regölök száma négy. Jelmezük nincs; régi szerepeik emlékét is csak a következő négy név őrizte meg: *sós*, *paprikás*, *láncos* és *botos*. Mondókájukat az ajtó előtt együtt éneklük:

Kelj föl, gazda, kelj föl,
Száll az isten házadra

Sereged magával,
Vetett asztalával

A ken'tek asztala
Szent oltár volna,
A ken'tek kenyere
Szent ostya volna.
Azt is megengedte
A nagy ur isten!
Röjtököm régi törvény,
Haj regő rejtem!

A ken'tek ablaka alatt
Kis kerek pázsit,
Azon legelőzik
Csodafiú-szarvas,
Csodafiú-szarvasnak
Ezer ága-boga,
Ezer mise-gyertya
Gyújtatlan gyulladjék,
Oltatlan aludjék.
Azt is megengedte stb.

Adjon az ur isten
Ennek a gazdának
Egy hold földön
Száz kereszt buzát,
Ezer annyi köblét.
Azt is megengedte stb.
(Ugyanígy más gabnanemeket is.)

Adjon az úr isten
Ennek a gazdának
Négy kis ökröt,
Két kis bérest;
A nagyobbik béresnek
Arany eke-szarvát,

Adjon Isten jó estét! Dicsértessék a Jézus Krisztus!

A kisebbik béresnek
Arany ostornyelet.
Azt is megengedte stb.

Adjon az ur isten
Ennek az asszonynak
Egy tyúk alatt
Száz csibefiat.
Azt is megengedte stb.
(Ugyanígy más apró baromfiat is)

Itt is vagyon egy legény,
Kinek neve (pl. Jóska);
Itt is vagyon egy leány,
Kinek neve (pl. Mariska).
Isten meg ne mentse,
Kebelébe ejtse,
Belecsöndösödjék,
Belepöndörödjék,
Mint a kis nyúl farka,
Még annál is jobban!
Azt is megengedte stb.

Hársfa-kéreg köntösünk,
Cserfa-kéreg bocskorunk.
Azt is megengedte
A nagy ur isten!
Röjtököm régi törvény,
Haj regő rajtam!

A ládában kétszáz forint
Fele a gazdáé,
Fele a szegény *regölöké*.
(Belépnék.)

4.

Prága községben karácsony másodnapján regölnek. A regösöknek határozott száma nincs. A ki csapatjukba beáll, annak kifordított bundát kell hordani.

(Szószólójuk jelentkezik:)

Eljöttünk, eljöttünk, Szent István szolgálái, kiknek füle-farka le vagyon fagyva.
Szabad-e fölengesztelni?

(Ha szabad, énekelni kezdik:)

Kelj föl, gazda, kelj föl,
Szállott isten házadra
Sokával, seregével,
Szárnyas angyalával,

Megtelt poharával.
Haj regő rejtő!
Azt is neked ejtem!

Adjon az ur isten
 Ennek a gazdának
 Négy kis ökröcskét,
 Két kis béreskét,
 Az egyiknek kezébe
 Arany ostor nyelet,
 A másiknak kezébe
 Arany isztekenyelet.
 Haj regő rejtő stb.

Adjon az ur isten
 Ennek az asszonynak
 Annyi zsirocskát,
 Annyi vajacskát,
 Mint a kutban a víz,
 Mint a patakban a víz.
 Haj regő rejtő stb.

Adjon az ur isten
 Ennek az asszonynak
 Annyi csibellét (csirkét),
 Annyi zsibellét (libát),
 Mint az égen a csillag,

Mint a réten a fűszál.
 Haj regő rejtő stb.

Ott künn a pázsiton (?),
 Abban legelészen
 Csator fiú szarvas,
 Csator fiú szarvasnak
 Ezer ága-boga
 Ezer mise gyertya
 Gyulladván gyulladjon,
 Aludván aludjon.
 Haj regő rejtő stb.

Itt is tudok egy szép legényt,
 Kinek neve (pl. János);
 Ott is tudok egy szép leányt,
 Kinek neve (pl. Mária).
 Párna alá bongyorgassad,
 Belé szutyorgassad,
 Mint a kis nyul farkát.
 Haj regő rejtő!
 Azt is neked ejtem!

Gyűjtötte: *Sebestyén Gábor.*

IRODALOM.

Robert Petsch: *Formelhafte Schlüsse im Volksmärchen.* Berlin, Weidmann'sche Buchhandlung, 1900. XI és 85 l. 8°.

A népköltési termékek stilisztikai vizsgálata terén már több jeles dolgozata által érdemesült ifjú szerző ez újabb munkácskája méltón sorakozik azon nem rég ugyan e helyen (XI:463. l.) ismertetett értekezés mellé, melyben a találós mese alaktani elemzését tette feladatává. Az anyag széles körből való összehordása mellett a vezérlő szempontok biztos kitűzése és következetes megtartása, továbbá kellemes, világos előadás és a tárgy szeretetéből fakadó melegség tünteti ki P. minden írását, s így ezt is, a mely az említett jelességekben semmivel sem szegényebb az előzőknél, jó lélekkel ajánlhatjuk a népköltés tanulmányával foglalkozók figyelmébe.

A népmesék hagyományos és jóformán stereotyp bekezdő, átmeneti és befejező formulái közül itt csak az utóbbiakat veszi vizsgálat alá a szerző. A világ minden részéből összehordott és czélszerű jegybetükkel idézett mese-

gyűjtemények alapján, a melyeknek anyagán e tanulmány felépült, a következő fajtáit különbözteti meg P. a szokásos mesezáradékoknak:

I. A *puszta* záradék, a melyben a mese fonala egyszerűen véget ér, a hős elveszi jutalmát, a gonosz ellenfél a büntetését, legfőlegb e megoldásnak a mellékszemélyekre is kiterjedő hatása kerül még szóba.

II. A *folytatást jelző* záradék. Itt a cselekmény befejezéséhez a hős, illetőleg a mellékalakok jövődöbeli sorsára való kilátás nyílik.

III. Az *összefoglaló* záradék, a mely a mese tartalmának a velejét, sokszor, ha ilyen van, az erkölcsi tanulságát is összegezi.

IV. Sajátságos *záró-formulák*. Ezek legtöbbje csak annak puszta jelzése, hogy a mese véget ért.

V. *Személyes vonatkozású* záradékok.

Természetes, hogy e főbb typosok közt számos átmeneti alak nehezíti meg a szigorú osztályozást, a melynek a népképzelem e játsszi termékeivel szemben sohasem szabad túlságosan merevnek és az elmélet békóiba szoritottnak lennie. E hibától P. mindig helyesen óvakodik, s ép azért nagyon elmozdító és módszeres tekintetben fölötte képzők az ő munkálatai, a melyekhez hasonlókat a mi népköltésünk terén is vajmi kívánatosaknak tartunk.

P. a magyar mesekincs németül is olvasható részét szintén figyelembe vette, de minthogy ez vajmi csekély és nem is a legjavából való, világos, hogy magunknak kell az ő tanulmánya e részben igen vázlatos oldalát kiegészítenünk. Szolgáljon e rövid ismertetés a magyar folklóre ifjabb adeptusainak buzdításul arra, hogy a kijelölt nyomokon módszeres vezetés mellett haladva, értéktelen elkalandozás és álomhüvelyezés helyett, becses adatokkal gyarapítsák e részben vajmi szegény irodalmunkat. K—a.

*

Herman, Otto: *Die Fängigkeit der Fischzäune und Fischreusen.* Mit 23 Abbildungen. (Sonderabdruck aus Band XXXI. [Der dritten Folge Band I.] der „Mittheilungen der Anthropologischen Gesellschaft in Wien“.) Wien, 1901. 4-r. 37—51. l.

*

Néprajzi könyvészet 1900-ból.

(Folytatás.)

Ostergebräuche der siebenbürger Sachsen. Budapest. Tagblatt ápr. 13.

P. A magyar halászat fejlődése. Alkotmány 117. sz.

Pál Ernő dr. Bakapoézis. Nagy-Küküllő. 28., 29. sz.

Pauler Gyula. A baskir-magyar rokonságról Budapest. Szemle 103. köt. 337—356. l. — Melich János. A baskir-magyar rokonság. Nyelvőr 455—461. l. — Pauler Gy. nyílt levele. Budapest. Szemle 104. köt. 469—476. l.

- Pechány Adolf dr.* A felvidéki tót népről Földr. Közlem. 145—165. l.
- Pethő Sándor dr.* Néhány szó Zilah nevérol. Szilágy 15. sz.
- Petrássevich Géza.* A kazárok. Alkotmány. 41. sz.
- Pongrácz Sándor.* Turáni nyelv- és néptanulmányok. A székelyekről. A baszkok nyelve. A finnek nyelvrokonai Indiában. Sitán-paraszt. Szabartoi-asz-phaloi. A személyes névmás a turáni nyelvekben. Budapest, Pfeifer F. (8-r. 96 l.) 3 K.
- Prepeliczay Eleődne.* Lakodalmi népszokások. Délmagyar. Közl. 230. sz.
- Rácz Miklós.* Verancesics Erdélyről. Erdély 4. sz.
- Rittinger, Eduard.* Die Banater Schwaben. Akadem. Blätter. 8., 9. sz.
- Romanecz Aladár.* A ruténekről. Magyar. Állam. 296. sz.
- Rubinyi Mózes.* A moldvai csángókról. Vasár. Ujs. 42. sz.
- S. B. Zsidó mondák és népmesék.* Zsidó Híradó 16. sz.
- Schuchardt H.* Halászati műszók. Nyelvőr 56—65., 111—115. l.
- Schuchardt, H.* Der Ursprung der Ungar. Fischerei von J. Jankó. (Anthrop. Zeitschrift.)
- Schullerus Adolf.* „Népköltészet“ és „népies“ költészet Philol. Közl. 149—152. l.
- Schullerus, Dr. A.* Zur siebenbürgisch-deutschen Rätseldichtung. Korr. Bl. d. Ver. f. Sieb. Landesk. 1., 5. sz.
- Sebestyén Gyula.* Haláltalan Detre. Philol. Közl. 152—159. l.
- Sebők Samu.* Göcsej. (Földrajzi tanulmány) Zalaegerszegi főgymn. értes. 3—59. l.
- Sebők Zsigmond.* A rutének közt. Budap. Hirl. 44. sz.
- Sibinyanin Janko u narodnim pesmama SJ slikom njegovom. Novomu Sady Popovics (8-r. 44 l.) 15. kr.
- Sombori József.* A székelyek áldozó-poharáról. Közli *Fülel Sz. Lajos.* Nagy-Küküllő 13—19. sz. és Székely-Udvarhely 14—19. sz.
- Szádeczky Lajos.* A régi erdélyiek lakomái. Középkisk. Lapok 3—6. sz.
- Szántó József dr.* Babona a gyógyítás terén. Gyógyászat. 1900. 19., 20.—sz. — Ism. K. L. Ethnogr. 379. l.
- Szelényi Károly dr.* A növények a mythologiában és költészetben. Karpathen Post. 4. 5. sz.
- Szendrey Imre.* A magyar ház. Budap. Hirl. 37. sz.
- Szendy Lajos.* A paeséri Rom-telep. Bács-Bodrog-vm. tört. társ. évkönyve 15—22. l.
- Szilágyi Károly.* Ukkon-pohár, Tudomány-pohár. Adalék Zemplém-várm. tört. 9. sz.
- Szmik Antal.* Nemzeti motívumok a magyar házi iparban. Bácska 30. sz.
- T. S.* Volkstümliches aus Gross-Scheuern. Korr. Bl. d. Ver. f. d. sieb. Landesk. 2—3. sz.
- Temesváry Rudolf* Volksbräuche und Aberglauben in der Geburtshilfe und der Pflege des Neugeborenen in Ungarn. Leipzig, Grieben. (8-r.) 2 Mk. 80. Ism. K—r L. Liter. Centr.-Bl. 28. sz. — A. R. Globus 27. köt. 12. sz. — Dr. Schuller A. Korr. Bl. d. Ver. f. siebenb. Landeskunde 5. sz. — Dr. Hovorka Ottó. Mittheil. d. Anthr. Gesch. Wien. 97. l. — L. Ethnogr. 142. l.
- Tomasovszky Imre.* Az állatok időjós-lási szerepe. Selmecbányai Híradó 15. sz.

Tóth Béla. A magyar anekdotakincs. IV. köt. Budapest, Singer és Wolfner. (8-r. 384 l.) 4 kor. 80 fil. I—III. Ism. l. Budap. Szemle 101. köt. 151—154. l.

Tróznér Lajos. A székely népköltészet. Marosvásárhely, Reichardspereg. (8-r. 58 l.) 1 kor. 50 fil.

Thurinszky Károly. Nagy-Sáros magyarsága a XVI. században. Felsővidék 9 sz.

Thurinszky Károly. Eperjes eredetének mondái. U. o. 17. sz.

Tömörkény István. A bakanyelv. Pesti Hirl. 196. sz.

Valami a táncról. Vasár. Ujság. 8. sz.

Végh Kálmán. A csányi őshely. Egri Híradó. 75., 76. sz.

Versényi György. A fecske. Ellenzék 84. sz.

Vikár Béla. Hangok a vetésből. Pestvármegye 15. sz.

La ville de Debrecen, en Hongrie. 1900. Debrecen. szab. kir. város rövid leírása. (Debrecen, város ny.) (8-r. 12 l.)

Die Wochentage in ihrer abergläubischen Deutung. Ung. Weisskirch. Volksblatt 5. szám.

Wosinszky Mór. A sárközi nótákról. Magy. Szalon 33. köt. 267—276. hasáb.

Y. A magyar mythológiából. Szepesi Lapok 26. sz.

Zámolyi Varga Mihály. A cigányok anyanyelve. Szépirod. Kert. 11—13. sz.

Zichy Jenő gr. harmadik ázsiai utazása. I. kötet. A magyar halászat eredete. Írta Jankó János. Zichy Jenő gróf beszámolójával. Budapest, 1900. Hornyánszky V. (4-r. 634 l.) 45 kor — Ism. P. D. Uj Magyar Szemle II. 338—340. l. — Dr. Friedrich Tivadar. P. Lloyd 109. reg. sz. — Herman O. Budap. Szemle 104. köt. 176—193. l. — Schuchardt Hugó. Mitthlg. Anthrop. Gesch. Wien 158—167. l. — L. Herman O. és Jankó J. alatt is.

Zsák Frigyesné. Sátoros cigányok. Tokaj-Hegyalja 4. sz.

Zur Volkskunde. a) Aus Gürteln, v. Luise Hommer. b) Aus Wallendorf. Klotilde Csallner. Korr. Bl. d. Ver. f. siebenb. Landesk. 60—92. l. — c) Aus Gierelsau. Henriette Schuller. U. o. 105. l. — d) Aus Kleinscheuern. Bertha Horedt e) Aus Bulkesch. Anna Josephi. U. o. 105—112. l.

Összeállította: *Hellebrant Árpád.*

(Folyt. köv.)

Helyreigazítás. E folyóirat mult számában közölt „Markal“ című mesében (225. l.) a lap utolsóelőtti sorában *tudnó* tollhibából eredt vétség *tudná* helyett; a 227. lapnak felülről számított 6. sorában pedig „elékerített egeret“ helyett „elékerített három egeret“ olvasandó.

Kolumbán S.

*

Ugyanott „A párisi vallástörténeti kongresszus“ című jelentésben *Comte rendu* helyett (198. l.) *Compte rendu*, le cult de la Madone helyett (199. l.) le culte stb., „Avenir“ helyett (200. l.) „Avenir“ olvasandó.

Dr. Sebestyén Gy.

A Magyar Néprajzi Társaság tishti kara.

Védnök:

József es. és kir. főherczeg Ö Fensége.

Tiszteletbeli elnök:

Kuun Géza gróf, dr.

Elnök:

Szalay Imre, min. tanácsos

(M. N. Múzeum).

Alelnökök:

Munkácsi Bernát dr.

(Eötvös-u. 5.)

György Aladár

(Orsz. Statisztikai Hivatal).

Főtitkár:

Sebestyén Gyula dr.

(M. N. Múzeum).

Titkár:

Herrmann Antal dr.

Pénztáros:

Feichtinger Győző.

(Arena-út 52. sz.)

Ellenőr:

Fejér Jenő.

Könyvtáros:

Bátky Zsigmond.

a) Fővárosiak:

1	Alexics György dr.	15	Katona Lajos dr.		Pápay József
	Asbóth János		Király Pál	30	Patrubány Lukács
	Balásy Dénes		Kovács Gyula dr.		Réthy László dr.
	Balassa József dr.		Krausz Sámuel dr.		Semayer Vilibáld dr.
5	Balogh Pál		Kúnos Ignác dr.		Solymossi Sándor dr.
	Baróthy Lajos dr.	20	Kurz Sámuel dr.		Spicer Mavro
	Borovszky Samu dr.		Mader Béla	35	Strausz Adolf
	Esztegar László dr.		Mahler Ede dr.		Szily Kálmán dr., min.
	Fiók Károly dr.		Margalits Ede dr.		tanácsos
10	Goldziher Ignác dr.		Melich János		Tagányi Károly
	Gönczi Ferenc	25	Nagy Géza		Tolnai Vilmos dr.
	Huszka József dr.		Nagy Miklós		Vikár Béla
	Jancsó Benedek dr.		Nécsey István	40	Zolnai Gyula dr.
	Jankó János dr.		Nicolics Fedor báró		

b) Vidékiek:

1	Bellosics Bálint		Istvánffy Gyula		Kolumbán Samu
	Erdélyi Pál dr.	5	Kada Elek		Lehoczky Tivadar
	Giesswein Sándor		Kálmán Lajos	10	Posta Béla dr.
			Karácsonyi János dr.		

ETHNOGRAPHIA

A MAGYAR NÉPRAJZI TÁRSASÁG ÉRTESÍTŐJE.

SZERKESZTIK:

DR. MUNKÁCSI BERNÁT ÉS DR. SEBESTYÉN GYULA

MELLÉKLET:

A M. NEMZETI MÚZEUM NÉPRAJZI OSZTÁLYÁNAK ÉRTESÍTŐJE

SZERKESZTI: DR. JANKÓ JÁNOS.

A társaságot illető pénzek egy-
szerűen a
MAGYAR NÉPRAJZI
TÁRSASÁGNAK,
a főszoállítások és lakcímbeljele-
tések pedig
FEICHTINGER GYÓZÓ
pénztárhoz (Bpest, VII., Arena-út
52. sz.) küldendők.

Előfizetési ára 6 kor. Bolti ára 10 kor.

A folyóiratot illető küldemények
MUNKÁCSI BERNÁT-hoz
(Bpest, VI. ker., Eötvös-u. 5. sz.)
VAGY

SEBESTYÉN GYULA-hoz
(M. Nemzeti Múzeum) küldendők.
A társaság ügyviteléhez tartozó
iratok a főtitkári hivatalnak
(M. Nemz. Múzeum) címezendők.

A tagoknak a tagdíj fejében jár.

Megjelenik július és augusztus kivételével minden hónapban.

BUDAPEST

A MAGYAR NÉPRAJZI TÁRSASÁG KIADÁSA.

T A R T A L O M.

	Lap
<i>Tolnai Lajos</i> : A kigyókó	289
<i>Vikár Béla</i> : Kalevalai tanulmányok, vonatkozással a magyar ősvallásra (III.)	296
Néphit és népszokások:	
<i>Koritsánszky Ottó</i> : Lakodalmi szokások Kölesden (II.)	307
<i>Versényi György</i> : Erdélyi népmondák (IV.)	315
Népköltészet:	
<i>Ósz János</i> : Hajnal-esillag	321
Irodalom:	
V.: Oskar Kallas: Die Wiederholungslieder der estnischen Volkspoesie	326
<i>Hellebrant Árpád</i> : Néprajzi könyvészet 1900-ból (IV.)	329
Kisebb közlések:	
<i>K. L.</i> : Fiat piscis	333
Aratóünnep	335
<i>r.</i> : Halász lapp tárgyai	336
<i>m.</i> : A néprajzi osztály dalgyűjtése	336
Törvéyszéki néprajz:	
A bűbajos szer	336
A Magyar Nemzeti Múzeum Néprajzi Osztályának Értesítője:	
<i>Szinte Gábor</i> : Kopiafák (temető-fejfák) a székely földön	115
<i>B. B.</i> : Egy új baba	121
<i>Hathalmi Gabnay Ferencz</i> : A rontó-bábu	123
<i>Bellosits Bálint</i> : Bajai cézishozások	156

K é r e l e m.

Tisztelettel kérjük azokat a tagokat, a kik az **Ethnographia előző 2-ik füzetét** nélkülözhetik, hogy e füzetet, melynek ára fejében a tagdíjból **2 koronát** leszámítunk, társaságunk elnökségének (Budapest, Nemzeti Múzeum) visszaküldeni sziveskedjenek.

Az elnökség.

Figyelmeztetés.

Az **Ethnographia** teljes IV—V. évfolyamát a Magyar Néprajzi Társaság 8 koronán, a III. évfolyam *utolsó* (VII—X. sz.), valamint a VI. évf. *első* füzetét 4 koronán *visszaváltja*, illetőleg ezen értékben a tagdíjba beszámítja. Ajánlatok *Feichtinger Győző* pénztároshoz (Budapest, VII., Arena-út 52. sz.) intézendők.

Kérjük a M. Néprajzi Társaság tagjait s folyóiratunk előfizetőit, hogy **lakásaik változását a pénztárosnál** (Budapest, VII., Arena-út 52. szám) idejekorán **bejelentsek**, nehogy a füzetek szétküldésében zavar támadjon.

ETHNOGRAPHIA

SZERKESZTIK:

DR. MUNKÁCSI BERNÁT és DR. SEBESTYÉN GYULA.

XII. évf.

1901. szeptember

7. szám.

A KÍGYÓKŐ.

(Najá-kallu.)

A kigyókőnek nálunk már szinte kis irodalma keletkezett azóta, hogy Szarvas Gábor a „követ fűj“ szólás jelentését és eredetét kereste s arra az eredményre jutott, hogy a szólásnak nyelvünkben eredetinek kell lennie (Nyelvőr 23 : 385). Melich János nemsokára kimutatta (Nyelvt. Közl. 26 : 487), hogy a szólás valószínűleg a tótból került nyelvünkbe, egyszersmind rámutatott arra is, hogy majd minden európai nép hagyományában, babonájában megvan a kigyókő s hogy már a Gesta Romanorumban is olvashatunk a kigyókő csodálatos hatásáról.¹ Néprajzi szempontból fontos adatokat közöl Herrmann Antal (Ethnogr. 7 : 477, 9 : 324), melyek a kigyókőnek német és szláv mesékben és mondákban való gyakori előfordulásáról tesznek tanúságot. Már Melich azt a sejtelmét fejezi ki, hogy itt „a kigyótisztelet szétroncsolt mythikus vonásaival van dolgunk, a melyek talán, mint legeredetibb forrásukra, *Indiára* vezethetők vissza“ ; Herrmann Antal egyik adata pedig még többet tud a kigyókővekről, melyek egy porosz-sziléziai grófnak birtokában voltak: „Állítólag hittérítők hozták *Indiából*, a hol a kis fekete gömbölyű köveket *Cobra*-köveknek nevezik, azt állítván, hogy a szemüveges kigyó (*Cobra capello*) fejében találtnak“. Én magam már évek óta gyűjtöttem az adatokat, különösen abban az irányban, hogy valami módon természetes alapjára találjak ennek a népek tudatába annyira belevésődött mondának,² mert meg vagyok győződve, hogy az állatoknak, növényeknek, ásványoknak szereplése a népek vallásában, mondájában, babonájában mind szoros kapcsolatban van termé-

¹ Régi Magyar Könyvtár. Gesta Romanorum, kiadta Katona Lajos ; 105 rész.

² V. ö. még : Ethnogr. 8 : 137 ; Nyelvőr 26 : 79, 126 ; 28 : 121.

szetükkel, életnyilvánulásaikkal, valamilyen rajtuk tett megfigyeléssel. Így például igen természetes oka van, hogy a nép a fecskét, gólyát nem bántja; természetes kapcsolat a sárkányok és szörnyetegek mondái és az őszállatok csontmaradványai közt; csak ilyen alapon magyarázható a régi egyiptomiak állattisztelete stb. stb. Keresésemben figyelmemet én is főleg Indiára irányítottam, hol a kigyótisztelet tudvalevőleg még ma is teljes virágjában van; — különösen szemmel tartottam utazóknak, természetvizsgálóknak észleleteit, reméltem, hogy ezek közt csak találok tárgyamra vonatkozó adatot, mely legalább némileg közelebb visz a kérdés megoldásához. E reményemben nemcsak, hogy nem csalatkoztam, hanem olyan meglepő adatra találtam, mely egyrészt egyenesen és határozottan *Indiát* jelöli meg a monda hazájának, másrészt pedig természetes és érthető magyarázatát adja a monda eredetének.

H. Hensoldt tanár írja le Ceylon szigetén tett tapasztalatait a Harpers Monthly Magazine című amerikai folyóirat 80-ik kötetében (536 l.).¹ Minthogy ez a cikk minden részletében annyira érdekes s tudtommal minálunk nem ismeretes, legcélszerűbbnek tartom, ha némely rövidítéssel magát Hensoldtot beszéltetem.

„Point de Galle-ban, Ceylon déli részének fontos kikötőjében való tartózkodásom idején Warkus J. ültetvényes vendége voltam. Dél-Ceylon bozótjában, a jungleben, a kobra (pápaszemes kígyó) igen gyakori. Warkus úr házától nem távozhatott az ember félmérföldnyire sem (egy angol mérföld 1524 méter), hogy ne talált volna öt-hat ilyen veszedelmes állatra. Warkus maga évek óta napjában 20—25-öt megölt, a nélkül, hogy azért a kobrák száma megfogyott volna. ■

Már előbb is hallottam egy furcsa mesét erről a kigyóról; később meggyőződtem, hogy ez nemcsak Ceylonban, hanem egész Indiában el van terjedve. Azt mondják ugyanis, hogy némelyik kobrának — körülbelül minden huszadiknak — egy értékes köve van, mely sötétben világít. Ezt a követ a kígyó a szájában szokta tartani, drága kincs-ként óvja, sőt életével is védi. Éjjelenként ezt a követ leteszi a föbe s mintegy megbűvölve órák hosszat nézve őrzi; jaj annak, a ki ilyenkor közeledik, mert a kobra sohasem olyan veszedelmes, mint a foglalkozása közben. Ez a mese olyan képtelennek látszott előttem, hogy soha egy pillanatra sem hittem valónak, mert az ottani nép egyáltalán nem szavahihető. Annál inkább csodálkoztam, sőt nem kevésbé

¹ Megvan ez a folyóirat az Orsz. Magy. Iparművészeti Múzeum könyvtárában.

mulattam is, mikor néhány napi együttlétünk után maga Warkus úr ugyanezt a mesét mondta el nékem és komolyan biztosított, hogy a dolog valóban úgy van. De mikor aztán ő és családja egyre erősítették a dolog valóságát, kíváncsiságom rendkívül fölcsigázódott és elhatároztam, hogy végére járok a dolognak.

Kérdeztem Warkus urat: Hány köves kobrát látott már életében? — Legalább negyvenet. Nem mondhatom biztosan, hogy [a többiekhez képest] milyen arányban vannak elterjedve, de kész vagyok, ha szükséges, hogy akár minden nap kerítsek egyet. — Volt-e már ilyen kő birtokában? — Volt; egynéhány hete is volt egy. Kerekded áttetsző, borsónagyságú és sötétben gyenge, de azért igen jól észrevehető fényt bocsát magából. — Ugyan honnan szerezheti a kígyó ezt a követ és mi lehet a célja, hogy magával hordja és éjjel őrizi? — A mi folyóink kiszáradt medreiben igen sok az értékes kő. Sokat gondolkodtam magam is rajta, de bár kielégítő magyarázatra nem jutottam, kezeskedhetem a dolog valóságáról. Nehéz feladat a kígyót kincsétől megfosztani; főképen pedig veszedelmes, mert csak éjjel lehet megkísérteni s a kobrák ritkán hagyják el a bozótot. A kígyót feltétlenül meg kell ölni s ámbár a kő világosan látható, az állat fekvését mégsem lehet pontosan tudni; aztán a legkisebb zajra megragadja a követ s elsiklik vele. Az én szingál és tamil cselédeim azt is mondják, hogy ha a kobra elvesziti követ, bánatában vagy utána hal, vagy öngyilkossá lesz.

Az utóbbi megjegyzés valóban mulattatott. Ez már csakugyan tündérrege, netovábbja a kígyómesének. De azért kell, hogy a valóságnak egy paránya legyen benne s elhatároztam, hogy ezt megkeresem. Arra kértem Warkus urat, legyen segítségemre ilyen csodálatos kobrakő megszerzésében, fiai pedig biztosítottak, hogy még e hét vége előtt lesz egy példányom. Az ültetvény tamil cselédjeinek és szingal alkalmazottjainak tudtára adattam, hogy öt rúpiát [körülbelül húsz korona] fizetek annak, a ki először hoz nékem ilyen *Kallu-najá-t* (szó szerint *Kő-kígyó*.¹)

A következő négy napon minden szabad időmet kobravadászatra fordítottam, de bár vagy ötvenet megöltem, szájukat és gyomrukat gondosan megvizsáltam, egyetlen egy köves példány nem volt köztük. Vagy nem olyan közönségesek az ilyenek, a hogy nékem mondták, vagy én nem voltam szerencsés vadászatomban. Az ötödik nap estéjén

¹ Hensoldt majd így, majd fordítva *Najá-kallu*-nak írja.

T. V.

vacsora után Warkus úr és én a ház tornácán székeinkben kényelmesen hátradőlve csevegtünk. Megfigyeltük a hold keltét s már-már ennek csillagászati mivoltáról kezdtünk vitatkozni, mikor társalgásunkat hirtelen Warkus úr egyik leánya félbeszakította s jelentette, hogy épen most egy kuli jött a konyhába, a ki kijelentette, hogy olyan helyre vezet, a hol egy *kallu-najâ*-t találhatunk. Minthogy Warkus úr fiai a városban voltak, magam mentem a kulival s nagy sietségemben sem kabátot, sem kalapot nem vittem, sőt ezenfelül s ezt később sajnáltam, még puskát sem vittem magammal. A tamil körülbelül ötnegyed mérföldnyire vezetett az ültetvény északi, dombos részén keresztül, aztán a űozót közt menő keskeny ösvényre tért, mely egy kis vizeséshez vitt, hol már egy előbbi alkalommal voltam.

Szorosan a víz mellett egy roppant nagy tamarindusfa állott; vagy ötven yardnyira [egy yard 0.914 méter] tőle a kuli megállt s titokzatosan a fa tövére mutatott. Ott volt a najâ, de az én vezetőm egy tapodtat sem akart előbbre mozdulni és olyan taglejtésekkel és arcfintorgatással óvott a veszélytől, hogy egy cirkuszi bohócnak is becsületére váltak volna. Minthogy onnan, a hol voltunk, semmit sem láthattam, halkán és óvatosan közeledtem a fához, midőn egyszerre tizenöt yardnyira a fától szinte a földbe gyökeredzett a lábam. Hát csakugyan a najâ titka volna-e? Közel a fához, körülbelül egy lábnyira tővétől a fűben zöldes fényt vettem észre, mely határozottan egy pontból áradt. Az első pillanatban mécsbogárnak tartottam, az ismeretes *Lampyris noctiluca* nőstényének, minthogy az a fény igen hasonlított ennek a bogárnak a fényéhez; de mikor hosszabb ideig megfigyeltem, meggyőződtem róla, hogy az nem lehet. Valamint minden világító bogárnak, úgy a *Lampyris*-fajoknak fénye is nem állandó, hanem bizonyos időközökben majd elhomályosodik, majd felragyog, de itt megszakítatlan állandó fényt vettem észre. Hozzáteszem még, hogy a levegőben csak úgy nyüzsögtek a tűzlegyek [a *Lampyris* hímek].

Egy kis idő múlva magát a kobrát is megláttam, összetekeredve feküdt a fa tövénél, de fejét lassan ide s tova mozgatta a fénylő tárgy előtt. Minthogy puskát nem hoztam, valóban zavarban voltam, hogyan kerítsem meg a követ; s nem tudom elmondani, milyen kétségbeesett és célszerűtlen módhoz nyultam volna végül, annyira vágytam a titkot megfejteni, ha a kuli hirtelen közbe nem lép. Ezt a derék fickót roppantul aggasztotta az a gondolat, hogy ő bizonyos tekintetben felelős az én biztonságomért s ezért halkán közeledett s karomat megfogva kérve-kért, ne kísértsem meg valahogy a *kallu*-t még ez

este megszerezni, mert a felügyelő biztosan agyonveri, ha bajom esnék s hogy ő majd valahogy, legfőlebb két napon belül megszerzi a követ, föltéve, ha a kígyót most nem zavarjuk. Ámbár nem nagyon bíztam ígéretében, láttam, hogy kísérletem hiábavaló volna s hogy egyelőre legokosabb lesz visszavonulni; de azért sohasem hagytam el egy helyet rosszabb kedvvel. A *najá-kallu* valósággal megigézett megfegtetlen rejtelmével; majd két óra hosszat bámultam rája. Hazamenet a tamil arról biztosított, hogy ha a kígyót nem zavarjuk s nem ijesztjük meg, akkor minden éjjel ugyanarra a helyre tér vissza kövével s hogy ő kieszelte a módját, melylyel a követ két napon belül megkeríti. A kígyót agyonlőni nem volna helyes, mert veszélyeztetné a kő megszerzését. Az a bizalom, melylyel ezeket mondta, akaratlanul is hitelt ébresztett bennem s hogy buzgóságát még szátsam, külön öt rúpiát ígértem neki, ha terve sikerül.

Az eszes fickó megtartotta szavát. Kalandom után harmadnap korán reggel elhozta a najá-kallut. Áttünő, vizkoptatta, halványsárga kavics volt, jókora borsónagyságú, de kissé tojásdad vagy lapos, sötétben, különösen, ha előbb megmelegítettem zöldes foszforeszkáló fényt bocsátott magából. Első pillanatra kénsavas báriumnak, súlypátnak gondoltam, melynek egyes fajai különösen a Bologna közelében található *bolognai pát* híres arról, hogy szénparázson melegítve erősen foszforeszkálóvá válik. Végül azonban arról győződtem meg, hogy *chlorophan*, a fluorit egyik ritkább változata. Ha borszesz lángján melegítik, vagy forró vízbe vetik, szép zöld színben fénylik, míg a hevítés tart; de van egynéhány fajtája, mely olyan érzékeny, hogy már gyenge melegítésre is, például, ha néhány percig kézben tartjuk, órákhosszat foszforeszkál.

Gusztáv Rose, a kiváló berlini ásványtudós beszéli, hogy egy alkalommal, mikor Ehrenberggel és Humboldttal az Altai-hegységbe utazott, Krasznójarszk közelében, az Irtis hordaléka közt *chlorophan* darabokat talált, melyek egész éjen át erős fényvel ragyogtak, a nélkül, hogy az egész nap rájuk sütő sugarakon kívül más melegítette volna őket.

A tamil eredeti módon szerezte meg a najá-kallut. Jóval napnyugta előtt fölmászott a tamarindusfára s ama pont fölött helyezkedett el, melyen a kígyó tartózkodni szokott. Mikor a sötétség beállott, a kígyó, mint rendesen, előjött és kincset a szokott helyére letette. Alig látta meg a kuli a fénylő tárgyat, rögtön egy nagy zsák hamút öntött le rá, mit külön e célból vitt magával. Minthogy a hamú valóságos porzuhatagként omlott alá, a követ hirtelen vastag réteggel

borította be; a megrémült állat előbb hasztalanul keresve kúszott ide s oda, végre visszatért a bozótba. A kuli, minthogy bátorsága egyáltalán nem volt nagyobb ravaszságánál, nem sietett lemászni és a szó szoros értelmében az egész éjet a fán töltötte s csak akkor jött le róla, mikor a nap már jó fent ragyogott s miután meggyőződött, hogy a kobra már nincs ott s nincs mitől tartania. Azután gondosan átkutatta a hamút s megtalálta a követ. Így jutottam hozzá legelőször a najá-kalluhoz, a kigyó titokzatos kövéhez; a szigetről való elutazásom előtt még három darab került birtokomba.

Most a látszólagos csoda magyarázata következik. A kobra majdnem az egyetlen kigyófaj, mely rovarokkal táplálkozik. Eszik hangyát, szöcskét, némely bogarat stb., de úgy látszik legjobban szereti a tűzlegyet, talán azért, mert éjjel sokkal könnyebben megfoghatja, mint másfajta rovar. Gyakran órákhosszat figyeltem ilyen kobrára, a mint a fűben a tűzlegyet fogta ide s tova kapkodva s ebben a kigyónak nem csekély ügyességre van szüksége. Nos minden bogarász tudja, hogy a szálló Lampyrisek csupán himek. A sokkal kisebb számú nőstény jóval nagyobb s nem tud röpdülni, mert csak csökevényes szárnya van. Nyugodtan ül a fűben, árasztva azt a zöld fényt, mely sokkal erősebb a himénél s szabályos időközökben gyengül és erősödik. Ha ilyen világító férget megfigyelünk, észrevehetjük, hogy a himek egyre seregestül feléje szállanak s közvetlen közelében melléje ereszkednek.

Már most a *najá-kallu*, ez a chlorophan vagy fluoritkövecs a sötétben épen ilyen zöldes fényt áraszt maga körül, mint a nőstény Lampyrisé, úgy hogy könnyű a him tűzlegyeket vele rászedni, ha mintegy csalogatóul kiteszszük. A kobrák lassanként megtanulták, hogyan fordítsák hasznukra a tapasztalatot, melyet — bátran állíthatom — évezredekkel ezelőtt tehettek. Gyakran megeshetik, hogy egy kobra talál ilyen fénylő követ; a száraz folyómedernek hordalékában (a hol egyáltalán nem ritkák) vonzhatta a sötétben a fény, mert tűzlégynek tarthatta. Bizonyára több esetben tapasztalhatta, hogy az ilyen fénylő tárgy közelében sokkal könnyebben és gyorsabban foghatja a tűzlegyeket, mint másutt és ezért rendszeren visszatért hozzá. Így több kobra is összejöhetett ilyen helyen, ebből vetekedés támadhatott; én azt hiszem, hogy ettől már nem nagy lépés s az okoskodásnak nem valami rendkívüli nagy ereje kellett annak kitalálására, hogy a tűzlegyek fogása az ilyen fénylő kövecs birtokától függ s hogy ezt a követ birtokába kerítse, mielőtt még más kigyó megszerzi. A kobra magával viszi s csakhamar megbecsüli, mert könnyű megélhetést biz-

tosít neki. Egyebet sem kell tennie, mint éjjelenként letennie a követ a fűbe s a bogarak a szó szoros értelmében készségesen a torkába repülnek.

Van alapja annak a föltevésnek, hogy már nincs is szüksége egyéni tapasztalatra, mely a kobrát ilyen cselekvésre bírja, hanem hogy már fiatal kora óta is, ha ilyen kincset talál, ösztönszerűen fölveszi s a leirt módon használja. Mert különösen arra kell emlékeztetnem, hogy az alsóbb rendű állatokban van öröklött faji emlékezet, mely gyakran erősebb, mint az, melyet az egyén rövid élte folyása alatt szerez. Ugyan mi bír rá egy kis vak macskakölyköt, hogy köpködjön és fölgörbitse a hátát, ha kutyát visznek közelibe? Sohasem látott kutyát, soha mást sem, mégis tudja, hogy közel a veszély. Ép így bírja rá a kobrát az a számtalan nemzedéken át őseiben fölhalmozott tapasztalat, hogy olyan módon cselekedjék, melyet mi az ösztönnek tulajdonítunk.

Ezek azok a nevezetes tények, melyek a *najû-kallu*-ra, a kígyó fénylő kövére vonatkoznak. Ki mondhatná, vajjon azoknak a régi hagyományoknak a drágaköveket hordó kígyókról, melyeknek nyomait népmeséinkben találjuk, vajjon nem ebben van-e forrásuk?“

Hensoldt tudósítása mindenesetre önmagában véve is, mint adalék az állatok élettanához nagyon érdekes, de még több elmélkedni való anyagot ad a néplélek kutatójának.

Természetrajzi szempontból talán fér szó az eset *magyarozatához*, de nincsen okunk kételkedni a tudósítás és megfigyelés hitelességében. Hensoldt anártt ugyan nem ismerem s a mennyire van módomban forgatni a természetrajzi irodalmat, nevével még nem találkoztam, de magának a folyóiratnak komolysága és előkelősége e részről is már elég biztosíték, hogy a benne megjelenő cikkeket komolyan vehessük és foglalkozzunk vele. Másrészt meg igen sok hasonló jelenséget találunk a természetben. A nálunk is honos szarvas-kígyó vagy szarvas-vípera az orrán lévő szarvát használja csalogatóul; ép így a harcsa beletemeti magát az iszapba, csak bajszát mozgatja, mintha féreg volna, hogy a gyanútlanul hozzákapó kisebb halat törbe ejtse; a tengeri halaknak egész sora így használja bajszát; hallottam egy délamerikai madárról — a forrásnak nem tudtam utána járni — ez fényes bogarakkal rakja ki fészke szélét, hogy másokat odacsalogasson. Mindenesetre az ösztön magasabb fokát, majdnem értelmességet kell látnunk a kobra eljárásában, mert nem a maga testét, hanem idegen tárgyat használ fel élete kényelmes fentartására.

Néprajzi szempontból pedig érdekes volna utána járni annak, vajjon a kigyó, kincsel kapcsolatban hogyan jutott az európai mesekincsbe: vajjon a népek emlékezetében maradt-e fenn az ősbölcsestől való vándorlás óta, vagy épen úgy amolyan vándoreleme a meséknek, a milyen sok más is van? Az én felfogásom szerint a kigyó ilyen való szereplése a magyar népnél nem eredeti, hanem átvétel az árja mesekincsből, melyben sokszorta gyakrabban és több változatban él még ma is, mint nálunk.

Tolnai Vilmos.

KALEVALAI TANULMÁNYOK, VONATKOZÁSSAL A MAGYAR ŐSVALLÁSRA.¹

— Harmadik közlemény. —

Jumala — javas — boldog isten — Bódoganya.

Ukko — öreg isten.

A finn *jumala* 'isten' mind jelentésére, mind a szó alakjára nézve sok ide-oda magyarázgatásnak volt tárgya. Nem régiben még a finn tudósok a *levegöisten* nevének tartották és azt föltételezték, hogy eredetileg ez volt az egyetlen isten, melyet a finnek tiszteltek; így még a Kalevala 1888-iki (III.) kiadásának magyarázatai közt (384—385. l.). Ezt az álláspontot, mely a samanizmust az egy-istenség eszméjére igyekezett visszavezetni s Finnországban oly tekintélyre támaszkodott, mint CASTRÉN, az újabb nyelvészeti és folklórisztikai nyomozás adatai végkép lerontották. De azért a tudomány nem mondta ki utolsó szavát ebben a sokat vitatott kérdésben. A monotheisztikus alap gondolat kedvéért felállított elmélettel a legutóbbi (sztereotipizált) Kalevala-kiadás magyarázatai során (160—161. II.) SETÄLÄ E. N. számol le alaposan; fejtegetését szó szerint közlöm, nehogy lépten-nyomon hivatkoznom kelljen reá:

„A közfinn nyelv összes tájszólaásaiban meglevő és a finnből a lappba is (*jubmel, ibmel*) átment *jumala* jelentései: 1a) *isten* *lény általában*, 1b) különösen a keresztények istene; 2a) *istenkép*, 2b) *szentkép*. Arra semmi bizonyíték sincs, hogy *jumala*, mielőtt a kereszténység a finnek közt elterjedt, különösen mint az ég istene szerepelt volna, a hogy Castrén és utána Ipolyi vélik. Ép oly kevésbé vehető

¹ A két előző közleményt l. az Ethnographia XII. évf. 2. és 3. sz.

bebizonyítottak, hogy a megfelelő cseremisiz *juma* szó, melyet a mordvin nyelv *jondol* (régibb **jom*-tol 'isten-tüze, villám') összetételben őrzött meg, mást jelentene, mint általában istenséget és különösen a mohamedán, vagy keresztény szomszédoktól megismert felsőbb jóságos lényt. Valóbbszínű tehát Budenz magyarázata, hogy e szónak a finn-ugor nyelvekben meglevő másai *jót*, *szerencsést*, *gazdagot* jelentenek, pl. a magyar *jó* és származékai (*javas*), a vogul *jomas* 'jobbkez' és az ennek megfelelő osztják *jem*. S ebben az esetben a finn szó *-la* végzete nem a helyet jelentő képző, a minek magyarázni lehetne, ha a *jumala* szónak eredetileg 'ég' jelentése volt volna, hanem az igen közönséges *-la* melléknévi képző (*vetelä, hankala, matala* stb.). E magyarázat szerint a *juma* alapszó *szerencsét* jelenthetett, úgy hogy *jumala* = szerencsés. A szó használata isteni lény megnevezésére talán indo-iráni hatáson alapszik. Nevezetes ugyanis, hogy a mordvinban van egy szó, a mely indo-iráni jövevény és mind *szerencsét*, mind pedig *istent* jelent: a Moksa-mordvin *pavas* 'szerencse' és az Erza-mordvin *paz* 'isten'. E szó ugyanis az ind *bhagas* 'osztályrész, szerencse' szóra megy vissza, melyet a Rigvéda sűrűn használ, mint egynémely istennek melléknévét s az ó-perzsa *bhaga* 'isten' töre, melyekkel akár kölesön útján, akár a közös eredetnél fogva összefügg a szláv *bogu*, orosz *bog*; v. ö. az ebből képzett melléknévet: *bogatyi* 'gazdag' vagyis: szerencsés. E szerint lehetséges, hogy valamint a mord. *pavas*, *paz* kölesönvétele, úgy a f. *juma*, *jumala* fordítás indo-iráni nyelvekből.

Mint látni való, e magyarázat igen jelentékeny indo-iráni hatást föltételez, mely a szorosabb értelemben vett finn (finn-mordvin-cseremisiz) nyelvterületre is kiterjedt volt. Ugyanerről a nagy hatásról számos kétségtelen bizonyosságot idéz MUNKÁCSI: Kaukázusi és árja elemek a finn-magyar nyelvekben. (I. Magyar szójegyzék.) A SETÄLÄ ÉS MUNKÁCSI adta ujjmutatást követve bátran kérdezhetjük: nem lehetséges-e, hogy a f. *jumala* és társai — mint a mord. *pavas*, *paz* — a magy. *javas* alapszavával együtt szintén indo-iráni nyelvekből való egyenes kölcsönvételek? Erre a kérdésre az ind mitológia egyik személyének, a finn *juma*-, cser. *juma*-ra emlékeztető neve indit. Az ind mitológiában ugyanis *Yama* („a fékező“) a halál istene s az elhunytak ura és bírója. A Védák őt — *Yami* nevű nőtestvérével együtt — mint az első embert említik. Ő száll le elsőnek az alvilágba s ott elkészíti az utána jövők helyét. Az ő két kuttyája őrzi a paradicsom bejáratát. Az ind mithosz későbbi fejlődése során *Yama* a halálnak rettegett istensége, a ki az emberi lelkeket megkötözve viszi az alvilágba. Mint a világ öreinek egyike a dél fölött uralkodik. — Alakilag a *Yama*-, f. *juma*-, magy. **java*-égyeztetés aligha volna kifogásolható. Magy. *a*, *á*-val szemben a finn nyelvterületen nem egy esetben találunk *u*-féle hangzót, pl. magy. *hat*,

f. *kuite*, cser. *kut*; magy. *fa*, f. *puu*, cser. *pu*, votj. *pu*; magy. *nyal*, f. *nuole-*, cser. *nulém*, votj. *íul* stb.;¹ sőt ezzel a megfeleléssel a szorosabb ugor nyelvkörben is sűrűn találkozunk, pl. magy. *álom*, *alszik*, vog. *ulem*; f. *uni*, cser. *umalém* alszik, votj. *um* alvás. Nagyon ellene mond azonban ennek az összevetésnek az a szerep, melyet *Yama* az ind. mithosz szerint bír. Láttuk, hogy ebben a szerepben a félelmes vonások domborodnak ki leginkább. Nehezen tehetjük föl, hogy a borzalomkeltő istenség a finn-magyar népek jóságos istenének egyenes őse legyen. Még nagyobb súlyú lesz ama körülmény megfontolása, hogy az indiai mithoszban mégis csak alárendelt jelentőségű *Yama* neve aligha válhatott nálunk épen a legáltalánosabb istennevezetté. Mindezeknél fogva e föltevést el kell ejtenünk.

Más kérdés: vajjon a magy. *javas*-ban nem tükrözik-e ugyanaz a fölfogás, mint a cser. *juma*-ban? A magy. *javas*-beli *java*, *jav* nem 'istent' jelent-e, úgy hogy *javas* eredetileg = 'istenes'? Akkor persze föl kellene vagy lehetne vennünk, hogy ez a *jav*, *jó* a cser. *juma*-nak megfelelően 'isten' jelentéssel önállóan is élhetett nyelvünkben, vagyis hogy őseink az istent 'jó'-nak nevezték.

Így véltem magyarázhatni a *javast* korábban magam is (Erd. Múzeum: 16. k. 63.), a fölhozottakon kívül a f. *jumaliset* 'istenesek' szóra gondolva, melynek a Kalevalá-ban 'bűbájos, varázsló' jelentése van.²

*noita Pohlojan pitoja,
jumalisten jnominkija.*

Fordításomban: északhoni áldomásról,
javas népek nagy toráról.

A cser. *juma*: magy. *javas* egybevetést határozottabban terjeszti elő SETÄLÄ (Smirnows Untersuchungen. 48—49. II.): „Nem lehetetlen, hogy *juma* mindkét jelentése, t. i. 'szerencse' és 'isten' — árja befolyás révén — már finn-ugor eredetű. A magyarban *jó* ∼ *java* 'salus,

¹ A f. *jumala* szónak egy igen régi történeti emlékezés, a mely hitelt érdemel, az első szótag hangzására nézve a magy. *java*-hoz közelebb álló s a vogul *jomas*-nak megfelelő *jómala* alakot tulajdonít. Ugyanis Szent Ólaf rendeletére HUND Thore és Károly 1026-ban Skandináviából kereskedés végett bjarme (= permi) földre menvén, ott melleleg kiraboltak egy bekerített szent helyet, a hol egy *jómala*-kép (bálvány) állott. A *jómala*-kép térdén ezüsttel teli serleg, nyakában pedig vastag karika volt. Az egyik HUND, Károly, a bálványnak fejét is levágta a fejszével, tehát a bálvány fából lehetett. (KROHN K.: Suom. Suv. pak. jumalanp 15—16. l.)

² Kal. XX.: 6.:

bonum' mellett előkerül *javas* (*gyovas*, *javos*) ,magus, incantator, divinus vates' is, a mi egy ,isten' jelentésű alapszóra enged következtetni. (V. ö. BUDENZ: MŰSz. 148.) Még eddig el nem háritott nehézséget okoz az a körülmény, hogy a régi irodalomból *javas* nem, csak *jós* mutatható ki". Ugyanott érinti SETÄLÄ a *jós*-ra nézve SZILY Kálmántól ajánlt szófejtést (Nyelvőr XXVIII: 289 és k.), mely szerint *jós* a m. *johos* a *joh*, **jonh* ,exta, intestina' alapszóból. Azt a megjegyzést teszi reá, hogy a szófejtés nem érdektelen ugyan, de a fölvett hangtani fejlődéshez szó fér. A jelentés magyarázatát sem találja kielégítőnek, mert a régi magyaroknál holmi haruspicina, belekből jóslás ki nem mutatható. SETÄLÄ szerint *jós* szavunkat a *javas*-tól bajos elválasztani; az ő mennyiségelmélete szerint mindenik szó más-más mennyiségfoknak felel meg. Erre van egy-két észrevételem.

A mi a bolygatott hangtani fejlődést illeti, a *jonh* < *joh* változás számos nyelvtörténeti adattal van igazolva, *johos* < *jós* fejlődésre pedig a legközönségesebb példa: *sohasëm* < *sósëm* (sohsem). Továbbá a *jós* alak régibb volta nem következik föltétlenül abból a negatívumból, hogy az irodalom a *javas*-t nem ismerte. Sok szavunk, mely épen az ősi hitélettel függ össze, csak a nép nyelvén él, nyelvemlékeinkből ellenben hiányzik s azért nem is kerülhetett bele a Nyelvt. Szótárba. Ellenkezőleg: minthogy *javas* országszerte ismeretes a nép közt, *jós* pedig kevéssé, ebből inkább azt következtetjük, hogy *jós* újabb irodalmi alak.¹ A *jonh* < *joh* alapszóból való származtatás azonban szerintem is nehézségbe ütközik, mert haruspicináról nemcsak az írott történet, de a néphagyomány sem tud nálunk semmit. Az t. i. nem bizonyíték, hogy a történeti följegyzésben a magy. jóst, javast a latin nyelvű író haruspex-nek fordítja; az sem nyom, hogy néphagyományunkban is néző a javással rokonértelmű, mert korántsem jelent a belekből nézőt, hanem csak annyit, mint a Kalevalá-ban *katsoja* ,néző'.

Ámde nemcsak *javas* és *jós* tartoznak együvé; nem szabad felednünk, hogy *javas* mind alapszavára, mind ennek jelentésére nézve szorosán csatlakozik a ,bonum, salus' jelentésű *jó*, *jav* tőhöz és származékaihoz. A magyar *javas* ugyanis *gyógyít*, orvosságot *javall* vagy *javasol*: tisztán melléknévi használata is ily értelemben gyakori: *javas asszony*. Nyilván az irodalomban is így lett a *jós emberből* egyszerűen *jós*; a jelző kifejezte az egész fogalmat. E szerint a *javas* olyan kép-

¹ A fejlődés így lehetett: *javos* < *jaos* < *jahos* < *jós*. (V. ö. Szinyei: Nyelvtud. Közl. XXIX. évf. I.: 2.)

zés, mint orvos: *java-* (‘bonum’) + *s*; nincs tehát szükség egy *juma* ‘isten’-féle jelentésű *jav* alapszó föltevésére. Ugyanigy értelmezhető az osztj. *jemey* ‘szent’, a melynek alapszava *jem* = magy. *jó*, f. *juma*.

S itt azon lehetőség merül föl, a melyet már MUNKÁCSI említ (Nyelvt. Közl. 30:372. l.), hogy a cser. *jumo* ‘isten’ szóban ugyanily eset forog fenn, t. i., hogy a jelzett szó (ég v. atya) elhagyásával a jelzőre hárult a fogalom meghatározása és megnevezése, a mire nyelvünk is általában rendkívül nagy hajlandóságot mutat, v. ö. kaszáló (sc. rét), tanító, utas (ember) sat.; de leginkább a tisztelt személyek vagy tárgyak neveinél, pl. teremtő, megváltó (isten); szarvas, ordas (állat) sat. s ugyanily hajlandóságot kétségkívül már az egységes finnugorságnak kell tulajdonitunk.

Ez alapon azután a f. *jumala* sem szorul többé a mord. *paivas*, *paz* analogiájára, sem pedig a helyjelölő *-la* képzőnek fölvételére, a mi által eredetibb ‘jó (isten) laka’ = ‘ég’ jelentés jönne ki; hanem a magy. *javas*-hoz csatlakozva, ugyanazon melléknévi *-la* képzővel, melyet SETÁLÁ a ‘szerencsés’ alapjelentés magyarázatául föltesz, annyit jelentene, mint a magy. *javas*, t. i. ‘javakkal bővelkedő, javakat adó’ (sc. isten). Az elliptikus kifejezés utórésze, az elmaradó jelzett szó tekintetében v. ö. az osztjákban: *Jem-sanka* ‘Jó-világosság’ = ‘Égisten’ (PATKANOV: Irtisi-Osztj. Szójegyz. Nyelvt. Közl. XXX: 448.).

Vizsgálódásunk tehát végeredményben oda vezetett, hogy a finn *jumala* és a magyar *javas* mind alapszavuk, mind képzőjük jelentésére nézve egymással teljesen megegyeznek, csupán az eredetileg hozzájuk tartozó jelzett szóra nézve térnek el; f. *jumala* a m. ‘*javas* [isten]’, magy. *javas* pedig: ‘*javas* [ember v. asszony]’.

Kérdés, hogy nem volt-e a f. *jumala*-nak ‘isten’ mellett magy. ‘*javas*’-féle jelentése is régebben. A Kalevala ingermanlandi változatai közt ugyanis a nagy ökör v. disznó levágásáról szóló költeményekben egy öreg szerepel, a kinek a nyomt. Kal.-ban *Virokannas* felel meg (XX. r. 54. sat.). Szerepe olyan, mint egy samáné: az ő feladata leölni az állatot. Azonban kudarcot vall s egy fára menekül, mint Kalevalabeli társa is (XX. r. 70—72.). A többi ott levők szintén megfutamodnak, a változatok szerint:

muut *jumalat* muihin puihin =
más *istenek* (?) más-más fára.

Itt *jumalat* inkább ‘*javasok*’, mint ‘*istenek*’ jelentést látszik megengedni. (V. ö. KROHN K.: Suom. Kirjallisuuden historia. I. Kalevala. 409.)

Ellenben igaza van SETÄLÄ-nek (Smirnows Unters. id. h.), hogy a finn *jumaliset* ‚varázslók, bűbájosok‘ értelmezését a népköltési adatok nem igazolják. A legújabb (sztereotipizált) Kalevala-kiadás magyarázatai közt utalás történik a „Päivöläi (napországi) lakzira“, a melynek változataiban e szó mindenütt szerepel, míg a kalevalai runókban csak egy ízben fordul elő, a hol Pohjola foglalta el Päivölä helyét (XX. r. 6.). A Päivöläi lakziban *jumalisten*, *jumaliston* és *jumalan juomingit*: ‚istenek, istenség, isten áldomása‘ emlittetik, melyet néhol *suuren synnyn juomingit* ‚a Nagyszületett (azaz Krisztus) lakzija‘ néven ismer a népköltés. Saját finnországi gyűjteményemben (Keleti-Finnország, sortavai kerület, 1889-ből) szintén van egy dal Lemminkäinenről (Laulu Lemminkäisestä), melyet a Kokkarinkylä-beli 75 éves Petri Semejka-tól, Petri Vaano fiától jegyeztem föl; ez meg a *suuren synnyn-t* félreértve, s. *synnin* (= synnin) a ‚nagy bűn‘ áldomásáról beszél:

Kuñne lähet poiguveñi?
Lähen Väinölän pidoho,
Suuren synnin syömingihe,
Jumaliste juomincihe (26—29. ss.)

Azaz: Hova indulsz én fiaeskám?
Väjnöläi vígasságba,
A nagy bűn lakomájára,
Istenesekhez ivásra.

A keresztyén hatást ez a szöveg elég világosan hirdeti; a krisztusi ‚utolsó vacsora‘, v. úrvacsora emléke szól felénk e különös lakziból, a mit még inkább megerősít az, hogy erre az eszem-izomra szegényeket és vakokat, bénákat és más nyomorékokat is meghívna. (Kalevala, stereot. pain. II. Selityksiä. 165. l.) Nálam is:

Kutsu ruiot, kutsu rammat,
Kutsu ¹ ön peri sogeat — —
Ruiot reillä rembuveli,
Rammat ratsahin ajeli,
Sogeat venozin soubi (u. o. 13—14. és 19—21. ss.).

Azaz: Meghi bénát, meghi sántát,
Meghi még merő vakokat — —
Bénák szánon vánszorognak,
Sánták lóháton robognak,
Vakok esónakon eveznek.

¹ Verskiegészítő szócska. D, G, B, Z zöngétlen d, g, b, z hangokat jelöl.

Mind a mellett különös, hogy az éposz, habár csak egy helyen is, ezt a *jumaliset* 'istenesek' jelzőt a pohjolaiakra alkalmazza. Fel-tűnő ellenmondás, hogy a bűbájosságukról szerfölött hirhedt és félt, a népköltésben ép erről folyvást nagy respektussal emlegetett s így ker. szempontból legkevésbé istenes nép, a pohjolaiak. kapják ezt az 'istenes' nevet.

Szintoly ellenmondónak látszik *jumala* többes száma (!), mint *Hiisi* 'pokol' parallelszava a XI. r. 284. sorában:

Onp' on Hiissä hiottu,
Jumaloissa kirkastettu

Kit köszörült Hiisi népe,
'Istenek közt' fentek szépre.

Itt jobban megfelelnek a magyarban Hiszi parallelszavául 'varázsló, bűbajos' v. más rokonjelentésű szó, mert hátha ily értelemre megy vissza a finn kifejezés. (L. főntebb ingermanlandi szövegek *jumala* szavát.) A többes szám élénken emlékeztet a *jumaliset*-re. Ellentétnek bajosan lehet a *jumaloissa* alakot fölfogni, *Hiissä*-vel szemben; Hiisi-ék nem szoktak istenes módon eljárni.

Jumala egyéb előfordulásai a Kal.-ban már egész világosan a ker. hatást mutatják. A magyarázatok szerint: említik a runók *jumalát*, mint *atyát*, igen gyakran mint *teremtőt*, valamint ily kapcsolatokban: *Jumala fája, napja, ege, hajnala, ideje, gabnája*. Más helyeken e szó jelzői: 'szent, jó, boldog' a keresztény értelemben való használatot még kétségtelenebbé teszik, szintúgy a párhuzamos sorokban *Jumala* ellentétéül *Hiisi* említése. (V. ö. mint nem ide illőt fentebb: *jumaloissa*.) Általában valószínű, hogy ilyen eredetű a szó használata a *hálálkodásokban* és *üdvözlésekben* is. A 18:29 kezdődő imádság, melyre Castrén külön, mint pogány eredetűnek látszóra mutat rá,¹ egy keresztény

¹ Gyere istenem a szállba,
Nagy kegyelmű a naszádba
Vézna hősnek védelméül.
Kis embernek emberségül
Tágas tenger sik mezején.
Tornyos hullámok tetején.
Ringasd szépen szél a sajkám.
Hajtsd el kis hajómat hullám
Egy ujjom evezte nélkül,
Víz tükrének törte nélkül
Tágas tenger sik terére,
Végzetlenül víz színére.

(Saját ford.)

Száll a. m. tutaj, dereglye. Beregmegyei tájszó.

legendából van véve, melyet épen ő maga jegyzett föl (!) és melyben *jumala* = isten fia, vagyis Krisztus. Három helyen (11:311, 19:41 és 46:415¹) a szó bebizonyíthatólag görög szentképet (obraz-t) jelent; a két helyt (15:632² és 18:434—436³) mint megfelelés előforduló *szerencse* nem függ össze a szónak előbb kifejtett föltehető eredeti jelentésével. Végre több helyen, a hol Ukko-ra vonatkozik (9:39 Ukko *ilmoinen Jumala*; 40:78 Ukko *taivahan jumala*: 45:246 [Oi Ukko] *pilven päällinen Jumala*: v. ö. 15:352 *Itse ilmoinen Jumala*), valamint az *ylíjumala* összetételben a szó jelentése *Ukko* értelmezésétől függ. (L. ezt alább.)

Kiviláglik e magyarázatból, hogy más a Kalevala „boldog istene”, mint a magy. boldog isten. Míg amarról a mithoszi burok szépen lehámlott, a mienk még erősen tartja magát. Mind a mellett nem nyomhatunk el némi kételyt, hogy talán a mi „boldog istenünk” sem olyan ősi pogány képzet, a milyennek még BUDENZ hitte (MUSz.), sőt legújabban MUNKÁCSI (K. és árja E.) is elfogadja.

Először is a magy. kifejezés csak egy közmondásból: „szegény ember szándékát boldog isten bírja” és a csodálkozást kifejező „boldog isten” felkiáltásból ismeretes. A közmondásnak egész tartalma ker. izű; a pogányság mitsem tud a *szándékok olyatén intézéséről*, a minő itt kifejezésre jut. Ez a pogányságtól merőben idegen s tisztán a ker. világszemlélet köréből való. Másodszor ki ne tudná, mily gyakori a keresztyénség egész vonalán a „boldog” jelző alkalmazása: a) szentek-

¹ *Eessä julkisen jumalan* a. m. nyilvánosságos isten előtt: parallel sora: *alla kasvon. kaikkivallan* a. m. „Mindenható” arca alatt. Fordításom szerint: [esket esküvének]

Isten előtt nyilvánosat,
Teremtőnek képe alatt.

² Vielä kiitä onneasi,
Julkista Jumalatasi:

Sőt áldd jó szerencséd már most,
Istened, a nyilvánóságot.

(Saj. ford.)

³ Lähe nyt onni ohjilleni,
Jumala rekoseheni,
Onni ei taita ohjaksia,
Jumala ei riko rekiä.

Gyere most gyepőlomba szerencse,
Szállj isten a szekerembe,
Nem szakít gyepőt a szerencse,
Szánat az isten nem tör össze.

(Saj. ford.)

ről (*boldoggá* avatás), *b*) halottakról (istenben *boldogult*, *megboldogult*, vagyis: üdvözült); *c*) Szűz Máriáról (*boldogságos* Sz. M.) Mindezekben aligha lehet mást, mint ker. szinezetet látnunk. És ilyen lesz a „boldog isten!” is, mely egészen megfelel a „Szent Isten!” (heiliger Gott!) felkiáltásnak. (V. ö. MUNKÁCSI: id. m. 174.)

Másfelől azonban az idézett közmondás, a mely kétségtelenül ker. gondolkodás gyümölcse, szintoly szemmel láthatóan viseli magán egyúttal még a pogányság bélyegét is abban az ellentétben, melyet a *szegény* ember és a *boldog* isten közt kiemel. Itt u. i. a boldognak régibb ‚gazdag‘ jelentése, melyről nyelvméleink, sőt még az élő népnyelv is tanúságot tesznek, világosan domborodik ki; s ennél fogva el kell fogadnunk azt, hogy a ‚boldog isten‘-nek azelőtt ‚gazdag isten‘ értelme volt. Érdekesen és tanulságosan fejti ki a magy. *boldog*-nak e régibb jelentését MUNKÁCSI (id. m. 173—176.). Rámutat arra, hogy *boldog* szavunkat a nyelvmélekek — sőt tájszólásaink is többnyire — csak *bódog* alakban ismerik, a mint már SIMONYI (Nyelvőr 9: 55) megállapította; az *l* tehát olyanféle járulék-mássalhangzó, mint a népnyelvi *éldes*, *pélpa* sat. szavakban. A szó két részből áll: az első fele, melynek a vogul nyelv *-ñ* képzős *puu-ñ* ‚vagyonos, gazdag‘ szava felel meg, átvétel vmely indo-iráni nyelvből s ugyanazzal a szanszkrit *bhága*-tővel (nom. *bhágas*) egyezik, mely föntebb a *pavas* ‚isten‘ (tkp. ‚segensspender‘) szóban mint mordvin kölcsönvétel már elének került. A *-dog* utórészt M. képzőnek tartja, mely ugyanaz, mint a *gazdag* utórésze *-dag* és szintén árja eredetű. (U. o. 293.). Mődunkban van a MUNKÁCSI előterjesztette szófejtést részben megerősíteni, részben kibővíteni.

Az egész magyarság nyelvén *boldogul* ma is leginkább azt jelenti, hogy ‚gyarapodik, vagyonilag előremegy, szerencsét csinál‘; az alapszó ‚*boldog*‘, tehát a m. ‚gazdag, vagyonos, szerencsés‘. Föltehetjük, hogy a *boldog*-hoz, mely eredetileg csupán ‚földi jókkal bővelkedőt‘ jelentett, utólag tapadt az erkölcsi jónak ama jelentése, mely a *boldog isten!*, *megboldogult*, *boldogságos* kifejezésekben előtűnik.

Van azonban *boldog*, *bódog* szavunk használatának három esete, a mely némileg más, a Munkácsitól kimutatottnál nem kevésbé régi jelentésre vall: *Boldogasszony* v. *Bódogasszony* (közmagyar), *Bódogany* (palóc) és a ‚botnak *boldogabb* vége‘ (közmagy.). Az elsőt KÁLMÁN Lajos meggyőzőleg mint mithoszi tartalommal bírót mutatta ki (L. KÁLMÁN L. alapvető értekezését: Boldogasszony, ősvallásunk istenasszonya). *Bódoganyáról* biztos adatunk van néhai PÁPAI Károly nagybecsű értekezésében: A palóc faház. (Ethnogr. IV. 1—3. f.) E szerint *bódogany*

erős, tölgyfából készült négyoldalú v. hengeralakú oszlop, mely a szoba közepén a *főgerendát* (mestergerendát) *tartja* s vele némileg a padlás biztosítására is szolgál. Kétségtől mentesen mithologiai adat. A ‚bódoganya‘ mintegy az egész ház terhét viseli, a házat egy középpontban mintegy a földdel köti össze s ezzel mintegy a Földanyához (Bódoganyához) való hűséget, a Földanya segítségének biztosítását vagy más rokon eszmét hordoz. Végre a ‚botnak boldogabb vége‘ szólásból alkalmasan egy bőséges (vastag?) jelentésű *boldog* fejlődik ki, mely jelentést a *Bódoganya*-beli *bódog*-nak is méltán tulajdonítunk. Az eredeti jelentésnek mind a két árnyalata megvolt már a kölcsönadó árszágban, mint ezt nemcsak a szanszkrit nyelv adatai bizonyítják (v. ö. MUNKÁCSI, id. m.), hanem más indo-germán nyelvek analógiái is megerősítik. (V. ö. pl. lat. *felix* ‚bőséges‘ és ‚boldog‘, valamint a vele rokon *fetus*, *fecundus* elágazó jelentéseit.) A ‚boldog isten‘-féle szólás sem valami ősmagyar különlegesség; ugyanígy emlegeti a klasszikus ókor a halhatatlan és ‚boldog isteneket‘.

De míg a ‚boldog isten‘ székét ezek alapján mégis a finn-ugor Olympusra helyezhetjük föl, a Kalevala híres *Ukko*-ját, a magyar ‚öreg istennel‘ együtt, minden tiszteletünk mellett is le kell onnan szállítanunk, ha ugyan az utódok nagyobb apparátussal dolgozó tudománya nem fogja őket újra visszaültetni fényes trónjukra. Végezzünk először is a f. *Ukko*-val. Legcélszerűbb lesz itt is a Magyarázatok idevágó cikkét beiktatnom:

Ukko a XVI. század közepén író Agricola szerint (1508—1557) a *karjalaiak istene*: „S mikor a tavaszi vetést végezték, *Ukko serlegét* (*Ukon malja*) köszöntötték (itták) s hozzá *Ukko vékáját* szereztek“ stb. Ugyanazon időtájt, 1545 50 (Arvidsson: Handlingar. VI. 309) arról panaszkodnak a savonlinnai kerület parasztjai, hogy megadóztatták őket, mivel *Ukko serlegével* éltek. *Ukko vékája* szoba kerül 1570-ben a Kuopióban tartott esperesi gyűlésen. E vékáról még a jelen (XIX.) század közepe táján tudtak beszélni Salmelainen Erichnek, Rautalampiban. Ganander ezt az *Ukko* poharát a skandináv mennydörgő isten, Thor tiszteletére köszöntött pohárhoz hasonlítja (*Thors skål*). Valóságos megegyezést bajos föltenni azért, mert *Ukko* tisztelete — úgy látszik — *nem terjedt ki egész Finnországra*, csak Savo és Karjala területére szorítkozott. Nyugati Finnországban a szónak kicsinyítő képzős alakja: *ukkonen* a m. mennydörgés, villámlás. Az észtek emlegetik ugyan *Ukko vékáját*, csak hogy ez az U. náluk a házi istent jelenti. A finn népköltésben is *Ukko*-nak mint a *villámlás istenének* neve csak Keleti-Finnország és az orosz Karjala költési területére határolódik, Ingermannlandban már nem ismeretes. Nem egy jelzője arra mutat, hogy a keresztény istenről való fölfogás tapadt hozzá, pl. ebben a

sorban: „*Öreg apó* (a kéziratok szerint néha: *mi apánk*) *mennyégbeli*“. *Ylinen luoja* „felső teremtő“ a népköltésben közönséges, de a Kalevala több helyén Lönnrot alkalmazta. Előfordul ez is: *jó isten* (a kéziratokban sokszor: *szent, magasságos, egyetlen, égbeli isten.*) Más helyeken, a hol találkozunk vele, szintén nem föltétlenül szükséges, hogy pogány mennydörgő istenre gondoljunk. Több költeményre nézve határozottan be lehet bizonyítani, hogy „Ukko“ helyén eredetileg „isten“ volt és a névcserét a keleti-finn dalterület hajtotta végre. Az is figyelemre méltó, hogy Ukkót szüntelenül istennek nevezi a népköltés, a mit aligha lehet általában „isteni lényre“ vonatkoztatnunk, minthogy semmi más nemtőről (*haltija*) ezt a jelzöt nem mondják. A régi Kalevalában *Ahti* (18:456) és Wäinämöinen (a 22:42 változatában) párhuzamos névvel „isten“-nek vannak ugyan mondva, de az előbbiről kiderült, hogy Lönnrot illesztette bele, az utóbbiban pedig, mely adat a népköltésből való, Wäinämöinen csónakútja vegyült össze egy ker. legendával: az *Istenfia csónakútjával*.

Habár egészen természetes, hogy a halhatatlannak gondolt istent *öreg*-nek képzeli a mithoszalkotó kor embere s így Ukko „az öreg“, neve miatt lehetne akár finn-ugor istenség is, az idézett magyarázat adataiból kiviláglik, hogy bajosan lesz ilyen hosszú mult az öregnek háta mögött, habár Mathuzsálem korát talán meghaladta is. Szerepe s alakja csak Finnországban, ott is csak keleten vált nagyobb jelentőségüvé s utóbb a ker. istennel, a kihez szintén az öregség képzeze tapad, mindinkább összefolyt. Eleinte — mint látjuk — még ő szorítja ki a népköltésben itt-ott a ker. istent, később egészen annak képét ölti fel. Az *yljumala, ylinen jumala* kifejezésekben a ker. isten jelzője: *ylinen, ylhäinen* „magasságbeli“ ragadt reá; v. ö. a magyar „fölséges“ (vagyis magasságos) istent.

Ukon malja „Ukko serlege“ szintén gyanús. Gondoljunk csak a magyar „Ukkon poharára“. Ezt a magyar Ukko-t még Hunfalvy egynek vette a f. Ukko-val (Magyarország ethnographiája. 243), a miért Ahlquist alaposan nekirontott a finn Kieletär c. folyóiratban, kimutatván hangtani okokkal, hogy magyar *Ukkon* és f. *Ukon* egyeztetése ki van zárva. Nemsokára azután kísült egypár új nyelvtört. adat révén, hogy a magy. *Ukkon* a német *Urkund*, *Urkund* mása (Urkundbecher, áldomás-pohár.) Nem lehetetlen, hogy a f. *Ukon malja* is valami svéd-norvég *Urkund-bägare*-féle kifejezésre megy vissza.

Marad *ukkonen* „az öreg“ (dem.) és *Ukon nuoli* (Ukko nyila) „istennyila“ (SZINNYEI: Finn-magy. Szót.). Ezek össze látszanak tartozni, de tekintve az előbbinek nyugoti-finn jellegét, el kell őket választanunk. *Ukon nuoli* pedig olyan eset lehet, minőre a Magyarázat is utal,

hogy t. i. *Ukko* — keleti-finn kiindulásponttal — a köznévül használt *jumala* helyébe lépett, úgyhogy eredetileg *jumalan nuoli* volt a mennykő finn neve, mint a magyarban 'isten nyila'. Csakhogy van még *Ukko* helyett: *pitkäinen* 'a hosszúkás' (?), *pitkäisen nuoli* = *Ukon nuoli*; az is nagyon lehetséges tehát, hogy *Ukko* az előbbit szorította ki, mint a mely már merőben érthetatlenné vált. Íme még azzal sem vigasztalódhatunk, hogy legalább ennek az 'Ukko nyilának' köze volna a magy. istennyilához. (Elliptikus kifejezés: 'á nyila', azaz: i. nyila). Figyelemre méltó, hogy a magyarban az *ég dörög* v. *mennydörög*, nem az 'öreg', mint a finnben.

Végre a magy. 'öreg isten'. Már föntebb említettük, hogy ettől a jelzőtől nem idegenkedik a ker. fölfogás sem. Hiszen Krisztus mellett, a ki a fiú-isten, ott van az Atya, a kire e szerint az 'öreg' jelző mindenkép ráillik. Azért mondják a németek is: selbst *der alte Herrgott*, — maga az 'öreg isten. Emberileg az öröktől fogva élő istent másnak, mint öregnek el se gondolhatjuk. Továbbá megfontolást érdemel, hogy az 'öreg isten' kifejezésben a jelző szónak eredetileg nem az a jelentése volt-e, mint ezekben: az *öreg A*, *öreg kondér*, *öreg este* sat., úgy hogy 'öreg isten' tkp. ezt teszi: 'nagy isten' s akkor még keresztyénibb színezete van a szólásnak. (V. ö. *kisisten* a m. nagy úr, hatalmasság.) Szóval a mi 'öreg istenünk' tiszta keresztyén isten és nem leledzünk semmi kánoni vétségben, ha hozzá folyamodunk. Olyan ő, mint akár a 'magyarok istene'. Csakhogy amazzal inkább az atyára, emezzel pedig talán inkább a fiúra célozunk. Amazt békésebb hangulatban, ezt harcias kedvünkben tartjuk szem előtt. A ker. isten fogalmának ilyen helyi színezése nem valami ritkaság.

Vikár Béla.

NÉPHIT ÉS NÉPSZOKÁSOK.

Lakodalmi szokások Kölesden, Tolna vármegyében.

Második közlemény.

A bucsúztatás után a nászsereg kimegy az udvarra, csak a menyasszony marad benn a szobában egynehány asszony társaságában. Most következik a menyasszony kikérése. Ez is az első vőfény kötelessége:

„Kedves seregeim, én csak azt csudálom,
Hogy a kiért jöttünk, azt sehol se látom.

Oda benn maradt tán, én majd kiinstálom,
 Hogy kárba ne vesszések sok fáradozásom.
 Menyasszony asszonyunk, jöjjön ki kértemért,
 A mi seregünknek nagy fáradságáért
 Elsőbb elkísérjük az Isten házába
 S ott összeköttetjük a hitnek láncával.
 Adják ki hát, kérem, legyenek szívesek,
 Mivel sok a dolgom, hamar végezhessek.
 . . . Harmadszor is kérem: legyenek szívesek,
 Mivel sok a dolgom, hamar hadd mehessek“.

Ekkor kivezetik a menyasszonyt, a vőfény pedig folytatja:

„Kedves jó szüelim, kedves testvéreim
 S hozzám tartozó minden jó barátim,
 Köszönöm mellettem tett lépéseiteket
 És a hozzám való jószívűségeket.
 Nyoszolyó leányok, lépjetelek előre
 Kedves menyasszonyunk gondviselésére.
 Mi most már elmegyünk —
 Isten velünk!“

Ennek elmondása után rákezdik a muzsikások a „Hunyadi-induló“-t. A menet megindul. Legelől a két vőfény, aztán a négy násznagy, köztük a vőlegény, utánok a házas emberek, majd a legények, kezükben borral teli üveggel, a melyből az utcán álló nézőket megkinálják. Ott haladnak táncolva, kurjongatva a banda előtt. A banda után a menyasszony lépdel, a két nyoszolyó- (koszorús) lány karjaiba fűzve karját. Rendesen *fekete* ruhában van. A nyoszolyólányoktól balra a nyoszolyóasszony (egy menyecske a legközelebbi rokonságból). Ezek után a többi nő halad tánc- (csárdás-) lépésben. A menetet a hivatlanok zárják be. Ezek közt vannak a menyasszony lánypajtásai, a kik elkísérik a község házára, onnan a templomba. A mikor a a templomból kijönnek, a muzsika rázendít egy csárdást és az új pár, meg a násznagyokat kivéve, mind tánpera pördülnek. A hivatlanok is. A tánpera úgy hívnak a legények egy „táncost“, hogy megállnak a táncolók közt és az ujjukkal intenek: „Kati te!“ A még nem táncolók aztán már tudják, melyik Katit hívja. Az oda is megy és táncolnak. A tánc végeztével pedig jó magyaros parulát csap a legény a lány tenyerébe: „Adja Isten egészségedre!“ „Egészségire!“ és a lány elmegy helyére. Három-négvet táncolnak, akkor a fennemlített sorrendben elindulnak a lakodalmas házhoz. Mikor megérkeznek, mielőtt az új asszony belép a férje szüleinek házába, előáll a kis vőfény és így köszönti be:

„Alázatossággal lépünk e házba,
Tisztelt házi gazda és többi tagok,
Egy újszemélyt hoztunk ebbe a családba,
A kinek szószóolója én vagyok.
Kérem, tisztelt uraim, asszonyaim,
Hallgassák meg egynéhány szavaim.

Nem mint idegen helyre jött Ő ide,
Hazajött Ő, de mégsem egészen
Kedves új szülei — az űk köribe,
Lakása aztán űk közt léssen.
— Szeretettel kéri mindnyájukat,
Fogadják be űt, mint leányukat!“

A vőlegény aztán bevezeti az „első házba“. Ott van két asztal, egyiken paprikás párolog, a másikon mindenféle kalács van. A kinek tetszik, eszik; egyik ebben a sarokban, a másik a másikban. Az evéssel nagyon hamar végeznek.

Az öreg emberek, vagyis a házasok behúzódnak a „kis házba“¹ kártyázni. A fiatalok pedig az „első házban“ táncolnak esti 6— $\frac{1}{2}$ 7-ig. Akkor van a vacsora. Elhagyják a táncot; asztalokat és padokat hoznak be. Az asztalokat a fal mellett helyezik el. A következő sorrendben foglalnak helyet: a „násznagy-sarokban“ a násznagyok, ezektől balra az új ember, föltett bokrétás kalapjával, mellette az új menyecske. Az új pár egy tányérból eszik. Azután következnek a nyoszolyólányok, kik mellett a nyoszolyóasszony ül. Most a „násznagy-sarokkal“ szemben lévő sarokba egy legényt ültetnek, a kit „fehér násznagnak“ neveznek. A fehér násznagytól balra, a násznagyoktól pedig jobbra, valamint a nem fal felőli padokon a lányok, menyecskék, legények és a többi vendégek foglalnak helyet. Az öreg emberek azonban benn maradnak a „kis házban“, ott vacsoráznak.

Mikor aztán kiki elfoglalta saját helyét, a vőfények mulattatják mindenféle vers elmondásával a vendégsereget, a míg az ételt a „konyhaasszonyok“ beviszik a pitvarba, — a két vőfény kimegy érte s az első tálat mindig az első vőfény viszi és a násznagyoknak nyújtja, mindegyik tál ételhez egy-egy verset mondva. Így metélt levesről:

„Dicsérettel legyen tőlünk ez a hajlék, —
Legyünk csendességben, hogy beszédem hallják.
Szomorúság, kívánom, tőlünk távozzék,
A ki nem tud semmit, tőlem most tanulják.
Gazdánk vendégeit, hogy most felszólittatta,
Szép tisztességesen házához hivatta;
Bő szeretetét irántunk kimutatta,
Konyhát szakácsnékkal megszorította.
Szakács-asszonyaink készen vannak mindennel,
Legelsőbb pedig a metélt levesel.

¹ A hátsó szoba; rendszeren ebben laknak; a pitvarból nyílik ajtaja, az udvar felé van két ablaka.

A kit megkésztettek a vendég kedvére.
 Kivánom nékiök jó egészségire!
 — Én csak egyet szólok a vőlegényünkhöz:
 Hogy csak lásson hozzá a metélt leveshez,
 Kivánom életét sok bő esztendőkhöz,
 Hogy kapcsolja szívét a menyasszony szívéhez.
 Mindnyájan vigadjunk a menyasszonyunkért,
 Kit a minapokban vőlegényünk megkért.
 — Adjunk hát, uraim, egy kis tért,
 A vendég számára a metélt ide ért!“

Az új ember és a vőfények fenhagyják bokrétás kalapjukat, a többiek mind leveszik; a násznagy imát mond. Mikor a levesből kiki tetszése szerint evett, hozzák a bort a vőfények. Ily szavak kíséretében teszi az első vőfény az első üvegeket a násznagyok elé:

„Szerencsés jó estét, becses kompánia!
 Szavamra hallgasson most mindenki fia:
 Itt van a gazdánknak utolsó üveg bora,
 Ilyen munkákat tesz ám a filoxera.
 Szőleinkben lesznek tökéek helyett kepék
 S nem tudom, há¹ lesznek a szegény seregék,
 De enné a fene a szegény seregéket,
 Jobban sajnálom a lakodalmas népet.
 Könyörögtem én már az egek urának,
 Hogy változtasson el engemet Dunának,
 A nagy Kanális² meg vörös borra válna
 S oda lenn Taplosnál³ belém folydogálna.
 De tudom, hogy az eszemen túljárnátok
 S itt a bódénál⁴ elejbe hasaljátok.
 Le fognák a javát itt Kölesdnél inni
 S nékem lenn Taplosban pénzen köne venni,
 De hogy csuda legyen, arra ne adjanak:
 Hozok bort eleget, csak bátran igyanak!“

Mikor aztán tele rakták az asztalokat borral, hozzák a második ételt: a káposztát:

„Mostan, uraimék, én káposztát hoztam,
 A melyért a konyhán sokat várahoztam.
 A szakács-asszonynyal összebarátkoztam,
 Egy kis darab húsért ugyan megbirkóztam.“

¹ Hová.

² A Sió, a mely községünk határában folyik el.

³ Taplosnál folyik a Dunába.

⁴ A fakereskedést nevezik így, a mely a Sió partján van.

Ez ám jó, uraim, az étkek vezére
 Nemes magyar hazánk, országunk czimere.
 Még a királynak is gondja van ám erre;
 Áldott, a hol terem, ennek a gyökere.
 — Jó apitust!

Harmadik ételről, a rizskásáról:

„Üzeltem a kakast reggeltől idáig,
 Egész a Lauksz János bátyám szalmakazaláig.
 Addig futottam, hogy kiizzadt a hátam,
 Csaknem csizma nélkül maradt a lábam.
 De nem is vályja ám többet a kócot,
 Nem kiáltozza, hogy: Ugy-e, Kati, jó vót?
 Ólak, bagják mellett üzettem, zavartam,
 Nem tudtam elütni, akár mint akartam.
 Hát a mint egyszer a kazal mellé jutott,
 Kápta-b . . . ta lelkét, lenyomott egy tyúkot,
 Én meg elkaptam, kiszakadt a farka,
 Azóta lett aztán szegény kakas kurta.
 Elkaptam a nyakát amúgy hamarjába',
 Belenyomtam ide a rizskásás tálba;
 Összekötöttem egy madzaggal a lábát,
 Hogy ki ne rugdalja ezt a jó rizkását.
 Ijtedtöbe most is zihál még a bögye . . .
 Tessék, násznagy uram, jó étvágygyal egye!”

A negyedik, az utolsó étel a sült pecsenye. Egészben megsütött kakast, tyúkot, kappant, a mik kívül foghagymával jól be vannak dörzsölve, hoznak tálakban:

„Pecsenyét is hoztam, de nemcsak egyféléit,
 Behoztam a kakast meg a jércét.
 Nyuljanak, utána jóízű a falatja,
 Tessék, násznagy uram, megkóstolhatja!”

A pecsenyéhez kalácsesal szolgálnak. Utána még mákos kalácsot és süteményt kínálnak, de ezekhez már nem mondanak verset. Vacsoraközben is mond mind a két vőfény mulattató verseket, a melyeket drasztikus tartalmuknál fogva elhagytam. A vacsora végeztével behívják a muzsikásokat, a kik ezalatt megvacsoráztak. Megint az első vőfény beszél:

„Tisztelt jó uraim, becses asszonyaim,
 Kérem, hallgassák meg egynehány szavaim.
 Úgy látom, hogy itt már senki sem éhes,
 Evés helyett inkább mulatna mindenki.
 Mivelhogy én ide fölválasztva lettem,
 A muzsikásokat ide bevezettem.

A jó bácsi engem úgy biztatott :
 Ha számára sok erszényt nyitattok,
 Majd megkeresi sípjába a kottát,
 Muzsikál magyarost, németest, rác nótát.
 Sokkal szívesebben nyul a muzsikához,
 Hogyha pár császárképet vágnak homlokához!¹

Most megkezdik a felköszöntéseket. A kis vőfény hoz egy tálcán két poharat és egy borral telt üveget. Megtölti a két poharat, egyet átnyujt az első vőfénynek, a ki először a násznagyokra mond felköszöntőt :

„Hallgat, hallgattassék!¹
 Kedves násznagy uram, jó egészségéért
 A kölesdi borból, kívánt életéért,
 Minden jókkal a nagy Úr áldja meg,
 Föltett szándékában méltán boldogítsa!
 — Bivát!²”

A muzsikások tust fujnak ; a második vőfény koccint és isznak a násznagyok egészségére. A kis vőfény újra tölt, másodszor a vőlegény egészségére :

„Boldogítson Isten tégedet,
 Krisztusnál becsessé tegye életedet.
 Az éig emelje híredet, nevedet ;
 S megörökítse nagy dicsőségedet!
 — Bivát!“

A további ugyanaz, mint a násznagyok egészségére mondott vers után jeleztem ; csakhogy ekkor a vőlegény egészségére isznak. Harmadszor a menyasszony egészségére :

„Bokrostól az áldás szálljon fejedre,
 Gyászba borult homály ne jöjjön egedre.
 Napjaid teljenek, folyanak kedvedre.
 S az úr gondot visel becses személyedre.
 — Bivát!“

Negyedszer a köznép (vendégek) egészségére :

„Ti is, kik e házba megjelentetek :
 Közép-, alsó-, felső-, becsületes rendek,

¹ Ezt különben a vacsora alatt mondott minden vers elé oda mondják, mintegy ezzel hívják fel a figyelmet.

² Vivat helyett.

Tisztesség tételére, a kik ide gyülekeztetek,
 A mennyei úrtól áldottak legyetek.
 Végre ti néktek is minden jót kívánok,
 Szépen feldiszipített koszorús leányok.
 Kivánom, viruljon éltetek rózsája,
 Hogy soha bánat, baj ne jöjjön reája!
 — Bivát! —

Ezzel véget ér a „felköszöntések“ sora. Következik a „dusulás“. A poharakat megtölti a kis vőfény, az első vőfény pedig átnyujtja először a násznagyoknak. A násznagyok elfujatják „kedves nótájukat“, kocintanak és isznak. Kiki tetszése szerint 8—20—50 fillért tesz a tálcára, a mi a muzsikuské. Azután az új pár, majd a többi vendégek „dusulnak“. Kiki kedvenc dalát fujatja el, a vendégsereg pedig éneklei, a lányok, menyecskék meg felállnak a padra, kulcsos kalácsot forgatva feltartott jobb kezükben, egy helyben táncot lejtének.

Mikor a dusulás is véget ér, elszedik az asztalokat. Csak egy kicsit hagynak a násznagy-sarokban, a melyre mindenféle kalácsból tesznek, hogy a kinek tetszik, ehessen.

Mikor elszedték az asztalokat, az első vőfény előáll s ezt mondja:

„Völegény s menyasszony megunták az ülést,
 Kivánok nékik egy vagy két pördülést;
 De majd én ötöt meg is táncoltatom,
 Ennek engedelmét násznagy uraimtól várom“.

A násznagyok megengedik, az első vőfény megtáncoltatja, utána a kis vőfény. Most kezdődik az „ajándéktánc“. Rövid magyarosokat (csárdást) fujnak. A vendégek meg egyenként ráterítik a menyasszony vállára az ajándékokat — kendőt, ruhának valót stb.-t — s úgy táncoltatják meg. Egy-két pördülés után néhány fillért tesz kiki a tányérba, a mit a vőfény tart; s a mi összegyűl, az feles a muzsikuskok és a menyasszony közt. Mikor már mindenki megtáncoltatta, a férje kezd vele táncolni, ezt azonban megakadályozandók, összefont zsebkeszkenőkkel kihajítják őket. Erre megkezdődik a tánc, de az új pár nem jön be éjfélig. Táncolnak felváltva „magyarost“ és „németest“. Közbe-közbe játszanának is: „Fordulj bolhást“ vagy „Angyal és ördögöst“. Ennél az utóbbinál egy fiatal ember az angyalok vezére, beköti fejét fehér keszkenővel, fehér bőszárú inget és bő gatyát ölt, körbe jár; hozzácsatlakoznak a többi angyalok: lányok és menyecskék, a kik szintén fehér kendőt terítenek fejükre. Körbe járnak, úgy, hogy mindenik az előttevalónak csipőjére teszi kezét. Egyik vőfény az ördög, -ez szőrös bundába burkolózik,

fejére fekete kendőt teker, kezében láncot csörget. Az angyalok vezérének feladata, hogy angyalait megvédje az ördögtől, a ki őket el akarja vinni. Az ördög azonban addig-addig ügyeskedik, a míg kiviszi az angyalokat a pítvarba. A muzsika a „Zöld erdőben jártam . . .“ dalt fujja, a mikor pedig az ördög kivisz egynéhány angyalt, mindig tust húz és a benmaradt angyalok a közben befelé bókolnak. Az ördög néha a néző vendégseregéből is felkap és kivisz egyet; ez aztán szünni nem akaró hahotát szül. Utoljára a vezért viszi ki, a ki söprével védekezik, jól elpüfölik egymást, míg végre az egyik vagy a másik győzelmével véget ér a játék.

Éjfél tájban bejön az új pár is, az új asszony még menyasszonyi koszorújával, a férj bokkrétás kalapjával. Most elmennek a szomszédba, vagy ha nincs messze a lány szülői háza, a lány anyjával és egynéhány menyecskével, a kik felöltöztetik az új menyecskét. Először is leveszik a koszorút, levágják a haját, hogy a kontyot feltehessék. Ráadják az itteni viseletnek megfelelő piros kazsmir szoknyát, zöld selyem puruszkát, fodros keszkenőt a nyakára, a fejére alul a szalagos konty fölé piros kazsmir, fölül fodros „ritka keszkenőt“. Piros kapcát és cifra bársony cipőt húz. Eléje bársony kötényt kötnék. Mire így felöltöztetik, bele telik 1—1¹/₂ óra. A vőlegény (illetve új ember) is felhúzza sima fekete magyar ruháját, leteszi bokkrétás kalapját, helyette kucsmat nyom fejébe.

Mikor így felöltözködtek, az első vőfény átvezeti őket a lakodalmas házhoz s ily szavakkal mutatja be az új menyecskét:

„Tisztelt násznagy urak egy újságot, mondok,
A mit még nem láttak, arról én jót állok,
Tessék elhinni azt, hogy igazat mondok,
A mit igen könnyen be is bizonyítok,
Mert szép menyasszonyunk előbb még leány volt,
De egy idő óta végkép megváltozott:
A haját nem látom, nem tudom, hová lett —
Annyi bizonyos, hogy feje bekötöttett.
Kérem hát alásan a násznagy urakat,
Fogadják be ezen szép menyasszonyunkat,
Mint új asszonyt ezen szép s vig társaságba,
De elsőbb engedjék résztvenni a táncba!“

Erre aztán az első vőfény, a kis vőfény, a násznagyok, a koszorúsleányok, utánok meg a többi vendég pördül egyet az új menyecskével. Ezután reggelig táncolnak. Úgy 7—8 óra tájban aztán a legények „haza fujatják“ magukat. A többi násznép szintén eloszlik. S a lakodalom is véget ér.

Legközelebbi vasárnapon van a „nászvendégség“. Ebédre gyűlnek össze a legközelebbi rokonok elfogyasztani a lakodalomról megmaradt húst, kalácsot és bort. Itt már nincs muzsika, az új pár áll a szolgáló személyzet élén, a vőfények az asztalnál ülnek. Csöndesen elbarátkoznak egész estig.

Koritsánszky Ottó.¹

Erdélyi népmondák.

(Negyedik közlemény.)

59. *Kincsőrző ördög.* Ha egy fekete macskát megölnek és a szivét a kereszttútra teszik, kilencz nap és kilencz éjjel ott hagyják: egy gyémánt gyűrűvé változik. Csakhogy ördög őrzi. Azért, mikor kiveszik, kell vinni ajándékot, mert különben az ördög örökkéig szorongatja az embert. (Szucsák.)

60. *Halottak miséje.* Egy szent-györgyi asszony este korábban lefeküdt, hogy hajnalban rórátéra mehessen. Egyszer mintha harangoznának, felül az ágyában s gondolja: ejnye be jó, hogy felébredtem. Elment a templomba a hol mintha valami szokatlanabb világosság lett volna. Az is furesán esett, hogy az asszonyoknak mind fehér keszkenő van a fején. Beül a rendes padjába s szétnéz, hogy vajjon ki van ott ismerős. Senkit sem talált, mind olyan különös arcok voltak. A mellette ülő asszonyt jobban szemügyre veszi, hát az ő rég meghalt komaasszonya. A halott azt mondta neki: Ne féljen ked, komámasszony, csak menjen ki szépen, mert mindjárt egyedül marad; most még csak 12 óra. (Háromszék.)

61. *Hazajáró lélek.* Volt egyszer egy leány. A szeretője elment a háborúba s nem is jött meg. A leányt többen kérték, de ő hű maradt a régi szeretőjéhez. Már egészen megvénült s még mindig várta. Egy szép holdvilágos éjszaka ott üldögélt az ablakban és épen a kedveséről gondolkozott. Hát csak ott terem a kedvese az ablak alatt s int neki, hogy menjen ki. A leány kiment. Ott a legény megkérdezte, hogy akar-e vele menni? Felültette maga elé egy szép sűrke lóra s elindultak. A leánynak úgy tetszett, hogy nagyon sokáig mentek már. De nem szólt semmit, csak a legény mondogatja több versen: Milyen szépen süt a hold, hogy halad egy élő s

¹ A rigmusok részint régibb, részint újabb keletűek. Az újabb keletűeket Kis József kölesdi földműves legény csinálta. Annyiban térnek el Kis rigmusai a régiektől, hogy ezeken megérik az iskolában elsajátított beszéd. Néha pl. „ön“ vagy „önök“ szóval él, holott a „pógár“ ember ezen a vidéken sohasem mondja e szókat, hanem helyettük mindig „ő“ vagy „ők“ járja. Ha valakihez szól, e helyett: „Hiszen tudja ön (vagy maga)“, mindig így mondja: „Hiszen tudja ő!“ „Mit csinálnak önök (vagy maguk)“ helyett: „Mit csinálnak ők!“

egy holt! Reggel a leány csak azt látja, hogy messze-messze idegen országban van. Elvitte a szeretője oda a sírhoz, a hova eltemették. A leány nem tudott olyan messziről haza jönni, ott halt meg ő is. (Csik-Bánkfalva.)

62. *A szellemek bosszúja.* Egy szegény asszony elment fát szedegetni az erdőre. Eltévesztette az utat s így már sötét lett, mire haza indulhatott. Ment, mendegélt s a mint egy nagy fa mellett elhaladt, valami bömbölő hangot hallott. Megáll, figyel, de a bömbölés megszűnik. Alig megy egy pár lépést, ismét hallja azt a hangot. Ha megállott elnémult a bömbölés. Így tartott ez folyvást, a míg kiért az erdőből. Másnap újra kiment. Hallja a multkori hangot, de csak tovább dolgozott nyugodtan. Egyszerre tisztán hallotta: Ma este utoljára mész ki az erdőből, mint ember! Erre ijedten futott haza. Másnap, hogy a leánya beteg volt, mégis csak ő ment ki az erdőbe. Közeledett a tél, el kell látni a házat fával. Hej, bajos lenne a hó alól szedegetni! Mikor jókora csomó fát szedett össze, nyugodtan indult haza; ma nem hallott semmit. De alig megy egy néhány lépést, egy kutya fut el mellette s meg akarja marni. Az asszony rá csapta a fát s elfutott. A kutya mellette termett s megszólalt, de olyan értelmetlenül zagyvalta a szókat, hogy csak annyit vehetett ki belőle: Maradj itt! Nem is bírt volna tovább menni, úgy kifáradt a futásban s a lábát is felsebezte. De a leánya nyugtalankodott, hogy az anyja olyan sokáig ül. Akármilyen beteg volt is, utána ment. Egy kis keresgélés után rá is akadt s kérdezte, hogy hol ül annyit. Az anyja elmondott mindent. A leány haza akarta vinni. De a kutya ott termett; a lábába harapott s aztán elfutott. A leány megijedt, de hogy a kutya elment, csak megcsendesedett. Látta, hogy az anyja nem bír haza menni. Gondolták, hogy ott maradnak, lefeküsznek s reggel valahogy csak haza keverednek, s majd tán visznek is egy rakás fát. Lefeküdtek hát s csakhamar el is aludtak. De mikor eljött a kísértetek órája, felébredtek mert szót hallottak, még pedig az asszony elhalt urának a hangját. S nem sokára ott is termett sokad magával. Hát ked itt van?! Kiálltatták egyszerre mind a ketten... Itt biz én, édes feleségem! hanem te sem mész már többet haza. Mikor engem megölve itt kaptatok ezen a helyen, már én akkor a szellemek között voltam. Most ti boszorkányok lesztek s csak éjszaka mehettek haza. Most egy asszony lépett ki a többiek közül s egy bottal mind a kettőjüket megérintette. Az erdő egy félreeső részén szép vár volt; csak szellemek láthatták; oda vezette őket. Mihelyt a várba értek, begyógyult a sebök. Innen a két fehérnép minden éjszaka haza ment. Föztek magoknak vacsorát, aztán visszamentek az erdőbe. Ezt az embert a szellemek ölték volt meg (azért nem találtak a gyilkosra), mert nem hitt bennök. (Szék.)

63. *A tudós oláh.* Egyszer a havasról Aczél Györgyike marhákat tereltetett Szucsákban. Egy embernek három sor alá való fia volt. Búsult, hogy beveszik őket. Ez a Györgyike erősen tudós „néző“ volt. Azt mondja: Ne féljen semmit! segíték én a dolgon. Adott három üveg hallevet. Attól úgy megsoványodtak, hogy egyiket sem vették be katonának. Egyszer ez a „néző“ ennek az embernek egy ezüst huszast tett a markába. Megnyomta az ujjával, hát tüstént tészta lett belőle. Az ember búsult. A „néző“ megint megnyomta s újra ezüsthuzsas lett. (Szucsák.)

64. *Az oláh pap átka.* Egy faluban lakott két gazdag ember. Az egyik eladott egy pár ökröt 300 forinton. Letette a pénzt az asztalra, de a másik gazdag ember ellopta. Nagyon búsult a kárvallott ember. A felesége elment az oláh paphoz. A pap osztán megátkozta a tolvajt, hogy haldokoljon, de meg ne halhasson addig, a míg ki nem kiáltja az egész világ hallatára, hogy ő a tolvaj. Beteg is lett nemsokára az ember. Megijedt s áthajította a pénzt a gazdája udvarára. De ez nem nyult hozzá, mert tudta, hogy reá szállana az átok. Nem is halt meg a tolvaj addig, míg az egész dolgot ki nem kiáltotta. (Udvarhelymege.)

65. *Az oláhné büne.* Egy oláhné egyszer elcsinálta a gyermekét. Vádolta a lelkiismerete s meggyóna az öreg kalugyernek. A pópa azt mondta, hogy csináljon egy tekerő preszkurát. Megcsinálta s elvitte a pópához. A pópa egy hordó alá tette, elmondta a bü-bajos szavakat, aztán félre taszította a hordót. Hát csupa kigyó, béka lett a preszkurából. Azt mondta: Ezek közt fogsz kinlódni a pokolban! Az asszony mind imádkozva kódorgott egyik faluból a másikba, a míg meghalt. (Mezőség.)

66. *Ficsoru popi.* Úgy hívják a patkányt (vakondot). Egy pópa elszántott a szomszédja földjéből. Veszekedtek, veszekedtek s utoljára megegyeztek; hogy ott van a határ, a hol a patkány először túrni kezd. A pópa pedig előre oda ásta be a fiát, a hol ő elszántott az idegen földből, hogy túrjon. Nyert is. De mikor a fiát ki akarta venni patkánynyá változott már. (Székás-Besenyő.)

67. *Bolond zsidó.* Volt régen egy bolond zsidó. Ez mind elfogdosta az embereket s fenn a hegyen egy kriptába zárta. Nem bírt vele senki. De egyszer a kripta ajtaja becsapódott utána s soha többet ki nem jött. (Válaszút.)

68. *Lüderc.* A levegőben sokszor egy tüzes kendő suhan el. Az a lüderc. Ha ilyenkor valaki meglátja, szúrjon egy bicskot a földbe, tüstént megáll s megmondja, hogy hová megyen. Ha pediglen sokáig nem húzzák ki a bicskot, a lüderc kipukkan s megdöglik. Ha valaki nagyon búsul a megholt uráért, vagy a szeretője után, annak a képében meg szokta látogatni a

lüdérc, kedden és pénteken. De az asszonynak vagy leánynak nem szabad szólnia róla, mert akkor megöli. Durmónékhoz is járt a lüdérc az ura képében. De észre vették s sokan ott háltak nála, mikor a lüdércnek jönni kellett. Nem is ment oda, aztán végkép elmaradt. (Szucsák.)

69. *Mégis a lüdérc.* A lüdérc egy kicsi, libatalpú, ocsmány képű szörnyeteg. Az emberrel megfordítva beszél. Ezt a szót: ember, így mondja: rebme. A ki nem tud vele így beszélni, azt valami szerencsétlenséggel bünteti meg. (Szind.)

70. *Más lüdérc.* Olyan leányokhoz jár, a kiket a szeretőjük elhagyott. Tüzes kendő képében a kulcslyukon megyen be ott régi szeretőjévé változik. Hat hétig jár így hozzá, akkor megöli. (Deés.)

71. *Kifogott az asszony a lüdercen.* Egy asszonynak meghalt az ura. Járt hozzá a lüdérc. Mind fonnyadt, hitványodott. Az anyja kezdte gyanítani a dolgot. Finom, szitált hamut hintett az ablak alá, a küszöbre. Hát csakugyan látja másnap a hamuban a libatalp nyomát. Megleste a kulcslyukon, mikor a lüdérc megint jött. Ott beszélgetett a menyecskével. A vén asszony bement, jó estét kívánt. A lüdérc is ráfelelte: Jó estét kívánok! — Jaj, édes öcsém, volna egy kérésem, ha segíthetne rajtam. — Szívesen biz én, csak mondja. — Egy tehenemet a rossz bántja, elveszi a tejét; vajjon mit csináljak? — Na holnap hajnalban jöjjön velem a rétre! Az asszony el is ment. Ott a lüdérc valami fünek a tetejét lecsípdeste, koszorút font belőle s azt mondta, hogy tegye a tehennek a fejére, soha sem megyen többé oda a rossz. Na jól van! mikor megint eljött a lüdérc, hamar benyit a vén asszony s a koszorút a leány fejére teszi. A lüdérc elkezdett prüszkölni, köpdödni. Ordít: Hát te vén boszorkány, többet akarsz tudni mint én?! Úgy toborzékolt, hogy semmi sem maradt a helyén a szobában. De aztán soha többé nem ment oda. (Szucsák.)

72. *Picigangos.* A picigangos fenn az emberek feje fölött tüzes szekéren szokott járni. (Nyárád-Szentimre.)

73. *Kicsi emberek.* A föld alatt kicsi emberek laknak, a kiknek csak akkora kalapjuk van, mint egy gyüzü. Éjjel fenn járnak, nappal alusznak. A ki közéjük lekerül, az többet nem jön fel. (Deés.)

74. *Törpék.* A törpék barna gúnyában járnak s ők maguk is barnák. A Tordahasadékban nagyon sok van s a tündérekkel együtt laknak ott. A törpe nem kacag másképen csak úgy: hihibi! Ha malomzúgást hallanak a lakásuk közelében, rögtön elhurcolódnak. A kicsi gyermeket féleves korában ellopják s valami vizet adnak neki, a mitől elfelejti, hogy valaha a földön lakott. Szeretik a szép paraszt-leányokat. (Szind.)

75. *Tündér.* Hamvazószerdán a tündér fehérbe öltözik. Éjszaka 12

órákor szerte jár s a kivel találkozik, mindenkitől zsebkendőt kér. A ki ad, menjen utána s a hol a keszkenőt leejti, ott pénz van. (Nyárádmente.)

76. *Gyertyás tündérek.* Szent-Györgynap táján nagyon járnak a gyertyás tündérek. (Csik.)

77. *Gonosz tündérek.* Az ákácokban gonosz tündérek laknak. Minden nap kijöttek barlangukból s a mit az erdőn találtak, akár ember volt, akár állat, mind megölték, vagy kiszívták a vérét. De egyszer egy öreg ember találkozott velök az erdőn, egy-néhány bü-bájós szót mondott s az óta nyoma sincs a gonosz tündéreknak. (Válaszút.)

78. *Vizi szellem.* Egy idegen országból ide vándorolt sóvágó feredett a bánya tavában s belé fulladt. De a víz nem vetette fel a testét, mert a testéből vízi szellem lett. Egy fiú pedig feredni akart, de alig lépett a vízbe, elmerült. Meglátja egy ember a partról s utána ugrik. De valami láthatatlan kéz nagy erővel vonta lefelé. Az ember az Isten nevét említette s a szellem tüstént elvesztette minden erejét, s mindketten megmenekedtek. (Deésakna.)

79. *Óriások.* A Csicsóhegyen hajdanában, a régi világban óriások laktak. (Deés.)

80. *Angyalok.* Egyszer egy este kimént egy leány a pitarajtó elé. Felnézett, hát az ég csak kétfelé nyilott s sok kis angyal táncolt benne. Bement, hogy hívja ki az anyját s mutassa meg neki is. De nem látszott semmi. Hanem a leány ettől fogva egész életében szerencsés volt. (Kolozsmegye.)

81. *Fehér ember.* Egyszer egy gyermek vitte ki az ebédet az apjának, a ki az Ibrokban kapált. A Csepegőoldalon ment felfelé, a mikor a Füleki kriptájához ért, csak elébe állott egy hosszú-hosszú fehér ember. Nem szólt semmit, csak kinyújtotta a kezét. A fiú megijedt s futott lefelé. Az aljban találkozott az öreg Bikali Marczinéval. Elmondja, hogy mit látott. Jaj, te számár! — mondja Mikó néni, — mért nem hánytad oda neki az ingedet, vagy a gatyádat? Pénzt mutatott volna. Eredj vissza az Agyagos felől! S ha megint találod, úgy csinálj, a hogy mondtam. Megyen is az Agyagos tetőn újra találja a fehér embert. De úgy megijedt, hogy lóhalálában futott vissza. Mind összetörte az ételes röstöllöt, csak a kantár maradt a kezében. (Szucsák.)

82. *Mohondáca.* A mohondáca egy óriási magas ember. Egyszer három legény elment alma lopni. Mikor haza felé tartottak, eléjük állt a mohondáca. Egyik meghajtotta egy almával. Futott utánok. Háromszor meghajtották, háromszor elbújtak. Alig bírtak tőle megszabadulni. (Szucsák.)

83. *Csoma.* Járvány idején összegyűl tizenkét szűz leány s estétől éjjeli 12 óráig fon. Megszövi a fonalat s kicsi inget csinál belőle. Ezt feladják egy bubára s kiteszik a falu végére. Ez a csoma. Ettől nem jön be a nyavalya. (Deés vidéke.)

84. *Kolera.* A nagy kolera idején hét éjjel hét Borbála szőtt, szabott és megvarrt balkézzelel egy férfi inget és egy gatyát. Fölöltötzetett vele egy karót s a falu végére tette, hogy a Kolera megijedjen s elmenjen. (Csik-Jenőfalva.)

85. *A hegedű.* Bölcs Salamon anyja nem sokáig gyászolta az édes urát. Volt az udvarban egy szép ifjú legény. Esténként, éjszaka azzal ölekezett, azzal csókolódott. Valami árulkodó egyszer hogy észrevette, csak elmondta nagy titokban bölcs Salamonnak. Búskodott, bánkódott, szégyelte is a király. Azután hitte is, nem is. Gondolta magában: Majd megtudom én azi gazat! Megkerítette valahogy az ifjú legény egy rend gúnyját. Egy este elküldte hirtelen valami dologban a legényt. Már nem is izenhetett az asszonynak, hogy ne várja. Bölcs Salamon pedig felöltözött a legény gunyájába, bement az anyja szobájába. A nagy sötétségben nem ismerte meg. Ott ölelte, ott csókolta a fiát. Nagyon elbúsulta magát bölcs Salamon. De gondolta: hátha még észére térítheti. Reggel, a hogy a nagy ebédőben frustokoltak, csak elkezd beszélgetni, hogy igaza van az oláhnak: Míntea muierii cumpenește cu un căcat de căne; hogy hát így, úgy, a mennyi asszony a világon mind csak olyan, hogy nem tud megállni a lábán. Hát én is olyan vagyok?! pattant fel az anyja. Kend is csak olyan; szen én voltam este a hálósobába. Erősen megharagudott az asszony s elkezdett kiabálni: „Verjen meg az átok! Bujdossál a kerek földön! Ne találjon senki se rád! Ha egy élőfára szorulsz, az is nyeljen el s el se is ereszszen, a míg a száraz fa úgy nem szól a kezében, mint a fülemile éneke, még annál is szebben“. Tudta bölcs Salamon, hogy az anyaátok megfogja az embert. Nem volt maradása, bujdosásra indult. Csak ment mendegélt. Beért egy rengeteg erdőbe. Rászakadt az éjszaka. Hűvös is volt, esőre is állott az idő. Ott talált egy nagy odvas fát. Befeküdt az odvába. Fáradt volt, hát hamar elaludt. Mikor reggel felébredt, látja, hogy bennszorult. Beforrott az éjszaka a fa odva. Hét eszterdő tölt el. Már mindenki holtan tartotta, Hét esztendő múlva valami favágók, a hogy ott dolgoztak az erdőben, gyönyörűséges szép nótát hallottak a fából; soha világéletökben olyan szépet nem hallottak. Elsőbbben egy kicsit megijedtek. De azután vágni kezdték a fát. Vágják, vágják, hát egyszer csak kilépek belőle bölcs Salamon. A kezében van egy csodálatos szerszám, azon húzza a szép nótákat. Bieskával ott faragta a fa odujában, hét esztendő s tömlőcében, hogy magát mulassa véle. Azóta ismerik az emberek a hegedűt. Olyan szépen játszott rajta, hogy nemesak az anyja bocsátott meg neki, a haragos Úr Isten is. (Szucsák.)

Versényi György.

NÉPKÖLTÉSZET.

H a j n a l - c s i l l a g.

(Szekely népmese.)

Élt egyszer valahol ezen a világon, hetedhét országon is túl, de még az operenciás nagy tengeren is túl egy öreg király. Volt annak a királynak egy legény fia, a ki már ide s tova legény sorba jutott. Ő biz a — gondolta a királyfi magában — elmegy feleséget keresni, hiszen már csak úgyis a lesz a sorja az ő életének is.

El is indult világot látni, magához illő szép leányt keresni valamerről. Össze is járt toronyát-boronyát, mégsem kapott magához való leányt, pedig két álló esztendeig örökös-örökké jött-ment királytól ki, királyhoz bé.

Busult, de erősen a szegény királyfi, hogy mégis csak a felséges éd's apja s anyjának kell szót fogadni s azt a világesűf sánta-kancsi, vastag-bursi szomszéd vas-fűtő királyleányt kell, hogy feleségül vegye, a melyiket édes szülői „erőszaggal“ is, akarja-e, nem-e, egyet sem kérdik, csak a nyakába akarják varrni.

A mint elmerülve a nagy gondba, tenger búbanatba megy, mendegél a maga útján, megszólítja egy hófehér tisztos öreg ember:

— Ugyan miféle nagy világterhe, búja nyomhatja a vállad ilyen fiatalon, te szép, szelid királyfi?

— Hej, kedves öregapám — mondja a királyfi — nagy-é az én bajom, nem lehet már látom segíteni azon!

Hanem az öreg addig kedveskedi, vigasztalja erre-tova, a míg elbeszélte az ő bújának sorját.

— Na hallád-é szép, szelid királyfi — elkezd az öreg — segíték én rajtad, még ha éd's apadék nem hagynák is aztat. Eredj csak el haza, készítettess egy bárkát s a többbit azután bizzad csak reám.

Jól van! A királyfi megkészítetteti. A mikor a' megvolt, belé ültek az öreggel a bárkába, s abból a helyből neki indultak hetedhét ország ellen víz mentén le. Úgy elmentek, hogy a kinél tovább nem lehetett, a mikor értek egy szép emeletes „selyemhid“ lábához. Mondja akkor az öreg: Na te szép királyfi ebben a városban, a hidon túl, lakik a réz-király, s van annak egy ország-világra szóló híres, szép leánya. Ennek a „farajai“ innen a hid lábától szoktak mosdó-vizet vinni a híres, szép leánynak minden áldott reggel. Azért itt megállunk; leszen ebből a hajóból arany-selyem-bársonyos sátor, gyémánt asztal abban s azon arany, ezüst, gyémánt köntösök s te árulni fogod.

Meglátják a híres, szép leány farajai s elmondják a kisasszonyuknak. A szép leány erre lejön, válogatni a sok szép mindenből. Hanem, mikor a szép leány az asztalon belül kerülhetett, átöleled, megcsókolod s azt mondd, hogy: te az enyém, én a tied, feleségül viszlek.

Jól van! A királyfi kiszáll a hajóból, sátorrá válik a hajó, sok szép gunya s cipellőkkel a szegeken. Alighogy megtudta ezt a híres, szép leány, hogy milyen szép boltos fiú van itt, szép gunyákat árul, már abból a helyből is jött választani. Hiszen ha jött, csapdába is esék, mert alighogy belől került az asztalon, már ott égett a csók a szép lány orcáján s egy szen' percre hajóvá lett a szép sátor s úszott haza felé szélnél sebesebben; hogy egy minutumra volt s nines réz-királyleány otthon. Na, e' megvolt s ha meg a leány sem tehetett egyebet, belé nyugodott a sorsába — de még örvendett is, mert már első minutumtól kezdve erőst megszerette ezt a szép királyfit.

Volt is öröm a bárkában, mert hiába, csak erősen megszerette a királyfi is azt a szép réz-leányt. Ettek, ittak, vigadoztak a nagy örömiükben. Hanem az az öreg se nem ett, se nem ivott, csak künn ült a bárkán esőbe, hóba, szélbe, hidegbe, mindenkor egyaránt s ügyelt a bárkára s a fiatalokra.

Egy estére kelve a bárkára száll három hattyú madár s azt mondja a legkisebbik:

— Istenem beh szép pár lélek van ebben a bárkában. Beh szépek, beh kegyesek s kecsesek, de mit ér az ő szépségük, kegyességök, mert a hogy hazaérkeznek, királyi hintót küldenek a királyfi szülői eléjük, de az a hintó méreg-halállal van edzve s a hogy belé ülnek, halálnak halálával hálnak meg: — a ki ezt megmondja nekik, térdig kőbálvánnyá válik. Azzal a hattyúk tovább repültek.

Na jó, telt, mult az idő. A fiatalok örvendeztek ettek, ittak, de az öreg se nem evett, se nem ivott, csak künn ült a bárkán s azt igazgatta télbe, fagyba, esőbe, hóba egyaránt.

Egy estére kelve újból a bárkára száll a három szép hattyú madár s azt mondja a közbelső:

— Istenem, be boldog egy pár lélek van ebben a bárkában. Be szépek, be kecsesek! De mit ér az ő szépségük, mit ér az ő kecsességök, mert a mikor hazaérkeznének, öltözet ruhát küldenek a királyfi szülei eléjük a bárkához, de az a ruha méreg-halállal van kivarrva s a hogy magokra veszik, lángot vet a testök s tűz-halállal hálnak meg; — a ki ezt elmondja nekik, tüstént övig kőbálvánnyá válik. Azzal a hattyúk tovább repültek.

Na, telt, mult az idő, haladott a bárka. A fiatal párok vigan ettek, ittak, de az öreg se nem evett, se nem ivott, csak künn ült a bárkán hidegbe,

melegbe s azt igazgatta. Egy estére kelve, ismét csak oda száll, a három hattyú madár s azt mondja a legnagyobbik :

— Istenem beh szépen örvendező egy pár lélek van ebben a bárkában. Beh szépek s kegyesek. De mit ér az ő szépségök, mit ér az ő kegyességök, mert a mikor hazaérkezhetek, majd fektetik őket éjjeli hálásra a királyi szürke márvány palatára, hanem eljön éjjel a hétfejű sárkány s ott megöli őket, bűdös-köves lánggal agyonfojtja őket ; — ki ezt hallja s tovább mondja egészében kőbálványnya válik. Azzal a hattyúk tovább repültek.

Másnapra virradva a bárkába megy az öreg s azt mondja a királyfiának :

Három bűnöm leszen nekem hazaérkezésünk után, de te szép királyfi előre is add kezéd rá, hogy azt nekem meg fogod bocsátani !

— Megbocsátom előre is, itt a kezem reá, lelkem öregapám, édes jó pártfogóm — mondja a királyfi.

Jól van ! Abból a helyből aztán egy nyuguba hazavederedtek. Hát alig érkezének meg, csakugyanvalóst küldi a király elejökbe a gyémántos királyi hintót, hogy a fia azon vigye haza a menyasszonyát. Hanem akkor azt mondja az öreg :

— Én vagyok az első. Avval vette a nyilát s egy miccentés alatt keresztül lövé a hintót, hogy az tüstént széjjel pattant, lángot vetett s kocsist, lovat, mind összeégetett.

— Hát ezt miért tette kedves öregapám, édes jó pártfogóm — kérdi a királyfi.

— Mondottam, hogy hazaérkezésünk után három bűnöm leszen, de te azt engedd el.

Jól van, hozták a szépséges királyi gunyákat, hogy belé öltözzék a szép fiatal pár.

Igen, csakhogy eléállt az öreg, kapta az ő nyilát s egy miccentés alatt keresztül lötte a királyi gunyát, hogy az lángot vetett s helyből hamuvá lett. Hát ezt miért tevő kedves öregapám, édes jó pártfogóm, kérdi a királyfi.

Elkezdi az öreg : Megmondtam, hogy nekem is lesz három bűnöm ezen a világon, de te azt engedd el.

Na, megérkeznek a királyi udvarba.

Hej, én uram, teremtöm ! Hogy haragudott a király és királyné magában, hogy az ő engedetlen fiok sem jártában, sem keltében, sem a neki készített nagy erős méregben nem vezett el az ő jegyesével. Mert erőst rossz lelkök is volt s haragudtak is, hogy az ő fiok miért nem vette el azt a vas-fütő királyleányt, a melyiket ők akartak : sem a réz-király gyönyörű leánya keces viselete, sem a szép királyfi fiúi kérése e két teremtest meg-hatni nem tudta.

Estére kelve, az öreg bélopószik a királyi márványpalotába. Oda tették a fiatalokat is éjjeli hálásra. Hanem azok a hosszú út s fáradságra úgy elaludtak, a hogy lefeküdhetének, mintha épen vértüket vették volna.

Egyszer, úgy éjjelre kerülve, hallja az öreg a nagy zúgást. Hát jön a hétfejű sárkány elpusztítani a fiatalokat.

Az öreg se rest, egy peccintés alatt kardot rántott s a mint a sárkány-
kigyó dugta volna fel a fejét, egy uristenes szuszra mind a hetet levagdalta.

Egy csepp vére a sárkánynak a fiatal asszony arcára precskelt. Az öreg elkezdette azt letörölgetni onnan. Hogy történék, hogy nem, épen akkor serkent fel a királyfi is s meglátja az öreget, a mint a felesége arcán „mamusz-
kol“. Haj, de szertelen méregbe jött erre: ráüvölt szörnyű mérgesen, hogy:

— Na öreg! sokat tettél ellenem: semmivé tetted a lakodalmi kocsi-
szekerünket, nászruhánkat. Megengedtem a velem elkövetett jótetteidért; hanem ezt, hogy a feleségemre is kivetted a hálódat, soha meg nem engedem.

Helyből összegyűjtötte a tanácsurakat s az öreget akasztóhalálra ítél-
tette; de még úgy, hogy nyomba ki is kivítették az akasztófa alá.

Azt mondja akkor az öreg:

„Készen vagyok én az akasztóhalálra.
Büntessetek, ha már ítéltetek arra,
De egy kívánságom halálom óráján
Adjátok meg nekem; mondjam el m'ért tettem
S azután Istentől érjen el a halál,
Hogy lásd meg, királyfi, nem bűnből tettem én,
Hogy a szép királyné arcát babráltam én.
Te pedig királyfi, hogy nem áltál szódnak:
Hét évig bűnhődjél, a míg bűneidet
Lélekből megbántad“

Jól van öregapám — mondja a királyfi — úgyis jót is tettél velem,
legyen teljesítve ez az utolsó kérésed.

Akkor elémondja az öreg a három hattyúnak a bárkán történt beszél-
getését. Mikor elémondta volna az első hattyúját s addig ért volna, hogy:
a ki ezt elmondja térdig kőbálvánnyá váljék, az öreg tüstént kőbálvány
lett térdig.

Megijed erre a királyfi, mert „sajdítani“ kezdte a dolgot. Eleget kérte
az öreget erre-tova:

— Ne mondd tovább, lelkem öregapám, elengedem minden bűnödöt!
De az öreg azt mondta reá:

— Nem tartottad meg a szavad. Már késő a megbánás. Én elmondom
az enyémet s te lássad, hogy megbánjad a szószegésedet.

Tovább mondotta a második hattyúját is s mikor odáig jutott volna, hogy: a ki ezt elmondja övig kőbálvánnyá váljék, az öreg helyből kőbálvány lett övig.

Még jobban megrökönyödik a királyfi, mert most egész világosan belátta, hogy apja, anyja ellensége, csak az öreg egyedül az ő jóakarója. Sirt keservesen; hullottak a könnyei úgy, hogy egy malomkereket megindítottak volna. Sírva kérte az öreget, ne mondja már tovább, hanem az öreget nem lehetett megállítani. Elmondta a harmadik hattyúját is, s elbeszéli, hogy:

— A mint a sárkány fejeit levágta: vér cseppent a szép királyné habfehér arcára s hogy ő azt törülte le onnan, akkor helyből egészibe' kőbálvánnyá változott.

Sirt, de ritt, de renyekedett a szegény királyfi, úgy hogy az egész élő ország megsajnálta a nagy bűbánatját. Apját, anyját „kalastromba“ záratta, mert hogy legyen az ilyen király jó a maga népéhez, mikor még az ő szivétől szakadt gyermekéhez, az ő szép szerelmes menyéhez is ilyen köszívvel, ilyen halálos rossz akarattal van.

Hét álló esztendeig örökös-örökké siratta az öreget. Kiment minden isten áldotta nap a kőbálványhoz. Kérte nagy keserves jajszóval, sirással az öreget, hogy megengedjen neki. A réz-királyasszonynak fia született. Azt is vitte a szoborhoz, annak is mondotta, búsan panaszolta az ő erős bűnét s mindig azzal végezte bé: ne ítélj hirtelen.

Hét esztendő multán, a mint a bálványnál ismét sirt a király s oktatta a fiát, megbotlik a gyermek, megindul a vére s a bálványra cseppen. S akkor hogy történék, hogy nem, helyből lepattozik a kő, megszólal' az öreg s azt mondja a királyfinak:

— Na hallod-é, szépséges királyfi, a miért te olyan hűséges voltál, hogy nem felejtetted el a jótéteményt, megbántad a bűnöd, el is eljöttél hozzám, siratoztál engem minden isten adta napon, hát én, ki eddig is isten angyala voltam, a jó isten nevében megáldalak, hogy ezen a világon semmi bűbaj, bánat soha ne érjen. Élj boldogul, velem többet nem beszélsz ezen a világon, de ha látni akarsz, jöjj ki hajnalonként s a keleti égen mindig láthatsz engem.

Azzal felszállott a „lebegő“ égre s hát másnap hajnalban ott ragyog egy fényes csillag, minden csillagok közt a legfényesebbik a keleti égen. Ha nem hiszed, nézd meg pajtás, mert ott ragyog ma is minden hajnalonként. A királyfi pedig élt sokáig, békén, áldottan, boldogan a réz-királyleánnyal s tán még ma is élnek, hogyha meg nem haltak.

(Kibéd, Maros-Torda-vm.)

Ősz János.

IRODALOM.

Oskar Kallas: *Die Wiederholungslieder der estnischen Volkspoesie.*

I. Akad. Abhandlung. Helsingfors. 1901.

E 400 nagy nyolcadrét lapra terjedő mű csak első része egy folklorisztikai monografiának, mely az észti népköltés gazdag kincsei közül csupán egyetlen csoporttal, a szerzőtől úgynevezett 'ismétlő dalokkal' kíván foglalkozni. Mifélek ezek az 'ismétlő dalok'? KALLAS olyan elbeszélőfajta költeményeket sorol e név alá, melyekben egy leányról vagy fiúról van szó, a kivel a házban kívül történik valami nevezetes dolog, pl. vadak rohanják meg az őrizetére bízott jószágot, vagy a leánynak szerelmét erőszakkal akarja valaki megnyerni sat., azután megemlítetik, hogy ő mit művel a történt esemény következtében, majd haza megy, előtalálja szülőit (anyját v. apját) és ugyanazon szavakkal, mint az esemény előadása során történik, ismétli a költeménynek ezt az előző részét, mire a szülők, nagyobb részben baleset lévén szóban, valami vigaszt nyújtanak vagy egyébként válaszolnak. KALLAS kifejti, hogy ez az alak teljesen az észti népköltés sajátja, mert egészen azonos szerkezetben más népköltés — legalább kimutathatólag — ily ismétlődalokat nem ismer.

Mindjárt itt mutathatunk a magyar népköltés köréből egy példára, mely nagyon közel áll az észti ism. dalformához: a Kriza közölte *Julia szép leány* kezdetű költeményre. Itt is a kezdet ugyanolyan, mint az észti ism. daloké: Julia elmegy hazulról buzavirágszedni. Következik A) az esemény előadása: egy fodor fehér bárány jő le az égből s tudára adja Juliának, hogy oda fogja vinni, más szóval: hogy meg kell halnia. B) Julia [hazamegy és] ismétli az esemény előadását anyja előtt. C) az anya siratja leányát. Lényegesen elüt azonban e szerkezeti hasonlóság mellett a magy. költemény az észti ism. daltól 1. az által, hogy ott mindig valami természetes baleset éri a hőst: kigúnyolják, ruháit bepiszkitják, ékszereit ellopják vagy elveszíti és mint föntebb már említettük; itt ellenben a leánynyal oly különös, természetfölötti, csodás, misztikus dolog megy végbe, a mi csöppet sem hasonlít az észti ism. dalok tartalmához. 2. Julia kérdés nélkül mondja el anyjának az eseményt; az észti ism. dalokban mindig megkérdi a szülő a sirva hazatért hőst, hogy mi történt és csak akkor halljuk meg a történetet újra ugyanazon szavakkal. 3. Juliát anyja nem vigasztalja meg, hanem ellenkezőleg: siratja (ezt kérte is a leány tőle), holott az észti ism. költemény mindig vigasszal végződik.

Hogy mily szélesen tárgyalja szerzőnk — a ki maga is észti születés

— népe költészetének e valóban csodaszép termékeit, arról fogalmat adunk, ha megemlítjük, hogy az ezen kategóriába sorozott összesen 15 'dal' közül alig fele, t. i. 7 van a jelen kötetben tárgyalva 340 lapon, míg a többi 60 lap azon eseteket ismerteti rövidebben, mindön az ismétlő alak az illető dalba utólag nyomult bele. Ily esetről mindössze 14-ről ad számot. Végül az észti dalterület (Észti- és Livország, a szetukézekkel délkeleten) pontos térképe.

A bevezetés tanulságosan tájékoztat általánosságban az *ismétlés alakzatairól* az észti népköltésben. A szerző itt nem törekszik teljességre, mégis 21 módot érint, melyeken át az ismétlő alak fokozatosan halad a tulajdonképi ismétlő dalban kifejlődött formához, a hol a költeménynek főrésze, az elbeszélte esemény változatlanul ismétlődik. Ezen alakzatok legtöbbször a mi népköltésünk is szolgál több-kevesebb példával, melyeket azonban eddig senki sem kísértett meg rendszerbe foglalni. A gondolatritmust széptani szempontból ARANY és utána GYULAI tárgyalták (l. Magy. Népk. Gyűjt. I. 543—548); a folklorisztikai szempontok szerint való vizsgálatra még kísérlet sem történt.

A bevezetés után ismét egy általános fejezet az ismétlő dal jellegét — mint már fent említettük — állapítja meg. Majd az ismétlésnek más népek költészetében mutatkozó alakjaival foglalkozik egy külön fejezet; a magyarról nincs szó, pedig itt a szerző sok érdekes analogiát találhatott volna. Nyilván eleve is kizártnak tekinti, hogy az észti és a magyar szerkezetek közt valamely kapcsolatot lehessen keresni. Csakugyan már az észthez sokkal közelebb álló mordvin népköltés idevágó hasonlóságainak közvetlen összefüggésre való visszavezetését is nagyon kétségesnek kell nyilvánítania. Természetesen ez nem zárja ki, hogy az ismétlés általános jellegeire nézve az ősi közösség valamikor földeríthető lesz.

A könyv *módszeréről* számol be azután egy igen becses fejtegetés. Itt műve célját négy pontban jelzi: 1. az ismétlő dalok kiszemelése az észti népköltés rengeteg dalkincséből. Ismeretes, hogy az észteknél, leginkább HURT páratlan buzgalmából, csaknem minden népdal, mely a nép ajkán élt, össze van gyűjtve, úgy hogy 20,000-et meghaladnak a kéziratban őrzött dalgyűjtemények, a melyeket Helsingforsban a finn irod. társaság levéltárában és Szent-Pétervárt HURT-nál én is csodálattal szemléltem. E száznál jóval több kötetre terjedő kézirati anyagot — melynek egy részét maga gyűjtötte — kellett szerzőnknek az elég tekintélyes irodalmival együtt feldolgoznia. 2. Az egyes ismétlő dalok *ősalakjainak* rekonstrukciója: oly föladat, melyre ma csakis az észti és mellette még nagyjában a finn folklore vállalkozhatik. 3. Megállapítása azon helynek, a hol a dal *keletkezett* vagy az észti dalterületre átment. Következtetések a dal *korára*. 4. A mennyiben más népköltéssel — pl. a finnekével — egyezés mutatkozik, annak ki-

derítése, hogy az összefüggésnek mi az alapja és hogy esetleg melyik az átadó, melyik az átvevő fél.

Ehhez a fejezethez, mely a KROHN Gyula és fia Károly alapította finn folklorisztikai iskola módszerének nagy fejlettségét igazolja be, járul az észti népk. gyűjtések ismertetése, a nyomtatott és a kézirati anyag részletes kimutatása.

Ezután tér át szerzőnk az egyes ismétlődő dalok tárgyalására. Mindenütt előrebocsátja a változatok pontos jegyzékét a következők számbavételével: vidék (kerület), a dal hol van meg, ki jegyezte föl, mikor, hol és — az újabb gyűjtésekben — a közlő neve és kora. De már e jegyzék az egyes dalokat eltéréseik szerint csoportokba osztva — A), B), C) — tünteti elő. A tképi tárgyalás élén áll az illető dalnak rekonstruált alakja észti nyelven és német fordításban. Ott, a hol a változatoknak megfelelően a rekonstrukció 2 vagy 3 ösalakra is vezet, a szerző kifejti, hogy ezek mikép keletkeztek az eredetibb alakot megállapítja. Külön részletezi rendszeren a finnországi változatokat, minthogy ezek is a rendkívül bő anyaggyűjtés alapján szintűgy tárgyalhatók, mint az észti ismétlődő dalok s bebizonyítja, hogy észti kölcsön, vagy befolyás útján keletkeztek. Az észti költemények mindenikénél a földrajzi elterjedést grafikailag is feltünteti. Némelyik költemény változatainak száma másfél százon is jóval fölül van; pl. a Haned Kadunud (Elveszett ludak) 173 följegyzésben ismeretes! A változatokból mindenekelelt kiselejtez egy részt, a melyek tárgyi okokból már első tekintetre figyelembe nem vehetőknek mutatkoznak, a megmaradottakat további izről-izre való boncolással ugyanigy mindig kisebb számra apasztja le, míg végre a rekonstruált alakhoz jut. Ebben az eljárásban érvényesül leginkább a KROHN-féle földrajz-történeti módszer, melyet szerzőnk követ.

Az eredmény igazolja, hogy a módszer jó. S egyben ismét alkalmat ad nekünk, hogy a *változatok* gyűjtésének fontosságát hangoztassuk. Dal-változatainknak az ország egész területére kiterjedő pontos összegyűjtése nélkül a magyar folklore mindig csak sötétben fog tapogatózni.

KALLAS Oszkártól, a ki már előbb is elismerésre méltó szorgalommal működött az észti néprajz körül s mint helsingforsi néprajzi tár és a Magy. Némz. Múzeum gyűjtője is érdemeket szerzett, még sokat várhatunk az észti folklore dús anyagának földolgozása körül. Várakozással nézünk a jelen monografia második része elé, mely a szerzőtől itt helyesen megállapított új népköltési műfajnak többi képviselőivel fog bennünket megismertetni. A kötet ára nincs kitéve. Pedig fontosnak vélnök, hogy a folklore feladatai s módszere iránt érdeklődök mind megszerezzék e művet, annál inkább, mert a tárgyalt költemények is a legnagyobb figyelmet érdemlik meg. V.

Néprajzi könyvészet 1900-ból.

(Folytatás.)

b) *Külföldi.*

Abbott, G. F. Songs of modern Greece. Edit. — Cambridge. Univers. Press. (8-r. 307 l.) 5 sh.

Aleksiev, S. N.; Popov, P.; Hebel, V. Ženščna vsjeh plemen i narodov. Moskva, Popovski. (8-r. 263 l.) (A nő az összes népeknél.)

Ammann, J. J. Volksschauspiele aus dem Böhmerwalde. Teil III. (Beiträge zur deutsch-böhmischen Volkskunde. III. Bd. I. Heft.) Prag, Calve.

Bartels, Adolf. Der Bauer in der deutschen Vergangenheit. Mit 168 Abbild. nach d. Originalen a. d. 15. bis 18. Jahrhundert. Leipzig. E. Diederichs.

Bartels, W. Pflanzen in der englischen Folklore. Hamburg. isk. értes. (4-r. 23 l.) 2 Mk.

Bastian, A. Die wechselnden Phasen im geschichtlichen Sehkreis und ihre Rückwirkungen auf die Völkerkunde. IV. Berlin, D. Reimer. (8-r.)

Bechstein, S. Thüringer Sagenbuch. Ism. Ss. Korr. Bl. d. Ver. f. siebenb. Landesk. 27 l.

Beiträge zur Volkskunde. *Baegel, Dr. Max:* Deutsche Sprache, e. Spiegel deutscher Volksart. — *Oesterlen, P.:* Beiträge zur Geschichte der volksthümlichen Leibesübungen. — *Jordan, Dr. Gust.:* Tod u. Winter bei Griechen und Germanen. Leipzig, B. G. Teubner. (8-r. 37 l.) 1-80 Mk.

Berliner, Dr. A. Aus dem Leben der deutschen Juden im Mittelalter zugleich als Beitrag f. deutsche Culturgeschichte. Nach gedruckten und ungedruckten Quellen. Berlin. M. Poppelauer. (8-r. V, 142 l.) 4 Mk.

Betz, G. H. Het Haagsche leven in de tweede helft der zeventiende eeuw. S'Gravenhage, M. Nijhoff. (8-r. 167 l.)

Beyschlag, Frdr. Volkskunde und Gymnasialunterricht. Leipzig, B. G. Teubner (8-r. 45 l.) 80 Pf.

Bibliothek, romanische. Herausg. v. Dr. W. Foerster. Halle, M. Niemeyer. XVII. Adan de la Hale le Bochu d'Aras, des altfranzösischen Trouvere, Cancions u Partures. Herausg. v. Rud. Berger. I. Bd. Cancions. (8-r. VIII, 530 l.) 12 Mk.

Billson, Charles J. The popular poetry of the Finns. (Populer studies in mythology, romances and folklore. Nr. 5.) London. D. Nutt. (8-r. 37 l.) 6 d.

Blasius, W. Die anthropologische Litteratur Braunschweigs u. der Nachbargebiete mit Einschluss des ganzen Harzes. Braunschweig, B. Goeritz (8-r.) 4 Mk.

Bled, V. du. La société française du XVIe au XXe siècle. Paris, Perrin. (8-r. XXIX, 319 l.) 3 fr. 50

Blondel, Georges. Le drame de la passion à Oberammergau. Paris, Lecoffre, (8-r.) 1 Mk.

Blümlein, Carl. Die Flora und andere deutsche maccaronische Gedichte. Strassburg, J. H. E. Heitz. (8-r. 107 lap és 15 l. facsimil.) 5 Mk.

Boesch, Hans. Kinderleben in der deutschen Vergangenheit. Mit 149 Abbildungen nach den Originalen aus dem 15. bis 18. Jahrhundert. Leipzig, E. Diederichs. (8-r.)

Bohnstedt, Dr. K. Mittelalterliche Legenden. I. (St. Nikolas.) Realgymn. Progr. Malch. (8-r. 58 l.)

Bonelli, Luigi. Locuzioni proverbiali del Turco volgare. Keleti Szemle 308—322. 1.

Bornstein, P. Der Tod in der modernen Litteratur u. andere Essays. Leipzig, J. Cotta Nachf. (8-r.) 4 Mk.

Bremer, Otto. Ethnographie der germanischen Stämme. (Sonderabdr. a. d. 2. Aufl. v. Pauls. Grundr. d. germ. Philol.) Strassburg, Trübner. (8-r. XII, 216 l.) 6 Mk.

Brix, Otto. Über die mittlenglische Übersetzung des Speculum humanae Salvationis. (Palaestra. VII.) Berlin, Mayer u. Müller (8-r. VII, 126 l.) Mk. 3.60.

Brunier, Dr. J. W. Das deutsche Volkslied. Ism. h. g. Budap. Szemle, 102. köt. 308—313. 1.

Brausewetter, Ernst. Finnland im Bilde seiner Dichtung. Ism. f—s. Budap. Szemle 102. köt. 475 l.

Bukowina, die. Eine allgemeine Heimatkunde. Czernowitz, H. Pardini. (2-r. VIII, 344 l.)

Butler, Pierce. Legenda aurea, légende dorée, Golden legend. A study of Caxton's Golden Legend. etc. Baltimore, 1899. (8-r. 154 l.) Ism. M. P. Romania 292—294 l.

Cramer, W. Kriemhild. Eine sagengeschichtliche Untersuchung. II. T. Mythos und Geschichte in den Sagen des Niebelungenkreises. 1. Hälfte. Colmar (4-r. 42 l.)

Davies, T. W. Magic, divination and demonology among the Hebrews. Ism. B. L. Magy. Zsidó Szemle 245—249. 1.

Denicke, Dr. Harry. Die mittelalterliche Lehrgeschichte Winsbeke und Winsbekin in culturgeschichtlicher Beleuchtung. Rixdorf. (Bickhardt.) Progr. (8-r. 47 l.) 1 Mk.

Doepfer E. u. Ranisch, Dr. W. Walhall Die Götterwelt der Germanen. Berlin, M. Oldenbourg. (4-r. 64 l.) 20 Mk.

Dreselly, Ant. Grabschriften, Marterl-, Bilderstöckl-, u. Todtenbrett-Verse, dann Hausinschriften, Wohn- u. Trinkstuben-Reime, Geräte-Inschriften. u. a. Gesammelt, geordnet, sowie m. e. einleit. Abhandlg. versehen. 2. Aufl. Salzburg, A. Pustet. (12-r. 300 l.) 2 Mk. 60.

Duchon, P. Contes populaires du Bourbonnais. Moulins, Crépin-Leblond. (8-r. VIII, 47 l.)

Erbt, W. Die Purimsage in der Bibel. Berlin, G. Reimer (8-r.) Mk 2.40.

Eckard, Rud. Stand und Beruf im Volksmund. Eine Sammlung von Sprichwörtern und sprichwörtl. Redensarten. Göttingen, F. Wunder (12-r. 249 l.) 2 Mk.

Erckert, Roderich v. Wanderungen und Siedelungen der germanischen Stämme in Mitteleuropa, von den ältesten Zeiten bis auf Karl den Grossen. Auf 12 Karten-Blättern dargestellt. Berlin, Mittler & Sohn.

Ettmayer, C. Das Oberammergauer Passionsspiel, Oberammergau, Korff. (12-r. 88 l.) 50 Pf.

Feldhohn, Pet Jos. Märchensammlung f. den Gebrauch in der Volksschule. 100 Märchen, nach pädag. Grundsätzen ausgewählt. Paderborn, F. Schöningh. (8-r. XII, 268 l.) 2 Mk.

Feldigl, F. Oberammergau und sein Passionsspiel in Vergangenheit und Gegenwart. Partenkirchen, Wenzel. (8-r. 158 l.) 1 Mk.

Filippini, Enr. Spigolature folkloriche. Fabriano, tip. Gentile. (16-r. 87 l.)

Gawrónski, F. Rawitz. Szezedówki z powiatu dobromilskiego. Lemberg. (Három király-dalok a dobromili kerületből.) Ism. Bugiel. Mittheil. d. anthrop. Ges. Wien, 57—59. l.

Die Geschichte vom Hühnerthorir. Eine altisländische Saga, übers. v. Andr. Heusler. Berlin, Wiegandt & Grieben. (8-r. 92 l.) 2 Mk.

Gotthelf, Dr. Frdr. Das deutsche Altertum in den Anschauungen des 16. u. 17. Jahrh. Berlin, Duncker. (8-r. VII. 68 l.), 1 Mk. 50.

Grisanti, C. Usi, credenze, proverbi e racconti di Isnello. Palermo, A. Reber. (16-r. 250 l.)

Grundmann, Joh. Die geographischen und völkerkundlichen Quellen und Anschauungen in Herders, „Ideen zur Geschichte der Menschheit“. Berlin, Weidmann (8-r.) — Ism. Vierkandt A. Globus 78. köt. 229. l.

H . . . Irén, Az oberammergau passiójáték. Magy. Szemle 37. sz.

Hagen, Paul. Der Gral. Strassburg, K. J. Trübner. (8-r. V, 124 l.) 3 Mk.

Hansen, Joseph. Zaubervahn, Inquisition und Hexenprocess im Mittelalter und die Entstehung der grossen Hexenverfolgung. München u. Leipzig, R. Oldenbourg. (8-r. XVI, 538 l.) 10 Mk

Hartland, E. Sidney. Mythology and Folktales. London, D. Nutt. (8-r) 6 d.

Hartland, E. S. Popular studies in mythology, romance, and folklore. — London, Nutt. (8-r. 53 l.) 6 d.

Hartland, E. S. Folklore: What is it and what is the good of it. London D. Nutt. (16-r. 43 l.) 6 d.

Heinrich Gusztáv dr. A legelső lovag-regény. Magy. Egyetemi Szemle 161—169. l

Heinrich Gusztáv. A „Waltherius“ forrása. (Kivonat.) Akad. Ért. 413—422. l.

Heitz, P. Neujahrswünsche des 15. Jahrhundert 2. billige Ausg. Strassburg, Heitz. (4-r. 29 l.) 6 Mk.

Hellwald, Frdr. v. Zauberei u. Magie. Kulturbilder. Ulm, H. Kerler. (8-r. IV, 55 l.) 1 Mk. 50.

Hevesi Sándor. Az oberammergau passiójáték. Magy. Szemle 40—42. sz.

Hildebrand, Rudolf. Materialien zur Geschichte des deutschen Volksliedes. I. Th. Das ältere Volkslied. Herausg. v. G. Berlitt. Leipzig, Teubner. (8-r VIII, 349 l.) 4 Mk. — Ism. Liter Centr. Bl. 30. sz.

Hock, Dr. Stef. Die Vampyr sagen und ihre Verwertung in der deutschen Litteratur. (Forsch. z neueren Litteraturgeschichte XVII.) Berlin, A. Duncker. (8-r. XII, 133 l.) 3 Mk 40 Pf.

Hoffmann v. Fallersleben. Unsere volkstümlichen Lieder. 4. Aufl. Herausg. u. neu bearb. v. Karl Herm. Prahl. Leipzig, W. Engelmann. (8-r. VIII, 348 l.) 7 Mk.

Hommel, Dr. Fritz. Die Insel der Seligen in Mythos und Sage der Vorzeit. Vortrag. München, H. Lukaschik. (8-r. 42 l.) 1 Mk. 50.

Hunziker, J. Das Schweizerhaus nach seinen landschaftlichen Formen u. seiner geschichtlichen Entwicklung. I. Aarau, H. A. Sauerländer. (8-r. IX, 234 l.) Ism. Rhamm K. Globus 77. Bd. 4. sz.

Hüser. Beiträge zur Volkskunde. III. Th. warburgi gym. progr. (4-r. 15. l.)

Jacob, Dr. Georg. Quellen und Parallelen zu einigen Stoffen der Türkischen Volksliteratur. Keleti Szemle 322—331. 1.

Jacob, Dr. G. Zur Geschichte des Schattenspieles. Keleti Szemle 233—236. 1.

Jankó János dr. A néprajz Finnországbán. Budapest, Hornyánszky V. (8-r. 15 l.)

Jaulmes A. Essai sur le satanisme et la superstition au moyen âge, précédé d'une introduction sur leurs origines. Montauban. 8-r. 110 l.)

Jiricsek, Dr. Otto Luitp. Die deutsche Heldensage, 2 verm. u. verb. Auflg. 2. Abdr. (Sammlung Göschen. 32.) Leipzig, G. J. Göschen. (12-r. 192 l.) 80 Pf.

Jühling, Johannes. Die Tiere in der deutschen Volksmedizin alter und neuer Zeit. Mittweida. (8-r. 355 l.) 6 Mk. Ism. Lit. Centr. Bl. 51—52. sz.

Justi, Ferd. Hessisches Trachtenbuch. I. Lief. Marburg, N. G. Elwerth. (2-r. VIII, 14 l.) Ism. Hopfgartner F. Mittheil. Anthropol. Ges. Wien. 167. l.

Kallas, Osk. 80 Märchen der Ljutziner Esten. (Verhandlg. d. gelehrten estnischen Gesellschaft XX. Bd. 2. Hft.) Jurjew. (8-r. 79—405 l.) 4 Mk. — Ism. Katona Lajos. Keleti Szemle 331—333. 1. és Ethnogr. 377—379. 1

Kautzsch, Karl. Das sogenannte Volksbuch von Hiob und der Ursprung von Hiob cap. I., II., XLII. 7—17. Tübingen. Mohr. (8-r.) 2 Mk. 40.

Knortz, Karl. Was ist Volkskunde und wie studiert man dieselbe? Altenburg, A. Tiffel. (8-r. 211 l.) 2 Mk. Ism. Achelis Th. Petermann Mittheil. Litter. Bericht 142. 1.

Knortz, K. Folkloristische Streifzüge. I. Bd. Oppeln, G. Maske. (8-r. 431 l.) 5 Mk.

Köhler, Bruno. Allgemeine Trachtenkunde Mit 848 Kostümbildern, gezeichnet vom Verf. II. Th. Das Mittelalter. (Reclams Universalbibliothek. 4074—75.) Leipzig. Ph. Reclam. (16-r. 255 l.) 40 Pf.

A középkori zsidók életéről Németországban. Zsidó Hiradó 19 s köv. sz.

Kramer, V. Sibir i značenie velikago sibirskago puti. St.-Peterburg, (8-r. 108 l.)

Krassoff, R. P. A. La vie, les moeurs et l'état économique du peuple zyriane, du nord-est de la Russie, avec l'exposé de son culte païen et de sa conversion au christianisme. Paris, P. Lemaire. (8-r. VII, 179 l.) 7 fr. 50.

Krausz Sámuel dr. Szamárkultusz. Magy. Zsidó Szemle 120—128. és 241. l.

Kühnau, Richard. Die Bedeutung des Backens und des Brotes im Dämonglauben des deutschen Volkes. Patschkau. Isk. értes. (8-r. 44 l.) 1 Mk. 20.

La Mantia, Vito. Antiche consuetudini delle città di Sicilia. Palermo, (8-r.) — Ism. D. R. Journ. d. Savants 263.

Landau, Dr. Marcus. Zeitmärchen und Märchenzeit. Allg. Ztg. Beil. 126—128. sz.

Lehmann Alfréd dr. Babona és varázslat a legrégibb időktől a jelenkorig. Ford. dr. Ranschburg Pál. Átvizsgálta dr. Laufenaus Károly. I., II. köt. Budapest, 1900. Term. tud. társ. (8-r. VIII, 548; VI, 412 l.)

Lemke, E. Volksthümliches in Ostpreussen. III. Allenstein, W. E. Harich.

Lilek, E. Familien- u. Volksleben in Bosnien u. Herzegowina. (Ztschr. für österr. Volkskunde 1900. I.)

Des Marez, M. G. Les villes flamandes, leur origine et leur développement. Bruxelles, Moyau. (8-r.) Ism. Rev. crit. 21. sz.

Matthias, Ernst. Beiträge zur Erklärung des germanischen Gottesurtheils. Burgi gym. progr. (4-r. 22 l.)

Mertens, Paul. Die kulturhistorischen Momente in den Romanen des Chrestien de Troyes, Berlin. (8-r. V, 69 1) Diss. 2 Mk.

Meyer, Elard Hugo. Badisches Volksleben im XIX. Jahrhundert. Strassburg, Trübner. (8-r.) 12 Mk.

Meyer, E. H. Deutsche Volkskunde. Strassburg. Ism. Dr. Schullerus A. Korr. Bl. d. Ver. f. siebenb. Landeskr. 2—3. sz.

Müllenhoff, Karl. Deutsche Altertumskunde. IV. Bd. 2. Hft. Berlin, Weidmann (8-r.) 10 Mk.

Müllenhoff, Karl. Sagen, Märchen und Lieder der Herzogthümer Schleswig-Holstein und Lauenburg. Herausg. von —. Kiel, Liebscher. (8-r.) 10 Mk.

Munkácsi, Bernhard. Der Kaukasus und Ural als „Gürtel der Erde“. Keleti Szemle 236 - 240. 1.

Napoleon. Az oberammergau-i passiojáték zenéjéről. Zenévilág 1 sz.

Niessen, Heinrich. Sagen u. Geschichten des Saarthales Saarlouis, W. Winkler (8-r. VII, 148 1.) 1 Mk.

ő. Oberammergau. Budap. Hirl. 143. sz.

Offizieller Gesamt-Text des Oberammergauer Passionsspiels. Zum ersten Male nach dem Manuskripte des Geistl. Rates J. A. Deisenberger im Druck veröffentlicht. Oberammergau, Korff (8-r. 169 1.) 1 Mk

Összeállította: *Hellebrant Árpád.*

(Vége köv.)

KISEBB KÖZLÉSEK.

Fiat piscis! (L. Ethn. 1901. 22. és 238. l.) — Szt. Patrick (Patricius), az irek patronusa († 463 táján, márc. 17.), mint Jocelinustól¹ való életrajzának III. fej. 19. és 20. §-ában olvashatni (Acta Sanctor. Bolland. Mart. II. köt. 545*), szerzetessége próbaidején egy izben erős kísértést szenvedett, hogy a bűjtöt megszegve, húst egyék. A kísértésnek hosszabb küzdelem után végül ellentállni nem bírván, valahogy sertéshústra tett szert s azt egy hordóba rejtette, hogy majd titokban költse el, nem akarván az önmegtartóztatás kötelemének megszegésével botrányozást okozni. De még jóformán ott sem hagyta a rejtekhelyet, mikor egyszerre csak egy alak toppan elébe, a melynek elül-hátul szemei vannak a fejében! E furesa szörnyeteg láttán megrettenve, kérdi tőle Patrick, hogy miféle szerzet? Én az Úr szolgája vagyok, feleli ez, s a homlokom alatti szemeimmel az előttem lévőket látom, a tarkómon lévőekkel pedig a mögöttem történőket. S ezekkel a hátsó szemeimmel egy szerzetest láttam az imént, a ki húst rejtett egy hordóba, hogy alkalom

¹ Ciszterci rendű szerzetes 1180 táján.

adtán torkosságát vele kielégíthesse. Mondá és eltűnt. Patrick pedig mellét verve leborult és sűrű könnyhullatásaival egészen átáztatta a földet. A mint így siránkozik nagy bűnbánatában, megjelenik előtte a legendában már előbb is többször említett Angelus Victor, kinek jelenései őt vigasztalní szokták lelki háborúságaiban, és: Kelj fel, így szól hozzá, az Úr megbocsátotta vétkeket, de többé ne essél ily bűnbe! Sz. Patrick tehát felemelkedvén, egész életére megfogadta, hogy soha többé húst nem eszik. De még mindig nem lévén egészen megnyugtatva az aggódo lelkiismerete az Úrnak bűnbocsánata iránt, buzgón kérte az Istent, mutassa meg neki valami nyilvánóságos jellel, hogy csakugyan elengedte neki a vétkét. A továbbiakat a legenda szószerinti szövegével adjuk:

Jussit igitur Angelus Patricio carnes illas absconsas in medium proferre, prolatasque in aquam ponere. Fecit itaque Patricius quod imperavit Angelus. Mira res! carnes illae aquis immersae ac extractae statim in pisces sunt conuersae. Hoc signum S. Patricius saepius solebat suis discipulis referre, ob refrenandam concupiscentiam gulae.

Közvetlenül ezután a legenda jámbor szerzője egy érdekes irlandi népszokást említ, a mely valószínűleg magának a mondának, ha nem is a keletkezésére, de legalább a helyi vonatkozással felruházására némi hatással lehetett. *Perplures autem, úgy mond, Hibernigenarum, hoc signum sinistre sectantes, solebant in die S. Patricii, quae semper infra Quadragesimam euenit, carnes aquis immergere, mersas extrahere, extractas coquere, coctas comedere, illasque Patricii pisces nominare.* A többi, a mit a legenda írója még e helyhez hozzáad, már nem érdekel bennünket ezúttal, mert csak az esetnek a szerzetesi életre vonatkoztatott épületes tanulsága.

Ugyanitt említem meg, bár nem tartozik szorosan véve a *Fiat piscis* témához, csak annak egyik változatával függ össze, a következő mesécskét, mely szintén a ravaszul megszegett fogadalmak tágabb körébe iktatható. *Cognatus* (Gilb. Cousin) „*Sylva narrationum*“ című 1552. é. h. n. 16° kiadásában a 60. lapon olvasható a részeges vénasszony anekdotája, a ki heves láztól gyötörtetve fogadást tesz, hogy ha Isten segítségével felgyógyul, még ha száz esztendeig élne is, soha többé mást, mint vizet, nem iszik. A ravasz kibuvót azzal készíti elő, hogy *per centum annos* helyett *centum soles*-t mond, a mi lefordíthatatlan játék az évet is jelenthető *sol* szóval. Mikor aztán csakugyan felgyógyul, egy rostán keresztül néz a napba, s minthogy annak likain keresztül száznál több napot (*soles*) is látott, megint nyugodt lelkiismerettel az ivásnak adja magát.

Ez a kissé erőszakolt kibuvó nagyon hasonlít a 25. lapon kivonatban ismertetett és a 60-ikon egész terjedelmében közölt *Berachjah*-féle mese

farkasának elmés fortélyához, melylyel a két évré tett fogadalmat 730 szemhunyoritással véli megtartottnak, úgy okoskodván, hogy ha a szememet behunyom, akkor éjszaka van, ha meg kinyitom, akkor nappal, tehát minden hunyoritás fölér egy nappal.

K. L.

*

Aratóünnep. Darányi földművelésügyi miniszter több irányban igen dicséretes rendeletet adott ki a nyáron, melynek célja az aratóünnep ősi szokásának életrekelése. E rendeletet nemes feladata értelmében bizonyára szívesen teljesítik földbirtokosaink, de most az a kérdés, hogy miből áll az az „aratóünnep“. Folyóiratunk volna hivatva e részben útbaigazításokkal szolgálni, de a magyar nép aratóünnepére alig van valami irodalmi följegyzésünk (I. Ethn. VI:397) s a nemzetiségekre is kevés (I. VI:161, IX:222.). Fölhívjuk tehát munkatársaink figyelmét e tárgyra s kérjük, hogy erre vonatkozó közleményeikkel bennünket minél hamarabb fölkeresni sziveskedjenek. Addig is ideiktatjuk a Budapesti Hirlap f. évi júl. 12-iki számának hirovatából a következőket: „A magyar ember a szemes teremést *élet*-nek nevezi. Új buzából ha kisül az első kenyér: a magyar ember áhitattal nyul hozzá s az *élet* e friss adományát imádság közt szeli meg, azzal a tudattal, hogy az *élet* adója megadta immár a mindennapit egy esztendőre. Az első új kenyeret — jó, gabona-kenyér, — rendszerint akkor szelik meg, a mikor az aratást befejezik s keresztben az őszi árpa, hatosba rakva a zab. Ilyenkor nagy csöndesség támad a mezőn Kereszt alatt ül a számadó kepés, előtte két leány s körülte a munkásnép. A számadó öreg ember vékonyabb fajta petrencerudra föltűz egy koszorút, búzából módosan összekötött koszorút, inkább koronát. A lányok még virágot és papírból való pántlikát is kötnek rá. Az öreg ember akkor fölkel, fölemeli a búzakoronát: „Istennek hála. Megvagyunk“. Szétnéz mindenki a mezőn, a melyet annyi veritéke harmatozott bé. Ki-ki megnézi a holmicskáját, sarlóját, kaszáját, subafáját, megvan-e minden, ott-é a szekeren a többi más egyéb. Az öreg ember megszólal: „No, Isten segedelmével, atyafiak, induljunk“. Az alkony már leszállóban. Megindul férfi- meg asszony nép egymás mellett és egymás után. A gyerekek a kocsiban A fáradt emberek aztán nótába fognak. Nem valami cifra újba, becsületes régi nótába, a mit az öregek is ismernek s úgy mennek végig a düllő-utakon a gazda portájáig. A míg mennek, fölúszik az égre a hold, a csillagok kigyulnak: elszenderülőben a falusi világ, csak az ő nótázásuk hangzik. Az udvaron ott várja őket a gazda a maga házanépével, szíves szóval, atyafiságos jóindulattal. A tekintetes asszony kezében jóféle mézes ital, a tekintetes úréban meg az új kenyér, a mit a tekintetes asszony maga dagasztott, maga sütött. Az öreg arató elmondja a maga mondókáját, hogy im végezete vagyon az munkának, keresztben az élet, Isten gondján ember munkája becsülettel rendbe jött, hát most már a felséges teremtő adjon mindnyájunknak pihentető nyugodalmat. A gazda azután vendégekül látja a maga aratóit. Az eperfa alatt a hosszú nagy asztalon nagy kondérba a habart kaszás leves, tálakban a pirosra sült bürgehús. Csapon egy ántalag bor. A gazda is közéjük ül a lakmározóknak, meg az úrfiak is. A tekintetes asszony nem, mert úgy illik, hogy kiszolgálja a legöregebb aratót, a kít bácsinak szólít s a kinek a lakoma után, a mikor fölzendül a muzsika, odaengedi a derekát s úgy megy vele táncba az udvaron. A tekintetes úr is rakja, az úrfiak is, a kisasszony is. Ezen az aratóünnepen a munkás és a munkaadó összeolvad a

szeretet érzésében. Atyafiaknak érzik magukat, a kiket egy föld tart el, az a föld, a melyet annyiszor vérükkel áztattak apáink. A nagy munka után így együtt vigadhat a magyar. A birtokviszonyok és a gazdasági helyzet megváltozása, a mely a munkás és a munkaadó pátriárkális, benső viszonyán ugyancsak nagy csorbát ütött, ezt a kedves, szívet fölmelegítő, ősrégi aratószokást kivitte a divatból.“

*

Halász lapp tárgyai. Az oly korán elhunyt kitünő nyelvész és ethnografus, a ki egy izben 1892 dec. 10-én a néprajzi társaságban nagyérdékű előadást tartott a lappok családi életéről, egy kis lapp néprajzi gyűjteményt is hagyott hátra. E tárgyakat most özvegye a Magy. Nemzeti Múzeumnak ajándékozta, melynek igen kis számú lapp gyűjteményét ez az adomány jelentékenyen növeli. —r.

*

A néprajzi osztály dalgyűjtése. SZALAY Imre, a népr. társ. elnöke, mint a M. N. Múzeum igazgatója, a néprajzi osztály igazgatójával, Jankó dral egyetértve intézkedett az iránt, hogy az osztályban levő fonografikus dallamgyűjtemény az idén ismét gyarapítható s a párisi kiállításon szenvedett hiányaiban pótolható legyen. Megbízta ez iránt VIKÁR Béla tagtársunkat, a ki ez évben a palóccokat, az udvarhelyi, háromszéki és csiki székelységet, Fehér és Tolna magyarságát, továbbá az Ormánságot és az Őrséget keresi föl dallamok és szövegek végett. SZALAY intézkedése következtében VIKÁR ezentúl a gyűjtés helyén táj- és néprajzi fénykép-fölvételeket is fog eszközölni a múzeum részére, a hol e gyűjtemény külön kezeletik. A gyűjteménynek folytatatlagos zenei földolgozásával, SZALAY Imre elnök úr KERESZTY Istvánt, a múzeum tisztviselőjét, ismert nevű zeneirót bízta meg. Rendelkezett továbbá az iránt is, hogy a Vikár-féle dallamokhoz gyűjtött nagyszámú szövegek, a melyek mostanáig csak gyorsírásban vannak meg, a jövő év folyamán közírásba áttétetvén, a néprajzi osztály könyvtárában a folklóre kutatóinak rendelkezésére álljanak.

m.

TÖRVÉNYSZÉKI NÉPRAJZ.

A búbajos szer. A sopronmegyei Szent-Márton községben meggyilkolták Horvát Mihályné cigányasszonyt. Késsel átvágták a nyakát s még több helyen is halálosan megszurták. Az áldozat *búbajos szerck eladásából éldegelt* s ez okozta most a vesztét. Erős a gyanú ugyanis, hogy egy fiatal, Haas Katalin nevű parasztleány a gyilkosa, a ki nem rég *szerelmi italt* kért tőle. Kedvese ugyanis elhagyta s újra meg akarta hódítani. A cigányasszony adott is neki tanácsot. *Pogácsát sütetett vele; mondta, hogy a tészájába keverje bele elégetett hajának hamuját és abból kínálja meg a legényt.* Úgy is tett a leány, de a furfang kiderült és a legény csunyaúl elverte a leányt. Haas Katalin azóta alig mert az utcára menni. Bántotta a szégyen, mert az egész falu az ő históriáján mulatott. Az elkeseredett leány elhatározta, hogy megöli a cigányasszonyt, a ki búbajos szerével szegyenbe döntötte. Kedden reggel megleste a kertek alatt s több kézszurással megölte.

(BH. 1901. szept. 10. sz.)

ETHNOGRAPHIA

A MAGYAR NÉPRAJZI TÁRSASÁG ÉRTESÍTŐJE.

SZERKESZTIK:

DR. MUNKÁCSI BERNÁT ÉS DR. SEBESTYÉN GYULA

MELLÉKLET:

A M. NEMZETI MÚZEUM NÉPRAJZI OSZTÁLYÁNAK ÉRTESÍTŐJE

SZERKESZTI: DR. JANKÓ JÁNOS.

A társaságot illető pénzek egy-
szerűen a
MAGYAR NÉPRAJZI
TÁRSASÁGNAK,
a főszoálások és lakcímbeljele-
tések pedig
FEICHTINGER GYÓZÓ
pénztárhoz (Bpest, VII., Arena-út
52. sz.) küldendők.

A folyóiratot illető küldemények
MUNKÁCSI BERNÁT-hoz
(Bpest, VI. ker., Eötvös-u. 5. sz.)
VAGY
SEBESTYÉN GYULA-hoz
(M. Nemzeti Múzeum) küldendők.
A társaság ügyviteléhez tartozó
iratok a főtőkári hivatalnak
(M. Nemz. Múzeum) címezendők.

Előfizetési ára 6 kor. Bolti ára 10 kor.

A tagoknak a tagdíj fejében jár.

Megjelenik július és augusztus kivételével minden hónapban.

BUDAPEST

A MAGYAR NÉPRAJZI TÁRSASÁG KIADÁSA.

T A R T A L O M.

	Lap
<i>Katona Lajos</i> : A magyar népmese irodalma	337
<i>Galgóczi János</i> : A kaukázusi népek őstörténetéhez	343
Néphit és népszokások:	
<i>Nemes Mihály</i> : A ruthén néphit köréből	352
<i>Király Pál</i> : Csillaghordozás	356
Népköltészet:	
<i>Seprődi János</i> : Marosszéki dalgyűjtemény	359
Irodalom:	
<i>Munkácsi Bernát</i> : Finnisch-Ugrische Forschungen	373
<i>S—a.</i> : Vikár Béla: A Kalevalából	381
<i>Komáromy Andor</i> : A kolozsvári boszorkányperekről	383
<i>Ifj. Herrmann Antal</i> : A hétfalusi csángók	383
<i>Herman, Ottó</i> : Die Fängigkeit der Fischzäune und Fischreusen	383
Társulati ügyek:	
Jegyzőkönyvi kivonat az 1901. május hó 5-én tartott választmányi ülésről	384
A Magyar Nemzeti Múzeum Néprajzi Osztályának Értesítője:	
<i>Vikár Béla</i> : Élő nyelvemlékek	131
<i>Dr. Jankó János</i> : A M. N. Múzeum Néprajzi Osztályának gyarapodása 1901. második (ápr.—jún.) negyedében	142
<i>Dr. Jankó János</i> : A M. M. Múzeum Néprajzi Osztályának gyarapodása 1901. harmadik (júl.—szept.) negyedében	143
<i>B. Zs.</i> : A szállodához	144
<i>B. Zs.</i> : Újabb adatok a fogasellű sarlók ismeretéhez	135

K é r e l e m.

Tisztelettel kérjük azokat a tagokat, a kik az **Ethnographia** **előző 2-ik füzetét** nélkülözhetik, hogy e füzetet, melynek ára fejében a tagdíjból **2 koronát** leszámítunk, társaságunk elnökségének (Budapest, Nemzeti Múzeum) visszaküldeni sziveskedjenek.

Az elnökség.

🐾 Figyelmeztetés. 🐾

Az **Ethnographia** teljes IV—V. évfolyamát a Magyar Néprajzi Társaság 8 koronán, a III. évfolyam *utolsó* (VII—X. sz.), valamint a VI. évf. *első* füzetét 4 koronán *visszaváltja*, illetőleg ezen értékben a tagdíjba beszámítja. Ajánlatok *Feichtinger Győző* pénztároshoz (Budapest, VII., Arena-út 52. sz.) intézendők.

🐾 Kérjük a M. Néprajzi Társaság tagjait s folyóiratunk előfizetőit, hogy **lakásaik változását a pénztárosnál** (Budapest, VII., Arena-út 52. szám) **idejekorán bejelentsék**, nehogy a füzetek szétküldésében zavar támadjon.

ETHNOGRAPHIA

SZERKESZTIK:

DR. MUNKÁCSI BERNÁT és DR. SEBESTYÉN GYULA.

XII. évf.

1901. október

8. szám.

A MAGYAR NÉPMESE IRODALMA.¹

II.

A magyar népmeséről szóló irodalom.

Mint az első nagyobb magyar népköltési gyűjtemény, úgy a népmeséről szóló első magyar tanulmány is a Kisfaludy-Társaság aegise alatt jelent meg. S ugyanaz az Erdélyi János, a ki a „Népdalok és Mondák“ három gazdag kötetét egybeállította, szerkesztette akkoriban a Kisfaludy-Társaság folyóiratát, a *Szépirodalmi Szemlét*, a melynek 1847. évi II. kötete 81., 100., 117., 133., 152., 164., 181., 200., 213., 228., 321., 346., 360., 379. lapjain, tizennégy czikké felaprózva e tanulmány HENSZLMANN IMRE tollából megjelent, miután kevéssel előbb, 1847. július 31-én, a Táraság ülésében felolvastatott. (L. Szépir. Szemle 94. l.)

A „sok olvasásra és combinatióra mutató“ értekezés, a melynek e dolgozatot bizonyára maga a folyóirat szerkesztője, a népköltési gyűjtemény körül fáradhatatlanul buzgólkodó Erdélyi János nevezi, — egyelőre még vajmi csekély anyagát Gaal György és Mailáth János német nyelvű és a „Népdalok és Mondák“ két magyar nyelvű kötetéből meríti a magyar mesékre vonatkozólag; míg az oláh meséket illetőleg Schott Arthur és Albert „Walachische Märchen“ (Stuttgart, 1845.) és a tótokat nézve Rimauski János „Slovenskije Povesti“ (Löcse, 1845.) czimű gyűjteményeire hivatkozik.

Henszlmann a meséket a következő három osztályba sorozza: 1. *Jelképes* mesék, t. i. azok, a melyekben „homályosabban vagy világosabban a külső idomot és előadást nem tekintve, bizonyos, a mesét költött népnek vagy személynek vallásos hitét vagy a természetről

¹ E dolgozat I. részét, a magyar népmese-gyűjtemények ismertetését l. az *Ethnographia* V. köt. 52—66. l.

képzett nézetét tárgyazó mag rejtezik“. 2. *Jellemző* mesék, vagyis mindazon népies elbeszélések, „mikben a természet vagy képzelődés egyik lényének *jellemeztetése* főelemnek tekinthető“. Ez osztályba számítja H. az állatmesét, megjegygezvén azonban, hogy ennek népies fajtájában „a didaktikai cél, az irány egészben sokkal kevésbé kitűnő, mint a művészeti költészet ugyane nemében“. Ugyanez osztályba tartoznak nála „mindazon sokszor inkább anekdotáknak tekintett elbeszélések, melyek által a nép többnyire szomszédait nevetségesekké tenni célozván, közel helységek lakosait, vagy más nyelven szólókat egyes vonásokkal jellemezni törekszik“. 3. A népköltészet azon neme, „mit a német *Schwank*-nak (talán *furcsaság*, *bohózat*) nevez,¹ miben a népnek többnyire nem gonoszság nélkül járó nedélye és satiricus vonása jelentkezik“. Például itt a német Eulenspiegel és az oláh Bakalát idézi.

A mint látható, e felosztásban a 2. és a 3. csoport nem különbözik elég élesen egymástól, s mind a kettőnek közös vonásaként H. sem mulasztja el kiemelni, hogy „a csodálatosba felöltöztetés“ egyiknek sem lényeges jele. Megjegyzi továbbá, hogy számosával vannak az olyan mesék, „mikben mind a három felállított osztálynak vagy azok kettejének jellemvonásai összevegyülnek“. Ilyenkor szerinte a túlyomó elem szerint kell a mesét osztályozni.

A jelképes mesét illetőleg H. ahhoz, az ő korában uralkodó nézethez csatlakozik, mely a Grimm-testvérek elméletének mondható, midőn azt „minden ugyanazon fajból származó népek közös tulajdoná“-nak tekinti. „Több száz különféle nép meséit vizsgálván“ úgy mond (85. l.), „és egymással összehasonlítván, bennem azon erős meggyőződés eredt, hogy a jelképes osztályba tartozó mesék valamennyiének ugyanazon egy ősi eredeti mese szolgált alapul, mire építé minden külön nép a maga meséit“. Ebben a merész feltevésben áll H. elméletének az eredetisége; a minden jelképes mese ősi magvaul tekintett *természetvallási symbolikus tartalom* azonban már ismét korának előtérben álló mythologiai iskolájától, a Grimm-félétől való átvétel. Ez a jelképes ősmese H. szerint „az úgynevezett négy elem körül forog, főhelyre tevén a meleget, mint főképen életadót; ez elemek közti viszony és a természet álma télen, felébredése tavasszal az, mi körül a mesék magyarázata forog“. Kalauzai gyanánt e mag kihüvelykezésénél H. a két Schott testvért nevezi meg, kiknek oláh mesegyűjtémé-

¹ Alább, a 347. lapon a *dévajka* szóval próbálja magyarítani.

nyükhöz adott kommentárja tudvalevőleg a Grimmeek elméletének tovább-fejlesztése, s azzal a makacs következetességgel erőszakolja a mesterektől átvett formulát a sokszor vajmi mereven ellenszegülő tényekre, a mely már a lelkes tanítványok mindenkor közös jellemző vonása.

H. ez elméletet még a Schotték példáinál is teljesebben látja igazolva a Rimauski-féle tót mesékben, melyeknek bő kivonata és aprólékos boncolgatása miatt, egyébként meghaladott tanulmánya még ma is olvasásra méltó kivált azoknak, a kik e mesékkal eredeti nyelvükön meg nem ismerkedhetnek. Sajnálkozással említi dolgozatában H., hogy a magyar mesék, melyek rendelkezésére állanak, „sem oly tiszták, sem oly jelentékenyek, sem oly sajátságosak előadási idomaikban, mint pl. a németek, tótok, de még az oláhok meséi is“ (85. l.). Ennek egyrészt abban látja az okát, hogy „ismert meséink nem a közös gyökből, hanem más népek már meglevő meséiből eredtek“, a minek egy további bizonyítéka szerinte az, hogy sokkal bonyolultabb szövevényűek, mint más népekéi. Másfelől azonban nem mond le a reményről, hogy „vannak még eddig nem ismert és a közös gyökből eredt jelképes meséink“. És ezt a reményét arra alapítja, hogy a legeredetibb és legegyszerűbb magyar mesék az eddig ismertté lettek közül a Kisfaludy-Társaság kiadta gyűjteményben foglaltak. Vagyis ez más szóval annyit tesz, hogy a Gaal- és Mailáth-féle feljegyzéseket ő sem tartja egészen megbízhatóknak, a mennyiben a nép igazi előadásmódjához szorosabban ragaszkodó feljegyzésektől tanulságosabb eredményt vár. Igaz, hogy mikor e tanulságot az ő elmélete érdekében reméli, akkor olyannak véli, a mely azt támogathatja. De jól lehet ebben csalódott, annyiban mégis csak igaza volt, hogy a feljegyzés pontosságával kétségtelenül egyenes arányban áll minden népköltési termék tudományos célra való használhatósága és ebben nemcsak a tűnő-muló relativ becse, hanem egyúttal a maradandó abszolút értéke is. Mert az elméletek idő haladtával változnak s az egyik a másiknak a romjain épül fel; de a lelkiismeretes pontossággal feljegyzett tények és megfigyelések minden rájuk emelt elméletnek adnak valami maradandó, becses alkotó elemet, a miből a később következő tanok legmegbízhatóbb részeül megint csak a helyesen értelmezett tények domborodnak ki.

Korszerű haladást mutat a Henszlmann értekezéséhez képest a második, nagyobb szabású tanulmány, mely népmeséinkkel foglalkozik. Ez ARANY LÁSZLÓ-nak ugyancsak a Kisfaludy-Társaságban, még pedig

székfoglalóul, 1867 május 29-én olvasott dolgozata, mely „Magyar népmeséinkről“ címen a társaság Évlapjai IV. kötetében (Pest, 1870) jelent meg a 108—191. ll.

Mig Henszlmann 1847-ben csupán 14 magyar nyelvű meséből vonta le következtetéseit, addig Arany L. húsz évvel utóbb már 18 kötetnyi egész kis mese-könyvtárra s ebben nem kevesebb, mint 240 mesére támaszkodhatott. Értekezésének bevezető része e kis könyvtár bibliographiájával kezdődik, melybe a tulajdonképeni mesegyűjteményeken kívül¹ JÓKAI MÓR „A magyar nép adomái“ c. könyve (Pest, 1856) is fel van véve, mint a mely az adomákon kívül 8 mesét is tartalmaz. Elvértve a szerző egyéb anthológiákba, folyóiratokba és gyermekes számára való könyvekbe elszórt mesét is figyelembe vesz, tehát a mint látjuk, az összes akkori anyagra kiterjeszti vizsgálódását.

Ez a „mese“ szó fogalmának meghatározásából indul ki s a népet követve, mesének A. is „kiválólag az oly elbeszéléseket“ mondja, „melyeket se az elbeszélő, se a hallgató igaznak nem tartanak, melyek sohasem megtörtént dologként, hanem mint költemények, gyönyörködtetésül járnak szájról szájra“. A mesének ezen meghatározásával szembe a „mondá“-ét állítja, a mely szó ugyan a nép nyelvében ismeretlen, de a vele irodalmi nyelvünkben jelölt fogalom azért világosan él a nép tudatában, a „történet“ vagy „historia“ szóval jelölve. (Id. h. 111. l.)

Másfelől az adomától határolja el a mesét; azonban itt már a dolog természeténél fogva kevésbé éles a megkülönböztetés, mint-hogy a két műfaj határai sokszor egészen összefolynak. Fejtegetésének ezen részét azzal zárja le A., hogy először is a népmese „tárgya a természet felettibe, vagy legalább a megtörténhetőségen túl csapong s másodsor, hogy az elbeszélő nép maga is mint csupán költeményeket beszél azokat el“ (114. l.).

Maga is látja azonban e meghatározás hiányait, melyek sorában a legszembeszökőbb az, hogy némely esetben nagyon nehéz, még a nép eszejárásának az ismerete mellett is eldönteni, vajjon az illető az elbeszélést hiszi-e, vagy nem. (U. o.) Az olyan elbeszéléseket, a melyeken az alapjukul szolgáló babonás hiedelem élő volta még világosan feltetszik, A. a tulajdonképeni népmesék közül kirekeszti és, a mint látszik, a mondák közé sorolja.

¹ Ezeket l. a jelen dolgozat első részéül tekintendő repertorium 1865-ig terjedő részében, az *Ethnographia* id. helyén.

Ez utóbbiak és a „rege“ között, mint a melyekkel csupán az irodalmi nyelv él, élesebb megkülönböztetést tenni meg sem kísérelve, áttér a mesék osztályozására, melyben új módot követ, mivel sem az idegen, kivált német írók osztályozását, mint a mi meséinkre nem illőt, sem a Henszlmann-félet kielégítőnek nem tartja. A hármas osztályozást azonban mégis átveszi tőle, csakhogy az ő második kategóriáját más tartalommal töltve meg, a következő három csoportba sorozza mesekincsünket:

1. *jelvi mesék*, a Henszlmann alkotta műszót megtartva, de azon megjegyzéssel, hogy e szó alatt nem akar minden esetben mythologiai jelviséget érteni;

2. *tanmesék*;

3. *furcsaságok*.

Osztályozását azonban nem akarja oly merevnek tekintetni, hogy annak keretein belül az egyes csoportok között lebegő átmeneti alakulatok, a bennük mégis csak felismerhetőn túlnyomó elem szerint ide vagy oda sorolhatók ne legyenek. (118. l.)

Az első csoportba Arany L. a rendelkezésére álló meseanyagból 170 darabot, tehát az egésznek jóval nagyobb részét számítja, s az ide tartozó mesékben ötféle elemet különböztet meg, a melyek elseje a tisztán költészeti alkotás, másodika a keresztyén vallás tanainak befolyása az egyes részletekre, vagy egész mesékre is, harmadika egy többé ki nem kerekíthető mondakör maradványai, negyedike és ötödike pedig az árja és altáji népek ős vallásának homályos töredékei. (126—127. l.) Az elsőt nem csupán azt az alakító befolyást érti, „mely a mesék előadási modorára, vagy szerkezetére gyakorol módosító hatást“. De röviden erre is kitér, és magyar meséink egyik legjellemzőbb stilusbeli sajátosságának, a melylyel leginkább eltérnek szerinte a szomszéd népekétől, Henszlmann követve ő is a *bonyolódottságot* tekinti. (129. l.) Ehhez mindenesetre sok szó fér, mert egyrészt épen az ő korában még szerte divatozott mesefeljegyzési mód mellett a magyar nép meséi sokkal bonyolultabbnak tetszettek, mint a milyenek rendszeren a nép igazi előadásában; másrészt pedig nem hiányoznak a velünk szomszédos népek és ezek rokonainak meséi között is, a melyek a bonyolítás szinte művészi tökéletességére nézve a mieinkkel ne mérkőzhetnének. Ilyenek első sorban a szlávok és az oláhok meséi, még a jobb és előadás tekintetében megbízhatóbb gyűjteményekben is.

A költői *productio* azonban, a melyről A. itt szól, a mesék előadásánál jóval többet ölelve föl, „középhelyen áll a pusztán külső alakítás és azon valódi anyag-alkotás között, melyet egy őskor vallási költészete vitt végbe s melyet *mythológiának* nevezünk“. (131. l.) S nyomban utána: „E *productio* abban áll, hogy a nép folyvást teremt új és új részleteket, valódi új anyagot told a mesékbe“. Ezt a szerző alkalmas példákkal is igyekszik igazolni, a mi után a keresztényen elem feltüntetésére tér át, a 141. lapon igen tanulságosan igazítván helyre Kriza egy tévedését a „Megölő Istefán“ (Vadrózsák 477. l.) és még néhány mese székely eredetét illetőleg.

Arany értekezésének a fő érdeme s kivált a Henszlmannéhoz mérten nevezetes módszertani haladása épen abban áll, hogy a mesék vándorlásának Benfey óta mind több figyelemben részesülő tényét mindenütt számba veszi, s a nélkül, hogy e tény alapján az említett német tudóshoz hasonlóan ismét kizárólagos elméletet állítana fel, a másik, vagyis a pusztta öröklés teoriáját is kellő értékére szállítja le. Ép ily józan mérsékletet tanúsít a *mythologia* elméletek nagyon önkényes magyarázataival szemben is, a melyekről igen helyesen jegyzi meg (125. l.), hogy valamennyi csak többé-kevésbé sikerült, de egyoldalú és hiányos feltevések tartandó.

A tanmeséknek két fajtát különbözteti meg; az elsők azokat értve, „melyek valamely erkölcsi vagy élettapasztalati oktatás magvát foglalják magukban“, a másikon pedig azokat, „melyek valamely lényt (állatot, növényt stb.) jellemeznek“. (149. l.) Az utóbbiak tehát körülbelül mindazt felölelik, a mit *aetiologiai mondának* szoktunk ma nevezni, s így már túl terjeszkednek némileg azokon a határokon, melyeket az értekező a mese fogalmának meghatározásában e műfaj köré vont.

A tanmesék csoportja, mint minden népnél, a magyarnál is jóval szegényebb az elsőnél, s itt ismét helyesen figyelte meg A., hogy „az Aesopus-Phaedrus-féle . . . modorú fabuláknak a népköltés nem igen barátja. Nemcsak maga a nép nem alkot hasonlókat, hanem a különben annyira ismert s elterjedt Phaedrus-, vagy a francia Lafontaine-, vagy a magyar Fáy-féle mesék sem tudtak soha, és egy népnél sem közforgalomba jutni“. E kétségtelen ténynek az okát is jó helyen keresi az értekező; de nyíltan hagyja azt a kérdést, hogy eredetükben az ilyenféle, utóbb csak irodalmi életű mesék mégis milyen viszonyban állhattak ősi forrásukkal, a legkezdetlegesebb népeknél is föllelhető állatmesével, a melyből a népszellem helyenként valóságos

cyklikus sorozatokat, az állateposz kísérleteinek tekinthető alakulatokat fejlesztett, mint pl. a finneknél?

A legvegyesebb anyag torlódik össze az értekező alkotta csoportok harmadikában, a mely a magyar néphumor sikerült jellemrajzává szélesedik ki, mikor a jórészt nemzetközi elterjedésű anyagnak saját-szerű nemzeti színeződését azzal a congeniális érzéssel ismeri és tünteti fel A. L., a mely az ő legbecsesb apai örökségének tekinthető.

Tanulmányáról még ma, megjelenése után szinte negyedfél évtizeddel is elmondhatjuk, hogy még mindig a legbecsesebb mindazon dolgozatok sorában, a melyek a magyar népmeséről irattak; hogy tele van mélyreható és termékenyítő gondolatokkal, a miben egyenlő mértékben osztozik a szerző széleskörű irodalmi tájékozódottságával az ő józan, izről-izre magyar észjárása, érzése és ítélete.

Katona Lajos.

(Folyt. köv.)

A KAUKÁZUSI NÉPEK ŐSTÖRTÉNETÉHEZ.

(Első közlemény.)

„Szákák és örmények“ cím alatt az Ethnographia XI. évf. 8-ik füzetében dr. Patrubány Lukács úr egy kis tanulmányt közöl. Annak záradékában oda concludál, hogy az örményekről a Kr. e. VI. évszázad előtt nem történik emlékezés.

Különböztessünk. Ha ez a megállapítás csupán a *mai* örmény népre vonatkozik, akkor teljesen igaza van. Ha azonban magát a nomen propriumot is érti: akkor nincs.

Csodálatos, mondhatnám: sajnálatos dolog, hogy a mi történetkutatóink ritka kivétellel, még mindig oly kevés figyelemre méltatják az úgynevezett assyriológiát. Nem vesznek róla tudomást, mintha nem is léteznék. Legföljebb elvétele s akkor is felületesen, ha német, vagy más idegen nyelvű forrásmunkában találkozván vele, ki nem kerülhetik, hogy megemlékezzenek róla is. Tanuság reá a folyamatban levő „Ó-kori Lexicon“, a mely — címe dacára — ugyan rövidesen bánik el vele. Pedig nem érdemli ezt a mellőzést. Mikor görög irodalomnak, görög történetírásnak, sőt görög nemzetnek híre-hamva sem volt, abból az igazán „ó-kor“-ból egész halmazát találnák föl benne az oly *egykorú* följegyzéseknek, melyek az emberi művelődés bölcsőjének, Elő-Ázsiának a történetét, nép- és földrajzát, folklorisztikáját egészen más és hitelesebb megvilágításban tüntetnék föl, mint a hogy azokat

a görög és latin „classikusok“ után ismerjük. Sőt azt tartom, hogy a vele való behatóbb foglalkozás magának a magyar összehasonlító nyelvészetnek sem esnék kárára.

Ennek az assyriológiának igen értékes egyik okmánya az úgynevezett „karkhi tört obeliszk“, melyet a British Museum katalogusa III. Rawl. 4. Nr. 1. számmal jegyez. Készítette III. Ašurnazirpal asszír király (Kr. e. 885—860.), valószínűleg a saját hőstetteinek dicsőítésére. A fölírástörödéek olvasható része azonban nem vele magával, hanem egyik elődjének, I. Salamanasszárnak (Kr. e. 1300—1275 körül) viselt dolgaival foglalkozik, ennek az ősenk húsz hadjáratát sorolván elő. Itt találkozunk először az *arimi* nép nevével, a mely nép ellen Salamanasszár, mintegy harmadfél évnyi időköz alatt, tíz hadjáratot vezetett. S épen azon földségeken, melyek a mai Török-Armeniának, Török-Kurdistánnak tartozékai. Ugyanitt, a Zibeneh-Szu eredeténél fekvő mai Szimak helyén építtette Halzi-Luha, alább a Tigris mellett Damdamusza, Tuskha, a Karadzsa-Dagh északi alján pedig Szinabu, Tidnu stb. véghelyeket szintén az *arimi* nép féken tartására.

A második asszír király, kinek már saját fölírásaiból positive tudjuk, hogy ugyane vidéken háborúskodott: I. Tiglatpilezar (Kr. e. 1100 táján). Ő ugyan nem *arimi* népet említ, hanem *Nairi államokat*, melyeknek hatvan „király“-át egészen a Fekete-tengerig elüldözte. Ezek közül az államok közül huszonháromat név szerint is felsorol. Kezdődik a sorozat *Nimmü* vel, végződik *Dajaini*-vel, a mely két tartományról a későbbi asszír fölíráások segítségével megállapítható, hogy amaz a Van és Urmia tavak között, a Kotur-Csaj forrásvidékén, utóbbi pedig Erzerum táján feküdt. Néhány év mulva még két izben dult a Nairi államokban Tiglatpilezar, mint az a Zibeneh-Szu forrásbarlangjának egyik szikla-lapjára rótt s arcképével is díszített fölírásából (III. Rawl. 4. Nr. 6.) kitűnik. Úgy ő, mint már I. Salamanasszár, több izben vezetett hadat ezenkívül az asszír fölíráásokban *kilhi*, *kirhi*, *kurti* név alatt emlegetett nép ellen is, a mely népben a mai *kura*-ok őseit tisztelhetjük. Az általuk lakott földség, részben a Nairi államok közé ékelve, a Tigris két oldalán elnyult az Urmia-tó környékére, hol Man-nal, a hajdani Paršuával és a madai (ó-méd) tartományokkal érintkezett, magában foglalván az Urmi alján fekvő Zamuát, melyből később Asszíríának egyik elsőrangú szatrapiaja lett.

Mellözöm a következő két évszázad asszír királyait, köztük Ašurnazirpal apját II. Tukulti Nindart, kinek a Nairi államokban jártáról szintén a Zibeneh-Szu forrásbarlangjában levő domborműves saját fölírása tanuskodik. Mellözöm magát Ašurnazirpalt is, noha ő épen az *arimi* nép egyik tartományába, a Tiglatpilezar Nimmi-jével kétségtelenül azonos Numma-ba való betöréssel

kezdte hadjáratainak hosszú sorát s a Nairi államokat és a Kirchi-földet ezentúl is számos ízben dülta-pusztította. Csupán azt említem föl róla, hogy az ő egyik úgynevezett „standard fölírás“-án fordul elő elsöben az *Urartu* név, mely aztán a „Nairi államok“ nevet az asszir fölírásokban lassankint kiszorította.

Áttérek fiára II. Salamanasszárra (Kr. e. 860—825.)

Mint különösen Tiglatpilezar idézett adataiból kitünik —, az arimi nép, bár nyelvre, fajra egy: kezdetben nem volt politikailag is egységes, hanem számtalan apró törzsre, clanra volt eltagozódva. A viszonyok nyomása, legkivált az asszirok növekedő aggressivitása mindinkább érezhetővé tették azonban az erök e szétforgácsoltságának káros voltát. Midön ugyanezért Tukulti Nindar, még inkább fia Ašurnazirpal dülásaival állandóvá vált Asszíria fölöl a vész-felhö: megkezdödött a nagyobb mérvü államjegecedés egyenes centrumok körül. II. Salamanasszár már csupán három Nairi királyt ismer: *Kaki-t*, a kit eleintén az összes Nairi államok királyának vél, késöbb azonban csupán a délkeleti legszölsö tartomány, Hubuskia fejedelmének mond; aztán *Aszia-t*, Dajaini-, végre *Arami-t*, Urartu királyát.

Tehát itt, ennél az utolsó helyen említett fejedelemmél az „örmény“ név kétségtelen prototypjével nem csupán nép, hanem most már személynév-képen is találkozunk. Kétségtelen az is, hogy ez az Arami (más helyen Arramu) volt az az Áram, a ki — Chorenei Mózes szerint — az örmények honalapítójának Háik-nak ötödik unokája volt (leszármazás: Háik—Ármenág—Ármáisz—Ámászia—Kéghám—Hármá — végre Áram) és a ki „kevés évvel az előtt, hogy Ninusz az asszirok és Ninive fölött uralkodni kezdett.“ népe ifjait összegyüjtven miután Keleten és Nyugaton számos földséget meghódított, Kappadociában Meság (Mazaca, a késöbbi Caesarea) várost megalapította s a gurt-ok (kirchi, kurd) földét elfoglalta: huzamos időre adófizetö-jévé tette az asszir síkság nagy részét is. Midön aztán Ninus trónra jutott, nehogy ellenségeskedése által a saját uralmát veszélyeztesse: bántatlanul hagyta Áramot országa birtokában, öt maga után másodíknak nevezte, söt megengedte neki, hogy királyi fönsége jelölül szintén gyöngy-övet viseljen. „Mivel Áram ily hatalmassá és híressé lett, azért nevezik — mint mindenki előtt tudva van — országunkat, a körülfekvö, népek mai napság is az ő nevéröl“ Armeniának (Szongott Kristóf fordítása. 35—40. lap).

Természetesen, a való ebben a hagyományban is — mint rendesen — föl van eresztve mesével. De van benne sok igaz is. S kiesillámlik belöle az örmény népnek ebben a korban az asszirokkal való süröbb érintkezése és emez utöbbiak bizonyos suprematiájának az elismerése. A hírneves örmény történetíró elbeszélése igazolja egyszersmind azt a föltevésemet, hogy az

örmény nép tömörülése Árámi alatt, II. Salmanasszár korában, vagy röviddel az ő trónralépte előtt kezdett gyorsabb tempóban megindulni. Mert hogy az örmény hagyomány Ninusa épen II. Salmanasszár volt: bizonyítékot szolgáltat arra nézve a mesének az a további folytatása, hogy Áram fia és utóda, a „szép“ Árá kortársa és ellenfele volt Semiramisnak. Ez pedig nem volt senki más, mint a Salmanasszár menyje — Szammuramat.

Hanem a két fejedelemnek egymással való viszonya mégis nem volt egészen olyan gyöngéd, mint a hogy azt örmény forrásunk feltünteti. II. Salmanasszár ugyanis, mindjárt trónraléptének csonka évében előbb Hubuskia királyát Kaki-t megsarcolván, fölvonult Árámi országa Urartu ellen s miután annak alsó végvárait földulta, „alászállt“ a „Nairi-tenger“-hez (Van-tó), melynek partján magának dicsszobrot emeltetett. Míg ennél az első alkalomnál Salmanasszár délkelet felől csapott Urartura: uralkodása harmadik évében nyugatról, Dajainin át került neki. Árámi országa hegyeinek „hozzáférhetetlen“ tömkelegébe menekült előle, cserben hagyván székvárosát Arzasku-t. Ezt aztán az asszirok Aramalival vagy Armavir-rel (Chorenei Mózes szerint amazt a Háik fia Ármenág, emezt az unokája Ármáisz alapította) és számos más várossal egyetemben kirabolták, földúlták, — égették, elpusztították. A tizedik, tizenegyedik és tizenötödik évben ismét beszárguldozta Urartut az asszír király, pusztulást, égő romokat hagyván lába nyomán minden felé.

Innentől nagy ideig, teljes tizenkét éven át, nyugtot hagyott Urartunak Salmanasszár s fölírásai csak uralkodásának huszonhetedik évében emlitenek ismét Urartu ellen és Urartuban folytatott hadviselést.

S hogy e tizenkét év alatt a két ország csakugyan békében élt egymással: tanuság arra nézve az a kultur-históriailag is nevezetes körülmény, hogy az ó-örmény írás-rendszernek az asszírbeli megalakulása épen erre az időközre esik. Sőt Urartu népe nem csupán írásrendszerének alapját kölcsönözte az assziroktól, hanem — legalább kezdetben és a hivatalos okmányok szerkesztésénél — elfogadta nyelvüket is, a mint hogy a van-vidéki legrégebb fölírások asszír szövegeűek. Armenia népei ebben az időben a műveltségnek még jóval alacsonyabb fokán állván az asszirokénál, midőn az írás hasznosságának tudatáta ébredtek: a betűvetést maguk közt is szükségkép ugyanabban az idiomában próbálgatták legelőbb, a melyben vele megismerkedtek és azt csak apránként idomították át a maguk nyelvére.

Hanem ebből viszont azt a következtetést vonhatjuk le, hogy az asszirok dulása Urartuban s a többi nairi földön mégis nem volt olyan fölöttébb nagyméretű, mint a milyennek Salmanasszár fölírásai festik. Az asszír király maga sem állítja, hogy Nairit behódoltatta s az asszír civilizációt mintegy erőszakkal rákényszerítette volna. Viszont az sem igen elképzelhető, hogy valamely

letiprott, megtizedelt nép a szükségkép gyűlölt ellenségtől, rászorítás nélkül elfogadja annak akár a civilisatióját is, hanem az átvétel a két nép közt kifejezett barátságos érintkezés gyümölcse lehetett csupán. Az ismételt mérkőzés megtanította Salamanasszárt, hogy Aramiban magához méltó ellenfélrt tiszteljen. Az asszirok nagyobb készülségénél, fegyvelmezettségénél, meg azon körülménynél fogva, hogy az örmények közt a tömörülés nagyon a kezdetén volt: most még legtöbbnyire ezek az utóbbiak húzták a rövidebbet. De már kezdett jelentkezni náluk is az oroslán-köröm. Ugyanezért Salmanasszár tanácsosabbnak tartotta, legalább az erélyes Arami életében, északi szomszédaival megszüntetni az ellenségeskedést s maga és hadserege számára másfelé keresni foglalkozást.

Csakugyan, mikor uralkodása huszonhetedik évében (Kr. e. 833.) Salmanasszár újra hadat indít Urartu ellen: annak trónján többé nem Arami ül. De nem is a „szép“ Árá, mint a hogy Chorenei Mózes állítja. Az új királyt az asszír fölírások *Sziduri*-nek nevezik. Viszont az a fejedelem, kitől a még asszír nyelvű legrégebb örmény fölírások erednek, *Szarduri*, tehát az asszirok Sziduri-jától csupán egy hangárnyalattal különböző nevet visel. Ugyan ő nem Aramit, hanem Lutiprit vallja apjául, minélfogva Árá-val már ez okból sem azonosítható. Míg Salmanasszár hadjáratainak adatai végre Arami törzsbirodalmát, a tulajdonképeni Urartut az Ararat környékére, az Eufrat és Araxes közé helyezik: Szardurié, mint az a mai Van város aljában talált egyik fölírásából kitetszik, jóval alantabb, a Van-tó környékén feküdt s a benszülöttek nyelvén *Biaini* nevet viselt. Benne, a mai Van város helyén állt *Thuspa* is, inntúl az örmény nagykirályok egyik székvárosa s egybefüggött ezzel az az *Almuin*-erőd, a melynek megépítéséről a Szarduri hivatolt fölírásai emlékeznek.

Az egykorú hiteles okmányok és a tőlük eltérő hagyomány egyeztetésére az a föltevés mutatkozik legtöbb valószínűséggel, bírónak, hogy a nairi népek egyesítését Arami-Árá megkezdte ugyan és a sok kiskirályt jogara alá hajtotta. Az általa megindított fermentatio azonban az idők folyamán ellene fordult s talán még az ő végnapjaiban, vagy mindjárt fia, a „szép“ Árá trónralépte után, az egyik törzssállam — Biaini — kislejedelme Lutipri, esetleg már ennek a fia Szarduri lépett föl, hogy a társ-államok közt a vezérletet magához ragadja. És a hatalom birtoklása s az elsőbbség fölött való ebben a viaskodásban veszthette Árá életét, mit aztán a hazai villongásokat takargató hagyomány oda módosított, hogy őt a buja Semiramisz hadával vívott küzdelemben mondta elesettnek. S kétségkívül ez a patvarkodás, ez az összegabalyodás szolgáltatott alkalmat Salmanasszárnak is, hogy Kr. e. 833-ban a Nairi államok ellen az offenzívát újra megkezdje. Hogy azonban

Szarduri szintén megállta helyét s nem lapult meg gyáván a hatalmas asszír király előtt: tanuság erre nézve az, hogy Salmanasszárnak a Kr. e. 831., 830., 829. és 828-ik években is újabb meg újabb hadat kellett küldeni ellene, hű embere, Dajan-Ašur, a turtan vezérlete alatt, ki aztán egyáltalán Keletre a Káspi-tenger felé s a médek földjére is messze elkalandozott.

Asszír adatforrásaink innentől, jó nyolevan éven keresztül, csak gyéren csöregedeznek. A Salmanasszár közvetlen két utódjától: fiától IV. Samsi-Rammantól (Kr. e. 825 - 812.) és unokájától Rammanniraritól (Kr. előtt 812—783.) még csak maradt fenn néhány adat; ezeknek három követője: III. Salmanasszar (Kr. e. 783—773.), III. Ašurdan (Kr. e. 773—755.) és Ašur-nirari (Kr. e. 755—744.) viselt dolgairól ellenben alig tudunk egyebet, mint a mit róluk az úgy nevezett „közigazgatási listák“ föntartottak. Anná becsesebb hézagpótlók ennél fogva azok a leletek, a melyek kiváltképp az utolsó két évtized folyamán Török- és Orosz-Armenia különböző vidékén napvilágra kerültek és a melyek az ősrörmény népnek ép e korbéli történelmére vetnek némi fényt. Mindez ideig nem nagy még számuk, az igaz s a mit belőlük Sayce, de Vaux, Morgan, Belck, Lehmann, Müller, Nikolsky stb. fáradozása után ismerünk, legfeljebb, ha két-háromszáz darabra tehető. Így is azonban eléggé tanulságosak és sok esetben kisegítenek, hol az asszír forrás esorben hagy.

Noha *Samsi-Ramman* különben is rövid uralkodásának jó részét a még apja életében kitört belvillongásokkal való küzdelem vette igénybe: mind a mellett birt még időt keríteni arra is, hogy fegyverét három ízben mérje össze Urartuéval, melynek trónján akkor már a Szarduri fia *Ispuinis* ült, kitől az első ősrörmény nyelvű fölírások származnak. Nem állapíthatjuk meg pontosan, hogy az örmény és kurd földeken Samsi-Ramman merre járt, meddig hatolt el. Az arcképével díszített „nimrudi monolith“ fölírásából (I. Rawl. 29—34.) annyi nyilvánvaló, hogy nemcsak az Urmia, hanem az általa „Napnyugot tengeré“-nek nevezett Van-tó környékén is megfordult. Név szerint föl is sorol valami harminc „nairi tartományt“, a melyeket portyázásai közben megsarcolt. Közülök azonban egynémelyik aligha tartozott a tulajdonképeni Nairihoz, sőt attól jó tova, részint a Szavalan-, részint az Elwend-Dagh vidékén esett. Azt lehet és kell föltételeznünk ennél fogva, hogy a Salmanasszar ellen Assziriában kiütött lázadás alkalmát fölhasználva, vagy még maga Szarduri, vagy már a fia *Ispuinis*, nemcsak hogy az asszír adószedőket egész Nairiból kikergette, hanem a Dajan-Ašur által taposott úton diadalmasan elhatolt Manba a Káspi-tó felé s le a méd tartományokba és azoknak egyrészét szintén birodalmához kapcsolta.

Samsi-Ramman fia *III. Ramman-nirari*, mint kalahi sztele-jén (I. Rawl.

35. 1. sz.) maga elbeszéli, még egészen zsenge gyermekül került Asszírja trónjára. Nem tartozik itt tárgyamhoz, messze is vezetne, azoknak az okoknak a fejtegetése, a melyek már George Rawlinsont, Henry-nek, a híres babiloni kutatónak történetíró testvérét arra a meggyőződésre vezették, hogy a klaszikus írók Semiramisának a prototypje a Ramman-nirari anyja Szammuramat volt, a ki a fia huszonkilenc évre terjedő uralkodásának, ha nem is egész tartamán, de annak nagyobb részén át kormányozta fia helyett egész Asszírja sorsát. Legyen elég magára a legendára utalnom, a mely Asszírjának csakugyan bekövetkezett hanyatlását ennek az erélyes asszonynak az elhalálzásától datálja. Neki tulajdonítja egyszersmind Elő-Ázsia számos csodaépítményét, köztük a Van-tó keleti oldalán, a Kesis-Göl tájékán levő, mintegy 80 kilométer hosszú s még romjaiban is nagyszerű hajdani vízvezeték, melyet a nép mai napság is *Szamíram-szu*, „Semiramis-csatorna“ néven nevez. Holott a belőle kikerült írás tanúsága szerint, ennek a vízműnek Ispuinis fia Menuas volt az építője.

Említett sztele-jén Ramman-nirari azzal is hivatkozik, hogy egyebek közt „egész Nairit behódoltatta“. A közigazgatási liszta azonban nagyon rácsáfol. Mert igaz ugyan, hogy összesen huszonkét hadjáratából hét Északon folyt le, hanem ezek közül csak négy érintette Nairit és pedig annak is csupán legalsó délkeleti tartományát Hubuskiát. A másik kettő Munna = Mannai = Man, végre a hetedik Luszia ellen volt intézve, a mely utóbbi tartomány kétségtelenül azonos a van-vidéki ó-örmény fölírásokban emlegetett Luszá-val s jóval az Araxesen felül, a mai Dzsevandszir táján feküdt, hihetőleg szintén Manhoz tartozván. Ellenben a Van-tó mellékén, vagy épen Urartuban nem fordult meg Ramman-nirari és ezt, kifejezetten, maga sem állítja sehoh.

Annál jobban összebarangolta a méd földet, a melyben oly messzire elkalandozott, a meddig sem apja, sem nagyapja nem jutottak el. *A médek földje* (Mat A. A.) ellen nyole hadjáratát sorolja elő a közigazgatási liszta a Kr. e. 810., 801., 800., 794., 793., 790., 789. és 787-ik években. A sztele-n pedig e hadjáratok eredményének a következő rövid összegezését olvashatjuk: „... a ki meghódította a Napkeleten fekvő Sziluna hegységtől (Elwend Dagh) kezdve Illipet, Harhart, Araziast, Miszut, Madait, Gizilbundát egész kiterjedésében; Parszuát, Allabriát, Abdadanat, a messze fekvő Andiu-t s az összes hegyvidékeket, föl egészen a Napkelet nagy tengeréig“.

Az Urmi-tavat helylyel-közzel szintén *Keleti-tenger*-nek titulálják ugyan az asszírok, a „nagy“ jelzőt azonban soha nem alkalmazzák reá. Már ebből az okból is, de még inkább a fölsorolt országok földrajzi fekvéséből bizonyos ennél fogva, hogy az a *Napkelet nagy tengersé*, melyet a sztele említ,

nem az Urmia volt, hanem csupán a Káspi-tó lehetett. S ez az első eset, midőn az asszir hadaknak Kelet felé ily messze elhatolása a fölírásokból kétségtelen. Minthogy pedig igen valószínű, hogy eme hadjáratok jelentékenyebbjei még a vállalkozó szellemű Szammuramat gyámkodásának idejében estek: ez is egyik forrását képezhette a róla keletkezett mesének, a mely aztán a „messze fekvő“ Andiu nevének Indiáéval való hasonlatosságában is tápot találhatott.

Ezek az expedíciók azonban aligha szóltak speciálisan a médeknek, hanem Ramman-nirari is, mint apja tevé, főkép a nairiak terjeszkedésének iparkodott gátat vetni általuk. Mert hogy Ispuinis, kivált mióta fiát Menuast társkirályul vette maga mellé, birodalmát úgy Észak, mint Kelet és Délkelet felé hova-tovább jobban tágította: tanuskodik arról a Rowandiz mellett levő kelisini hágón de Vaux által fölfedezett s 1890-ben dr. Morgan által újra lemásolt bilinguis,¹ a mely néhány északibb fekvésű tartományon kívül több oly földség és város meghódítását is említi, melyek az Urmia-tó délkeleti alján feküdtek.

Hanem hát nagy volt ekkor még az asszir fegyvereknek az utolsó évszázad folyamán, különösen Ašurnazirpal és Salmanassar hadviselési által megnövelt nimbusa. *Menuas* is, midőn apja halála után, Kr. e. 800 táján egyedüli urává lett a birodalomnak, arra még gondolni sem mert, hogy Asszíria ellen támadólag lépjen föl, hanem határainak az asszir becsapások ellen várakkal, erődökkel s úgynevezett *kapuk*-kal megerősítését tette első-sorú uralkodói földadatává. Kisebb-nagyobb fölírásainak tanúsága szerint, a Szipan-Daghtól északra a Murad-Dsaj partján fekvő mai Melasgert helyén ő építette *Menuahinat* („Menuas városa“), azután az Arzurapert és Aghthamar melletti, meg a Van-tó környékén levő számos rom által jelölt erődöket, továbbá a már említett Semiramis-csatornát, a mely róla az ó-örmények által *Menua-i-pili*-nek neveztetett.

Aztán folytatta a nairi kiskirályoknak már Arami által megkezdett behódoltatását s birodalmához csatolta Dajainit, az Erzerum és Armavir közt eső földséget, tehát a tulajdonképeni Urartut, meg az Arzaniás déli alján elterülő hegyvidéket. Majd átkelt az Eufrát nyugati oldalára is, hol Alzit. Milidet s a khéta-föld (Hati-na) több más tartományát ragadta ki az asszirok kezei közül. S Menuas e hódításainak tulajdoníthatjuk kétségen kívül, hogy fölírásaiban Hanigalbatról, Kummuhról, Tabalról teljesen hallgat Rammannirari. holott nagy- és szépapjának mind a három ország még rendes adófizetője volt.

¹ Lásd egész terjedelmében „The Journal of the royal asiatic society“ 1894. 692—705. l.

De élte alkonyán délen, Asszírnia közvetlenül közelében is sikeresen megkezdette Menuas a nairi népnek az asszír járom alól való fölszabadítását. Erre mutatnak Ramman-nirarinak Kr. e. 785—784-ik évi hadjáratai Hubuskiában, a melyek bizonyára már nem csupán adóbeszedési expedíciók voltak, hanem igazi, derék háború számba mentek s az assziroknak e tartományokból is kiakölbölítésével végződtek.

Valószínű azonban, hogy ezeket a háborúkat már nem maga Menuas, hanem hős fia *Argistis*, az ó-órmény királyok legnagyobb hódítója, vívta meg.

Ő körülbelül a Kr. e. 784-ben lépett elődei trónjára. Fölrásai közül, történelmi szempontból legértelmesebb a Sayce által XXXVII—XLIV. számok alá foglalt *annalis szerü*, a melyben — mint Müller („Die Inschriften von Aschrut-Darga“ 29. s köv. l.) kifejti — uralkodása első 14—15. évének legalább ugyanannyi hadjáratát s az általa meghódított országokat sorolja elő. Emmez utóbbiaknak némely része mindeddig meghatározatlan ugyan; sokat azonban az asszír adatok segítségével meglehetősen biztosan azonosíthatunk.

Legtöbb vesződsége volt keleti szomszédjával *Man*-nal (nála *Minna*, *Munna*, *Mannas* alakokban fordul elő), a melyet, noha már apja kiragadott az asszirok kezéből: meghódítani azonban még nem bírt. *Argistis* maga is legalább nyole hadjáratot vitt ebbe az országba, a miből egyszersmind *Man* jelentékeny kiterjedésére is következtethetünk.

Sok vesződsége volt az Urmia keleti oldalán fekvő földségekkel is, melyek közt egészen az Elwend-Daghigh diadalmasan lehatolt; míg viszont északnyugaton *Dajainit*, fönt északon pedig *Itiust* és „a vízben gazdag“ *Ibirast* (hihetőleg a *Karszon* fölül, *Tifis* felé eső s számos kisebb-nagyobb havasi tó és tengerszem által borított felföld) csatolta birodalmához.

Legnagyobb jelentőségűek azonban *Argistis*nek délnyugoti és déli hadviselései, miután ezekkel többé már nem csupán neutralis földségeken csinált konkurenciát Assziriának, hanem azt saját régi vazal-államaiban, sőt a saját közvetlenül területén támadta meg. Több ízben el is dicsekszik az asszirokon nyert győzelmeivel s elhálálkodik isteneinek, hogy *Arsitas* seregét kezébe szolgáltatták, más alkalommal pedig, hogy *Suridani* országait neki adományozták; meg hogy a *Suridani* palotáinak elfoglalásához segítettek. S alig kell bebizonyítani, hogy valamint II. *Salamanassar* a *Szarduri* nevét *Sziduri*-ra fordította: ép úgy *Argistis* a III. *Salamanassar* teljes nevének (*Sulman-asaridu*.) második tagjából gyártotta az *Arsitas*, III. *Ašurdanéból* pedig a *Suridani* nevet. Mindezekből aztán az is nyilvánvaló, hogy a III. *Salmanassar* urartui hat háborúja nem — mint *Patrubány* úr véli — offenzív, sőt nagyon is defenzív természetű lehetett.

Galgóczy János.

NÉPHIT ÉS NÉPSZOKÁSOK.

A ruthén néphit köréből.

I. Kuruzslás.

Nálunk, a Talabor-völgyben több oly község van, a hova a kerületi orvos évenként csak egyszer, himlőoltáskor, vetődik el. Népünk tehát minden bajában az ősi hagyományként reá szállt kuruzsláshoz folyamodik.

Ha *kígyó mar* meg valakit, vagy valamely háziállatot, gyorsan felkeresi azt az egyént, ki a *kígyót elátkozza* s a beteg rögtön túl van a veszélyen.

Ha *veszett eb mar* meg valakit, nem megy Budapestre, de még a kerületi orvoshoz sem, hanem megy a kuruzslóhoz. Ez ronggyal körül csavarja a beretva pengéjét a hegye kivételével, azután a megsebzett egyén száját fakanálnyal felpeckeli és a nyelve alul a „kutyakölykeket“ (mákszemenyi nagyságú gömböcskéket) kivagdálja s mentve van a beteg. A nép állítása szerint nincs eset reá, hogy az, a ki ily operációt kiállott, vesztesség következtében meghalt volna. De a háziállatok, minthogy nem operáltak, sokszor megvesznek és elhullanak.

A *dadogókat* úgy gyógyítja a kuruzsló, hogy a nyelve alatt vízszintes metszést tesz, miáltal a nyelvet a megkötő hártától feloldja. A ki alávette magát ezen operációnak, a dadogást valóban elhagyja.

Ha kis gyermeket *szemmel megverik (vroki)*, szenes vizet csinálnak. Egy vízzel telt pohárba 9 tüzes szenet egyenkint dobnak s közben visszafelé számlálják: „se kilenc, se nyole, se hét . . . stb.“ E vízből aztán a gyermekkel lenyeletnek pár cseppet, a maradékot az ajtó sarkára öntik, a poharat pedig a szájával lefelé fordítják s ott hagyják.

Ha *stró gyermekre* tündérek, szépasszonyok (*povitruľyĭ*) küldték a sirást, lepedővel befüggönyözik az ablakokat. Ha ez nem segít, egy Sztojka Mária nevű nő állítása szerint a következő igéket kell a beteg gyermekre mondani: „Nucsiczi okatyĭ, nuchtátyĭ, pelechátyĭ, zubátyĭ, szmárkátyĭ! propagyĭ te oď moho N.! prineszite szpányá! A szeseznyite v csorne more! Piszok mirjájte! tá porocho pereszípájte! Vi truzsdájte! Vi ne szpĭte! Vi mojuj gyitinyĭ bláhé szpányá, szpocsiványá pusztĭyte! — (Itt keresztülköpnek a bölesőben levő gyermekeken.) Vi kuplete szvoi gyitĭ po kámĭnyu, po zvorách, vi zmojej gyitinyĭ berit plács! Vi puszesájte mojej gyitinyĭ blahe sepányá! Vi ne szpĭte! Vi mojej gyitinyĭ blahe szpocsiványá pusztĭyte! — Bó u mene csorny kohutik z káskátim hrebenyom. Propáv víď mjá u chascĭ, u pusztá. Propáv bū iz tebe N. plács! kudi huszidiki nedolyĭ tájut-, kohuty ne dopívájut, buvoly

nedory kujut, dobri lyide nedacho zsujut!“ (Magyarul: Nagyszemű, nagy körmű, borzashajú, nagy fogú, taknyos éjjeli manók! Veszszetek el az én N. gyermekemtől! Hozzátok az álmát! És veszszetek a Fekete-tengerbe! Homokot mérjete, a port töltögessétek! Ti fáradjatok! Ti ne aludjatok! Ti az én gyermekemnek csendes álmot, nyugodalmat ereszzetek! — Ti fűrésztitek gyermekeiteket köves, rohanó patakokban. Vegyétek el gyermekemről a sírást! S ereszzetek gyermekemre csendes álmot! Ti virraszszatok! De az én gyermekemnek csendes pihenést adjátok meg! — Volt nekem rétes taréjú fekete kakasom. Elvesztettem az erdőben, a pusztákban. Veszszeten el az én N.-emről a sírás! A hova a vadludak nem érnek el, a hova a kakasok kukorékolása nem hallszik el, a bivalyok bőgése nem hallatszik és a jó emberek el nem jutnak!)

Tudvalevő, hogy ha az édes tej és vaj a nap sugarainak ki van téve, színét megváltoztatja. Minthogy a naptól eredetnek magyarazzák, *szonczia* nevet adtak neki. Ha kisgyermeknek nagy hasmenése van, e *Szoncziának* tulajdonítják s gyógyítására az ú. n. „Szoncziá vidvarjováti“ (napokat főzni) van divatban.

Kivitele így foglalható össze: A kuruzsló egy épszájú csuprot vízzel felforral. Közben elővesz egy épfenekű fatállat s belehelyez négy orsót, négy fakanalat, néhány apró kavicsot. A felforrt vizet aztán úgy borítja a tálba, hogy a levegőt nem engedi betolulni a kiömlő vízbe buktatott csuporba. Mikor ezzel elkészült, jobbkézével a csuprot mozgatni kezdi s közben elmondja a következő igéket: „Napok a szemtől, napok a gyomormegterheléstől, napok a tejtől, napok a víztől, napok a hidegtől, napok a melegtől, napok a sírástól, napok az álmatlanságtól, napok a föletlen ételtől stb. veszszetek el az én N. gyermekemről!“ Ez alatt, ha a kuruzslás sikerült, a víz egészen visszamegy a szájára fordított csuporba.

Ezt az igézést egyszer magam is végignézttem, mivel kíváncsi voltam, hogy a lakóm gyermekének, a ki tíz héten át a hasmenésben szenvedett, használ-e valamit. Érdeklődésemet fokozta az is, hogy orvos rendeletére adott orvosság előzőleg már hatástalannak bizonyult. A gyermek tényleg meggyógyult s bizonyára engem tartottak volna félbolondnak, ha megmagyarázom, hogy a vizet a csuporban lehült meleg levegő szívta vissza.

II. Babonák.

A vízbefultat ott kell eltemettetni, a hol a hulláját megtalálták, mert különben jég veri el a határt.

Ha szopós gyermek jelenlétében kígyót emlegetnek, azt kell mondani: „Császnok gyitinyi pod jazikom“ (fokhagyma van a gyerek nyelve alatt).

Mikor nagy a szárazság, az utolsó halott sírkeresztjét kiveszik és a sírjába sok vizet töltenek.

A csecsemő azért játszik el a kezével, mert aranyos; de mihelyt macskát fog, többé nem aranyos s nem játszik vele.

Csecsemővel halat nem szabad kóstoltatni, mert néma lesz.

A fokhagymát nem kell egészen meghámozni, mert: „necsiszti mjá dozsivoho, obsisescu tyá vdszöho zloho.“ (Ne hámozd meg elevenig, megtisztítlak a rossztól.)

A ki fokhagymát nem eszik, az boszorkány.

Szerdán és pénteken a hamut nem kell kivinni, mert a kánya elhordja a baromfiakat.

Szerdán és pénteken tejet, vaját, túrót, tojást, sőt még sósvizet sem szabad másnak kölcsönadni, vagy eladni, mert kárt vallunk a lábasjóságban.

A ki hétfő napját egész éven át száraz eledelen böjtöli, szarvasmarhájának kára nem esik.

Ha másnak tejet adnak, meg kell sózni, nehogy máshoz menjen át a tehén tejelő képessége.

Ha forralás közben a tej kifut, rögtön meg kell sózni, mert különben a tehén teje elapad.

Hol kis csecsemő van a házban, a látogató hagyja ott az álmat. Ezt úgy teheti meg, ha a ruhájából valamit letép s oda dobja a gyermek fekvő helyére.

Mikor a halottat szekéren, vagy szánon viszik ki, a jármot megfordítják.

Tyúkot ültetni akkor, midőn halott van a faluban, nem jó, mert a csirkék eldöglenek.

Mikor a csirkéket először kiviszik, kést is visznek magukkal, hogy csakis a késtől legyen a haláluk.

Megtörténik, hogy néha tyúk is kukorékol. Ezt rossz jelnek magyarázzák. Hogy a bajt kikerüljék, ugyanazzal a tyúkkal fölmérik a lakszoba hosszát az ajtó felé. Ha farkával jön a tyúk a küszöbre, a farkát, ellenben, ha fejével kerül oda, a fejét vágják le.

Ha idegen iszik vizet, mikor a kotló ül a háznál, üljön le utána, mert különben a kotló is kiiszsza a tojásait.

Ha valaki tavasszal először lát ekét szántani: kenyeret harapjon, hogy bő termés legyen.

Ha az ég dörög, szentelt barkát kell dobni a tüzre, hogy villám ne csapjon a házba.

Ha a jégeső megered, a szénvonót, pemetet és sütőlapátot ki kell dobni az udvarra, hogy szűnjék a jégverés.

A ki husvét első napján alszik, annak a szénája ázni fog.

Ha a kukorica-kapálást befejezik a kapások, a karjukat és lábszárukat átfogják, hogy akkora kukoricacső teremjen.

Karácsony napján és előestéjén nem kell enni káposztát, nehogy a hernyó abban kárt tegyen.

Ha a kaszás befejezi a kaszálást, megfeni a kaszáját és úgy teszi el.

A ki csupasz kezével megérinti a nyakát, a kezére rálehel, mert különben golyvája nő.

A ki a harangkötélből ellopott kócot hálójába fonja, eredményesen fog halászni mindig.

Hogy eredményes legyen a halászat, husvét napján, midőn a pap azt mondja: „Krisztus feltámadott“, azt kell felelni: „Én halat fogok“.

A ki láthatatlanná akarja tétetni magát, Sz. György napján egy teljesen feketeszőrű macskát főzzön meg s a csupasz csontokat egyenként szájába vevén, kezdje kérdezni: látsz-e? Mikor azt válaszolják: „nem látlak“, akkor olyan csont van a szájában, a melylyel akár fényes nappal garázdálkodhatik a mások pénzes fiókjában.

Van olyan fű, a melytől a vele megérintett zár mindig kinyílik. Ilyen fűre kétféleképen lehet szert tenni, nevezetesen: a) Ha a kasza kaszálás közben lehull, ott kell lenni a kérdéses fűszálnak is. Azt a fűsomót tehát folyóvízre kell vinni s a keresett fűszál nem lefelé, hanem fölfelé kezd úszni a vizen. b) Van egy harkálynem, mely a bükkfa odvában fészkel. Reá akadni nem nehéz, mert az oduja szája olyan, mintha fűróval fűrták volna ki. A kereső e lyuk alá helyezzen egy deszkácskát pole gyanánt, a lyukat pedig erősen dugaszolja be. A harkály tojásaira, esetleg fiókáihoz akarván bemenni, akadályra talál. Hogy a harkály a dugót elháríthassa, előkeríti a varázserejű füvet s odahelyezi a polcra. A dugó erre kiugrik magától s a fűszállal együtt a polcon marad.

Ha járvány közeleg, akár kolera is, azt úgy rekesztik ki, hogy négy malomnak vízfogó deszkáit ellopják s a határon négy irányban elássák. — Vagy egy pár ikerökörrel két ikertestvér a falut körülszántja.

Az egerektől a vetést úgy lehet megmenteni, hogy a férj feleségét meztelenen és bekötött szemmel egy kendőnél fogva háromszor körülvezeti a szántóföldön, de úgy, hogy ne tekintsen hátrafelé. Különben a furcsa határjárásnak nem lesz foganatja.

Mikor az eladásra szánt szarvasmarhát az udvarból kivezetik, lábnyomaiból földet vesznek föl s az istálló felé hajigálják, mert különben a jószág elfajzik.

A vetőmagból, míg valaki magának nem vetett, másnak nem ad, mert a termény elfajzik.

Mielőtt valaki új fehéreműt öltene magára tüzes szenet hány rajta keresztül, hogy járványos betegség ne lepje meg a viselőt.

Törvényre menet alperes az ingét kifordítva veszi magára, mert így az ítélet nem lesz kedvezőtlen reá nézve.

Ha valaki akkor akad kigyóra, midőn a békát megfogta, valami pálcával szét kell kergetni őket, mert ha egy ilyen pálcával állít a bíróság elé, soha el nem marasztaltatik.

A ki éjnek idején folyóból vagy forrásból inni akar, előbb keresztben kell reá lehelnie, nehogy a vízi manót lenyelje.

Hogy a madarak kárt ne tegyenek a vetésben, az első marék magot behunyt szemmel vetik el, mondván: „a mint én nem látok, úgy a madarak se lássák a vetést“.

A ki márciusban bolhát nem öl, az majd a nyáron nyugodtan alhatik.

Poloska ellen karácsony estéjén a szoba négy szegletében büdöskövet szokás e mondás kíséretében meggyújtani: „Jákij hoszty, tákij kalács“ (a milyen a vendég, olyan a kalács).

A ki azt tapasztalta, hogy tehenének a teje elveszett, megkevesedett, vagy gyenge lett, nyilvánosan fölhívja a lakosságot, hogy a ki elvette, hozza vissza, mert különben kárt fog vallani. S ha e figyelmeztetés eredménytelen lesz, akkor a tehenét megtüzesített sarlóra, vagy tükre megfeji, úgy hogy kenyérhajba 9 drb varrótűt hegyével felfelé beszúr s aztán a kenyérhaját a sajtár fenekére teszi. Ha így megfeji a tehenét, az elveszett tejet rejtegető idegen tehennek akkora baja lesz, hogy esetleg bele is döglik.

Ha attól lehet tartani, hogy ellenséges indulatú ember jő a házhoz, kést kell beszúrni a küszöb alá.

(Uglya, Máramaros-vm.)

Gyűjtötte: *Nemes Mihály.*

Csillaghordozás.

Nagy-Kanizsán és vidékén a „Három királyok járásá“-nak egyik alakja a „Csillaghordozás“.

Négy serdülő fiú áll össze egy csapatba. Egy fiú angyalnak, a másik három napkeleti királynak van öltözve. Az angyal fehérbe van öltözve (rendesen fehér ing és gatya a rendes gunyára öltve), a királyoknak papírkorona van a fejükön s fakard az oldalukon. Az angyal viszi a *csillagot*, mely szitakávból készül úgy, hogy a káva külső lapját piros papírral ragasztják be, arra pedig más színű, többnyire aranyos papírból metszett napot, holdat és

csillagokat ragasztgatnak körös-körül. A káván belül három ember-alakocská — a három király — és középuitt egy égő gyertya van.

A csillaghordozás január 5-én estve történik. Házról-házra járnak a csillaggal. Minden háznál megállnak a kivilágított szoba valamelyik ablaka alatt s az angyal bekiált: „Be szabad-e vinni a csillagot?“ Ha a bemene- telre engedelmet kapnak: először az angyal lép be a csillaggal s az ajtónál megállva, ezt a verset éneкли:

Sávolyvári királytól mostan jött postátok.
Kukti, kukesi szakácsok jól forgolódjatok,
Hogy a fáradt híveknek híven szolgáljatok,
Mert így leszen nektek is Jézus jutalmatok.¹

Erre a három király is belép s karban így énekelnek:

Három királyok napját, Országunk nagy istápját Dicsérjük énekekkel, Vigadozó versekkel.	Krisztusnak ajándékot, Mirhát, tömjént, aranyot Vigyünk a mi Urunknak, Ártatlan Jézusunknak.
Szép jel és szép csillag, Szép napunk támadt, Szép napunk támadt	Szép jel és szép csillag, Szép napunk támadt, Szép napunk támadt.
Hol van zsidók királya? Mert megjelent csillaga; Betlehemben találják Szép Jézust körülállják.	Kérjük a szép szűz anyát, Kérje értünk szent fiát, Hogy békeességben tartson, Ellenség meg ne ártson.
Szép jel és szép csillag, Szép napunk támadt, Szép napunk támadt.	Szép jel és szép csillag, Szép napunk támadt, Szép napunk támadt.

Most a királyok összeütik kardjaikat s aztán így énekelnek tovább:

Vigan zengjetekek czitorák,
Krisztus született;
Harsogjatok bús trombiták,
Isten ember lett.
Szegény barom-pásztorok
Az ő szolgálái,
Nem ez tündér világnak
Földesurái.

Ekkor az első király kardját föltartva így énekel:

Én vagyok hős magyar királytok,
Én rám nagy vigyázatot tartsatok,
Mert királyságom nem adom
Minden csepp véretekért.

¹ A verseket parasztember írta le, de a helyi kiejtést nem tudta írásban utánozni. K. P.

Utána a második király így folytatja :

Én vagyok Heródes királytok.
Hallottam, született új királytok.
De azonban
Alattomban
Föl ne koronázzátok !
Mért addig járom,
Mindaddig járom,
Míg Betlehem városát föl nem találom.
Föltaláltam az új királyt.
Kardjaitokat kirángassátok,
Kincere-koncra daraboljátok !

Most előlép a harmadik, a „szerecsen“ király, kinek az arca korommal, vagy még gyakrabban „subiszt“-tal van feketére mázolva, miért „subisztos“-nak is mondják. Ez így énekel :

Szitykes-szutykos szógáló,
Ugorgy le az ágyadról,
Vedd elő a pincekulesot,
Töltsd meg a mi kulaesunkot,
Hadd ihassunk rája !

Erre megint összeütogetik kardjaikat, miközben karban így énekelnek :

Ha én egyet ihatnám, ihatnám,
Jobban vigadozhatnám.
Sör, bor, mint tenger,
Ihatik az ember.

Egy kis szünet után így folytatják :

Egyik angyal furuglál	Ezen fáradságunkért,
Erre mindnyájunk ugrál	Szives utazásunkért
Isten kegyelméből,	Ne sajnálja huszasát,
Víg szeretetéből,	A lázsiás tallérját.
Hogy megmentett pokoltól.	Nyissa föl a ládáját,
Ördögnek rabságából.	Adja elő huszasát
Dicsérjük e ház urát,	Ezen fáradságunkért,
Mindennemű lakóját,	Szives utazásunkért.

Ekkor az ajándékot (vagy ajándékokat) elvevén, kifelé indulnak s bucsúzásul ezt éneklük :

András pajtás mit szundikálsz ?
Csillog az ég, nem kell lámpás.
A szép csillag tündöklük,
A kis Jézus benn fekszik.
(Nagy-Kanizsa vidékéről, Zala-vm)

Közli : *Király Pál.*

NÉPKÖLTÉS-ZET.

Marosszéki dalgyűjtemény.

A ki a magyarság jelenlegi pezsgő zenei életét jól szemügyre veszi, három, egymástól lényegében különböző, réteget különböztet meg.

A legfelsőbb réteget alkotják a különféle arisztokraták és a hivatalos magyar zenészek. Ezek, dacára a kar demokratikus áramlatának, lenézik a profanum vulgust s igyekeznek magukat lehetőleg légmentesen elzárni minden népies lehelettől. Ezek zenei szükségletüket az élő, vagy meghalt klasszikusokból elégítik ki; de a mennyire én megítélni tudom, a klasszikusoknak csupán szépen kifejlett formáikban szerelmesek, mert pl. a tartalom egy CHOPIN és HAYDN költészetében sokkal közelebb áll a népieshez, hogysem attól egészen idegen volna. Ez a réteg szolgáltatja a filharmonikusok és klasszikus operák közönségét. Ennek a rétegnek tipikus költője az a MAKRAY László, a kit csak a minap fedezett fel id. ÁBRÁNYI Kornél, szokása szerint a csillagokig magasztalva.¹ A ki minden néven nevezhető költő művéből zenésített meg pl. HUGÓ Viktor, MUSSET, GOETHE, HEINE, LENAU, POE, BODENSTEDT s még számos más hírneves költők műveiből, köztük, hogy a sorozat kilegyen, PETŐFI-ből is. És az erős magyarságú Ábrányi épen *ebben* találja fölfedezett csillaga legfőbb értékét. Hanem kitűnik id. ÁBRÁNYI teljes naivitása akkor, mikor azt állítja, hogy a „Gretchen am Spinnrade“ című Schubert-féle dalhoz olyan új zenét írt Makray, hogy SCHUMANN és SCHUBERT — ha élnének — testvériesen kezelnének vele. Ám legyen — a mit nehezen hiszek — de ha van igazság és jogosság a nemzeti érzésben, akkor ez a réteg aligha célt nem tévesztett, mikor megvetéssel fordul el a csak még népiességében élő magyar zenétől. Különbözik az arisztokrácia engedet valamit azóta, mióta a cimbalmos br. BÁNFFI György megcsinált néhány szép magyar nótát s mióta boldogult Rudolf trónörökös vérbeli magyar nótát választott ki kedvencnek. Csupán a hivatalos, vagyis képzett zenészek ülnek most is ott fönn. mintha várnának valamit. Bizonyosan azt, hogy a magyarság zömének a zenei ízlése egészen odáig művelődjék, a hol ők állnak, a mi a természet törvénye szerint be is fog következni, csak addig ott fönn meg ne fagyjanak. Ennek a rétegnek nincs semmi hatása a magyar zenére, s az ethnografus sem talál itt semmi érdekest.

¹ L. Ellenzék, 1900 dec. 15. számát.

A második réteg kezdődik a kaputos, Erdélyben a nadrágos emberen s megy fel azon, a míg lehet. Ennek a rétegnek a zenéje az alföldi parasztságban gyökerezik, olyanformán, mint a hogy a mai irodalmi nyelv a felsőtiszai nyelvjárásból eredt. Ezt a réteget ismerjük mi és a külföld „magyar zene“, „magyar népdal“ elnevezés alatt. A művelt magyarság zöme ezt vallja a magáénak s ennél egyebet nem is akar ismerni. A cigány bandák — a mit a nép „úri cigány“ bandának ismer — innen táplálkoznak; a kik a magyar zenével tudományosan akarnak foglalkozni, innen veszik adataikat. S valóban legszebb népdalaink, régi kincseink ebben a rétegben találtak otthonra s lettek szülőanyjai annyi utánzatnak, hogy ma-holnap nem látunk egyebet népdalnál. Ennek a rétegnek udvari szállítója a kevés izlésű, még kevesebb tudású, de költői erővel bőségesen megáldott szegedi primás, DANKÓ Pista. Úri magam is — mielőtt megházasodtam — azt tartottam, hogy még csak egy nóta van olyan szép, mint a „Rám se nézett“ s az is az, hogy „Még azt mondják, nincs Szegeden boszorkány“. Azt hiszem, ezen minden felnőtt egyén átesik, épen, mint a bárányhimlőn s ha aztán kissé okosan meggondolja a dolgot, rájut, hogy csakugyan igen sok az a népdal, a mi mai napság DANKÓ modorában készül. Rájut, hogy van valamelyes igazságuk azoknak, a kik a rengeteg számban keletkező népdalokban nem fejlődést, hanem körbenforgást látnak, mint a taposó malomban. A 60-as években egy lelkes csapat, élükön id. ÁBRÁNYI Kornéllal, kísérletet tett, hogy ezt a réteget, mesterségesen fejlesztve közelebb hozza a legfelsőbb réteghez, de ez a dicséretes törekvés nem sikerült. Maradt minden a régiben. Ennek a rétegnek a zenéje ma már ott áll, a hol édes testvére, a népszínmű: minden pillanatban lehet várni, hogy valamely irányban kitör a körforgásból. A vezető DANKÓ, a benne rejlő nagyfokú szentimentalizmusnál fogva vonzódást mutat a németek felé (lásd „Lemondás“ c. szép műdalát); másfelől magyar érzeke a legalsó népréteg felé is vonja (lásd „Haragszik a feleségem“ és „Hej fosztóka, kukorica fosztóka“ c. dalait). Azt hiszem a kitörés csupán ez utóbbi irányban lehet egészséges a magyarságra nézve. A magyar zenetudós és az ethnográfus sok érdekes és megbízható adatot találhat ennek a rétegnek a zenéjében, mert zenei műveltségéről (a mi megölkje az ösztönszerűségnek) ebben a rétegben kevés szó lehet. Úgy a költők, mint a művelők (pl. cigányok) viszik a magukét, a hogy az isten tudniok adta. Van azonban e réteg zenéjében egy nagy hiba, az t. i., hogy a tánc zenéje egészen idegen, leginkább német. Francianégyesek, polkák, különösen az asszonyok kedvence: az ábrándos keringők uralkodnak itt. Még a népszerű csárdás sem érvényesül ezek mellett annyira, mint hihetnők. Újabban próbálják feleleveníteni a körmagyart és a palotást, de vele együtt a magyar előtt gyűlöletes „minétet“ is.

Úgy az ethnográfus, mint a magyar zenetudós előtt sokkal értékesebb és érdekesebb az a harmadik réteg, a mely a nadrágos emberek társadalmán alul, a földmivelő és pásztor népből áll. Ha meggondoljuk Magyarország gazdasági helyzetét belátjuk, hogy ez a réteg tekintélyes számú egyedekből áll. Ennek a rétegnek a többtől egészen elütő szöveges és hangszeres zenéje van, a melyet alig vagy csak roppant hézagosan ismerünk. Mert rengeteg számú, de kevés filologiai becsületességgel összeszedett népdalgyűjteményeink kivétel nélkül a középső réteg zenéjéből vannak összeállítva. Csupán SZINI Károly: A magyar nép dalai és dallamai (1872.) c. gyűjteményében és BARTALUS Egyetemes gyűjteményében találunk néhány útmutató adatot, de azokon is meglátszik részint a fogyatékos leírás (Szini), részint az, hogy másodkézből valók (Bartalus.). Újabban VIKÁR Béla fonográf-felvételek gyűjtött jelentékeny számút ebből a rétegből, de az ő gyűjtésének a mennyire előnye, annyira hátránya a fonográf. A ki csak valamennyire is jártas a hangjegyírásban, észreveszi, mily óriási különbség van az élő népies termék és a hangjegyekkel leírt közt. A népies dálnak és zenének annyi leírhatatlan finomsága van dallamban, de különösen a rhythmusban, a mit csak érezni s körülírással is csak megközelítőleg lehet kifejezni, a mit a fonográf hidegen ad vissza. Magam is énekeltem fonográfba, a VIKÁR Béla előadásait is hallgattam, de mind csak arról győződtem meg, hogy érző szív kell ezek gyűjtéséhez s más közvetlenebb módja nincs, mint meg kell az illetőnek tanulni azt a dalt vagy tánczenét, mit le akar írni. Ha épen úgy tudja fűjni, vagy hegedün játszani, mint az illető énekes, vagy falusi muzsikus, akkor haza mehet s otthon törheti a fejét, hogy mikép írja le azt a *cis* hangot, mely a temperált hangszereken *cis*-nek hangzik ugyan, de az életben *c* és *cis* közt van valahol. A Vikár B. gyűjtésében még azt a hiányosságot is láttam, hogy egy másik ember (Kereszty) írja le a hengerekről s így harmadkézből kapjuk; még nagyobb hiba a tempó-jelzés fogyatékosága. Pedig tudjuk, hogy a magyar zene egyik legkényesebb pontja épen a tempó.

Azt hiszem, mindezekből eléggé meggyőződhetünk arról, hogy nincs elég megbízható adatunk ennek a harmadik és a tudomány előtt leglényesebb rétegnek a zenéjéről. Ez pedig teljesen elszigetelt a fölötte lévő rétegtől s nemcsak az izlés fokozataiban, de lényegében is eltérő attól. Ez a legalsó réteg Dankó ezer, nem tudom hány dalából alig ismer 4—5-öt. A városokon szolgáló cselédek nem a Dankó modorában gyártott népdalokon, hanem a divatos couplékon kapnak s azokat viszik a falukra. Ez a réteg csupán csak a katonaságnál érintkezik a felsőbb réteggel. A társadalmi tekintetektől némileg felszabadult egyéves önkéntes különös előszeretettel tanulja a bakák nótáját minél trágárabb, annál inkább, de csakhamar el is felejt.

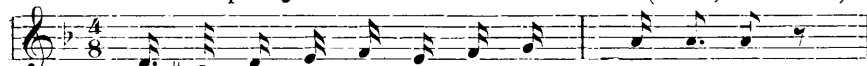
Azt hiszem az ethnográfiának, de a magyar zenetudományak sincs elsőbb feladata, mint adatokat gyűjteni ebből az elhanyagolt rétegből s azokat vizsgálódása tárgyává tenni. Már jeleztem, micsoda nehézségekkel kell küzdeni a gyűjtőnek, épen azért egy-két ember ebben nem mehet nagyon sokra; csak egyesült erővel lehet a célt ebben megközelíteni, a mi itt épenséggel nem frázis.

A gyűjtésre legalkalmasabb területnek látszik a Dunántúl, északon a palócság, különösen pedig keleten a székelység, mely egyebekben is sok érdekes adatot szolgáltatott a tudománynak. Az én gyűjtésem ép Kibédről, Marosszék legkeletibb szegletéből táplálkozik legdúsabban, mert ott születtem; de más vidékeken is megfordultam, a mit az egyes daraboknál pontosan jelzek. Ezen kívül legjobb tudásom szerint jegyzetekkel is kísérem az egyes közleményeket, mert csakis így tartom lehetségesnek, hogy valakinek a lelkében megcsendüljön az a hang a közlemény olvasásánál, a mely bennem élt, mikor leirtam. Ezek a jegyzetek részint irodalomtörténeti vonatkozásúak lesznek, de a mi sokkal fontosabb, sőt nélkülözhetetlen, igyekeznek felderíteni a közlemény rythmusát, előadási módját és más sajátosságait.

1. Édes anyám sokat intett a jóra . . .

Lassú csárdás tempó. ♩ = M. 92.

(Kibéd, Marosszék.)

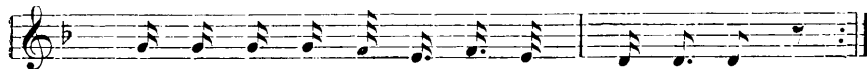
1. É - des a - nyám so - kat in - tett a jó - ra,

Hogy ne men - jek szom - bat es - te fa - lu - ba.

Mert bé - tö - rik az én gyen - ge fe - je - met,

S ki mos - sa ki az én vé - res in - ge - met.

2. Nem hallgattam édes anyám szavára,
El is mentem szombat este faluba:
Be is törték az én gyenge fejemet,
Mosd ki rózsám az én véres ingemet.

Nem tudok arról, hogy ezt Marosszéken kívül másutt is dalolják. Én még gyermekkoromban (70-es évek) hallottam, de most is tudják az öregek.

Az aláírt szöveggel éneklük rendszeren, de szöveg nélkül is dúdolják. Az aláírt szöveg különben afféle „vándor-szöveg“, a melyet mindegyre előránt a parasztleány s most egy, majd más dallamra énekel. Erről a tényről bárki könnyen meggyőződhetik. Ezek a „vándor-szövegek“ ellent mondanak látszólag annak a theoriának, hogy a dallam és szöveg egyszerre fogamzik meg a néplelekben.

De legfőbb értéke ennek az adatnak irodalomtörténeti becsében van. Ugyanis ezt a dallamot TINÓDI Sebestyén, a lantos Sebők deák, írta Kassán 1553-ban.¹ Eredetileg az „Eger var viadalyarol valo enec“ első részére írta, de később — úgy látszik nagy népszerűsége miatt — „Ennygy Terek Janos vitessege“ és „Eger vár vitatásának II. része“ c. verseihez is ez a dallam alkalmaztatott. TINÓDI, mikor 1554-ben Kassáról Kolozsvárra sietett, hogy Krónikáját kinyomassa, egy nagy vargabetűvel, Bonyhát is útba ejtő a Kis-Küküllő mellett s BETHLEN Farkas házánál írta haragjában „Az Udvarbiraerol és kulchyarokrol“ szóló „megrovási kalandot“. Azt hiszem, ekkor ragadt itt a közölt dallam, hogy tanuságot tegyen TINÓDI költői erejéről és a népelelkezet bámulatos szivósságáról. Ez egyszerismind azt is igazolja, hogy Mátray egészen helyesen fejtette meg TINÓDI Énekeit, a miben különösen rythmikailag, kételkedtek. Azt állították, hogy TINÓDI hosszan elnyujtott modorban énekel, mint a Gregorian-féle cantus plenus s épen azért nem helyes a Mátray rythmikai beosztása. Azt hiszem, a nép rythmikailag olyan nagyot nem változtathatott rajta s most kissé lassúbb méretben, de határozott beosztásban, éneklük, vagy dúdolják, mint lassú csárdásaink.

Hogy az eredetivel össze lehessen vetni, ide jegyzem Mátray megfejtésében TINÓDI dallamát. Látni fogjuk, aránylag minő keveset változott negyedfél század alatt. A hangulat ugyan olyan búsongó, komor; csupán az 5. és 7. ütemben lett egyszerűbb a műköltő TINÓDI dallam-frázisa, a mi épen a népiesség befolyását bizonyítja. Hozzá értő nem akad fel azon, hogy én $\frac{4}{8}$ -ban Mátray pedig $\frac{2}{4}$ -ben jelzi a dallamot, mert ő sokkal lassúbb „Andante“ tempót írt elő.

Egervár viadaláról való ének első része.

Szerző T. S. Kassán 1553.

Andante. Metron. ♩ = 52.

p Ti ma-gya-rok már Is-tent i-mád-ja-tok.

¹ L. MÁTRAY GÁBOR: Történeti, bibliai és gúnyoros Magyar Énekek Dallamai a XVI. századból. Pest, 1859. 85. l.

f és ő ne - ki nagy há - lá - kat ad - ja - tok,
 je - les - ben Ti - szán in - net kik la - koz - tok
p eg - ri vi - té - zek - nek sok jót mond - ja - tok.

A döcögős szöveg kiveszett a nép emlékezetéből, lehet, benne se volt soha; de a költői dallamot nem tudta kiölni az idő.

2. Édes anyám mér' „szüntél“ e világra.

Lassú csárdás tempo. ♩ = M. 108.

(Kibéd, Marosszék)

É - des a - nyám mér' „szün - tél“ e vi - lág - ra
 Ki - lenc fon - tos á - gyú gu - jó szá - má - ra
 Ki - lenc fon - tos á - gyú gu - jó el - ta - lál
 S azt se mon - dom vol - tál - e é - des a - nyám.

Ha az énekesnek nincs a szive nagyon tele, akkor ezt az utolsó sort egy nyolcaddal mélyebb fekvésben fújja s ez kevesebb érzésről tanuskodik. A dalok magassága tehát az érzés erejét jelzi; azt hiszem ezért ordítanak olyan veszettül a falusi legények sorozáskor s más megható alkalmakkor. Különbö a tudomány előtt azért is érdekes ez a dal, hogy nehéz a hangnemét meghatározni: tessék vállalkozni rá.

Ez a dallam egyike a székelység legnépszerűbb dalának. Úton-útfélen füttyölik, dalolják szöveggel, vagy csak úgy magára. Ráhúznak erre a dallamra mindenféle szöveget, a melyeknek a rythmusa csak valamennyire is talál. Én a következő „vándor-szövegeket“ hallottam rá énekelni:

Édes anyám hol van az édes té,
A mejikkel katonának nevelté'
Atdad volna a te kicsi lányodnak
Ne neveltél volna fel katonának.

*

Ha megindul a gözkocsi, hadd menjen,
Én utánnam senki se keseregjen,
Mert az, a ki én utánnam kesereg
Azt megáldja, a ki engem teremtett.

Megérkezik a gözkocsi kereke
Szabadságos Miklós-huszár ül benne,
Körülállják szőke, barna kis lányok,
Örülnek régi nem látott babájok.

Nyisd ki babám zödre festett kapudot
Erezd bé régi nem látott galambod.
Beeresztem, mióta hogy láttalak!?
Három éve, hogy téged gyászoltalak.

*

Három piros alma van a ládámba
Ez a legény válogat a kis lánba
Rontsa ki a válogatós nyavajja
Én is voltam szeretője valaha.

Három levele vagyon a dohánynak
De be jó szíve vagyon a leánynak
Mert a legén leán csaló, leán csaló
Mind akasztófára való — fára való.

Én már többet nem hiszek a legénnek
Két színe van mint a marha-levélnék.

Kiszáradt a görgina a cserépből
Ez a leán válogat a legénből,
Mert a legén nyüves gomba, nyüves
[gomba,
Ki való a gané-dombra, gané-dombra.

*

Édes anyám pénz zörög a zsebembe
Arra kérem ki ne vegyen belőle,
Ha ki veszen csináltasson koporsót
Hármasával veresse ki a jaj szót.

*

Édes anyám mi vagyon a kendőbe,
Ha kinyér van, adjon nékem belőle,
Úgy se sokáig eszem a kinyerét
Viselem a Ferenc Jóska puskáját (vagy:
„fegyverét“)

*

Ha kimegyek arra magas tetőre,
Béasatom a siromat előre,
Még előre befekszem a síromba
Úgy se kapok igaz szeretőt soha.

*

Magyarország körös-körül füstbe van
Ferenc Jóska nagy ágyúja benne van,
Ha megfujják azt a nagy réz trombitát
Hej sok anya megsiratja a fiát.

*

Édes anyám kiülött a kapuba,
Úgy sirassa, hogy a fia katona
Édes anyám ne sirasson ingemet
Haza jövök három évre, ha lehet.

Édes anyám kiállott a kapuba
Úgy sirassa, hogy a fia katona
Ne sirassa, édes anyám a fiát
Viselem a Ferenc Jóska csákóját.

Édes anyám kiállott a kapuba
Úgy sirassa, hogy a fia katona
Ne sirasson édes anyám ingemet
Menjen haza, nevelje az öcsémet.

Nem nevelek, nem dajkálók több árvát
A császárnak nem adok több katonát.

*

Végig megyek a szegedi lánc-hidon
Piros, piros pántika lobog a csákómon,
Piros pántikámra a van rá írva
Három évig leszek rózsám katona.

Végig mentem a gyulai temetőn
Eszembe jutott a régi szeretőm,
Én istenem, hogy is jutott eszembe,
Három éve, hogy el vagyon temetve.

*

Édes anyám karján nevelt ingemet
 Mégse tudja az én bús életemet.
 Mert ha tudná az én bús életemet
 Éjjel-nappal siratgatna ingemet.

Itt egy csomóba közöltem mindazokat a szövegeket, a melyek egyik népszerű dallam alul a másik alá vándorolnak. A lehető összefüggést csillaggal jeleztem, de általában rövid lélekzetű sóhajtások. Egyik-másikon az erőszakosság nyomai is látszanak, mikor idegen dallamra húzták rá. Lehetetlen megállapítani ezek tulajdon dallamait, lehet nem is volt; a hangjegy alá írtat csupán aránylag többször éneklük rá, mint a többit. Azért írtam ide ezeket egy csomóba, hogy később egyes szintén népszerű dallamoknál hivatkozhatssam rájuk. Ezeket nevezem én „vándor-szövegek“-nek. A kipontozott helyeken hiányzik 2—2 sor, a mit nem tudhattam meg; az énekesek ilyenkor úgy segítenek feledékeny emlékezetükön, hogy kétszer éneklük az első két sort, erősen bizonykodván, hogy: „így van!“

3. Fiátfalvi halastóba . . .

Lassú csárdás. ♩ = M. 108. (Kibéd, Marosszék.)

Fi - át - fal - vi ha - las - tó - ba Für - dik egy fe -
 ke - te csó - ka; Hi - á - ba für - dik a csó - ka,
 Fe - jér ga - lamb nem lesz so - ha. Hi - á - ba für -
 dik a csó - ka, Fe - jér ga - lamb nem lesz so - ha.

Még a vén Kányi idejéből való ez a nóta. Most ritkán lehet hallani, de ismeri az egész székelység. Fiátfalva Udvarhelyszéken fekszik. Sajátossága ennek a dalnak, hogy ingadozik a hangneme. Ha a legutolsó ütemben a legutolsó *e* helyett *d*-re jövünk le, ismételnünk kell *c*-durban az egész dallam második felét (Hiába fürdik a csóka stb.). Ilyenformán egy sequentia jön létre, melylyel átmehetünk az összes hangnemeken. Egyike azoknak a népies daloknak, a melyek sehogy se akarnak bevégezödni, mivel nem vezetnek teljes zárlathoz.

4. Sárga virág, ha leszakasztanálak.

Lassú csárdás tempo. ♩ = M. 108.

(Kibéd, Marosszék.)

Sár - ga vi - rág, ha le - sza - kasz - ta - ná - lak,
 Mit mon - da - nál ró - zsám, ha el - hagy - ni - lak?
 Azt mon - da - nám so - ha e - szem - be se juss,
 Jó - sá - god - ért fi - zes - sen meg a Jé - zus.

Ez a 80-as években divatozott s csupán énekelték, a mi azért nevezetes, mert aránylag kevés olyan dala van a parasztságnak, a mire egyszerűs mind ne is táncolnának. Érdekes a hangneme: *H* mol-lal kezdődik, *E*-molban végződik. A hangulatában van még valami különös. Az elején lévő sok ugyanazon hangot sokszor variálják, ilyenformán:

Var. 1., 2., 5. ütemhez.

Var. 14. ütemhez.

Sár - ga vi - rág, ha le - sza - kasz - | Jó - sá - god - ért

5. Nagy hegy alatt foly el a Maros.

Rec. = Tempo nélkül.

Lassan. ♩ = M. 72. (Kibéd, Marosszék.)

1. Nagy hegy a - latt foly el a Ma - Ma - Ma - ros,
 En - nek a le - gény - nek a ga - tyá - ja sza - sza -
 sza - lad a nyúl ró - ká - val, far - kát vi - szi ma - gá - val.

2. Elment egy gönne kilenc malaccával tu-tu-túrni.
Elment egy leán egy legénnel szu-szu-
Szurok terem fenyőben
Szénafű a mezőben.
3. Ez a legén fájtatja az i-i-inát,
Hogy nem kapott az este pi-pi-
Pipát, dohánt, kostököt,
Hogy vessen jó füstököt.

Minden vaskossága mellett egyike a legérdekesebb népzenei termékeknek. Különösen az 1. és 4. ütem, melyekben nincs határozott tempo, hanem mint a recitativokban elszavalja az illető a szöveget, itt inkább gyorsan, hogy a többi ütemek kenetteljes, de határozott méretű lassúsága annál jobban kiélezzze a szövegben rejlő durva komikumot. A mint a szövegből is láthatjuk az 1. és 4. ütemek hangjegyeinek a száma szabadon változik: most öt, majd 11 (a 2-ik versszak első sorában). Ime egy magyar paraszt-kuplé! A mely zeneileg bárhol megállja a helyét. Ismerik Háromszéken is.

6. Fejér fuszujka virág.

Lassú csárdás tempo. ♩ = M. 116.

(Kibéd, Marosszék.)

Fe - jér fu - szuj - ka vi - rág, Ne járj hez - zám
nap - vi - lág, He - nem in - kább se - tét - be.
Íc - cu te! Hogy ül - jek az ö - lőd - be.

Az utolsó ütemben a *d*-t néha, erősebb lelki indulatnál, egy nyolcad-dal magasabban éneklik. Ennek is nehéz a hangnemét megállapítani.¹ Igen gyakran az utolsó sort egy nyolcaddal fennebb éneklik.

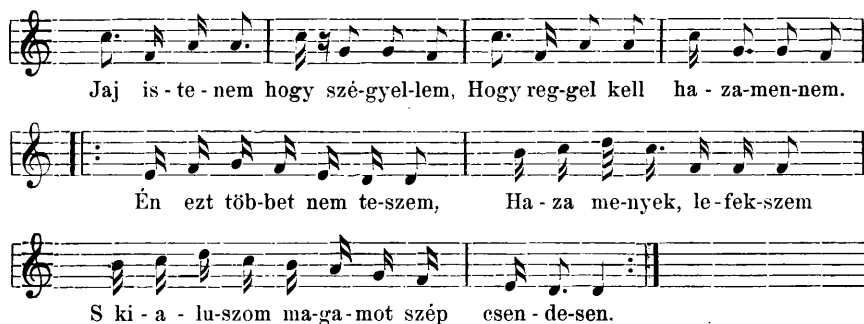
7. A hajnali csillag ragyog ...

Lassú csárdás tempo. ♩ = M. 108.

(Kibéd, Marosszék.)

A haj-na-li csil-lag ra-gyog S én még a ró-zsám-nál va-gyok.

¹ A legtisztább *d*-moll.

Jaj is-te-nem hogy szé-gyel-lem, Hogy reg-gel kell ha-za-men-nem.
 Én ezt töb-bet nem te-szem, Ha-za me-nyek, le-fek-szem
 S ki-a-lu-szom ma-ga-mot szép esen-de-sen.

Néha a kaputos emberek is mulattak e mellett a 80-as években. Megjelent *Palotássy* 101 legszebb népdalában is, de elferdített rhythmusban. Úgy látszik az egész országban ismerik, mert a 80-as évek végén Szabadkán is hallottam. Azt azonban minden hangjegye elárulja, hogy a legalsóbb néprétegben keletkezett. Az ismétlődő jel elé sokszor soron kívül egy „de“ szócskát szúrnak be, mintha felütés volna: De én ezt többet nem teszem stb. Hallottam egyszer valami jókedvű kompániától úgy, hogy a legutolsó ütem három *e* hangon végződött; ez különös ízt ad a darabnak, de nem merném általánosnak tartani.

8. Jaj istenem te tudod.

Lassú csárdás. ♩ = M. 116.

(Kibéd, Marosszék.)

Jaj is-te-nem te tu-dod, Ne-kem mi-lyen
 vén ju-tott. O-lyan rán-czos a bő-re
 Bocs-kor len-ne be-lő-le. te tu-dod.

Var. 2. ü.

Ezt leggyakrabban tánc közben lehetett hallani a 80-as években. Tekintve erősen éles rhythmusát, mely épen semmit sem enged a szöveg után (pld. 4. ütem), arra enged következtetni, hogy ez eredetileg táncnóta volt szöveg nélkül s mai szövege, mint táncközben használni szokott kurjantás, verselés „tánc-szó“ lassanként hozzáragadt. Ha ezt bizonyítani is lehetne, egy új módja állana előttünk a népdalok keletkezésének. Több versét nem hallottam. Hangnemileg is érdekes.

9. Úgy elmenyek meglássátok.

Rubato. Siralmasan

(Kibéd, Marosszék.)

Úgy el - me - nyek meg - lás - sá - tok, So - ha hi - rem se hall - já - tok.

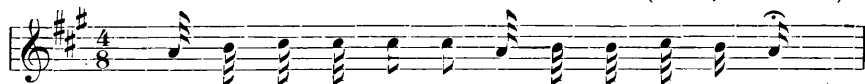
Mi - kor hi - rem meg - hall - já - tok, Gyász le - ve - lem ol - vas - sá - tok.

Ezt a dallamot különösen a koldusok kultiválják, rá énekelvén mindenféle siralmas dolgot, a mikből ez idő szerint még nem közölhetek semmit. A székely paraszt inkább csak csufondárosságból fújja, a mikor is, hogy annál keservesebb legyen, dunnogva s az orrát veregetve éneklí a koronás (ˆ) hangjegyeket. Mint általában a magyar szomorú népdalok „rubato“-val jelzett időmértékét, úgy ezt is lehetetlen egész pontosan körülírni. Hogy tiszta fogalma legyen valakinek róla, hallani kell. Az énekes vérmérséklete és néha szeszélye szerint rapszódikusán, gyorsan éneklí a tizenhatod hangjegyeket, hogy aztán a végtelenbe kinyujtsa a koronával (ˆ) jelletteket. Megjelent a *Bartalus* gyűjteményében is, de ettől némileg eltérő beosztással.

10. Gyi lovam, gyi sárga ...

Rubato. Siralmasan.

(Kibéd, Marosszék.)

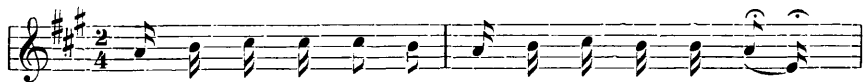
Gyi lo - vam, gyi sár - ga, gyi más ház e - li - be,

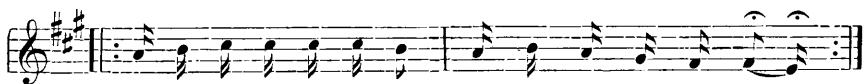
Ott is ad - nak va - la - mit az is - ten ne - vi - be.

Vagy :

Variatio. Lassan. Rubato.

Gyi lo - vam, gyi sár - ga, gyi más ház e - li - be,

Ott is ad - nak va - la - mit az is - ten ne - vi - be.

Hát biz' ez így is, úgy is fogyatékosan van rhythmikailag lejegyezve, de nem tudom jobban. Érdekes ez utóbbi változatban a sorok végén a hangnem dominansára való lejövetel, a mit a falusi cigányok hangszeres zenéjében is lehet észlelni. Ezen a dominanson, mint egy lélekzetet vesz az énekes, vagy a zenész, hogy aztán annál dühösebben kaphasson bele az alaphangba. Általában a kéregető koldusok éneklnek. A paraszt nép csak csúfságból énekl s egész párbeszédet sző közbe. Péld. mikor a koldus elvégzi egyszer az éneket, kérdezi a feleségétől: „Mit adának, feleség?” — „Lisztet.” — „Ereszd a szélnek!” — méltatlankodik a vak kúdos. Második eléneklésre szintén kérde: „Mit adának feleség?” — „Tojást.” — „Űsd a kerékhez!” Harmadik eléneklésre: „Mit adának feleség?” — „Krájczárt.” — „Tedd a tarisnyába, jó lesz pálinkára” — vidul föl az öreg lelke. A nép rendszeren a következő szöveggel énekl, ha nagyon „bögő” gyermeket lát, vagy általában valami gyámoltalanságot ki akar gúnyolni:

Keserves anyának keserves gyermeke,
A turós puliszkától kiguvadt a szeme.

Vagy:

Adjanak, adjanak, vakon maradjanak,
Adjanak, ha vagyon, ne üssenek agyon
(vagy: most jöttem a fagyón.)

Viszont a nadrágos emberek is ezt a dallamot énekelve, csúfolják ki a parasztság sokszor bizony nagyon is „kcservetes” éneklési módját. Tanuló koromban hallottam, hogy a nagyobb deákok ezt az igazán „útszéli” szöveget énekeltek rá:

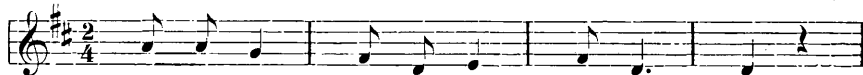
Szomorú disznósz. ., be megrepedeztél!
Mert van két hete, hogy az úton hevertél.

A második sor első felében nem vagyok egészen bizonyos, de azt hiszem, nem sokat veszt vele a népköltészet.

11. Érik a ropogós cseresnye.

Lassú csárdás. ♩ = M. 108.

(Kibéd, Maroszsék.)

É - rik a ro - po - gós cse - res - nye,

Je - re ró - zsám ülj az ö - lem - be,

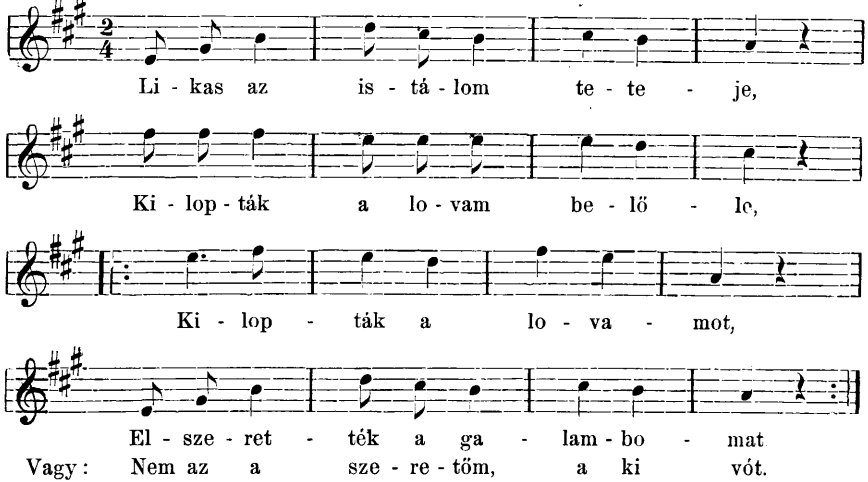

Úgy se ülsz már né - kem so - ká - ig,
Csu - pán csak ti - zen - két ó - rá - ig.

12. Likas az istálom teteje.

Lassú csárdás. ♩ = M. 108.

(Kibéd, Marossszék.)

Li - kas az is - tá - lom te - te - je,
Ki - lop - ták a lo - vam be - lö - le,
Ki - lop - ták a lo - va - mot,
El - sze - ret - ték a ga - lam - bo - mat
Vagy: Nem az a sze - re - tőm, a ki vót.

2. A dió, mogyoró törve jó,
Az asszon, a leán verve jó,
Úgy kell neki, mért nem jó,
Mért nem az urához hajlandó.

Ez a dallam megjelent „A legszebb 101 magyar népdal“ 63. lapján, de, bizonyosan „mű“-kibővítéssel, eltorzítva s más dallamokból vett reminiscenciákkal tele.

*

Az itt közölt népies dalok között egy sincs 20—30 évesnél fiatalabb, sőt, a mint láttuk, az 1. sz. betöltötte a 348 esztendőt. Ezek ma nem divatosak a nép közt, de azért az idősebb nemzedék tudja s ha valaki kutat utánuk, szívesen elfűjja.

Seprődi János.

IRODALOM.

Finnisch-Ugrische Forschungen. Zeitschrift für finnisch-ugrische Sprach- und Volkskunde nebst Anzeiger unter Mitwirkung von Fachgenossen herausgegeben von E. N. SETÄLÄ und KAARLE KROHN. Helsingfors—Leipzig. I. 1—2. füz.

I.

Örömmel üdvözljük a fenti címen megindult új folyóiratot, mint szivesen látott, nagy reményekre jogosító társunkat a munkában, melynek megállapított feladatköre részben egybeesik a mienkkel s így tevékenysége méltán tarthat számot érdeklődésre hazai közönségünknel is. Helyes eszme s igen dicsérendő vállalkozás az ifjú finn tudósok részéről, hogy miután már a mi „Keleti Szemlénkben“ megalakult egy folyóirat az ural-altaji népcsalád egész körére kiterjedő nyelv- és néptudományi kutatások közlésére, ők viszont a maguk részéről szűkebb határok közt a szorosabban vett finn-magyar összehasonlító nyelv- és néptudomány részére alapítottak külön közlönyt, melyre annál inkább szükség volt, minthogy a mienk nem is vette föl munkatervébe e népcsoport nyugati tagjait, a finnt és lappot, mint oly területet, melynek tüzetesebb művelésére éppen finn szaktársainkat tekintettük mindenkor hivatottabbnak. A finn-magyar nyelvtudomány különben is elég erős alapú és kifejlett ahhoz, hogy magában véve is megérdemljen önálló irodalmi képviselést, főképp, ha ez még munkakörébe vonja az illető népek folklóreját is, melynek tudományos kifejtése ugyan még nem tekinthet nagy multra vissza, de annál szebb jövővel kecsegtető ama kiválóan becses anyaggyűjtéményeknél fogva, melyek már is rendelkezésére állanak s ezentúl még inkább gyarapulnak. Csak örvendenünk lehet, hogy ily folyóirat éppen Finnországban indult meg, hol főnállását s előhaladását nemcsak a műveltebb néposztályok általános érdeklődése támogatja, hanem egyszersmind a szerkesztők köre csoportosuló lelkes és szakavatott munkatársaknak egész gárdája, oly jeles tudósok, mint PAASONEN, WIKLUND, WICHMANN, MIKKOLA, DONNER stb., kik eddig is sok értékes munkával gazdagították szaktárgyuk ismeretkörét, egymással kezét fogva pedig kétségkívül hathatósan fognak hozzájárulni a tölük folkarolt tudományág tekintélyének emelkedéséhez s általános elismeréséhez.

Rokonérzésünket költi föl az az érzelmi mozzanat is, mely a jelzett tárgyi ok mellett másik jelentékeny tényező abban, hogy a finn nyelv- és néptudomány munkásai most egy új folyóirat megalapításával az eddiginél szorosabb összetartásra s fokozottabb tevékenységre buzdulnak. Ez Finnországi mai szomorú politikai viszonyaiban találja magyarázatát s abban jut kifeje-

zésre, hogy a folyóirat élére, mintegy jelige s vezéreszme gyanánt CASTRÉN MATHIAS ALEXANDER neve van kitéve, azé a férfiúé, ki épen ötven évvel ezelőtt (1851 március 14-én) nyerte kineveztetését a finn egyetem nyelv- és néptudományi tanszékére s ki ezt rövid idő mulva ott hagyva ismeretes nagyszabású tanulmányútjaira indult, melynek eredménye neki halhatatlan nevet s nemzetének becsületet szerzett az egész művelt világ előtt. Érdemes itt nekünk is kiirunk azokat a szavakat, melyekkel ez a mintaképül vehető tudós útra kelte előtt tanítványaitól elbucszott. „Mi az a hatalom“ — így szólott — „mely az embert önnön java mellőzésével általános érdekű célok követésére buzdítja? A szeretet ez hazánk iránt, mely nélkül nem lehetne közösség s nem fejlődhetnék sem műveltség, sem emberiség“. Miután kifejezte abbeli reményét, hogy hallgatóit is ugyanezen érzelem lelkesíti s hogy ez hevíteni fogja őket egész éltükön át mindvégig, így folytatta beszédét: „Örömestebb küzd az ember, ha oly cél áll előtte, melyben mások is gyönyörűségüket találják, mely iránt embertársaink is érdeklődnek. Ily esetben azzal a meggyőződéssel fáradozunk, hogy nem áldoztuk föl üres káprázatokért az egész élet boldogságát és élvezeteit, hogy nem voltunk haszon nélkül lefolyt patak, mely sehol sem termékenyített, hanem egy cseppjét alkottuk ama folyónak, mely egy bár szegény, de dicső országot, a mi finn hazánkat öntözi. Ezen meggyőződéssel hagyom el hazámat, *készen élni, készen halni az ő jövőjéért*“. „Az volt tehát CASTRÉN nézete“ — így magyarázza szavait szerkesztői bevezetésében SETÄLÄ — „hogy a mennyiben ő tudományos munkásságával becsületére vált népének, a mennyiben saját népe és rokonai multjának kutatásával s földérintésével adalékokat nyújtott a nemzetközi tudományosságnak, olyan adalékokat, melyeket legkönnyebben ő érhetett el s melyeket ő értékesíthetett legjobban, ezzel közreműködött az általános művelődés s így az egész emberiség üdvének dicső munkájában. A tudományos és hazafias, az általános emberi és nemzeti motívumok így egyesültek CASTRÉN nemes fölfogásában“. „Ha most“ — ekkép fejezi be SETÄLÄ emléksorait — „mi a haza és külföld tudósait közös munkára hívjuk egybe, hogy a tudományos világnak tanulmányokat gyűjtsünk, melyeknek célja a finn-magyar népek ősi szellemi birtokainak kifejtése és megvilágítása a nyelv-, népköltészet és tárgyi néprajz alapján ugyanazon nézetből indulunk ki, melyet CASTRÉN is vallott, hogy t. i. az emberi műveltségfejlődés legkisebb darabkája sem értéktelen az emberi tudás számára s hogy a finn-magyar kutatás is nyújthat egyet-mást, a mi a különböző országok szorosabban vett tudományosságának, úgy mint az általános emberi tudománynak jelentős lehet“.

Mily hasonlók ez eszmék azokhoz, melyeket ötven évvel ezelőtt — midőn a mi hazánk is ugyanoly szerencsétlen és vigasztalan állapotok közt

vergődött, mint ma Finnország — HUNFALVY PÁL hangoztatott a magyar nyelvudomány teendőiről és feladatairól tartott akadémiai felolvasásainak bevezetésében! Ő is mélyen át volt hatva az eszmétől, hogy egy oly tudománynak kezdi lerakni alapját, mely diszes nemzeti szerepre van hivatva s melylyel a külföldi tudományosságnak is szolgálatot tehetünk. „E téren“ — hirdeti lelkes szava — „nekünk kell megragadni a vezérséget“; mert mit e tekintetben „saját nemzeti létünk, mint szent kötelességet szab elénkbe, azt az európai tudomány némileg szíveségünktől várja; csak ez egy alkalmunk van magunkat neki, az európai tudománynak, szükségessé tenni: ne késsünk az alkalmat megragadni!“ Nyelvünk tudományos értelmezése, összegyűjtése s rendezése előtte az idők parancsolta „kegyeletes dolog“, a nemzeti öntudatot ébresztő s jövőnk iránt bizalomgerjesztő munka volt. Sokszor alkalmazott kedvelt idézete a Kalevala 43. runójának mondása:

„Jumalalla onnen ohjat,
Luojalla lykyn avaimet;
Vaan ei kateen kainalossa,
Pahan suovan sormen päässä“

„Istennél a szerencse fékei,
Teremtőnél a sors kulcsai;
Nem az irigynek hóna alatt,
Nem rosszszívűnek ujsa hegyén“

Politikai szózat volt ez annak idején az elnyomott nemzethez, intelem, hogy nem szabad csüggednünk; mert csak pillanatra bukhatik az igazság. Merítésnek kitartást ez igazságból finn rokonaink is!

Közelebbről meghatározva a „Finnisch-Ugrische Forschungen“ folyóirat olyan tanulmányok közlését tűzte ki feladatául, melyek a finn-magyar nyelvek és népszellembeli alkotások történetét világítják meg, vagy pedig az e téren való kutatás módszerének kérdéseit tárgyalják. Pusztán anyaggyűjtemények bármily tárgykörből ki vannak zárva. Különös súlyt helyez a folyóirat a következő tudományos feladatok megoldására: 1. Finn-magyar nyelvtörténet (az egész nyelvsorozat s az egyes nyelveké). — 2. A finn-magyar nyelvek hangtana és írásmódja. — 3. A finn-magyar nyelveknek egymáshoz való viszonya. — 4. A finn-magyar nyelvsorozat viszonya az ú. n. ural-altaji nyelvekhez, valamint az ezekkel való érintkezések. Az ural-altaji nyelvekkel való rokonságot a folyóirat még nem tekinti tudományosan bizonyítottnak s ehhez képest olyan közlemények, melyek a szamojéd, török, mongol és tunguz-mandsu nyelvekkel a finn-magyarságra való vonatkozás nélkül foglalkoznak, benne meg nem jelenhetnek. — 5. A finn-magyar nyelvek érintkezései az indoeurópai, jelesen árja, balti, germán és szláv nyelvekkel. — 6. Általános nyelvészeti (nyelvbölcseleti és hangtani) kérdések a finn-magyar nyelvek teréről való példákkal megvilágítva. — 7. A finn-magyar népek őstörténete nyelvészeti alapon vizsgálva. — 8. A finn-magyar népek

hitvilága és mythológiája nyelvi és folklorisztikai szempontból. — 9. A finn-magyar népek népies költészetének tanulmánya. Az egyes műfajok eredetének, ősalapjának, földrajzi elterjedésének, történeti fejlődésének, más népek költészetéhez való viszonyának kérdései. Különös gondozásban kívánja részeseíteni a folyóirat a Kalevala hős-költemény keletkezésének s történetének kérdéseit. — 10. A finn-magyar népek népszokásai. — 11. Az általános néptudomány methodikája a finn-magyar néprajz köréből vett példákkal és bizonyítékokkal tárgyalva, különös tekintettel KROHN GYULA módszerére. — 12. A finn-magyar népek tárgyi néprajza főtekintettel a typologiai fejlődés és az alakzatok eredetének magyarázatára. — 13. A finn-magyar népek régi lakóhelyeinek, vándorlásainak s ősi műveltségének régészeti nyomozása, valamint kulturai érintkezéseik más népekkel. — 14. A finn-magyar népek anthropologiai vizsgálata. — 15. A finn-magyar népekre vonatkozó kutatások története. — 16. Munkatervék újabb kutatásokhoz. Nagy súlyt kíván helyezni az új folyóirat a kitzüött feladatkörben megjelenő munkák szakszerű bírálatára és a finn-magyar népek könyvészetére, mely utóbbival kapcsolatban kisebb közlésekben fogja ismertetni e tudományág egyes egyetemi tanításának ügyeit, valamint a különféle tudományos körökben tartott idevágó felolvasásokra, tanulmányutakra s személyi eseményekre vonatkozó híreket. Látni való, hogy a folyóirat munkaterve szépen van átgondolva s nagyszabású; csak kísérje megfelelő siker is a sokat felülelő vállalkozást.

Első érdemleges tanulmány gyanánt SETÄLÄ közli a *finn-magyar nyelvészeti írásmódra* vonatkozó nézeteit, miután előbb bemutatta, hogy minő változatos eljárás dívik s dívott e pontban a különböző szakférfiaknál. Igen helyesen tette a szerkesztő, hogy legelsőbben ezt az ügyet fogta tárgyalás alá, mert valóban közel egy évtized óta oly nagy mennyiségben jelentkeznek a finnországi közleményekben a már régebben ismert s alkalmas jelekkel megkülönböztetett nyelvhangokra az új gyártású betűjegyek, hogy a szakférfiak is már csak ügygyel-bajjal tudnak bennük eligazodni. Íme miként ír e tárgyról egy elismert tekintély, SZILASI abban a bírálatában, melyet YRJÖ WICHMANN „Wotjakische Sprachproben“ (1893) c. könyvéről írt (Nyelvtud. Közl. 26: 494. 1.):

„Összehasonlítván MUNKÁCSI (Votják népköltészeti hagyományok; 1887) és WICHMANN kiadványait, meg akarom jegyezni, hogy a különbség hangtanilag nem olyan nagy, mint a hogy az ember gondolná első pillanatra. Ugyanis a finnek most újabban a mienkétől sokszor egészen különböző betűket használnak, a miből csak zürzavar támadhat. Különösen olyan nyelveknél, a melyeket az ember csak olvas, de nem hallhat. Annnyira, hogy miután áttanulmányoztam M. gyűjteményét s azután elővettem W.-ét,

annyira idegenszerű volt ez utóbbi előttem, hogy *meglehetősen fáradtsággal bírtam a már ismeretes szókat felismerni*. Hetekig aztán csak a W. nyelvvel foglalkoztam, a mikor ismét M.-hoz fordultam, ismét a régi bajom következett be. *A felelősség ezért a finneket terheli*, különösen ezen esetben, minthogy M. gyűjteménye megelőzte W.-ét. Hát mért nem fogadta el akkor W. a M.-írásmódját? Talán mert a M.-é nem elég pontos? De ép a W. szövegei meggyőzhetnek bennünket arról, hogy ez az eset nem forog fönn, sőt hogy M. írásmódja egészen megbízható. A különbség körülbelül a következő (elül M. írásmódja, a kettőspont után W.-é): $\ddot{a} : e$; $\circ : \ddot{o}$; $e : \varepsilon$; $\acute{e} : \acute{i}$; $\grave{u} : u$; $w : \underline{u}$, \underline{u} ; $\acute{e} = \underline{e}$; \check{c} , $\check{s} : \check{t}\check{s}$, $\check{d}\check{z}$; \check{c} , $\check{s} : \check{t}\check{s}$, $\check{d}\check{z}$; $\acute{e} : \check{t}\check{s}$; $\acute{d} : \acute{d}\check{z}$. Ezek a hangok egymásnak, a mint látszik, teljesen megfelelők s ennél fogva *egyformán is lehetett volna jelölni, illetőleg meg lehetett volna a nálunk élő jelt tartani*. Más a dolog azon hangokkal, a melyek a M. szövegeiben, vagyis nyelvjárásaiban nem fordulnak elő; ezekre persze szabad keze volt W.-nak, de itt is *jobb lett volna a meglévő mintákhoz alkalmazkodva az újakat megalkotni*“.

Hogy miként jegyezzük valamely nyelv hangját, az voltakép nem tudományos kérdés; nagy tudományos igazságokat lehet kifejteni akkor is, ha a *p-t* orosz módra „r“-nek olvassuk s okoskodásunk értékét nem az határozza meg, hogy a palatalis nasalis-t *ñ*-nek írjuk-e, mint BUDENZ tette, vagy *-y*-nek, mint SZINNYEI javította, vagy *ŋ*-nek, mint most SETÄLÄ akarja. A földolog itt az, hogy írásmódunk *ezélszerű* legyen s hogy lehetőleg széles körben követőkre találjon, mely utóbbinak pedig mint minden társulási megegyezésnek első föltétele, hogy tekintetbe vegye a *történeti előzményeket*. De mit tesz most SETÄLÄ? Éppenséggel semmibe veszi, hogy nekünk Magyarországon mintegy három évtizede megállapodott nyelvészeti írásunk van, melyet az irodalmi munkáknak egész serege, összes nyelvtudományi kiadványaink alkalmaznak (még pedig nemcsak a finn-magyar, hanem az összes ural-altaji nyelvekre), melyre be vannak rendezkedve nyomdáink s azt kívánja, hogy mi már most ezt elhagyva elfogadjuk a finnek újabb keletű külön megállapításait, átvigyük az ő eljárásuk által keletkezett zürzavart a magunk területére s ezzel nemcsak a magunk eddigi multjával jussunk ellenkezésbe, — hanem magyarán kimondva a szót — egyszersmind félretegyük a *kegyeletet*, melylyel BUDENZ intézkedései iránt tartozunk s meghódoljunk az új tekintély irányításának. Ily módon bajos egyezsége jutnunk még a szűkebb körben vett szaktársak között is, nem szólván arról, hogy a transcriptio kérdésében nem lehet elzárkóznunk a többi altaji nyelvágak művelőitől, kikkel — ha nincs is még valamely nagyobb munkában tüzetesen kifejtve az ú. n. ural-altaji nyelvcsalád rokonságának kérdése — tárgyunknál fogva kétségkívül

szorosabban összetartozunk. De nézzük közelebből, melyek azok a czélszerűségi tekintetek, melyek a kívánt újításokat szükségessé tennék:

1. Nem helyes a magyar „a” hang jelzésére eddig alkalmazott *q* betű, hanem *â*-t kell írunk; mivel a svéd irodalmi írásmód jelzi így e hangot. Ez az ok nem elég jelentős ahhoz, hogy az utóbbi jelzést czélszerűbbnek elismerjük; utalunk ellenben arra, hogy újabban KATANOV is elfogadta az *q* betűt a volgai tatár nyelvjárások szóban forgó hangjának jelölésére.

2. Nem helyes a nyelv hátravonásával képzett *i* és *ê* (pl. tatár *kêz* „leány”) „gutturalis” hangzóknak ilyen írása, hanem helyettük *î* és *ê* volnának irandók. Talán azért, mivel a betűhöz tett karikát az *â*-nél a labialis ejtés jelzésére alkalmaztuk? A régi gyakorlat ellenében ez nem lehet döntő ok; de különbség is van a karika alkalmazása közt, mely amazoknál fönt, itt lent van, tehát ezen beosztásával ép úgy szolgálhat kétféle célra, mint pl. SETÄLÄ javaslatában a pont, mely itt alul alkalmazva (*f*, *d*) cacuminalis ejtést, fölül pedig (*ç*, *ö*) zártabb ejtést jelez.

3. A magyar *ó*, *ö* hosszú hangzóknak megfelelő röviddek jelzésére régebben *o*, *ö* jegyeket használtam, de mivel a betű alatti pont könnyen letört, *o*, *ö*, jegyekkel cseréltem föl. SETÄLÄ *o*, *ö*, jegyeket kíván, de az előbbinél megengedi „kényelem okáért” a pontos (*ó*) jelzést is (melynek megfelelő magashang talán három pontos *ö* volna?) — Mi már most a lényeges különbség régi és új jelzémód közt s miért kelljen ezt elvetnünk? Azért talán, mert mivel SETÄLÄ-nek a ~ mellékjegyre a naso-oralis ejtés jelzéséhez van szüksége (így: *ä*, *ä̃*), de hát ily esetben alkalmazhatja ugyane jelt a betű fölött (így: *ä̃*, *ǟ*) a mint e jelt eddig is alkalmaztuk. Beleillik SETÄLÄ betűrendszerébe a tölem használt *e* betű, melylyel a magyar hosszú *é*-nek megfelelő rövid hangot irom átvéve a betűt a régibb magyar nyelvészeti átírásból, mely azt a közönséges zárt *e*-re (mai magyar jelzéssel: *è*) alkalmazta.

4. Az *u* és *ü* közt való átmeneti hangot (pl. a svéd *hus* szóban) én votják és vogul följegyzéseimben *u*-vel jelzem CASTRÉN-t követve, ki a betűt burjét nyelvtanában és szójegyzékében használja. SETÄLÄ-ék ezzel szemben *u* (fordított *m*) jeggyel élnek; de hogy ez logikusabb volna, mint amaz, be nem látom.

5. A magyar *ö*-nél nyiltabb ajakállású votják és vogul ilyennemű hangot *o*-vel jelzem; finn szaktársaink ily esetben felére metszett *ö* betűt írnak. De már a nyilt *e*-nek jelzésére alkalmatlan e betűnek fél metszete, helyette tehát nem nagy következetességgel *ε*-t írnak, melynek megfelelője nálunk *ä*.

6. A félig zöngés lapp explosivákat HALÁSZ *k*, *t*, *d* alul pontozott betűkkel írja (én inkább alul pontos mediákkal jelezném). A finn írásmód szerint

a gyöngén zöngés hang jegye a megfelelő nagy betű (G, D, B), mi pedig a cursiv írásban igen alkalmatlan (pl. észt *tuBa* „szoba“).

7. A palatalis orrhangot újabban általán *y*-vel írjuk; SETÄLÄ eltér, szerinte jobb *ŋ*, pedig ennek a görögben egész más az ejtése.

8. Az interlabialis *s* spirans jegye nálunk az angol *w* betű; helyette SETÄLÄ-nek a görög *β* kell, nyilván pusztá következetességből, mivel t. i. a *χ*, *γ*, *ϑ*, *δ* jegyeket is alkalmazzuk az illető spiransokra. De az új görög *β* nem más, mint a mi *v*-nk, míg az angol *w* pontosan megfelelő.

9. Igen célszerű jegyeink a *č* és *c* (= magy. *cs* és *cz*), valamint a *š* és *z* (= magy. *dzs* és *dz*), melyekből a cacuminalis *t* elemmel ejtett votják változatok jelzésére a *č* és *š* betűket képeztem. Széltében használják különösen a *č* és *c* betűket az indoeurópai nyelvek terén is; de a finn írásmód ezeket is elveti még pedig szintén következetességből, hogy t. i. egy betű ne jelöljön kettős hangot. Szerinte a *tš*, *ts*, *dž*, *dz* jelzések az egyedül üdvözítők, pedig az egybetalálkozó *tš*, *ts* hangsoportok nem mindenkor adnak *č*, *c* ejtéseket (a mint nem pl. a magy. *kétség*, *vétség*, *útszél* stb. szavakban) s míg eddigelé minden félreértés nélkül jelezhettem pl. a votják *kittč* „hova“ szóban a *tč* írással, hogy a *t* külön és teljesen hangzik, ezután a *kittš* írásmód mellett a *t* és *tš* közé valaminő elválasztó jelet is szükséges tennünk, mert különben *č*-nek olvashatják. Azután meg, ha nem szabad egy betűnek kettőshangot jeleznie, miért szabad a hosszú *kk*, *pp*, *tt* stb. mássalhangzóknak két betűnek egy hangot jelezniök s miért nem alkalmazunk itt is afféle hosszúsági jeleket, mint az *ā*, *ō* stb. magánhangzóknál? Nincs itt következetesség, de nem is fődolog a következetesség.

10. SETÄLÄ azt kívánja, hogy midőn irodalommal bíró, jelesen a magyar, finn, észt és lapp nyelveknek rendes orthographiájával írott adatokat (akár köznyelvieket, akár nyelvjárásiakat) idézünk, továbbá mikor régiebb nyelvtudósok (mint REGULY, HUNFALVY, BUDENZ, CASTRÉN, WIEDEMANN, AALQUIST stb.) munkáiból meritünk adatokat, ezeket mint kevésbé finom írásmóddal („gröbere transskription“) írottakat megkülönböztessük a „finom hangírástól“ („feinere transskription, lautschrift“) még pedig *kövérébb* betűkkel. A mód, melylyel ez a megkülönböztetés végrehajtandó volna, nagyon tarkává teszi a nyomás képét (pl. midőn a magyar köznyelvi adatok mellett nyelvemlékbeli példákat és nyelvjárási változatokat közlünk, egész sorok kerülnének ki e kövér írásból) s ok nélkül emel ki esetleg olyan adatokat, melyek a tárgyalásban kevésbé lényegesek. Teljesen szükségtelen is e megkülönböztetés, hiszen magyar, vagy finn szókat csak elvéve írunk át s midőn régiebb írók adatait idézzük, amúgy is kiteszszük rendszeren zárójelben a forrást, honnan adatunkat vettük, nincs okunk tehát tartani a félreértéstől.

Nem remélem, hogy gyöngé szavam hatással lehet finn szaktársaink vállalkozására, sőt bár SETÄLÄ elküldötte dolgozatát a finn-magyar nyelv- és néptudomány minden munkásának s felszólította őket, hogy tegyék meg észrevételeiket, nem bizom benne, hogy ezek, bárkitől is jöjjenek, valamely lényeges pontban változást idézhessenek elő. Nem is igen lehet ezt a finn tudósoktól kívánni; hiszen az az írásmód, melynek általános elfogadását s kanonizációját kívánják, már csaknem egy évtized óta gyakorlatban van s egész sereg kiadványban érvényesül. Finn szaktársaink eléggé önérzeteseek ahhoz és sokkal inkább át vannak hatva annak tudatától, hogy élénkebb tevékenységüknél, számuknál s összetartásuknál fogva ma ők vezetnek a finn-magyar tudományos törekvések versenyében, hogysen engedni volnának hajlandók egy nekik meg nem felelő külhatásnak, még ha talán egyik-másik pontban előttük is jogosnak tetszenék az ellenvetés. Szavaim első sorban hazai szaktársaimhoz, BUDENZ iskolájának maradványaihoz vannak intézve; mert a finn nyelvészeti írásmód hódító igyekezete főképen bennünket érdekel. Ez reánk nézve nem tudományos, kérdés sem célszerűség követelménye kínált alakjában, hanem önnönmagunk megbecsülésének ügye. A mi történeti előzményeink s irodalmi munkásságunk számbavétele nélkül történt a finn nyelvészeti írásmód megállapítása akkor, midőn annak mai szóvivői még csak kezdők voltak a tudományos munkáldodás terén, nálunk pedig a meghonosodott nyelvészeti írásmódnak már tekintélyes multja s BUDENZ-ben európai nevü képviselője volt. Bennünket nem terhel érte felelőség, hogy ma útjaink eltérők s oktalanság volna tőlünk, ha csupán a kétes-becsü egyezés céljából, a nélkül, hogy a célszerűség irányában egy lépést is előbbre haladnánk, szakítanánk multunkkal, megnehezítenők eddigi kiadványaink használatát s ily módon magunk tennők azokat alakjuk szerint avultakká. E mellett nem szabad figyelmen kívül hagynunk, hogy ez a mi magyar nyelvészeti írásmódunk BUDENZ hagyománya, melyet nekünk már ez okból sem illik könnyü lélekkel elvetnünk. Az én nézetem és szavazatom a felvetett kérdésben, hogy maradjon fenn a nagynevü mesternek ez intézménye közöttünk, már csak iránta való kegyeletünknek s szorosabb összetartozásunknak jele gyanánt is. Nem hiszem, hogy nyelvtudományunk fejlődésének ez a megoldás kárára válhatnék.

Munkácsi Bernát.

Vikár Béla: *A Kalevalából. A Lemminkäinen-runók.* (Magyar Könyvtár 209. sz.). Budapest, 1901. 79 l. Ára 30 fillér.

A finnek ötven énekre terjedő nemzeti époszát ma már több nyelvre, némelyikre többször is lefordították. Magyarra BARNÁ FERDINÁND 1871-ben fordította le. Könyvét gyorsan elkapkodták, de a könyv tartalma máig sem talált még utat a magyar közönséghez. A sajátos jelenség magyarázatát a fordítás nyelvében kell keresnünk. BARNÁ FERDINÁND kis körben mozgó nyelvész és folklorista volt. Mivel vállalkozásához más képesítéssel nem rendelkezett, fordítása költőietlen, lapos és keresett nyelvű filológiai kísérletnél alig lett egyéb. A népi elbeszélés közvetlenségének, egyszerűségének bája egészen áldozatul esett. Mivel e nélkül finn rokonaink naiv époszát sajátunknak nem tekinthettük, irodalmunk mulasztást követett el, midőn VIKÁR BÉLA fordításának első mutatványait, a Budapesti Szemle 1890. június—augusztusi számaiban megjelent I—VIII. runót, megkülönböztető figyelemben nem részécsitette. Pedig egy olyan fordító művészszel álltunk szemben, a ki nyelvi és folklorisztikai ismeretei mellett meg volt áldva mind ama kellékekkel is, a melyeknek hiánya az érdekes előd kísérletét teljesen megbénította. VIKÁR ugyanis a magyar népköltésnek és népi nyelvnek már akkor kitünő ismerője volt s ezen ismeretei révén már eleve rájött arra, hogy a finn naiv éposz népies jellegét csakis megfelelő magyar népies vonásokkal lehet hiven tolmácsolni. Mivel eszközeinek teljes mértékben ura volt, a hűségre törekvő fordító erős művészi érzékének kell tulajdonítanunk azt, hogy alkalmazásukkal a kellő mértéken túl vissza nem élt, hanem addig, a míg tehetette, megőrizte az eredeti sajátos jellegét. Ezért volt VIKÁR első terjedelmes mutatványa olyan irodalmi jelenség, a melyet szakembereinknek ARANY JÁNOS ARAISTOPHANES-E és GYÖRÝ VILMOS CERVANTES-E mellett kellett volna tanulmányozniok és megfelelő mértékben méltatniok.

Az első mutatványt követő évtized folyamán VIKÁR csak a következő három runót adta ki. (A IX. a Budenz-albumban, a X. az Eperjesi Lapokban, a XI. az eperjesi Széchenyi-kör Évkönyvében jelent meg.) Fordítónk újabban ismét fölvette az elejtett fonalat s megizmosodott művészetével az előző évi Budapesti Szemle olvasóinak bemutatta azokat a XI—XV. sz. Lemminkäinen-runókat, melyek később a Magyar Könyvtár említett füzetében külön is megjelentek. Közben az Erdélyi Múzeum kiadta a XVI—XIX. sz. runókat, az E. Philológiai Közölnynél pedig a XX—XXX. sz. runók várnak kiadásra, sőt — ha jól értesültünk — fordítónk már a XXXI—XXXIX. runókkal is készen áll. Még csak tizenegy runót kell tehát lefordítania, hogy a Kisfaludy-társaság, mely kiadványai számára Vikár fordítását már lefoglalta, az egész Kalevalával megajándékozhasssa irodalmunkat.

A finnek nemzeti époszának méltó magyar fordítása legelső sorban is néprajzi irodalmunkat fogja érdekelni. Hiszen a világirodalomban nincs egyetlen naiv éposz sem, a mely ily teljes mértékben megőrizte volna hamisítatlan népi jellegét. Hősei még a nagy ural-altáji népesalád ősi samán-hítvilágában élnek s — mint eléggé ismeretes — egymás ellen nem annyira hadi-eszközökkel, mint inkább a varázs-mesterséget űző samánok varázsigéivel küzdenek. Ezen küzdelmekkel kapcsolatban megmaradt más számos olyan művelődéstörténeti adalék is, a melynek magyarázatát az alacsonyabb kulturfokon megrekedt rokonnépek pogány emlékeiben találta meg az összehasonlító néprajzi tudomány. Ilyen adalékokkal a most bemutatott Lemminkäinen-runók epizódja is telítve van. A fordító előszava szerint: „Először is hű képet ad a házasságkötés egyik legősibb módjáról, midőn a feleséget rablás által szerezték meg. Lemminkäinen így jut első nejéhez (X. runó), de az asszony, Küllikki, megszegvén fogadását, Lemminkäinen újra harcra indul, hogy a régi mellé új feleséget hozzon haza. E kisérlet (XII—XIV. r.) számos kalandba keveri a hőst, miközben olyanféle próbatételeket kell teljesítenie, a minők Achillész történeteiből ismeretesek. Az utolsó és legnehezebb próbatétel az alvilági csodaszarvas megűzése, mely az epizód dereka, végzetessé válik a hősré nézve: Lemminkäinen egy vén pásztor, a kit ő halálosan megsértett, kígyómarással megöli. Az alvilági szarvas vadászata minket magyarokat különösebben érdekel, mert néphagyományaink csodaszarvasának mindenestre köze van ehhez a finn hagyományhoz. Úgy látszik: mind a magyar, mind a finn rege közös forrása, az indogermán mythosra utal, melyben a szarvas szerepe sokkal ősbibb jellegű és mélyebben gyökerező, mint a finn és magyar hagyományban. Az epizódnak e részeit nagy érdekűekké teszi továbbá a finn ősvallási képzetek és eljárások köréből fenmaradt gazdag hagyománykincs, mely itt élénk tárul“.

E helyes megjegyzések közt, sajnos, vannak olyanok is, a melyeket alá nem írhatunk. Így a nőrablásról a sociologia már pontosan megállapította, hogy a házasságkötésnek nem volt legrégebb formája. A finn és magyar csodaszarvasok viszonyára és eredetére vonatkozólag szintén hamis tájékoztatásban részesültünk. Az indogermán mythos két világrésszre szóló mezején annyiféle csodaszarvas száguldoz, hogy velük a német mythos-kutatás maig még nem bírt tisztába jönni. Ezért tehát szerepeik ősbibb jellegéről beszélnünk nem szabad; vagy ha már ilyesmivel előhozakodunk, akkor előbb a finn és a magyar csodaszarvas genealogiáját és rokoni kapcsát bolygassuk meg alaposan. Míg ezzel adósok vagyunk, illő, hogy a messze idegenbe elkalandozó sejtelmekkel még inkább azok maradjunk.

Végül megjegyezzük, hogy fordítónk az eredeti versformáját a lehető-

ségig igyekezett megtartani. Az eredeti betű-rimeit (alliterációit) a legtöbb esetben sorvégi rimekkel pótolta s ezzel a magyar szövegnek olyan dallamosságot kölcsönzött, a mi a rövid nyolcas trochaeus-sorokat elevenebbé is tette az eredeti egyhangúbb, de egyszersmind epikaibb csörgedezésével szemben.

S—a.

*

Komáromy Andor: *A kolozsvári boszorkányperekről.* (Különlenyomat az Erdélyi Múzeum 1901. IV. füzetéből). 8-r., 19 l.

Mivel a magyarországi poszorkányperek irodalma viszonylag nagyon szegény, Komáromy Andorról pedig köztudomású dolog, hogy e perek aktáinak gyűjtésével és feldolgozásával több lustrum óta foglalkozik, a fenti mutatvány már az első bemutató alkalmával is fokozott figyelemben részesült. Az érdeklődő, de kellőleg még nem tájékozott közönség előtt K. bevezetésül a nyugati népek boszorkánypereiről, a boszorkányhit általános és specifikus vonásairól elmélkedik. Nyomban utána utal arra a téves felfogásra, mely eddig azt hirdette, hogy a magyar boszorkányhitben kizárólag a velünk érintkező idegen népek tévelygései jutottak volna kifejezésre. Ennek ellenkezőjét a kolozsvári perek anyagával is be tudta bizonyítani. E perek egyébként régiségüknél fogva is nevezeteseek. A városi levéltár a XVI. századból 19, a XVII. századból szintén 19 per aktáit őrizte meg. A legrégebb akta 1565-ből való. Ennél régibbet egyetlen magyarországi levéltár sem tud felmutatni. Ugyaninnen került ki a legrégebb magyar nyelvű akta is 1584-ből. Az egyes perek tartalmát itt nem részletezhetjük. Csak azt említjük meg, hogy K. lehetőleg mindegyiknek megállapította magyar jellegét. Ez pedig oly fontos művel, hogy nála nélkül aligha igazodhatnánk el a perek nagy nemzetközi tömkelegében. — Vajha az érdekes kutató tudományos testületeink hathatós támogatásával elvégre módot találna arra, hogy velünk kutatásának összes eredményeit megismertesse!

*

Ifj. Herrmann Antal: *A hétfalusi csángók.* Néprajzi vázlat. Gyárfás Jenő rajzaival. (Különnyomat az „Osztrák-Magyar monarchia írásban és képekben“ című mű 385. füzetéből.) — 4-rét. 1—8 l.

E rövid pár lapon, a melyből kettőt még Gyárfás gyönyörű rajzai is igénybe vesznek, szerző ügyesen összefoglalta az érdélyi magyar népek csángó-szigetkéjének rövid történetét és fontosabb néprajzi adalékait. A közvetlen megfigyelésen alapuló „néprajzi vázlat“ felszínre hoz néhány oly adalékot is, a mely eddig ismeretlen volt irodalmunkban. — A füzetkét ifj. Herrmann A. édes anyja ezüst lakodalmára adta ki.

*

Herman, Otto: *Die Fängigkeit der Fischzäune und Fischreusen.* Mit 23. Abbildungen. — (Sonderabdruck aus Band XXXI. [Der dritten Folge Band I.] der „Mittheilungen der Anthropologischen Gesellschaft in Wien.“) Wien, 1901.. Im Selbstverlage der Anthropologischen Gesellschaft. 4-rét, 38—51. l.

TÁRSULATI ÜGYEK.

Jegyzőkönyvi kivonat

a Magyar Néprajzi Társaság 1901. május hó 5-én d. u. 5 órakor a Magy. Tud. Akadémiában tartott felolvasó és rendes választmányi üléséről.

Jelen vannak: *György Aladár* és *Munkácsi Bernát* dr. alelnökök, *Sebestyén Gyula* dr. főtitkár, *Herrmann Antal* dr. titkár, *Bátky Zsigmond* dr. könyvtáros, *Gönczi Ferenc*, *Huszka József*, *Jancsó Benedek* dr., *Katona Lajos* dr., *Kúnos Ignác* dr., *Mader Béla*, *Melich János* dr., *Nagy Miklós*, *Nagy Géza*, *Semayer Vilibáld* dr., *Strausz Adolf*, *Tolnai Lajos* dr., *Vikár Béla* és *Pápay József* választmányi tagok, utóbbi mint jegyző.

György Aladár elnök a felolvasó ülést megnyitván, *Tolnai Vilmos* dr. tartott felolvasást a *Kigyó körül*. Hozzászóltak *György Aladár* és *Semayer Vilibáld*. — Ezután *Herrmann Antal* dr. tett jelentést az orientálisták Rómában tartott XII. nemzetközi kongresszusáról. — Végül *Greisinger Mihály Napimadás maradványai a Tátravidéken* című dolgozatát mutatta. Hozzászóltak *Sebestyén Gyula* és *Semayer Vilibáld*.

Felolvasó ülés után zárt választmányi ülés következett, melyen *György Aladár* elnök 1. üdvözölte *Katona Lajos* dr. és *Nagy Géza* választmányi tagokat, kiket a Tud. Akadémia lev. tagjává megválasztott.

2. Jelentette, hogy a Múzeumok és Könyvtárak orsz. bizottsága jelenleg évi 6000, jövőben 10,000 koronát juttat 7 városnak néprajzi gyűjtemények alakítására.

3. *Pénztáros* jelenti, hogy 1901. április 30-ig a kiadások 5057.50 koronát tettek ki.

4. *Főtitkár* jelentette, hogy az idei költségvetésben az illusztrációk tétele töröltetett, e helyett emelkedett a nyomdaköltség. Ezen többlet most hangjegyesedésre fordított, de az előirányzatot kénytelenek lesznek túllépni a szerkesztők. — Választmány erre felhatalmazást ad a szerkesztőknek.

Több tárgy nem lévén, elnök az ülést bezárja. K. m. f. *György Aladár* elnök, *Pápay József* jegyző. Hitelesítik *Tolnai Vilmos* dr., *Semayer Vilibáld* dr.

ETHNOGRAPHIA

A MAGYAR NÉPRAJZI TÁRSASÁG ÉRTESÍTŐJE.

SZERKESZTIK:

DR. MUNKÁCSI BERNÁT ÉS DR. SEBESTYÉN GYULA

MELLÉKLET:

A M. NEMZETI MÚZEUM NÉPRAJZI OSZTÁLYÁNAK ÉRTESÍTŐJE

SZERKESZTI: DR. JANKÓ JÁNOS.

A társaságot illető pénzek egy-
szerűen a
MAGYAR NÉPRAJZI
TÁRSASÁGNAK,
a főszólamások és lakcímbeljele-
tések pedig
FEICHTINGER GYÓZÓ
pénztárhoz (Bpest, VII., Arena-út
52. sz.) küldendők.

A folyóiratot illető küldemények
MUNKÁCSI BERNÁT-hoz
(Bpest, VI. ker., Eötvös-u. 3. sz.)
vagy
SEBESTYÉN GYULÁ-hoz
(M. Nemzeti Múzeum) küldendők.
A társaság ügyviteléhez tartozó
iratok a főtárcsári hivatalnak
(M. Nemz. Múzeum) címezendők.

Előfizetési ára 6 kor. Bolti ára 10 kor.

A tagoknak a tagdíj fejében jár.

Megjelenik július és augusztus kivételével minden hónapban.

BUDAPEST

A MAGYAR NÉPRAJZI TÁRSASÁG KIADÁSA.

T A R T A L O M.

	Lap
<i>Vikár Béla</i> : Kálevalai tanulmányok, vonatkozással a magyar ősvallásra	385
<i>Munkácsi Bernát</i> : Hun nyelvemlékek szókincsünkben	396
<i>Zurányi István</i> : Albánia	404
Néphit és népszokások:	
<i>Gönczi Ferencz</i> : Göcseji népmondák	409
<i>Hubay Bertalan, Varga Ignác, Peterdi László</i> : Püskösdi népszokások	414
<i>Kovács Bálint</i> : Komárommegyei babonák	417
Népköltészet:	
<i>Kovács Bálint</i> : Az asszony teremtése	418
<i>Istvánffy Gyula</i> : Miskolci népdalok	419
<i>Dr. Gopcsa, László</i> : Erdélyi örmény halotti bucsuztató	420
Kisebb közlés:	
(<i>ab.</i>): Kutyabüvölés	421
Irodalom:	
<i>M. S.</i> : Vrabely Mihály: Magyarországi orosz népdalok	422
<i>S—a.</i> : Madzsar Imre: A Bécsi Képes Krónika	424
<i>—a.</i> : Szántó József: Babona a gyógyítás terén	425
<i>Hellebrant Árpád</i> : Néprajzi könyvészet 1900-ból	425
Néprajzi hírek.	
Kinevezések a Magyar Nemzeti Múzeum Néprajzi Osztályánál	430
Szeged és népe	430
A magyar lant	431
Weinhöld Károly halála	432
Tagsági oklevél	432
A Magyar Nemzeti Múzeum Néprajzi Osztályának Értesítője:	
<i>Bátky Zsigmond</i> : Szalagszövé táblácskák	147
<i>Bátky Zsigmond</i> : Könyvismertetés	158

K é r e l e m.

Tisztelettel kérjük azokat a tagokat, a kik az **Ethnographia** **előző 2-ik füzetét** nélkülözhetik, hogy e füzetet, melynek ára fejében a tagdíjból **2 koronát** leszámítunk, társaságunk elnökségének (Budapest, Nemzeti Múzeum) visszaküldeni szíveskedjenek.

Az elnökség.

☛ Figyelmeztetés. ☛

Az **Ethnographia** teljes IV—V. évfolyamát a Magyar Néprajzi Társaság 8 koronán, a III. évfolyam *utolsó* (VII—X. sz.), valamint a VI. évf. *első* füzetét 4 koronán *visszaváltja*, illetőleg ezen értékben a tagdíjba beszámítja. Ajánlatok *Feichtinger Győző* pénztárosához (Budapest, VII., Arena-út 52. sz.) intézendők.

ETHNOGRAPHIA

SZERKESZTIK:

Dr. MUNKÁCSI BERNÁT és Dr. SEBESTYÉN GYULA.

XII. évf.

1901. november

9. szám.

KALEVALAI TANULMÁNYOK, VONATKOZÁSSAL A MAGYAR ŐSVALLÁSRA.

— Negyedik, befejező közlemény. —

Louhi — lovi — lovall, olvas.

Louhi-t, Észak nagyasszonyát, a ki a Kalevalában akkora szerepet játszik, a finn népköltés epikai része a följegyzések tanúsága szerint alig ismeri. Csupán egy helyen történik róla említés, a Lemminkäinen haláláról szóló énekben, annak egy Dvina-vidéki változatában. Louhi asszony az éposznak oly kimagasló alakjává csak LÖNNROT révén emelkedett. Sűrűbben foglalkoznak vele a ráolvasások. Ezeknek kézirati feljegyzéseiben a Louhi-névnek egy bővült alakja: *Louhiatar* kerül elé. Hasonló mellékalakok Louhi-val szemben: *Loviatar*, *Loveatar*, *Lovetar*, *Lovehetar* és *Louhetar*. Mindezek pedig kétségkívül a mitológiai jelentőségű f. *lovi* 'réültség, elrejtőzés, elragadtatás' főnévhez tartoznak, a mely viszont rokon a f. *lovehtia* 'varázsolni' igével. A *Louhi* név tehát eredetileg 'varázslót' jelentett. Ily elnevezés meg is illeti Észak úrnőjét, mint a bűbájosságáról hirhedt népnek nagyasszonyát. (V. ö. fentebb *javas* cikkünket.)

Kérdés, hogy ez a nevezetes f. *lovi* 'réültség' és társa *lovehtia* 'varázsolni' (a képzésre nézve v. ö. f. *kade* > **kadeh* 'irigy' és *kadehtia* 'irigyelni'), valamint a rokon jelentésű *loitse* v. *loisti* és dial. mellékalakja *loihti-* (ebből: *loisti-*) nem tartoznak-e össze a f. *luke-* (**luge-*) 'olvas, ráolvas' igetővel, melyből *luku* 'szám' (voltakép: 'olvasat') s ennek többesített alakja: *luvut* 'bűv-igék' származik. A f. *lovi* ugyanis a *luke-* igetőnek a magy. *-ás, -és* jelentésű f. *ee-*(**ehe-*)-vel képzett alakja lehetne, melyben a végső magánhangzó, mint más esetekben is, megrövidült; v. ö. *ahtee-* (**ahtehe-*), nom. *ahde* és *ahte-*, nom. *ahti* 'szorultság' *ahta-* 'összeszorítani' tőből; szintígy: *loikaree-*, nom. *loikare*

vagy *loikari* ,nagy csavargó, kamasz‘; (?) *ovi* ,ajtó‘ (**ove*, *ava*- ,nyitni‘ alapszóból; v. ö. magy. *ajtó*, *ajak* és *ajz*) stb. Vagyis akkor *lovi* tulajdonkép szintén ,olvasat‘, azaz: ráolvasás, igézet, s ennek megfelelően a gyakori kifejezés: *loveen langeta* (,lovi‘-ba, réülésbe esni) tulajdonkép ,olvasatba‘ vagyis igézetbe esni. *Loitse*- olyan képzés volna *lovi*- (**love*‘, *lovehe*-)ból, mint *iloitse*- örülni az *ilo* ,öröm‘ alapszóból; *loihti*- pedig ugyanoly hangátvetéses alak az eredetibb *loitsi*-ből, mint *mehrtü* (dial.) ebből: *metsü* ,erdő‘, *ohta* (dial.) ebből: *otsa* ,homlok‘, *ohto* (Kal.) ebből *otso* ,homlokocska‘, a medve egyik tiszteleti jelzője. *Lovehti*- mind tövére, mind jelzőjére teljesen ugyanaz, mint *loihti*- s ennek előző alakját tünteti föl. Végre az első szótagbeli *u*:*o* megfelelésre nézve példák: *lusko* és *losko* ,locsok, locs-pocs‘; *ruteva* és *roteva* ,erős, vaskos, bátor‘ stb. Egyébiránt a lapp *lokke*- ,numere, legere‘, vog. *lqu*, *lou* ,szám‘, tkp. ,olvasat‘ és *lowint* ,olvasni‘ alakoknak részben *o*-féle előhangzóval képzett diftongusát, részben *o* hangját tekintve, nincs okunk attól a föltevéstől sem visszariadni, hogy a lapp *lokke*- a finn-ugor ősalakot tükrözi, vagyis hogy ez **logo* lehetett, míg a többi, *u* hangzós alak a finnben is, egyéb rokon nyelvekben is, későbbi fejlődés eredménye.

Szintén magasabb hangzót mutat a magy. *olvas*, melyet BUDENZ hangátvetéssel magyarázott a f. *luke*-gyakorítóképzős magyar másának (**lova*-s h. *olva*-s). Ha fõntartjuk ezt az egybevetést, melynek igazolására újabban MUNKÁCSI igen nyomós hangtani okokat hoz föl (Kaukázusi és árja elem. 506—7. ll.), akkor *olvas* szavunknak egy mellékalakját véljük fölfedezni a *lovall*- ,aufhetzen, aufreizen‘ igében. Nem fogadhatjuk el ugyanis a Czuczor-Fogarassy-féle nagyszótárnak erre a szóra vonatkozó értelmezését. *Lovall* igénknek szerintem semmi köze a lóhoz, mint az említett szótár véli. Ismerünk ugyan egy *loval* igét a régiségből (Nytsz.), de annak jelentése a mai *lovaz*, *lovagol* szókéval egyezik, tehát nem alkalmas arra, hogy belőle a szónak mai ,aufreizen‘-féle jelentését kifejtsük. Valakit valaki ellen lovalni, vagyis ingerelni, tüzelni nem lehet az által, ha *lóra ültetjük* vagy *ló gyanánt* használjuk; ezt a Nagyszótár el nem hiteti velünk. Ha valaki ,*fõl van ellenem lovalva*‘, az nem azt teszi, hogy ,lõhátrol‘ vagyis hidegen, fitymálva beszél velem, hanem azt, hogy szenvedélyesen dühõng reám, magán kívül van haragjában ellenem. Magát *belelovalja valamibe* a m. beletüzel magát. A *lovall* ,lóra ültet v. lóvá tesz‘ értelmezés bizony csak afféle tudós népetimologia. Ellenben a f. *lovi* ,réültség‘ jelentése nagyon is közeljár ahhoz, a mit a magyar *lovall* kifejez. Hiszen a

lovi-ban, réülésben levő ember is fel van gerjedve, mint a kit *föllovaltak* vagy a ki *belelovalta* magát egy érzésbe.

Lovall e szerint ugyanoly mozzanatos képzés lehet a *lov-* (= f. *luke-*) alapszóból, mint *sugall* ebből: *süg.* Vagy tekinthetjük bár azzal a gyakorító *-l* képzővel alkotottnak, mely a *forral*, *nézel* (-ődik) szókban van meg, a mint *olvas*-ban is gyakorító képzést föltételezünk (v. ö. folyos, repes stb.). A jelentés a finnben és a magyarban egyformán fejlődött: 1. számlál, elősorol; 2. olvas (t. i. szavakat számlál, sorol elő; 3. *a*) ráolvas (t. i. bűvszókat a tárgyra v. személyre), 3. *b*) igéz (t. i. bűvszókkal, ráolvasással igézetbe ejt); 4. föltüzel, fölingerel (minthogy a megigézett, kivált ha önmagát igézte meg — autosuggestio — el van ragadtatva, belső tűzben ég).

De kínálkozik itt még egy szófejtés, mely a f. *luke-* és *lovi*, magy. *olvas* és *lovall* családját érdekesen bővíti ki. Ugyanis alkalmasan ide vonhatók még: f. *lausi-*, varázsolni, bűvölni ráolvasni⁴, (SZINNYEI: Finn Szótár) és ennek *-u-* végű mellékalakja *lausu-*, ünnepiesen szólni, nyilatkozni⁴, továbbá: ,varázsolni, bűvölni (ráolvasással), igézni⁴. A jelentések közel rokon voltát nem lesz nehéz megmutatnunk. Főntebb láttuk, hogy *luku* ,olvasat⁴ vagyis ,szám⁴ többese: *lurut* azt jelenti: ,varázsigék⁴. Ugyanez a jelentése a szintén többesszámban kitett *lauseet* (szó szerint ,szólások⁴) főnévnek; jele, hogy az alapszók ,olvas⁴ és ,szól⁴ szintén rokonértelműek. Szólani annyi, mint szavakat olvasni, vagyis elősorolni; *bűvölni* pedig ugyanaz; v. ö. *ige* (ünnepies), ,szó⁴ és *igéz* tkp. szól. A hangtani egyeztetés lehetőségét igazolják egyrészt a *lov-*: *lau-* előrésze nézve: *ovi* ,ajtó⁴ (e h. *ove* > *ovehe*) és *ukse* id.; *ava-* ,nyitni⁴ és *auki* ,nyitva⁴. Másrészt a *lausi-* és *lausu-* alakok végső magánhangzóira nézve: *noiti* ,bűvölni, igézni, varázsolni⁴ és *noitu-* id. *Lausi-* tövégi *i-*je különben egyszerű *e:i* hangváltozás lehet, a mi a finnben ép oly gyakori, mint *ö-*nek *y*-(ü)-re, *o-*nak *u*-ra változása, egyébiránt igazolásra nem is igen szoruló, a képzés helyének és módjának körülményeiből folyólag minden nyelvben közönséges hangváltozás. A képző, mely a **loge* < *love-* tőhöz járult, eredetileg *-se* (= magy. *-s* frequ.) volt, ugyanaz, mely a *-na*, *-nä* képzésű finn főnevek igei alapszavában, illetőleg ennek a ragozás alapjául szolgáló bővült alakjában általános, pl. *mutina* motyogás, *mutise-* motyogni; *murina* morgás, *murise-* morogni; *helinä* csöngés, *helise-* csöngeni stb. A fentiek szerint a f. *lausi-*, ,varázsolni, bűvölni, ráolvasni⁴ mind *lau-* (**lov-*) tövére, mind pedig *-se* (magy. *-s*) képzőjére nézve szakasztott ugyanaz, mint a magy. *olvas*. A jelentések egyező voltát már főntebb kifejtettük.

Kipumäki, kipuvuori — kín hegye, kő hegye.

A finn ráolvasókban igen közönséges *Kipumäki* ‚Kórhalom‘ és *Kipuvuori* ‚Kórhegy‘ szavaknak fogalmilag elég szorosan megfelel a magyar ráolvasókban nem kevésbé gyakorta emlegetett *Kínhegye*, *kőhídja*, a hol *kő* talán ugyanaz, mint a f. *kipu* ‚betegség‘; v. ö. *kipeä* ‚beteg‘ s ebből: *kivistää* ‚fáj‘; *-hídja* talán csak félreértésből került össze ezzel az eredetileg szintén ‚kin‘ vagy ‚kór‘ jelentőségű *kő* szóval, úgy hogy a két szópár: ‚kinhegyére‘ és ‚kőhegyére‘ voltakép ugyanazt jelenthetett. Az is meglehet, hogy *hídja* e helyett való: *helye*, úgy hogy az eredeti alak így hangzott: kin hegyére, kő helyére. Ide tartozik a KÁLMÁN Lajostól közölt egyházaskéri ráolvasónak (Szeged népe III. 156. l., 40. sz.) ez a része is: „mikor elmönt a Jézus az ű kinynyára, kinhejjire, küsziklárul kühögyekre, az Áspiom higgyára“. Itt ugyanis *ű kinynyára* romlás e helyett: *kű* hidjára, a hol *kű* a m. *kő*, f. *kipu* ‚kór, betegség.‘ Hogy a szöveg romlott, bizonyítja az is, hogy a *küsziklárul kühögyekre* szavakban nincs meg a ráolvasók ily helyein egyébként szabályosan mutatkozó fokozat, a két szó egyike merőben fölös. Nem vág azonban ide, a mit KANDRA ide tartozónak vél: a Nyelvőr közölte künfélegyházi ráolvasó eme sora: *fuss, fuss meredek*; mert itt *meredek* a m. kelevény, daganat; v. ö. a Bornemisza-féle ráolvasók között: „Az ökleletről. Kergetik vala mi urunkat, — — az ő áldott szent szivéből felindíták az ő ökleletit, az ő szent *meredökét*“.

Mana — Manala — manó.

A kalevalai runókban *Mana* így rag nélkül alig fordul elő. rendszeren az abl. *-lta* vagy allativus *-lle* ragjával. Mindezek a ragos alakok *Manala* alapszóra mennek vissza, és a gen. *Manan*, abl. *Manalta*, all. *Manalle* rövidült alakok ezekből: *Manala-n*, *Manala-lta* és *Manala-lle*; v. ö. *Kangasalla* e h. *Kangasalalla*, nom. *Kangasala*; ép így *Kangasalta* e h. *Kangasalalta*. A *Manalan* stb. rövidült alakokból képezte LÖNNROT elvonás útján a *Mana* nom. alakot szintügy, mint a genitivust is: *Manan*. Erre az utóbbira azonban már a népköltés adhatott L-nak némi útmutatást, a hol egy dal *Manan neiti*-ről, *Mana* leányáról beszél. Az említett *Manala* tő azonban már maga is új alakulás, a mennyiben *maan-ala* ‚föld alja‘ vagyis: ‚alvilág‘ teljesebb alakra vezetendő vissza. A Magyarázatok nem említik, hogy a f. *maa* összetételben máskor is megrövidül: *maïlma* e h. *maailma* ‚világ‘.

Nyilvánvaló ebből, hogy a f. *Mana* és a magyar *manó* összevetése, a mely nálunk még itt-ott kísért, többé meg nem állhat. A magy. manóról tudjuk, hogy árja kölcsönvétel, ugyanazon műveltséghatás emléke, a melyről föntebb a f. *jumala* és a magy. *javas* tanuskodnak, ellenben a f. *Mana* ettől teljesen független. (V. ö. MUNKÁCSI: *Kauk. és árja elem.* 457—8. II.) *Manala szüze*, *Manalatar* és *Manatar* egészen LÖNNROT alkotásai.

Hiisi : Íz.

A f. Hiisi-ről, mely a Kalevalában igen gyakori, a Magyarázatok fontos adatokat közölnek. E szerint:

A szó legrégibb jelentése *szent erdőség, magasság*. Így még ma is az észti nyelven e szó *szentnek tartott erdőt* jelent, a mely többnyire *magas helyeken* fekszik. A jelentéstani fejlődés azután így történt: A karjalaiaknál az erdőről átvitték a nevet az *erdő nemtőjére*. A pogány ősvallás szent áldozóhelyének és az ily helyek nemtőjének neve a kereszténység hatása alatt olykép módosult tovább, hogy egyrészt *félreeső vagy távolabbi, járatlan helyet* jelölt (pl. egy közmondás szerint: Hiisi a járatlan férfi erdeje, rengeteg a jártasaké); azután pedig általában minden *félelmes, rossz helyet* (pl. ebben az átkozódásban: *mene Hüteen* — menj H.-be). Ide csatlakozik a szónak szintén keresztényen értelemben vett *pokol* jelentése egyrészt, másfelől pedig az a jelentéstani változás, hogy a hajdankorban félreeső vagy messze fekvő helyen tartózkodónak képzelt *óriást*, még további módosulásában egyáltalán *rossz lényt*, különösen *betegséget* és végül magát az *ördögöt* jelentette. A Kalevala csupán az utóbbi, tehát újabb keletű jelentéseket ismeri. Helyet jelentő értelme van a szónak a Kalevala több helyén, a hol a párhuzamos szók: *tundra* (17:451), *Lappország* (12:402), *Éjszak* (14:19, ide azonban LÖNNROT illesztette bele), *Manala* (17:245), *javasok között*, ez mint ellentét használva (11:283, 12:229 és 9:386), minek a Régi Kalevalában (4:300), valamint a népköltésben is igen gyakran ez a párhuzamos kifejezés felel meg: *pokol katlana*. De sokkal gyakoribb a személyt jelentő használat, mint: *erdő Hüisije* (erdőben lakó rossz indulatú lény), *víz Hüisije* (17:207 és 386:390); *vár Hüisije* (18:497), mérges természetű házörző kutyáról. A többesi alak párhuzamos kifejezése: *Judások* (13:105 és 107). A szemközt álló párhuzamos szó: *romlás* (17:169). A Régi Kalevala megfelelő helyén azonban (10:116) *Judás* és *ördög*. Továbbá: *Judás* (17:277) és *Lempo* (8:152 és 162, 12:373; 19:27, 30:281 és 31:274) állanak egymással szemközt. A szemben álló név *Isten* (14:84). Párhuzamos szó nélkül is (13:119). A 26:721—724 LÖNNROT tette be; a népköltés idevágó helyén *Teremtő* vagy *Jézus* áll. Tisztán személyt jelentő értelme van a többes genitivusi alaknak: *Hiitten* (13:121—223); ellenben az egyes számú alak személyt vagy helyet jelentő értelme között sokszor igen nehéz eldönteni; így a 6:37, 9:231 és 238 stb.

A jelentéstani szabatos meghatározás, melyet itt kapunk, talán magának a finn szónak eredetére nézve is nyomra vezet bennünket. A kimutatott korábbi jelentések: ‚szent erdőség, magasság‘, továbbá ‚félre eső, távolabbi, járatlan hely‘ és végre ‚ördög‘ arra a következtetésre jogosítanak, hogy ebben a Hiisi (nyílt tóalak: *Hüite*, zárt t. *Hüide*) szóban a német *heide* ‚pusztaság‘ és ‚pogány‘ mását keressük; v. ö. lat. *pagus* vidék, megye, falu és *paganus* ‚falusi, megyei‘ és végre: ‚pogány‘.

A régibb magyar nyelvhasználat összevetette, a f. Hiisit a táj-szólásainkból ismert magy. *íz* ‚kórság, fene‘ szóval, melyet az új táj-szólás Göcsejből (*isz*) és a gömöri palócoktól (*iz* alakban) mutat ki. Saját gyűjtésemből kiegészíthetem a magy. szó használatának eseteit még ezzel a káromkodó szólással: *mënnny az ízbe* (Heves m., Parád; igen közönséges) és azzal, hogy ‚az iz egyen meg‘ szólás az egész palóc nyelvterületen, tehát nemcsak Gömörben ismeretes. A *Hiisi: iz* összevetésre azonban sem a finn nyomozás földérintette új adatok, sem az imént közöltem magyar nyelvhasználati tények nem adnak alapot, mert a finn szó — mint rámutattam — alkalmasint ugyanazon régi német műveltségátás emlékei közé tartozik, melyre a finnben számtalan példát ismerünk (v. ö. THOMSEN: *Beröringar etc. c.* kitünő művét), a magyar *isz, iz* pedig külön árja kölcsönvétel, melynek a a pahlahi *isk, yask*, avesztia *yaska* — ‚betegség‘, újperzsa *žesk* ‚szerecséltenség‘ alakok felelnek meg, mint MUNKÁCSI meggyőzően kimutatja. (V. ö. Kauk. és árja El. 380. l.)

Ilmarinen. Ilmatar.

Ennek a nevezetes isteni személynek, a Kalevalában a menny és föld építőjének mind folklorisztikai jelentőségét, mind pedig a név eredetét pontosan meghatározzák a Magyarázatok:

A kovácsfoglalkozás és a vele járó jelző: ‚fő vasverő mindé-tiglen‘ csak újabb időben tapadt I. nevéhez. AGRICOLA még nem ismeri: szerinte Ilmarinen, a kit a háméiek istenei közé sorol, a békét és az időjárást szerzi és az utasokat gyámolítja. Ugyanily istenük van a lappoknak *Ilmaräe* vagy *Ilmaris* néven, a mely kétségkívül a finnből való átvétel. A votják *Inmar*, a ki jelenleg szintén a mohamedánoktól vagy keresztyénektől megismert felsőbb istenséget jelenti, hangtanilag pontos megfelelője a finn *Ilmarinennek*, mind a szó tövét, mind pedig utórészét tekintve. A zürjéneknél *Jen* (eredetibb *Jenn*) felel meg neki. Mint a névből kitetszik, I. eredetileg a *levegő* ura és mint ilyen a finn-ugor népcsalád egyik kimutathatóan legeredetibb és legrégebb

istennevezete. A finn ráolvasókban Ilmarinent mint istent említi egy Topelius közölte tengerész-imádság, a hol így kéri Ilmarinent: „*Oh duzzaszd fel orcádat, oh fuvalj időt vidámat, kedvező szelet utamra*“. Istennek említik rendszeren a Tűz eredetéről szóló igék, melyek szerint az égi tüzet I. csíholja ki, (így még a Régi Kal. 26: 36; ellenben az új K. 47: 67 már a népköltésben is emlegetett *Levegő-ég öregéről* beszél.) A Tűz eredetéről szóló ráolvasás lett az alapja Ilmarinen szereplésének az Arany menyasszony kovácsolásában, Ingermanlandból (37. r.), és így támadt belőle a csodálatos, de mégis emberi természetű kovács alakja. Ugyancsak Ingermanland területén ez a név egy népballadába, a *Kojonen Iván* háztűznézéséről szólóba, keveredett bele, (38: 1—249). Az aranymenyasszony kovácsolásából azután Ilmarinen kovács a finn Karjala területén a Vas eredetébe is belejutott (9. r. 107—306); ugyanott a *Versenyhőslő útba* is (18. és 19. rr. és 38: 257—279), továbbá a *Szamponútba* és a *Kannel eredetébe* (38: 287—301 és 39—41. runók.), úgyszintén ismét a *Tűz eredetébe* (47: 112—314.), a dvinai területen pedig a Szampo kovácsolásába (7 r. 328 és 10. r.), valamint a Vipunenről szóló énekekbe is (17: 29, 41: 609) belevegyült. Végre több helyt Lönnrot alkalmazta.

Sokkal kisebb jelentőségű és csakis a Tűz eredetéről szóló egyetlen följegyzésben van meg *Ilmatar*, a párhuzamos sorban evvel a jelzővel: „legvénebb az asszonyok közt“ (47: 141, v. ö. 154). A Tűz eredetéről szóló egy másik följegyzés mint *Levegő leányát* említi evvel a toldással: „szeretett irgalmas anya“. Kétségkívül Szűz Máriát jeleníti, a ki ugyanazon ráolvasásban többször ugyanazon jelzőkkel van említve és a kit szintén a *levegőégben lakónak képzeltek*. Ilmatarnak *Vizanya* szerepe és közreműködése a világ teremtésében (1: 110—344) nem alapszik a népköltésen, a hol mindig Wäinämöinen végzi a teremtés munkáját.

A f. *Ilmarinen*-nek tövét s a benne rejlő mithoszi fölfogást látja MUNKÁCSI Bernát a magy. *ember* (*embörj) előrészében, úgy hogy e szavunk tkp hasonlót jelent, mint a f. *Ilmarinen*; t. i. *ember* eredetileg a. m. ‚levegő-fi‘, *Ilmarinen* pedig a. m. ‚levegői‘. Alakilag az összevetés tetszetőssége szembeszökő, mert a mint f. *silmä* a magyarban *szëm*, ú. a f. *ilma* ‚levegő‘ a magyarban csakis *ëm*-mé válhatott, a miből azután a nyiltabb hangú *em* lett. Hogy e szó önállóan is megvolt valaha nyelvünkben, arra bizonyíték nincs, de föltehetjük, mert mását a vogul is megőrizte *ëlëm*, *ëlm* alakban. Föltűnő, hogy a vogul nyelv itt nem hagyta el a szóközépi liquidát, mint a *szëm*-nek megfelelő *sim* szóban. Ennek magyarázatát kapjuk, hogyha az *l* és *m* között az eredeti finn-ugor alakban magánhangzót föltételezünk: *ëlëmë*, holott *szëm* finn-ugor alakja kétségkívül már az *lm* mássalhangzó-bokrot tüntette föl: *sëilmä* és így itt a liquida elmaradása könnyebben

mehetett végbe. A *-berj*, (*-börj*) utórészt MUNKÁCSI a magy. *férj* (*p szókezdettel) másának tartja, mint a mely eredetileg általánosabb jelentésű volt (ma is még Somogyban és másutt *férj* a. m. feleség, a mi a föltett általánosabb jelentés mellett szól). Jelentésánilag tehát az *ember* „levegő-fi” magyarázat ellen szintén nem lehet kifogás; azt a fenti újabb adatok csak megerősítik.

Joukahainen.

Saját finn-karjalai gyűjtéseimben, a melyekről már föntebb említést tettem, Joukamoinen-alak fordul elő. A népköltés — mint a Magyarázatokból megtudjuk — szintén inkább a *Joukamoinen* nevet ismeri, s ez a név nyilván eredetibb. A runók említik ugyan Joukahaint, mint Wäinämöinen lelvőjét, a „vézna lapp legényke” helyett, de sohasem ezzel együtt; tehát nem tartják a hőst ily nemzetiségűnek. Az 1:34 sorba Lönnrot vitte bele. Joukahainen lakóhelye, *Joukola*, szintén népköltészeti adat ugyan, de a Kalevala 5:156 és 7:68-nak megfelelő népköltési helyeken nincs meg, e szerint Joukola nem függ össze Lapperszággal, vagy ennek melléknevével, Luotolával.

Szampo.

Halljuk itt is először a Magyarázatokat:

Ez a szerencsét hozó, csodálatos tárgy igen sok vitára adott okot, de mivoltának kérdése ma sincs eldöntve. A legújabb Kalevalakiadás szerint a szampo elrablásáról szóló hagyomány legrégibb és egyúttal legeredetibb alakját az a prózai szövegű följegyzés örizte volna meg, mely a vermlandi szavolaiaktól való. Az öreg Wäinämöinen és a fiatal Jompainen Északhonba mennek a *sammas* (olv. szammasz) megkerítésére. Ott a *sammas*-t csakugyan megfogják. Kimeznek a tengerre. Mondja a fiatal *Jompainen* az öreg Wäinämöinennek: „Kezd el már a verseidet!” — „Még korán lenne verselni, még látszanak Északhon földjének kályhái.” (Másként: még látszanak Északhon kapui, világolnak háza kemencéi”). A *sammas* fölrepült a felhők közé. A fiatal Jompainen levágta a *sammas* két ujját kardjával, egyik a tengerbe repült, másikat kihozták a földre. A melyik a tengerbe repült, abból lett a só a tengerben; a melyiket a földre szállítottak, abból széna lett a földön. Ha többet is kaptak volna belőle, akkor gabonát se kellene vetni, mégis teremne.

Egy fejlettebb ilomantsibeli változatban Wäinämöinen és Joukamoinen Pohjolába mennek zsákmányoló útra és megrakják hajójukat zsákmánynyal. Hazatérőben a fiatal Joukamoinen biztatja az öreg Wäinämöinent a dalolásra, mivel olyan jó *sampe*-re tettek szert, W. azonban azt feleli, hogy korán lenne még örülni, mert még látszanak Északhon kapui, világolnak tarka tetői. Csak mikor Ilmarinen is ösztökéli, akkor gyujt dalra Wäinämöinen. Északhon úrnője, a mint

észreveszi, hogy nyája elveszett, egy másik naszádon utánok indul, és mikor hajója a Wäinämöinen elővarázsolta kőszirten zátonyra jut, ő madárrá változik át. Ámbár Wäinämöinen a kormánylapáttal a madárnak összes körmeit leüti, az a maga épen maradt kis ujjával mégis fölemeli a hajót és tengerbe dönti az egész rakományt.

Legkésőbbi fejlődés eredménye a finn tudósok szerint az a dvinarési alak, melyet a Kalevala tükröz. Itt a *sampo* vagy *sampu* kapja meg Északhon udvarainak párhuzamos nevét, a „tarka tetőt“ és átváltozik liszt-, pénz- és sóórló csodamalommá, mely egy Kalevala-énekes magyarázata szerint még a tengerbe zuhanva is egyre tovább őrli a sót. (Valószínűleg az Ördög-malma nevezetű finn mese behatása alatt, nem is említve a skandináv Grotte-malomról szóló elbeszélést). A dvinai részen ehhez csatlakozott még a Sampo kovácsolása is; a sampo alkotórészei nagyobbára a *Kojonen Iván fia* című elbeszélő költeményből vannak véve; magának a kovácsolásnak rajza Lönnrottól való, a ki azt a Vas eredete c. ráolvasásból és az Arany menyasszony kovácsolásából merítette. (*Kal. II. 168. l.*)

Ime a legújabb finn felfogás a sampo felől. Ez azonban még némi kétségnek ad helyet. Nem látom ugyanis teljesen bebizonyítva, hogy az id. vermlandi följegyzés a legeredetibb alakot őrizte volna meg. A sampónak ez a „madár“ jelentése, meg az a csodatevő erő, mely az elcsipett körümből ered, sehogy sincsenek egymással összhangban. Valószínűbbnek tartom, hogy a madárrá változás, úgy a mint az ilomantsibeli változat előadja, eredetibb a vermlandi változatnál és megfelel a mesékben — a mieinkben is — gyakran ismétlődő azon képnek, hogy az ördögös vén asszony (itt Észak úrnője) a féltő jószágával útnak eredt idegent üldözőbe veszi és e közben előbb az üldöző, majd az üldözött, mindenféleképpen, még pedig különösen valami nagy madárra változik át, a mely átalakulások egymásnak megfelelnek. A csodaerőt ellenben, mely a sampo egyik főjellemvonása, alighanem vissza kell vinnünk Északhon menyasszonyának és egész népének ama többször említett kiváló tulajdonságára, hogy a varázslás nagy mesterei voltak és így részemről Friishez csatlakozom annyiban, hogy véleményem szerint a sampóról való hagyománynak egyik elemét a varázsdob, mint a legfőbb jólét megszerzésének eszköze teszi. A „tarka tetős“ (eredetileg: tarka tetők, kannet kirjo) jelző is inkább a varázsdobot illeti meg, mintsem a kemencét, vagy Északhon háztetőit, melyekről a változások beszélnek; ily „tarka teteje“ csak a varázsdobnak volt és van, de Észak kályháinak vagy házainak nem volt és nincs. A varázserő, mely a sampóból kiárad, szintén így válik érthetővé. A varázsdob a lappoknál — Észak népénél — a leg-

nagyobb tisztelet tárgya volt, épen varázsereje miatt. Félelmetes voltát és tiszteletének nagy mértékét mutatja, hogy asszonynak hozzá érni sem volt szabad, és még azon az úton is, melyen a dobot vitték, óvakodni kellett három napon belül, nehogy ott megforduljon, mert ez reá nézve halált vagy más egyéb nagy csapást jelentett; és ha már semmikép sem volt ez a hiba elkerülhető, akkor a bűvészdob kiengesztelésére egy kis *rézgyűrűt* kellett a bűnösnek áldoznia. A varázsdobbal meg lehetett rontani az ellenséget és elfordítani tőle javait. Ilyen tárgyért, mint a görög-római történet szerint egy-egy városnak istenképeért, harcolni érdemes vala. Szóval, ha a 'varázsdob' jelentést tulajdonítjuk a sampónak, vagy inkább: ha ennek az elemnek a sampo fogalmába való belevegyülését is fölteszszük, fogunk oly alapra szert tenni, melyből kiindulva e csodás tárgy többi alakulásait megfejtethjük, míg ellenben ezek amazt meg nem magyarázzák.

Az *orvos* tárgyalása során találkoztunk a bűvészdobnak finn *kannus*, lapp *kobdas* nevével.

Nyelvünkben a bűvészdobnak külön nevét eddig nem ismertünk. Egy székely ráolvasás, melyet *Fülöp* Áron úr közölt velem, talán némi nyomra vezet bennünket. E ráolvasás — a legteljesebb szövegek egyike néphagyományunkban — 'kelésről való' és így szól:

Hová mész, te fene szent Antal,
hobbal, hobhólyaggal,
 hetvenhét eredetékkel?
 — Én elmegyek
 fekete földnek színére,
 bűnös ember csontja, húsa megszaggatására.
 — Térj meg, térj meg,
 menj el a magas havasokra,
 fenyőfa-muha megevésére!
 A Jézus Krisztus szent nevével
 tiltalak el.

A közlő szerint ez a *hob* a. m. 'hab' és jelenti a víz habját, vagy a seb habját: azt a részét, a mely már hólyagosodni kezd s így hab színű és hab alakú. A székelyek nyelvében a magy. *hab* csakugyan mélyebb hangzóval van: *hob, hobos*. A hobhólyag pedig a sebnek 'habos', fehér hólyagja volna. Ez azonban mindamellett népetimologia lehet, mely a szó hangzásán alapszik. A hobhólyag összetételnek ugyanis ily értelmezés mellett hab és hólyag részekre bontása bajos. A *hob* = hab főnév nom. alakja, ha nem tekintjük birtokos jelzőnek, itt olyanformán

szerepelne, mint az előtag pl. ebben: *körakás*, tehát: rakás, a mely kő, — hólyag, a mely hab. Sokkal természetesebb az, ha a ‚hob-hólyag‘ első részét birtokos jelzőnek fogjuk föl: hobnak hólyaga. S ekkor egy *hob* szót kapunk, a melynek semmi köze a hab szóhoz. De mi lehet ez a *hob*?

A ráolvasás szövege eredetileg nyilván nem szent Antalról, hanem más valakiről szól, a kire a ‚fene‘ jelző és a következő sor: „hetvenhét eredetekkel“ egyaránt illik. Az ‚eredet‘ ugyanis itt nyilván megfelel a finn ráolvasókban és a Kalevalában sűrűn használt *synnyt* = ‚születek‘ kifejezésnek, mely a bajok forrásának ismeretét, keletkezését, történetét adja elő, mely mintegy a diagnózist állapítja meg és melylyel minden ráolvasás kezdődik. A ki hetvenhét ilyen eredettel jár és a kire a ‚fene‘ jelző is illik, az nem lehet más, mint nagy varázsló. És ha ezt fölteszszük, — a mint hogy az illető sornak más-kép értelme nincs — akkor a *hob* igenis lehet a bűvészdob magyar neve, mint a mely eszköz szintén ugyanazon nagy varázsló kezébe illik. Figyelemre méltó ezenfelül, hogy azt a sort, melyben az a *hob* említve van, csonkán őrizte meg a székely hagyomány. A köv. sorból, s általán a ráolvasók szövegeiben mutatkozó betűrímiből következtetve azt várnók, hogy a sor elején még egy *h* kezdetű kéttagú szó legyen. S itt eszünkbe jut a meséinkből, sőt más európai népek meséiből is eléggé ismeretes mondás, melyet ép a bűbájosság gyakorlásának pillanatában szokott használni a mesehős: „*hipp-hopp*, ott legyek, a hol akarom“. Nem lehetetlen, hogy ez a varázsigé egybetartozik a tárgyalt *hobbal* és *hob-hólyaggal* s hogy ama hiányos sor így hangzott eredetileg: *Hibbel-hobbal*, *hobhólyaggal*. A *hib-hob* ikerszóból, mely egészen magyar hangtörvényszerű (kipp-kopp, kipeg-kopog, libeg-lobog, tipeg-topog stb.), rontás útján keletkezett a hazai s a szomszédos németsegnél *hipp-hopp* s ez a romlott alak onnan kerülhetett vissza nyelvünkbe. (V. ö. a *hip* szólás használatára nézve *Kálmán Lajosnak* nevezetes adatát, Szeged népe II. 220. l.). A mesék vándorlásának mindennapi kölcsönössége mellett ily átvétel lehetősége korántsem zárható ki.

Ha föltevésünk megáll, kérdés, vajjon ez a *hob* nem azonos-e a f. *sampo* (**sambo*)-val? Hiszen, mint láttuk, ennek fogalmában a varázsdob egyik lényeges alkotó elem, s a finn *sampo* e szerint a *kannus* synonymuma lehetett. (Az alakra nézve v. ö. finn *sana* ‚szó‘: magy. *hang*. Budenz: Musz. és MUNKÁCSI: K. és Á. E.). Másfelől emlékeztet ez a föltételezett magy. *hib-hob* ‚bűvészdob‘ az ugyanily jelentésű vogul *koip*, osztják *koip*, *kump* szavakra (utóbbi adat Jankó

János dr. közlése). A vog.-osztj. *koip*, a mely magashangú lehetett s a magy. *hib*, szemben az osztj. *kump* és a magy. *hob* alakokkal arra engednek következtetni, hogy a szónak mind magas, mind mélyhangzós alakja már a vog.-osztják-magyar nyelvegység korában (*kemp, *komp) megvolt.

Vikár Béla.

HÚN NYELVEMLÉKEK SZÓKINCSEINKBEN.

Az összehasonlító vizsgálat tudvalevőleg több oly régi magyar jövevényszónak jutott nyomára, melynek szorosán egyező másai a kelet-altaji nyelvegységekben, a *mongolban* és *mandsuban* mutathatók ki. Ezekhez csatlakozó újabb adaléknak fejtegeti SIMONYI ZSIGMOND két helyütt is (Nyelvőr 26:529. és „Finnisch-ugrische Forschungen“ 1:128.) *erkölcs* szavunkat, melynek adott magyarázata magában véve ugyan el nem fogadható, mégis annyiban jelentős, hogy helyes irányba tereli a kutatást s oly nyomra vezet, melynek az említett szó etimologiai megfejtésén kívül más szempontból is nevezetes tanulsága van. Az *erkölcs*-nek mintaképe ugyanis SIMONYI szerint a mongol *erkül-ükül* összetett szó volna, mely egy XVII. század elejéről való orkhon-vidéki mongol fölíratban fordul elő s előrészében az *erkül* „distinction, respect, vénération, égard, révérence, préférence“ szót tartalmazza, utórészében azonban homályos, mert *ükül* szó az eddigi forrásokban nem fordul elő. WILLY BANG ezen homályos szónak föltehető jelentéséről elmélkedvén, úgy vélekedik, hogy az az *ük-* „donner, présenter, rendre“ (KOWAL. 576.) igének lehet származéka, vagy mint maga írja: „Die bedeutung wird nur ‚gebung, darbringung, das darbringen‘ etc. sein können, so dass *erkül-ükül* ‚verehrung-darbringung‘ bedeutet, wofür wir uns im deutschen mit ‚verehrung, anbetung‘ zu begnügen pflegen“. Látni való, hogy itt a jelentés-meghatározás nem elég biztos ahhoz, hogy arra még tovább építeni lehetne olykép, mint ezt SIMONYI teszi, ki már a „tisztelegadás“-nak („verehrung-darbringung“) „tisztelegtudás, becsület-tudás“ mellékértelmét, vagy fejleményét veszi föl, hogy ezen át az *erkölcs* mai közönséges „anstand, sittsamkeit“ értelméhez jusson. De megengedve, hogy BANG értelmezése csakugyan helyes, vajjon a magyar *erkölcs* tényleg éppen csak a „jó erkölcs“, az „anstand, sittsamkeit?“ A NySz. az *erkölcs* szót általában „mos; sitte“ szókkal fordítja s tudjuk jól, hogy ép úgy, mint van „nemes erkölcs“, van „gonosz erkölcs“ is és a népnyelvben közönségesek az efféle kifejezések: „*kuiya erkölcs van ebben a lóban*“ (ha t. i. csökönyös, makrancos), „*vadaeska az erkölcsé*“, „*rossz erkölcsü marha*“.

A Szilágyságban „erős éköcsü“ a kiállhatatlan természetű asszony (MTSz.) s az *erkölcsös* melléknévnek nemcsak ma van országszerte (különösen állatokra alkalmazva) „csökönyös, makrancos, rossz természetű“ értelme, hanem a régi nyelvben is, mint a NySz. következő idézeteiből is kitetszik: „*erköltsös ló*: equus retractans, refractarius“ (Páriz-Pápai), „*erkölcsös, komor urok* vagyon azoknak, a kik a bűnöknek kedveznek, engednek“ (Madarász, 1635-ből), „itt *erkölcsös az nép, mert jó szível semmit ez nem akar adni*“ (Thaly: „Adalékok a Tököly- és Rákóczy-kor irodalomtörténetéhez“). Mindezekből kétségtelen, hogy *erkölcs* szavunknak nem épen a „tiszteletadás“, vagy „tisztelettudás“ az alapértelme; de még ezt is föltéve, merő hangtani képzelenség, hogy az egész mongol *-ükül* szó a magyar megfelelőben csupán az egy *-cs* végmássalhangzóban zsugorodott volna össze, midőn egész épen megtaláljuk a hasonló végzetet a *tengely* = csuvas *tęyğěl, tįyğěl* id. (AŠMARIN: Матеріальні 356.), *körtvély* = csuvas *körtmcl*, baskir *kürtmäli* „preisselbeere“ = kún, balkar *kürtmä* „birne“, *görvély* = mongol *gürbel* „eidechse“ stb. szavakban. Maga SIMONYI is tudatában van magyarázata hangtani nehézségének, azért ír így e tárgyról szóló közleményének német változatában: „Es ist *möglich*, dass *erkölcs* die verstümmelung einer ständigen verknüpfung *erkil-ükül* ist; es wäre aber *auch möglich*, dass es im mong. eine ableitung von *erkil* (mit der denom. verbalsuffix *-le* und dem deverb. nominalsuffix *-ši*) gegeben hat: **erki*(*l*)*lesi* mit der bedeutung: ‚ehrung, honoratio‘. Da wären wir zwar von der bedeutung des ung. wortes um einen schritt entfernter, seiner lautform aber einen schritt näher“. Ez a képzést illető kettős fölvétel (különösen a kevés példán igazolható *-ši* képzővel) az értelmi egyezés csökkenése mellett nem sokat lendít a magyarázat tarthatóságán.

Más világitásba helyezi *erkölcs* szavunk eredetét s való értelmét a következő alakjában és jelentésében biztosan igazolt mongol szó: *erke-küčün*, melyet KOWALEWSKIJ (264. l.) ekkép fordít: „pouvoir, puissance, force; *могущество, сила*“. Ez összetételnek alkotó részei a mongol *erke* „pouvoir, autorité, puissance, force; capacité, habilité; volonté; *власть, могущество, сила, мочь; способность, воля*“ (KOWAL. 263.) = esagataj, ujugur, krimi-tatár *ärk* „macht, kraft, gewalt; wille, eigenwille“ (= altaji-tatár, teleut stb. *ärık* = magy. *erő*) és mongol *küčün* „kraft, macht, stärke“ (SCHMIDT 188.) = burjét *kušey*, *χуšen*, *χүсе* id. (CASTRÉN) = török *küč, köč* „kraft, gewalttat, mühe“ (RADLOFF Wb.).

Bizonyos, hogy a keleti puszták harcias magyar népének „erkölcese“ nem az a fogalom volt, melyre a keresztény tanítás később alkalmas, hanem az, a mit a magyar nép ma is ért a „virtus“ szavában (pl. mikor a duhajkodó legény a korcsmában mutogatja a „virtusát“) s a mi elég vilá-

gosan kivehető az „*erkölcs*“ jelzőnek csaknem közkeletű „erősködő, csökönyös“ értelméből. Erejében, képességében s ezek alkalmazásában mutatkozik a lovas nomád nép „erkölse“, mely szó a szellemi térre való átvitelében ép úgy vált a „tugend, gute sitte“ fogalom hordozójává, mint a régi nyelvben maga az *erő* szó is pl. a NySz. ezen idézeteiben: „*ysteny erő*: virtus dei“ (JordC.), „a *menyei erőc* megrendülne: virtutes quae sunt in coelis movebuntur“ (Heltai) stb. „Jó erkölcsű“ és „rossz erkölcsű“ ezek szerint tulajdonkép azt jelentették eredetileg, hogy „jó tehetségű, erejű, képességű“ vagy „rossz tehetségű“ s ezzel egybehangzóan az „erkölcsös“-nek is egyaránt alakulhatott „tugendhaft, anständig“ és „unanständig, ungefällig, trotzig“-féle értelme. Tanulságos e pontban ismét az *erős* melléknévnek alkalmazása a régi nyelvben „*probus, pius; tugendhaft*“ és „*asper; beschwerlich, rauh*“ értelemben, mint a NySz. e példáiból kitetszik: a) „*erős elmeiő nemberi*: mulier virtutis“ (BécsC.), „Sz. Gellert nagy *eröss* eeletben eel vala“ (ÉrdyC.); b) „a kietlennek bemenety nagy *eröss* nehez“ (ÉrdyC.), „egy *erős* üdö vagy egy fergeteg éri“ (Kecskeméti). Nincs tehát semmi kétség, hogy eredeti értelme szerint a magy. *erkölcs* és a mongol *erke-kücün* egybeillő. Vizsgáljuk ezért most közelebről az alakot.

Mindenelőtt jegyezzük meg, hogy az *erkölcs*-nek a régi nyelvben *erkecz, erkőch* (ÉrdyC.), *erkóc* (KazC.), *elkóc* (GuaryC.), *erkúc* (Istvánfi) változatait találjuk, ép úgy, mint sok helyt a népnyelvben is *erköcs, êkőcs* a szónak ejtése. Ehhez számba véve, hogy a magy. *gyümölcs* (régí *gyimilcs*) = tör. *jimis*, magy. *bölcső* (*bőchő* PeerC.) = tör. *besik* szókban, úgy mint az *ács* = török *açacçi, aççi* régi *ács* és a *bocsát* = tör. *boşat*- régi *bolcsát* (*bulsassa* HB.) alakjában a *l* a következő *č. š* előtt kétségtelenül járulékmássalhangzó, nem habozhatunk tekintettel az idézett mongol adatra az *erkölcs*-ben is ugyanez esetet föltennünk. A mi ezután a mongol *-ün* végzet enyészétét illeti, ennél figyelembe kell vennünk, hogy ugyanily hang-megfelelés jelentkezik a *hiúz* = csuvas *šüläwés* „luchs“ = burjét *šülüše, šülühür*, mongol *šilegüsün* id. = teleut *šülüzin*, volgai-tatár *säläüsün*, baskir *säläusen* id. szó esetében is; végül a második szótag hangzójának kiésétét a *sárkány* = kún *sazaŕan, borjú* = csagataj *bozaŕu, burvány* = csagataj *buran, kölcsön* = csuvas *kivéén* „darlehen, leih“ = mongol *külüsün* „schweiss; miete, zahlung, mietgeld“ (SCHMIDT 184.) szavak hang-megfelelései igazolhatják. Így tehát rendben volnánk a magy. *erkölcs* = mongol *erke-kücün* egyeztetéssel alakilag is.

De menjünk egy lépéssel tovább s kérdezzük, vajjon a mongol *-ün* végzet enyészete magyar nyelvtörténeti fejlemény-e? A válasz erre bizossággal tagadó, mert nyelvünkben az efféle hangváltozás nem szokásos, a

mint megmaradt a hasonló végzet az imént idézett *kölcsön*, vagy a *kicsiny* = csuvas *kéžéi* id., *kököröcsin* „anemone“ = kirkiz *kögöršün*, kún *kögürčin* „taube“, *szigony* = csagataj *sabγun* „angel zum fischen“, *kökény*, *görény*, *gödény* stb. szavakban. A *hiúz* esetében sem a magyar hajtotta végre a végzet rövidítését, hanem maga az átadó nyelv, a mint ezt a csuvas *süláwés* alak világosan mutatja. Ezek szerint bizonyos, hogy az *erkölcs* szó sem közvetlenül a mongol *erke-küčün* alak átvétele, hanem ennek török másaé, vagy talán helyesebben kifejezve fordításáé, melyet az alkotó részek szerint ekkép alakíthatunk: **ürk-küč*. Más szóval itt a mongolból török közvetítés útján került jövevényt szóval van dolgunk.

Ez az észrevétel igen fontos ama kérdésnek eldöntésében, hogy mikép fogjuk föl általában ama jövevénytiszavaink eredetét, illetőleg vándorlási útját, melyeknek másait a kelet-altaji nyelvekben találjuk. Az az eshetőség, hogy a magyar ott a távol keleten, a mongol-mandsu nyelvek mai területén jutott volna ezekkel érintkezésbe, ki van zárva. A magyar nyelv a vogul-osztják s egyéb rokon nyelvek kapcsolatában árja (iráni) és kaukázusi nyelvek külső hatása alatt élte őskorát, ez a környezet pedig a távol keletre nem helyezhető. Ezzel szemben az *erkölcs* szó esetéből kiindulva igen komoly alapot nyer az a fölvétel, melyet már BUDENZ sejtett, hogy t. i. ama kelet-altaji elemek a régi magyar-török érintkezés révén, török közvetéssel kerültek nyelvünkbe. Jól összevág e felfogással, hogy e jövevénytiszók többnyire nemcsak a keleti altajtságban, hanem a törökség terén is kimutathatók. Így az *érdem*, melynek nemcsak a mandsu *erdemu* „tugend, fähigkeit; güte, verdienst; tugendhaft“ (GABELENTZ) és mongol *erdem* „habileté, adresse, talent; qualité, mérite, vertu“ (KOWAL. 260.) szóokban mutatkozik párja, hanem az ujur *ärdäm* „handwerk, kunst, geschicklichkeit; verdienst, tugend“ (RADLOFF Wb. I:794.) és kún *erdem* id. szóban is (*erdé esic bolmadi. er jazukin bilmain* = *ärdäm äksik bolmadi, är jazıřın bilmän* „seine tugend nimmt nicht ab, da er keine sünde kennt“ Cod. Cuman. KUUN G. 207, 8; RADLOFF 106.). Szintigy fölismerhető a régi *ildomos* „prudens“, illetőleg a mai tájnyelvi *édomos* „éltrevaló, derék“ szó alaprészenek mása a mandsu *ildamu* „geschickt, gewandt, flink; geistreich, anmutig“ szón kívül a tarancsi, csagataj *ildam*, teleut, šor, baraba-tatár *iltam*, altaji, lebed-tatár *ultam* „schnell, flink, hurtig“ szóban (RADLOFF Wb. I:1379., 1495., 1699.). A magy. *hurok* „schlinge“ szóval jobban egyezik a mandsu *γurka*, *γurga* „vogelschlinge, dohne aus pferdehaar“, tunguz *γurka* „schlinge“ szónál (NyK. 20:153.) a kirkiz *kuruk* „pferdeschlinge, fallstrick“ (RADLOFF Wb. II:930.). A *hiúz* és *kölcsön* csuvas másait fentebb idéztük. Ha ezek után marad is néhány e fajta jövevénytiszó (mint: *harang*, *zerge*, *tulok*, *hölgy*, *tögy*;

l. NyK. 20:148—153.), melynek nyomára a törökségben, talán csak forrásaink fogyatékosága miatt, eddigelé nem akadunk, ez nem zárja ki még, hogy ne lehettek volna meg ama régi török nyelvjárásokban, melyekből a magyar-török jövevényszavak valók. Ezek között tudvalevőleg kiemelkedik jelentőségével egy, melynek *csuvaszerü* hangsajátságai vannak s nevezetes találkozás, hogy a többször említett *kölcsön* szó épen csak a csuvasból igazolható a törökség terén ép úgy mint a *hiúz*-nak kopott végzetű s ezzel a magyar alakhoz szorosabban csatlakozó mása. Határozottabban mutatja eme csuvaszerü nyelv közvetésének bélyegét a magy. *író* „buttermilch“ szó. Ez nem a török *ajran* „ein getränk aus gegorener kuhmilch“ (RADLOFF Wb. I:26.), melylyel eddig egyeztették; hanem a mongol *airak* „sauere milch, als getränk“ (SCHMIDT 1.) ugyanazon hangviszonylással, melylyel a mongol *burcak* „erbse“ = tör. *burčak*, csuvas *poržà* = magy. *borsó*; csagataj *torak* „käuse“ = magy. *túró*; csuv. *širlà* „beere“ = teleut *jiilek*, šor *jestek*, volgai-tatár *žélük* id. = magy. *szőlő*, *szőlő*, mely szóvégi hangváltozás tudvalevőleg a csuvas nyelv egyik jellemző hangsajátsága. Meg is találjuk ugyane mongol szót, még pedig a magy. *író* végzetének elvárható szabályos csuvas megfelelésével, ha nem is magában a csuvasban, de a cseremiszbén, hova nyilván, mint régibb csuvas, illetőleg bolgár-török jövevényszó került. Ez a cseremisiz szó GENETZ-SZILASI közlésében *jora* „buttermilch“ (Cser. Szótár 53.), mely a mongol *airak*-hoz viszonyítva ugyanazt a szókezdő *j* járulékmássalhangzót mutatja, mint a csuvas *jat* „name“ = köztör. *at* id., csuvas *jiwër* „schwer“ = tör. *açër*, volgai-tatár *awër*, csuv. *joç*-fliessen“ = köztörök *ak*-, csuv. *jos* „hermelin“ = volgai-tatár *as*, *ak as*, altaji *aças*, csuv. *jal* „dorf“ = csagataj *aul* szavak. Ez esetben tehát kétségtelen, hogy a magyar szó a mongolból ama csuvas hangsajátságú törökség révén került, melytől nyelvünk sok egyéb jövevényszava is származott s melyet, mint azt másutt (Ethn. 6:349—387.) tüzetesen bizonyítottam, okszerűen a népvándorlás történetében szereplő *ogur* (= *oguz*), *ugur*, illetve a *hun-ugur*, *un-ugur* népvéneke tarthatunk.

A török közvetés mellett tesznek tanubizonytságot a magy. *hölgy* „hermelin“, *hagyma* „zwiebel“ és *tögy* „euter“ szavak is, melyek végső eredetük szerint a kelet-altaji nyelvek köréből származván, abban egyeznek, hogy bennük a *gy* mongol *γγ* (*γ*) megfelelője, a mint a következő adatokból kitetszik: magy. *hölgy* = burjét *holoγo* „feuernarder (mustela sibirica“; CASTRÉN), a szelengin nyelvjárásban *soloγo* „iltis“ = khalkha-mongol *soloγoγo*, *soloγa* „le putois, la martre de Sibirie“ (ХОРЕКЪ, КОЛОНОКЪ; KOWAL. 1401.), *soloγo* „iltis“ (SCHMIDT 369.) = tunguz *soloγgó*, verchojanszki-tunguz *χoloγo* „wiesel“ (ČEKANOVSKI) = mandsu *soloçi* „iltis“ (ХОРЕКЪ; ZACHAROV

626.; l. BUDENZ NyK. 20:149.); v. ö. jakut *soloɣdo* „iltis“ (BÖTHLINGK). | *hagyma* (dial. *hajma*) = mongol *soɣina* „die grüne zwiebel“ (SCHMIDT 366.), „oignon“ (рѣпчатый лукъ; KOWAL. 1386.) = mandsu *soɣina*, *surgina* „wilde zwiebel“ (ДИКОЙ ЛУКЪ; ZACHAROV 624, 635.) = teleut *soɣono*, altajtat. *sōno* „zwiebel“ (ЛУКЪ, РАСТЕНІЕ; VERBITZKI) || *tögy* (melynek a régi nyelvben általában *tölgý* az alakja) = mongol *deleg* „euter der weiblichen tiere“ (SCHMIDT 276; l. BALINT: Párhuzam) = mandsu *deleñ* id. (ВЫМЯ, СОСКИ У САМКИ ЖИВОТНЫХЪ; ZACHAROV 805.) = teleut *telin* id. (ВЫМЯ; VERBITZKI). Figyelemre méltó ez adatok közt a *hölgý* és *hagyma* szavaknak szókezdő *h* mássalhangzója is szemben a mongol-mandsu *s*-vel, mely tekintetben ezekhez még harmadikül az itt többször említett *hiúz* csatlakozik. Hogyan magyarázzuk ezekben a szókezdő *s* ~ *h* hangmegfelelést? BUDENZ azt vélte (NyK. 20:149.), hogy ez „közönséges magyar hangváltozás“, mivel nyilván a magy. *hét* „sieben“ = vogul *sāt*, *sāt* id. és *hüvely* „hülse; scheide“ = vogul *sipēl* id. eseteire célzott. De ha itt tényleg az idézett példákban mutatkozó hangváltoztató hajlandóság érvényesült volna, hogyan van az, hogy ez épen csak három mongol eredetű szón jelentkezik, ellenben nem mutatkozik az igazi török származású jövevény szók sorában, melyek közt pl. a *szakál*, *szám*, *szán*-, *szék*. *szeplő*, *szirt*, *szösz*, *szök*-, *szűnyog* az eredeti szókezdő török *s*-t a magyarban is megtartják? Fölmerült egy vélemény (l. Akad. Értesítő 11:434.), hogy ez a szókezdő *s* > *h* változás a baskir nyelv alapján volna értelmezhető, ámde ezt az eshetőséget kizárja az a körülmény, hogy a *hölgý*, *hagyma* és *hiúz* ilyen alakban nem igazolhatók sem a baskirból, sem általában a törökség szókinéséből, másrészt hogy — mint újabban KATANOV egyik értekezése (Отчетъ о поѣздкѣ, совершенной лѣтомъ 1898-го года въ Уфимскую губернію, 19. l.) nyomán tudjuk — az a hang, melyre a baskirban a török *s* változik, voltaképp nem is *h*, hanem az arab *ح*, angol *th*, újgörög *θ*. E nézetekkel szemben igen alkalmasan kínálkozik a szókezdő *s* ~ *h* hangmegfelelés megfejtésére a mongolság egyik főnyelvjárásának, a *burjétnak* ugyanily hangsajátsága, hol t. i. pl. a török-mongol *sakal* „bart“ (= magy. *szakál*) = *hakał*, török-mongol *sana* „denken, gesonnen sein“ (= magy. *szán*-) = *hana*-, keleti-török *solaɣaj* „link, linkisch“, mongol *soloɣaj* id. = *halgaj*, török *salkın* „kühles wetter“, mongol *salkin* = *halkiy*, *halkey* „wind, wetter“ stb. Ez a körülmény is megerősíti tehát azt a fölfogást, hogy a *hölgý* és *hagyma* szavak mongol eredetűek, de magyarázatra szorul ez esetben a hangzóközi, illetőleg szövégi mongol *ɣg* (*ɣ*) mássalhangzónak magy. *gy* megfelelése. Ez a hangváltozás semmiképpen sem magyar történeti alakulat, hiszen itt megmaradt az *ɣg* pl. a török, illetve

mongol eredetű *tenger*, *tengely* és *harang* szavakban is. A burjét nyelv sem jöhet e pontban segítségünkre; mert e nyelvben az *ɣ* a szóközépen és szóvégén egyaránt kedvelt hang annyira, hogy a közmongol szóvégi *n* is itt *ɣ* ejtést nyer pl. a *morıɣ* „pferd“, *alteɣ* „gold“, *amay* „mund“, *amteɣ* „geschmack“ = khalkha-mongol *morin*, *altan*, *aman*, *amtan* szavakban. Megkapjuk azonban a keresett világosságot, ha ama nyelv közvetésére gondolunk, mely a *moɣol* (burj. *moɣol*) népnevet is *moɣol*-nak ejti, mely pedig nem más, mint a török ség. Ép így viszonylanak egymáshoz a mongol *soɣgina* „zwiebel“ és teleut *soɣono* id., mely utóbbi hangrendileg kissé jobban illeszkedett alakjával (ebből: **soɣina*) amannak egyszerű átvétele szemben a mongol szóval rokonsági alapon egybefüggő eredeti ozm. *sogan*, volgai-tat. *suɣan*, csuvas *soɣan*, *suɣan*, ujjur *soɣun* (BUDAGOV I: 708.), baskir *ɕugan*, azerb. *soɣan*, csagat. *soɣɣan* (VÁMB.) alakokkal. Ha ép úgy mint az *erkölcs* s a többi fent tárgyalt magyar szavakra nézve, a *hagyma* esetében is azt tesszük föl, hogy e szó a szókezdő *s* > *h* hangváltozással jellemzetes mongol nyelvterületről a magyarba török, még pedig ugor-török révén került, tisztán áll előttünk a magyar hangkép keletkezése; mert igen jól érthető benne a *gy* mint a török -*ɣ*-i ejtés (v. ö. teleut *soɣono* < **soɣina*: mong. *soɣgina*) egyértékese, a *m* pedig a török-mongol *n*-vel szemben mind sajátos csuvasféle hangalakulat (v. ö. csuv. *jimék* „jüngere schwester“ = csagat. *inäk* „jüngerer bruder“, csuv. *ɣoma* „brett“ = volgai-tat. *kuna* „wirkbrett; ildēm „gold“ = tör. *altın*, *ɣırēm* „bauch“ = tör. *karın*, *vorom* „lang“ = tör. *uzun*, *födöm* „rauch“ = tör. *tütün* stb.), végül az első szótag *a* hangzója is a mongol *o*-val szemben, úgy mint a csuvasos végzetű magy. *kancsó* = csagat. *končak* „trinkgefäss“ s magy. *apró* = tör. *oprak* „zerschlagen, zerstückelt“ (RADLOFF Wb. I: 1155.) szavakban, miszerint e szavunk egy mongol-ugor **haɣima* = tör. **soɣina* = mong. *soɣgina* alak mása volna. Ugyane nyomon tovább indulva megmagyarázhatjuk a magy. *hölgy* szó hangképét is a burjét *holoɣo* alak végzetének afféle változatával, a minő a mandsu *soloɣi* alakban áll előttünk, vagyis ha mintája gyanánt *-i* véghangzós **hol(o)ɣi* alakot veszünk fel, melyre a mongol-mandsu szóval összefüggő éjszaki-vogul *solši* „hermelin“ (= LV. *šölés*, KV. *šölés*, PV. *šqlis*, TV. *šälis*) és a kamaszin-szamojéd *šili* „zobel“ (= osztják-szam. *šz*, *ši*) szavak is utalnak, s mely az utótaghoz való hangrendi illeszkedéssel okát adja az eredeti *o* hangzó *ö*-re való változásának is a magyar megfelelőben (v. ö. ezen *-i* végzet későbbi enyészetére nézve magy. *gyöngy* = tör. *jınzı*, magy. *körtvély* = baskir *kürtmüli*, magy. *szatócs* = volgai-tat. *satıucı*, magy. *ács* = tör. *aɣačči* stb.). Hasonlóképp magyarázható a *tögy* „euter“ régi *tölgy* alakja a mongol *deleɣg* afféle török úton került átvétele nyomán, a minő a teleut *telin*, ennek *n* vég-

mássalhangzója helyett az előbb tárgyalt két szó esete szerint γ (vagy az i szomszédsága miatt $\dot{\gamma}$) hangot véve a mongol γg (γ) megfelelője gyanánt, oly felfogással tehát, hogy a *tölgy*, *tógy* szónak közvetlenül török **tel(i)γ*-féle alak volt a mintaképe.

Világosan áll előttünk e nyelvi jelenségnek történeti háttere is. Ha bebizonyítottak tekinthetjük, hogy több más néppel együtt a bolgárokat, hún-ugurokat és szaragurokat is magába foglaló kiterjedt *ugur*-néptörzs volt az, melynek nyelvéből a magyar szókincs esuvas jellegű török elemei valók s számba vesszük, hogy Theophylaktos, Menander s más írók tudósításai e nép lakóhelyeit az Alsó-Volga és Kaukázus táján ismerik, könnyen rájuthatunk, hogy az a nép, mely az ugorok, a törökségnek emez Európa határán legkorábban megjelent s bizonyára kezdettől fogva legnyugatibb előőrsének, nyelvébe az altaji nyelvsalád távol keleti tagjának, a mongolnak elemeit vegyítette, csak a hún lehetett. HIRTH FRIGYES-nek „Ueber Wolga-Hunnen und Hiung-nu“ értekezése után nem lehet többé semmi kétség abban, hogy a sinai írók hiung-nu népe a húnnal azonos, az előbbinek pedig ősi területe Sina észak-nyugati határán, a mai Mongolia földjén volt, mi teljesen egybehangó azzal, hogy a nyugati írók a hún típust kerek nagy fejjel, mélyen bennülő, átható tekintetű apró szemmel, ritka szakállal, kiálló pofacsonttal, lapos orral, szennyes bőrszínnel, kis zömök termettel, széles vállal s mellel, egyszóval a mongol faj összes jellemző vonásaival rajzolják (I. NAGY GÉZA: *Magy. Nemzet Története I: CCXCIX. l.*). Tudvalevő, hogy a húnok a II. században tűnnek föl Európa határán, hol egymásután hódítják meg a velük néprajzilag rokon törzseket s köztük az ugor-törökség sokféle ágát, majd átkelve a Volgán a IV. század utolsó negyedében magukhoz vonják az alánokat, legyőzik a keleti gótokat s ismeretes világhódító hadjárataikra indulnak. Bár Attila székhelye Pannoniában volt, ide csak serege követte, míg maga a hún nép, mint ezt NAGY GÉZA meggyőzőn igazolja (u. o. CCXCVI. l.), nem költözött be, hanem mindvégig ott tanyázott a déloroszországi pusztákon. Ugyanide vonulnak vissza az V. század utolsó negyedében s itt tűnnek le a történet színpadáról a húnok utolsó maradványai beleolvadva az egykor hódoltságuk alá tartozott népekbe, különösen — mint a fent tárgyalt nyelvi tényekből következik — az ugor-törökségbe, melynek bolgár ágát a történeti kútfők következetesen hún népnek mondják. Egy sinai forrás szerint, midőn Kr. előtti 53. esztendőben két hiung-nu fejedelem, Hu-han-ye és Csi-esi testvérek közt az uralomért való versengésben háborúra került a dolog s fölmerült az eszme, hogy nem volna-e jobb háborúskodás helyett sinai felsőbbség alatt meghódolva békés életet folytatni, így felelt a vezérek tanácsa: „Nem; mert a *hiung-nu*-knál ősi erkölcs, az erőt megbecsülni s az

alárendeltséget megvetni. A mi vitézi lovaséletünkkel olyan népet alkotunk, melynek neve minden idegen népet félelemmel tölt el; mert harci halál hadfőfiaiak a sorsa. S ha mi meghalunk is, *vitéségünk híre fönmarad s a mi gyermekeink s gyermekeink gyermekei más népek vezérei lesznek*“ (I. HIRTH idézett művében). Ily jellemű népnél nagyon jól érthetjük, hogy az „erkölcs“ kifejezése nála az „erő“ szava s hogy „igéikben“ (= mong. *üge* „rede, wort“) sűrűn emlegették az „ildomot“ és „érdemet“, mely szavak átkerülve nyelvünkbe, ma itt élő emlékei e nép egykori létének s lelki világának, de egyszersmind bizonyosságai a nemzeti hagyománytól regélt húnmagyar kapcsolatnak.

Munkácsi Bernát.

ALBÁNIA.

A mely mértékben valamely nép megérti és műveli saját érdekét, ugyanabban a mértékben kelt természetesen másokban is érdeklődést maga iránt. Ez történt az albánokkal is a legutóbbi három évtized alatt, a melyben, a mennyire a fenforgó körülmények megengedték, hatalmas lépést tettek előre a nemzeti élet fejlődésében. Művelődési munkájuk és különösen irodalmuk megérdemelné, hogy behatóbban foglalkozzam vele, de én ezen a helyen nem szándékozom azzal foglalkozni, a mit az albánok írtak, hanem azzal, a mit egy *Arturo Galanti* nevű olasz író *L'Albania* című legújabbban megjelent könyvében ő róluk írt.

Ez a könyv kitünő olaszszággal és könnyen érthetően van megírva és a mennyire egy idegen írótól kitelik, alapos tájékozást ad erről az oly kevésbé ismert népről és hazájáról. A 261 oldalra terjedő könyv természetesen nem tökéletes, de nem is kívánhatjuk oly szerzőtől, a ki különben is nehéz tárgyát csak olvasásból ismeri. Különösen az albánok és a montenegróiak viszonyáról találkozunk benne sok tévedéssel, a mi azonban nem csoda, mert Galanti többnyire Cetinyében szerezte értesüléseit. De ettől elkintve igazán megérdemli a könyv, hogy elolvassák azok, a kik Albániával alaposabban megakarnak ismerkedni.

Galanti könyvének bevezetésében magasztoló szavakkal emlékezik meg az albánok harcias szelleméről és azután áttér magának az országnak ismertetésére. Két Albániát különböztet meg: egy kisebbet, a minőt ma minden térképen láthatunk és egy nagyobbat, a mely belenyul Törökországba a különféle fajok és népek közé. A kisebbik Albániának 1.100,000 albánul beszélő lakosa van, a nagyobbiknak két millió lakosa közül 1.300,000-nek anya-

nyelve az albán. Ezen kívül van még vagy fél millió albán a legutóbb másoknak átengedett területeken, Olaszországban, Görögországban stb. Mindezek természetesen csak megközelítő számok, mert ezeken a vidékeken még nem ismerik sem a statisztikát, sem a népszámlálást.

Galanti ezután leírja a folytonosan váltakozó gyönyörű vidéket, a még ki nem kutatott albán havasokat, a Sar regényes sziklatömbjeit, a Pindus festői piramisait, a Cimara égnek meredező csúcsait stb. Megemlíti a folyók közt a leghosszabbat és legregényesebbet, a Drint zajos vizeséseivel és regényes tájával, a hatalmas Stojánát, Albánia egyetlen hajózható folyamát, a Skumbot és a Vojusszát, a melyek arról nevezetesek, hogy az ország etnográfia határvonallát alkotják, az Acheront és a Kocitust, a melyeket mindenki ismer az ó-kor költészetéből. A tavak közül megemlíti a legnagyobbat, a Skodrát, a halban bővelkedő Ochridát, a janinai tavat, a melyet Tepelen Áli basa emléke tett nevezetessé. A tengerparti városok közül kiemeli Durazzót, a valónai fontos kikötőt és a festői Prevezát. Dicséri Albánia éghajlatát, a melyet nem fertőztetnek mocsarak és végül még egyszer összefoglalja minden szépségét, a melybe Byron is annyira szerelmes lett.

Ezután ismerteti az ország közigazgatási beosztását s az albánok etnográfiai különválását. A Skumb folyó ugyanis szétválasztja az albánokat a toszk és geg fajra; amazok az albán alföldön laknak és 600,000-en vannak, ezek az albán fensíkon vannak és számuk fél millió; az albán alföld maga is két részre oszlik: Közép- és déli Albániára, de ez az utóbbi megkülönböztetés etnográfiai tekintetben egészen fölösleges.

A modern tudomány minden kétséget kizáróan kiderítette az albánok eredetét, a mely még néhány évtized előtt a legendák homályába merült. Tudvalevő, hogy a *trák-illir* népcsalád a Fekete-tengertől egészen az ádriai tengerig terjedt el. Keleten a trák törzsek laktak (Dardánia, Peónia, Macedónia, Trácia, Mözia, Dácia), nyugaton pedig az illirek telepedtek meg az ióniai tenger mentén (Epirus) és az ádriai tenger és a Duna között (tulajdonképeni Illiria, Dalmácia, Liburnia, Pannónia), a honnan utóbb eljutottak Olaszországba a nyugoti part mentén (Isztria, Venécia, Japidia). A trák-illir nyelv, miként a kelta, egyre többet vesztett talajából és csakis az albánok, a kik kétségtelenül az illirektől származnak, dicsekedhetnek azzal, hogy megtartották az utóbbiak nyelvét.

Az is kétségtelen, hogy az Albánia név az *alb* vagy *alp* árja gyökből származik; a vidék topográfiai fekvése és e szó előfordulása a világ összes földrajzában tanuskodik erről, de azt már nagyon nehéz megmagyarázni, hogy kitől és mikor kapta ezt a nevet. A szerző azt mondja, hogy ez az elnevezés csak a tizenötödik században kezd előfordulni, de egészen bizonyos,

hogy már sok századdal előbb is találkozunk vele. Ptolemeus az ő geográfájában említést tesz az illir Albanopoliszról és az Albanon hegyről, a melyet Strabo *Albion*-nak nevezett el. Azokban a krónikákban, a melyek elmondják az olaszországi normannok viselt dolgait, még találkozunk az *Albanopolisz* névvel, a melyet ma *Elbassan* helyettesít, másrészt pedig azt is tudjuk, hogy *Elbassant* hajdan *Skampának* is hívták (a mellette elfolyó Skumb folyótól). *Skamb* albánul tökéletesen ugyanazt jelenti, mint *alb* vagy *alp* és ha már most tekintetbe vesszük a vidék hegyes voltát, úgy természetesnek látjuk, hogy bennszülöttek és idegenek egyaránt erről nevezték el. Ha továbbá figyelembe vesszük Elbassannak akkori jelentőségét, úgy elképzelhetjük, hogy ez a név lassankint egyre tovább terjedt, eleinte a bennszülötteknél s aztán az idegeneknél is.

A lakosságot a Balkánon kívül *albánoknak*, a görögöknél *arvanitesnek*, a törököknél *arnótáknak* hívják. Az albánok maguk semmit sem tudnak erről az elnevezésről; ők maguk *szkjüpetárnak* hívják magukat és ennek a névnek az eredetét még amannál is nehezebb megmagyarázni. Szó szerinti magyarázata nagyon könnyű volna, mert *szkjübe* albánul *sast* jelent, *tar* pedig képző, a mely valamely dologhoz való hozzátartozást jelent, úgy hogy az egész szó sasfőköket jelentene. De én részemről nem bízom e magyarázat logikájában s inkább azt hiszem, hogy a *scirperek* illir törzsétől veszi eredetét, a mely még több más városnak is nevet adott.

Mielőtt a szerző áttér az albánok történetének előadására, még előbb néhány szót mond az ország gazdasági helyzetéről, felsorolja a főbb kiviteli cikkeket, a melyek jobbára nyers termények, továbbá a beviteli cikkeket, a melyek fogyasztásra szánt cikkeken alig terjednek túl. A kereskedelmi mérleg nagyon csekély és föltétlenül passzív, de hogyha Albánia jobb politikai viszonyok között volna, úgy a mostaninál kétszer nagyobb lakosságot is könnyen eltarthatna.

Jóllehet a klasszikus görög-római ókorban az *Illiria* elnevezést a Duna és az ádriai között elterülő egész vidékre alkalmazták, beleértve Dalmáciát, Liburniát és Pannóniát is, mégis az *Illirium* vagy *Illirisz* név inkább azt a vidéket illette meg, a mely ma Montenegrót és a tulajdonképeni Albániát öleli fel. Albániának déli részét akkoriban ép úgy, mint ma Epirusznak hívták.

Ezek az illirek és epiróták több törzsre oszlottak és ezek némelyike valóban nagyon fontos szerepet játszott a történelemben. Ezeknek a törzseknek tulajdonítják az úgynevezett pelazg vagy ciklopikus munkákat, a melyeknek maradványai még ma is találhatók Albániában. Ezek a törzsek számos várost alapítottak azok mellett, a melyek eredetüket a régi görögökre és föníciaiakra vezették vissza. Különösen Epirus híres lett az ő dodónai jós-

templomával a már említett Acheronnal, az Acheruzia mocsárral, a Koczi-tussal, az Elizeummal stb. De nincsenek egészen biztos adataink ezekről az ősrégi időkről és ezért jobb lesz, ha belemegyünk a tulajdonképeni történelembe, még csak meg sem emlékezve a gallok benyomulásáról.

A Kr. e. IV. században az illirek Bardilesz királyuk vezetése alatt megtámadták Macedóniát, de macedóniai Fülöp király legyőzte őket; később ennek fia, Nagy Sándor is megverte őket. Az utóbbinak kénytelenek voltak segítő csapatot rendelkezésére bocsátani a perzsák ellen való háborújában. A macedónok meghódították a Durazzóig terjedő vidéket, de alighogy Nagy Sándor meghalt, az illirek fellázdak és visszaszerezték szabadságukat. Később elfoglalták Epirust, hatalmukba kerítették Korfut és évtizedekig harcoltak az etóliai liga ellen, a mely akkoriban Közép-Görögországot dominálta. Illiria fővárosa ebben az időben Skodra volt.

Tenta illir királynő folytatta a háborúskodást és meghódította a dalmát és liburniai szigeteket, de aztán Rómával keveredett háborúba, a mely azzal végződött, hogy kénytelen volt a rómaiak uralmát elismerni, a melytől utódai sem tudtak megszabadulni. Időközönként tettek ugyan az illirek kísérleteket, hogy szabadságukat viaszszerezzék, de a hatalmas Róma ellen nem tudtak boldogulni s Illiria 168-ban Kr. e., miután Gentius királya csatában elesett, római tartomány lett.

Epirus is, a mely oly nagy volt a molosszok alatt s a mely oly híres lett Pirrus alatt, kénytelen volt a világ urának meghódolni, miután előbb szinte megmagyarázhatatlan erejének bizonyosságát adta.

Így tehát őseik sok évszázadon keresztül a rómaiak uralma alatt voltak, habár ez az uralom inkább csak névleges volt, sokszor harcoltak ellene, sokszor pedig segítették, a mint Dioklecián és Jusztinián történetéből tudjuk.

A római birodalom megosztásával Albánia a keleti félnek jutott és Bizanc hanyatlásával el kellett tűrniök azoknak a népeknek a garázdálkodását, a melyek időközönként a bizanci birodalom ellen törtek. Az albánok, a kik számtalan, egymással egyenetlenkedő törzsre oszlottak, a helyett, hogy közös eljárásra szövetkeztek volna a fenyegető ellenség ellen, sokszor ők maguk hívták saját testvéreik ellen, máskor pedig saját szántukból adták oda országukat idegeneknek. Albániában egymásután következtek az idegen urak, a kik az amúgy is apró fejedelemségeket még apróbb részekre felosztották, de uralmuk jobbra csak a tengerpartra szorítkozott és sohasem terjedt egészen a hegyekig.

Az egyenetlenségnek és a folytonos változásnak az lett a következése, hogy Albánia minduntalan más népnek volt kénytelen meghódolni. Így jöttek

egymásután a gótok, a szerbek, a bolgárok, a normannok, a velenceiek; néha megesett, hogy az albánok elkergették ezeket a népeket, a melyek aztán némi idő múlva újra visszajöttek s újra elfoglalták az országot.

Ilyen állapotban találták a törökök Albániát, a mikor első ízben tették lábukat albán földre. Szinte észrevétlenül kezdtek az országban terjeszkedni, míg végre az albánok fellázadtak a zsarnokság ellen. A krujai fejedelem, Kasztrióta György, a ki a történelemben Skanderbég néven ismeretes, megszökött a török szolgálatból és hazájának felszabadítására vállalkozott. Alig egy-két albán főúrral szövetkezve kikergette a törököket az országból és haláláig meg is tudta akadályozni visszajövetelüket. Huszonhárom esztendeig harcolt ellenük és százharmincyole csatában verte meg őket. A szultán egymásután küldte seregeit az albán vezér ellen, de egyik a másik után pusztult el; két szultán személyesen vezette óriás seregét Kruja ellen, de mind a kettő vereséggel volt kénytelen visszavonulni. Skanderbég a legnagyobb hősök egyike volt, a kit a világ még nem méltatott eléggé; valószínű csodákat művelt, ha tekintetbe vesszük a körülményeket, a melyek közt élt.

Nem is volt könnyű az ő halála után (1467) még egy embert találni, a ki ugyanily csodákat tudott volna művelni és így Albánia lassankint török uralom alá került. De nem igaz, a mit általánosan hisznek, hogy Albánia hősének halála után egyszerre változott át török tartományyá; az albánok, habár apróbb törzsekre oszlottak, még évszázadokig harcoltak a törökökkel, sőt sokszor sikerült is nekik őket az ország egyik vagy másik részéből kikergetni s az ozmanlik sohasem tudták akarataukat ráerőszakolni az albánokra.

A törökök túrték, hogy az albán dinasztikiák parancsoljanak, nem mertek a hegyek közé hatolni és nem bánták, hogy tetszésük szerint kormányozták magukat. Az északi albánok és különösen a skodriaiak, még ma is az elképzelhető legnagyobb kiváltságokat élvezik és a törökök még fegyverrel sem tudták velük intézményeiket elfogadtatni. A népnek saját közigazgatása és saját alkalmánya van, a melyet még a berlini kongresszus is jóváhagyott. A török kormányt csak az a jog illeti meg, hogy háborúba szólítja őket és az albánok mennek, ha nekik úgy tetszik. A hegyi albánok nem fizetnek adót, sőt a porta a merditeknek évenként ötszáz hektoliter tengerit szokott küldeni. Ezek a hegylakók legnagyobbbrészt katolikusok.

Az albán dinasztikiák közt, a melyek a törökök ellen harcoltak, még kitüntették magukat a skodrai Buzatlik és a janinai Tepelenek. Majdnem valamennyi Buzatli harcolt a törökök ellen, a míg végre Musztafa basa megadta magát. Ha ebben az emberben kissé több elszántság lett volna, úgy

még Konstantinápolyt is elfoglalhatta volna. Ebben a családban leghatalmasabb volt Mahmud basa (a XVIII. század második felében), a ki többször megverte a törököket, de vakmerőségében nem ismert határt és a harctéren esett el.

Tepelin Ali meghódította a török birodalomnak jó részét s az összes albánok közt ő adott a törököknek legtöbb dolgot; sikerült is volna neki a török trónt megdönteni, ha kegyetlenségével nem idegenítette volna el a saját népét.

A leghiresebb albánok közt még említést érdemel a mirdita Marku Gjon (János), a ki bár apró, de elszánt csapattal ki tudta vívni egy kis területnek függetlenségét.

Nem akarok tovább részletezni, hanem még csak azt jegyzem meg, hogy az albánok a maguk és mások szolgálatában polgári és katonai erényekkel tüntek ki s oly népnek váltak be, a mely jobb sorsot érdemelne. Ha nem sikerült nekik ezeket az erényeket mindenütt és mindenkor érvényre juttatni, úgy ez az európai hadihajók gyalázata, a melyek ellenük mentek Dulcignóba és a török hadseregé, a mely ugyanakkor szárazföldön támadta meg ezt a maroknyi népet, a mely csak a saját otthonát akarta megvédelmezni a montenegróiak ellen.

Zurányi István.

NÉPHIT ÉS NÉPSZOKÁSOK.

Göcseji népmondák.

I. Helyi mondák.

A *bucsúszentlászlói angyalok kápolnája*. Bucsú-Szt-Lászlón, közel a templomhoz van egy nevezetes kápolna, melyet a nép angyalok kápolnájának nevez. Azért nevezik így, mert angyalok vitték e helyre énekszó mellett, vasdorongokon. A merre ezen kápolnával az angyalok elhaladtak, fák, füvek meghajoltak s hajlottan maradtak. A vasdorongok, melyeken a kápolnát hozták, még most is láthatók a kápolna egy mély üregében. Felső végük kilátszik. (Boeföld.)

A *szentlőrinci várdomb*. Kányaváron alul, a szentlőrinci erdőben régebben várát akartak építeni. Hozzákezdtek, de semmire sem mehettek, mert a mit nappal építettek, az éjjel leomlott. E helyet ma várdombnak nevezik. Ha e várdomb igen „zobog“, vagyis rázódik, tartós és sok eső várható. (Kányavár.)

A *kányavári nagy tölgyfa*. Kányaváron, benn a községben, egy egyszerű ház elején diszelgett törzsének kerülete 14 öles volt. Arról nevezetes, hogy e fára aggatták fel a törökök a kányavári barátokat.

A *gutorföldi berkenyefa*. Gutorföld határában, a Boli hegyben volt egy berkenyefa, mely alatt valaha törökök ebédeltek, Távozásukkor kijelentették, hogy oda még valaha vissza fognak térni. Ez kitűzésük idejében volt; kijelentésüknek tehát az volt az értelme, hogy ismét urai lesznek e vidéknek. E fát tulajdonosa ezelőtt 3 évvel vágta le; még elég egészséges volt. (Náprádfa.)

A *kíncsesfa*. Lipse falu határában elterülő erdőben volt egy nagy odvas tölgyfa, mely sokáig valamely számkivetett embernek szolgált menedékül, lakóhelyül. Azonban nem erről terjedt el hire, hanem arról, hogy egy lasztonyai dúsgazdag ember ide rejtette el arany s ezüst értéktárgyait, fegyvereit és puskaporkészletét és hogy e fához senki se merjen közelíteni, kísértetes meséket költött s terjesztett róla. Ezzel célt is ért, mert e fáról mindenki félve beszélt s messziről elkerülte. Egyszer azonban számos eselédje közül egyet elvert a háztól, ki, hogy gazdáján bosszút álljon, kiment a fához s az ott talált összes értéket ellopta. Erre az illető gazda a fát, melynek törzse maig is megvan, kivágatta. (Páka.)

A *törökök útja*. A régi, vagyis Ó-Bessenyő Őzebikén volt, hol ma is sok téglá található. Erre jártak Kanizsa felől a törökök Körmendnek. (Besenyő.)

A *Szent-Péterföldön*, a Nádasréten van egy igen mély kút, melybe harang sülyedt el. (Szt-Péterföld.)

A *Zágorhidán*, a pontoki malmon alul volt egy feneketlen 1 □-öl széles forrás, hová törökfutáskor a Lórantfa községben levő templom harangjait beleeresztették, hogy a törökök el ne vigyék. E harangokat mindeddig nem lehetett kivenni. Sokáig lehetett a forrásban zúgásokat hallani. E tájon régebben sok ágyúgolyót találtak. (Mikefa.)

A *piros kút*. Szompács valaha híres bucsújáró hely volt, mert a templom mellett levő kútban egy alkalommal a víz vérré változott. Azóta piros kút a neve. Forrása, mely egy „tókát“ táplál, még megvan. (Tófej).

A *basa kútja*. Vargaszeg község határában egy forrást a nép basa kútjának nevez. Valamikor minden bizonynyal kút volt. Ebből a nép, mivel a vize igen jó volt, a kanizsai töröknek — adó fejében — vizet hordott.

A csömödéri határban levő mezei kút barát-kolostor helyét jelzi. E kolostor törökfutáskor sülyedt el. Harangja a kút fenekén van, melyet többször próbáltak kivenni, azonban minél lejjebb ástak, a harang annál mélyebben sülyedt. Hiába volt tehát minden erőlködés.

Tárnok mellett levő *aszuvölgyi* (szivölgyi) erdőben van egy feneketlen tóka, melyben elsüllyedt templomot vél a nép. Ha a víz kiszárad, a tornyát is meg lehet látni. (Tárnok.)

Milej község határának egyik völgyében, mely rétság, ősi időben, a keresztül csörgedező patak mellett malom volt. E malomnak több tulajdonosa volt, kik valamin összekocantak s nem tudván megegyezni, a malmot elpusztították. Egyik tulajdonosnak ez nagyon fájt; fájdalmában megátkozta az egész vidéket, hogy addig, míg a malom fel nem épül, a vidéken csak vadóc és konkoly teremjen. Úgy is lett. Mióta azonban (1885-ben) a malom a régi helyen felépült, a vidéken tiszta gabona terem. (N.-Lengyel.)

Ortaháza határában a *Boli-erdőben* van egy „púp“, melyet földpincének is neveznek. Valaha e területen szőlőhegy volt, a púp helyén pedig hegyi épület. A földpincében sok pénz, kincs lehet, mely a török világból maradhatott ott. E kincseket sokan kutatták már. A púpba cövekeket vertek, keresztül-kasul ásták, hogy a kineshez juthassanak. Nem értek célt. Pedig még „szüleség“ s bor is van ott. Egy kanász véletlenül bejutott a pincébe. T. i. csűrhejében levő kan valamelyik fa tövében lyukat talált s addig túrt, míg a pincébe hatolt, hol búzára akadván, minden nap bement enni. Ezt a kanász észrevette s utána bújt. Benn talált olyan hordókat, melyeknek dongái már rég elporladtak s csak a borkő hártájája tartotta a bort. Talált pénzt is, melyből egy tarisznyával hozott ki. Az ilyen kincset tartalmazó hely minden hét évben kinyílik szellőzni. (Náprádfa.)

Mártonfánál a földben egy társzeker pénz van. E szekérnek a rúdja az alsóbagodi templom felé irányul. Többször ástak ott, kutatták a pénzt, de nem találtak rá. (Döbréte.)

Csatáron a templom fölött levő parton (az ú. n. Kis-Csatárparton) az ördög ül a kinesen. Ha ott ásnak, az ördög minden egyes szavánál 10 öllel mélyebben süllyed a pénz. (Besenyő.)

A hajdani *Kányavár* alatt levő s maig is épségben álló pincéket nem lehet elbontani, mivel a téglák boros malterrel vannak összeforrasztva. Már csákányokkal is próbálták, de még csak megkezdeni sem lehet. Ebbe a pincébe a hegyről rézcsovón folyt le a bor, mely a kincsekkel együtt ott van. Bemenni nem lehet. (Kányavár.)

Kincsesás. Az erdőfai határban öt gerencsér legény pénzt ment ásni. A kijelölt helyen először kerítést készítettek, hogy ezzel magukat a kisértetek ellen biztosítsák. Hiában! Már elérték a pénzes ládát, a mikor különböző állatok alakjában egyszer csak megjöttek a „jelenetek“. Az egyik jelenet egy embert kért tőlük a maga részére. Volt köztük egy sánta, különösen ezt szerette volna. A gerencsér legények nem adták oda. A jelenetektől már

nagyon félvén, mindnyájan futásnak eredtek. A sánta gerencsér legény hátra maradt a futásban. Ezt a jelenet fekete macskákkal dobálta meg, ki aztán az ijedtségbe belehalt. (Náprádfa.)

Egy vagyonos ember, régi szokás szerint elásta pénzét. Ásás közben 3-szor az alfelére ütött, mondván: „Akkor vihessenek el, mikor az én alfele-met 3-szor ide ütöm“. Az ember nemsokára elhalt. Fia, ki tudta, hova van a pénz rejtve, hogy kivehesse, felásta meghalt apját s 3-szor odacsapkodta az illető testrészét. Így juthatott a pénzhez. (Náprádfa.)

Zágorhida mellett, a kondorosi erdőben rejtett kincses pincék vannak, melyekben hordó számra van az arany és ezüst pénz. Ezek is a törökfutásból maradtak. E pincék ajtai éjjel kinyílnak, nappal összezáródnak. Sokszor keresték a kincseket. Éjjel is leskelődtek. Persze, hiában! Egy „piros toraju“ fehér kigyó, a „kigyók királya“ ül a kincsen. A kigyó teste mélyen a földben van. A ki e kigyót el tudná távolítani a kincshez juthatna. Már többen ráakadtak, elhajtani azonban nem lehetett, mert annak nagy hatalma van. (Döbréte.)

II. A boszorkányokról.

Baki György egyszer megleste a vén asszonyokat, midőn azok söprűjüket boszorkányszírral bekenték s felülve rája, elrepültek. Figyelemmel kísérte, hogy hová teszik a boszorkányszírt. Baki azután ellopta a zsírt s elment egy ellenségéhez, hol az udvaron egészen új szekér állott. Baki ennek kerekeit gyorsan bekente. A mint a bekenést elvégezte, a szekér gyorsan elrepült s Kerka-Szt-Miklóson a réten egy „*csepefán*“ akadt, a honnan darab-számra hordták le. Ez Lovásziiban történt, hol híres eseresnyés bucsúkat tartanak. (Páka.)

Baki György Kerka-Szent-Mihályfán szolgált. Künn hált az udvaron Isten szabad ege alatt. Egy alkalommal éjjel nagy zuhogást, robogást hallott. Föltekint, hát látja, hogy valami ördögféle röpül. Gyorsan összekapcsolja két mutató ujját s ime, leszáll a repülő alak. Ez *Jancsi ördög* volt, a ki a német-francia háborúból jött s egy hátas tarisznyában tizenháromezer lelket vitt pokolba. A szegény lelkek nagyon jajveszékelték s könyörögtek Janesi ördögnek, hogy bocsássa őket szabadon. De Jancsi ördög még jobban összezorította őket, felszállott s folytatta útját. (Páka.)

Egy vadász ember lesre ment. Egy fa alá huzódott. A fán folytonos nyöszörgést hallott. Feltekint, hát látja, hogy a fa tetején *lucfér* (ludvérc) ül, mely olyan hosszú volt, mint egy nyomórúd. Majd „leveszlek“ (lelőlek) én téged, gondolá magában. Zsebébe nyult s kivett egy olyan golyót, a mely a lucfért „fogja“. (Minden golyó nem fogja a lucfért.) Rálő. Talált. A lucfér leesett, mire aztán a vadász hazasietett, futva. Útközben — pedig kará-

csony előtti napokban történt — egyszerre nagy szélvész kerekedett, dörögni kezdett s dörgött sokáig, oly erősen, hogy messze elhallatszott. Ez a lucfér lelövésének volt a következménye. (Páka.)

A régi időben mind a fiatal, mind az öregebb gazdák éjjel legeltették lovaikat. Ilyenkor nagy pásztortüzet szoktak rakni. Egy ily alkalommal a köztük őrző gyerkőcöt elküldték, nézze meg, hol legelnek a lovak. A fiú visszamegy s elmondja, hogy egy olyan lovat látott, mint a milyen az atyjáé, csakhogy nincs alsó álla. Bálint, egyik künn őrző gazda, szeretett volna e különös lóra felülni; elment tehát, megkereste s ráült. Alig ült rá, a ló sebes vágatva a közeli sűrű erdő felé vitte. Bálint gazda megijedt s hirtelen leugrott. Erre a ló dühösen visszanezét; szemei égtek s szájából láng csapott ki. Ekkor jutott csak Bálintnak eszébe, hogy ez ördögkísértés volt. Remegve futott vissza társaihoz s megfogadta, hogy többé ilyen lóra nem ül fel. (Páka.)

Bálint gazda egyszer a rétre ment ki. Az úton két csinos nőszemélyvel találkozott, kikkel beszédbe ereszkedett. A nők csalták, hogy menjen velük. Bálintnak tetszettek a nők s szívesen ment utánuk. Mentek, mendegéltek, míg végre egy mocsár közepén találta magát, melyből sok járás-kelés után sem tudott kiszabadulni. Mit csináljon? Elkezdett kiabálni: merre menjek? merre menjek? Pajtásai, kik a réten vele dolgoztak, meghallották kiabálását s mind a tizenketten hozzá siettek. Húzták, húzták kifelé. Alig, alig tudták kihúzni, mert a rossz lelkek tartották vissza. E két szép nő is rossz lélek volt. (Kányavár.)

Egy öreg muzsikus (parasztember) éjjel ment haza a lakodalomból. Útja egy erdőn vezetett keresztül. Az erdőben lakodalmas helyre talált, hol javában húzták s járták a táncot. Az öreg muzsikus közéjük ment s vígan mulatott velük. Távozása előtt, mint szívesen látott vendégnek, tarisznyáját tele rakták süteménnyel. Szívesen vette s örömmel ballagott haza felé. Otthon sietett az ajándékot családjának megmutatni s kiborította az asztalra. De mit látott! Csupa lógombóc volt! Az asszony összecsapta a kezét, hogy hogyan is rakhatta az ura ezt az utálatos dolgot a tarisznyájába. Az öreg muzsikus szégyenkezve mondta el, hogy mi történt vele az erdőben, milyen jól mulatott s mennyire jóllakott. Hát bizony rosszak közé keveredett! Ezen idő óta már messziről elkerülte ezt a boszorkányos erdőt. (Páka.)

A varacskos béka (varangy) „mérge az állatnak“. Egy ember — rendes szokása szerint — elment a szőlőhegyre. Vitt magával kenyeret, a mit ott a pincében szépen elfogyasztott s iddógált rá. A mint iddógál, „találkozott“ oda egy csunya varacskos béka. Táltott szájjal ment a pincébe. Az ember megharagudott rá s kusztoráját beledobta a hátába. A béka, hátában a kusz-

torával, eltávozott. Másnap az ember megint elment a pincéjébe. Hát nem jelent meg a varacskos béka? Megjött, „lefedt“ szájjal. Most az ember bort öntött feléje s ezt mondta: „Ne, ha szomjas vagy, igyál egyet!“ A béka ivott s elment. Harmadnap a pincénél levő emberhez „meg-meg“ eljött a varacskos béka, de már nem béka, hanem emberi alakban. Magával hozta és pedig a hátában azt a kusztora-kést is, a mit az első nap az ember belehajított. Most aztán rászólt az emberre: „No édes komám uram, ezt máskor ne tegye! Mikor hajlékába jön egy szomjus, adjon neki inni. Most vegye ki a hátából a kusztorát!“ Boszorkányos ember volt. Magának nem volt hatalma a kést kivenni. (Boecföld.)

Gyűjtötte: *Gönczi Ferencz.*

Pünkösdi népszokások.

I. Pünkösdi királyasszony és gyermekmulatság.

Pünkösöd ünnepe előtt a gyermekek külön csoportokra oszolnak s mindenik csoport választ maga közül egy kis *királyasszonyt* és még két más nagyobb leányt, a kik majd pünkösdkor a királyasszonyt a faluban körülvezetik s az ismerősebb házaknál bemutatják. Ugyanezen alkalommal elhatározzák azt is, hogy a királyné körülhordozása után hol fognak pünkösdkor játszani. Ez a játszás rendszerint valamelyik gyermek szüleinél szokott végre menni.

Pünkösöd másodnapján reggel korán a két vezető elmegy a „királyasszony“-nak kijelölt kis lányhoz, kinek *koszorút* tesz a fejére s egy vékony *kendővel letakarva* vezet el a csoporthoz tartozó többi gyermek tartózkodási helyére. Az innen kiinduló menet először a királyasszony és a két vezető rokonaihoz, szomszédaihoz és keresztszüleihez tér be, hogy bemutassa a királyasszonyt s hogy pünkösöd alkalmából meg is köszöntse a ház lakóit. Megérkezés után az egyik vezető a következő verset mondja el:

Vig a Noé kis galambja,
 Hogy megtért az önviz (özönvíz) habja
 Zöld ágat viszen szájába,
 Nyugvást téve le bárkába.
 Én is most mint e zöld ággal,
 E pünkösdi királynéval
 Beköszöntök kiáltással:
 Légyen az Isten e házzal.
 Szivemből kívánom!

Ekkor kitakarja a királyasszony arcát, mire a háziak közül valamelyik pár fillért ad a királyasszonynak. Ezután a másik vezető szól s ezt a verset mondja :

Hogy élted határa mindaddig terjedjen,
Míg földi hajlékod fölhalad mennyben,
Akkor ott nyíljon meg néktek az ég vára,
Hol Jézus sok ezer szentekkel készen vár.
Úgy hulljon reátok az Úrnak áldása,
Mint nyárban az égnek bő harmatozása.
Szivemből kívánom !

Ennek végeztével ismét letakarják a királyasszonyt s tovább mennek és járnak mindaddig, míg istentiszteletre nem harangoznak. Ekkor aztán a begyült pénzen megosztóznak úgy, hogy két rész a királyasszonyé, egy-egy rész a vezetőké. A királyasszony azért szokott két részt kapni, mert az ő érdemének tulajdonítják a begyült pénz mennyiségét.

Ebéd után gyülekezik a gyermeksereg a *mulatásra* kijelölt helyre. Itt belépti díj nélkül senkit sem eresztenek be. Választanak maguk közül egy pénzszedőt s egy őrt. Ez utóbbi nemcsak a pénzszedőt őrzi ellen, hanem arra is ügyel, hogy fizetés nélkül senki be ne menjen. A belépti díj rendszeren két krajcár. Ezt aztán odaadják a ház asszonyának, a ki uzsonnát készít a mulató gyermekek számára.

Délutáni istentisztelet után az egy helyen mulató gyermekcsoport papir és kendő zászlócskával körüljárja a falut dalolva, élükön a királyasszony gyanánt szereplő kis leánnyal, a kit most már takaratlan, de koszorúval a fején vezet a délelőtti két vezető.

Mire visszatérnek, már terített asztal várja őket. A sok tej, kávé, kalács és egyéb sütemény elfogyasztása után a kis gyermekek vidám énekelgetéssel, tánccal és játékkal töltik el a napnak hátralevő részét.

(Takta-köz, Szabolcs-vm.)

Közli: *Hubay Bertalan.*

II. Pünkösdi királykisasszony.

Négy nagyobbacska leány közrefog egy 3—4 éves kis leányt, a kit aztán *királykisasszony* gyanánt meghordoz a faluban. Koszorúsan, fehér ruhában vannak, a királykisasszony arcát *csipkével borítják* le, egyikök *kosárkát* visz. Mikor valamely házhoz betérnek a királykisasszonyt középre állítják a többiek pedig körülötte összefogóznak és körbe menve éneklük :

Elhozta az Isten
Piros pünkösdi naptyát,
Mink is meghordozzok

Királykisasszonykát.
Jácintos, jácintos,
Tarka tulpányos.

Ifjú leányoknak
Rózsakoszorújok,
Ifjú legényeknek
Szégfű bokrétájok,
Ifjú menyecskéknek
Selémfejkötéjék
Ifjú embereknek

— — — — —
Öreg embéréknek
Csutora boroska,
Öreg asszonyoknak
Kemence kalácsesok,

Nagyobb gyermeküknek
Iskolába járás,
Kisebb gyermeküknek
Porba' való játszás.
Jácintos, jácintos.
Tarka tulipányos.

Nem anyámtu' löttem,
Rózsafán termöttem,
Piros pünköd naptján
Hajnalban születtem.

Mikor itt ketten fölemelik a királykisasszonyt, ezt mondják: „Akkora kendörgyök légyén, mind a mi királykisasszonyunk!“ — Jutalmok tojás, vagy pénz szokott lenni.

(Vép, Vas-vm.)

Közli: *Varga Ignác.*

III. Pünkösöd-járás.

Alig mulik el pünkösöd másnapján a dél, már látni lehet, mint szedőznek össze a pünkösöd-járók. Csakhamar megindul a menetük. Szívesen fogadják őket minden háznál, mert ez már régi szokás; és szívesen nyujtják nekik a szokásos jutalmat, mely rendesen tojás, zsír, liszt, kalács s egyéb ilyfélékből áll.

A csoport hat (ritkán nyole) 12—14 éves (régebben 18—20 éves) és egy királynénak nevezett kis 3—5 éves leánykából áll. Mindnyájan *fehérbé vannak öltözve* és *fejükön koszorú* van; a legszebb koszorú a kis *királyné* fejét díszíti. A menetben elől a királyné megy kétfelől két nagyobb lánytól vezetve; utánuk két leány viszi a vékát az alamizsna számára, végül a két utolsó leány bezárja a sort.

Midőn valamelyik udvarra beérkeznek, a konyha ajtó előtt megállnak és megkérdezik: „Szabad-e pünkösödöt járni?“ A felelet természetesen: „Szabad“. Ekkor elkezdenek énekelni:

A pün-kösöd-nek je - les nap - ján. Szent-lé - lek Is-

ten kül - de - ték e - ró - sí - te - ni szi - vi - ket

az a - pos - to - lok - nak.

Utána a hat nagyobb leány háromszor fölemeli a királynét s közben ezt kiáltja :

— Ekkora legyen a keetek kendere! Meg két ekkora! Meg három ekkora!“

Tüzes nyelveknek szólása,
Úgy, mint szeleknek zúgása
Leszálla az ő fejökre
Nagy hirtelenséggel.

— Ekkora legyen a kendtek kendere! stb.

Melyet Krisztus ígér vala
Akkoron tanítványinak,
Mikor méne mennyországba
Mindenek láttára.

— Ekkora legyen a kendtek kendere! stb.

Segéljük a királynénkat,
Királynénkat, asszonyunkat
Pár tojással, pár kalácscsal,
Katona forénttal.

— Ekkora legyen a kendtek kendere! stb.

A pünkösd-járók a következő vasárnap összejönnek valamelyik háznál s a kapott lisztből, zsírból stb. lakomát készítenek. Az esetleges hiányokat maguk pótolják. Ilyenkor természetesen már nem hiányoznak a jó táncos legények és a citerások sem.

(Felső-Szeged, Somogy-vm.)

Közli: *Peterdi László.*

Komárommegyei babonák.

Péntökön nem jó szapúnyi; mer' a ménkü mögvágjo, a ki péntökön szapútt ruhábo jár.

Péntökön nem jó meszényi; mer' örökös betegség támad a házná'.

Bármi állot, ha péntökön ellik, rossz; mer' a malac mögdöglik; a ló rúgós, harapós; a tehén bökös lössz.

Csütörtökön nem jó eskünnyi; mer' péntöki lössz az asszony.

Luca napkor nem jó kötnyi, varrnyi; mer' a tyúkok s... it bekötik, bevarrják.

Uborkát akkor kő vetnyi, mikor a bucsujárók gyűnnek s annyi lösz az uborka, mind a bucus.

Virágmagot virághetibe kő' vetnyi s mind teli-teljes lössz a virág.

Fát (élőt) nyezni fogytán szabad, mer' különben mögszuhosodik.
 Mészényi fogytán kő s nem lösznek férgnek.
 Eső rúzsanyiláskor, mög kánikulábo kötött csibe mind mögdöglik.
 Ha nagyhéten ruha szárod a padláson, halott lösz a házná.
 Ha valaki átmögy a szivárvány alatt, gyerökbü léány, léánybü gyerök lösz.
 Hushagyókor jó nagyot kö ugornyi s hosszi lössz a kendőr.
 Luca nap előtt, ha disznót önek, a melyik fávo a tüzet piszkáták,
 Lucakor, avva' a tyúkokat kö piszkányi s lössz sok tojás.
 A ki nyáron fon, kibodzásodik a rokkahajtó lábo.
 Ha Vincekor fényös idő van, mögtelik a pince.
 Jó termés lössz, ha Szent-Györgykor a varjú elbújik a buzábo.
 Ha tavaszsa' sokat kajdász a kakuk, drágo lössz az esztendő.
 Ha Pál nap ködös, nyara dögös.
 Buzát, rozsot legjobb Szent-Mihálykor vetnyi.

(Kocs, Komárom-vm.)

Közli: *Kovács Bálint.*

NÉPKÖLTÉSNET.

Az asszony terömtése.

Mikor má' mögterömtötte az Isten a világot, beszégetött az árkangyallá'. Elögyütt a szó az embörrü' (j)is. Az árkangyal aszonta, ha má' mög van az embör, párjánok is köne lönnyi, hogy nē lögyön úgy magáro. Jovallotta ezt az Úr Isten, de mos' mög azon tanakottak, mibü lögyön hát az asszony? Abba' állapottak mög, hogy az embörbü csinájják. Az Úr Isten aszonta, legjobb lösz a feje csontyábü'. Az árkangyal ere aszonta, hogy akkor az asszony lönne a ház feje, hát ne abbü csinájják. Ere az Úr Isten aszonta, jó lösz hát a lábábü'. Akkor mög igön lábokapcájo lösz ez embörnek, szó't rá az árkangyal. Utójjáro asztán abba egyeztek mög, hogy az embör óda' csontyábü' csinánok asszonyt. Ki is vötték a csontot, hanem a min' létötték a gyöpre, asztán fére níztek, egy āra mönő kutya ē' szalatt a csonttā'. Uccu, utánno az öreg, mög az angyal! A mind asztán a kutya átugrott a sövényön, az árkangyal mögkapta a farkát, de a kezibe maratt. Mive' pedig a kutya a csontot ē' vitte, a farka mög ott maratt, így a kutya farkábü terömtötte Isten az asszonyt.

(Kocs, Komárom-vm.)

Közli: *Kovács Bálint.*

Miskolci népdalok.

1.

Miskóc város be nagyon kerítve,
Jaj Istenem, hogy' mék ki belőle,
Hagyok ojjan piros rózsát benne,
Váltig mindég fáj a szívem érte.

Piros rózsza ha leszakajtanálak,
Mit mondanál hogyha megcsókolnálak.
Nem mondanék kis angyalom egyebet,
A válladra hajtanám a fejemet.

2.

Piros alma kigurult a sárba,
Ki felveszi nem veszi hijába,
Én felvettem, kimostam a sártúl,
Mégis elmaradtam a rózsámtúl.

Szőke kis jány rózsaszin szoknyája,
Felakadt a bumszli ajtajára.
Arra kérem a Váza-bakákat,
Akaszszák ki rózsaszin szoknyámat.

3.

Levele együtt a rózsámnak
Más írta,
Kis pacsirta mindkét szemit
Kisírta.
Az van írva a levél hátuljára :
Kis angyalom meglátlak nemsokára.

4.

Kassa felől hidegen fú ja szél,
Reszket, fázik a rozmaring-levél,
Az árokba a „csanál“ is reszket,
Sirass, rózsám, katonának visznek.

Minek varrod rózsám azt az inget,
Mikor engem katonának visznek ?
„Ha meglőnek jó lesz a sebedre,
Hogyha meghalsz hideg tetemedre“

5.

Éldes anyám kis koromba',
Zártál volna koporsóba,
Hogy ne nőttem volna nagyra,
Nem lennék én most katona.

Éldes anyám, éldes anyám,
Szegény felnevelő dajkám,
Szültél volna inkább követ
Éldes anyám, mint engemet.

6.

Esik esső, nagy sár van az úton,
Az én rózsám sirva mos a kúton,
Sirva mongya az édes anyjának :
Elvitték a rózsám katonának.

Ne sirj, jányom, nem ér a már semmit,
A száraz fa ki nem leveledzik,
Élő fának nehéz döntét várni,
Katonának nehéz szabadulni.

(Miskolc.)

Közli: *Istvánffy Gyula.*

Erdélyi örmény halotti búcsúztató.¹

Áschár miájñ sukhê pháirköd
Jerp máhõ zdõhá vártiköd
Ájnbesz ocsines giáne
Suki nõmán guzõrpe.

Kesz jecs árakcs dõhá ehá
Õz dászvergu dárissz hászá
U máhõ árachesutyán
Csinájecz dõháutyán.

Dásznõvinõ avurõ mecs
Õn dõresehác õláí hecs
Ámen uzsesz thápevczá
Gjánkeszá zõrgõvevczá.

Ze csuni máhe ketutyun
Cshináí õcs dõhágyutyun
Gi dáne hávászárná
Hjed dzerin zámbur dõhá.

Ászor hámár jeszál gerthám
Ar ártárutyán hámbárdán
U álzor dõhá gertám
Or archics szeb dál unnám.

Kidem dzõnochk zisz giczárik
Ze zisz mechádik unáczik
Pájez pari khristtonekik
Õz thávõsz szirav tímáczik.

Ánovál mechitarveczek
The csik árcsi sahászecsek
Pljur oninõgjer unik
Z voronk betkar hedevik.

Vászên hámár orhjeddáik
Zisz norá um me árjeczik
Hkonár czjez snorhágálin
Szervonjerõ gibákim.

Világ, árnyék a te dicsõséged :
Midõn a halál fiad, gyermeked
Csak amúgy semmivé teszi
És árnyék képen eltõrli.

Hisz' én egészséges gyermek valék,
Tizenkét évet elérek,
Ámde a halál egészségemet,
Ifjúsgomat nem kimélte meg.

Tizenkilenc nap alatt --
Míntha sohasem lettem volna --
Minden erõmbõl kifosztattam,
Életemtõl megfosztattam.

Nincsen a halálnak irgalmassága,
Nem tekint a fiatalságra,
Egyaránt elviszi õt
Az aggal, a fiatal erõt.

Ép azért én is megyek,
Hogy jámborságom árát adjam meg.
Fiatalul kel elmennem, |legyen.
Hogy annál kevesebb számolni valóm

Tudom, szülék, fájlaltok engem,
Mert én voltam egyetlenetek ;
De ti, mint jó keresztények,
A fájdalmat szeretettel túrjátok.

Azzal is vigasztalódjatok,
Hogy az elsõk nem ti vagytok.
Számptalan példa van elõttetek,
Gyermekteket kell, hogy kõvessétek.

Ép azért adjatok engem
Annak, a kitõl vettetek,
Engedelmesen mondok nektek köszönetet
És csókolom kezeiteket.

Közli : *Dr. Gopcsa László.*

¹ A szóhagyomány szerint e búcsúztatót 1842-ben Szamosújvárott mondták el utóljára.

KISEBB KÖZLÉS.

Kutyabüvölés. Nagy élvezettel olvastam végig Szívos Béla imént megjelent kötetét (Ócska történetek. Budapest, Hornyánszky V. Ára 2 K.). Megvallom, a 12 drb történet közül egyet sem találtam ócskának. Csupán a „Kilenc meszely pénz“ címűnek tárgya volt ismeretes előttem egy adoma alakjában. Ez t. i. a papról szól, a ki másra bizza kincsenek elásását, az a más ellopja a kincset, de a pap ügyes fortélylyal visszalopatja vele. Az anekdota megvan a tót hagyományban s én onnét ismerem. De a földolgozása eredeti és érdekes. Néprajzi érdekűek továbbá: A Szabó Márton szerencséje, A cigány, A Bacsóék megtérése, A huszonöt birka (pompás rajz a pásztoréletből, csupa igazság és jókedv), Az első magyar komédiás és a kutyabüvölő.

Legmeglepőbb az utóbbi. Egy hajduszoboszlói juhászról szól, Zöld Péterről, a ki „úgy borozgatás közben, fogadásból sokszor megtette már, hogy a *környék legmérgeesebb ebét szépen megfogta, fölvetette a vállára s odafektette a csapszék asztalára, akárcsak valami darab fát*“. *„Nem vakkantott az egyet sem, úgy megfeküdt a csapszék-asztalon, mintha agyon lett volna csapva*“. E bevezetés után a szerző elmond egy esetet, a mikor Zöld Péter — Csengei Gáspár tek. úr szeme láttára — négy mérges kutyát büvöl meg egyszerre. A kutyák a Kösi vize túlsó partján vannak, Zöld Péter átgázol a vizen, a négy mérges komondor nekirohan, de egyszerre — mintha a földbe volna gyökerezve — megáll és nyöszörögve elhasal Zöld Péter előtt. „Péter meg szép csendesesen előszedte a köteleket, gondosan összekötözte mindenik kutya hátulsó lábait, sorra meg is emelgette valamennyit, hogy vajjon megbírja-e a kötél. Csak épen a nagy ordas lábait nem kötözte össze. Ezt a borjúnagyságú állatot úgy hagyta ott kötözetlen heverni. Nem messze ott mereszkedett a partódalban egy vén, száraz fűzfa. Harmadéve belecsapott az istennyila, a felét lehasította. Most ehhez a fához ment el Péter s egyenkint meghuzogatta a csonka ágakat: Jó erősek-e. S midőn látta, hogy még bírnak valamit, lassan megint visszalépdégtél a kutyákhoz, egyenként az ölébe szedte sorra s szépen odahordta a száraz fa alá, azután pedig az összekötözött lábánál fogva, egyiket a másik után *felaggatta a fűzfa-ágakra*. — — Akkor visszament a nagy ordashoz, nekiveselkedett, *felhajtotta a vállára, mint a zsákot* s nyugodtan, a mint jött, megint visszagázolt a Kösin. A mind a bámuló tekintetes úrhoz ért, *lelökte a kutyát* eléje a fübe. Nagyot nyekkent az ordas, Péter pedig csak ennyit szólott: „Itt az

ordas, tekintetes uram!" A tek. úr erre megajándékozta Pétert. Leusznak és iddogálnak. Távozóban a juhász odaér a még mindig heverő kutya mellé s rákiált: „Issz haza ordas, varjú kezdje ki a gazdátat!" Erre a nagy kutya, mintha ostorhegyre tették volna, felugrott s mint a szél keresztül nyargalt, lubickolt a Kösin.

Az úr hiába igyekszik Pétertől kitudni a dolognak mibenlétét, Péter csak ennyit mond: „Hát uram, egyik ember egyet tud, a másik mást. Meg: ott tanul az ember, a hol a sorja kijön, de hát nem jó volna mindenkinek mindent tudni“. Ez szent igaz, de nekünk legalább mégis jó volna megtudnunk, mi az alapja ennek a csodálatos történetnek, mely, hogy igaz, a szerzőtől tudom. Itt kétségkívül valamely az indusok kigyóbüvölésével rokon jelenség a szcmmel való suggestiónak egy esete van előttünk. Zöld Péter, a mint a szerző véli, talán még ma is él H.-Szoboszlóban. Meg kellene az öreget újra környékezni, hátha mégis megvallaná ennek a rejtélyes műveletnek a titkát. Fontos volna hírt vennünk máshonnan is, ha még tudnak ilyenről valahol.

Szívos könyve nemcsak ennél az elbeszésnél, hanem a népeletből vett többi tartalmánál és tősgyökeres zamatos magyar nyelvénél fogva is minden ethnographusnak figyelmére méltó. (vb.)

IRODALOM.

Vrabely Mihály: *Magyarországi orosz népdalok.* Első kötet. Budapest, 1901. (Угро-русски народны спѣванки, Томъ I: Спѣванки марамарошки). 8-r. 320 l. Ára 3 K. 45 fillér.

A most megjelent Vrabely-féle népdal-gyűjtemény nemzetiségeink örvendetesen gyarapodó népköltési gyűjteményei közt tisztes helyet foglal el. VRABELY Mihály élete céljául tűzte ki, hogy a magyar ruthenség népies dalait összegyűjti s most előttünk fekszik az első kötet, a mely máramarosi ruthén népdalokat tartalmaz.

Mivel minden szakembernek azonnal szemébe ötlük, már eleve megjegyezzük, hogy nem értünk egyet VRABELY helyesírásával. VRABELY művében egy lapnyi bevezetésben akar beszámolni a ruthén kiejtésről s pl. azt írja, hogy a szláv *ѣ* a ruthénban. a mi egyébként helyes dolog, *i*-nek hangzik, a mely *i* az előtte levő mássalhangzót palatalizálja; pl. дѣло = ruth. *ѣла* = gyilo, дѣдо = ruth. *дыдо* = gyido stb. Már most miért ír a népdalokban a szerző *дыло* alakot *дила* helyett, vagy *ѣла*, *ѣѣа*, *обѣдка*, *соѣѣда*,

дѣвко alakokat бѣда, обѣдка, сусѣда, дѣвко helyett? VRABELY annyira tartja magát a nagyorosz íráshoz, hogy mindaz, a mit ő az egy lapnyi bevezetésben a ruthén kiejtésről mond, irott malaszt marad. Neki, ha azt akarja, hogy műve nyelvészeti tekintetben is használható legyen, nem kellett volna „по общерусской орфографіи“ írni, hanem az énekeket „фонетическую“ kellett volna leírnia. Az első megjegyzésünk tehát az, hogy a helyesírása miatt ez a gyűjtemény másra, mint a máramarosi ruthén népköltészet megismerésére, nem alkalmas. Ezzel kapcsolatban említjük még fel, hogy a szerző ne csak jegyzetekben magyarázta volna meg a speciális máramarosi szavakat, hanem hátul adhatott volna egy kis szótárkát, mint a hogy nálunk pl. KRIZA cselekedte.

E kifogások ellenében kötelességünk azt a mentő körülményt is hangsúlyozni, hogy a jelen terjedelmes gyűjtemény csakis lenyomata azon közleményeknek, a melyeket a gyűjtő a „*Negyilya*“ című fővárosi ruthén lap hasábjain mint szerkesztő időnkint kiadott. Így lesz érthető aztán, hogy a népies közlések ahhoz a szintén kritika alá fogható helyesíráshoz alkalmazkodtak, a melyre a nyomda berendezkedett és a melyhez a lap olvasói is hozzászórtak.

Sajnos, a viszonyokkal való küzdelem a gyűjtemény belső berendezésén szintén kellemetlen nyomokat hagyott maga után. A kötet összesen 869 népköltési adalékot foglal magában. Mivel pedig ez a tekintélyes szám nemcsak lírai dalokból s különösen szerelmi dalokból, hanem ezzel kapcsolatban katonai dalokból, gúnydalokból, epikai dalokból telt ki: azt várnók, hogy a gazdag tartalom fajok szerint legyen csoportosítva. Ámde a csoportosítás végleg elmaradt, mert a lenyomatokból támadt ivenek a gyűjtő kénytelen volt azt az esetlegesképen támadt összevisszaságot meghagyni, a melyet a *Negyilya* különféle közleményeinek sorrendje vont maga után. A mostani zürzavaron egy műfajok szerint csoportosított tartalomjegyzékkel lehetett volna némileg segíteni, de a jegyzék az olcsó lenyomatokkal egy úton bicegő költségkimélés miatt ismét elmaradt.

A gyűjtemény tulajdonképeni folklorisztikus értékét a felsorolt hiányok egyike sem tudta megcsorbítani. VRABELY könyve még így is méltán sorakozik azok mellé a külföldi gyűjtemények mellé, a melyek a ruthén és általában a kis orosz nép gazdag költői erét már is európai hírűvé tették. Hazai szempontból óhajtható volna, hogy a gyűjtő későbbi kiadványait magyar fordítással is lássa el. Így t. i. csak a ruthénül értő hazai folkloristák tudják meg, hogy a földrajzi és néprajzi elhelyezkedés itt a hazai ruthének lelki életébe is számos specifikus sajátságot olvasztott. Így az a máramarosi ruthén legény, a ki származását pl. a *kozák* szó és fogalom gyakori alkalmazásával igazolja, a ruthén dal nyelvében számtalanszor hallatja a magyar *legény, kert, bíró, csárda, kevély, soha, banni, csalni, pajtás, lelkem* stb. szavakat.

A hova pedig ezek a fogalmak eljutottak, ott föltétlenül vannak velük együtt kölcsönzött gondolatok, képek, szóval olyan kölcsöntárgyak is, a melyek már nem az összehasonlító nyelvészetnek, hanem az összehasonlító folklorenak szolgáltának eddig ki nem aknázott gazdag anyagot. Ezért e helyen is forrón üdvözljük VRABELY-t, a kitől még számos hazai kincsünk közlését várja a néprajzi tudomány. M. S.

*

Madzsar Imre: *A Bécsi Képes Krónika.* (Szemelvények.) Fordította és bevezetéssel ellátta — —. Magyar Könyvtár. Szerk. Radó Antal. 188. füz. Budapest, év? Lampel Róbert (Wodianer F. és Fiai). Ára 20 fillér.

Ebben a sikerült s rendkívüli méreteken terjesztett füzetes vállalatban, mely a hazai és külföldi modern irodalmi termékek és örökéletű műrecek mellett helylyel-közzel régi irodalmi emlékeket is sikerrel közvetít a nagy olvasó közönségnek, ezúttal egy krónika-fordítás jelent meg. A már korábban kiadott Anonymus-fordítás mellett ez az ú. n. Nemzeti Krónikát akarja ismertetni, a mi helyes is, mert így a közönség a honfoglalás kedvelt krónikása mellett az Árpád-királyok regényes krónikáját is megismerteti. Csak sajnálunk lehet tehát, hogy a szerkesztő helyes törekvését a magyar krónika-irodalomban meglehetősen tájékozatlan fordító nem tudta a tárgy fontosságához méltóan megvalósítani. Pár lapnyi bevezetésében badarabbnál badarabb tévedések tárulnak ámuló szemünk elé. Ilyen már az első mondat állítása is, a mely arról szól, hogy a bemutatott „Bécsi Képes Krónika” nagy epikus költőink kedves forrása volt”. Ugyan hogy lehetett volna az, mikor a bécsi kéziratot legelőször *Toldy Ferenc Szabó Károly* fordítása kíséretében csak 1867-ben adta ki. Az epikusok forrása Thuróczy s Thuróczy mellett a régebbi századokban az 1473-iki Budai Krónika volt. Ha a fordító valaha mégis hallott vagy olvasott arról, hogy a remek király-krónika tekintendő a királymondák forrásának, akkor azt is meg kellett volna jegyeznie, hogy e krónika középkori írott szövegeinek első irodalmi közvetítője az 1488-iki brünni s még inkább az u. a. évi augsburgi Thuróczy-kiadvány volt. Ugyancsak Th. krónikáját terjesztették a XVIII. századi Schwandtner-féle kiadványok is. Ezzel kapcsolatban igazítjuk helyre azt a másik tévedést, hogy a remekül kifestett, számos iniciállissal, lapszéli díszszel, fejezetfővel (s nem „festményekkel”) pompázó kézirat nem a bécsi udvari levéltárban, hanem a bécsi udvari könyvtárban őriztetik.

Az kétségtelen, mert a szövegből pontosan ki is mutatható, hogy e krónika számos olyan mondatát őrzött meg, a melyet szerzője az énekmondók ajkáról lesett el, vagy a melyeket a fordító szerint „bizonyára regés diákok (regösök?) terjesztettek”; de ebből még nem következik az, a mit ismét a fordító koczkaztatott meg, hogy t. i. „nem is krónika tehát e mű a szó szokásos értelmében”. Ilyen állításnak esetleg akkor lehetne helye, ha valami nagyon késői lejegyzéssel volna dolgunk; de a lefordított részről kimutatható, hogy a XI. század második s a XII. század első felében írták meg és bővítették ki. Az bizonyos, hogy e krónika „tisztán és hamisítatlanul őrizte meg a nép lélek ezen (mondai) alkotásait”; sokkal tisztábban, mint Béla király jegyzője, a kiről a fordító ismét teljesen légből kapva állítja azt, hogy idegenből kölcsönözte meséit.

A fordítás érdemével ezúttal nem foglalkozunk. Csak azt jelezzük, hogy a

fordító nagyot vétett az irodalmi kegyelet ellen akkor, midőn a Bécsi Képes Krónika első fordítójának, Szabó Károlynak nevét egészen elhallgatta. Szabó Károly műve, mely a maga nemében maradandó értékű alkotás, épen nem évül azzal, ha valaki szövegének ódon báját az újabb nyelv sajtáságaival szükségtelenül s talán a hűség rovására is fölcserélte.

S—a.

*

Szántó József: *Babona a gyógyítás terén.* Felolvastattam a szegedi orvos-egyesület szakülésén. (Különlenyomat a „Gyógyászat“ 1900. évi számaiból.) 8-r. 14 l.

A címben foglalt kérdéssel egy rövid felolvasás keretei közt végezni nem lehet. Ezért tehát inkább csak azt kifogásoljuk, hogy a szerző ekkora anyagot fölölet, holott módjában lett volna a babonás gyógyítások valamely szűkebb körét, pl. a kuruzslását, vagy az igézését tüzetesebben megismertetni. Sőt találhatott volna kisebb határokat a tárgyszerinti osztályozásban is, mint a hogy egy ilyen határt Temesváry Rudolf talált, midőn a szülészet körébe vágó babonákat ismerette. Mivel ilyen korlátozásra szerzőnk nem gondolt, a rendelkezésre álló kis területen még a babonás gyógyítások egyetemes történetébe is beletévedt. Így aztán hallgatói lettünk egy olyan csevegésnek, a melynek még a mienkéhez hasonló kis folklorisztikus irodalmakban sem szokás osztogatni tudományos nevet. De viszont sietünk hozzátenni, hogy e minősítésért maga a szerző sem akarta törni magát. Célja csak az volt, hogy orvos társainak eltérült figyelmét az örökéletű babonás gyógyítás beláthatlan régi történetére és megdöbbentő jelenére ráirányítsa. Ha célját elérte, nálunk nagy szolgálatot teljesített, mert a tudományos gyógyítás útjában álló babonák rejtett világának feltárására legelső sorban maga az érdekeiben támadott orvosi rend volna hivatva. E világ misztériumait nálunk ma még igen fogyatékosan ismerjük. Az adalékok gyűjtése terén eddig csak kísérleteztünk, s ugyanezt cselekedtük, midőn a felgyült anyagot rendszerbe foglalni akartuk, az összehasonlító folklorisztikai műveleteket megkezdtük, történeti szempontok érvényesítésére gondoltunk, vagy a midőn a specifikus magyar anyag időelőtti kiválasztásán ábrándoztunk. Irodalmunk e szegénysége a szerzőt természetesen nem tudta meggátolni abban, hogy a betegségek különféle nemeire kuruzslási példákat felhozasson. De ha példáit szakember nézi végig, rögtön azt fogja észlelni, hogy legtöbbjük csak félnépi eredetű, olyan irodalmi emlékekből való, a melyeket az ú. n. „dreckapothéka“ régi irodalma hozott forgalomba. A valódi népi anyag hiányossága azonnal kiáltóvá lesz, a mint utána a ráolvasásokkal kezd példázódni. Ezért lett volna kötelessége, hogy az előadás végén ne csak az érdeklődésre, hanem a gyűjtésre is felszólítsa szaktársait. Legszívesebben azt láttuk volna, ha a jó példával maga a szerző járt volna legelő.

—a.

Néprajzi könyvészet 1900-ból.

(Vége.)

Osgood, C. G. The classical mythology of Milton's english poems. New-York, Holt. (8-r. LXXXV. 111 l.) — Ism. Bastide Ch. Rev. crit. 39. sz.

Oschinsky, Hugo. Der Ritter unterwegs und die Pflege der Gastfreundschaft im alten Frankreich. Halle. (8-r. 85 l.) Rövid ism. Romania 483. l.

- Palander, H.* Die althochdeutschen Thiernamen I. Die Namen der Säuge-thiere. Helsingfors. Diss. (8-r.) 4 Mk.
- Pfeffer, Peter.* Beiträge zur Kenntniss des altfranzösischen Volkslebens, meist auf Grund der Fabliaux. Karlsruhe (8-r. 33 l.) Progr.
- Pischel, Rich.* Die Heimat des Puppenspiels. Hallesche Rektorreden II.) Halle, M. Niemeyer. (8-r. 28 l.) 1 Mk.
- Popini Albert dr.* Finnország a XIX. században. Nyiregyh. ág. főgym. értes. 3—123. l. Ism. Nyirvidék 35. sz.
- Popini Albert.* A finnek és a Kalevala. Középkisk. Lapok 5 s köv. sz.
- Ratzel, Fr.* Der Ursprung und die Wanderungen der Völker, geographisch betrachtet. II. Geographichse Prüfung der Thatsachen u. den Ursprung der Völker Europas. Leipzig.
- Rhamm, Karl.* Zur Entwicklung des slavischen Speichers Globus 77. köt. 18—22. sz.
- Rhys, J.* Celtic folklore: Welsh and Mans. London, Frowde. (8-r.)
- Rhys, John, & Brynmor-Jones, David.* The Welsh people 2. and rev. ed. London, Fisher-Unwin. (8-r. XXVI, 678 l.)
- Rieck,* Städtisches Leben in Mecklenburg in den Zeiten des Mittelalters. II. Neu-Sterlitz. isk. progr. (4-r 30 l.)
- Roeder, Fr.* Die Familie bei den Angelsachsen. Eine kultur- u. litterar-historische Studie auf Grund gleichzeit. Quellen. I. (Mann u. Frau). (Studien zur engl. Philologie IV.) Halle, M. Niemeyer. (8-r. IX, 183 l.)
- Ruland, Wilh.* Legend of the Rhine Translated by H. Ford. Preface by Lord Avebury. Köln, F. Heyn. (12-r. XIII, 392 l.) 2 Mk. 50.
- Runge, P.* Die Lieder und Melodien der Geissler des Jahres 1349 nach der Aufzeichnung Hugos von Reutlingen. Herausg. v. — Leipzig, Breitkopf u Härtel. (4-r.) 10 Mk.
- Sacerdote, Gustave.* Das Passionspiel in Oberammergau. B. Lloyd 135. reg. sz. Saga-Bibliothek, altnordische. Herausg. v. Gust. Óederschiöld, Hugo Gering u. Eug. Moge. VIII. Heft. (Grettis saga Ásmundarsonar. Hrsg. v. R. C. Poer.) Halle, M. Niemeyer. (8-r. LII, 348 l.) 10 Mk.
- Schoenfeld, Dr. E. Dagob.* Das Pferd im Dienste des Isländers zur Saga = Zeit Eine kulturhistor. Studie, Jena, H. Costanoble. (8-r. X, 76 l.) 1 Mk. 50.
- Schultze, Dr. Fritz.* Psychologie der Naturvölker. Entwicklungs-psychologische Charakteristik des Naturmenschen. Leipzig, Veit & Co. 10 Mk. Ism. Vierkant A. Globus. 78. köt. 294. l.
- Schumann, Colmar.* Volks- und Kinderreime aus Lübeck u. Umgegend Beiträge zur Volkskunde. Lübeck, Gebr. Borchers. (8-r. XVI, 205 l.) 1 Mk. 50.
- Schurtz, H.* Urgeschichte der Kultur. 1 Lfr. Leipzig, Bibliogr. Inst. 1 Mk. (Megjelenik 15 füzetben.) Ism. Liter. Centr. Bl. 48. sz.
- Schrader, Otto.* Reallexikon der indogermanischen Altertumskunde. Grundzüge einer Kultur- und Völkergeschichte Alteuropas. I. Halbbd. Strassburg K. J Trübner. (8-r. 1—560 l.) 14 Mk.
- Schweizer-Trachten, die, vom XVII—XIX. Jahrhundert nach Originalien. dargestellt und auf photo-mechan. Wege in Farben ausgeführt 4—6. Serie. Zürich, Inst. Fol. à 12 Mk.

Setälä, E. N. I. N. Smirnow's Untersuchungen über die Ostfinnen Journ. de la Soc. Finno-Ougrienne. XVII.)

Sippurim. Sammlung jüdisch. Volkssagen, Erzählungen, Mythen. Chroniken, Denkwürdigkeiten u. Biographien berühmter Juden aller Jahrhunderte, besonders des Mittelalters. 9. Bdch. (Jüdische Universal-Bibliothek, 78.) Prag, J. B. Brandeis. Polygr. (16-r. 130 l.) 20 pf.

Slovenske narodne pesmi. Uredil Dr. K. Štrekelj. Izdala in založila Slovenska Matica. 5. Snopič. (II svezka) v. Ljubljani 1900. (8-r. 1—304 l.)

Smith, Justin H. The Troubadours at home: their lives and personalities, their songs and their world. London, Putnam's Sons. (8-r.) 25 sh.

Smyrnov, J. Uralo-altajskij mir l. russkoj archeolog. istoriceskoj i etnograficeskoj literaturja. Keleti Szemle 61—66. és 79. l.

Spelter, P. Die Pflanzenwelt im Glauben und Leben unserer Vorfahren. (Sammlung gemeinnütziger Vorträge. 336.) Prag, F. Haerpfer. (8-r. 40 l.) 45 fillér. Ism. Blümml, E. K. Mitth. Anthr. Ges. Wien 155. l.

Spielmannsgedichte, altddeutsch-lateinische, des X. Jahrhundert. Übertragen von Moritz Heyne. Göttingen. Fr. Wunder. (12-r. XXIV, 78 l.)

Spielmannsbuch. Novellen in Versen aus dem XII. und XIII. Jahrhundert. Übertragen von Wilh. Hertz. 2 Aufl. Stuttgart, Cotta. (8-r. VI, 466 l.) 6 Mk. 50.

Sprichwörter und alte Volks- und Kinderlieder in kölnischer Mundart. Köln, K. Stauff. (12-r. IV, 63 l.) 50 Pf.

Stapleton, A. All about the merry tales of Gotham. Nottingham, Pearson. (8-r. 190 l.) 5 sh.

Stein, Leopold. Untersuchungen über die Proverbios morales von Santob de Carrion, mit besonderem Hinweis auf die Quellen und Parallelen. Berlin, Mayer u. Müller. (8-r. 108 l.) Rövid ism. Romania 484. l.

Strack, Hermann L. Das Blut im Glauben und Aberglauben der Menschheit. Mit besonderer Berücksichtigung der „Volksmedizin“ u. des „jüdischen Blutritus“. München. (8-r. XII, 208 l.) 2 Mk. 50 — Ism. dr. Krausz Sámuel. Ethnogr. 232—235. l.

A szamárunnepek a középkorban. Vasár. Ujs. 4. sz.

A táncz a párisi kiállitáson. Vasár. Ujs. 36. sz.

Tardel, dr. Herm. Die Sage von Robert dem Teufel in neueren deutschen Dichtungen und in Meyerbeers Oper. Berlin, A. Duncker. (8-r. V, 82 l.) 2 Mk. — Ism. H—y M—c. Liter. Centr. Bl. 25. sz

Taylor, Benjamin. Storyology: Essays in Folk-lore, Sea-lore, and Plant-lore. London, Stock. (8-r.)

Tetzner, F. Die Slowinzen und Lebakaschuben. Mit 1 Sprachkarte u. 3 Taf. Berlin, Felber. (8-r.) 6 Mk.

Trojanović, Dr. S. Altertümliche Speisen- und Getränkebereitung bei den Serben. Braunschweig, Vieweg.

Ünnepi szokások az angol hadseregben. Vasár. Ujs. 1. sz.

Vogt, Friedrich. Die schlesischen Weihnachtsspiele. Mit Buchschmuck u. 4 Gruppenbildern. (Schlesiens volkstüml. Überlief. I.) Leipzig, Teubner. (8-r. XVI, 500 l.) 5 Mk. 20.

Voretzsch, Carl. Die Composition des Huon von Bordeaux nebst kritischen Bemerkungen über Begriff und Bedeutung der Sage. Halle, Niemeyer, (8-r.) 10 Mk.

- Wallin, W.* Metsäsuomalaiset Ruotsissa. Helsingissä. Otava. (8-r. 101 l.)
- Waltershausen, A.* Die Germanisierung der Rätoromanen in der Schweiz. (Forschungen z. deutschen Landes- u. Volkskunde XII. 5.) Stuttgart, Engelhorn. (8-r. 110 l.)
- Warnke.* Die Quellen des Esope der Marie de France. Halle. (8-r.)
- Weber, Carl.* Italienische Märchen, in Toscana aus Volksmund gesammelt. Halle, M. Niemeyer. (8-r. 40 l.) 1 Mk. 20.
- Wiegand, Dr. Gustav.* Die rumänischen Dialekte der kleinen Walachei, Serbiens und Bulgariens. Leipzig, J. A. Barth. (8-r.)
- Weise, O.* Die deutschen Volksstämme und Landschaften. Leipzig, B. G. Teubner (8-r. 128 l.) 90 Pf. Ism. Ratzel F. Petermann Mittheil. Lit. Bericht 156 l.
- Weiss, Dr. Karl.* Hohentwiel und Ekkehard in Geschichte, Sage und Dichtung, 1—3. Lfrg. St. Gallen. Wiser u. Frey. (8-r. 1—96 l.) à 1 Mk.
- Wiedemann, A.* Die Toten und ihre Reiche im Glauben der alten Aegypter. Leipzig, Hinrichs. (8-r.) 60 Pf.
- Wundt, W.* Völkerpsychologie. I. Bd. 1. Th. Leipzig, Engelmann. (8-r. 627 l.) Ism. B. M. Journ. d. Savants. 620. l. — Strelis T. Petermann. Mittheil. Lit. Bericht 141. l. — yg. Liter. Centr. Bl. 48. sz.
- Wüscher, Bechi H.* Italische Städtesagen und Legenden. Leipzig, Friedrich. (8-r.) 3 Mk.
- Wuttke, Dr. Adolf.* Der deutsche Volksaberglaube der Gegenwart. Dritte Bearbeitung v. E. H. Meyer. Berlin, Wiegandt & Grieben. 12 Mk.
- Wuttke, Robert.* Sächsische Volkskunde. Dresden, Schönfeld. (8-r. VIII, 520 l.) 10 Mk. Ism. p. Liter. Centr. Bl. 12. sz. — Andree R. Globus 77. köt. 4. sz.
- Wyss, Arthur.* Ein deutscher Cisianus für das Jahr 1444, gedruckt von Gutenberg. Strassburg, Heitz. (4-r.) 3 Mk.
- Zeitschrift für Österreichische Volkskunde 1900. Heft. 2. Megemlitendő: Romstorfer, Holzarbeiten der Bukowiner Zigeuner. — Lilek: Familienleben in Bosnien. — Krobath: Das Dreikönigslied.
- Zurbonsen, F.* Die hl. Elisabeth von Thüringen in der neuen deutschen Poesie. Stuttgart, kathol. Vereinsbuchh. (8-r. VIII, 121 l.) 1 Mk. 20.

c) *Európán kvüli.*

- A „báhnár“ törzs. Népismeí közlemény. Szépirod. Kert 15—16. sz.
- Bálint Gábor.* Egy előadás a római kongresszuson. Székely Nemzet 29., 30. sz. (Kik a közönségesen cserkeszeknek nevezett adighek?)
- Brandt, M.* v. Sittenbilder aus China. Mädchen u. Frauen. Ein Beitrag zur Kenntniss des chines. Volkes. 2. Aufl. Stuttgart, Strecker u. Moser. (8-r. 87 l.) 1 Mk. 60.
- Büchler Adolf dr.* Az állítólagos szamárkultusz a jeruzsálemi templomban. Magy. Zsidó Szemle 231—237. l.
- Chaillby-Bert, J.* Java et ses habitans. Paris, Colin. (8-r. XVII, 375 l.) 4 fr. Ism. Froidevaux Henri. Polybiblion 89. köt. 247. l.

Le costume en Egypte du IIIe au XIIIe siècle, d'après les fouilles de M. Al. Gayet. Paris, Levoux, (8-r. 256 l.) 2 fr.

A „fan“ négerek között. (Népismeí útleírás.) Kath. hitterjesztés lapjai. 1. 2. sz. Francke, H. Die Kesar-Saga. Helsingfors, 1900. (8-r.)

Franke, H. Der Fruhlingsmythus der Kesarsage. (Mémoires de la société Finno-Ougrienne. Tome XV.) Helsingfors. (8-r. VIII, 34, 31 l.)

Grünwedel, Dr. Albert. Mythologie des Buddhismus in Tibet und der Mongolei. Führer durch die lamaistische Sammlung des Fürsten E. Uchlomskij. Leipzig, F. A. Brockhaus. (4-r. 280 l.) 8 Mk. — Ism. Laufer B. Globus 78. köt. 129. l.)

Harsányi István dr. Philippini szigetek és népei. Debrecz. Ellenör 121—123. sz.

K—s. Beiträge zur Karagöz-Literatur. Keleti Szemle 140—144. l.

Katanoff, N. Th. Ueber die Bestattungsgebräuche bei den Türkstämmen Central- und Ostasiens. Keleti Szemle 100—113., 225—233., 277—286. l.

Kaukázia népei és a kath. missziók. Kath. Hitterjesztés Lapjai. 1—4. füz.

Krauss, Samuel. Zur Geschichte der Chazaren. Keleti Szemle 164—176. l.

Kuun Géza gr. Ismereteink Tibetről. Alkalmi beszéd. A m. tud. Akadémia 1900. évi ápr. 30-iki Körösi Csoma-ünnepén tartotta. — Budapest, 1900. Akadémia. (8-r. 80 l.) 1 kor. 50 fil. — Ism. (ng.) Ethnogr. 376. l.

Memoirs of the American Folk-lore Society. VI. Teit, James: Traditions of the Thompson River Indians of British Columbia. New-York, Lippincott. (8-r. X, 137 l.)

Molnár Antal dr. Új-év napja és ünnepségei a keleti örményeknél. — Armenia 37. l.

Munkácsi, Bernát. Todesdaemon Aina der Altaier-Todesdaemon χιή der Wogulen. Keleti Szemle 158—160. l.

Patkanov S. Über das Volk der Sabiren. Keleti Szemle 258—277. l.

Patkanov S. Die Irtysch-Ostjaken und ihre Volksposie. II. Theil. Ostjakische Texte mit deutscher und russischer Übersetzung nebst Erläuterungen. St.-Petersburg, 1900. Acad. (N. 8-r. VIII, 302, 113 l.) 9 Mk. 50 Pf.

Platz Bonifác. A vad és félkultúrnépek kedélye. Tanulók Lapja 28—31. sz.

Polgár József. Khináról. Zólyom és vid. 47. s köv. sz.

Roussel, A. Légendes morales de l'Inde. 2 vol. Paris, 1900. Maisonneuve. (8-r. XII, 328 l.) 10 fr.

Skinner, C. M. Myths and legends of our new possessions and protectorate. Philadelphia J. B. Lippincott & Co. (8. VI, 354 l.)

Skeat, Walter-William Malay magic being an introduction to the folklore and popular religion of the Malay peninsula. With a preface by Charles Otto Blagden, London. Macmillan. (8-r.) 21 sh.

Schwarz, Franz v. Turkestan, die Wiege der indogermanischen Völker. Freiburg i. B Herder. (8-r. XX, 606 l.)

Starr, Friederick. Notes upon the Ethnography of Southern Mexico. Davenport. 1900. (8-r.)

Stumme, Hans. Märchen der Berber von Tamazratt in Südtunisien. Leipzig, Hinrichs. (4-r. 72 l.) 6 Mk. — *Ism. Lit. Centr. Bl.* 43. sz.

Valentin, W. Die Buren und ihre Heimat. Berlin, H. Walther. (8-r.) 3 Mk.

Varjas Károly. A kínai nőkről. Vasár. Ujs. 29. sz.

Vasiliev, A. U. Obrazcy kirgiskoi narodnoi slovesnosti. I. Orenburg, Zarinov. (8-r. 89 l.)

Zichy, Eug. Notes de voyage en Sibérie. Le Revue d'Europe. 3-5. füz.

Összeállította: *Hellebrant Árpád.*

NÉPRAJZI HIREK.

Kinevezések a M. Nemzeti Múzeum Néprajzi Osztályánál.

A M. Nemzeti Múzeumi tisztikar legutóbbi új szervezésekor a király Ő Felsége 1901. évi okt. 12-én kelt magas leiratával DR. JANKÓ JÁNOS m. nemzeti múzeumi őrt, a néprajzi osztály vezetőjét VI. rangosztályba való sorolással ugyane múzeumi osztály igazgatójává nevezte ki. E kinevezés, míg egyrészt az utóbbi évek alatt rohamos fejlődésnek indult néprajzi osztály jelentőségének és gazdagságának újabb elismerése, másrészt méltóképen jutalmazza azokat a tudományos törekvéseket, továbbá azt a nagy szorgalmat és ügybuzgóságot, a melylyel DR. JANKÓ JÁNOS a néprajzi osztályt mai magas színvonalára emelte. — E királyi kinevezéssel egyidejűleg közölte a hivatalos lap a (nm) vallás- és közoktatásügyi miniszternek 74312. sz. leiratát, melynek értelmében DR. SEMAYER VILIBÁLD nemz. múzeumi segédőr I. oszt. segédőrré és DR. BÁTKY ZSIGMOND nemz. múz. segéd II. oszt. segédőrré neveztetett ki. Mindketten elsőrangú szakemberek a néprajzi tudomány különböző ágaiban s az osztály újabb fejlődésében mindkettőjüknek igen nagy érdemeik vannak. — Az Ethnographia a kinevezettekben három kiváló munkatársát tiszteli s a szerkesztőség a legőszintébb örömmel tolmácsolja e helyen is szerencsekívánatait.

*

Szeged és népe címen a szegedi Dugonics-Társaság egy terjedelmes néprajzi monographiát fog kiadni. Mivel a társaság elnöksége e kiadványát a hazai néprajz barátainak könnyen hozzáférhetővé óhajtja tenni, a már kibocsátott *Előfizetési fölhívás* a M. Néprajzi Társaság tagjait abban a kedvezményben részesíti, hogy a díszes művet tetemesen leszállított áron előre megrendelhetik. A fölhívás egész terjedelmében így hangzik:

A „Dugonics-Társaság“ 1200 korona pályadíjat tűzött ki *Szeged ethnographiai történetének* megírására. A pályázat sikeres volt: a pályamunka bírái egyhangúlag

elismeréssel szólottak *Kovács Jánosnak* pályamunkájáról, melynek az elismerő bírálatok alapján Társaságunk a pályadíjat kiadta és egyben elhatározta, hogy a munkát kinyomatja.

Ezen munkára, — mely „*Szeged és népe*, Szeged ethnographiája“ cím alatt nagy nyolcadrét alakban mintegy 35 ivre terjedőleg gazdagon illusztrálva díszes kiállításban f. évi december hó első felében kerül ki a sajtó alól — hirdetünk előfizetést, és felhívjuk a néprajz barátainak, művelőinek és azoknak figyelmét, kik a tiszaparti nagy magyar város és ősi népének ezeréves küzdelmes története, de különösen változatos sajtóságokban gazdag néprajzának megismerése iránt érdeklődéssel viseltetnek.

A munka három részre osztva az alábbi címek alatt tárgyalja *Szeged és népének* ethnographiai történetét: I. *Földrajzi és természetrajzi rész*: A város területe és fekvése. Utak, úthálózat. A város domborzata és magassága. A város vízrajza. (Folyók, erek, tavak és mellékvizek.) Éghajlati viszonyok. Az időjárási viszonyok általános jellemzése. Földtani viszonyok. Növényélet. Állatvilág. II. *Történelmi rész*: Történeti áttekintés. (A betelepedéstől korunkig.) A város fejlődése és hatósági szervezete. III. *Néprajzi (ethnographiai) rész*: A város lakói. Szeged népe. a) Általános ismertetés és jellemzés. b) Embertani (anthropologiai) leírás. A tanyák, a szállások élete. A város polgárai. (Civis Szegediensis.) Szegedi család- és gúnynevek. Családi élet és szervezet. Ház, lakás, udvar, kert és ezeknek berendezései. Táplálkozás, ételem, ételek. Ruházat, viselet. Foglalkozások. Szokások. Káromkodások. Káromkodó-szók. Vallás, szellemvilág. (Néphit. néphagyományok, ősvallás.) Babonák, babonás jóslások, hiedelmek, álmok. *Népiés gyógyászat*: kuruksolások, varázsolások, igézések és ráimádkozások. Játékok és mulatozások: a) felnőtteknél, b) gyermekeknél, c) játékeszközök. *Népköltés*: dajkarimek, gyermekversikék, dalok és csüfolódók. Dal, tánc és hangszerek. Közmondások és szólások. Kiszólások és táncszók. Mondák és mesék. Nyelv és nyelvjárás. Beszédék és gyermeknyelv. Állatnevek, állathívó és elűző szók.

Ezen anyagot, — hogy a fekete nyomású képek egyhangúsága elkerültesse, — váltakozva a fekete mellett rozsdabarna, olajzöld és acélkék színben a szöveg közé nyomott mintegy 170 kép és számos színes melléklet illusztrálja, magyarázza s ennek dacára a munka ára a *M. Néprajzi Társaság tagjai részére 10 korona helyett 7 korona* az egész vászonba kötött példányé 2 koronával több s ezenkívül az ajánlott szétküldésért még 55 fillér. — Az előfizetési pénzeket „A Dugonics-Társaság elnökségének Szegeden“ cím alatt december hó 10-éig kérjük beküldeni. Szeged, 1901. november hóban. *Dr. Lázár György* elnök, *Békési Antal* főtítkár.

*

A magyar lant. Az *Uránia* magyar tudományos színház f. hó 14-én a magyar dalköltészet kiválóbb termékeiből „Magyar lant“ címen egy rendkívüli érdeklődéssel fogadott ciklust adatott elő. E ciklust *Kőrösi Henrik* állította össze s ugyanő írta hozzá a magyarázó szöveget; a zenei részben pedig *Sztojanovits Jenő* zeneszerző működött közre. A három szakaszra osztott műsor első részét egy regös-ének művészi előadása vezette be, utána pedig *Farkas András* „Jerse emlékezünk“ kezdetű 1538-iki szerzeménye s *Tinódi Sebestyén* Eger ostromának dala következett azzal a népi változattal kapcsolatban, a melyet *Seprődi János*

följegyzésében folyóiratunk előző száma közölt. Ugyane szakaszban kerültek sorra a XVII. századi kuruc dalok is. A II. szakasz a XVIII., a III. szakasz a XIX. század termékeiből állt. Mivel mindegyik szakasz túlnyomó részben néprajzi tartalmú volt, Körösi külön felhívta a lelkes közönség figyelmét azokra a soha el nem muló érdemekre, a melyeket a *Magyar Néprajzi Társaság* és a *Kisfaludy-Társaság* a magyar nép zenei és költészeti emlékeinek összegyűjtésével és kiadásával szerzett magának. Mivel a jeles műintézet a tudományos eredmények népszerűsítését tűzte ki feladatául, őszintén örülünk, hogy elvégre a mi tökének népszerűsítése is sorra került.

*

Weinhold Károly halála. Közelébb a leghiresebb német folkloristának, *Weinhold* Károly berlini egyetemi tanárnak halálát jelentették a németországi lapok. *Weinhold* 1823 október 26-án Reichenbachban, Sziléziában született. Kezdetben papnak készült; de *Lachmann* és a *Grimm-testvérek* a berlini egyetemen figyelmét a néphagyományok tanulmányozására terelték. Irodalmi munkásságának tulajdonképpen három ága volt: irodalomtörténeti, nyelvészeti és mythologiai. A két utóbbi téren mint kutató és feldolgozó működött s minden irányban maradandót alkotott. Önálló művei ilyen sorrendben láttak napvilágot; *Sagen von Loki*, 1848; *Die Deutschen Frauen im Mittelalter*, 1851; *Weihnacht-Spiele und Lieder aus Süd-Deutschland und Schlesien*, 1853; ugyanebben az évben adta ki a német tájnyelvek tanulmányozásáról szóló korszakalkotó könyvét; *Altnordisches Leben*, 1856; *Reisen des germ. Mythus*, — *Mythus von Wanenkrieg*, — *Glücksrad und Lebensrad*, 1858; *Heidnische Todtenbestattung in Deutschland*, 1859; *Alemannische Grammatik*, 1863; *Bairische Grammatik*, 1867; *Die Deutschen Monatnamen*, 1869. 1890-ben megalapította a berlini *Verein für Volkskunde*-t s 1891 óta szerkesztette: e társaság folyóiratát. Jellemző, hogy utólérhetetlen tájnyelvészeti ismereteinek alapja az a sziléziai dialektus volt, a melynek világát a folklore szempontjából már serdülő ifjúkorától fogva állandóan kutatta. Az innen meritett holmi volt alapja másik alapvető művének, a karácsonyi szokások gyűjteményének is. E műve irodalmunkra az Arany-Gyulai-féle népköltési gyűjtemény I. kötetének egyik kitünő kommentára révén gyakorolt hatást. Ugyane műve a német irodalomban is maradandó nyomokat hagyott maga után, mert még ma is ennek szokták tulajdonítani azt, hogy a *naiv* gyűjtők elvégre elállottak azoktól a *naiv* magyarázatoktól, a melyek *Weinhold* ismeretei és fegyelmezett módszere nélkül határozottan kárára voltak a közzétett nyers anyagnak.

*

Tagsági oklevél. Tisztelettel tudatjuk, hogy a Magyar Néprajzi Társaság művészien kiállított *névre* szóló tagsági okleveleit azon tagjainak készséggel megküldi, a kik a kiállításért járó 6 K. díjat az elnökség címére (Budapest, VIII., Nemzeti Múzeum) beküldik.

FELHÍVÁS.

Tisztelettel kérjük az Ethnographia vidéki olvasóit, hogy a hazai néphagyományok pusztuló emlékeit gyűjteni s gyűjtésük eredményét folyóiratunk számára közlés végett megküldeni sziveskedjenek. A gyűjtendő anyag három csoportra osztható:

1. **Néphit** s a belőle folyó cselekedetek: *babonák és babonás szer-tartások* (születés, keresztelés, házasság, betegeskedés, haláleset, temetkezés, farsang, böjt, továbbá egyes napok, pl. Andrásnap, Szent-Györgynap, Luca-nap, karácsony, Sylvester, újév stb.) alkalmából, *ráolvasások, varázsigék, varázseszközök, kuruzsló gyakorlatok; a szellemi lények* (ördögök, boszor-kányok, garabonciások, lidércek, tündérek stb.) felől való hit, továbbá *a természet jelenségeinek népies magyarázatai*, pl. a világ keletkezéséről, vízözönről, hegyekről, vizekről, napról, holdról, csillagokról, villámlásról, dörgésről, szivárványról, — *káromkodások, esküdözések, mythikus tartalmú elnevezések* különösen növényeknél, állatoknál s természeti jelenségeknél.

2. **Népszokások** a következő alkalmakra: *születés, keresztelés, házasság, halál, temetkezés, ünnepek* (újévi köszöntők, vízkeresztí, farsangi, húshagyói, böjti szokások, Balázs- és Gergely-járók, húsvéti és pünkösdi játékok, szent-ivánnapi tüzugrás, lucázás vagy palázolás, betlehemes játékok, regös-énekek, lóstolások, névnap-köszöntések stb.), *népmulatságok* (határjárás, aratás, szüret, kukorica-fosztás és törés, disznótor, fonóka, kaláka, tánc, társasjátékok, gyermekjátékok, házszentelések stb.), továbbá hagyományos szokások a *joggyakorlat* (népies kormányzat, igazságszolgáltatás, eskü, örökösödés) terén.

3. **Népköltészet**: történeteket tárgyaló *epikai dalok* (balladák, románcok, s rokonműek), *lírai dalok* (szerelmi dalok, katona-, pásztor-, betyár-dalok, tréfás- és gúnydalok, bordalok és mulató gajdok stb.), *verses levelek, táncszók, lakodalmi versek, dajkartékek, kiolvasó versikék, játék-rímusok, verses talányok, közmondások, mesék, történeti és helyi mondák, Krisztus-mondák* (Krisztus és Szent Péter földönjártáról).

A lejegyzés helye és a lejegyző neve mindig megjelölendő. Óhajtanó továbbá, hogy a népi szöveget a tájnyelv saját-ságaival *fonétikailag* jegyezzék le, s hogy a gyűjtőktől származó leírások, jellemzések mindenre kiterjedjenek és lehetőleg tömöttek, rövidek legyenek.

Az ily tárgyú anyaggyűjtéseket, ha minden tekintetben *pontosak-nak és hiteleseknek* bizonyultak, társaságunk szívesen közli folyóiratában, az *Ethnographiában*, s nyomtatott ivenként legalább 32 koronával, ha pedig a beküldött szöveghez használható *hangjegyzés* is járul, 60 koronáig terjedhető összeggel díjazza. A gyűjtésre vonatkozólag további felvilágosítással a *M. Néprajzi Társaság főtitkári hivatala* (Budapest, Nemzeti Múzeum) szolgál, hova a kiadásra szánt gyűjtések is küldendők.

ETHNOGRAPHIA

A MAGYAR NÉPRAJZI TÁRSASÁG ÉRTESÍTŐJE.

SZERKESZTIK :

DR. MUNKÁCSI BERNÁT ÉS DR. SEBESTYÉN GYULA

MELLÉKLET :

A M. NEMZETI MÚZEUM NÉPRAJZI OSZTÁLYÁNAK ÉRTESÍTŐJE

SZERKESZTI : DR. JANKÓ JÁNOS.

A társaságot illető pénzek egy-
szerűen a
MAGYAR NÉPRAJZI
TÁRSASÁGNAK,
a felszólalások és lakezimbjelene-
tések pedig
FEICHTINGER GYŐZŐ
pénztárhoz (Bpest, VII., Arena-út
52. sz.) küldendők.

Előfizetési ára 6 kor. Bolti ára 10 kor.

A folyóiratot illető küldemények
MUNKÁCSI BERNÁT-hoz
(Bpest, VI. ker., Eötvös-u. 5. sz.)
vagy

SEBESTYÉN GYULÁ-hoz
(M. Nemzeti Múzeum) küldendők.
A társaság ügyviteléhez tartozó
iratok a főttkári hivatalnak
(M. Nemz. Múzeum) címezendők.

A tagoknak a tagdíj fejében jár.

Megjelenik július és augusztus kivételével minden hónapban.

BUDAPEST

A MAGYAR NÉPRAJZI TÁRSASÁG KIADÁSA.

TARTALOM.

	Lap
<i>Katona Lajos</i> : A magyar népmese irodalma. (II.)	433
<i>Galgóczy János</i> : A kaukázusi népek őstörténetéhez. (II.)	440
Népköltészet:	
<i>Nagy János</i> : Balladák.	455
<i>Boromisza Jenő</i> : Kaloesa-vidéki népdalok.	458
Irodalom:	
<i>Munkácsi Bernát</i> : Finnisch-ugrischo Forschungen (II.)	461
Kisebb közlemény:	
<i>Sebestyén Gyula</i> : Felhívás a téli népszokások és babonák ügyében	473
Társulati ügyek:	
Jegyzőkönyvi kivonat	474
A Magyar Néprajzi Társaság tagjegyzéke az 1901. év végén.	475
A Magyar Nemzeti Múzeum Néprajzi Osztályának Értesítője:	
A Magyar Nemzeti Múzeum Néprajzi Osztályának kézi szakkönyvtára.	163

K é r e l e m.

Tisztelettel kérjük azokat a tagokat, a kik az **Ethnographia** előző **2-ik füzetét** nélkülözhetik, hogy e füzetet, melynek ára fejében a tagdíjból **2 koronát** leszámítunk, társaságunk elnökségének (Budapest, Nemzeti Múzeum) visszaküldeni sziveskedjenek.

Az elnökség.

Figyelmeztetés.

Az **Ethnographia** teljes IV—V. évfolyamát a Magyar Néprajzi Társaság 8 koronán, a III. évfolyam *utolsó* (VII—X. sz.), valamint a VI. évf. *első* füzetét 4 koronán *visszaváltja*, illetőleg ezen értékben a tagdíjba beszámítja. Ajánlatok *Feichtinger Győző* pénztároshoz (Budapest, VII., Arena-út 52. sz.) intézendők.

Tagsági oklevél. Tisztelettel tudatjuk, hogy a Magyar Néprajzi Társaság művészien kiállított *névre szóló* tagsági okleveleit azon tagjainak készséggel megküldi, a kik a kiállításért járó 6 K. díjat az elnökség címére (Budapest, VIII., Nemzeti Múzeum) beküldik.

Kérjük a M. Néprajzi Társaság tagjait s folyóiratunk előfizetőit, hogy **lakásaik változását a pénztárosnál** (Budapest, VII., Arena-út 52. szám) **idejekorán bejelentsék**, nehogy a füzetek szétküldésében zavar támadjon.

ETHNOGRAPHIA

SZERKESZTIK:

Dr. MUNKÁCSI BERNÁT és Dr. SEBESTYÉN GYULA.

XII. évf.

1901. december

10. szám.

A MAGYAR NÉPMESE IRODALMA.

II.

A magyar népmeséről szóló irodalom.¹

— Második, befejező közlemény. —

Arany László értekezése óta nagyobb tanulmány a magyar népmeséről csak egy jelent meg: PINTÉR SÁNDOR bevezetése tizenhárom palócz meséjéhez (Losoncz, 1891), mely azonban csak „jóbarátok számára ötven példányban“ látván napvilágot, szélesebb körben aligha lett ismeretessé.

Pintér elég nagy feneket kerít 66 lapnyi dolgozatának, a melyből, az igaz, 10 lap az ajánló levélre esik; de már ebben is kimond egy-két tételt, köztük olyant is, a melyhez vajmi sok szó férne. Ilyen a többi közt a szerzőnek az a meggyőződése (10. l.), hogy „Élő nemzetünk családtörzsei között . . . a palócz nép, — habár ezer esztendőnél régebben érintkezik a szláv családhoz tartozó néptörzsekkel, még meséjében is legközelebb áll ősi eredetéhez“. Azt is állítja egy lappal előbb a nagy fajszeretettől megvesztegetett ítéletű szerző, hogy igen sok germán és szláv mesét olvasott át, de ezeket a mieinkkel összevetve, azon meggyőződésre jutott, „hogy azoknak alap gondolata a mi népünk meséitől egészen különbözik“. Kár, hogy nem fejt ki bővebben, mit talált ama germán és szláv mesékben alap gondolatul. Sőt a magyar népmesének szerinte minden más népétől annyira elütő jellemét sem domborítja ki világos körvonalakkal. Mindössze abból következik az ő meggyőződése szerint ez a nagy eltérés, hogy „mi

¹ Az első közleményt l. az *Ethnographia* ez évi kötetének 337. s következő lapjain.

sem a latinokkal, sem a görögökkel, sem más történelmileg ismert népekkel rokonságban nem vagyunk, nemzeti génuszunk semmi más nemzet génuszával nem rokon; de még szomszédságunk is — bármily messze tekintsünk vissza az ember művelődésének történetébe — újabb keletű, mint népmeséink alakulása“ (31. l.).

Ennek megértéséhez persze tudnunk kell, hogy a szerző a népmese eredetéről *saját* elméletet alkotott magának, a mely szerint „minden nép meséjének forrása saját egyéniségében, szellemi erejében van, indító oka pedig, hogy véghez vitt cselekményét tőle telhetőleg maradandóvá tegye“. A mese tehát nemcsak őskori történelem, hanem az őskor története is egyúttal, ha ugyan jól értettük a szerzőt, a ki e gondolatát a 40. lapon elég homályosan így fejezi ki: „Talán a népmese nem egyéb, mint a nép gyermekkori eszével szóba foglalt azon időbeli saját története, melyet ma férfikorát élő ugyanazon nép mesél“.

Ez pedig a köréje gabalyított köd burkolatából kihámozva nem egyéb, mint az *anthropologiai* mese-elmélet túlhajtása, a mely a vándorlás tényét teljesen tagadja és a népmesét az irodalomtörténet talajáról egészen a praehistorikus emlékek sorába helyezi át. A másik irányban való túlzás, ha a földkerekség bármely két különböző pontján följegyzett két mese, vagy akármilyen hagyomány hasonlóságában a *vándorlás* kétségtelen bizonyítékát látja valaki, a nélkül, hogy ennek nem is a valószínűségét, de akár csak a lehetőségét is számbavenné. Ép ily merev és egyoldalú volt annak idején a *mythologiai* elmélet is, a mely a közös ősnyelvi, ősvallási és erkölcsi talaj termékeinek tekintette az egymással rokon népek összes hagyományait, így a meséit is. Az igazság e téren sem oly egyszerű, mint akármelyik elmélet kizárólagos alapján állva, annak megalkuvást nem ismerő hívei vélik. Ha valahol, akkor itt, ilyen sok különemű és más-más eredetű elemből alakult szellemi termékek vizsgálatánál kell több szempontot egymással egyeztetni és a dolgokat lehetőleg sok oldalról vizsgálni, minden eshetőséget számbavenni, semmiféle nagyon is egyoldalú és előfeltevésektől függő magyarázatban sem föltétlenül megbizni. Íme, Pintér úrnak hozzám intézett igen megtisztelő felszólítására nagyon is megkésétt válaszom.

A palóc mesék bevezető tanulmányában ugyanis ennek az érdekes szerzője, midőn a népmesékről 1889-ben Pécsen tartott előadásomra is rá keríti a sort, meg nem érdemlett dicsérettel emlékezik meg e szerény kis vázlatról, s végül csak azt tartja igen nagy kár-

nak, hogy már ezen értekezésemben is határozott alakban nem jelöltem meg a népmesék eredetéről s azok indító okairól való nézetemet. Pedig a ki fentérintett értekezésemet¹ figyelemmel olvassa, már abból is megláthatja, hogy e kérdések fejtegetésében az ú. n. eredetek és végső indító okok kutatásától idegenkedve, csupán a megfejthető és kimagyarázható jelenségek bonczolgatására kívánom a vizsgálatot korlátozni. Ennél jó segítségnek tartom az említett elméletek bármelyikét is, a meddig a jelenségek okszerű kapcsolatának felderítésére elégséges; de azonnal megrendül a hozzávaló bizalmam, mihelyt olyan magyarázatot erőszakol a tényekre, a melynek azok kereken ellentmondanak. Nekem tehát jó a Grimm-féle elmélet addig, a míg csakugyan a nyelvi rokonság talaján álló és maradó analógiák megfejtéséről, s még hozzá olyanokéről van szó, a melyeket a nyelvtudomány és a történelem egybevágó tanuságtétele támogat. De jó a Lang-féle anthropologiai elmélet is, a mennyiben bizonyos kor- és népközi hasonlóságok vagy egyezések megfejtesét kínálja, melyek magyarázatára sem a törzsrokonság, sem a vándorlás józanul még feltevésképen sem kockáztatható. Természetes azonban, hogy mindaddig, a míg a vándorlás legalább is valószínű, még az öröklés lehetősége mellett is inkább amazt fogom először szemügyre venni, mint általánvéve természetesebb, egyszerűbb és gyakoribb magyarázatát a hagyományok hasonlóságának. És csak a legvégső esetben folyamodom az ember természetének ősi közössége és az ős állapotok analógiáiból következő értelmezéshez, minthogy azzal mindig nagyon csinyján kell bánni, mikor magasabb rendű, összetettebb és bonyolultabb jelenségekről van szó, a milyenek a népmesék is nagyobb részükben . . .

Bevezető értekezésében sokkal tágabb körű feladatot tűzött ki maga elé H. JONES, a KROFF LAJOS honfitársunkkal együtt kiadott angol nyelvű gyűjtemény² előtt, melyet az „Ethnographia“ II. (1891.) évf. 39—42. lapjain elég részletesen ismerttettem.

E bevezetésben Jones a magyar néphagyományok összességéről, sőt a magyar nemzet multjáról és eredetéről is igyekszik az angol olvasót röviden tájékoztatni, a mi néhány kisebb tárgyi tévedést kivéve elég jól sikerül is neki. (Ilyen most utólag, a könyv újabb átnézése

¹ A népmesékről. Pécs, 1889. 50 l., kis 8-adr. (Különlenyomat a „Pécs“ 1889. évi folyamából.)

² *The Folk-tales of the Magyars.* Collected by Kriza, Erdélyi, Pap and others. London. Folk-lore Society. 1889.

alkalmával szemembe ötlött tévedés, hogy a bevezetés XXI. lapjának második jegyzetében *Garay* „Hári János“-a, helyesen „Az obsitos“, *Czuczor*-nak van tulajdonítva.) A népmesét a XIX—XXIV. lapon jellemzi a szerző, s az emberiség őskori közös öröksége mellett a magyar nép meséiben, azoknak rokon és nem rokon népekéivel való egybevetése alapján, melyről a mű becses jegyzetei tanuskodnak, kivált a következő elemeket látja kidomborodni. Először is a helyi színezetet, mely szerinte a legszembetűnőbb a székelyföldi mesében; majd a történelmi viszontagságoknak, első sorban a török hódoltság emlékeit, melyek közé sorolja a meséinkben feltetsző keleti analógiák jó részét is. De nem feledkezik meg a keresztény vallás hatásáról és a középkori nyugoti romantikus irodalom termékeinek átvételéről sem. melyeknek csatornái népünk számára régebben a *széphistóriák*, utóbb pedig a legújabb korig amazok kores ivadéka, a *ponyvairodalom* valának. Végül megemlíti a nagy mesemondót és meseközvetítőt, a népmese vándorlásának és csereberélésének egyik legmozgékonyabb garabonciását: az obsitost, kit mintha csak arra szemelt volna ki a folklore dévaj manója, hogy minden egyoldalú meseelméletet csuffá tegyen a maga imitt-amott összeszedett tarka podgyászával.

E rövid, de egészben találó jellemzést a magyar népmese irodalmának a 80-as évek végéig terjedő vázlata és statisztikája követi, a melyből csak a Kálmány Lajos gyűjteményei hiányoznak. Értékük és érdemük szerint emlékezik meg ugyanitt a szerző Henszlmann és Arany László értekezéséről is. Az utóbbinak igen jó hasznát is vette a magyar meseirodalom ép idézett összeállításában.

Az elszórt értekezésekben, kivált iskolai értesítőkből található adalékokról itt nem kíváuok szólni, minthogy közülök az egyáltalán számbavehetőket, így KÖRÖSI HENRIK-ét (A magyar népmesék anyagáról, ism. Phil. Közl. XIV, 130), SÁRFFY IGNÁCZ-ét (Népmeséink néhány jellemző vonása stb., ism. u. o. XVI, 346), BULC TIVADAR-ét (A mese általában, különönös tekintettel a román népmese költészetére, ism. Ethnogr. X, 65), HÁRSING ISTVÁN-ét (A tündérvilág rajzolása a magyar népmesékben, ism. u. o. XII, 137) és WASYLKIEWICZ VIKTOR-ét (Népköltési gyűjteményeink története és értéke, ism. u. o. XII, 43 és Phil. Közl. XXV, 756) magam ismertetem annak idején részben e folyóirat lapjain.

Szólnom kell azonban még a magyar népköltés azon általános jellemzéséről és népköltési gyűjteményeink azon történeti áttekintéséről, a mely a Beöthy-féle nagy képes irodalomtörténet II. kötetében

DR. SEBESTYÉN GYULA szakavatott tollából jelent meg s az I. kiadás 488—491. lapján a népmesét, a 499—504. lapon pedig a népmese irodalmát ismerteti. Ezen összefoglaló és céljához képest szűkszavú tömörséggel sokat mondó dolgozat már a tisztultabb nézetek világánál tekinti a magyar népmese eredetének kikutatására irányult kísérleteket, midőn ezek legtöbbször meddőségeért nagyon helyesen azt a törekvést teszi felelőssé, „a mely a specifikus nemzeti tulajdont nem a sok mindentől gyúrt anyag életre keltésében és nem a most élő mesevilág esetleges faji vonásaiban, hanem a mithologiainak sejtett alkotórészek eredetiségében keresi“. Alább pedig: „A mi agyafurt pusztai népünk a mesealkotó erőnek egészen más irányban nyitott teret. Értjük a meseszövegszövegben nyilvánuló kifogyhatlan leleményt és a hasonló gazdagságú humort, tehát a képzelemmel versenyt csapongó elmeét, a mi egészen faji tulajdonságaiban gyökerezik s a mi meséinek is igen élesen elkülönülő faji vonásokat kölcsönöz“.

Ezzel a futólagos áttekintés fonalán egész a legújabb időkig jutottunk. Mielőtt azonban még e sorokat lezárhattam, a magyar népmese irodalmához egy igen becses külföldi járuléka került, a mely a Kropf és Jones-féle angol gyűjtemény mellett a legörvendetesebb és legértékesebb a hozzá hasonló célúak sorában.

Azt hiszem, sehol sem emlékezhetném meg e könyvről alkalomszerűbben és inkább a maga helyén, mint itt, a hol a pusztai véletlennél talán valamivel mélyebben rejlő ok is azt akarta, hogy egy német nyelvű gyűjtemény zárja le egyelőre azt a nyolcz évtizedre nyúló sorozatot, a melynek ugyancsak egy német munkácska volt az első szerény láncszeme.

Csak a napokban jelent meg Lipszéban a Dieterich czég kiadásában egy XXI és 300 nagy 8-adr. lapnyi csinos kötet, mely *Ungarische Volksmärchen* czimen, nagyobb részét SKLAREK ERZSÉBET fordításában 48 magyar mesét mutat be a németül olvasó közönségnek. E mesék igen szerencsésen vannak a tudomány mai állásához alkalmazkodó szempontból megválogatva, a mennyiben nagyobb részük (29) az Arany-Gyulai-féle „Magyar népköltési gyűjtemény“ legjavából,¹ a többi pedig, kettőnek kivételével, a „Magyar Nyelvőr“-ből van kiszemelve. A két, kevésbé tiszta forrásból merített meséért is szinte bocsánatot kér a könyv előszavában a derék fordító, felvételüket azzal ment-

¹ Az innen való mesék egy része Heinrich G. engedelmével az „Ungarische Revue“ V., VI. és VII. évfolyamából van átvéve.

vén ki, hogy e nála 4. és 24. számú meséket csak azért szemelte ki a Merényi-félék közül (Ered. népm. I. 3 és II. 65), mivel érdekes változatai ismert meséknek. A megválogatásban egyáltalán bizonyos tervszerűséggel járt el a fordítónő, a kinek főképp az volt a célja, hogy lehetőleg olyan mesékkal gyarapítsa az eddig német nyelven megjelentek számát, a melyek a régibb hasonló gyűjteményekben még nincsenek meg. Szemmel tartotta e részben a német nyelvű kiadványokon kívül a Kropf és Jones-féle angolt is, a melynek minden tekintetben szerencsés kiegészítéseül üdvözölhetjük az övét.

Öszinte örömmel látjuk e szemelvényt, nemesak a kiválasztott mesék, hanem az eléjük irt bevezetés (Geleitwort) miatt is, a mely SCHULLERUS A. hazánkfiának néprajzi téren jól ismert és elismert szakértelméről és tárgyyszeretetéről tesz újabb értékes tanúságot. E bevezetés kétségtelenül a legmagvasabb mindazon jellemrajzok közül, a melyek eddigelé a magyar népmeséről idegen nyelven megjelentek; sőt mivel a magyar szakirodalmat is teljes mértékben és helyes mérlegeléssel aknázza ki, még a magyar olvasó is nagy tanulsággal forogathatja, ha meg akarja magát kimélni az összes előző dolgozatok átolvasásának nem épen könnyű s nem mindig valami kellemes munkájától.

Schullerus a magyar népmese irodalmának rövid, de minden lényegeset felölelő átnézete után, mely bevallottan e sorok írójának dolgozatán alapul, mesekincsünk jellemzését kísérli meg s itt mindjárt azt a kétségbe alig vonható tételt állítja kiindulópontul, hogy amolyan igazán autochthon, őseredeti magyar mesék, a melyekben a pogánykor mythosai tükröződnének, s a milyeneknek legalább a durva körvonalai nagyjában a magyarsággal rokon finneknél és lappoknál még találhatók, ma már nincsenek.

A kereszténység gyors és aránylag könnyű elterjedése népünk-nél nem a legutolsó bizonyítéka a többiek mellett annak, hogy már a honfoglaló magyarság teljesen érett volt a nyugati népek vallásának és műveltségének felvételére. Ezt pedig csak saját ősi pogány hitrendszerének nagyon züllött, több rendbeli monotheistikus hatások által régóta ostromlott állománya teszi érthetővé. A keresztény kultúrával együtt a nyugat egyházi és világi irodalmának számos terméke került már jókor a magyar nép új honában módosult és alakult hagyományai közé. Az irodalmi forrásokból meritett népmesék, kivált mondák s ezek közt is főleg legendák száma csakugyan alig kisebb nálunk, mint a többi európai népeknél. Hogy nálunk ezek mellé a nyugatin kívül

erősen kidomborodó byzanci hatások is járulnak, az hazánk helyzetéből és történelmi viszontagságaiból könnyen kimagyarázható.

Az irodalmi források sorában kiváló hatásúnak tartja Sch. a „Hármas Istoría“ középrészéül magyar fordításban is elterjedt *Gesta Romanorum*-ot, a melynek ő még nálamnál is nagyobb befolyást tulajdonít népünk meséire. Véleményét két példával is támogatja s ezek egyikénél (A remete és az angyal) nem mulasztja el az én e tárgyú legújabb összehasonlító tanulmányomra való hivatkozást. Nehogy azonban félreértsük egymást, itt is szükségesnek tartom kijelenteni, hogy nekem eszemágában sem volt a *Gesta Rom.* népmeséinkre gyakorolt hatását a kellő mértéknél alább becsülni. Csak e hatás *közvetett* vagy *közvetetlen* nyomai tekintetében sürgettem Binder Jenővel együtt a szigorúbb módszerű egybevetést; főleg az oly dilettans hasonlításokkal szemben, a melyek e bonyolult kérdéseket inkább csak összezavarni, mint felderíteni alkalmasak. Ezek sorában korántsem számítom az oly józan ítéletű és nagy körültekintéssel dolgozó folkloristát, a minő Schullerus, kinek bevezetését és a mesékhez irt összehasonlító jegyzeteit magam is nemcsak nagy élvezettel, hanem tanulsággal is olvastam. A jegyzetek nagyon helyesen első sorban a hazai népek meséi közt található párhuzamokra utalnak, de ezeken túl olyan külföldi gyűjteményekre is, a melyek révén az összehasonlító apparatus igen könnyen kibővíthető.

A mily áttekinthető és világos nála a magyar népmese elemeinek taglalása, ép oly tárgyyszerű és helyes a mesekincs osztályozása is, valamint végül a magyar népmese eredeti és sajátyszerű vonásainak abban való megjelölése, a miben azt már Arany László az ő nyomán pedig Sebestyén Gyula és e sorok írója is találja: t. i. nem e mesék gondolatvilágában, a mely csakugyan alig mutat nevezetesebb eltérést más népekétől, hanem az előadás, szóval a külső és belső elrendezés, a meseszöveg, a stílus, a fordulatok és stereotyp kezdő és záró formák nemzeti színezetében, a mely népünk egyéb genuin alkotásainak jellemző vonásaival oly szembeszökőn egybevág.

Katona Lajos.

A KAUKÁZUSI NÉPEK ŐSTÖRTÉNETÉHEZ.

— Második, befejező közlemény. —

Nem határozhatjuk meg pontosan, hogy Argiszis mennyire hatolt be Assziriába. Fölrásaiból annyi mégis kiténik, hogy *Hatti*-t, a khéták földét meghódította; *Milid* királyát Hilaruada-t a Tuati fiát legyőzte s *Niriba*-t elfoglalta. Miután ezt az utóbbit mindjárt Hatti után említi: több mint valószínű, hogy alatta az asszirok által is *Nirbu*-nak nevezett Karadzsa-Dagh-Tigrisközt, nem pedig a Murad-Csaj alján, Palu és Mus között eső hegy-szorosok vidékét értette. Nagyon hihető ugyanazért, hogy hódításaival átterjeszkedett a Karadzsa-Dagh déli aljára s ott hatalmába kerítette *Harran*-t, a mi aztán természetes magyarázatát szolgáltatná annak a ténynek, hogy ő is viselte a *šar kiššati* (ó-örmény synonimban *khutei szurae*) czímet, a mely czím alatt Winckler meggyőzőleg bebizonyította — épen Harran birtoklásával volt kapcsolatos. Valószínű továbbá, hogy a hódítmányai közt említett *Irküni* ugyanegy az Ašurnazirpal *Arkania*-jával, mihez képest a Tigris forrásvidékét s abban Damdamusza, Amidi stb. ősrégi asszír városokat szintén el kellett szakítania Assziriától. Ha pedig a fölrásain előforduló *Chachiát* az I. Tiglatpilezar *Haria*-jával azonosíthatjuk: ebből viszont az tűnik ki, hogy hódításai a szűkebb Assziriának is már egészen a közvetlen határáig terjeszkedtek. Sőt talán épen maga a tulajdonképeni AsszírIA volt az az ország, hol — az asszír hadak daczára — Suridan palotáit birtokba vette. (Sayce. XXXIX. 24.)

Fia, II. *Szarduri*, a ki őt Kr. e. 760. táján követte, uralkodása első felében nemcsak föntartotta apja hódításait, hanem részint ujjakkal szaporította azokat, részint pedig szövetségkötések által is növelte birodalmának tekintélyét, úgy hogy apja titulaturája mellé, az Eufrat-jobbparti khéta államok fölött való főnhatóságának jelzésére, a „Szuri királya“ czímet is fölvevé. Ugyanitt *Milid* királya, Hilaruada, a Sahu fia fölött győzedelmeskedett s nemcsak ezt az országot, hanem az egész *ciliciai Taurus* mentét s annak alján *Gua*-t is behódoltatta: az Eufrat-Amanusközi államok: Kummuch, Gurgum, Szam'al, Aguszi s talán Karkhemis és Unki királyaival pedig védő-és dacszövetséget kötött AsszírIA ellen.

Később nagyon megfordult szerencséje.

A negyven éves pauza után, AsszírIA trónjára ismét erőteljes király, szerencsés hadvezér került. III.¹ Tiglatpilezarban (Kr. e. 745—747.), a ki

¹ Harmadik és nem második, mint a hogy dr. Patrubány úr írja. II. Tiglatpilezar teljes kétszáz évvel korábban, körülbelül a Kr. e. 950—930. évek közt uralkodott s nagyapja volt II. Ramman-nirarinak, a III. Asurnazirpál nagyapjának.

mindjárt uralkodása harmadik évében, Arpad város környékén, a mai Aleppo közelében, véres diadalt aratott Szarduri fölött s annak futó hadait az Eufrat hídjáig, „országá határáig“ üldözte. Nagy kár, hogy az asszír adatok ennek a hídnak a fekvése iránt semmi közelebbi tájékozást nem nyújtanak. Mégis annyit sejtethünk, hogy nem igen volt felül az Arpadtól mintegy 125 kilométerre eső Til-Barszipon (ma Biredzsik), hol az asszír hadak rendes átkelelése szokott történni. S miután forrásunk (Tiglatpilezar annalisa) ezt a hidat teszi a Szarduri birodalmának határpontjává: ebből arra is következtetést vonhatunk, hogy Tiglatpilezar trónfoglalása idején Mesopotamiának északnyugoti nagyobb fele, Harran-nal együtt, még folyvást az ó-örmények kezében volt.

Az asszír fegyvereknek ezt az első győzelmét gyors egymásutánban követték Szarduri újabb vereségei. Tiglatpilezar csakhamar nem csupán a régi asszír birtokokból kiszorította Biaini népét, hanem a Tigris és Vantó közén levő saját törzstartományait is kezdte elszedegetni tőlük. Kr. e. 735-ben pedig birodalmi székvárosukat, Thuruspát dülta föl és égette porrá, csupán Aluint, a fellegvárt hagyván sértetlenül, miután ahhoz nem birt hozzáférközni, a mi fölött való bosszúságát azzal hűtötte aztán, hogy 60 dupláórányira (mintegy 650—700 kilométer) dülva-rombolva beszáguldozta Nairit.

Szembeötlő, hogy e nagy kaliberű portyázás daczára és ámbár az elfoglalt városok fősorolásában nem fukarkodik: sehol semmi nyoma, hogy Tiglatpilezar az Ararat-vidéket, a tulajdonképeni Urartut érintette, vagy hogy a Fölső-Eufratot megközelítette volna. Pedig — egyebet nem is érintve — Muzazir már az előző században oly jelentékeny város és tartomány volt, a melynek meghódítását bizonyára nem hallgatta volna el. Sőt nem szól Hubuskiáról, Gilzanról, Manról sem, noha ezek egykor már szintén asszír provinciák voltak, a melyeket Biaini királyai szedtek el Tiglatpilezar elődeitől.

Ezek a körülmények arról tesznek tanúságot, hogy az asszírok ismételt győzelmei ugyan nagyon megtörhették Biaini erejét, de azt még nem semmisítették meg s kivált északon és keleten bőséges segédforrás maradt még rendelkezésére. Tiglatpilezar is jobbnak látta ugyanazért, ellenfele megalázásában bölcs mérsékletet tanúsítani s nehogy esetleg a kivívt eredményeket koczára tegye: többé nem is háborgatta Urarfút, hanem csupán a visszafoglalt földségek megvédelmezésére szoritkozott. A földült Thuruspa is rövid néhány év mulva, de már Szardurinak körülbelül Kr. e. 730-ban trónralépett fia, I. Ruszas idejében, újra fölépült s e város inntúl az ó-örmény fölírásokon *Ruszahina* („Ruszas városa“) néven szerepel. Ugyane fejedelem ásatta a ma Kesis-Göll nevet viselő, általa és róla azonban *Ruszaiszue*-nek nevezett vitzartót, melyet a Van-tóval az Alaisz-patak köt össze.

Ruszas (kit asszir Sargon fölírásai legtöbbnyire Ursza-nak neveznek) szintén, mint apja-nagyapja, derék, bátor és erélyes fejedelem volt. A Gökese-tó partjait szegélyező hegyóriások egyike, a *Kölaní Gírlan* sziklafalon levő fölírásában (Nikolsky XIX.) e vidék huszonhárom tartományát sorolja föl, a melyeket elfoglalt s férfaikat, asszonyaikat Biainiba hurczolta. Abban is hasonlított elődeihez, hogy esküdt ellensége volt az assziroknak. Csakhogy velük szemben nem volt szerencséje. Hihető, hogy már a Tiglatpilezar fia és utóda, IV. Salmanassar (Kr. e. 727—722.) visszafoglalta tőle az Urmia nyugati partvidékét: Kirnurit, Gilzant. Ugyanerre az időre tehetjük, hogy *Man* is függetlenítette magát, sőt a Van és Urmia közt fekvő területen némely foglalásokat is tett; noha mindamellett Biaini bizonyos mérvű protectoratusát mégis elismerte. Hasonló viszonyban álltak Biainivel *Hubuskia*, *Muzazir*, az egykori *Kirhi* s az Urmia délkeleti oldalán fekvő *Mildis*, Sargonnál *Umildis*.

Legnagyobb fontosságú eseménye azonban Ruszas korának az első nagyobb arja raj, a *zikirtu* (a behisztuni fölíráson *asargata*, a görög íróknál *szagarita*) nép megjelenése a Káspi-tó alján Parszuában és szomszédságában. Herodot (VII. 85.) azt állítja róla, hogy a korabeli perzsákkal teljesen azonos nyelvű-származású volt. Hogy mostani lakóhelyére honnan és tulajdonkép mely időben került: arra nézve mindeddig nincs semmi biztos útbaigazítás. III. Ramman-nirari és közvetlen elődei, sőt III. Tiglatpilezar sem ismerik még, holott ők már összeszáguldozták a Káspi-tó alját. Már pedig ezt a népet, a mily tekintélyesül jelenik most meg, okvetetlenül észre kellett volna venniök, ha már az ő idejükben ott lakott volna. És nem találni róla említést az ó-örmény fölírásokban sem. Leginkább az gyanítható ennél fogva, hogy a VIII. évszázad harminczas évtizedében költözött be és foglalt magának új hazát az előző asszir-urartui birkózások következtében elpusztult, elnéptelenedett földségen.

Most a zikirtu nép Mannal és Urartuval áll fegyverbarátságban. S ez a szövetekezés idézte elő Sargonnak (Kr. e. 722—705.) uralkodása harmadik évében (Kr. e. 719.) erre a vidékre való első kiszállását.

Maga Sargon a háború okát akkép adja elő, hogy Man királya, Iranzu, elhalálozván, ő — Sargon — az elhunyt fejedelem Aza fiát ültette apja trónjára. Urartu királya Ursza azonban követeket küldött Umildis, Miszianda, Zikirtu fejedelmeihez. Egyben föllázította Man-ország nagyjait, a kik Ursza és Zikirtu fejedelme Mittati segedelmében bizakodva, csakugyan rövidesen elbántak a nyakukra tolt asszir védeneczel, azt legyilkolták s hulláját a „hozzáférhetetlen“ Uaus-hegyre dobták ki. Pártfogoltjának halálát megbosszulandó, Sargon — annalisából gyaníthatólag — személyesen s jókora

dandárral megindult Man ellen. Hanem az eredmény nem volt valami jelentékeny. Mindössze arra szoritkozott, hogy az asszirok a Kotur-Csaj forrásvidéken, meg valahol Tibriz körül néhány várost földúltak, lakosaikat deportálták. Beljebb behatolni ezúttal még nem merészkedtek. Mert noha Ursza és Mittati maguk még nem léptek ki a küzdőterre, de már készenlétben álltak, hogy az asszirok előhaladásának útját szegjék. Védelmük alatt Iranzu másik fia Ulluszunu csakugyan „elfoglalta apja trónusát“, Ursza támogatását utóbb azzal hálálván meg, hogy odaajándékozott neki 22 várat, valószínűleg ugyanazokat, a melyeket egyik elődje, talán az apja, néhány év előtt Urartutól elhódított.

Ez az ajándékozási eset a Kr. e. 717. év végén történhetett. Annak hire — mint Sargon őszintén beismeri — féktelen haragra lobbantotta őt s „mint oroszlán, fölördített dühében“. Azok a várak az asszir birtokok közvetlen közelében fekvén, míg a maniak tulajdonában voltak, specialis aggályra nem adtak semmi okot. Annál félelmesebbé válhattak ellenben a hatalmas Urartu kezében. Ugyanazért ezt a birtok-átruházást meg kellett gátolni.

Csakugyan a következő Kr. e. 716. tavaszán Sargon, hatalmas sereggel — bizonyára még az Urmia nyugoti oldalán — újra fölvonult, a 22 várat elfoglalta s Assziria területéhez kapcsolta. Aztán diadalmasan továbbhatolt Man székvárosa *Izirtu* alá, honnan közeledtének hírére Ulluszunu megszökött; ezt a várost, valamint a Mittati segédesapatai által védett Izibia és Armaid erődöket földúlta, égette. Majd véres ütközetben győzedelmeskedett Ursza fölött is ugyanazon Uaus-hegyen, a hová Aza hulláját a gyilkos mani országnagyok kidobták. Innen délkeletre fordulván, *Umildist* pusztította el s annak kézrekerített fejedelmét *Bagadatti*-t elevenen megnyuzatta. Végre Parszua Alsó- és Nyugot-Mediának az asszirelles mozgalomban szintén részes tartományait dúlta föl, azokból tömérdek hadifoglyot vivén haza magával.

Ulluszunu, kinek a férfias erély és kitarás különben sem lehetett valami erős oldala, belátván, hogy az asszir hatalom ellenében még szövetségesei támogatásával sem boldogul, abban hagyta a további küzdelmet, Kr. e. 715-ben előkerült rejtekéből s meghódolt Sargonnak. A nagylelkű király „megbocsátotta számtalan bűnét, feledte vétkeit“ s nemcsak megkegyelmezett neki és visszahelyezte őt trónjára, hanem visszaadta az asszirok által Urszától és Mittatitól elfoglalt 22 várat és két erődített városát, sőt megsegítette őt elpusztult országának rendbeszedésében, helyreállításában. Nehogy mégis újra megfélemezék magáról és hogy a memento folyvást szeméi előtt álljon: a székvárosában *Izirtu*-ban Sargon a saját szobrát fölállíttatta, ráiratván Ašur dicsőségét és hatalmát. Ugyanezzel az alkalommal behódoltatták az asszirok

Kirhi-vel együtt *Hubuskiá*-t is, a mely utóbbinak fejedelme Janzu lovakat, tulkokat, ürüket adózott Sargonnak. Man egyik — valószínűleg a madaiak földén levő — tartományának Urszával még folyvást összejátszó, egybeköttetésben álló helytartóját, *Daiukku*-t pedig, kinek fiát Ulluszunu túszul tartotta magánál, családotól együtt Hamathba deportálták.

Ezen hadjáratokban Sargon a tulajdonképeni Urartut vagy Biainit, valamint a zikirtu nép fő szálláshelyeit nem érintette még, hanem ezeknek hadait csupán Manból, meg az Assziriával szomszédos tartományokból verte ki. A szakadatlan sikerek azonban végre nagyobb actióra is fölbátorították s uralkodása nyolczadik évében (Kr. e. 714.) most már saját tűzhelyüknél kereste föl a mozgalmak legfőbb intézőit. A hadi szerencse hű maradt hozzá ezúttal is. Első sorban Zikirtu ellen vonul. Annak székhelyét Parda-t s 23 megerősített városát elfoglalja, kizsákmányolja és olyan fényes diadalt arat Mittati fölött, hogy ez és népe a hegységek közé menekülnek előle „s többé nyomuk sem volt látható“.

Azaz hogy csupán az asszirok látóhatárából párologtak el. Fönmaradtak azonban tovább is a szagaritákban. Herodot (III. 93.) szerint, a szagariták földje több más népével, meg a „Vörös-tengerben“ fekvő szigetekkel együtt a Perzsa birodalom tizennegyedik szatrapiját képezte s ugyanő szerinte (VII. S5.), Xerxesnek Görögország ellen indított roppant táborához csupán maguk a szagariták 8000 lovast állítottak, a mely dandárnak a fő fegyvere szíjból font pányva volt. A görög terminologia szerint a „Vörös-tenger“ a mai Perzsaöböl s az Ind-océánnak ahhoz csatlakozó része levén, ebből az tűnnék ki, hogy Xerxes idejében a szagariták már a mai Earisztant vagy annak környékét lakták. Az is meglehet. Némileg kétségessé teszi azonban Herodotnak ezt a helyrajzi megállapítását az, hogy ugyanő szerinte a 13. szatrapiaát Örményország és az ettől egészen a Fekete-tengerig nyúló földség, a 15-iket pedig a zsákák és a káspi nép földje, tehát a Káspi-tó melléke képezte. Alig képzelhető ennél fogva, hogy a sorrendben közbulálló 14. szatrapia földrajzilag is nem közöttük, hanem tőlük nagy messzeségben feküdt volna.

Zikirtu-ból az asszir sereg Man érintésével, hol Ursza hadai fölött győzedelmeskedett, átsapott Muzazir-ba, melynek királya Urzana, talán a Kr. e. 719-iki razzia alkalmával, meghódolt bár, később azonban hűbérura Ursza támogatásában bizakodva, megtagadta a további adó-szolgáltatást. Sargon kegyetlen bosszút vett rajta. Maga Urzana ép bőrrel menekült ugyan, országának rengeteg bérczei közé vonván magát; székvárosát *Muzazir*-t (az ó-örmény fölírásokban *Ardinis*) azonban az asszirok bevették, fölégették, székesegyházait földülták, azokból *Haldis* és *Bagbartu* istenek nagy értékű

s kiváló tiszteletben tartott bálványait elzsákmányolták, Urzanának hátrahagyott nejét, gyermekeit, palotájának kincseit elhurezolták s a lakosság nagy részét rabszjira fűzték. A dur-sarrukini palota VIII. termének egyik domborműve (Botta 141) képbén is élénk állítja a földült muzaziri nagyszerű Haldia-templomot. A fölírások pedig a közvetlenség élénk színével festik azokat a nehézségeket, melyekkel az asszir seregnek Muzazir és vidéke hegyóriásai közt meg kellett küzdenie, érintvén útjában Hubuskiát meg a Van-tó környékét is s emez utóbbi helyen Biaininek egyik székes városát, Araïd-ot is földulván.

Most már Sargon közvetlenül Biaini ellen fordítja fegyverét. Ursza fölött több ízben győzedelmeskedvén, ennek rokonai közül kétszázötvenet foglyul ejt, nyolcz tartományának köfállal ellátott 55 városát s 11 „hozzáférhetetlen“ várát beveszi, fölégeti, „egész Urarzura nyomorúságot hoz, lakosait jajba és siralomba kergeti“, a meghódított tartományokat pedig asszir provinciává teszi. Maga Ursza nem került ugyan a győző kezei közé, mert sikerült a vesztett csatából gyors lován menekülnie. Látván azonban országa pusztulását s különösen meghallván, hogy elesett Muzazir is, a melynek kitartásában s ellenálló képességében leginkább bizott: ezek fölött való bánátságban saját törével ölte meg magát.

Természetesen, az asszir fölírások által nyújtott értesítéseket nem szabad készpénz gyanánt vennünk. Nagyzolók ezek egy kissé most is, mint mindig. Más oldalról jövő adatok hiányában kénytelenek vagyunk ugyan elhinni nekik, hogy a tőlük szenvedett sok vereség Urszát csakugyan öngyilkosságba kergette. Hanem azért Urartu mégsem volt olyan igen nagyon összetörve, mint a hogy Sargon ráfogja. Az új behódoltatás csupán az Örmény-Taurus déli oldalára terjedt. Okvetetlenül sokat szenvedett az asszirok dulásaitól az északi rész is. Mindamellet Ruszas öcsese, II *Argistis*, ki elhunyt bátyját legott követte az uralkodásban, nemcsak a Biaini királyság törzsbirtokait volt képes az asszirok ellen megoltalmazni, hanem pár év mulva már ő kezdte az offensívát s ő volt éltető lelke annak a coalitióknak, mely az asszir zsarnokság megtörésére, vagy legalább korlátozására a nyugoti államok: Tabal, Milid, Kummuh, Gurgum, Gargamis, Hilakku fejedelméből Muszki királya Mita vezérlete alatt alakult.

Pedig ekkor már a félelmes *gimirri* (kimmer) nép is megjelenik Urartu északi határainál s kezdi döngetni annak kapuit, mint az Szanheribnek, akkor még Amid helytartójának, aztán az örmény határszéleken emelt asszir végvárok parancsnokainak s a határszéli tartományok kormányzóinak Sargonhoz intézett számos jelentéséből kitünik. És *Argistis* e nép ellenében is fönn bírta tartani birodalmának épségét mind haláláig.

Hanem ebben Sargon fiának, *Szanherib*-nek (Kr. e. 705—682.) is okvetlenül van érdeme. Nem rokonszenves alak különben. Vérszomja, durvaságai, kiváltkép az a kegyetlenség, a hogy a testvérnemzet metropolisát, Babelt elpusztította, undorral töltik el élete történetének a tanulmányozóját. Ebben az esetben mégis méltó rá, hogy zászlót hajtsunk böles mérséklete, józan belátása és helyes politikai érzéke előtt. Uralkodása egész tartamán át egyetlen izben sem vitt hadat Urartura. Békét hagyott neki, hogy egész erejét az északi áradat föltartóztatására koncentrálhassa. Föl birta fogni a helyzetet s meg birta érteni, hogy az az áradat, ha gátat tör, megiszsza annak a levét Asszírria is. Mäskülönben nem igen valószínű, hogy a két állam közt, ebben a korban is, valami meleg barátság létezett volna. A Szentírás (II. Kir. XIX. 37.) szerint Szanherib gyilkosai „az Ararat földébe“, tehát Urartuba, menekültek testvérük bosszúja elől. Chorenei Mózes (I. könyv 23. §) ezt :zsal toldja meg, hogy *Szégáhorti*, az örmény király, pártfogásába vette a szökevényeket, nekik birtokokat adott országában, hol a tölük származottak népesítették be *Szim* tartományt s tölük eredtek az *Árdzérun* és *Kénun* nevü előkelő örmény családok.

Azonban Szanherib kimélete csak késleltette, de már elhárítani nem volt képes a fenyegető véaszt. Fia *Asarhaddon* (Kr. e. 681—669.) uralkodásának mindjárt első éveiben a gimirri nép nem csupán távolról mutatkozott többé, hanem már az asszirok közvetlen látókörében is megjelent.

Sayce („Babylonian Literature“) és utána Boscawen (TBAS. VI.) két asszír fölírás-töredéket közölnek, a melyeknek keletkezése, szintén Boscawen megállapításai nyomán, a Kr. e. 678-ra tehető. Az egyikben Asarhaddon fölfohászzkodván Šamašhoz, az Istenség jósdája azt a kijelentést teszi előtte, hogy „a papok imádkozzanak *airu* 4-ikétől *abu* 15-ig száz napon és éjen át, akkor aztán a mit *Kaštaritu*‘ és az ő csapatai, vagy a *gimirri*-ek, *man*-iak, *madai*-ak és a többi ellenség forralnak és terveznek . . . (mindaz meghiusul?) . . .“ A másik fölírásból viszont arról nyerünk értesülést, hogy *Kar-kassi* főnöke *Kaštaritu* izent *Mamitiarsu*-nak, a madai-ak egyik vajdájának, hogy „támadjunk Assziriára“. Ezt az izenetet Mamitiaršu megértvén, engedelmesen hozzácsatlakozott s egyesített erővel hadat vittek Ašarhaddon ellen. Sayce szerint a tábla végén Šapardáról is történik emlékezés, a mely tartomány Sargon fölírásához képest Namad keleti részében, a harhari provincia közelében s szintén madai földön feküdt.

A közlött fölírás-töredékek arról tanuskodnak, hogy Szanherib erőszakos halálának híre egész keletet lángralobbantotta s az Ašarhaddon uralkodásának kezdetén lefolyt erővillongás a Sargon által behódoltatott népekben itt is fölkeltette az asszír iga alól való szabadulás óhaját. Urartu a saját bajai

által levén elfoglalva, úgy látszik, hogy — mint legegységesebb — Man állt a mozgalom élén, míg a madai-ak közt, Saparda mellett, Kar-Kassi vitte a vezérszerepet. Maga ez a fölkelés, mint megszokott dolog, bizonyára még nem okozott volna valami különös emótiót az asszirok között. Annál nagyobb volt ellenben az ijedelem, midőn köztudomásra jutott, hogy a félelmetes hirű gimirri nép is csatlakozott a pártütökhöz. S élénken visszatükörzi az Assziriában ez által gerjesztett rémületet az a száznapos vezeklés, melyet a Napisten jósdája elrendelt.

A nagy riadalom kárba veszett. Az a gimirri sereg, mely a lázongókhoz társul szegődött, nem maga a zöm, hanem annak csupán egyik dandára volt, a melylyel Ašarhaddon minden különösebb erőfeszítés nélkül elboldogult. A *babyloni B króniká*-ban erre nézve azt a rövid följegyzést találjuk, hogy „a gimirri-ek betörték Assziriába, megverettek Assziriában“, a mit maga Ašarhaddon oda módosít, hogy „a gimirri Teuspát, a manda harczust („umman Man-da“), kinek lakóhelye messze van, Hubuskia földén seregével együtt eltiportam“.

Tájékozást nyújtanak az előbocsátott adatok arra nézve is, hogy az a gimirri betörés nem Urartun át észak-, hanem kelet felől történt. Minthogy pedig a találkozás színhelye nem Namar vagy Zamua, azaz Assziriának a méd földdel határos valamelyik tartománya volt: arra is vonhatunk további következtetést, hogy a levonulás nem Mediából, hanem Manból indult ki, a mely ország, mint fentebb láttuk, ebben az időben az Urmia nyugoti partvidékére kiterjedt, a Sargon által Ulluszununak visszaajándékozott 22 vár ezen a tájon, a Hubuskia és az asszír törzsbirtokok közelében fekvén. Szóval, arra a végeredményre kell jutnunk, hogy a zömtől elvált ez a gimirri horda, a melyet Ašarhaddon szétkergetett, specialisan Man-nak volt a szövetésége, talán zsoldosa; az „umman Man-da“ Teuspa pedig nem annyira gimirri harczos, mint inkább Man-nak az egyesített hadtest élére állított egyik főembere vagy épen fejedelme volt. Nagyon támogatja ezt a föltevést s abban *Teuspa*, gimirri = kimmer, tehát árja származásának tagadását nevének Biaini székvarosa, *Tušpa* = *Turuspa* nevével való szembeszökő hasonlatossága is. Aligha csupán merő véletlenség játéka végre az a csaknem hajszálig menő azonosság, a mely egyrésről *Teuspa*, másrésről a Herodot által (VII. 11.) az achámenidák, egyszersmind a „nagy“ Cyrus őseinek élére állított *Teispes* neve közt mutatkozik.

Rövid idővel emez első roham szerencsés visszaverése után, Ašarhaddonnak ismét baja akadt egy másik gimirri hordával. Ez már csakugyan Urartun törte magát körösztil. Miután pedig annak útbaneső városait földulta, betört Assziriának valamelyik határtartományába s ostrom alá fogta

ott Ubbummi és Kullimira városokat, a melyeknek asszír tisztviselői Supria tartományba menekültek előre. — Urartu királya II. *Ruszas*, a II. Argistis fia, most az asszír uralkodótól kért támogatást, a ki csakugyan szerencsésen kiverte a martalóczokat s ostromuk alól fölszabadította a két asszír várost is.

Hanem ez a két horda csupán előhírnöke volt a Kaukáz bércein át aláereszkedő görgetegnek. Nagy lassan gurult lefelé a lavina. Attól az időponttól, a midőn első szilánkjaival Sargon idejében találkoztunk, ime innen már harminczöt év lefolyt.

Végre mégis csakugyan leérkezett.

Nem áll módunkban annak pontos meghatározása, hogy mikor történt a katasztrófa. Az asszír fölírások arról tudósítanak azonban, hogy Ašarhaddon fiához Ašurbanipalhoz (Kr. e. 669—626. [?]), mindjárt uralkodása első teljes évében, azaz Kr. e. 668-ban követ érkezett, ki által *Luddu* királya, *Gugu* az országát szorongató gimirri nép ellen az asszír királytól segítséget kért. Ekkor tehát a gimirri-ek, kiknek egy részével alig nyolcz-tíz év előtt, még az Urmia környékén s a Tigris partjainál találkoztunk, már Kis-Ázsia nyugoti legszélén, Lydiában kalandoztak, hová szükségkép csak Urartun át juthattak el. Minthogy föl nem tehető, hogy Biaini királya kardesapás nélkül utat nyitott volna előttük; aztán a kis-ázsiai közbenső államokon való átvonulás szintén igényelt időt s végre Gugu-Gyges is, mielőtt a roppant messze fekvő Assziriától való segélykérésre magát elhatározá, az ellenségnek saját erejéből visszaszorítását okvetetlenül megkísérelte: legkésőbb a Kr. e. 675—670-ik év valamelyikére kell tennünk azt az időt, mikor a gimirrieknek Urartun való keresztültörtetése megkezdődött.

Szintén Ašurbanipal fölírásaiból konstatálható, hogy éveken át tartó küzdelmek után, körülbelöl a Kr. e. 663—662-ik évben, Gugu-Gigesnek végre sikerült a kimmerek fölött győzelmeskednie s országát tőlük egyelőre megszabadítania. Ekkor aztán a nyert támogatás meghálálásaképen, meg „hogy Ašurbanipal lássa az ő szívének jóságát“, a foglyul ejtett kimmerek közül Gugu két csapatvezért „lánczon és vasbékókban“ s gazdag ajándék kíséretében küldött Ninivébe.

Kissé zavaros Ašurbanipal E. jegyü hengertöredékének ide vonatkozó részlete, melylyel a küldöttség fogadását apostrofálja. „Ki vagy te idegen, kinek hazájáig soha még egyetlen lovas posta sem tette meg az utat?“ kérdezték a jövevényektől. Elém hozták, székvárosomba, Ninivébe. Kelet és Nyugat nyelvei, melyekkel Ašur markomat megtöltötte —, senki nem találkozott, a ki birtokában lett volna az ő nyelvének és senki sem értette meg az ő beszédét.“ Kire vonatkozhatott ez a megjegyzés? A lyd követség tagjaira alig. Mert hiszen Gugunak az az első követe, a ki által évek előtt segélyt

kért, minden nehézség nélkül meg bírta magát értetni Ašurbanipallal s a ninivei udvarban kétségtelenül voltak ebben az időben is oly tolmácsok, kik a jön alattvalók nyelvét beszélték. De a kimmerekkel is már jó tíz év óta volt közvetlen érintkezésük az assziroknak s azok közül nem egy fogoly juthatott kezeik közé, minélfogva ezeknek a nyelve sem lehetett oly teljesen ismeretlen előttük. Azt kell föltennünk ennélfogva, hogy a „gimirri“ csupán gyűjtő név volt eredetileg, a mely alá, ha nem is származásra, de dialectusra különböző népek voltak egybefoglalva, a mint hogy Strabo is (61) említi, hogy a *trer* nép szintén egyik törzse volt a kimmereknek. Vagy Kis-Ázsiában oly nemzetiségek csatlakoztak a gimirri-ekhez, a melyek még csakugyan ismeretlenek voltak az asszirok előtt és ezek közül való volt a két fogoly vezér?

A közös diadal, mely — Strabo szerint — a kimmereket a Pontus Euxinus déli aljára szorította föl s részben talán már ekkor átützte Thraciába. néhány éven át jó viszonyt létesített a sardesi és ninivei udvarok között.¹ Mint az asszír fölírás elbeszéli, Gugu gyakran fölkereste lovas küldöttei által Ašurbanipalt, hogy őt üdvözölje, köszöntse. Sarczról, adóról maguk az asszír források sem szólnak, világos beismeréseül annak, hogy Lydiát maga az asszír nagyság sem tekintette behódolt tartománynak, hanem a két király egyenrangú fölségképen érintkezett egymással.

Egyszerre azonban megszűnt a követküldés. Pszammetich hozzákezdett az asszír iga lerázásához, a mely céljának kivételére segítséget kért Lydia királyától is. Guguban fölülkerekedett a *graeca fides*. Megfeledezett az egykori fegyverbarátról, a hűségfogadkozásról s jó zsoldért hajóhadat és csapatokat adott Egyiptom királyának, a melyek segítségével az csakugyan ki is üzte országából az asszirokat. Az aljas hitszegésen fölbőszült nagykirály most az ő patronusaihoz, Ašurhoz és Istárhoz folyamodott s megátkozta Gugut, hogy „hullája vessék ellenségei elé, csontjait hordják szerteszét“. Az átok fogott. A gimirri nép újra rátört Luddura, azt elpusztította s legyilkolta magát Gugut is. Ennek fia okult apja sorsán. Mihelyt országa fölött átvette az uralkodást, legott követeket küldött Ninivébe s megkérte Ašurbanipalt, hogy adja reá áldását és engedje igáját hordania.

Asszír fölírásunk nem szól róla, hogy aztán az asszír király teljesi-

¹ A klasszikus írók nagyobb része a *pénzverés* föltalálását az első Mernnad királyoknak tulajdonítja. Hanem Babylonban már a Kr. e. harmadik évezred közepén megvolt a *šiklu* és a *mana*, a melyeket nemcsak súly-, hanem pénzgységül is használtak s ugyanezek átmentek az asszirokhöz is. A megnyílt asszír-lyd érintkezés folyamán Gyges ezzel a rendszerrel megismerkedvén, bizonyára abból fejlesztette ki a maga találmányát és ezt alakította át a tetszetősebb *vert pénz* formájára.

tette-e Lydia új fejedelmének kívánságát és hogy különösen adott-e neki segélyt. Van azonban Ašurbanipalnak egy Marduk-himnusza, a melyből az tűnik ki, hogy a gimirri nép nemcsak Lydiát özönlötte el ismét, hanem az asszir határokhoz is megint visszatért. A himnusz azon kezdí az elbeszélést, hogy Ašurbanipalnak sikerült Ašur segélyével elfoglalni és elpusztítani Elamot. — Most ismét új ellenséggel gyűlt meg a baja. Babylon főistenéhez Mardukhoz fordul tehát, hogy most már ez segítse meg őt a gimirri nép új vezére Szandaktatru ellen, a kinek apja Tugdammí Asszíría határait háborgatni s vele — Ašurbanipallal — „a fölső tenger“ (asszír terminologia szerint rendszeren az isszusi öböl neve) mellékén szembeszállni vakmerősködött. Készült ez a himnusz legtöbb valószínűséggel Kr. e. 646-ban, Babylon behódoltatása és a 647-iki elami hadjárat befejezte után.

Főltaláljuk ezeknek az eseményeknek az emlékezetét Strabonál is, sőt az ő adatai asszír forrásainknak nem egy lézagát kipótólják. Így mindjárt meg is nevezi azt a vezérüket, ki alatt a kimmerek a Pontus mellől visszafordultak. Csakhogy ebben töllhibát követ el, *Λυγδαμης*-t írván *Δογδαμης* helyett, a mely utóbbi név az Ašurbanipal Tugdammí-jával szemmel láthatólag egyezik. Ez a Dygdamis volt az, kinek vezérlete alatt a kimmerek újra megszállták Lydiát. Gyges egy ideig most is föl bírta őket tartóztatni; de aztán a velük vívott csaták egyikében életével lakolt; fia Ardys alatt pedig, a fellegvár kivételével, Szardes is elfoglaltatott. Lydia és székvárosa földulása után Dygdamis átesapott Ciliciába s ott elesett, a mi teljesen hozzáillik a Marduk-himnusznak főntebb említett ahhoz a jelentéséhez, hogy Tugdammí „a fölső tenger“ mellékén, tehát szintén Ciliciában, szállt szembe az asszirokkal, azaz ütközött össze velük.

De ha Dygdamis-Tugdammí ekkor oda is vezett: megmaradt a fia Szandakšatra, kinek vezérlete alatt a kimmerek még hosszú időn át dulták Kis-Ázsiát. Végre — noha nem Marduk segedelmével, sem nem a lydek vitésége által — csakugyan átűzettek Európába, a hol újra kezdtek s Diodor (V. 32.) szerint. *kimber* név alatt több évszázadon át folytatták garázdálkodásaikat.

Ideje azonban, hogy ebből az elkalandozásból ismét visszakanyarodjunk Urartuhoz

Mondani se kell, hogy az a gimirri nép, a mely aztán ötven éven át Kis-Ázsia réme lett, Urartu földjén való átvonultát is vérrel nyomjelezte. Természetes, hogy dulásairól a van-vidéki fölírásokban nincs semmi emlékezés. Ki is szedte volna számon azokat és mi czélből?! Eléggé beszédesek voltak az elnéptelenedett tartományok, rommá lett városok, eltemetetlen hullák, melyeken az erdők vadjai marakodtak egymással.

A gimirri rombolás egyik következményének tekinthetjük, hogy Biaini trónján új dynasztia lép elénk. Ruszas bizonyára elvérzett országa védelmében. Az új király *Erimenas*. Tőle magától semmi fölírás nem került elő mindeddig s róla az asszír források sem tesznek említést. Ašurbanipal kortársa III. Ruszas azonban, több paizsfölírásán, a maga apjának vallja s szintén Biaini királyának czimezi. Az ő idejét és gondját, mint a mi IV. Bélánkét a tatárjárás után, országa sebeinek gyógyíthatása vette igénybe. Nem ért rá, hogy fölírásokat gyártson.

Különb en is északkeleten a vére vesztett Urartu helyett az ő keleti szomszédja, Man, vette át a vezetést s ő lett focusa az asszír uralom ellen gyülemlő fellegeknek.

Alig zúgott le, vagy talán még el sem takarodott egészen a gimirri vihar: újabb förgeteg tornyosult északon. Megjelent az *ašguza* (a Szentírásban Askenaz) nép s egyik hordája, szintén Man társaságában, ugyanazon az úton — Hubuskián át — tört Assziriára, a melyen imént a kimmerekkel találkoztunk. Ašarhaddon még vissza bírta verni őket is, birodalma határaitól. A szerencsétlen Urartuban azonban megint csak fokozódott a pusztulás, meg a népgabajodás.

Volt az ašguzáknak még egy, az előbbinél — úgy látszik — sokkal jelentékenyebb másik hordája is. Vezérét Bartatuát, Ašarhaddonnak űamaš jósdájához intézett egyik kérdőive (Knudtson: 29. sz.) épenséggel az ašguzák királyának titulálja. Ennek a hordának Assziriával való viszonya már sokkal barátságosabbnak mutatkozik. Az idézett asszír forrás arról ad nevezetesen értesítést, hogy Bartatua nőül kérte Ašarhaddon egyik leányát s az asszír király ép az iránt kérdezősködik a jósdánál, hogy: ha odaadná a leányt, vajjon hűséges barátjává tenné-e magának Bartatuát az által? Nincs semmi nyoma, hogy aztán lett-e valami a házasságból. Az iránt sincs semmi tájékoztató, hogy speciálisan ez a Bartatua-féle csoport merrefelé tanyázott. Egyáltalában az asszír forrásokban az ašguzákról nincs többé emlékezés. Lehet, hogy — mint némelyek vélik — ők voltak az a szkzytha nép, a mely — Herodot (I. 103.) szerint — királya Madyas vezérlete alatt Ninivét a Cyaxares ostroma alól fölmentette s a médeket Assziriából kiverte és hogy Madyas apja Protothyas azonos Bartatuával. Noha sok kétely fér Herodotnak ehhez az elbeszéléséhez. Valamint az ő egész méd-legendájához is.

Ašurbanipal is megérezte ama förgeteg szelét s mindjárt első háborújainak egyikét Mannal kellett megvívnia Uralkodása derekán, midőn közte és Babylon királya Šamašsumukin közt a testvérháború kiütött, Man ismét ott van amaz államok során, melyek ezt a villongást jó alkalomnak tartva, fegyvert ragadtak, hogy az asszír suprematiát megtörjék. Ašurbanipalnak

valamint Babilont, úgy a többi lázadót is, köztük Mant is, sikerült leküzdenie s élete fogytáig fönn bírta tartani Elő-Ázsia fölött Asszíria fölényét. Sőt Man. melynek városait a bosszúálló nagykirály földulta, égette, lakosait kardélel hányta vagy deportálta, végkép elvérzett a küzdelemben s többé nem történik róla emlékezés. De romjain csakhamar megjelent a Kaukázon át egész vehe-mentiával megindult néparadat, a mely aztán Elő- és Kis-Ázsián is végig-söpört.

A Mannel vívott eme háborúk elbeszélésében fordul elő az asszír fölírásokban először a *Szahi-föld* elnevezés, a mely — eredetileg tehát asszír származású — földrajzi jelzőből alakult, kétségtelenül, a Dariusz behisz-tuni, meg az achämenidák több más fölírásában használt s ezekből a görög klasszikusokhoz is átment *szäka* név. Ugyanezek az asszír fölírások a Szahi-föld ez időbeli két fő vajdáját a *Gagi fai*-nak nevezvén, alig fogunk rossz csapáson mozogni, ha viszont a Szentírás *Gog*-ját és *Magog*-ját (ma-Gog = „Gog földé“) erre a Gagi-ra vezetjük vissza.

Urartu még túlélte Mant. De már ő is csak vegetált s néhány év múlva szintén elbukott.

III. *Ruszas*, kiről már szólottam, körülbelül Kr. e. 645-ig uralkodott. Saját fölírásai szerint ő építette a toprak-kalei ormon állt, egykor nagyszerű Haldis-templomot, melynek romjai ma is bámulatra ragadják az utazót. Ha-nem az országában mindinkább elhatalmasodó jövevények megfélemezésére, meg a betörő hordák leküzdésére már nem volt ereje. Bizonyára ezek ellen kunyorált segílyt Kr. e. 655 táján az asszír nagykirálytól, a ki követségét Arbelában fogadta, hol épen nála időztek Elam legyőzött királya, Tiumman küldöttei is. Ašurbanipal nem is szalasztotta el a jó alkalmat a két küldött-ségnek egymással szemben állítására, hogy azok az ő hatalmának nagy voltáról kölesönösen meggyőződjenek és hogy nevezetesen az urartuiak Elam meg-alázkodásából tapasztalják, hogy mi vár az olyan országra, a melyik Asszír-riával összetűzni merészkedik. Ugyanaz ő korából való egy másik asszír fölírás is, a mely egyebek közt arról ad hírt, hogy Hubuskia és Muzazir nagyjai szintén csatlakoztak „Akkad“ pártúto királyához. Ezeket azonban Amid helytartója csakhamar észretéritette. S miután maga Ruszas bizonyára nem volt csihés a pucsbán: Urartunak, asszír részről, nem is történt semmi bántódása. Fia

III. *Szarduri*, valószínűleg Kr. e. 645—644-ben jutott trónra. a mennyi-ben a Rassamhenger és váriánsai már a teljesen befejezett elami és arab harcok elbeszélése után említik föl, hogy követség érkezett tőle Ašurbanipalhoz. Az asszír fölírásból úgy mutatkozik, hogy a minden oldalról reátörő ellenségtől már nem bírván megvédeni országát: teljesen az ašszír király

protectorátusa alá kívánt helyezkedni. Urartu és Asszírnia uralkodói közt ugyanis eleddig csupán „testvérségi viszony“ (ahûtu) létezett. Ellenben ő „mint fiú az apjának, engedelmességet fogadott“ (bilûtu) Ašurbanipalnak, a ki előtt követe által e szavakkal tiszteltgett: „legyen üdvözölve a király, az én uram“.

Nem használt többé ez sem. Sarduritól egy pár apró fölírás még maradt fenn. De aztán Biaini-nek ő is az utolsó királya, a kit ismerünk. Bekövetkezett a szákajárás, — mint a hogy azt Herodot elbeszéli. Urartu megszűnt létezni.

*

Ez volt az a nép, mely a történelmi idők hajnalán lakta Armeniát s a mely Kr. e. nem hat, hanem már tizennégy évszázaddal előbb viselte az arimi-armen nevet. Ez az a nép, a melyet ennélfogva valódi, hamisítatlan „örmény“-nek kell tekintenünk. Azok a jövevények, kik részint a gimirri, részint a száka invázió után birtokba vették a kipusztult, elnéptelenedett földséget s a kiknek az ős lakosság visszamaradott foszlányával összekeveredett vegyülékéből a mai örmény nemzet az évszázadok folyamán megalakult: nem magukkal hozták, nem is megteremtették, hanem már készen kapták mai nevüket, a mely csak átragadt rájuk, minden — érdembeli — jogosultságuk nélkül.

De meg a mai örménység, árja elemeire nézve is, nem olyan egészen „önálló ága“ az indogerman nép- és nyelvcsaládnak, mint a hogy Hübschmann, nem is olyan tiszta vizű thrák-phrygszárma, mint a hogy Kretschmar állítja, szóval nem egysütetű népindividuum. Már Sargon idejében ott találjuk Urartu mellett az árja-perzsákkal rokon *zikirtu* népet s el sem képzelhető, hogy az ezzel való sűrű, barátságos érintkezés nyomot ne hagyott volna Urartu ethnoszán. Ugyanebben a korban, szintén Urartu oldalán, ott van Umildisnek Sargon által elevenen megnyuzatott fejedelme *Bagadatti*, kinek a neve az ő saját árja voltán kívül egyszersmind arról is kezeskedik, hogy tartományában az urartuiakkal rokon ős-kurdok mellett igen számottevő, sőt túlsúlyban levő árja elemnek is kellett laknia, a mely már elég erős volt rá, hogy saját soraiból adjon fejedelmet az országnak. Sőt hogy magában Urartuban is, legalább keleti széléin, már Sargon korában megindult az árja-beszivárgás: arra következtetést vonhatunk abból is, hogy a kétségtelenül árja eredetű *Bagbartu*, kinek bálványát Sargon elhurezolta, Muzazir pantheon-jában oly előkelő helyet foglalt el s az urartui nép legfőbb istenével, Haldis-sal csaknem egyenlő tiszteletben részesült. Végre, átvonul-tában, a *gimirri* népből is okvetetlenül visszamaradt itt-amott egy-egy csa-

pat. Mind ez a különböző elem tehát már előre elkészítette Urartuban az *új-örmény* kiképződéshez az árja talajt. Ellenben az őslakosokat mindinkább kiszorította otthonukból.

Azok aztán a népkavargás országútjából a Kaukáz tömkelegébe, szurdékjaiba vonultak félre s azokban kerestek menedéket maguknak.

A mi Biaini-Urartu egykori lakosságának nemzetiségi viszonyait illeti, noha a kutatások eddigi leleteinek száma nem valami nagy: annyi mindazáltal egyelőre is konstatálható volt belőlök, hogy az *ős-örmény*, az *ős-kurd*dal együtt, ugyanahhoz a nyelvsaládhhoz tartozott, a melynek nyugoton a *khéta*, mitanni, kummuhi (kumanu), keleten az elami, kasszita, namari, madai stb. szintén tagja volt. S ebben az együtteségben már elég bő a rendelkezésre álló nyelvészeti anyag. Annak segélyével megállapítható, hogy a classificationál nincs szükség a Hommel ötletszerű *alarodicus* elnevezésére, hanem hogy az egész nyelvsalád határozottan az *ural-altaji*-ak közé sorozandó. Elő-Ázsia *ős* népeinek egyik legalaposabb ismerője, Peiser („Die hethitischen Inschriften“), nem ugyan az *ős-örmény*, hanem az azzal legközelebb rokon *khéta* nyelvre nézve becsületes őszinteséggel ki is jelenti, hogy az sem nem semita, sem nem indogermán volt, az egyptomival sem áll semmi viszonyban. Ellenben azt hiszi, hogy e nyelvnek legközelebbi rokonságát a *török*-ben találhatni föl („Dagegen glaube ich im Türkischen die nächsten Verwandten der Hetha-Sprache gefunden zu haben“). Még inkább elmondható ez az *ó-örmény* nyelvről. Hiszen már Pudi-ilunak, az I. Salmanassar nagyapjának, az *Örmény-Taurusban*, tehát a Nairi-föld területén egy oly néppel akadt ügye, a melyet, fölírásában, fia I. Ramman-nirari *turuki* néven nevez. Ebből is kétségtelen, hogy az *ó-örmény* nép nemcsak „*török*“ volt tehát, hanem hogy egyik törzse ezt a fajjelző nevet Kr. e. tizennegyedfél évszázaddal már viselte.

Részemről is azt tartom, hogy e folyóirat egyik t. szerkesztője, Munkácsi Bernát, nagyon jó helyen kereskedik „*Kaukasischer Einfluss in den finnisch-magyarischen Sprachen*“ czim alatt folyó cikksorozatában. Csupán azt óhajtanám, ha vizsgálódásait kiterjesztené a Kaukázus déli oldalára is, a hol a gruz, laz, mingreliai stb. nép lakik, melyekről az a vélemény, hogy maig is elég tiszta vizü egyenes leszármazói az *ős-örménynek*.

Galgóczy János.

NÉPKÖLTÉSNET.

Balladák.

1.

Lendorvári Dorka.

Lendorvárinének tizenkét lyánya vót
A tizenkettedik Lendorvári Dorka.
„Lendorkám, Lendorkám, Lendorvári Dorkám!
Miképen lehet az?
Most varrattam nékéd kerek allyú szoknyát...
Elő kurtábbogyik, hátú hosszabbogyik,
Szép karesú dörökad igén vastagogyik!“
„Anyám, anyám, anyám! Édes asszony-anyám!
Szabó nem jó szabta, varró nem jó varrta,
Kerekre nem nyirta, ollója nem fogta.“
„Lendorkám, Lendorkám, Lendorvári Dorkám!
Most varrattam nékéd kerek allyú szoknyát.
Elő kurtábbogyik, hátú hosszabbogyik,
Szép karesú dörökad igén vastagogyik.“
„Anyám, anyám, anyám! Mit tűröm, tagadom,
Ha ki kell vullanom:
Kiráfi Kis Miklós hétször megkérétt,
Attú hordozok én héthónapos terhét.“
„Kocsisom, kocsisom, lethivebb kocsisom!
Fog' be a lovakot, az arany hintómot.
Vidd el a lyányomot a nyakvágó hidra!“
„Anyám, anyám, anyám, legédösebb anyám!
Hagy írjak levelet Kiráfi Miklósnak.
... Madárkám, madárkám, lethivebb madárkám!
Vidd el a levelet Kiráfi Miklósnak.
Ha früstökön éröd, téd a findzsájára,
Ha ebédén éröd, téd a tányirjára!“
— Früstökön is értem, findzsájára tettem,
Ebédén is értem, tányirjára tettem.
— — Anyám, anyám, anyám, édes asszony-anyám!
Hova tétted lyányod, kedves galambomot?
„Elküttem, elküttem, virágos kis kerbe.
Virágot lészennyi selyem zsebkendőbe.“
— — Anyám, anyám, anyám, hova tétted lyányod,
Kedves galambomot?
„Mit tűröm, tagadom, ha ki kell vullanom:
Elküttem, elküttem a nyakvágó hidra.
— — Jaj anya! Jaj anya! Jaj, átkozott anya!

Hova tétted lyányod kedves galambomot?
 ... Engem temessének templom szögletyire,
 Lendovári Dorkát templom közepire,
 A mi kisedünköt oltár tetejire!

(Gyöngyös, Heves-vm.)

2.

Fejér László.

Fejir László lovat lopott
 A fekete halom alatt,
 Még is fogták a hannagyok,
 Azok a huncut fogmégok.

Fejir Anna, hogy megtudta,
 Hogy a bátyta fogva vala:
 „Fog' be, kocsis, a lovakot,
 Tégy mellém sok aranykot!
 Tál ezüstöt, tál aranyot:
 Ereszszék ki a bátyámat.“

„Kieresztém a bátyádot,
 Ha egy éjjel veled hálók!
 — Fejir Anna, ne hálj vele!
 Mer elvüszí szüzességöd!
 Szüzességödét elvüszí,
 A bátyádnak fejit vüszí!

Megyén, megyén Fejir Anna
 Horvát Ferdi ablakára,
 Ablakárú rostélyára,
 Léfekszik a nyoszolyára.

Fejir Anna nem nyughatott,
 Mer' nagy ágyúzörgést hallott.
 — Aluggyá má Fejir Anna,
 A bátyádnak vége vala.

Úgy átkozza Fejir Anna:
 „Verjün még az egek ura!
 Sár előtted fölfakadjon!
 Viz előtted megállhassou!
 Viz előtted megállhasson,
 Lovad lába mēgbotoljon!
 Lovad lába mēgbotoljon!
 Mosdóvized vérré vallyon!
 Mosdóvized vérré vallyon!
 Tűrüközöd lángot hányon!“

(Bessenyótelek Heves-vm.)

3.

Ugyanaz más változatban.

Fejir László lovat lopott
 Az aradi malom alatt,
 Rajta érté komiszárus,
 Elvitték őt vig Egerbe,
 Vig Egerbe, a temlécbe,
 A nagy, szörnyő sētétsēgbe.

Mēghallotta Fejir Anna,
 Hogy a temlécbe a bátyta.
 Mondja ő az kocsisának,
 A letelső fullajtárnak:
 „Fog' be, kocsis, a lovakot,
 Tēgyén fēi sok aranyakot,

Mer mos' mēneónk arra útra,
 Kiró nēm tom, ha gyōsz vissza!“

Elindóla Fejir Anna,
 Mēgy a temléc rostélyára,
 „Bátyám, bátyám, Fejir László
 Hoztam neküd fejir ingēt,
 Fejir ingēt, fejir gatyát,
 Tál aranyat, mēriást, mēreöt!“
 „Nem kell nekēm tál aranyad,
 Mēnj el a temlēctartóho.“
 — Nem kell nekem tál aranyad
 Magad gyōjj el őccakára,
 Mēgszabadól nyaóé órára.“

(Felső-Türkány, Hoves-vm.)

4.

Rózsa Sándor.

Bakony erdő gyászba van,
Rózsa Sándor halva van,
Rózsa Sándor halva van.

Mécsesütörtökön délbe
Vigan mént a pincébe.

Utána mént az anyja :
„Sándor fiam gyű haza!”

„Ném ménék én ma haza,
Vérbe fürdök mé' mémma!

... Édes anyám, édesem!
Van-e ruhám szennyesen?
Ha nincs ruhám szennyesen,
Kűdök egy párt véresen!

(Nagy-Körti, Jász-Nagykún Szolnok-vm.)

Két legény indítója,
Kettő csillapítója.
Az ötödik fölállott,
A fejire rávágott.
„Kerűd, kutya, a kezem,
Ha bevágtad a fejem!
— Nem kerülöm a kezed,
Ném vágtam be a fejed!
... A nagy kocsma sarkába,
Rézfokos a fejembe,
Páros kis a mejjembe.
A nagy kocsma sarkába
Fürdenek a vérembe!”

Bécsi lányok, sirjatok.
Ményecskék, gyászoljatok.
Legényük, sirt ássatok.

5.

A munkácsi rab.

Hallottátok hírét Bereg-vármegyének
Hát annak a híres munkácsi temlécnek?
Hallottam, hallottam, szenvedtem is benne,
Két-három esztendőt töltöttem is benne!
A munkácsi temléc kőbű van kirakva,
Alatta sirdogál sok jó édes anya.
„Né sirj anyám, né sirj! Így kell annak lennyi.
Mindén nemzetségbű kell egy rossznak lennyi!
Látom: a temlécbe huszonnégyen ülnek,
Mind a huszonnégyen rúlam törvénekzenek.
A huszonötögyik, ki nevemét írja,
Ki nevem diktálja.
Hej! te híres kis lány, né diktáld nevemét,
Kélek az Istenre, hadd műg életemét!
De a híres kis lány nem hajtott a szóra.
Hónap visznek engem az akasztófára.”

(Nagy-Körti, Jász-Nagykún-Szolnok-vm.)

6.

Rabének.

Vasrostélyos az én szobám,
Még a fényes nap se süt rám,
Hát a holdvilág sugára
Hogy sütné hát az orcámra!

Csörög, csattog a vasajtó,
Talán jön a temléc tartó,
Kezébe hozza a kulcsot,
Talán már kiszabadulok.

Nem a kulcsot, ha' a gyertyát!
 Vizitálja fejem alját,
 Azután meg a vasamat:
 Nem sajnálja rabságimat.

(Bessenyőtelek, Heves-vm.)

Nyóc sor téгла a nyoszolyám.
 Itt halok meg kedves babám!
 Vigyétek babámnak híré',
 Holtakkal vagyok egy színű...

6.

Jancsi, a lóköttö.

„Csütörtökön virradóra
 Leltem én egy pej csikóra.
 Éfélig mindig kergettem,
 Éfél után rányergeltem.“

Felül Jancsi a lovára,
 Rágyút tajték-pipájára.
 Csak tekinget mindenfelé.
 Nem gyön-e valaki felé?

„Dehonnem gyön, de bizony gyön,
 Mind az egész vármegye gyön!
 Szakmár püspök, Bihar Mihály,
 Engem a vármegye nem szán.“

(Bessenyőtelek, Heves-vm.)

Engem a vármegye nem szán,
 Mer' sok csint tettem a pusztán.
 Sok éstállót összezártam,
 Jármokat üresen hagytam,
 Hámot szög-re akasztottam,
 Estállókat gyütogattam.

Van egy lovam, kérik pézé',
 Ezerforintos talléré',
 De a lovam nem eladó,
 Nem is pandur alá való:
 Mer' egy pandur ráülhetne:
 Sok szegény betyár rab lenne“.

Gyűjtötte: Nagy János.

Kalocsa-vidéki népdalok.

1.

Huszár vagyok teröngette, vékony természetű, sugár,
 Nyalka, fürge, mint az ürge, lóra termőt szép huszár!
 A lányok is rám nevetnek. Uccu lánc! tüzes tatár!
 Boldog egy magyar huszár!

Kardot kötök ódalamra, csörgetöm erős tovább(b)!
 Fölülök bogállomamra, csak úgy bámul a sováb.
 Sári, Panni. Jutka, Králi! Uccu lánc, tüzes tatár
 Boldog egy magyar huszár!

2.

(Hönnvédnóta.)

Háromat tojott a fekete kánya —
 Engömet szeret az kend barna lánya.
 Akármilyen korhely fattyú vagyok,
 A kend lánya szeretője vagyok.
 Szeret is az engömet igazán,
 El is vöszöm a háború után.

3.

Egy jó anya ijê-bajâ neveli a fiát,
 Huszonégy éves korába katonának írják.
 Kilenc orvos vizitája. Mellette az anya (anynya, anyja h.)
 Mindig csak azt sirja-rija : katona az fia.

Egy jó anya levelet irt katona fiának.
 „Gyere haza, édös fiam, halálomra várlak.“
 De a feleser visszairja : „Né várja az fiát.
 Ferenc Jóska táborába nyergéli a lovát.“

4.

Kalocsai, de kalocsai mögyeházra süt a nap.
 Möggyütek má, de möggyütek má a vizitáló urak,
 Nyujsd ki babám két karodat, jobb karoddal ölelj mög,
 Hogy engöm a huszár feleser ne vizitálhasson mög!

5.

Keserü méz nem hittem, hogy édös légy --
 Kedves rúzsám, nem hittem, hogy hamis légy!
 Vótam hozzád uan igaz mind a nap,
 Ki az égön ragyogva süt egész nap!

Keserü méz nem hittem, hogy édös légy!
 Kedves rúzsám, nem hittem, hogy hamis légy!
 Úgy száragygy el, mind a mezeji virág,
 Hogy né süssön soha rád a napvilág.

6.

Nem átkozlak rúzsám, nem szokásom.
 Csak a mozdó vized vérel vájon ;
 Törüközö kendőd lobbót vessön ;
 Attú a jó Isten mög sé mentsön!

7.

Édös anyám, recece, vitessön el a bálba,
 Öltöztesön tiszta fehér ruhába.
 Barna legény kacsingat a szömömbe.
 Jaj Istenöm valaha,
 Ha az enyim marana.

Barna kis lány, recece, mit viszöl az üvegbe?
 Orvosságot kis angyalom kezére.
 Elválták a kis angyalom balkarját :
 Orvosságot viszök rá,
 Hogyha möggyógyitaná.

8.

Kiesi a fa, kicsi ám a virága.
 Kicsi ám a kis angyalom dunyhája.
 Három évig húztam-vonytam magamra
 Negyedikbe kimaratom alúla.

9.

Kis Kalocsán Móric sarkán lámpa ég,
Valamennyi szölke, barna legény oda mén.
Én is oda. Bekötöm a keselábú lovamat,
Szép csárdásné mellé húzom magamat.

10.

Kalocsai híd alatt —
Tiszta víz van az alatt.
Igyá rúzsám belüle :
Az a szerelöm vize,
Levendula levele.

Este van a faluba,
Léány áll a kapuba,
Krumpli cukort ropogtat,
Engöm oda csalogat,
Levendula levele.

Ott a „Roszfahid“¹ alatt
Nyárson sütik a halat.
A kötöbe takarik,
A léánynak odadik,
Levendula levele.

Piros óma csutkája —
Zsiros a Trészka szája.
Sej, én aztat lényalom,
A mikó mögesókolom.
Levendula levele !

11.

Bár mindön fa, bár mindön fa
Piros almát terömnö —
Mindön anya, mindön anya
Barna fiat nevène.
Két ablakját beveröm :
Mer a fiát szeretöm,
Soha é nem felejtöm !

12.

Barna kis lány a folyóba
Kezét, lábát mossa,
Mög is szappanyozza
A folyóba.

Elvitte a víz a szappanyt,
Utána röpül a kapany (kappan).
Még a kapany röpül,
A szappany émerül
A folyóba.

13.

Röpülj madár, röpülj,
Kalocsán körösztlül ;
Szálj be az én kedvesömhöz,
Maga van égyedül.

Kérdi : miesinyálok ?
Mond, hogy beteg vagyok ;
Kalocsai temetőbe
Nyugonni akarok.

14.

Titkon sirok, né haja más,
Fáj neköm a vigasztalás —
De nagyon !

Erdők, erdők rejcsötök é,
Lányok né felejcsötök é
De soha !

Gyűjtötte : *Boromisza Jenő.*

¹ Roszfahid : „Rosz (rossz) fahid“ összevonásából eredt tulajdonnév.

IRODALOM.

Finnisch-ugrische Forschungen. Zeitschrift für finnisch-ugrische Sprach- und Volkskunde nebst Anzeiger unter Mitwirkung von Fachgenossen herausgegeben von E. N. SETÄLÄ und KAARLE KROHN. Helsingfors-Leipzig. I. 1—2. füz.

II.

SETÄLÄ gyakorlati irányú közleménye után KROHN KÁROLY társszerkesztő kezdi meg a szorosán vett tudományos munkálatok sorozatát beceses folklorisztikai tanulmányával, mely ama kérdés tisztázásával foglalkozik, hogy *hol és mikor keletkeztek a finn varázsdalok?* Ezek a finn népköltészet sajátos s igen érdekes alkotásai, melyekhez hasonlók, különösen a tartalom változatoságát s az alak művészi szépségét tekintve, másutt nem találhatók. Már az izlandi szágák emlegetik a finn bűvölő mesterség hírét s rendesen ezzel szokták kapcsolatba hozni a varázsdalok eredetét, azt vélvén, hogy a nép hajdani samán hitének talajából fakadtak. Ámde samánhit és bűvölő tudomány nem jár föltétlenül együtt ezeknek költői nyilvánulásaival, a mint nincs varázsköltészet a lappoknál, kiknek varázsló hire pedig a finneket is fölülmulta. A tudós szerző nézete szerint nincsenek bűvölő igék („beschwörungsformeln“) a voguloknál és osztjákoknál sem, noha ezek mai napig is megőrizték az ősi samán vallásgyakorlatot s alkalmazzák igézeteiknél a samánság jellemző eszközét, a varázsdobot is. E pontnál föl kell vetnem a kérdést, hogy vajjon egyebek-e, mint bűvölő igék azok az „istenidéző“ énekek, melyeket vogul népköltési gyűjteményem második kötetében (311—430. ll.) közöltem s melyeknek *sätmil, sätül* vogul műneve is „igézet, bűvölet“ értelmű (ettől: *sät-* „igézni, bűvölettel létrehozni, rendelni“). Ezek legtöbbjének közös vonása, hogy a bennük elmondott igék erejével a samán maga elé rendeli a segítő istenség szellemét s bizonyos feladatok teljesítésére (pl. betegségek gyógyítására, inség megszüntetésére stb.) kényszeríti; a bűvös hatású igék tehát itt ép oly czélúak, mint a ráolvasás szavai. Különösen tanulságos a „megrontás ellen való istenidézés“ (10. sz.), melyben a varázsló bűvös szavaival visszahárítja a megrontást arra a másik varázslóra, kitől a baj származott. A szöveget kiegészítő elbeszélésben ugyanitt azt látjuk, hogy miként képzelik a versengő varázslatokkal előidézett szellemek küzdelmét. A 24. sz. istenidéző ige bevezető jegyzete mutatja, hogy minő szerepe van a varázsdobnak az efféle bűvöleteknél. Az északi osztjákok közt is fenmaradtak efféle

hagyományos igék, melyek, úgy látszik, a varázsdaloknak eredetibb alakzatai. Lényegesen eltérnek ezek a votjakok, cseremiszek, mordvinok és csuvasok bővülő igéknek ama közös típusától, mely lehetetlen dolgok elősorolásából áll s mindegyiknek említésénél a ráolvasó azt mondja: „ha“ vagy „midőn“ ezt megteheted, „akkor igézd“, vagy „tedd tönkre“, vagy „edd meg, idd meg, te ellenséges szellem, ezt az embert“. Pl.

„*Ha* hetven és hetvenhét különféle szárazfának tetőhajtását össze bírod csomózni, gyökerük alatt át bírsz hatolni; *azután* — ellenséges szellem! — edd meg, idd meg ezt az embert!“

„*Ha* a hulló csillagot, az égi csillagot számlálván, végire tudsz jutni; ha az ég szivárványával fogván be [lovadat] járhatsz: *azután* — ellenséges szellem! — edd meg, idd meg ezt az embert!“

Vagy: „A menny és felhő közt él egy aranyszárnyú ölyv; a *midőn* ezen aranyszárnyú ölyvet megigézheted: *akkor* igézd meg ezt az embert!“

„*Ha* a fürdőkamrád elé dobott üszöktuskódat emberré csinálod: *akkor* igézd meg ezt az embert!“

Vagy: „A *midőn* a fekete sündisznónak szőre hegyén támadsz: csúnya kelés, belső kelés, *akkor* fakadj ennek az embernek a szemében“ (l. „Votják Népkölt. Hagyományok“ : 177—187.).

A bővülő igéknek ezt a típusát KROHN oroszból való átvételnek tartja, mely felfogását azonban, nézetem szerint, nem bizonyítja elég meggyőző okokkal. Mert abból, hogy hasonló bővülő ige egy-két adattal az oroszból is igazolható, még nem következik, hogy a sokkal nagyobb számban kimutatott votják-cseremiszk-mordvin-csuvas változatok épen innen volnának átvéve. Talán még több joggal képzelhetjük a vándorlás útját megfordítva, mire nézve az szolgálhat kiinduló pontul, hogy e népek ősi pogány vallási gyakorlata lényeges vonásaiban egyező, a bővülő igék közös típusa is tehát, ép úgy, mint az imádságoké, ezen egyező vallási hagyományokhoz vonható, melyek pedig semmiképp sem orosz eredetűek. Mitsém bizonyít az orosz eredet mellett, hogy az említett népek bővülő igéiben orosz jövevényszók is akadnak, pl. a régi iráni eredetű votják *zariš* „tenger“ szó mellett más változatban az orosz *mora* (= море), vagy a „hajó“-nak orosz *karabla* szava, sőt úgy vélem, hogy keresztény-orosz képzetek (mint „kereszt“, „templom“, „Illés próféta“) belevegyülése sem jelentős a kérdés eldöntésében. Kétségtelen ugyanis, hogy a ráolvasó személy a hagyományos szövegen folyton alakít nyelvtudása, elméssége s változó fogalmai szerint. Ha az ő vidékén a „tenger“ régi szava helyett az újabb orosz jövevényszó járja, ezt az érthetőbbet alkalmazza; ha a szöveg eredetileg így hangzott: „midőn a hal a ház tetejét (v. a hegyormát v. a fa csúcsát stb.) látja“, minden lelkifurdalás

nélkül másítja a szólást ekkép: „midőn a hal a *templom keresztjét* látja“. Világosan kitészik az ily csere ott, hol az egyik változat még „*Inmar* mennykövéről“ szól, a másik azonban már az orosz parasztoktól szerzett bölcseséggel „*Illés próféta* mennykövét“ emlegeti. Efféle szó- és kifejezésbeli mozzanatoknak az orosz eredet mellett legfeljebb akkor lehetne bizonyító értéke, ha egyébként tisztában állana, hogy a szóban forgó műfaj az orosz-ság egész területén elterjedt s ezenkívül néhány esetre nézve a fordítás mintaképe is kimutatható volna. E tények hijában a fölvetett kérdést még egyelőre megoldatlannak kell tartanunk, de mindenesetre igazat kell adnunk KROHN-nak abban, hogy a votjákok, cseremiszek, mordvinok és csuvasok bővülő igéinek leírt típusa a finnek varázsdal-költészetével nem kapcsolatos. Értekezésének további szakaszaiban KROHN a komlóról szóló mordvin és finn-észt énekek egybevetésével azt bizonyítja, hogy bár PAASONEN kimutatta a finn és mordvin versmérték egyezését s ezzel valószínűséget adott ama fölvetelnek, hogy közös finn-mordvin költészet is volt, ez a tartalom tekintetében egyelőre még nem bizonyítható, sőt arra sincs elfogadható alap, hogy a varázsdalok létezését a finnség közösségének őskorába helyezzük.

A magyar igeragozásnak egy homályos pontját igyekszik megvilágítani SZINYEI JÓZSEF „*Über den Ursprung des Personalsuffixes -n im Ungarischen*“ című tanulmánya, mely kevés eltéréssel már előbb magyarul is megjelent („Az *-n* személyrag eredete“ czímen: Phil. Közl. 24 : 164—67. l.) s kivonatossan megtalálható a szerzőnek „Magyar Nyelvhasznítás“ című érdemes művében is (94—6. l.). A *várjo-n*, *kérjē-n* felszólító alak *-n* személyragjáról van itt szó, mely csak kevés igénél használatos a praesens és praeteritum alakjaiban is (pl. *megyen*, *jön*, *leszen*, *teszen*; *lön*, *vön*, *tön*; a régi nyelvben: *aloszon*, *fekszen*, *eszen*, *iszon* stb.), míg rendszeren az egyes 3. személy alakja ragtalan (pl. *vár*, *vára*, *várt*, *várand*, *várna*). Több rokon nyelvben is azt találjuk, hogy az egyes 3. személynek csakis a felszólító módban van ragja, minélfogva úgy látszik, hogy az imperativuson kívül némely alakokon mutatkozó *-n* az imperativusból terjedt át analogia útján, vagyis a *tegye-n*, *vegye-n* nyomán alakult: *tesze-n*, *vesze-n* s *tő-n*, *vő-n* s ép így a *várja-nak*, *kérje-nek* többes alakok nyomán a *vár-nak*, *kér-nek* alakok rendes *-nak*, *-nek* személyragja (a multban is ritkábban: *várta-nak*, *kérte-nek*). A mi ezek után az *-n* személyragot illeti, ez a lapp, mordvin *son* s finn *hän* harmadik személyű névmásnak megfelelő magy. *ön* (< **jän*) névmásnak maradványa; végül a *van*, *vagyon* szó harmadik személyű alakjának állandó *-n*-je nem is személyrag, hanem mint a finn *on* és votják *vaü* „er ist“ szó végzete nomen verbale képzés.

A tudós szerzőnek eme fejtegetéséhez legyen szabad megjegyeznem a

következőket: 1. Ama kérdésnek megítélésében, hogy a praesens és praeteritum 3. személyében szórványosan jelentkező *-n* végzet egy régibb s általánosabb nyelvtörténeli állapot maradványa-e, vagy pedig analogia útján keletkezett újabb fejlemény, nézetem szerint, igen jelentős körülmény, hogy az alanyi ragozás összes alakjában a többes 3. személyrag *-nak*, *-nek*, így: *vár-nak*, *várá-nak*, *várta-nak* (ebből: *várta-k*), *várand-nak*, *várná-nak*, *várja-nak*, másrészt hogy a szóvégre került *-n* határozórag is gyakran enyészik (pl. *az nap*, *akkor*, *rég* e. h. *az napon*, *akkoron*, *régen*, vagy a gerund. *-va*, *-ve* = *-ván*, *-vén* és a dial. *-ba*, *-be* = *-ban*, *-ben* ragokban). E tények mellett t. i. bajos feltennünk, hogy a *-n* eredetileg csak az imperativusban volt meg s hogy éppen a legritkábban használt többes imperativus 3. személye (melyet pl. a vogul *voss mine'it* s a votják *med m'inozi* = „hadd menjenek“ csak a praesens alkalmazásával fejezhet ki) irányította volna az összes többi harmadik személyű többes végzetek alakulását. — 2. Az az észrevétel, hogy a rokon nyelvekben csak az imperativusnak van mindig ragja az egyes harmadik személyben, egyébként pedig ez ragtalan, a zürjén-votjákön kívül a legközelebbi rokon nyelvekre, t. i. a vogulra és osztjákra sem illik. Az irtisi osztjákban ugyanis a praeteritum 1. sz. *ëttide-m* „ich schaute“ és 2. sz. *ëttide-n* alakjai mellett a 3. személy *ëttide-t* alakja nyilván a 3. személy ragjával van alkotva (v. ö. *kerabe-t* „hajója“, *ime-t* „anyja“) s szintígy a futurum 1. sz. *ëttitta-m* és 2. sz. *ëttitta-n* alakok mellett a harmadik személyű *ëttittë-t*, a mint az imperativusban is a 3. sz. *menagat* (e mellett: *menag*). A vogul nyelvjárások közül az északiban az imperativus egyes harmadik személyének alakja: *voss mini* = „hadd menjen“ (tkp. „megyen“) a praesens sing. 3. személyének alkalmazása, a déli nyelvjárásokban pedig a KLV. *minä*, KV. *méní*, „menjen“, TV. *čré* „várjon“ conjunctiv-imperativ értelemben használt alak voltaképp a futurum (beálló cselekvés) jelzése (l. „Vogul Nyelvjárások“: 126 és 289—291. l.). Ezekben tehát nem lehet szó arról, hogy az imperativus 3. személyének bármilyen ragja volna. — 3. Az egyes imperativus 3. személyének mordvin *pele-za*, *pele-ze*, cseremisiz *pokto-žo* és lapp *ece-s*, *eco-s* alakjaiban ott van ugyan a 3. személyű névmás, de az önálló *son* alak *-n* képzője nélkül, ép úgy mint ezen névmásképző nélkül jelentkeznek a többi személyragok is (1. szem. *-m*, *-n*, 2. szem. *-t*, *-d*). Ha ezek után¹ igazodunk, a magyar *várjo-n* alakban sem tehetjük föl, hogy benne a lappangásba jutott

¹ Csupán a finn *-kaan*, *-kään* imperativus és *-koon*, *-köön* optativus egyes 3. személyű végzetekre nézve bizonyítja SETÄLÄ, hogy bennük az eredetibb **-kü-hän* hangzsból kifejlő utórész a **-hen* < **-sen* harmadik személyű rag (Tempus- und Modusbildung 118, 124. l.). Ámde, ha nem kételkedünk is e magyarázat helyesség-

harmadik személyű névmásnak *-n* képzője volt. — 4. Egyébként a magyar-nak önálló használatban sincs olyan *-n* képzős harmadik személyű névmása, mint a finn *hän* s lapp-mordvin *son*, hanem csak az *ő*, melynek régibb alakja az *övé* s a vele szorosán egyező vogul *täu* (accus. *täwä*), osztj. *teu*, *lu* „*ő*“ névmás tanúsága szerint **öv* volt, illetőleg mint más helyt kifejtettem (l. NyK. 26 : 11.) még eredetibb **jöv*. Nem tekinthető ezen ragtalan névmás pusztá társalakjának az *ön*, melyre SZINNYEI hivatkozik, minthogy ez tudvalevőleg *önnön* (< **öv-nön*) helyett való, mely ép olyan alkotás, mint *en-nen* és *ten-nen* (a két előbbi analogiájára e h. **te-nen*), értelme szerint pedig genitivus (pl. *önnön lábok* = „pes eorum“ NySz.) nyilván oly módon szerkesztve mint a kondai vogul *am-nän*, *näi-nän*, *täu-nän*, vagy a pelimi *am-nän-m*, *näi-nan* névmási dativusok. — 5. A harmadik személynek biztosan igazolható ragja a magyarban *-j*, mely épen megmaradt a harmadik személyre vonatkozó tárgyias ragozás *vár-j-a*, *vár-j-uk*, *vár-j-átok*, *vár-j-ák* praesens alakjaiban s lappang a harmadik személyű *-a*, *-e* (pl. *ház-a*, *szem-e*) birtokosragban, a *várt-a-m*, *várt-a-d*, *várt-a* tárgyias ragozású alakokban, valamint BUDENZ szerint (Összehas. Alakt. 334.) a praes. 3. személyű *-ik* végzetben (pl. *esz-ik*, *fáz-ik*). Ugyancsak *a*, *e* a többes 3. személyű *-nak*, *-nek* alanyi rag magánhangzója, melyet egybevetve a 2. személy *-tok* (pl. *vár-tok*) és 1. személy *-mok* (HB. *vagy-mok* = *vagy-unk*) megfelelő ragjainak *o* hangzójával csak úgy értelmezhetünk, hogy benne az előbbieken kimutatott *a*, *e* 3. személyű rag lappang, a személyjelölő hangelem tehát itt van, nem pedig a *n*-ben (l. BUDENZ u. o. 345. l.). — 6. Ezek után a 3. személyű *-n* és *-nak*, *-nek* alanyi ragoknak magyarázatában mindenesetre megérdemli legalább a *megemlítést* BUDENZ-nek ama nézete, hogy itt az *-n* ugyanaz a coafixum, melyet a magyar *-m*, *-d*, *-mk* birtokos- és alanyi személyragok (pl. *háza-m*, *háza-d*, HB. *uro-mk*; *vagy-mok* eredeti alakjában is föl kell vennünk (l. Összehas. Alakt. 345.; 331—2.; SIMONYI: Tüzetes Magy. Nyt. 599., 604—5., 708.).

Egy másik bennünket közelebből érdeklő közlemény a MIKKOLA JÓZSEFÉ, mely a magy. *könyv*, mord *koňov* „papier“ és szláv *knjiga* „buch“ szók viszonyával foglalkozik kapcsolatban ama nézettel, melyet e tárgyról nekem volt alkalmam e folyóiratban (8 : 22. l.) kifejteni. Sajnálattal tapasztalom, hogy a jeles finn szlávista fejtegetésemet több pontban félreértette, így

gében, azt mindenesetre föl kell tennünk, hogy az egyszerű 1. sz. *-n* és 2. sz. *-t* alanyi személyragok mellett a testes harmadik személyű *-hän* (= finn *hän* „*ő*“) rag alkalmazása későbbi keletű annál is inkább, minthogy ily *-n* végzetű harmadik személyű *rag* nem mutatható ki a finnhez közelebb álló rokon nyelvek terén.

midőn azt állítja felőlem, hogy az ugor-török szóközépi és különösen szóvégi $g > v$ (-*u*, -*ü*) változásra az orosz *vorogz* „varázsló“ szóval kapcsolatba hozott magy. *orv-os* szót hozom föl „bizonyítékul“. ¹ A tény ezzel szemben az, hogy a szóban forgó hangváltozást én mint a magyarra ható ugor-törökségnek „nagyon ismeretes sajátját“ említem s a kevésbé tájékozottak kedvéért példakép a *borsó*, *ünő*, *karó*, *daru* (tő: *darv-*), *karvaly*, *orv*, *burvány* s *bojtorvány* szavakra hivatkozom, de nem az *orvos*-ra, melynek magyarzatát a *könyv*-éhez csak mellékesen csatoltam oly véleménynyel, hogy a két szó egyenlő felfogással megfejthető z nélkül azonban, hogy e föltevésemnek bizonyító erőt tulajdonítottam volna. A ki valamennyire foglalkozott a magyar nyelv török elemeivel, jól megérti, hogy miért hivatkozom az „ugor-török“ $g > v$ (*u*, *ü*) változás igazolásánál pl. a *borsó* szóra; mert tudja, hogy ennek végzete a köztörök *burčak* mellett ép úgy mint a megfelelő csuvas *poržà* „erbse“ szóé, csak -*au*, -*aw* (-*av*), -*ay* (-*ag*) előzmények nyomán érthető. Hasonló ismeretes adatok még a magyar nyelv régi török jövevény-szavai sorából: *apró*, *besenyő*, *bölcső*, *író* („buttermilch“), *kancsó*, *komló*, *kóró*, *korsó*, *seprő*, („hefe“), *szőlő*, *tönkö*, *turó*, továbbá *saru*, *tanu*, *gyűrű*, *gyűszű* s a magy. *könyv* régi *könyü* hangzásával egyező alkatú, fogalmilag kapcsolatos *bētü* = tör. *bitik* szó. Ezek mellett azt hiszem, bizvást föltehető, hogy a magy. *könyü*, *könyv* is a szláv *knjiga* és mordvin *koioo* szókkal egy közvető török **kēnig* = ugor-török **kēnēv* alak kapcsán függhet össze, mely föltett török szó régibb nézetem szerint egyszerűen szlávól való átvétel lehetett.

MUNKOLA e felfogásom ellenében azt hozza föl, hogy: 1. az *orvos* szónak összefüggése az orosz *vorogz*-gal kétséges; — 2. a csuvasban a „*könyv*“ szava *kēnāǰā* s a magy *könyv* szó ugor-török eredetének bizonyítására tőlem felhozott fogalmilag rokon magy. *betü* és *ír* szavak sem lehetnek „csuvasból“ való átvételek, minthogy a csuvas nyelv *b* szókezdőt nem ismer s az „*ír*“ csuvasul *šür-* (recte: *šír*). Az első ellenvetésbe annál könnyebben belenyugodhatom, minthogy a szóban forgó egybevetést kezdettől fogva is csak „azt hiszszük“ jelzéssel említettem s ennek támaszára a *könyv* szó magyarzatánál nincs is szükség. A mi azonban az utóbbi ellenvetést illeti, ez megint félreértésen alapul; mert én sohasem állítottam, hogy a *könyv*, *betü*, *ír* s a többi velük egyező hangviszonylású török-magyar jövevény-szók a „csuvasból“ valók, hanem azt, hogy eredetük területe egy csuvas

¹ „In dieser türkischen sprache soll nach MUNKÁCSI ‚der lautwandel von *g* zu *v* u sehr bekannt‘ sein, was wieder durch ung. *orvos* ‚arzt‘, welches aus dem russischen *vorogz* entlehnt sei, bestäigt werde“ (112 l.).

jellegű, népvándorlás korabeli ó-török nyelv, melyet különböző okokból a török fajú bolgárok, illetve ugorok nyelvével azonosíthatunk, a miért is az ily szavak a magyarban általános kifejezéssel „ugor-török“ (tehát nem: „csuvas“) jövevényszavaknak mondhatók. Ez az „ugor-törökség“ s az „ó-csuvas“ nyelv nem egészen fűződik egymást, mert az előbbi több nyelvjárásra oszlott s a mai csuvas nyelv ezen nyelvjárások közül csak az egyiknek a folytatója. Világosan kitetszik ez a tény, ha pl. csak a köztörök *j* szókezdőnek megfelelőseit vizsgáljuk egyrészt a magy. *szél* (= csuv. *šil* = török *jil*, *jël* „wind“), *szücs* (= csuv. *šöžé*, *š'čé* „schneider“ e mellett: *š'lä* = volgai-tatár *š'jlä*- „nähen“, altaji *jölö*- „hinzufügen“) és *szöllő*, másrészt a *gyűrű*, *gyűszű*, *gyom* s végül az *ír*- szóban. Mind a három csoport „ugor“ jellegű, mit az első csoportban a *szöllő* = csuvas *širla* = volgai tatár *š'läk*, altaji *jülek*, kondomi *jistek* „beere“ végzetbeli hangmegfelelése, a másodikban a *gyűrű* = török *jüzük* „ring“ és *gyűszű* = tör. *iüksük* „fingerhut“ szóknak ugyancsak ily végzetbeli hang-megfelelése, továbbá a *gyűrű* szóban mutatkozó *z* > *r* változás és a *gyom* = csuvas *šom* „unkraut“ = altaji *joy* „rasen“ szóban a szóvégi *r* > *m* változás, végül az *ír* = csuv. *šir* = török *jaz* „schreiben“ szóban az *a* hangzónak *l*-re s a *z*-nek *r*-re való változása bizonyít. Mind e három csoportbeli „ugor-török“ szóknál, mint itt látható, a mai csuvasban *š* felel meg a köztörök *j* (> *š*, *ž* stb.) szókezdőnek, míg a magyarban az első csoportnál *sz*, a másodiknál *gy*, a harmadiknál *j* (t. i. *ír* : *iro-k* < **jir*-) a megfelelő hang. Ez a különféle hang-megfelelés csak úgy érthető, ha a magyar nyelv ugor-török jövevényszavaiban három különböző nyelvjárásnak teszszük föl hatását, melyek közül csak az egyiknek (a *szél*, *szücs* és *szöllő* szavak eredeti nyelvének) maradványa a mai csuvas nyelv. Állíthatjuk tehát egész jogosan, hogy az *ír*- „ugor-török“ szó, noha nem az „ó-csuvas“ nyelvből való. Ép így kell végzetének hang-megfelelésénél fogva a magy. *betű* = tör. *bitik* szót „ugornak“ tekintenünk, noha e szó a mai csuvasból nem igazolható. Semmit sem bizonyít ez ellen MIKKOLÁ-nak amaz észrevétele, hogy a mai csuvas *b* szókezdőt nem ismer; mert hogy az „ugor-törökség“ s ebben bizonyára az „ó-csuvas“ nyelvjárás is *b*-nek ejtette a köztörök *b*-t, kétségtelenül igazolják az ugor hangalkatú magyar *béka*, *békó*, *besenyő*, *bika*, *bilincs*, *birka*, *borjú*, *borsó*, *bölcső* s más szavak. A mi végül azt az ellenvetést illeti, hogy a mai csuvasban a „könyv“ szava *kénüjü*, hát ez kétségtelenül az oroszból eredt volgai-tatár *kénügü* (= книга) „buch“ szónak újabbkori átvétele, mely a magy. *könyv* és mordvin *koňov* egyezéséből következő régebb csuvas, illetőleg bolgár-török megfelelőt ép úgy szorította ki, mint a tatár *diyöz* „meer“ szó átvétele, a mai csuvas *tüüés* „meer“ szó a magyar *tenger* = török *teyüz* alapján föltehető szabály-

szerű régi csuvas **tęjgęj* alakot (v. ö. magy. *tengely* „achse“ = csuv. *tęjgęl* id.).

Nem vitte semmivel sem előbbre MIKKOLA a magy. *könyv* és mordvin *konov* eredetének tisztázását azzal, hogy a két szó eredeti mintaképeül az orosz *kniga* lengyel *księga* (< **knęga*, melyből: litván *knīga*) változata alapján **kęnęj* alakot vesz föl. Mert szóvégi *j*-nek megfelelhet ugyan *v* ősi törzsökös magyar és mordvin szókban, de nem szlávból, vagy máshonnan került jövevényelemekben; pedig a fejlettebb műveltségi állapot „könyv“ szavát senki sem tarthatja finn-magyar nyelvi közösség maradványának. Én ezért fentartom továbbra is ama nézetemet, hogy a magyar-mordvin s másrészt a szláv *knjiga* összekötő kapcsa egy török **kęnęg*, illetve *kęnęgę* alakban keresendő, melynek ugor változata tükröződik a szóvégi *g* > *v* (ü) alakulattal jelentkező magyar és mordvin megfelelőkben. E hangviszony igazolására most két hasonló adatra is utalhatok, melyeknek egyike a magy. *besenyő* = or. *pečęnęgę* (gör. *πετζενάκη*) = török *bežnek* (lbn. Roszteh-nél: *بجناك*) s másika a magy. *korsó* = ó-bolgár *kręčaga*, *kręčaga* (= orosz. *корчагъ*, *корчага*, szerb *krčag*, cseh *krčah*) „krug“ = ó-török **korčak*: csagat. *kolčak* „trinkgefäss“ (VÁMB.) szó; v. ö. altaji *kurčuk* „schlauch“ stb. (I. Árja és kauk. elem. 426. l.). Mindkét esetben a szlávtság oly török szóknak örizte meg *-g* végzetét, melyeknek a magyarban „ugor“ hangváltzással *-ó*, *-ő* (< *-av*, *-ag*; *-äv*, *äg*) végzetű mása található; az ó-bolgár *kręčaga* és magy. *korsó* hangviszonylása ép olyan, mint az ó-bolgár *knjiga* és régi magyar *kęnyü* = *könyv* szavaké. Ezek után az a sejtélem merül föl, hogy talán nem is a szlávtság kiinduló pontja a „könyv“ tárgyalt szava vándorlásának, mint ezt előbb hittem, hanem a törökség. Főlemlitem itt, mert esetleg hasznát veheti a *könyv* szó és társai még kellően nem tisztázott eredetének további kutatása, a következő mandsu szót: *кянь* „ein ries papier; eine quantität papier, welche mit einem schnitte des messers abgeschnitten wurde; ein haufen von gegenständen, welche über einander gelegt sind“ („стопа бумаги, количество бумаги отрубзанное однимъ взмахомъ ножа за разъ, числительное слово стопъ бумаги; куча, гряда вещей сложенныхъ одна на другую“ ZACHAROV 296.).

Harmadik magyar érdekű közlemény SIMONYI ZSIGMOND-nak „*Mongolisches im ungarischen*“ című dolgozata, melynek új adalékával, az *erkölcs* szó magyarzatával fentebb foglalkoztam (l. 396. l.).

A permi nyelvek köréből való WICHMANN ÜRJÖ-nek, a votják nyelv és népköltés érdemes kutatójának „*Etymologisches aus den permischen sprachen*“ című munkája, mely három érdekes szónak magyarzatával foglalkozik. Ezek közül a egyiknek, jelesen a votják *urves* szónak magyar vonatkozása

is volna, a mennyiben a szerző benne *orvos* szavunknak mását ismeri föl. Jelent pedig ez az *urves* az én értesülésem szerint bizonyos tavaszi ünnepet a szarapuli votjákoknál, egy más forrás szerint bizonyos szertartást, melyben az ördögöt botokkal csapkodva s ijesztő lármával kiűzik a faluból, végül egy harmadik forrás szerint erdei szellemet. Ez a különös szöveggyezetés VIKÁR BÉLÁ-nak amaz ötletéhez csatlakozik, hogy az *orvos* törésze a finn *arpa* szóval azonos, melynek értelme: „wahrsagungswerkzeug; *schlagrute* um verborgene dinge zu entdecken; *botschaftsstock*“ (FUF. 102.), mások szerint „forgács“, vagy „gyűrűesomó“, melyet a bővülő szitán alkalmaznak (l. fent 98. l.), úgy hogy az *orvos* voltakép „kuruzslót, bővülőt“ jelentene, úgy a mint én is magyaráztam e szavunkat (Ethn. 8: 23) az orosz *vrač* „arzt“ és szerb, bolgár *vrač* „hexenmeister, zauberer“ kapcsolatára hivatkozva. Nagy elismerésre jutott ez a szómagyarázat, mely SETÄLÄ szerint „sehr interessante zusammenstellung“, „scheint aufmerksamkeit zu verdienen“ (JSFOu 17: 4, 50.) s a „Finnisch-Ugr. Forschungen“ első füzetében is nem kevesebb, mint három helyen, MIKKOLA, SIMONYI és WICHMANN közleményeiben (99., 112. és 127. l.) van méltánylással kitéve. Ha VIKÁR helyes nyomon jár, akkor a finn *arpa* (melyhez a lapp *vuorbbe* „sors, fortuna; annulus oricalchi, in membranam tympani magici, quoties pulsabatur, imponendus — kola-lapp *várpe* „loos aus $\frac{1}{2}$ —1 zoll langen ruthenstückchen“ szó csatlakozik) és a magy. *orvos* összefüggésében a finn-magyar közösség vallási hiedelmeinek egy becses emléke lappangana. Nagy baj azonban itt az, hogy ennek a vélt emlékek egyelőre csak az ősi finn-magyar népesalád két legszélsőbb s a rokonsági fokozatban egymástól legtávolabb eső tagjában mutatkoznának maradványai, pedig még valahányszor ily alapon akartak mithologiai hagyományt magyarázni (pl. a magy. *ukkon-pohár* és finn *ukko*, a magy. *manó* és finn *Manala*, a magy. *íz* és finn *hiisi*, a magy. *imád* és finn *jumala* egyeztetésével), az ily kíséret mind kudarczot vallott. Ezért volna üdvös, ha valahol a magyarhoz közelebb eső nyelvekben is megtalálnók a finn *arpa* mását s WICHMANN szerint meg is van ez a votják *urve*-ben. Nézzük mikép, mert a dolog, mint jeleztem, bennünket is nagyon érdekel.

Ezt a votják adatot részben saját hallomásom szerint én a következőkép közöltem votják szótáramban: „*ur-ves, ur-ves karon* tavaszi ünnep a szarapuli votjákoknál; frühlingsfest bei den sarapulischen wotjaken (Ivanov közlése). — [a szó jelentése úgy látszik: ‚evet-áldozat‘; v. ö. zürj. *ur* ‚evet‘] — Buch szerint: *urves, urbeč* erdei manó; valdgeist; v. ö. *óstä Inmarä killi, čerli in kušti, urbečli in šot!* Buch 138., 139, 154“ (Votj. Szót. 109. l.). Ebben az adatmeghatározásban WICHMANN magyarázatához semmikép sem illik az,

hogy a szó összetételnek van föltüntetve, melynek utótagja a közkeletű votják *võs* (kazáni *v. s*) „áldozat, ünnep, imádság, hit, vallás“ szó (például *budžin v. s*, két napos ünnep a vetés kikeltekor, melyen tulok-, juh-, lúd-stb. áldozatokat hoznak a mezőn“, tkp. „nagy áldozat“ v. „ünnep“; *ńor-võs-karon arńa* „virágvasárnap“, tkp. „ág.- imádságot v. -áldozatot tevõ vasárnap“). Ezért mindenelõtt kétségbe vonja az alak hitelét. A második tagja a szónak szerinte (ki úgy látszik maga nem hallotta a szót) nem *-võs*, hanem *-veš*, s hivatkozik e tekintetben VERESCSAGIN és BUCH hangjelzésére, noha bizonyára maga is jól tudja, hogy e szerzõk sok egyéb nyelvi és tárgyi anyagban sem megbízhatók. Míg WICHMANN erre a könnyen érthetõ csekély alaki eltérésre súlyt helyez, nem veszi számba, hogy az *urveš* tárgyalásában VERESCSAGIN egy erdõben tartott *áldozati szertartást* ír le, melyet a betegségek s a tûzveszedelmek távoltartása érdekében tartanak s melynek az ördögüzés csak kiegészítõ mulatsága. WICHMANN maga is írja: „Offenbar meinen die wotjaken heutzutage mit den worte *urveš*, *urbeč* teils ein krankheit verur-sachendes geisteswesen, teils die *opferceremonien* unter denen dieses geisteswesen vertrieben wird“ (FUF. 101.). Van tehát jó oka, hogy az *urvõs* (vagy akár: *urveš*) utórészében a *võs* „áldozat“ szót lássuk; de erre utal a teljesebb *ur-võs karon* kifejezés is, mely ép olyan mint az idézett *ńor-võs-karon*, vagy *kisłon-karon* „a halottak tiszteletére tartott tavaszi és őszi ünnepek“ (*kisłon* „a halottak sirjainál végzett áldozati szertartás“) ettõl: *võs karni* „áldozni; imádkozni“ (l. Votj. Szót. 130.). A VERESCSAGIN-nál idézett *urveš vuiz*, *urveš vuiz* „eljött az *urveš*!“ kiáltás is, melylyel az ördögöt üzik, nem az ördögöt (*šajtan*), vagy a betegségnek ily néven sehonnán sem ismert szellemét (*čer*, *kil*, *kil-daj*) emlegeti, hanem azt hogy „eljött az *urveš* ünnepe (alkalma, ideje)“. Kelleténél többre becstüli WICHMANN a BUCH könyvében található, más forrásból nem igazolt *urbeč* alakot, nem vetvén ügyet arra, hogy ezen kétségtelenül rosszul hallott s félreértett szónak végzete három hitelesebb forrás adatának ellentmond s hogy maga WICHMANN sem fogadja el BUCH-nak jelentés-meghatározását („waldgeist“). WICHMANN tekintettel a finn *arpa* „schlagrute; botschaftsstock“ jelentésére az *urveš* szót így szeretné tagolni: *urv-es*, mely az *-es* nomen possessoris képzõvel ezt jelentené: „hammer, stock oder rute habend, d. h. mit zauberwerkzeug versehen, *zauberer*“ (az utóbbi következtetett mellékértelem volna az összekötõ kapes az *orvos*-sal); ámde ismerjük az ördögüzõ vesszõ sajátos nevét a szarapuli és malmyši votjâkoknál, mely így hangzik: *ńor-vač*, vagy *ńor-vačik* („a kecskefûznek fiatal barkás vesszõibõl kötött csomó, melyen a tavaszi ünnepen a *šajtan*-t üzik; a *šajtan*-üzés szertartása; Votj. Szót. 531.). Avval az ellenmondással sem számol WICHMANN, midõn az *urveš*

eredeti jelentését így állapítja meg, hogy a BUCH-tól idézett s tőle hitelesnek tartott imádságrészletben (*óstü inmarä, külli, čerli ün kuštü, urbečli ün šot!*) „Uram istenem, a betegségnek kórnak ne vess, az *urbeč*-nek ne adj oda!“ az *urbeč* csak a rettegett szellem lehet, nem pedig az a megmentő „botos“ személy, a ki az ő elűzésére van hivatva. Látnivaló, hogy itt az *ur-veš* homályos előrészéből kellő alap nélkül s erőltetett föltevéssekkel kovácsoltak tőkét a finn-magyar közösség ősi hitéletének.

Nem tartom szerencsésebbnek a volgai-tatár *Kazan* = csuvas *Xuzan* = votják *Kuzon* városnévhez fűzött következtetéseket sem, melyek szerint a csuvas *Xuzan* név az egykori volgai bolgároktól származnék s tőlük vették volna át a tatárok átváltoztatva e nevet, mely a bolgárral azonos csuvas nyelv mai *χuran* „kessel“ = török *kazan* szavának helynév gyanánt alkalmazott eredetibb hangalkatú s „kazán“ értelemben köznévül is értett mellékalakja („alte wechselform“) lett volna, az ő „kazán“ szavuknak alakja szerint (tatár *kazan* „kessel“). Mert: 1. Nincs arra bizonyíték, hogy *Kazan* város a mongol betörés előtt, vagyis a bolgár uralom idején létezett volna: sőt van adat arra, hogy e helyet Batu-khán emberei *Sain-jurt*-nak nevezték. — 2. Ha csakugyan a helynek „kazán“ alakjáról nevezték el a várost, a mint WICHMANN fölveszi, ennek csuvas szava *χuran*, nem **χuzan* s a bolgár uralom idején sem lehetett ez, mit abból tudhatunk, hogy a *z > r* változás a csuvas jellegű magyar-török jövevényszavakban is mutatkozik, tehát már a IX. század előtt végbement. — 3. Az a három példa, melyet WICHMANN annak igazolására fölhoz, hogy hangzóközi és szóvégi köztörök *z* a csuvasban is megmaradhat, értéktelen bizonyíték: csuvas *ozat-* „begleiten, den wegzeigen“ tatárból való jövevény szó, hol *ozat-* id. (eredeti csuvas szóban itt *v* szókezdet volna szabályos); ugyanígy: csuvas *tünés* „meer“ < tat. *diriz* (v. ö. magy. *tenger*); a csuvas *sézär* „marder“ szóban pedig a hangzóközi *z* a tatár *sžsar* megfelelő tanúsága szerint nem *z*-nek, hanem *s*-nek felel meg. A fölvetett kérdéseket én így tartom megoldhatónak. A *Kazan* városnév a tatároktól származik, melyet még ha eredetileg személynév (*Kazan-Xän*) is lett volna az alapja, a népetimologia a hely „kazán“ alakjánál fogva mindenesetre a *kazan* „kessel“ szóval azonosított. Csuvas fordítással kezdetben bizonyára *Xuran*-nak hangoztatott a városnév is, de ez az ejtés az uralkodó tatároktól folytonosan hallott *Kazan* változat szerint csakhamar *Xuzan*-ná módosulhatott szakasztott oly módon, mint a hogy a tatároktól sűrűn emlegetett *diriz* kiszorította a magy. *tenger* nyomán föltehető régi csuvas (bolgár) **tünér*-féle alakot, illetőleg elváltoztatta ezt *tünés*-vé. A tatár hatás alatt keletkezett csuvas *Xuzan*, *Xozan* alakot átvették a cseremiszek *Ozan* s votjákok *Kuzon* alakban, minek történeti háttere

gyanánt figyelembe veendő, hogy az a híres bolgár kereskedelem, mely a Káma mentén elvitte a csuvas szavakat egész a vogulok- és osztjákokig, nem szünhetett meg egy csapásra mindjárt a tatárok betörésekor, hanem minden valószínűség szerint egy ideig még tovább is tartott, azután meg hogy az a mai nap sem igen nagy távolság a kazáni kormányzóság csuvas és votják telepei közt szintén nem egyszerre támadt a régibb közvetlen érintkezés helyében, hanem a tatár és orosz terjeszkedéssel fokozatosan. Így magyarázva a szóban forgó név változatainak egymáshoz való viszonyát, nincs szükségünk arra, hogy a történet bizonyossága ellen bolgároktól alapítsuk *Kazan* városát s hogy a nyelvészet bizonyossága ellen csuvas *χuzan* mellett **χuzan* mellékalakot tegyünk föl.

WICHMANN harmadik szómagyarázata, mely a zürj. *nebög* „buch; papier“ > vogul *nēpek*, osztják *nēpāk*, *nēbek*, *nipek* id. szókkal foglalkozik, helyes. Megjegyzem csupán, hogy a mellékesen fölhozott votj. *gožt*-, zürj. *giž*- „schreiben“ és vog. *χans*- id. egyeztetése benne van már „Árja és kauk. elemek a finn-magyar nyelvekben“ cz. munkámban (272. l.) és hogy a pahlavi *n(i)pēk* „schrift“, mely az idézett zürjén és vogul-osztják szók eredetije: a pahl. *n(i)p(i)štan* = ujper. *nibištan*, *nivištan* („schreiben“) ige tövének származéka, mely (itt *ni*-praepositioval összetéve) az osszét *finssun*, *fissin* „schreiben“ (*nifista* „schrift“), szkr. *pēç*-: *pinçati* „schmücken“, ó-bolgár (szláv) *pisati* „schreiben“ szók rokonságához tartozik (l. u. o. a magy. *fest*- szó tárgyalását: 272. l. és HORN: Neupers. Etymologie 235. l.)

Igen becses közlemények a FUF. első füzetében a DONNER OTTÓ-é, mely dióhéjban ismerteti az *ural-altaji nyelvcsalád* egész körére s ezen belül az egyes nyelvcsoportok rokonsági viszonyára vonatkozó irodalmat különösen az utóbbi évtizedekből, továbbá K. B. WIKLUND-nak „Zur geschichte des urlapischen *ū* und *u* in unbetonter silbe“ és E. A. EKMAN-nak „Finnische und estnische conjunctionen nordischen ursprungs“ című tanulmánya.

A FUF. második füzete tisztán irodalmi ismertetéseknek van szentelve; czíme is: „Anzeiger der Finnisch-Ugrischen Forschungen“. Ebben magyar érdekű közlemény különösen az U. T. SIRELIUS-é, ki JANKÓ JÁNOS-nak „A magyar halászat eredete“ című művét ismerteti méltánylással, de egyes nézetek, valamint a szerzőtől követett módszer bírálásával. Ismertette továbbá FRANSILLA K. A. értekezése a *kalevalai nagy tölgyfáról* s SETÁLÁ-é *Szmirnov munkáiról*, amaz KROHN-tól, ez WICHMANN-tól. Rendkívüli gondossággal készített s a maga nemében mintaserű munka SETÁLÁ *könyvészeti kimutatása a finn-magyar nyelv- és néptudomány irodalmáról az 1900. évben*, mely 105 apró nyomású lapra terjed. Ismerve tudományos viszonyainkat, szinte bámulatos az a lelkes ügyszeretet s önfeláldozás, melylyel

az érdeemes szerkesztőnek buzgólkodnia kellett kitzűzött feladatában, hogy így megoldhassa. Ilyen munka egymaga is egész embert kíván s tekintve a szerzőnek ismeretes sokoldalú elfoglaltságát, a tudomány érdekében melegen óhajtjuk, hogy annak folytatásában kitartása ne esökkenjen. A finn-magyar nyelv- és néptudomány művelésére és szakszerű oktatására vonatkozó kisebb-nagyobb közlések egészítik ki a változatos füzetnek tartalmát. Érdeklődéssel tekintünk e folyóirat további fejlődése elé, melytől sokat várhatunk

Munkácsi Bernát.

KISEBB KÖZLEMÉNY.

Főlhívás a téli népszokások gyűjtése ügyében. A napfordulók és nap-
éjegyenlőségek régi pogány ünnepi emlékei közül eddig csak a téli napforduló
alkalmával elmondott regös-énekeket sikerült teljes mértékben összegyűjtenünk.
Mivel tapasztalataim szerint a népszokásokban és babonákban még rejtve maradt
téli napfordulói emlékek a középkori és újabbkori naptárszámítási zavarok idején
téli és tavaszi ünnepeink közt szóródtak szét, fölkérem az Ethnographia igen
tisztelt olvasóit, hogy az előttük ismeretes miklósnapi, mártonnapi, lucanapi, kará-
csonyi, szilveszteri, újévi, vizkereszti, baláznapi, farsangi, húshagyói, böjti,
gergelynapi, szentgyörgynapi és husvétjáji népszokásokat, babonákat, boszorkány-
hiedelmeket stb. lehetőleg pontosan leírni s a legesekélyebb eredményt is velem
közölni sziveskedjenek. E gyűjtésben nem mellőzendők a hazai nemzetiségek
hagyományai sem, de a használat megkönnyítése végett nagyon óhajtandó, hogy
az esetleg előforduló mondókák és énekek eredeti szövege mellé hű magyar
fordításaikat is mellékeljék. A hozzám beérkező közlemények a gyűjtők neve alatt
társaságunk folyóiratában s ezt követőleg egy újabb Néprajzi Füzetben fognak
közzététetni. A terjedelmesebb közlemények tulajdonosai rendes tisztelet díjban
részesülnek, az említett füzetet pedig minden gyűjtőnek ingyen megküldjük. Buda-
pest, M. Nemzeti Múzeum. *Dr. Sebastyén Gyula*, főtítkár és szerkesztő

TÁRSULATI ÜGYEK.

Jegyzőkönyvi kivonat

a Magyar Néprajzi Társaság 1911. október hó 16-án d. u. 5 órakor a Magy. Tud. Akadémiában tartott felolvasó és rendes választmányi üléséről.

Jelen voltak: *Szalay* Imre elnök, *György* Aladár, *Munkácsi* Bernát dr. alelnök, *Sebestyén* Gyula dr. főtitkár, *Herrmann* Antal dr. titkár, *Feichtinger* Győző pénztáros, *Bátky* Zsigmond dr. könyvtáros, *Balázsy* Dénes, *Gönczi* Ferenc, *Huszka* József, *Katona* Lajos dr., *Krausz* Sámuel dr., *Kúnos* Ignác dr., *Mader* Béla, *Pápay* József, *Solymossy* Sándor dr., *Tolnai* Lajos dr. és *Vikár* Béla választmányi tagok és *Kováts* László, mint jegyző.

A felolvasó ülés során *Vikár* Béla mutatta be tanulmányát az „Élő nyelvelmélekekről“. Majd *Gönczi* Ferenc olvasott fel ismertetést „A villámlás és mennydörgés a göcseji nép hiedelmében“ címmel.

Felolvasó ülés után zárt választmányi ülés következett.

1. Elnök az ülés jegyzőkönyvének hitelesítésére *Gönczi* Ferenc és *Solymossy* Sándor dr. vál. tagokat kéri fel.

2. Az előző ülés jegyzőkönyve hitelesítettik.

3. Főtitkár: a) Jelenti, hogy Körös-Apáti község jegyzője a község birtokában lévő Ethnographia összes évfolyamainak kiegészítéséhez néhány füzet kicsérelését kéri. Tekintettel azon szolgálatokra, a melyeket a nevezett község jegyzője a társaságnak tett, a kérelmet a rendelkezésére álló füzetek megküldésével teljesíti a választmány. — b) Figyelmébe ajánlja a választmánynak, hogy az állami elemi iskolák fölvételi díjai újabban az illető iskolák könyvtárának gyarapítására fordíthatnak. Jó volna tehát olyan irányban lépéseket tenni, hogy a fölvételi díjakból az Ethnographiát rendeljék meg az illető iskolák. Választmány főtitkárt és *Gönczi* Ferenc vál. tagot bizza meg a kérdés elintézésével.

4. Pénztáros bejelenti, hogy a nyert felhatalmazás alapján 6000 korona névértékű székesfővárosi kölcsön-papirokat vett. A pénztár állása 1901 szeptember 31-án ez: bevétel 14719'50 kor., kiadás 17717'81 korona.

Új előfizetőkül jelentettek: Arad áll. tanítóegyesület, Budapest II. ker. polg. iskola, Budapest VI. ker. főreáliskola önképzőköre és Vas-vármegyei kultúregylet.

Új tagokul bejelenti: *Weiszbürg* Zsigmondot (aj. Elek Zoltán), *Aigner* Lajost (aj. Kúnos Ignác és Mähler Ede), *Fatér* I. Ferencet, *Balogh* Dezsőt (mindkettőt aj. Birkás Géza) és *Vrabely* Mihályt (aj. Sebestyén Gyula).

Több tárgy nem lévén, elnök az ülést berekesztette.

K. m. f. *Szalay* Imre elnök. *Kováts* László jegyző. Hitelesítik: *Gönczi* Ferenc és *Solymossy* Sándor dr. választmányi tagok.

A MAGYAR NÉPRAJZI TÁRSASÁG TAGJEGYZÉKE AZ 1901. ÉV VÉGÉN.

A társaság védnöke:

József kir. herczeg Ö fensége.

Tiszteletbeli tagok:

Andrian-Werburg Ferdinánd báró, Alt-Aussee.	Keller Ottó, Prága. Kreutzherrenplatz. Lenz Oszkár, Prága. Universitát.
Bastian Adolf, Berlin. Königrätzerstrasse 120.	Radloff Vilmos, Pétervárad.
Biró Lajos.	10 Tomaschek Vilmos, Grác.
Csáky Albin gróf, v. b. t. t., Bpest, VI., Andrássy-út 114.	Virchow Rudolf, egyet. tanár, Berlin, W. Schellingstr. 10.
5 Gyulai Pál, főrendiházi tag, egy. tanár, Bpest, VIII., Szentkirályi-u 28.	Wlassics Gyula dr., v. b. t. t., vallás-és oktatásügyi miniszter, Budapest. VIII., Eszterházy-ú. 24.
Jókai Mór dr., főrendiházi tag, Bpest, VII., Erzsébet-körút 44.	Zichy Jenő gróf, v. b. t. t., Budapest. VI., Rózsa-u. 61.

Külső tagok:

Aspelin J. Reinhold, Helsingfors.	Ryberg Károly, Koppenhága.
Bruun Dániel, Helberug.	Schuhardt Hugó, Grác.
Katanoff Miklós, Kazan.	10 Schwindt Tivadar, Helsingfors.
Krohn Károly, Helsingfors.	Setälä Emil, Helsingfors.
5 Krausz Fr. S. dr. író, Bécs VII., Neustiftgasse 12.	Šišmanov Iván, Sophia.
Miletič Ljubomir, Sophia.	Smirnoff Iván, Kazan.
Paasonen Henrik, Helsingfors.	Ujfalvy Károly, Firenze 8. via San Spirito.

Alapító tagok, rendes tagok és előfizetők:¹

Abrudbányai áll. el. isk., Alsófehér m.	Apponyi Sándor gr., Lengyel, Tolna m.
Ágai Adolf dr., szerkesztő, Bp. Atheneum.	Aradi áll. tanítóképző.
Ágner Lajos dr. tanár Budapest, VIII., Baross-u. 73.	Aradi gimnáziumi tanári könyvtár.
Áldásy Antal dr., egyet. magántanár, Bp., I. Krisztina-u. 10.	15 Aradi Kölesey-Egyesület.
5 Alexander Bernát dr., egyetemi tanár, Bp., VII. Erzsébet-körút 9.	Arad szab. kir. város közönsége a. t. (100 kor.)
Alexies György dr., tanár, Bp., V., Keleti Kereskedelmi Akadémia. Vál. t.	Aradvidéki Tanítóegylet.
Almási Balogh Pál, hírlapíró, Bp., VII, Royal sz. Vál. t.	Aranyosmaróthi állami elemi iskola, Bars m.
Alsó-kubini áll. el. isk., Árva m.	Ardelean János József, plébános, Kétegyháza, Békés m.
Alsó-szováti áll. el. isk., Kolos m.	20 Asbóth János, képviselő, Bp. „Angol királynő”. Vál. t.
10 Andrásy Károly, tanár, Marosvásárhely. Maros-Torda m.	Ásbóth Oszkár dr., egy. tanár, Bp., VI. Epreskert-u. 25.
Angyal Dezső, igazgató, Bp., I., Gellért-hegy, Ménesi-u. 45.	Árvai közbirtokossági uradalom. Arva-Váralja a. t. (100 kor.)

¹ Az alapító tagok nevei kövér betűkkel jelöltettek meg.

- Atovich Ferencz tanító, Ny.-Geren-
esér, u. p. Nyitra.
- Auer Róbert** Bp. V., Eötvös-tér 2. a. t.
(100 kor.).
- 25 Babics József, urad. igazgató, Zsom-
bolya, Torontál m.
- Bábolnai ménés-intézeti iskola nép-
könyvtára.
- Bachát Dániel, ev. esperes, Bp., VIII.,
Kerepesi-út, Luther-udvar.
- Bácsfalvi állami elemi iskola, Bács m.
- Badies Ferencz dr., főgimn. igazgató,
Bp., VIII., Trefort-u. 8.
- 30 Bajai áll. tanítóképző, Bács-Bodrog m.
- Baksay Sándor, ev. ref. esperes, Kun-
szt.-Miklós, Pest. m.
- Balassa József dr., tanár, Bp., VIII.
ker. gimnázium. Vál. t.
- Balásy Dénes, keresk. isk. tanár, Bp.,
VII., Felsőerdősor 1. Vál. t.
- Balla Sándor**, Bp., V., Külső váczú-út
14. a. t. (100 kor.).
- 35 Ballagi Aladár dr., egyet. tanár, Bp.,
IX., Kinizsy-u. 29.
- Balogh Dezső tanár, Kis-Vatya u. p.
Puszta-Vacs, Pestm.
- Balogh István, néptanító, Dozmat,
u. p. Torony, Vas m.
- Bándi áll. el. isk., Veszprém m.
- Baloghy Dezső, B. Gyarmat, Nógrád m.
- 40 Bánóczy József dr., igazgató, Bp., VIII.,
Rabbiképző.
- Baranyasellyei Kaszinó. Baranya m.
- Baróti Lajos dr., főreálisk. tanár, Bp.,
VIII., Népszínház-u. 36., II. 3. Vál. t.
- Barta Sándor dr.**, Bp., IV., Reálta-
noda-u. 5. a. t. (200 kor.).
- Bartal Antal, igazg., Harasztí, Pest m.
- 45 Bartha József dr., főgimn. tanár, Bp.
VIII. ker. főgimnázium.
- Bátky Zsigm., Bp., IX., Csillag-u. 15.
II. e. Vál. t.
- Békefi Remig dr., egyet. tanár, Bp.,
VIII., József-u. 4.
- Bellosics Bálint, tanár, Baja, Bács-
Bodrog m. Vál. t.
- Benedek Elek, szerk., Bp., VII., Rot-
tenbiller-u. 5/a.
- 50 Beney Antal, tanító, Kis-Királyhegyes,
u. p. Apátfalva, Csanád m.
- Beniczky Attila, Bp., VII., Erzsébet-
körü 22.
- Beöthy Zsolt dr., min. tanácsos, egyet.
tanár, Bp., VII., Erzsébet-körü 9.
- Berczeller Imre dr., orvos, Bp., IV.,
Deák-tér 1.
- Beregszászi áll. el. isk., Bereg. m.
- 55 Beregszászi áll. gym.
- Beretzky Endre dr., orvos, X., Kő-
bánya.
- Berzeviczy Albert dr., val. belső titk.
tan., Bp., VII., Erzsébet-körü 9.
- Besztercei áll. el. isk., B.-Naszód m
- Besztercei polg. fiúisk., B.-Naszód m.
- 60 Besztercezenaszód-vármegyei Általános
Tanítóegyesület, Beszterce.
- Bilkei áll. el. isk., Bereg m.
- Binder Jenő, reálisk. tanár, Brassó.
- Birkás Géza dr., Bpest, IX., Ferencz-
körü 2, II. 11.
- Bodola Sándor, tanár, Sepsí-Szent-
György, Háromszék m.
- 65 Bogisich Mihály, üspök, Esztergom.
- Bohrandt Lajos, Eperjes, Sárosm.
- Boncz Ödön dr., min. osztálytanácsos,
Bp., V., Közokt. Minisztérium.
- Borbély Sándor, igazg., Vác, Pest m.
- Borovszky Samu dr.**, akadémiai iroda-
igazgató, Bp. a. t. () Vál. t.
- 70 Borsodmegyei Általános Tanítóegyesület.
Borszéli áll. el. isk., Csik m.
- Bozóky János, plébános, Jász-Dósa.
- Brádi g.-kel. román gimn., Hunyad m.
- Brankovics György**, szerb metropolita,
Karlóca, Szerém m. a. t. (100 kor.).
- 75 Brassói áll. el. isk.
- Brassói áll. főreálisk. ifj. önképzőkör.
Brassói áll. keresk. Akadémia.
- Brassói Magyar Kaszinó.
- Brassói román kath. főgimnázium.
- 80 **Brázay Zoltán**, nagykereskedő, Bp. IV.,
Múzeum-körü 23. a. t. (100 kor.).
- Breznobányai áll. el. isk., Zólyom m.
- Brózik Károly, tanár, Bp., II. ker.
reálisk.
- Brüll Alfréd, Bp., VI., Andrassy-út 9.
- Budai Paedagogium, I., Györi-út 9.
- 85 Budai Paedagogium Ifj. Könyvtára, I.
Györi-út 9.
- Budapest székesfőváros könyvtára**
a. t. (100 kor.).
- Budapesti I. ker. főgymn., Várfoke-u. 14.
- Budapesti I. ker. fels. leányisk.
- Budapesti II. ker. áll. tanítónő-képző,
Csalogány-u. 43.
- 90 Budapesti II. k. közs. polg. leányisk.
II., Battyányi-u. 10.
- Budapesti Egyetemi Könyvtár. IV.
- Budapesti kegyesrendi főgymn. IV.
Városháztér.
- Budapesti IV. k. közs. felsőbb leányisk.
Váczú-u.
- Budapesti V. ker. áll. főgymn. tanári
könyvtára, Markó-u.
- 95 Budapesti V. ker. áll. főreáliskola,
Markó-u.

- Budapesti VI. ker. áll. gymn. Lovag-u. 18.
- Budapesti VI. ker. felső keresk. isk. Nagymező-u.
- Budapesti VI. ker. áll. főreálisk. Bulyovszky-n. 22.
- Budapesti VI. k. áll. főreálisk. ifj., könyvtára.
- 100 Budapesti VI. ker. áll. tanítónő-képző, Andrássy-út 65.
- Budapesti tanárképző-intézeti gyakorló főgymn. VIII. Trefort-u. 3.
- Budapesti VIII. ker. állami főgymn., VIII., Tavaszmező-u.
- Budapesti VIII. ker. polg. fiúisk. Némef-u.
- Budapesti orsz. rabbiképző-int. VIII., Bérkoesis-utca.
- 105 Budapesti orsz. izr. tanítóképző, VIII., Röck Szilárd-u. 26.
- Budapesti Tisztviselő-telepi Casinó, X. Buday Árpád, tanárj., Kolozsvár. ev. ref. koll.
- Burián Pál, főszolgabíró, Szempez. Pozsony m.
- Buxbaum Jakab, tanító, Kismarton, Sopron m.
- 110 Bünker Rajmund, tanító, Sopron.
- Christian Antal, ügyvéd, Pancsova, Torontál m.
- Costa János, tanár, Zombor, B.-Bodrog m.
- Csaczei áll. el. isk., Trenesén m.
- Csabrendeki áll. el. isk., Zala m.
- 115 Csanádmegyei Tanító-Egyesület, Makó. Csánki Dezső dr., Bp. Orsz. Levéltár. Csányi Andor, közjegyző, Nagy-Szalonta.
- Császka György**, érsek, Kalocsa, Pest-megye a. t. (100 kor.).
- Csathó Imre, tanár, Bp., IX., Lónyai-u. 16. III. 41.
- 120 Csitáry Béla, uradalmi kasznár, Szárszó, Somogy m.
- Csongrád vármegye törvényhatósága**, a. t. (200 kor.).
- Csongrádi áll. el. isk.
- Csongrád-vármegyei Történelmi Társulat Szentes.
- Csopey László, tanár, Bp. V. ker. főgimnázium.
- 125 Csurgói ev. ref. főgimn. tanári kara, Somogy m.
- Czambel Samu dr., min. titkár, Budap., VII., Izabella-u. 61.
- Czimmermanu Pál, keg. r. tanár, Kis-Szeben, Sáros m.
- Czegléd-berezei áll. el. isk. Pest m.
- Czeglédi áll. gymn., Pest m.
- 130 Czirbusz Géza dr., tanár, Temesvár.
- Deák Jenő dr., orvos, Badaacsony, Zala m.
- Debreczen szab. kir. város**, Hajdu m. a. t. (100 kor.).
- Debreczeni keresk. akadémia Hajdú m.
- Debreczeni ref. főgymn. Hajdú m.
- 135 Deési főgym. Szolnok-Doboka m.
- Demkó Endre, Nagy-Beeskerek, Torontál m.
- Déry Ernő, ügyvéd, Bp., V., Zrínyi-u. 9.
- Deutsch Tibor, Bp., V., Akadémia-u.
- Dévai áll. főreálisk., Hunyad m.
- 140 Dévai áll. tanítóképző, Hunyad m.
- Dévai tanítóképző ifj. önképzőköre, Hunyad m.
- Dicső-szent-mártoni áll. el. isk. Kis-Küküllő m.
- Dirner Gusztáv dr., orvos, Bp., IV. Kossuth-u. 9.
- Dobay János, könyvkereskedő, Gyula. Békés m.
- 145 Dobsinai polg. fiúisk. Gömör m.
- Donáth Imre, oszt.-tan., Fiume.
- Dorozsmai áll. el. isk. Csongrád m.
- Dudás István, takarékp. igazgató, Zenta, B.-Bodrog m.
- Dunkel V. K.**, gyártulajdonos, Kassa, Abauj m., a. t. (100 kor.).
- 150 Ebenspanger János, igazgató, Felső-Lövő, Vas m.
- Éber László dr., Bp., VIII., M. N. Múzeum.
- Ebner Lajos, képiró, Bp., I., Várkert-bazár.
- Egri áll. főreálisk. Heves m.
- Elek Zoltán, Rimaszombat, Gömör m.
- 155 Eötvös Károly ügyvéd, Bp., V., Fürdő-u. 4.
- Eötvös Károly Lajos, tanfelügyelő, Szolnok. Jász-N.-K.-Szolnok m.
- Eperjesi ág. h. ev. kollégium. Sáros m.
- Eperjesi áll. tanítónőképző, Sáros m.
- Eperjesi «Széchenyi-Kör». Sáros m.
- 160 Erdélyi Lajos, tanár, Bp., IX., Lónyai-u. ref. főgymn.
- Erdélyi Pál dr.**, könyvtár-ig., Kolozsvár, a. t. (100 kor.) Vál. t.
- Erdőszentgyörgyi áll. el. isk. Maros-Torda m.
- Erödi Béla dr., főigazgató, Bp., VI., Király-u. 76.
- Erzsébetvárosi áll. el. isk., Kis-Küküllő m.
- 165 Erzsébetvárosi áll. főgymn.

- Esztogár László dr. Bp., VIII., M. N. Múzeum. Vál. t.
- Esztergom szab. kir. város könyvtára.
- Esztergomi Szt.-Ben.-rendi székház.
- Fabro Henrik dr., ügyvéd, Bp., IX., Soroksári-u. 19.
- 170 Faragó Ödön, Bp., VI., Kemnitzer-u. 30.
- Farkas Imre igazgató tanító. Mezőtúr, Jász-N-K.-Szolnok m.
- Farkas Sándor, gyógyszerész, Szentés, Csongrád m.
- Fater J. Ferencz, szig. joghallg., Söjtör, Zala m.
- Fehérmezei Tanító Testület, Székes-Fehérvár.
- 175 Fehér Sándor, körjegyző, Köves-Kállya, Zala m.
- Fehértemplomi áll. el. isk. Temes m.
- Feichtinger Győző, tanár, Bp., VII., Arena-ú. 52. Pénztáros.
- H. Fejér Ignác, r. k. lelk., Kopocs-Apahi. Szabozs m., u. p. Gyüre.
- Fejér Jenő**, zeneszerző, Bp., V., Mária-Valéria-u. 17. a. t. (100 K.). Ellenőr.
- 180 Fejérpataky László dr., egyet. tanár, Bp., VIII., M. N. Múzeum.
- Fekete József**, író, Bp. Vadász-u. 15. a. t. (100 kor.).
- Felbermann Lajos, London, Clifford Street. Bond Street W.
- Felvinczi áll. el. isk., Torda-Aranyos m.
- Felsővisói áll. el. isk., Mármaros m.
- 185 Fejvinczi Takács Zoltán, Márm.-Sziget.
- Ferenczy Gyula, akad. tanár, Debreczen, Hajdú m.
- Feszty Árpád, képműv., Firenze, Olaszország.
- Fialowski Lajos dr., tanár, Bp. V. ker. gimnázium.
- Fiók Károly dr., tanár, Bp., IX., ker. ref. főgimn. Vál. t.
- 190 **Firczak Gyula** püspök, Ungvár, a. t. (100 kor.).
- Fischer Károly Antal, vasúti tisztviselő, Rákospalota-Ujfalú, Pest m.
- Fogarasi áll. el. isk.
- Földes János, törvényszéki bíró, Arad.
- Fraknoi Vilmos dr., püspök, Róma, Quartiere Villa Patrici.
- 195 Fráter Sámuel dr., ügyvéd, Lőcse.
- Frecskay János, Bp., I., Lovas-út 16.
- Fürst Mór, Bp., V., Kohári-u. 4.
- Gálffy Ignác, igazgató, Miskolcz, Borsod m.
- Galgóczy János, Bp., IV., Szerb-u. 2.
- 200 Garda Samu dr., tanár, Bpest, VII., Damjanics-u. 43.
- Gárdonyi Géza, író, Eger. Heves m.
- Géczy István, író, Bp., VIII., Tömö-u. 16., II. 28.
- Geöcze Sarolta, igazgató, Bp., VII., Almásy-tér 8.
- Gereze Péter dr., tanár, Bp. VI. ker. reáliskola.
- 205 Gerő Ödön, mérnök, Bp., VII., Rottenbiller u. 64.
- Ghyeczy Elemér, gazdálkodó, Nagy-Igmánd, Komárom m.
- Gieswein Sándor dr., kanonok, Győr. Vál. t.
- Gohl Ödön, Bp., VIII., M. N. Múzeum.
- Goldziher Ignác dr., egyet. tanár, Bp., VII., Holló-u. 4. Vál. t.
- 210 Gosztony László, káplán, Somogy-Karád, Somogy m.
- Gönczi Ferencz, tanító, Bp., II., Battyáni-u. 31., Vál. t.
- Grünn Albert dr., Bp. VIII., M. N. Múzeum.
- Gyárfás I. Tihámér dr., tanár, Brassó.
- Gyarmathy Zsigáné, Bántffy-Hunyad.
- 215 Gyertyánffy István, kir. tanácsos, igazgató, Bp., I., Gellérthegy.
- Gyöngyösi áll. el. isk.
- Gyönki ev. ref. gimn.
- György Aladár, Bp., II., Zsigmond-u. 1., II., 15. Alelnök.
- György Lajos gimn. tanár, Losonez, Nógrád m.
- 220 Győri áll. főreáliskola.
- Győri áll. polg. leányisk.
- Győrszigeti áll. el. isk., Győr m.
- Gyulafehérvári r. kath. főgimn., Alsó-Fehér m.
- Gyulai Pál**, főrendiházi tag, egyet. tanár, Bp. VIII., Sándor-u. 13., a. t. (100 kor.).
- 225 Gyulai Rudolf, r. k. lelkész, Komárom-Füß.
- Hadzsics Antal, író, Ujvidék, B-Bodrog m.
- Hagara Viktor, főispán, Beregszász, Bereg m.
- Hajdunánási ev. ref. gimn. Hajdu m.
- Halasi főgymn.
- 230 Halász Gyula főreálisk. tanár, Brassó.
- Happel József dr., egyet. tanár, Bp., VIII., N. Múzeum.
- Harmath Lujza, Moson, u. p. Nyárad-Szereda, Maros-Torda m.
- Hársing István, kegy. r. tanárjelölt, Kolozsvár.
- Hatvani áll. el. isk., Heves m.
- 235 Haydu Károly, honvéd főhadnagy, Pozsony, Roykó-u. 2/b.

- Hegedeős Miklós, kir. mérnök, Zombor, Bács-Bodrog m.
- Ifj. Heidlberg Mór**, Bp., V., Nagykorona-u. 4., a. t. (100 kor.).
- Hellebrant Árpád, Bp., V., Akadémia palota.
- Herendi áll. el. isk., Veszprém. m.
- 240 Heinrich Gusztáv dr., min. tanácsos, egyet. tanár, VIII., Baross-u. 3.
- Herrmann Antal dr.**, igazgató, egyet. magántanár, Bp., I., Szent-György-utca 2., a. t. (*). Titkár.
- Herrmann Antalné** Bp., I., Szent-György-utca 2., a. t. (*)
- Hermély Győző, tanár, Körmöcbánya, Bars m.
- Hild Viktor, szerkesztő, Jászberény, Jász-Nagy-Kún-Szolnok m.
- 245 Hirschl Béla, szolgabíró. Bálinez, Krassó-Szörény m.
- Hodinka Antal dr., Bécs., Ungarg. 47. Hódmezővásárhelyi ev. ref. főgimnáziumi könyvtár. Csongrád m.
- Hoitsy Pál, képviselő, Bp., IV., Kossuth Lajos-u. 9.
- Hontmegyei Múzeum Társaság.
- 250 Horger Antal, tanár, Brassó.
- Hornig Károly br.**, püspök, Veszprém, a. t. (100 kor.).
- Hornyánszky Gyula dr., tanár, Kaposvár. Somogy m.
- Hornyánszky Viktor. Bp. V., Akadémia-u. 4.
- Horgosi áll. el. isk., Csongrád m.
- 255 Hubert Emil dr., Bp., VIII., Nemzeti Múzeum.
- † **Hunfalvy Pál**, főrendiházi tag, a. t. (100 kor.).
- Hunyad vármegye törvényhatósága**, Déva, a. t. (100 kor.).
- Horváth Czirill dr., főgimn. tanár, egyet. magántanár, Bp., IX., Református főgimn.
- Huszkó József, tanár, Bp., IX., Csepelrakpart 9. Vál. t.
- 260 Iparművészeti Múzeum. Bp., Üllői-út. Istvánffy Gyula, tanár. Liptó-Szent-Miklós, Liptó m. Vál. t.
- Jakab József, polg. isk. tanár, Dobsina, Gömör m.
- Jancsó Benedek dr., tanár, Bp. II., Zsigmond-u. 1. Vál. t.
- Jankó János dr., M. N. Muz. oszt. igazgató Bp., XI., Csillag-u. 15. Vál. t.
- 265 Jászberényi főgimnázium. Jász-Nagy-Kún-Szolnok m.
- Jász-Nagy-Kún-Szolnok vármegye törvényhatósága** a. t. (100 kor.).
- Jászó-mindszenti áll. el. isk. Abauj-Torda m.
- Joannovics György**, nyug. államtitkár, Bp., VII., Király-u. 57., a. t. (100 kor.).
- Józsa Antal, tanfelügyelő, Rimaszombat, Gömör m.
- 270 **József királyi herceg**, Alesuth, Fehérmegye. a. t. (100 kor.).
- Juhász István, postahivatalnok, Bp., V., Lipót-u. 28.
- Kaas Ivor br., képviselő, Bp., VIII., Rökk Szilárd-u. 4.
- Kabdebo Gergely, alispán, Temesvár.
- Kada Elek, polgármester, Kecskemét, Pest m. Vál. t.
- 275 Kálmány Lajos, lelkész, Csanád-Palota, Csanád m. Vál. t.
- Kalotaszentmihályi áll. el. isk., Kolozs m.
- Kandra Kabos, káptalani levéltáros Eger, Heves m.
- Kanyaró Ferencz, főgimn. tanár, Kolozsvár.
- Kaposvári áll. el. isk., Somogy m.
- 280 Kaposvári áll. főgimn. " "
- Kapuvári polg. iskola, Sopron m.
- Karácsonyi János dr., plébános, Bihar-püspöki, Bihar m. Vál. t.
- Karánsebesi áll. el. isk., Krassó-Szörény m.
- Kardos Albert dr., tanár, Debreczen, Hajdu m.
- 285 Kardos Árpád szerkesztő, Bp., VII., István-u. 17. III., 29.
- Kármán Mór dr., kir. tanácsos, egyet. magántanár. Bp. VIII., Mintagiun.
- Gr. Károlyi Gyulané, Károlyi Melinda grófnő** Arad-Mácsa, a. t. (100 kor.).
- Kassa szab. kir. város**, Abauj m. a. t. (100 kor.).
- Kassai áll. iparisk., Abauj m.
- 290 Kassai kath. főgimn., " "
- Kassai kir. jogakadémia. Abauj m.
- Katona Lajos dr., tanár, Bp. Csalogány-u. 43. Vál. t.
- Kecskemét th. város közönsége**, Pest megye, a. t. (100 kor.).
- Kégl Sándor dr., földbirtokos, egyet. magántanár. Pusztaszentkirály. u. p. Laczháza, Pest m.
- 295 Keglevich Gábor gr., Egres-Káta, u. p. Nagy-Káta, Pest m.
- Keleti Kereskedelmi akadémia, Bp., V., Alkotmány-u. 12.
- Képviselőházi Könyvtár. Bp. VIII., Kereskedelmi Minisztérium, Bp., VI. Kertész József, tanár, N.-Kanizsa.

- 300 Keszthelyi premontrei társház. Zala m. Kézdivásárhelyi áll. el. isk., Háromszék m. Kézdivásárhelyi polgári fiúisk. Háromszék m.
- Késmárki áll. polg. fiú- és fels. keresk. isk., Szepes m. Késmárki ev. lyceum. Szepes m.
- 305 Kilián Frigyes, utóda könyvkereskedő, Bp. IV., Váci-u. 28. **Király Pál**, tanítóképző tanár, Bp. I., Naphegy. a. t. (100 kor.). Vál. t. Kismartoni polg. isk., Sopron m. Kisujszállási ev. ref. főgim. könyvtára. Jász-Nagy-Kün-Szolnok m. Kis-várdai áll. el. isk., Szabolcs m.
- 310 Kispesti áll. el. isk., Pest m. Kiszely Károly, bölcsészethallg. Bp., IV., Szerb-u. 9., II. 13. Klein Samu, polg. isk. igazg., Dobsina. Gömör m. Kmetykó József, főjegyző, Hódmező-Vásárhely. Csongrád m. Koch Károly, min. könyvtáros Bpest, VIII., József-u. 32.
- 315 Kohlbach Bertalan tanár Kaposvár, Somogy m. Kohn Sámuel dr., főrabbi, Bp., VII., Holló-u. 4. Kolba Lajos, irodafőnök, X., Kőbánya. **Kolozsvár szab. kir. város közönsége**, a. t. (100 kor.). Kolozsvári áll. ipari szakiskola.
- 320 Kolozsvári egyetemi könyvtár. Kolozsvári egyetemi Orvosi Kar. Kolozsvári r. k. főgimnázium. Kolumbán Samu, tanár, Déva, Hunyad m. Vál. t. Komoroczy Miklós, Rozsnyó, Gömör m.
- 325 Kónyi Manó, Bp. II., Szalag-u. 9. Koritsánszky Otte, Bp., IX., Rákos-u. 3., I. 7. Korponai áll. el. isk., Hont m. Kovács Aladár, megyei allevéltárnok Szegszárd. Tolna m. Kovács Gyula dr., kir. tanácsos, keresk. múzeumi igazgató, Bp., IX., Ferenczkörút 17. Vál. t.
- 330 Kovács János, Szeged, Csongrád m. Török-u. 8. Kovács Sándor, tanár, Somogy-Csurgó, Somogy m. Kőrmözbányai áll. főreálisk., Bars m. Kovásznai állami elemi iskola. Háromszék m. Kováts László, könyvtárnok, Bpest, VIII., Nemzeti Múzeum.
- 335 Köpeséni áll. el. isk., Moson m. **Körösi József dr.**, statiszt. int. igazg., Bp., V., Vigadó., a. t. (100 kor.) Körösi Sándor, tanár, Bpest, VIII., Rottenbiller-u. 40., II. Kőrösszeg-Apáti község, u. p. Szakál, Bihar m. Kőváry László, Kolozsvár.
- 340 Krasznai áll. el. isk., Szilágy m. Krausz Sámuel dr., tanár, Bp., VI., Király-u. 88., II., 24. Vál. t. Kubinyi Ferencz, Kóvár u. p. B.-Gyarmat, Nógrád m. Ifj. Kubinyi Miklós, uradalmi jogigazgató, Árva-Váralja, Árvá m. **Kúnos Ignác dr.**, Bp., V., Alkormány-u. 82., a. t. (100 kor.) Vál. t.
- 345 **Künszentmiklósi ev. ref. főgimnázium**, Pest m. a. t. (100 kor.). Kurz Sámuel, ev. tanító, Bp. Deák-Ferencz-u. 14., III., 9. Vál. t. **Kuun Géza gr. dr.**, Maros-Németi, a. t. (100 kor.). Tiszteletbeli elnök. Lähne Vilmos, főgimn. igazgató, Sopron. Lajtaufjalui áll. el. isk. Sopron m.
- 350 Lampérth Géza dr., orsz. levéltári fogalmazó Bp., V. Orsz. Levéltár. László Gyulla, tanító, Nagy-Pertény u. p. Várhely, Hunyad m. Lakos Béla dr., ref. főgymn. tanár. Pápa. Veszprém m. Lázár Béla dr., tanár, Bp., VII., ker. Baresay-u. 5. Lázár Benő, keleti keresk. akad. hallg. Bp., V., Alkotm.-u. 12.
- 355 Lehoczky Tivadar, urad. főügyész, Munkács, Bereg m. Vál. t. Lengyel Lajos p. ü. fogalmazó Szombathely, Vas m. Leszik Károly, könyvkötő, Bp., VIII., Szent-királyi-u. 13. Lévy József, nyug. alispán, Miskolcz. Borsod m. Libertiny Gusztáv, tanfelügy., Galgóc. Nyitra m.
- 360 Lill Tivadar. Bp. III., Lajos-u. 19. **Lindenbaum Mór**, Bp., VI., Andrássy-út 27., a. t. (100 kor.). Lindner Ernő, Bp., V., Akad. Könyvtár. Lippai áll. polg. és fels. keresk. isk., Temes m. Liptószentmiklósi Magyar Társalgókör. Liptóújvári állami elemi iskola.
- 365 Lóczy Lajos dr., egyet. tanár, Bp., Stefánia-út 22., II. Losonczy főgimn. tanári könyvtár. Nógrád m.

- Lovesányi Gyula, tanár, Bp. I., Budai Paedagogium.
- Lotz Károly, festő, Bp., IV., Bajza-u. 19.
- 370 Lőcsei áll. főreálisk., Szepes m.
Lőcsei áll. főreálisk. ifj. könyvtára.
Lőcsei kir. főgimn.
- Lugosi áll. el. isk., Krassó-Szörény m.
- Luppa Péter, orsz. képvis., Pomáz, Pest m.
- 375 Mádi áll. el. isk., Zemplén m.
- Mader Béla, Bp. Földművelési Minisztérium, V. Vál. t.
- Magyarlápasi áll. el. isk. Szolnok-Doboka m.
- Magyar-óvári áll. el. isk., Moson m.
- Magyarvilágosi áll. el. isk., Arad m.
- 380 Magy. Kir. Technológiai Iparmúzeum, Bp., VIII., József-körút 6.
- Mahler Ede dr., egyet. magántanár, Bpest, I., Vár, Országház-u. 12.
- Majovszky Pál dr., min. fog., IV., Zöldfa-u. 28.
- Makói áll. főgimn., Csanád m.
- Mangu Béla, megyei aljegyző, Nagy-Károly, Szatmár m.
- 385 Marczali Henrik dr., egyet. tanár, Bp., VIII., József-körút 57.
- Margalits Ede dr., egyet. tanár, Bp., VIII., Vas-u. 15/a. Vál. t.
- Margitai József, igazgató, Csáktornya, Zala m.
- Mariencescu Athanáz dr., kir. táblai bíró, Nagy-Szeben, Szeben m.
- Márki Sándor dr., egyet. tanár, Kolozsvár.
- 390 Martian Julian, honv. százados, Deés.
- Marosujvári áll. el. isk., A-fehér m.
- Máramaroszigeti áll. el. isk.
- Marosvásárhelyi ev. ref. kollégium, Maros-Torda m.
- Matuska Lászlóné dr., grófnő, Liptó-Szt-Miklós.
- 395 Medgyesi áll. el. isk., Bihar m.
- Mednyánszky Dénes br.**, Bécs, VII., Schottenfeldg. 83., a. t. (120 kor.).
- Medveczky Károly, s.-lelkész, Korpona, Hont m.
- Melich János dr., Bp., VIII., N. Múzeum. Vál. t.
- Mező-Bándi áll. el. isk., Maros-Torda megye.
- 400 Mezőtelegdi áll. el. isk., Bihar m.
- Mezőtúri ref. főgimn. J.-N.-K.-Sz. m.
- Miavai áll. el. isk., Nyitra.
- Mikszáth Kálmán, orsz. képviselő, Bp., IX., Lónyai-u. 13.
- Milhoffer Sándor, Tatár-Szt-György, közép-adaesi uradalom, Pest m.
- 405 Milkó Dezső dr., ügyvéd, Bp., V., Thonet-udvar.
- Miskolezi Nemzeti Kaszinó, Borsod m.
- Modern Filológiai Szeminárium, Bp., IV., Központi egyetem.
- Modori polg. isk., Pozsony m.
- Mohl Adolf plébános, Loretó, u. p. Pordány, Sopron m.
- 410 Molesz Béla, tanár, Szentcsongrád m.
- Molnár Viktor, miniszt. tanácsos, Bp., V., Közoktatási Minisztérium.
- Morelli Gusztáv, tanár, Bp., X., Kinizs-utca 31.
- Mosoni áll. el. isk., Moson m.
- Munkácsi áll. el. isk., Bereg m.
- 415 Munkácsi áll. főgimn. Bereg m.
- Munkácsi Bernát dr., tanfelügyelő, Bp., VI., Síp-u. 12. Alelnök.
- Nagyági áll. el. isk., Baranya m.
- Nagybányai áll. főgimn., Szatmár m.
- Nagybereznai áll. el. isk., Ung m.
- 420 Nagyenyedi áll. polg. leányisk., Alsó-Fehér m.
- Nagyenyedi Bethlen-főiskola.
- Nagy Géza, Bp., VIII., M. N. Múzeum. Vál. t.
- Nagy József, tanító, Bezdán, Bács m.
- Nagykálói áll. gimn. Szaboles m.
- 425 Nagykárolyi áll. polg. leányisk., Szatmár m.
- Nagykikindai áll. gymn., Torontál m.
- Nagylaki áll. el. isk., Csanád m.
- Nagy Mihályi áll. el. isk., Zemplén m.
- Nagy Miklós, szerkesztő, Bp., IV., Egyetem-tér 6. Vál. t.
- 430 Nagysomkúti áll. el. isk., Szatmár m.
- Nagyszombati érseki főgimn., Pozsony m.
- Nagyszombati közs. polg. fiúisk. könyvtára.
- Nagyszöllősi áll. el. isk., Ugocea m.
- Nagyváradai áll. főreálisk., Bihar m.
- 435 Nagyvárad kir. jogakadémia, Bihar m.
- Nagyvárad közs. iskolai könyvtár, Bihar m.
- Nagyvárad orth. zsidó polg. iskola, Bihar m.
- N. Naláci Ödön, Dézs, Szolnok-Doboka m.
- Nécey István, Bp., IX., Csillag-u. 15. Vál. t.
- 440 Négyesy László dr., főgimn. tanár, egyet. magántanár, Bp., VII., Rottenbiller-u. 42.
- Nemes Mihály, tanító, Uglya, u. p. Talabor, Máramaros m.
- Németszentmihályi áll. el. isk., Temes m.

- Németh Zoltán, Bp., Keresk. Múzeum Tud. iroda.
- Nyáry Jenő br., Piliny, Nógrád m.
- 445 Nyári Sándor dr., orsz. képtári őr, Bp., V., Akadémia.
- Nikolics Fedor br. orsz. képviselő** Bp., VII., Wesselényi-u. 66, a. t. (100 kor.), Vál. t.
- Nyiregyházi ág. h. ev. főgimn., Szabolcs m.
- Nyitrai püspöki nagyobb papnevelő intézet.
- Nyitrai kath. főgimnázium.
- 450 Odesealchi Artur hg., Szkiczó, Bars m. Ópaulisi áll. el. isk., Arad m.
- Orbán Nándor, polg. isk. tanár. Liptó-Szt.-Miklós.
- Orsházi polg. isk., Békés m.
- Orlay Antal dr., min. titkár, Bp., IV., Havas-u. 2.
- 455 Orosz Endre. áll. tanító, Apahida, Kolos m.
- Oroszvégi áll. el. isk., Bereg m.
- Országos Iparegyesület, Bp., VI., Új-u. 4.
- Óvári Ferencz dr.**, ügyvéd orsz. képviselő, Veszprém, a. t. (100 kor.).
- Órkényi áll. el. isk., Pest m.
- 460 Ósz János, igazgató, Kibéd, u. p. Makfalva.
- Pálffy Márton, tanár, Kolozsvár.
- Pancsovai áll. el. isk., Torontál m.
- Pancsovai áll. főgimn.
- Pápai ev. ref. főisk., Veszprém m.
- 465 Rápai Sz.-B.-rendi főgymn.
- Pápay József, Bp., IX., Üllői-út 5. Vál. t.
- Papi Balogh Péter.** földbirtokos. Harasztói, a. t. (100 kor.).
- Parajdi áll. el. isk., Udvarhely m.
- Pastinszky József, tanár, Csáktornya, Zala m.
- 470 Pásztor Bertalan dr., ügyvéd, Eger, Heves m.
- Patrubány Lukács, tanár, Bp., I. ker., Karácsony-u. 6. Vál. t.
- Pauler Gyula dr. min. tanácsos, Bp. Országos Levéltár.
- Petz Gedeon dr., egyet. tanár Bp., I., Üri-u. 42.
- Perlaki áll. el. isk., Zala m.
- 475 Péter János, igazgató, Bp., II. ker. fels. keresk. iskola.
- Petrovics Arzén, műszaki tan., Arad, Révay-u. 7.
- Petrozsényi Kaszinó, Hunyad m.
- Pikler Gyula dr., egyetemi tanár, Bp., VIII., Szentkirályi-u. 22.
- Pintér Sándor.** ügyvéd, Szécsény. Nőgrád m., a. t. (100 kor.).
- 480 Podhradzsky Lajos, tanár, Besztercebánya. Zólyom m.
- Podolini kath. gimn., Szepes m.
- Pongrácz Sándor dr. ügyvéd, Bp., IV., Váci-u. 67.
- Popovics V. István, igazgató, Bp. Zöldfa-u. 25.
- Pór Antal, kanonok. pápai prelat, Esztergom.
- 485 **Posta Béla,** egy. tanár, Kolozsvár, a. t. (100 kor.).
- Potsa József, főispán, Sepsiszent-György, Háromszék m.
- Pozsonyi keresk. akad. ifj. önképzőköre.
- Pozsonyi kir. akadémia.
- Pozsonyi áll. tanítóképző.
- 490 Pozsonyi kir. kath. főgymn.
- Privigyei gimn., Nyitra m.
- Prukker Károly irgalmasrendi gyógyszerész, Zágráb.
- Radó Antal dr., Bp. Károly-körút 15.
- Radvánszky Béla br., koronaőr, Sajókaza. Borsod m.
- 495 Ransburg Gusztáv, könyvkereskedő. Bp., IV. Egyetem-u.
- Rákosi Jenő, szerkesztő, Bp., VIII. Röck Szilárd-u. 4.
- Rákospalotai jav.-intézet.
- Rakovszky István, áll. számvevőszéki elnök, Bp., VIII., Eszterházy-u. 10.
- Reiner Zsigmond dr.,** Bp., IV., Eskü-út 6., a. t. (100 kor.).
- 500 Reinhardt József, gyógyszerész, Köveskálta. Zala m.
- Reöthy Vladimir, tanár, Turócz-Szt.-Márton, Turócz m.
- Réthy Árpád, p. és t. tiszt, Hatvan, Heves m.
- Réthy László dr., Bp., VIII., M. N. Múzeum. Vál. t.
- Resiczabányai polg. isk., Krassó-Szörény m.
- 505 Rettégi áll. el. isk., Szolnok-Doboka m.
- Révai Sándor dr., tanár, Siklós. Baranya m.
- Révész Géza, ügyvédjelölt, Bp., VI., Kemnitzer-u. 15. I.
- Rhousopoulos A. Rhousos, keleti keresk. akadémiai tanár, Bp., V. ker. Alkotmány-u. 12.
- Richter Mátyás, főgimn. tanár, Székesfehérvár, Fehér m.
- 510 Riedl Frigyes dr., tanár, Bp., VI. Andrassy-út 82.

- Roboz Andor**, főreálisk. tanár, Bp., VII., Kerepesi-út 57.
- Rombauer Emil**, igazgató, Brassó. Rózsahelyi kath. főgimn., Liptó m. Rozsnyói áll. el. isk., Gömör m.
- 515 Rozsnyói kath. főgimn.**, Gömör m.
- Ruiz Gyula**, gaz. felügyelő, Bábolna, Komárom m.
- Samu János**, ref. főgymn. tanár, Bp. Lónyai-u.
- Sarkadi Lajos**, Krasznabéltek. Szatmár megye.
- Sármai József dr.**, honvéd huszár százados, Bp., VI., Teréz körút 20.
- 520 Sárosmegyei Általános Tanítóegylet**, Eperjes.
- Sáropataki főiskolai könyvtár**, Zemplén m.
- Schneller István**, egyet. tanár, Kolozsvár, a t. (100 kor.).
- Schönherr Gyula dr.**, múzeumi levéltáros, Bp., VIII. Röck Szilárd-u. 18.
- Schullerus A. dr.**, N.-Szeben, Haller-u.
- 525 Schwicker J. H. dr.**, orsz. képviselő. Bp., V. József-tér 11.
- Sebestyén Gyula**, tanár, Bp., VI., Bulyovszky-u.
- Sebestyén Gyula dr.**, Bp., VIII., M. N. Múzeum, a t. (100 kor.). Főtitkár. Sebestyén Gábor, Köves-Kállá, Zala m. Sebestyén Károly dr., tanár, Bp., VI., Szív-uteza 18.
- 530 Segesvár szab. kir. város**, N.-Küküllő m., a t. (100 kor.).
- Segesvári áll. el. isk.**, N.-Küküllő m. Selmezbányai kir. kath. gymm., Hont m. Semayer Vilibáld dr., Bp., IX., Csillag-u. 15. Vál. t.
- Seprődi János**, Kolozsvár, Farkas-u. 17.
- 535 Sepsiszentgyörgyi áll. el. isk.**, Háromszék m.
- Sepsiszentgyörgyi Kaszinó**, Háromszék m.
- Siegescu József dr.**, tanár, Bp., VIII., Mária Terézia-tér 2., II., 8.
- Simonyi Jenő dr.**, tanár, Bp., V., Keresk. Akadémia.
- Simonyi Zsigmond dr.**, egyet. tanár, Bp., VII., Erzsébet-körút 9.
- 540 Singer és Wolfner könyvkereskedése**, Bp., VI., Andrássy-út 10.
- Skonyár Gusztáv**, polg. isk. tanár, Liptó-Szentmiklós.
- Sochán Pál**, akad. festő, Turócz-Szentmárton.
- Solymossy Sándor dr.**, Bp., VIII., Kisfaludy-u. 7. Vál. t.
- Somogy vármegye törvényhatósága**, a t. (100 kor.).
- 545 Somogyi-Könyvtár**, Szeged, Csongrád m.
- Somorjai polg. isk.**, Pozsony m.
- Soproni áll. főreálisk.**
- Soproni evang. lyceum.**
- Soproni szentbenedekrendi főgimnázium** tanári könyvtára.
- 550 Sopronvidéki r. k. Néptanító-egyesület.**
- Spicer Mavró**, hadbíró-százados, Bp., I., Logody-u. 29. Vál. t.
- Spitzer Gyula**, Bp. Lendvay-u. 18.
- Spitzer Sándor**, könyvkeresk., Komárom.
- Spitzer Mór**, földbirtokos, Pozsony-Széleskút.
- 555 Stern Ábrahám**, igazgató, Bp., VII., Wesselényi-u.
- Strausz Adolf**, tanár, Bp. VII., Rákóczi-u. 1. Vál. t.
- Strobl Alajos**, szobrász, Bp., VI., Eperkert-u. 20.
- Strohoffer Béla**, ip. isk. tanár, Sz. Udvarhely, Udvarhely m.
- Sümei reálisk.**, Zala m.
- 560 Szabadka szab. kir. város**, Bács-Bodrog m. (100 kor.).
- Szabadkai főgimn.** B.-Bodrog m.
- Szabadkay Ignác**, jegyző, Hertelendifalva, Torontál m.
- Szabolcs vármegye törvényhatósága**, a t. (100 kor.)
- Szaboleska Mihály**, ev. ref. lelkész, Temesvár.
- 565 Szakolezai kir. kath. gymm.**, Nyitra m.
- Szamosújvári kir. kath. főgymn.**, Szolnok-Doboka m.
- Szalay Imre**, min. tanácsos, a Nemz. Múzeum igazgatója, Bp., a t. (100 kor.). Elnök.
- Szalay Károly**, tanár, Bp., IV., Ref. főgimnázium.
- Szalay László dr.**, min. osztálytanácsos, Bécs, IV., Karlsgasse 16.
- 570 Szász Károly**, ref. püspök, Bp., IX., Kálvin-tér 7.
- Legifj. Szász Károly**, min. titkár, IX., Szabóky-u. 30.
- Szászsebesi áll. el. isk.**, Szeben m.
- Szászvárosi ev. ref. Kún-koll.**, Hunyad m.
- Szatmár vármegye törvényhatósága**, a t. (200 kor.).
- 575 Szatmári kir. kath. főgimn.**
- Széchenyi Béla gr.**, v. b. t. t. Bp., II., Lánchíd-u. 10.

- Szegedi áll. főreálisk. tanári könyvtára, Csongrád m.
- Szegzárdi főgymn., Tolna m.
- Szegzárdi Kaszinó, Tolna m.
- 580 Székely Bertalan, festő, Bp., VI., Andrásy-út 71.
- Székely Dezső dr., főorvos, Hátszeg, Hunyad m.
- Székelykeresztúri áll. el. isk., Udvarhely m.
- Székelykeresztúri unit. gimnázium.
- Székelykevei áll. el. isk., Temes m.
- 585 Székely (Singer) Leó, tanárjelölt Bp.
- Székely Mikó-kollégium, Sepsiszentgyörgy, Háromszék m.
- Székelyudvarhelyi áll. főreáliskola, Udvarhely m.
- Székelyudvarhelyi ev. ref. kollégium, Udvarhely m.
- Székelyudvarhelyi róm. kath. főgimn., Udvarhely m.
- 590 Székesfehérvári Tóvárosi Olvasókör, Fehér m.
- Szell Farkas, kir. táblai tanácselnök, Debreczen, Hajdú m.
- Szende Gyula, Bp. V., Hold-u. 2.
- Szendy Árpád, zeneakad. tanár, Bp., VII., Erzsébet-körút 23.
- Szendrei János dr., min. titkár, Bp., VIII., József-körút 9.
- 595 Szeniczai áll. polg. isk., Nyitra m.
- Szentbenedekrendi Központi Könyvtár, Győr-Szentmárton.
- Szentesi áll. főgymn. Csongrádon.
- Szentgotthárdi áll. gimn., Vas m.
- Szentmártoni Darnay Kajetán.** Kaposvár, Somogy m., a. t. (100 kor.).
- 600 **Szentmártoni Darnay Kálmán,** Sümeg, Zala m. a. t. (100 kor.).
- Szente Arnold, polg. isk. tanár, Veszprém.
- Szepes-Iglói áll. tanítóképző.
- Szigetvári Iván dr., főgimn. tanár, Bp., VII., István-tér 1., II.
- Sziklay János dr., Bp., I., Krisztina-körút 91.
- 605 Szilasi Móricz, tanár, Bp., VIII., József-u. 31.
- Szilay Kálmán dr.,** min. tan., akad. főtítkár, a. t. (100 kor.). Vál. t.
- Szinyérváraljai áll. el. isk. Szatmár m.
- Szinnyei József dr., egyet. tanár, Bp., VIII., József-körút 17.
- Szinte Gábor, főgymn. tanár, Bp., VIII., Tavaszmező-u.
- 610 Szmik Antal, kir. szakaszmérnök, Pécs, Baranya m.
- Szombathelyi főgymn. tanári kar, Vas m.
- Szongott Kristóf, tanár, Szamosujvár, Szolnok-Doboka m.
- Sztankó Béla, tanár. Bp., I., Budai Paedagogium.
- Sztárcsovai áll. el. isk. Torontál m.
- 615 Tagányi Károly, Bp., I., Orsz. Levéltár. Vál. t.
- Tas Ferencz tanár, Fiume
- Tattay Irén, polg. isk. igazgató, N.-Károly, Szatmár m.
- Téglás Gábor, főreáliskolai igazgató, Déva, Hunyad m.
- Teleki Pál gr., Bp., V., József-tér 7.
- 620 **Temesvár szab. kir. város,** a. t. (100 kor.).
- Temesvári áll. főgimnázium.
- Temesvári áll. főreáliskola.
- Temesvári Rezső dr., orvos, Bp., VII., Erzsébet-körút 12.
- Téry Ödön dr., közegészségügyi felügyelő, Bp. I., Belügyminisztérium.
- 625 Thallóczy Lajos dr., osztály főnök, Bécs, III., Traungasse 1.
- P. Thewrewk Emil dr., egyet. tanár, Bp., I., Tárnok-u. 12.
- Thirring Gusztáv dr., egyet. magántanár, Bp., V., Bálvány-u. 26.
- Thúry József, tanár, Halas, Pest m.
- Timár Pál, főgimn. tanár, Bp., IX., Lónyai-u. 11.
- 630 Tiszafüredi Múzeum és Könyvtár Egyesület, Heves m.
- Titeli áll. el. isk., B.-Bodrog m.
- Tiszolezi áll. el. isk., Gömör m.
- Tiszaújlaki áll. el. isk., Ugocsa m.
- Tolnai Vilmos dr., ev. főgimn. tanár, Bp., IX., Ferencz-körút 13. Vál. t.
- 635 Tordai áll. polg. isk. Torontál m.
- † **Torma Zsófia,** tudósnő, Szászváros, Hunyad m., a. t. (100 kor.).
- Tornai áll. el. isk. Csanád m.
- Tóth György dr. főgimn. igazgató, Kecskemét, Pest m.
- Tótmegyeri Uradalmi Könyvtár. Nyitra megye.
- 640 Tökölyi áll. el. isk., Pest m.
- Tótrónai áll. el. isk., Túróc m.
- Töketerbesi áll. el. isk., Zemplén m.
- Török Andor, ügyvédjelölt, Kézdí-Vásárhely, Háromszék m.
- Trausch József, földbirtokos, Brassó.
- 645 Trsztenai kir. kath. gimn., Árva m.
- Turócszentmártoni áll. el. isk.
- Turócszentmártoni Tót Múzeum.
- Udvarhelymegyei Tanító-egylet, Székely-Keresztur.

- Ugoceai Tanító-Egye-ület, N.-szöllős.
Ugocea m.
- 650 Újpesti áll. el. isk., Attila-u., Pest m.
Újpesti áll. el. isk., Baross-tér, Pest m.
Újpesti áll. el. isk., Gyár-u., Pest m.
Újpesti áll. el. isk., Virág-u., Pest m.
Újpesti áll. el. isk., Templom-tér, Pest m.
- 655 Újvidéki kir. kath. magyar főgimn.
B.-Bodrog m
Újvidéki szerb felső leányisk.
Újtorjai áll. el. isk. Torda-Aranyos m.
Ungvári áll. el. isk., Ung m.
Vácsi kegyesrendi főgimn.
- 660 Váczi János dr., tanár, Bp., VII. ker.
főgimnázium.
Vágó Aladár, polg. isk. tanár, Bp.
VIII., Garai-tér 10.
Vajda Ödön, apát, Zirez, Veszprém m.
Vajdahunyadi áll. el. isk., Hunyad m.
Való Simon, p. kamarás, kanonok,
Pozsony.
- 665 Varju Elemér, Bp. VIII., N.-Múzeum.
Varga Bálint dr., tanár, Bp., Ref.
főgimnázium.
Vasvármegyei Kultur-Egylet, Szombat-
hely.
Vasváry Béla, gyógyszerész, Bp., II.,
Zárda-u. 40.
Vasverő Rajmund, tanár, Székes-
fehérvár, Fehér m.
- 670 Véghe Lajos, táviró-főtiszt, Pécs, Ba-
ranya m.
Verbói áll. el. isk., Nyitra m.
Vető Zsigmond, földbirt., Felcsuth,
Fehér m.
Veress Endre dr., tanár, Déva, Hu-
nyad m.
Versényi György dr., tanár, Kolozsvár.
- 675 Vésztői Kaszinó, Békés m.
Vikár Béla, szerkesztő, Bp., I., Gellért-
hegy. Vál. t
- Villám Arnold, ny. honvédeztudós,
Szentendre, Pest m.
Vitalis István, lyceumi tanár, Selmeez-
bánya, Hont m.
Volckmar F. könyvkereskedése, Lípese.
- 680 Vörös Balduin, sz. B.-r. tanár, Kő-
szeg, Vas m.
Vrabely Mihály, szerkesztő, Ráros-
Keresztur, Munkás Otthon telep,
Pest m.
Wagner Lajos dr., tanár, Pozsony.
Waldapfel János dr., tanár, Bp., VII.
Arena-út 58.
Weber Samu evang. lelkész, Szepes-
Béla, Szepes m.
- 685 Weiszbürg Zsigmond, tanár, Nyustya,
Gömör m.
Wosinszky Mór, esperes, Szegzárd,
Tolna m.
Zalaegerszegi áll. el. isk., Zala m.
Zayugróci áll. el. isk., Trencsén m.
Zaborói áll. el. isk., Sáros m.
- 690 Zentai gimnázium, B.-Bodrog m.
Zichyfalvai áll. el. isk., Torontái m.
Zilahai áll. el. isk., Szilágy m.
Zilahai ev. ref. gimn.
Zloczky Theodor, lelkész, Eötvösfalva,
u. p. Kövesliget, Máramaros m.
- 695 Zolnai Gyula dr., főgimn. tanár, egyet.
magántanár, Bp., II., Margitrak-
part 56. Vál. t.
Zólyomi áll. el. isk.
Zólyom megyei áll. Tanítóegylet.
Zsemley Oszkár, műszaki számtiszt,
Zólyom-Brezó.
Zsilinszky Mihály, államtitkár, Bp.,
Vas-u. 6.
- 700 ifj. Zsoldos Benő, törv. aljegyző, Sátor-
alja-Újhely.
Zsolnai gimn., Trencsén m.

Tiszteletpéldányban részesülnek:

- Abereromby John, Edinborough.
Almberg A., Helsingfors.
Bobrovnikov A. N., Kasan
Donner Otto, tanár, Helsingfors
- 5 Forström O., Sortavala.
Genetz Arvid, tanár, Helsingfors.
Halász Ferencz, min. o.-tan., Bpest,
VII., Wesselényi-u. 60., II.
Hermann Ottó, Bp., VIII., József-körút
65., I.
Kereszti István, M. N. Múz. tisztv.,
Budapest.
- 10 Leland G. Charles, London, M. Baring
Brs. S. Bishopsgat-Wilhim.
- Magyar Sándor, gépész, Nagy-Csen-
göd, Pest m.
Mikkola J. J. dr., Helsingfors.
Szalay Péter, min. tan., Bpest.
Teller Miksa dr., ügyvéd, Bpest, VI.
Nagymező-u. 58.
- 15 V. és K. Miniszt. elnöki osztálya.
Wichmann G. Helsingfors.
A böleselethallgatók segítő egylete
Bp., Közp. Egylet.
Zilahai Kiss Béla, Bp. VII., Arena-út
58/a.
Budapesti Hirlap.
20 Budapesti Napló.

Bpesti Ujságírók Egyesülete, IV., Károly-körút 2.
 Egyetértés.
 Hazánk.
 Magyar Hírlap.
 25 Magyar Nemzet.
 Magyar Nemzeti Múzeum.
 » » » népr. oszt.

Magyar Tudományos Akadémia.
 «Otthon».
 Pesti Hazai Takarékpénzt. Egyesület.
 30 Pesti Hírlap.
 Pesti Napló.
 Suomalais-Ugrilainen Seura, Helsingfors.

Csereviszonyban állanak:

Berliner «Anthropologische Gesellsch.»
 Berliner «Zeitschrift des Vereins für Volkskunde».
 Bosn.-Herz. Landes-Museum, Serajevo.
 «Cesky Lied», Prag.
 5 «Erdély», Kolozsvár.
 «Földrajzi Közlemények» Budapest.
 «Hunyadvármegyei Történelmi és Régészeti Társulat».
 Kazáni tudóstársaság.
 «Kwartalnik historyczny», Lemberg.
 10 «Magyar Gazdaság Történelmi Szemle» Budapest.
 «Magyar Könyvszemle», Budapest.

«Magyar Zsidó Szemle» Budapest.
 «Narodopisněmu Museu», Prag.
 15 Patzner István a «Történelmi és Régészeti Értesítő» szerk., Temesvár.
 Román irodalmi és közművelődési egyeslet, Nagy-Szeben.
 «Sevčenko Gesellschaft», Lemberg.
 «Slovenské Pohlady» Turócz-Szent-Márton.
 «Towarzystwo ludpznawcze», Lemberg.
 20 «Turista Közlöny».
 «Ungaria» Kolozsvár.
 Wiener Anthropologische Gesellschaft.

Tiszteleti tag	13
Külső tag	14
Alapító tag	58
Rendes tag és előfizető	643
Összes létszám	728

Emelkedés 1901-ben	1
Emelkedés 1901-ben	2
Emelkedés 1901-ben	2
Emelkedés 1901-ben	20
Összes emelkedés	25